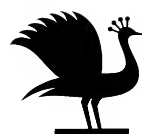
DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 13879

Marijampole Memorial Book

Mariyampol, Liṭa

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:
Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

Original publication data

TITLE	Mariyampol, Liṭa / ['orekh, Avraham Tori-Golub].
IMPRINT	880-03 Tel-Aviv : Va'ad Sefer Mariyampol, 1986.
DESCRIPT	245, 74 p., [2] folded leaves of plates : ill. (one col.), ports., map ; 28 cm.
SUBJECT	Jews -- Lithuania -- Marijampole.
	Marijampole (Lithuania) -- Ethnic relations.
	Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Lithuania -- Marijampole.
ADD'L NAME	Tory, Abraham.
ADD'L TITLE	Mariyampol, Liṭa / ['orekh, Avraham Tori-Golub].

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

מרימפול

ליטא

הקדמה למהדורה השניה

אנו מתכבדים להגיש את המהדורה השניה של הספר **מריאמפול, ליטא**.

המהדורה הראשונה היתה הצלחה גדולה הרבה יותר מכפי שיכולנו לצפות. הדרישה לספר והענין שעורר לא הצטמצמו בשרידים, בני הדור הראשון, השני והשלישי של יוצאי מריאמפול ברחבי העולם. ספריות בארצות שונות ובכללן הספריה של קונגרס ארה"ב בוושינגטון, אגודות להשכלה ומחקר, מלומדים וקוראים מן השורה רכשו את הספר ומהם אפילו יותר מעותק אחד.

מכאן הצורך במהדורה השניה.

המהדורה החדשה זימנה לנו אפשרות לתקן כמה טעויות, מהן עובדתיות ושגיעות־דפוס בלתי נמנעות.

מהתגובות המעודדות הרבות שהגיעו אלינו אנו מצטטים את הדברים הבאים מתוך שתיים בלבד:

* במכתב שהגיע אלי מלשכת נשיא המדינה חיים הרצוג נאמר בין היתר - :
"...מעשה כביר, איפוא, עשיתם שהקמתם גל־עד לזכרה של קהילה יקרה זו של יהדות ליטא המפוארת.... מצבת זכרון מזהירה זו ליהדות מריאמפול רבת התהילה נוטעת בלב תקוה שהתרבות הזאת של יהדות ליטא השורשית... לא תרד לטמיון ותשמש דוגמה ומופת לדור העתיד..."

** דר' שלמה קודש - מחנך, היסטוריון וסופר, המנהל הכללי של משרד החינוך והתרבות בישראל (לשעבר) כתב אלי-:
"... זכתה מריאמפול לשכמותך וחבריך "ליטאים עקשנים" מסורים ואנשי מעשה, שהוציאו ספר שהכרוניקה שבו הפכה לתורה... אי לכך הפך ספר מריאמפול לספר מחנך לדור בנים, בני יהדות ליטא המופלאה שאיננה..."

בכך באנו על שכרנו המלא.

א. ת.

כ' אדר ב' תשמ"ו
תל־אביב, 31 מרס, 1986.

תגובות למהדורה א׳

לשכת נשיא המדינה

ירושלים, ז׳ באב התשמ״ד
5 באוגוסט 1984

לכבוד
עורך-הדין אברהם תורי
ת. ד. 37795
תל-אביב

לעורך-הדין תורי רוב שלום וברכה!

בשמו של כבוד נשיא המדינה, מר חיים הרצוג, הריני באה לאשר את קבלת ספר ״מרימפול, ליטא״, שהואלת בטובך לשלוח לנשיא עם הקדשתך.

כשמעיינים בספר הטוב הזה, במיוחד בדברי הפתיחה מפרי עטך על ההיסטוריה של יהדות ליטא, כמו כן בסקירתך ״לתולדותיו של בית-הספר התיכון העברי הראשון בליטא ובתפוצות״, ובחומר העשיר של התעודות יקרות-הערך והתצלומים היפים, חוזרים ומתפעלים מחייהם התוססים עשירי הרוח, התוכן והמעש של אנשי מרימפול, החלוצים בהפצת השפה העברית ובהקמת רשת בתי-ספר עברית בעברית בליטא.

מעשה כביר, איפוא, עשיתם שהקמתם גל-עד לזכרה של קהילה יקרה זו של יהדות ליטא המפוארת, שלדאבון לבב, נכרתה יחד עם קהילות ישראל רבות ויקרות.

מצבת זכרון מזהירה זו ליהדות מרימפול רבת התהילה והתפארת נוטעת בלב תקוה שהתרבות הזאת של יהדות ליטא השורשית, האותנטית והאמיתית, כפי שנשתמרה דורות על גבי דורות, לא תרד לטמיון ותשמש דוגמא ומופת לדור העתיד של בני ישראל.

בכבוד רב

חסיה וינר
עוזר אישי לנשיא המדינה

ד"ר שלמה קודש
המפרש 11/1
אשדוד 77414

לכבוד עו"ד אברהם תורי
ידידי הנכבד
שמחתני בבשורה שספר מריאמפול נחטף והנכם עומדים להוציא מהדורה שניה. מעשה יפה כלפי אבות וסימן טוב לבנים. על כגון זה נאמר: "חמרא למרה וטיבותא לשקיה".

הנכון הוא שיש בספר מריאמפול יותר מאשר צורך טבעי של "יתומים" להזכר בגעגועים על בית אבא, מה עוד, על בית אבא שחרב.

איני בטוח אם יש בכוחן של אנדרטאות להחיות הסטוריה, אלא אם כן מתגלמת האנדרטה בפרקי תורה ושירה, והם מקור מסורת והמשך.

זכתה מריאמפול לשכמותך וחבריך, "ליטאים עקשניים", מסורים ואנשי מעשה, שהוציאו ספר שהכרוניקה שבו הפכה לתורה ולשירה. לא זכו לכך קהילות נפלאות בליטא שאולי לא נפלו ממריאמפול ב"סיפורן" האנושי יהודי. אי־לכך הפך ספר מריאמפול לספר מחנך לדור בנים, בני יהדות ליטא המופלאה שאיננה. ובמידה מקיפה יותר – יהדות מזרח אירופה בלמדנותה, ארגון קהילותיה, התסיסות החברתיות, ועל כולם – הערגה והחזון הציוני בהליכי הגשמתו. לי עצמי זכורה מריאמפול קודם כל כביתו של הרב פופל ז"ל, (קרוב משפחתי) אישיות מרהיבה ביופיה החיצונית והנפשית כאחת. אני ממש מודה לך שנתגלגלה לי זכות על ידך לספר סיפור זה ולוא גם בתכלית הקיצור, כפי שהמסגרת המצומצמת תבעה זאת.

אולם, בצרור זכרונות נערות מרהיבים, צפה ועולה אותה תמונה נדירה של "ועידת נציגי" תלמידי הגימנסיאות העבריות בליטא. אם זכרוני אינו מטעני, התקיימה ועידה זו באולם הגמנסיה במריאמפול בשנת 1922, וד"ר יעקב רבינסון ז"ל, המחנך המתקדם, שהפך אחר־כך לאחד מגדולי המדע המדיני בעולם, מגיע לוועידה ויושב יומיים עם הנערים והנערות האלו, לדון אתם בכובד ראש בדברים העומדים ברומו של עולם הנוער העברי הלומד בליטא, והעולם הציוני בכלל. אם לזכור את הימים ההם בצמצום האופקים וההסתגרות, שהיו מנת חלקם של הורי הילדים האלה, הרי אירוע כמעט ילדותי זה, מנבא עתידות ומרמז על נס "ריבוע העיגול" ששרידי הילדים האלה השיגו בהגשמת הציונות.

ספרים אלה בשימוש נכון במערכות החינוך היהודי בישראל ובתפוצות, עשויים לתרום את תרומתם החינוכית ולשמר בצורה מכובד־ת ביותר נחלת אבות מדורי דורות, ונחלת בנים לנצח נצחים.

היה ברוך ותחזקנה ידיך וידי כל העומדים על ידך במעשה ספרותי לאומי נהדר זה.

שלך במיטב הברכות,
ד"ר שלמה קודש

יובל ה-60 60TH JUBILEE
האוניברסיטה העברית בירושלים
THE HEBREW UNIVERSITY OF JERUSALEM
לשכת הנגיד OFFICE OF THE CHANCELLOR

כח' באייר תשמ"ה
16 במאי 1985

לכבוד
עו"ד אברהם תורי
ת.ד. 37795
תל-אביב 65125

מר תורי הנכבד,

מכתבך מ-8 במאי 1985 מאד נגע ללבי. אני מודה לך מקרב לב על היענותך להזמנתנו.

בברכה רבה,
[signature]
אברהם הרמן
נ ג י ד

האוניברסיטה העברית בירושלים
THE HEBREW UNIVERSITY OF JERUSALEM

OFFICE OF THE CHANCELLOR
לשכת הנגיד

כח' בסיון תשמ"ד
28 ביוני 1984

לכבוד
מר אברהם תורי, עו"ד
ת.ד. 37795
תל-אביב 65125

מר תורי היקר,

אני מודה לך מאוד על מכתבך מיום 24 ליוני ש"ז והספר "מרימפול, ליטא" שהואלת לשלוח לי באמצעות מר דוד פריטל.

אני מאוד מעריך את הדבר ומודה לך שהעברת לי ספר כה מענין ומאיר עיניים. כמובן, מצאתי ענין מיוחד במה שמוזכר בספר על האוניברסיטה העברית.

הרבה ברכות.

שלך,

אברהם הרמן

הילסייד ארה"ב

2 באוקטובר 1985
לאברהם יקירי,
קבלתי את הפרסום "מרימפול ליטה" ואני מודה לך בשביל הדאגה שלך. הפרסום הוא באמת מפואר, מענין, ובכלל יוצא מן הכלל. אתה ערכת את זה לדפוס וכל הכבוד לך. אני מעריך את המאמץ הרב שהשקעת בפרוייקט זה.

זה 56 שנה שעזבתי ליטה והמהדורה הזאת הזכירה לי את הנוער שלי, את ארץ מולדתי וביחוד את הגמנסיה העברית.

ההסטוריה של היהודים במרימפול היא ההסטוריה של היהודים בכל אירופה; וכפי שאתה מדגיש בפרסום הנוכחי "לא נשכח ולא נסלח".
באהבה שלך בתיה וזכריה אירנס.

7 בנובמבר 1985.
למר אברהם תורי שלום וברכות!
ראשית - כמה מלים על הספר, אשר הוצאתם לאור להנצחת עירתכם. וכל מלות השבח שארשם - תהינה אך מעט מזעיר ממה שבלבי על פעלכם. קראתי, דפדפתי, עיינתי (לצערי איני קוראת אידיש במדה מספקת) וכמי שלקחתי חלק בטפול בספרי הנצחה - יודעת אני להעריך כמה עמל, זמן, סבלנות והתיחסות- לנושא, נדרשים לכך.

תמיד חשבתי כי מרימפול - עירה קטנה ובלתי חשובה. והנה נודעה לי זכותה הגדולה: הגמנסיה העברית הראשונה באירופה! ועוד: הזכות כי מספר רב של אמנים חי בה - אפשרה הנצחתה בדרך אמנותית והספר התעשר מכך גם בנוי וגם באיכות - וברמה, שרק אלה שחיו בה, יכלו להעניק לעירת מולדת או מגורים. שוחזרו תקופותיה, הווי חייה, מנהגיה, נופה ואנשיה. אפילו - לדאבודלב - גורל יהודיה הונצח ע"י עדי ראיה ממש, שבמו עיניהם חזו את הקץ - מה שנמנע מקהילות רבות אחרות שהושמדו. הערך ההסטורי של עובדה זו הוא רב בשביל אלה, שגדלו הרחק מן השואה - כילידי הארץ, כמוני למשל. למדתי לדעת אילו דמויות רמות קומה יצאו ממנה - אלה שזכו ואלה שלא זכו להמשך דרכם וחייהם.

תחיה מוסל, שרונה- גליל תחתון

מיאמי, פלורידה

19 באוגוסט 1984
אברהם היקר שלום.
מצאתי לגודל הפתעתי את הספר "מרימפול" בתיבת הדאר שלי. זאת היתה הפתעה נעימה ואני מודה לך מקרב לבי על המתנה הזאת.

לספר כזה לא פללתי, הוצאת דבר מתוקן מידיך, צורת הספר, תכנו, הצלומים, הדפוס וכו, מרשימים ומקסימים. הספר מלא וגדוש בחומר שכדאי "להפך בו ולהפך בו דכלא בר".

אני מתאר לעצמי כמה ימים ולילות נדודי שנה עברו עליך עד שהגעת להגשמת החלום להוציא את הספר הנ"ל. אני מעריצך על כח ההתמדה שלך בבצוע זה, את כחך הנפשי, פעולתך וערנותך ומרצך השופע. אולי יקראו הדורות הבאים בספר ולא יאמרו בלבבם: "כחי ועצם ידי עשה לי החיל הזה". אולי ילמדו לדעת על הנער העברי בליטא ותרומתו אשר תרם לציונות ולתרבות העברית. טרם הגשמת החלום... מ ד י נ ה ע ב ר י ת.

במדור האנגלי קראתי מאמר של בן עיר מסרהי, דר' משה שולזינגער מסנסנטי.

שלכם באהבה **הלל פרייס**.

עין שמר 25 בפברואר 1985
לאברהם תורי רוב שלום וברכה
כפי שכתבת בדבר המערכת שאתה מגיש את הספר על מרימפול בדחילו ורחימו כך גם אני - הקורא קראתיו בדחילו ורחימו.

עלתה לפני מרימפול של שנות ילדותי בהיותי תלמיד של ביה"ס "תרבות" וגם תלמיד של הגמנסיה העברית בשנות העשרים הראשונות.

תשומת לבי והתענינותי הרבה בחומר הרב שבספר משכה גם את רעיתי לקריאה בו והיא עמדה כמוני על הגדולה והתפארת של קהילת מרימפול.

את הספר אני נותן אחרי הקריאה למשמרת במדור הזכרון לשואה בגבעת חביבה. שם גם יכרכו אותו. כל הכבוד למפעל זה שלך.

בברכה, שבתאי אבל

מתוך מכתב: 27.7.85

לכבוד מר אברהם תורי,
קודם כל תודה לך על שזכרת לשלוח לי את הספר.

הצטערתי מאוד כשלא מצאתי זכר בספר לקרובי הרבים, והרי כל אחד מחפש בספר זכרון את יקיריו! מצאתי רק שיבוש מצער (בעמ' 195) ''דוד פינק רוקח... נספה בברה"מ''...

וישנן טעויות נוספות דברי בורות. למשל בעמ' 142 תורגם המונח: "פאכטער'' לאריס. כיצד זה נתת לדבר לקרות? יהודים לא היו אריסים מעולם. אריסים היו רק אכרים גויים, שקיבלו מהפריץ חלקות אדמה וחייבים היו להפריש לפריץ מיבולם. הם היו כמעט במצב של עבדות - מרותקים לאדמה, ללא זכות לעזבה.

ובכלל הפרק על שואת יהודי מרימפול דל ביותר. ידוע לי, כי רבים מיהודי מרימפול נרצחו בידי הליטאים ליד קסרקטין הפרשים. טראגי במיוחד היה מותו של סובוצקי, הנ"ל. הוא נקבר חיים. הושיט ידו מהקבר וזעק לכדור נוסף. האדמה מעל ההרוגים נעה במשך שעות רבות.

הייתי רוצה בספר זיכרון טוב יותר לקהילות מרימפול. טוב בהרבה הוא החלק המוקדש לגימנסיה העברית. את החומר הזה הכרת והצלחת לרכז. אולם ראוייה היתה הגימנסיה הרוסית של BULOTAS ליתר תשומת לב.

חבל שמערכת הספר לא הורחבה, וכן לא התקשרה עם עורך מקצועי מנוסה.

חסר מאמר היסטורי מקיף על העיר מרימפול.

בברכה
שרה שנר- נשמית

תשובת העורך

לכבוד שרה נשמית - שנר
קבוץ לוחמי הגיטאות

שלום רב לך שרה,

תודה עבור מכתבך מה־27 ביולי על ספר מרימפול.

לעצם תגובותיך:

איני גורס שספר מסוג זה צריך להוות אוסף של אזכרות או מצבות לבני־העיר. משום מה מתעלמת את מאיזכורם בספר של אישים שונים וביניהם גם מאלה שהזכרת במכתבך.

אין זה מדויק ש"לא מצאתי זכר לקרובי הרבים.'' טוב תעשי אם תשלחי את השמות והתיקונים שלדעתך יש לעשות ואשמח לתקנם.

אין לקבל השגותיך על המונח ''פאכטער'' שכאילו לא היה ולא נברא בין יהודי ליטא אריסים - פאכטערס. תשומת לבך מופנית למלונים עברית-אידיש או אידיש-עברית של צאנין, של המילון שיצא במוסקבה ואח'. וכן בחומר היסטורי אחר.

מה ענין שחרור האריסים והמונחים "BAUDZIAVA" לענין האריסים היהודיים שעליהם מדובר בספר? כאן במחילה מכבודך - יש ערבוב מין בשאינו מינו וחבל.

אפנה אותך לדו"ח של ה''אידישער נאציאונאל ראט'' בליטא, דו"ח לשנים 1920-22 עמ' 65 שם נאמר בהאי לישנא:
תחת הכותרת ''די אידישע לאנדווירטשאפט אין ליטע'' - נאמר: (בתרגום מאידיש) ''כך אנו מוצאים, כי בשנות ה- 60 של המאה הקודמת לא היתה כמעט אחוזה אחת בליטא שלא היו בה אריסים יהודיים.

הנחתך כי אריס היה דווקא צריך להיות ''משועבד'' ללא זכות לעבור לעבוד במקום אחר פשוט לא תואם את העובדות ההיסטוריות, כפי שהוכחתי לעיל.

הזכרת את מקרהו של סובוצקי - אך ראה פלא - איש מניצולי השואה ממרימפול לא ידע על מה שאת מספרת במכתבך.

ושוב טענה בפיך - הגמנסיה הרוסית לא נזכרת - אך מה לעשות ויש איזכור ויותר מאיזכור לגמנסיה הרוסית בכמה רשימות בספר. צריך רק לעיין.

גם הערתך שחסר חומר היסטורי על העיר - גם כן לא מדוייק. תמיד אפשר להוסיף ולהרחיב אך במסגרת הספר - כללנו מה רק שהצלחנו להשיג וזה לא מעט לכשעצמו.

תודתי לך על שטרחת להגיב ולית מאן דפליג שזכותך להעריך את הספר כרצונך. דבר אחד הוא מעל לכל ספק: תמיד ניתן לעשות טוב יותר, אין שלמות בשום דבר, ובוודאי לא בכתיבה.

וכל זה לא אמרתי בכוונה אפולוגטית, אלא - קביעת דברים והעמדת עובדות שסורסו במכתבך - על אמיתותן.

בכבוד רב, ובידידות כתמיד,
אברהם תורי

✤✤✤✤✤✤

ויניפג, קנדה, ערב פסח תשמ״ד

מיין ליבע פריינט אברהם און פנינה !

דעם ערשטן בוך מרימפול האב איך געקראגן און איך האב דעם בוך מיטגענומען מיט זיך און דורך געליינט פון א ביז ת אין אלע דריי שפראכן און איך וויל דיר געבן דעם גרעסטן קאמפלימענט פאר צוזאמענשטעלן אזוי אויסגעצייכנט דעם גאנצן בוך איבערבויפט אין עברית.

איך נעם דעם בוך זייער האפט און לייען ארטיקלס וואס ענטרעסירן מיר איברהויפט שרייבסט דו מיט גוטע ערקלעהרונג. זיי געזונט און טוה גוטע ארבעט.

מיין פרוי בלומה און איך ווינשן אייך א געזונטן גוטן פסח.

כל טוב לכם

יעקב מרקסון

בעצרת יובל ה—60 של האוניברסיטה העברית

יובל ה־60 60TH JUBILEE

האוניברסיטה העברית בירושלים
THE HEBREW UNIVERSITY OF JERUSALEM

המחלקה להסברה וליחסי ציבור
DEPARTMENT OF INFORMATION AND PUBLIC AFFAIRS

במסגרת חגיגות יובל ה-60 של האוניברסיטה העברית בירושלים נערכה עצרת זכרון ב-"יד ושם" ביום ד' ה-5 ביוני 1985, לקהילות ומוסדות יהודיים בגולה ששגרו ברכות לפתיחת האוניברסיטה על הר הצופים ביום 1 באפריל 1925.

ספר מרימפול, שיצא לאור ב-1983 - ובו צילום אגרת הברכה שנשלחה ע"י הגמנסיון העברי במרימפול לפתיחת האוניברסיטה ב-1925, נשלח לאוניברסיטה העברית ועוררו התרגשות רבה, כפי שיסופר להלן. העתק האגרת נשמר ע"י אלמנתו של ד"ר אברהם לוינהרץ, מנהל הגמנסיון דאז.

להלן הזמנה שקבל אברהם תורי, עורך הספר מהאוניברסיטה העברית להשתתף בעצרת הזכרון הנ"ל, ודברים שנשא בעצרת הנ"ל רבת המשתתפים ורבת המשמעות.

מר תורי הנכבד
אני מאשר בתודה קבלת תשובתך להזמנתנו לעצרת הזכרון שתתקיים ביד-ושם ביום ד' 5 ביוני, 1985 בשעה 2.30 אחה"צ.

אליבא דאמת, מכתבך למר אברהם הרמן מיום 24.6.84. וספרך על קהילת מרימפול בליטא שמשו יסוד לכל רעיון העצרת.

אני מבקש בשמו של מר הרמן, אשר ינהל את העצרת, שתואיל לקרוא את אגרת הברכה משנת 1925 ותספר בקצרה (5-10 דקות) על הגמנסיון העברי במרימפול ועל יום פתיחת האוניברסיטה.

בכבוד רב
סיני לייכטר
ראש מדור ישראל

לכבוד ה' א. הרמן,
נגיד האוניברסיטה העברית,

ה' הרמן הנכבד,
היום הגיעתני ההזמנה לעצרת הזכרון שתתקיים בידושם ביום ד' 5 ביוני 1985 בשעה 2.30 במלאות 60 שנה לפתיחת האוניברסיטה העברית.

בסיפוק רב קראתי שהספר על קהילת יהודי מרימפול בליטא שבעריכתי ואגרת הברכה של הגמנסיון העברי שם, שפורסמה בספר - לפתיחת האוניברסיטה העברית בשנת 1925 - שימשה יסוד לרעיון שלך לקיים את העצרת.
ההזמנה שהואלתם לכבדני בה להשתתף בעצרת ו"לקרוא את אגרת הברכה משנת 1925 ולספר... על הגמנסיון העברי במרימפול ועל יום פתיחת האוניברסיטה", כלשון ההזמנה - מוסיפה כבוד ומהווה זכות, שהינה זכות גדולה לא רק לי אלא לכל תלמידי ובוגרי הגמנסיון, לחברי המערכת של הספר ולכל שרידי יהדות ליטא.

ברוח זו אשמח להשתתף בעצרת ולהעלות ולו רק בקצרה זכרו של יום פתיחת האוניברסיטה העברית, שנרשם באותיות זהב בתולדות החינוך, התרבות והתחיה הלאומית של יהודי ליטא.

פתיחת האוניברסיטה העברית - הציפה בגל שמחה את הקיבוץ היהודי בליטא ואגרת הברכה של הגמנסיון מסמלת ביטוי לאותו כבוד ויקר שיהדות ליטא הציונית ראתה בפתיחת אוניברסיטה עברית על הר הצופים ב-1925- מגדל אור ותקווה גדולה לתחייה הלאומית בארץ ישראל.

בכל הכבוד,

אברהם תורי.

דברים בעצרת ב"יד ושם" ב- 5 ביוני 1985

אישי נגיד האוניברסיטה, כבוד השר ד"ר בורג, רקטור האוניברסיטה ד"ר פטנקין, נשיא "יד ושם" - חברי ער"ד גדעון האוזנר, מנהל כללי של "יד ושם" ד"ר ארד, גבירותי ורבותי,

זכות גדולה היא לי לעמוד בפניכם היום במעמד מרגש ורב חשיבות זה עפ"י הזמנתו הנדיבה של נגיד האוניברסיטה הד"ר אברהם הרמן ולהקריא בפניכם את אגרת הברכה של הגמנסיון העברי במרימפול, ליטא - בית הספר העברי הראשון על טהרת העברית בגולה, לפתיחת האוניברסיטה העברית בירושלים באפריל 1925.

כאחד השרידים המעטים מאוד של כלואי גיטו קובנה, ליטא ושל אלה שמילאו אולם הגמנסיון העברי במרימפול עד אפס מקום באותו יום ובאותה שעה בהם נערך טקס הפתיחה של האוניברסיטה בהר הצופים - יורשה לי לברך "שהחיינו..."

באותו יום הייתי חבר תזמורת המיתרים של תלמידי הגמנסיון שפתח את הטקס בגמנסיון בנגינת "כי מציון תצא תורה" וכן בשירי לאום שביטאו את כיסופינו וכיסופי יהודים בגולה משך דורות לציון.

כל הקהל, כולל ראשי מימשל ונכבדים ליטאיים שמילאו את האולם הגדול - עמדו על רגליהם כשמנהל הגמנסיון הד"ר אברהם לוינהרץ הקריא את אגרת הברכה לפתיחת האוניברסיטה העברית, שהיתה כתובה על קלף בידי סופר סתם. עותק־צילום של אגרת הברכה אני מציג בפניכם ומגישה לנגיד האוניברסיטה הד"ר אברהם הרמן.

הקהילה היהודית במרימפול והקיבוץ היהודי בליטא כולו שיתף עצמו וכאילו חי את אותן שעות גדולות בהן נערך הטקס בהר הצופים:-

מרכז עולמי של תרבות עברית, מבצר של לימוד ושל חכמת ישראל - קם ונהיה עובדה; מ ר כ ז שיקרין מתוכו דעת ותקוה לפינות החשוכות ביותר של הגולה.

היה זה המאורע החשוב ביותר בחיי יהדות ליטא והגולה לאחר הצהרת בלפור. מועצת התלמידים של הגמנסיון העברי במרימפול החל לאסוף תרומות מבין תלמידי ומורי הגמנסיון שלוש שנים עוד לפני פתיחת האוניברסיטה. לפני קבלת תעודת בגרות - תרם כל בוגר סך -.800 מרקים לקרן האוניברסיטה העברית. כל זה כביטוי לתחושת השיכות והשותפות במקדש יחיד ומיוחד זה של תרבות עברית שסימל לא במעט את התחיה הלאומית.

בשירת התקוה בפי כל באולם הגדול - הגיעה ההתלהבות לשיאה בטקס רב רושם ובלתי נשכח זה. חשנו אז כי פעמי הגאולה קרבים ובאים.

שבע שנים לאחר מכן - היתה לי הזכות לייצג את הסטודנטים היהודיים מליטא בקונגרס העולמי של סטודנטים יהודיים שהתקיים באוניברסיטה העברית על הר הצופים ועד היום זכורים לי דבריו של הפרופ' קלאוזנר על משמעותה של האוניברסיטה העברית בתהליך התחייה הלאומית. לפני 41 שנה בהיותי כלוא בגיטו קובנה לא יכולתי לעלות אף בחלומותי הוורודים ביותר שאזכה למעמד חגיגי ומרגש זה של חגיגות יובל ה-60 של האוניברסיטה.

ברוכים תהיו כולכם!
אברהם תורי

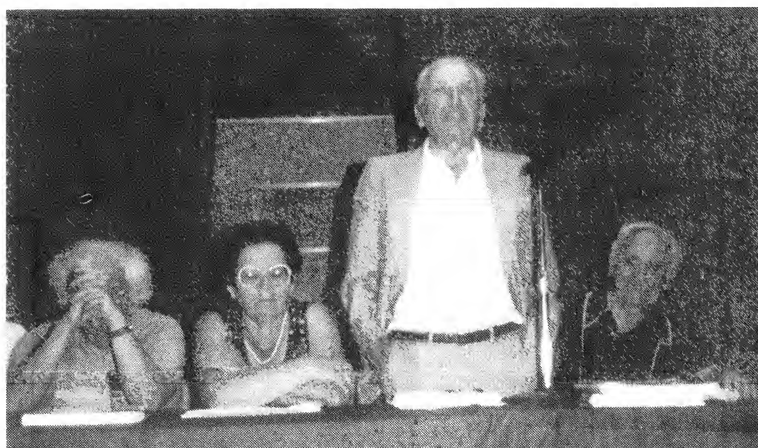

בעצרת יובל ה-60 של האונ' העברית: נגיד האוניברסיטה - א. הרמן,
עורך הספר - א. תורי, פרופ' יואל אלקס - מחבר הנאמנים.

נשיאות העצרת. נואם - א. תורי. בנשיאות - השר בורג, ג. האוזנר,
א. הרמן, פרופ' פטנקין.

עם הוצאת המהדורה הראשונה של הספר. נואם עורך הספר.

הצייר מ. רוזנטליס שאיוריו מקשטים הספר, שלמה קודש, מנכ״ל לשעבר של משרד החינוך, גב׳ ז. אריאלי. א. תורי.

גב׳ ז. אריאלי – נואמת.

מימי בראשית

אסתר לוינהרץ,

אלמנתו של המנהל - מיסד הגמנסיון

ב־1918 השתחררה ליטה מהכבוש הגרמני.
בימי הכבוש היו ליהודים במרימפול שני בתי־ספר: לבנים "תלמוד תורה", בו למדו את השפה הגרמנית רק שעות אח־דות בשבוע, ובית־ספר לבנות בו היתה שפת־ההוראה גרמנית.

יום אחד קרא לנו - לכל המורים (גם של בתי־הספר הליטאיים) המנהל, ואמר לנו: אנחנו הגרמנים עוזבים אתכם ומעתה אתם יכולים לשנות את לשון ההוראה בכל בית־ספר לפי רצונכם. למזלנו ידעו כל מורי בית־הספר בו למדתי גם אני את השפה העברית, ובין לילה הפך בית ספרנו לבית־ספר עברי.

במרימפול היו אז בני 17 שלימודיהם הופסקו בגין מלחמת העולם הראשונה וגם בני 13 שזה עתה רק גמרו את חוק לימודיהם בבית־הספר.

התאספנו אנו המורים יחד עם אנשי ועד הקהילה לטקס עצה כיצד לנהוג בנוער הזה. לבסוף, החלטנו לייסד גימנסיון עברי. שלחנו שליח לברלין לחפש מנהל ומורה למקצועות הריאליים. השליח - שמואל גן - חזר ועמו ד"ר מקס מאיר, שנועד להיות המנהל. בעיר הודבקו מודעות על יסוד הגימנסיון, ונקבעו ימים לבחינות ולמיון המועמדים לפי כיתות. בית־ברונשטיין, בו היה מועדון לקצינים הגרמנים התפנה והועמד לרשותנו לגמנסטיקה. הזמנו ריהוט לכיתות, אצל נגרי–העיר. תלמידים רבים מהעיר וגם מעירות הסביבה.

בשנים הראשונות נתקלנו בקשיים רבים: א) כיצד להושיב על ספסל בכיתה אחד בן 18 עם ילד בן 13, מה עוד שהמבו־גרים ביניהם היו כבר מושפעים מהרוח שנשבה מהמהפכה ברוסיה של אותם ימים. ב) לא היו ספרי לימוד. על קושי זה התגברו המורים. בכך שהם עצמם כתבו בלילות את החומר על גליונות ניר בדיו מיוחדת ובבוקר היו משכפלים את הגליונות בפוליוגרף לפי מספר התלמידים בכל כיתה.

עד מהרה קיבל המוסד צורת בית ספר תיכון לכל דבר, וכאשר התארח אז בביתו במרימפול המשורר טשרניחובסקי, אמר בחזרו מטיול בעיר בהתפעלות בחוצות מרימפול שומעים יותר עברית מאשר בחוצות תל־אביב.

ערב עליתנו לארץ־ישראל הגישו חברי ועד הגימנסיון לבעלי קלף כתוב ביד סופר סתם דברי־פרידה והערכה בהאי לישנא:

"קבל את תודתנו הלבבית על עבודתך הפוריה שעבדת במשך תשע שנים לטובת הגימנסיון העברי בעירנו. בקעה עזובה, מלאת קוצים וחרגולים מצאת, ואתה בידיך עזרת וסלקת ונטעת בה נטע רך, ולא חסכת עמל נפשך עד שלגלג ועשה פרי כיום הזה". (ישיעו).

תיקוני טעויות

עמוד	טור	שורה	כתוב	צריך להיות
4	ימין	7	עריסים	אריסים
5	ימין	7	20	1920
5	ימין	37	חלוצית	חלוציות
7	ימין	15	מאירמפולה	מארימפולה
7	ימין	28	ששמה	ששמשה
9		תמונה למטה	צריכי	צריחי
11	ימין	1	תרנ"ב	תרנ"ד
17			רוטרוספקטיבי	רטרוספקטיבי
17	ימין	20	להתפכח	להתפכח
17	ימין	23	ליהודים	אחרי ליהודים חסרה נקודה.
17	שמאל	25	מבצבים	מבצבצים
19	שמאל	17	בבית ספר	בבתי ספר
19	שמאל	27	ששבה	ששבתה
20	ימין	10	אל	אלה
20	ימין	12	מוח עצמאותיו	לשד עצמותיו
20	ימין	36	בין "ארצה", "אין"	להוסיף "אך"
20	שמאל	15	הסתעפותיה	הסתעפויותיה
20	שמאל	20	תלמיד	תלמידי
20	שמאל	21	אחרים	אחרות
20	שמאל	35	בולקוביסקי	בוילקובישקי
20	שמאל	40	סון	סוף
22	ימין	16	תשי"א	תש"א
22	שמאל	20	תוצרות	תוצרת
23	ימין	5	בעולם	בבית
25	ימין	6	המחשטות	המשחטות
25	שמאל	10	המרימפול	במרימפול
25	שמאל	11	וסדות	מוסדות
26	ימין	29	המרימפולי	המרימפולאי
28		עליונה	ספר	הספר
30	שמאל	13	ספר	הספר
30	שמאל	19	ספר	הספר
31	שמאל	17	שירותים	שרותיהם
32	ימין	4	בגיאוגרפיה	לגיאוגרפיה
32	שמאל	9	הפרטיכלים	הפרוטוקולים
35	ימין	12	בעברית	בעברית
35	ימין	23	הסתדרות	ההסתדרות
35	שמאל	14	בוירבלם	בוירבלין
38	שמאל	15	תלמידי	תלמידיו
46	ימין	22	בהרכבתו	בהרכבו
48	שמאל	28	העליונו	העליונות
49	ימין	33	יצחק	ליצחק
52	ימין	26	מודעת	מודיעין
54	ימין	43	פתוחים	פתוחים
61	שמאל	3	פעם	פעל
64	ימין	38	התרחבו	התרחבה
64	ימין	39	בהסתדרות	בהסתדרות
64	שמאל	6	הוא	היא
64	שמאל	6	ממנו	ממנה
64	שמאל	31	קושיים	קשיים
66	ימין	5	האחרות	האחרונות
68	ימין	3	בתוכחי	בתוככי
68	שמאל	7	בזמנינו	בזמננו
68	שמאל	9	הרווחה	הרווחת
77	שמאל	3	גדול	גדות
77	שמאל	4	ליטע	ליטא
78	שמאל	13	השלטון	שלטון
79	ימין	11	בקהילות	לקהילות
79	שמאל	15	היה	היתה
80	שמאל	9	1933	1933.
83	שמאל	5	מעיתורי	מעטורי
83	שמאל	6	הזו	חזו
97	ימין	1	הלכן	הלכו
98	ימין	11	אבאית	אבהית
98	שמאל	5	האבאהי	האבהי
101	שמאל	25	לדידיו	לדידו
102	שמאל	11	תכחום	תנחום
105	שמאל	1	שלו	של
105	שמאל	37	הסכמות	הסמכות
110	שמאל	8	מתחתית	מתחית
112	שמאל	11	ובשני	ובשתי
113	שמאל	6	בתה	בתו
117	ימין	21	מרשד	משרד
126	ימין	27	מרקסון	מרקסון
126	ימין	30	במקומ	במקום
126	שמאל	7	הארצית	הארצות
128	ימין	12	גבוהים	גבוהות
140	ימין	26	בשכהות	בשכבות
140	ימין	29	שהיה	שהיתה
140	שמאל	10	עורף	עורך
144	שמאל	5	מנקות	לנקות
146	שמאל	9	היהודית	היהדות
147	ימין	31	מספסל	לספסל
147	שמאל	13	לינת הצדק	לינת צדק
147	שמאל	33	מקומות שונים	המקומות השונים
147	שמאל	38	הולדת	הולדתי
149	ימין	15	המסמרת	מסומרת
149	ימין	16	טובים	טובות
149	שמאל	3	ושפשתין	ושפשפתיו
149	שמאל	3	בשפשת	בשפשפת
149	שמאל	3	ומרתין	ומרחתין
149	שמלא	35	בילא	ממילא
150	ימין	19	שבר	שבהר
150	ימין	34	בשלושת	בשלוש
150	שמאל	43	משתככים	משתכרים
151	שמאל	38	במעשי	במעשה
152	ימין	5	ממעשה	מהמעשה
152	שמאל	4	לעורך דין	לעורך הדין
152	שמאל	25	לבקרני	באו לבקרני
153	הכתרת		בנימין אישר האור	בנימין איש האור
153	שמאל	4	רגליך	רגלך
153	שמאל	20	סיומו	סימו
154	ימין	12	מדריכו	למדריך בו
156	ימין	24	אורך	אורח
156	שמאל	17	בחיל	כחול
156	שמאל	19	הספיק	הפסיק
156	שמאל	23	יוסר	הוסר
158	שמאל	17	פרואה	פרועה
160	שמאל	19	מליכים	מוליכים
162	שמאל	28	הופעות	הופעת
169	ימין	8	ג' באלול	ח'-ט' אלול
169	ימין	12	השכלה	ההשכלה
170	שמאל	7	בערב	בערבי
174	שמאל	19	מרימפול	ממרימפול
181	ימין	10	משפט	המשפט
183	ימין	9	שמעבר	שמעברו
184	ימין	7	כשור	משור
184	ימין	10	עשור	עשוי
184	שמאל	11	שוד	שם
184	שמאל	12	הרינו	הריהו

מ ר י מ פ ו ל

על גדות הנהר שישופה (ליטא)

עורך: אברהם תורי-גולוב

ועדת מערכת: זהבה אריאלי - פילוינסקי
חנוך ויטנברג
יהודה קפלן, ניו־יורק

איורים וציורים - האמן משה רוזנטליס
עיצוב גרפי - עזרא עזרא

תל־אביב, תשמ"ג - 1983

מרימפול

על גדות הנהר שישופה (ליטא)

להנצחת מאות שנות קיום הקהילה היהודית שנחרבה בשואה

חברי ועד הספר

הוצא על־ידי ועד ספר מרימפול

ד"ר ברוך בן יהודה (ליבוביץ)	נשיא
עו"ד אברהם תורי (גולוב)	יושב ראש
זהבה אריאלי (פילוינסקי)	סגנית יושב ראש
אברהם דמבנר	מזכיר
יצחק גבע (גרברוביץ)	גזבר
חברים בועד:	שבתאי גרברוביץ ז"ל שלום ויוליה גרודזנסקי; בלהה הלפרין; חנוך ויטנברג שבח לוין ז"ל; הצייר אריה מרגושילסקי ז"ל; חיה מקלנבורג; הצייר משה רוזנטליס.

נשיא כבוד: יהודה (יוליוס) קושניר - ניו־יורק, ארה"ב

תל־אביב, תשמ"ג - 1983

דפוס שמואל סגל, תל־אביב

דבר המערכת

בדחילו ורחימו מוגש ספר זה לאחינו יוצאי מרימפול, לכל אלה שקנו דעת במוסדות החינוך והתרבות שלה, לכל אחינו לדעה ולדרך, לחברינו התלמידים והבוגרים של הגמנסיון העברי במרימפול וליוצאי חלציהם של משפחות – אחינו שאינם עוד אתנו.

מרימפול התרוקנה מיהודיה כליל, כשם שהולכת ומתרוקנת ליטא כולה משארית הפליטה של הקיבוץ היהודי המפואר שלה, שורות יוצאי מרימפול בישראל ומעבר לימים – הולכות ומידלדלות אף הן במרוצת השנים.

לפיכך יזמה קבוצת פעילים בישראל מפעל הנצחה של קהילת יהודי מרימפול בספר זה, לבל ייעדר מקומה וזכרה בתולדות היישוב היהודי בליטא וכעדות לפשעיהם של הנאצים ועוזריהם הליטאים, שרצחו אותם.

נבחרה ועדה להוצאה לאור, עורך ומערכת. הם עסקו כשלוש שנים במלאכה; הם הפעילו גם יוצאי מרימפול אחרים בישראל ומעבר לים באיסוף חומר תיעודי בכתב, צילום, גרפיקה וציור, גביית עדויות וגיוס כספים וכך יצא לאור העולם ספר זה, בחינת יש מאין.

לאות תודה והוקרה על החומר, הרשומות והעזרה הכספית הנדיבה של יוצאי מרימפול בארה"ב ובמיוחד בניו־יורק ובשיקגו – אנו מתכבדים להקדיש להם את המדורים ביידיש ובאנגלית המיועדים לקוראי אנגלית או יידיש בלבד.

הארכיונים של המוסדות והארגונים היהודים במרימפול ובליטא נחרבו כולם על ידי הסובייטים, הנאצים והליטאים. נותר רק מעט חומר על לידתה, חייה וחורבנה של קהילת יהודי מרימפול.

מצער במיוחד העדר דוקומנטציה על ראשיתה של הקהילה לפני כ־500 שנה, על מלחמת הקיום שלה בימי הצאר הרוסי ובתקופת השלטון הלאומני הליטאי, שכולם כאחד התנכלו ליהודים בכל הדרכים.

מגבלות אלה מנעו מאתנו למצות את הנושא ולשקף כראוי את חייהם ופעלם של יהודי מרימפול לדורותיהם ולעמוד על משקלם הסגולי בקיבוץ היהודי בליטא ובתנועה הציונית.

חומר תיעודי על גורל הקהילה בשואה אף הוא אינו בהשג יד, המצוי בספר זה הוא רחוק מן הרצוי והראוי בפרסום כזה.

על אף הרצון הטוב, רוח ההתנדבות שגילו כל העושים במלאכה, היו האמצעים הכספיים שעמדו לרשותנו מוגבלים ביותר. לכן מופיעה כל רשימה בשפת מחברה ולא בתרגום לשפות הספר, להוציא כמה רשימות בעלות אופי כללי מיוחד.

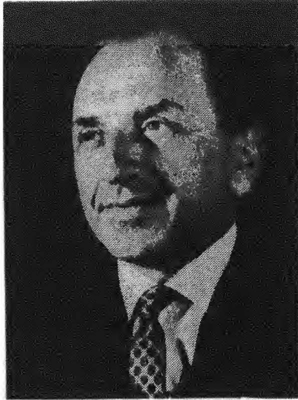
הסליחה עם הקוראים על ההשמטות, הטעויות ואי־הדיוקים שימצאו בספר.

יבואו על הברכה כל אלה שהיטו שכם בהוצאתו לאור ובכך מילאו חובה קדושה לזכרם של קדושי עירנו ולדורות הבאים.

המערכת

תל־אביב, תשמ"ג–1983
בשנת ה–35 לקיום מדינת ישראל.

ליטא

אברהם תורי (גולוב) עו"ד

700 שנות קיום קיבוץ יהודי בליטא

לראשונה נזכרות קהילות יהודיות בליטא ב־82־1280 בעיירות אייראגאלא, אולשאן ובעיר קובנה. ב־1320 היו קהילות יהודיות בוילנא, לידה, טלז' וטרוק.

בכתב זכויות - ,,פריבילגיות" של הדוכס הגדול מ־1388 הובטח ליהודי ליטא חופש הדת, המסחר, התעבורה וכן הזכות לשפיטה בענייני ממונות בין יהודיים.

הליטאים היו ברובם עובדי אדמה, עריסים שעיבדו את נחלותיהם של בעלי האחוזות הפולנים והרוסים. היהודים שכנו בעיקר בעיירות ובערים לאורך הניימאן והוויליה והוו מעמד סוחרים ומתווכים שלהם נזקקו הדוכסים והשליטים למיניהם.

ליטא עברה גילגולים ותהפוכות דת ושלטון מאז הפכו משבטים לעם. קבלת הדת הקתולית, התמזגות עם פולין ב־1569, סיפוחה לרוסיה ב־1772. אך ככל שהתחלפו

השליטים לא פסקו הרדיפות, הגזירות, עלילות הדם, חטיפות ילדים יהודים והמרת דתם, פוגרומים וגירושים ולא עמדו להם כתבי הזכויות והפריבילגיות למיניהם.

כבר בשנת 1495 - שלוש שנים לאחר גירוש ספרד-גרש הדוכס אלכסנדר את היהודים מליטא, וברכושם שהוחרם מילא את קופתו הריקה.

בימי גזירות ת"ח ות"ט עברה כוס התרעלה גם על יהודי ליטא. הרוסים העלו באש את רובע היהודים, ערכו טבח בגברים, נשים וטף, ויהודים בהמוניהם ברחו על נפשם מליטא.

הליטאים סבלו אף הם משלטונם העריץ של הצארים וראו בגורלם גזירה מן השמים.

היהודים, בעלי מסורת עתיקת יומין של עמידה בפני רדיפות ונגישות - היו איתנים ברוחם יותר מהליטאים. הם האמינו בגאולה ובביאת המשיח, גם אם יתמהמה - בוא יבוא.

במערכת החיים הפנימיים היתה האוטוריטה הציבורית המקובלת - בידי גדולי התורה ופרנסי הקהילה. הגאון מוילנא (הגר"א), רבי יצחק אלחנן ספטור מקובנה ור' ישראל מסאלאנט איחדו באישיותם את האידיאלים של אדירי התורה והצדיקים עם אלה של בעלי המוסר הצרוף. פארה והדרה של יהדות ליטא היו הישיבות שהמפורסמות בהן - בסלובקדה, פוניבזש, טלז' ואח'.

בקרב יהודי ליטא לא היו מגמות התבוללות בין הליטאים באשר היהודים ראו עצמם נעלים בתרבות ובהשכלה על הליטאים.

זיקתם וכמיהתם של יהודי ליטא לארץ ישראל באה לכלל ביטוי מעשי בעליתם של יהודים מליטא כבר במאה ה־16 - עליה שהיתה באותם ימים הרפתקה מסוכנת: רבים חלו בדרכים ומתו באפיסת כוחות בטרם יכלה רגלם לדרוך על אדמת ארץ הקודש.

ב־15 במאי 1915 גורשו היהודים מאיזורי קובנה, סובאלק וגרודנה ורכושם הוחרם. הם הואשמו במסירת ידיעות לאויב בעזרת חוטי העירובין ובאמצעות טלפונים המוסתרים בזקניהם.

בליטא העצמאית

תבוסה רוסית הצארית במלחמת העולם הראשונה זימנה לליטאים הזדמנות בלתי חוזרת להקים מדינה עצמאית משלהם.

לליטאים חסרה שכבת אינטליגנציה, רובם היו עובדי אדמה שלא ידעו קרוא וכתוב. שכניהם היהודים,לעומת זאת,היו ברובם שכבה משכילה עירונית, מעורה בענייני חברה וכלכלה. לכן נזקקו הליטאים ליהודים בממשלתם הראשונה, בה כיהן דר' ויגודסקי מוילנא כמיניסטר לענייני יהודים, דר' שמשון רוזנבוים כסגן שר החוץ ודר' נ. רכמילביץ כסגן שר למסחר ותעשיה.

יהודים התנדבו לגדודים הליטאים שלחמו נגד הפולשים ממזרח וממערב בזמן המעבר משלטון רוסי לשלטון ליטאי. יהודים רבים נפלו חלל על הגנת ,,המולדת" הליטאית. מנהיגים יהודיים מליטא ומהעולם היו פעילים מאוד בעיצוב הדפוסים הממלכתיים של הריפובליקה הליטאית הצעירה. היו אלה היהודים שייסדו את

התעשייה הליטאית ורקמו קשרי מסחר עם ארצות מעבר לים.

על פי התחייבותה לחבר העמים אישרה הממשלה הליטאית ב־20 בינואר 1920 רשמית את חוק הקהילות היהודיות וכך שוריינה הזכות לאוטונומיה תרבותית לאומית ודתית ליהודים בחוק הליטאי.

לפני כן ב־5.1.20 נפתחה בקובנה הועידה הראשונה של נציגי הקהילות היהודיות, בה נבחר ה"אידישער נאצינאל ראט" - שהיה המוסד העליון של הקיבוץ היהודי בליטא. דר' שמשון רוזנבאום נבחר כיו"ר ודר' נ. רכמילביץ ועו"ד עזר פינקלשטיין כסגניו.

החינוך העברי בליטא הפך לסימן מובהק של הזדהות לאומית. עיניהם נישאו לציון אף בתקופת „הזוהר" של האוטונומיה.

רשת בתי הספר העבריים הקיפה 86 בתי ספר יסודיים, 15 בתי ספר תיכוניים וסמינריון למורים „תרבות". בתי הספר התיכוניים התקיימו על חשבון הורי התלמידים בלבד. מיעוט בתי ספר יהודיים היו גם בשפת אידיש. כן היתה רשת בתי ספר ובתי חינוך דתיים „יבנה".

לא בכדי כינה ביאליק את יהדות ליטא „מצודת העברית היחידה בגולה" וזלמן שניאור ראה ביהודי ליטא "מגדל אור" לדור עברי שלם.

מנהיגים ציוניים מכל הזרמים היו פעילים בהקמתה וביסודה של האוטונומיה היהודית והם שעמדו בראש המוסדות הכלכליים והפיננסיים של יהדות ליטא כמו „אידישער צענטראל באנק", מאה בנקים קואופרטיביים יהודיים (אידישע פאלקס ביינק), מוסדות כלכליים, חברותיים, תרבותיים וסוציאלים כאחד.

„די אידישע שטימע" שנוסד ב־1919 על ידי המרכז הציוני בליטא התפתח מעלון קטן לעתון יומי גדול ונפוץ שתפס מקום ראשון במעלה בין כלל העתונים שיצאו בליטא והרחק מחוצה לה. אליו התוספו מאוחר יותר „דאס ווארט" - בטאון הציונים הסוציאליסטים, „מאמענט" של הרביזיוניסטים, „פאלקס־בלאט" של אנשי חבונד. הופיעו גם עתוני ערב באידיש וכן שבועונים בעברית „הד ליטא", „נתיבות", „עולמנו".

בליטא היו 149 קבוצות הכשרה חלוצית ובהן כ־3,000 חברים מכל גווני התנועה החלוצית.

אשלית האוטונומיה:

תמימים חזו ליהודי ליטא „תור זהב" לאורך ימים. ה„פאלקיסטים" ואנשי ה„בונד" שדגלו בסיסמה „מקום מגורינו הוא מולדתנו", הוקיעו את הציונות כאוטופיה, וכהטעית המוני העם בתקוות שוא. הם האמינו שבעיית היהודים בליטא כבר באה על פתרונה עם השגת האוטונומיה.

האכזבה לא אחרה לבוא. לאומנים ליטאיים החלו להטיף כבר ב־1924 לשחרור ליטא מה„אפוטרופסות היהודית". בריונים ניפצו חלונות בבתי עסק ובמוסדות יהודיים, אלפי שלטים באידיש מעל בתי עסק נמרחו בזפת תוך לילה אחד". „האידיש מכערת את בירתה הזמנית של ליטא ויוצרת בעיני זרים רושם שהיהודים הם רוב בליטא" - התרעמו לאומנים ליטאים.

המיניסטריון לעניני יהודים בוטל והמוסד העליון של יהודי ליטא - „אידישער נאציאנאל ראט" פוזר ב־17 בספטמבר 1924, ובשנת 1926 נסגרו הקהילות היהודיות כליל. במקומם התארגנו חיי המיעוט היהודי באגודות תרבות, דת, כלכלה, מלאכה, בריאות, סעד ואח' על בסיס וולונטארי ובלתי מחייב על פי חוק.

ארגון הסוחרים הליטאי „ווירסלינינקאס" יצא בכרוזים גלויים „אל תקנו אצל יהודים". בעתונות הליטאית התרבו הרשימות ומאמרי מערכת מלאי שיטנה נגד היהודים.

בשנת 1929 רוכזו סמכויות השלטון בידי הנשיא סמיטונה, נחקקו חוקים ותקנות בכוונה ברורה להגביל זכויותיהם של היהודים כיחידים וכמיעוט לאומי.

עלייתו של היטלר לשלטון בגרמניה השכנה ב־1933 הרעילה את האוירה נגד היהודים גם בליטא. לאומנים ליטאים התחרו בנאצים שמעבר לגבול בהתקפותיהם על היהודים ובדחיקת רגליהם מענפי הפרנסה שעדיין נותרו להם.

התפוררות עצמאותה של ליטא

במרס 1928 נכנעה ליטא לאולטימאטום הממשלה הפולנית, והסתלקה מתביעתה על בירתה ההיסטורית וילנא וחידשה את היחסים הדיפלומטיים עם פולין.

במארס 1939 נכנעה ליטא לאולטימטום - הפעם - של ממשלת היטלר ונאלצה להסתלק מעיר הנמל ממל ומהאיזור שסופח לליטא בהסכם ורסי. זעמם של הליטאים מצא פורקן בנגישות ורדיפות יהודים. ב־10 באוקטובר 1939 נאלצה ליטא להתיר הצבת צבא סובייטי בשטחה ולחתום על חוזה „ידידות" עם ברית המועצות. ליטא קבלה אמנם חזרה את וילנה כ„שי", אך לא היה זה אלא התחלת השתלטות ברה"מ על כלכלתה ועצמאותה של ליטא. ב־14 ביוני 1940 הגיש הקרמלין דרישה אולטימאטונית לכונן ממשלה פררסובייטית בליטא ומבלי לחכות לתשובה - חצו גדודי הצבא האדום כבר למוחרת היום את גבול ליטא. הנשיא סמיטונה וכמה מראשי המדינה - ברחו אותו יום 15 ביוני 1940 מליטא. הוקמה ממשלה קומוניסטית בראשותו של העתונאי הקומוניסטי פאלעצקס. הממשלה החדשה היתה נתונה למעשה לפיקוחו של וו.ד. דקנוזוב מצמרת המשטרה החשאית של ברה"מ וסגן שר החוץ למן 1940. כעבור חודש נערכו בחירות לסיים העממי" ובהן זכתה הרשימה היחידה של הקומוניסטים ובלתי מפלגתיים ל־99% מקולות הבוחרים. תוצאות הבחירות פורסמו רשמית 24 שעות לפני סגירת הקלפיות. ב־3 בספטמבר 1940 סופחה ליטא כריפובליקה הסובייטית

העממית ה־16 לברית המועצות. עם הסיפוח נגזר אלם על הקיבוץ היהודי בליטא על ידי השלטון הרודני הסובייטי.

תחת הכיבוש הסובייטי

ליטא הוצפה לא רק בחיילים סובייטים, אלא גם בצבא פוליטרוקים, קומיסרים ופקידים סובייטים שהשתלטו על כל המנגנון הממשלתי ותפסו את כל עמדות המפתח במשק ובחברה.

הוטל איסור על לימוד השפה העברית בבתי ספר יהודיים ויידיש נכפתה במקום העברית. כן נאסרו בתכלית האיסור לימודי תולדות ישראל וארץ ישראל. ספרי הלימוד העבריים נפסלו. תוכנית הלימודים הותאמה לתעמולה הקומוניסטית. כל המפלגות והארגונים הציוניים והלאומיים נסגרו ורכושם הוחרם. העיתונים היהודיים, פרט ל,,פאלקסבלאט'' נסגרו ורכושם ,,הולאם''. עד מהרה נסגר גם ה,,פאלקסבלאט'' על אף עמדתו הפרו־סובייטית והאנטי ציונית המובהקת, ובמקומו הופיעו ,,קאוונער אמת'' - בטאון המפלגה הקומוניסטית באידיש. המשטר הסובייטי הלאים את הבנקים, מפעלי התעשיה, המסחר ורכוש עירוני וכן מוסדות תרבות, סעד, ספורט ורפואה יהודיים. ואילו לגבי אדמה חקלאית - התיחסה ההלאמה לאחוזות של למעלה מ־300 דונם (30 הקטאר) בלבד.

האוכלוסיה הליטאית שהיתה מורכבת ברובה המכריע מבעלי חלקות אדמה קטנות לא נפגעה כלל מההלאמה והם המשיכו לקיים את משקיהם באין מפריע. השלטון החדש לא הספיק או לא מיהר לבצע את הקולקטיביזציה של החקלאות בליטא.
לעומתם נושלו היהודים-ברובם סוחרים ובעלי נכסים עירוניים - לא רק ממקורות פרנסתם, אלא גם ננעלו בפניהם מנגנוני המשק והממשל בשל היותם ברובם אלמנט ''זעיר בורגני'' ו-''בלתי מהימן'', ואפילו קונטר רבולוציוני.

עם כינון המשטר הסובייטי נאסרו מיד מנהיגים יהודיים, בעיקר מראשי הזרמים הציוניים. בלילות 17-14 ביוני 1940 הוגלו מליטא כ־25,000 נפש ב־871 קרונות, כמחציתם יהודים.

הליטאים האשימו את היהודים בהגליית רבבות ליטאים ממולדתם, תוך התעלמות מוחלטת מכך שהצו על מאסרים וגירושים מליטא ניתן בחתימת אנטאנאס סניעצ'קוס - אז מפקד המשטרה הפוליטית של המימשל הסובייטי בליטא ועל אף שההוראה האחרונה בדבר הגליה ניתנה ב־25.4.1940 על ידי הקומיסאר הרוסי סעראוו על פי רשימות שהוכנו לפי הוראות הקומיסאר לעניני פנים, הליטאי - גוזעוויצ'יוס.

למעשה לא היתה ליהודים כל השפעה על הממשלה הסובייטית, אשר בה לא היה לאחרונה אף שר יהודי אחד. בין 32 חברי הועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית בליטא היו רק 2 יהודים ובין 85 חברי הסיים הליטאי הסובייטי היו רק 5 יהודיים.

תעמולת הזוועה שזיהתה את הקומוניסטים עם היהודים טיפחה בהמוני ליטאים תאוות נקם שניזונה גם מהמחתרת הלאומנית הליטאית בראשותו של השגריר הליטאי בגרמניה גנרל שקירפא. הוא עמד בראש ,חזית האקטיביסטים הליטאית'' שהקים בברלין עוד בימי הכיבוש הסובייטי בליטא.

אותה חזית האקטביסטים אירגנה כנפויות מזויינות של ,,שאוליסטים'' ו,,פארטיזאנים'' שצצו מכל פינה בערים ובעיירות כבר בשעות הראשונות לאחר נסיגת הסובייטים ועוד לפני שהגרמנים הספיקו להתפרס על אדמת ליטא.

700 שנות קיום הקיבוץ היהודי בליטא הגיעו לקיצן המר עם הכיבוש הנאצי בשנים 1945-1941.

ועידה ציונית של מחוז סובאלקי במרימפול 1920 בראשות ד''ר יעקב רובנזון

מרימפול - העיר ויהודיה

מרימפול הנקראת עתה קפסוקאס היא עיר מחוז בליטא, השוכנת על גדות השאשופה. סביב לה גבעות מיוערות. העיר נמצאת 56 ק"מ מקובנה, 21 ק"מ מווילקובישקי, 35 ק"מ מווירבאלן ו־17 ק"מ מקאלווריה. דרכה עובר הכביש הראשי פטרבורג־ברלין, שנסלל ב־1829, המחברה עם קובנה. מ־1923 מחוברת העיר במסילת ברזל עם קאזלובה־רודה, שדרכה עוברת מסילת הברזל ברלין־מוסקבה.

מרימפול היא מהצעירות בערי ליטא. במקומה עמד כפר גדול בשם סטאראפולה שנוסד במאה הי"ז. בתחילת המאה הי"ח נפגעה הסביבה כולה ממגיפה.

ידיעות ראשונות על קיומה של מארימפול הן מ־1732. בשנת 1758 הוקם בה מנזר ע"ש „מריה הקדושה", אשר קבל במתנה... שטחי אדמה נרחבים. במשך הזמן הפך הכפר לעיירה, שנקראה מאירמפולה. כן גדל מעברו השני של הנהר הכפר סטאראפולה. ב־1792 קבלה מרימפולה מידי המלך סטניסלב־אוגוסט זכויות של עיר. הסטטוס המשפטי חל לא רק על עירת המסדר, אלא גם על הכפר סטאראפולה. מאז מופיעים שני הישובים, אשר משני עברי הנהר, בשם המשותף מאירמפול.

בעקבות חלוקת פולין (1795) הועברה תחילה תחת שלטר־נה של פרוסיה, אולם אחר כך נכללה בנסיכות וארשה. אחרי קונגרס וינה עברה כל הסביבה לשלטון הרוסי.

במלחמת 1812 שמשה מעבר לצבאות הלוחמים. דרכה עבר גם הצבא הצרפתי הנסוג. בעת המרד הפולני ב־1821 שמשו היערות בסביבתה מקלט למורדים הפר־לנים. למטרות רוסיפיקציה הקימו השלטונות הרוסיים בעיר גמנסיה רוסית, ששמה אחר כך מרכז תרבותי חשוב. בין חניכיה היו... עסקנים וסופרים ליטאים מפורסמים. עד 1866 היו רב בתיה בנויים עץ, אך בשנת 1868 ואחר כך ב־1899, נשרפה העיר. מאז החלו לבנות בה בתי אבן. העיר היתה מיושבת בעיקר יהודים. הנוצרים היו בה מיעוט.

לפני מלחמת העולם הראשונה השתייכה לפלך סובאלק.

רב חלקם של היהודים בפיתוח העיר. לפני מלחמת העולם הראשונה ישבו בה 5000 יהודים. האוכלוסיה היהודית גילתה יוזמה רבה בפיתוחה הכלכלי והציבורי של העיר. ברחובותיה, בבניניה וחנויותיה נחשבה לאחת הערים הנאות והמתקדמות בליטא. לקידומה של העיר סייע רבות מצבה הגיאוגרפי בין קובנה וסובאלק, וכן קרבתה לגבול גרמניה וקשריה עם רוסיה. עובדות אלו השפיעו לא במעט גם על עיצוב דמות אוכלוסיתה ואופיה התרבותי של העיר.

בימי מלחמת העולם הראשונה עזבוה חלק מיהודיה. עוד בשבועות הראשונים למלחמה, והעיר קרובה לחזית, הואשמו יעקב גרשונוביץ, מנכבדי הקהילה, ובנו ד"ר חיים גרשונוביץ, בשיתוף פעולה עם האויב. במשפט ראווה נגדם, בעזרת עדי שקר מתוך האוכלוסיה הנוצרית, חויבו הנאשמים בדין. הגן עליהם עוה"ד המהולל אוסקר גרוזנברג. פסק הדין עורר סערת רוחות בכל רחבי תחום המושב והנדונים שוחררו ממאסרם רק בימי קרנסקי.

עם כיבוש העיר על ידי הגרמנים החלו היהודים לחזור אליה. כן התישבו בה אז יהודים מעיירות אחרות שפונו על ידי הגרמנים. רבים מיהודי העיר ההיידוצישוק שוכנו בה. רבה של העיירה הרב פופל, שימש אחר כך כרבה של מארימפול.

בליטא העצמאית מנה ישובה היהודי של העיר רק 2545 נפש (21% מכלל האוכלוסיה). אחוז זה ירד בשנים שלפני השואה ועמד על 18%. כמעט כל המסחר בה היה בידי היהודים, בעיקר המסחר בתבואה, פשתן, עופות ופירות, וכן ייצואם לגרמניה ולאנגליה.

בליטא העצמאית היו בבעלות של יהודים שלוש טחנות קמח ומנסרה, תחנת חשמל וכמה תעשיות זעירות. למספר יהודים היו משקי עזר חקלאיים. היו גם כמה בעלי אחוזות יהודיים. האחוזה „אונגרינה" של האחים סקריסקי שמשה מקום הכשרה לחלוצים. בבנק העממי היהודי היו, לפי רשימות משנת 1929, 524 חבר. כן פעלו במקום כמה בנקים פרטיים.

מארימפול היתה אחת הערים הנאורות בליטא עוד בימי השלטון הצארי. הגמנסיה הרוסית הממשלתית לבנים קבלה תלמידים יהודים רק לפי מכסה של 10%, אך לבחי־נות חצוניות יכלו לגשת צעירים יהודיים ללא הגבלה... היתה בעיר גם גמנסיה רוסית פרטית לבנות, בעלת זכויות ממשלתיות. צעירות יהודיות נהרו אליה מקרוב ומרחוק (עם חניכות גמנסיה זו נמנית גם הסופרת דבורה בארון). הנוער היהודי למד בעיקר בחדרים מהטיפוס הישן, אבל תנועת התחיה הלאומית גרמה לשנויים רבים אף בשטח זה. עוד לפני מלחמת העולם הראשונה נוסד בה בי"ס עברי מודרני („חדר מתוקן") שעל מוריו נמנו מחנכים כי'. גלס ויחיאל יחיאלי.

חלק מהנוער היהודי השתתף באופן פעיל בתנועה הסוצי־אליסטית ובמהפכת 1905. היו בה סניפי ה,,בונד הקטן" ו,,הבונד". מספר צעירים נדונו למאסר ולעבודת פרך בסיביר.

ב־1919 נוסדה בעיר הגמנסיה העברית הראשונה בליטא. היא שמשה דוגמה למוסדות דומים בערים אחרות בליטא. הוקמו שני בתי ספר עממיים, של ,,תרבות", ושל ,,יבנה", קורסים למלאכה של ,,אורט" וגן ילדים, שתי ספריות וחוג דרמטי. העיר הצטיינה בערנותה ובהענותה לכל מפעל ציוני ועברי. בין ראשוני הפעילים בתנועה הציונית היו עסקנים מסורים בעלי מרץ רב, כאבא יצחק רוזנטל, ד"ר משה שקודסקי, יעקב גרשונוביץ ואריה לייב קפלן. הנוער השתייך לארגונים ציוניים שונים ובעיקר ל,,מכבי", ,,הפועל", השומה"צ, בית"ר וה,,חלוץ".

העולים הראשונים ממרימפול (כמשה ינקובסקי, ד"ר ברוך בן־יהודה, יבלוקובסקי ואחרים) הגיעו ארצה עוד לפני מלחמת העולם הראשונה.

עתונות וספרות עברית הגיעו לתפוצה ניכרת בציבור היהודי במקום. כן היו פעילות אגודות נשים ציוניות. לקהילה היו גם מוסדות חסד וצדקה מסודרים, אשר שמשו מופת לקהילות אחרות (,,מושב זקנים", ,,בית יתומים", חברות ,ביקור חולים", ,,לינת הצדק", ,,הכנסת אורחים", וקופת גמ"ח, וכן היה במקום סניף של ,,אזע").

בעיר היו שלושה בתי תפילה (ביהמ"ד, בית הכנסת וקלויז ,,הכנסת אורחים"). בפרוץ מלחמת העולם השנייה, כאשר המוני יהודים ברחו מפולין ועברו את גבול ליטא, היתה קהילת מארימפול בין הראשונות להגשת עזרה לאחים גולים, לשכונם ולהעסקתם.

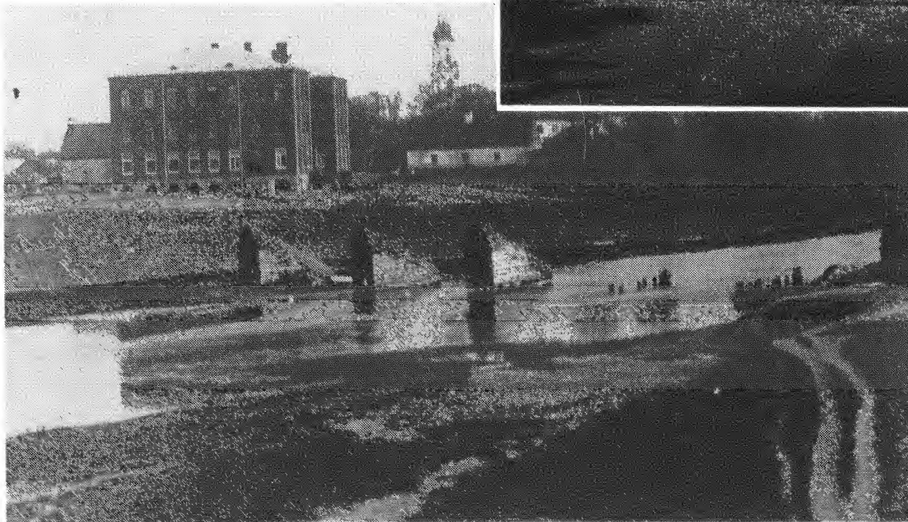
על כס הרבנות במרימפול ישבו גאוני תורה ואנשי מוסר שפרסומם חרג מגבולות ליטא. מרבניה: ר' חיים פרלמוטר (,,שרשובר"); חתנו - ר' יהודה לייב חרל"פ; ר' יהונתן אליאשברג; ר' עזריאל אריה רקובסקי; ר' אליהו קלצקין; ר' יעקב מאיר קרבצ'ינסקי; ר' אברהם דב פופל; ר' אברהם זאב הלוי הלר הי"ד; ר' יוסף בר יהודה; ר' שלמה זלמן־גורדון; ר' שלמה בטניצקי.

מילידיה: המשורר אלתר אבלסון; הסופר יוליוס גרינסטון; הסופר אבא־אברהם רקובסקי; הסופר שמואל צבי פלטין; העתונאי אברהם פרנק; הנדבן שמואל צ. למפורט; העסק־נים הציוניים אלכסנדר גולדשטיין ואבא יצחק רוזנטל; הפרופ' יהושע ברונשטיין; המחנך ד"ר ברוך בן־יהודה; העתונאי יהונתן בוטנצקי.

תמצית - מתוך ספר יהדות ליטא, כרך ג'

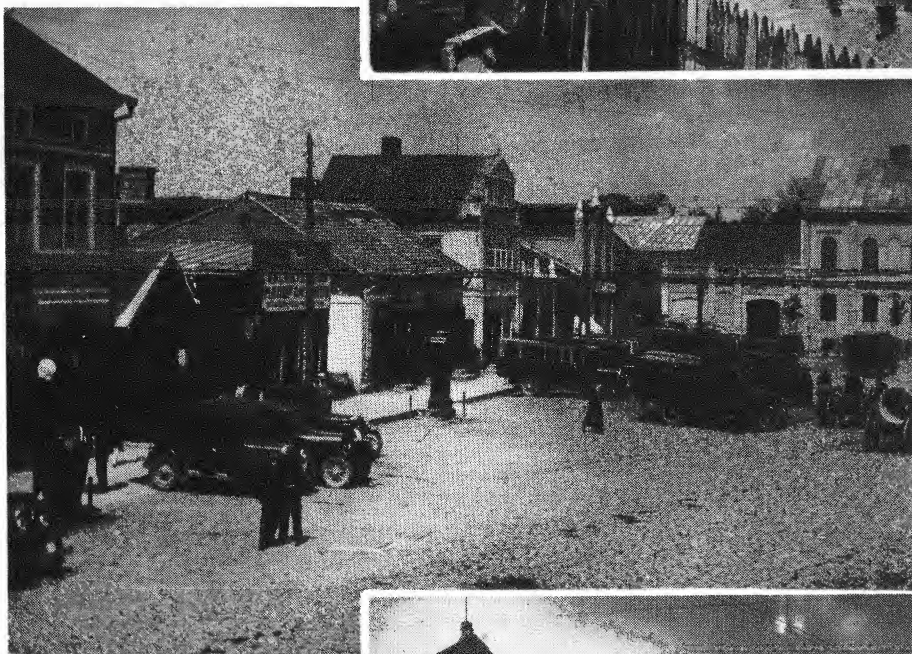
בית החולים העירוני

הנהר ששופה

הנהר ששופה
בהפשרת השלגים

רחוב ורשה בפינת השוק

רחוב ראשי
- באופק צריחי הכנסיה

הגן העירוני במרימפול

ככר בסנביצ'וס

הגמנסיה
הליטאית באופק

ד״ר ברוך בן יהודה (ליבוביץ)

זכרונות מסוף המאה ה־ XIX ומראשית המאה ה־XX

נולדתי במרימפול אשר בליטא, בכ״ט אדר תרנ״ב (1894) וחייתי בה עד 1911 (תרע״א). בשנה זאת, בגיל קרוב לשבע־עשרה, עזבתי את ליטא ועליתי לארץ ישראל כדי ללמד בגימנסיה העברית „הרצליה״ שנוסדה שנים אחדות קודם לכן, בכ״ה בתשרי תרס״ו.

במרימפול בקרתי ארבע פעמים ב־1913, ב־1922, ב־1924, וב־1934, תמיד רק כתייר.

שבע עשרה שנות חיי במרימפול יכולות לשמש דוגמא ומופת לחיי ילד יהודי בליטא בראשית המאה.

חיים המבוססים על שמירת מצוות וקיומן, על תפילה ועל לימוד תורה ותלמוד, כשהלמוד חשוב אף מתפילה.

בראשית המאה חיו במרימפול כשבעת אלפים עד שמונת אלפים יהודים. שלט בכניסה לעיר ציין את מספר תושביה היהודיים והלא יהודיים. ולמרות שרק מעוטם של התושבים היו גויים, היה השלטון נתון בידיהם. היהודים התרכזו בחייהם הפנימיים העשירים. החיים במרימפול היו חיים יהודיים שלמים ואף כי לא נקראו דתיים התנהלו סביב בית הכנסת וקיום כל המצוות ללא שיור. היתה רק אבחנה בין יהודי „אדוק״ (אפרומער איד) או „לא אדוק״, אבל לא „דתי״ ולא דתי״. „לא אדוק״ היה מי שלא שמר כמהדרין את כל המצוות - קלות כחמורות, אך בעית כשרות, יהודי לא מאמין וחיים לא יהודיים - לא היו.

פעם או פעמיים בשבוע היה בא מורה ל„חדר״ ללמד את הילדים רוסית, בשל דרישת השלטון הרוסי– אשר שלט אז בליטא. רבים מהיהודים התיחסו ללימוד הרוסית בזלזול, והיו הורים רבים שרצו שילדם ידע לכתוב כתובת רוסית על מכתב, ולא יותר. ליטאית היתה אז שפת רחוב בלבד. אפילו כתב עוד לא היה לה. אמי למשל, ידעה ליטאית לצורך קניותיה בשוק. אבי לא ידע ליטאית כלל.

מרכז דופק החיים היה בשלושת בתי הכנסת: בית הכנסת המרכזי, בית הכנסת ״הכנסת אורחים״ ובית המדרש. בשבתות ובימי חג המו בתי הכנסת מרוב אנשים, ובחצרותיהם שחקו הילדים, השתובבו, וגם השתוללו.

בבית הכנסת המרכזי לא נקבעה מזוזה, שכן אין חובת מזוזה חלה על בית שבו רק מתפללים. בשל כך הלכו שמועות, כי רוחות המתים מדברות בלילה בבית הכנסת והילדים פחדו לעבור על ידו לאחר רדת החשיכה.

בבית כנסת זה היה ארון קודש, שכיסה את כל הקיר המזרחי והיה עשוי פיתוחי עץ מקסימים ביופים. אמרו כי הוא נבנה מחתיכות קטנות של עץ על ידי אדם שלא נודע מוצאו: קדוש פלאי! על התקרה היו ציורים צבעוניים של ארבע החיות: נמר, נשר, צבי וארי, לפי הפתגם המצוי בפרקי אבות: „היה עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגיבור כארי, לעשות רצון אביך שבשמיים״. לעומת בית הכנסת היתה כמובן מזוזה בבית המדרש, ושם היו לומדים אנשים, אשר ידעו לשלב תורה ועבודה. כל אחד השתדל ללמוד מדי יום ביומו דף גמרא אחד לפחות. בבית המדרש היתה גם ספריה של ספרי קודש שונים.

הציבור המרימפולאי אהב מאוד לשמוע בבתי הכנסת ובבית המדרש חזנות מוסיקלית טובה. ביחסה לשירה היתה מרימפול דוגמא מיוחדת. עד היום זכורים לי בזכות כשרונם המיוחד לשיר, שני אחים סבלים שישבו בשוק וחכו לעבודה. היו אלה כשרונות שהלכו לאיבוד, אך כשהיה צריך לבחור חזן חדש לעירה היו מתחשבים בדעתם.

בשחר חיי היה בעיר חזן זקן ששימש בתפקידו בקושי - אך לא החליפוהו. עם מותו החלה תקופה ארוכה של בחירת חזן. ומענין שחזנים רבים בליטא שאפו לעבור לפני התיבה לנסיון במרימפול הקטנה.

עשרות חזנים הופיעו באותם ימים במרימפול, ובהם גם חזנים עם מקהלות טובות. כל חזן הופיע פעמיים: פעם בבית המדרש ופעם בבית הכנסת, והמתפללים נהרו לשמעו.

בין החזנים שהופיעו באותה תקופה היה גם חזן צעיר רוק, ששבה את הלבבות בניגוניו. כעבור שנים התברר שאותו „בחור״ היה החזן המחונן והמפורסם בארצות הברית - ברלה חגי.

לחזן העיר, נבחר מובשוביץ, אשר הופיע בלוית מקהלה בת חמישה „משוררים״ ביניהם בנו, אותו כנינו „הזמיר״, ואשר ידע לפרוט על פסנתר וממנו למדתי תווים.

כך רכשתי את ראשית ידיעותי במוסיקה בבית הכנסת של מרימפול.

במרימפול היו מוסדות מרובים של צדקה: גמילות חסד, תלמוד תורה, לינת הצדק, ביקור חולים ועוד... כי זה היה אורח החיים בעיר. בעירה למדו וידעו הרבה תורה. הלמדנים הגדולים ביותר היו לאוו דוקא הרב וכלי הקודש, אלא סוחרים ועמך. רבים מאנשי העיירה היו בקיאים וחריפים בתלמוד, ומהם שידעו לקבוע בדיוק מקום כל מלה בעמוד.

זכורה לי דמותו של ירחמיאל - אכר פשוט שגר בכפר של גויים בקרבת העיר וידע כמעט את כל התלמוד בעל פה, ידע את כל המפרשים של התלמוד, והיה אחד הלמדנים הגדולים ונהג לעזור לחובשי בית המדרש להבין בתלמוד.

אחד הדברים הטיפוסיים ליהודי ליטא היה, היותם כרוכים אחרי התנ"ך, שלא כמו בפולין, אשר בישיבותיה התנגדו ללמוד תנ"ך ולמדו תלמוד בלבד והסתפקו בידיעת התורה על ידי קריאה בפרשת השבוע. ומן הנביאים הסתפקו בקריאה בהפטרה. ובכתובים - תהילים וחמש מגילות.

יהדות ליטא נמשכה לתנ"ך בהשפעתו האישית של הגאון מוילנה, שהיה אדם נח ולא קנאי, ולמרות גאוניותו בתלמוד, הטיף ללמוד תנ"ך, שהוא לדעתו יסוד היהדות.

הגר"א חייב גם לימוד הדקדוק ודרש היגוי נכון של המילים בתפילה, וצעק מרה נגד שיבוש מלות התפילה. לימוד התנ"ך הביא לידיעה כללית של הלשון העברית בליטא כולה,וכמובן גם במרימפול.

הלימודים במרימפול היו לימודי יהדות. היתה אחידות גמורה בין הבית וה,,חדר". הרבי היה מעל לכל ביקורת, וראו בו שותף לבית בחינוך.

בגיל חמש נכנסתי לחדר והתחלתי ללמוד חומש, בספר ,,ויקרא" גדוש הדינים וחסר המעשיות. (קרוא וכתוב למדתי עוד קודם לכן מסבא, ובגיל שלוש כבר ידעתי לקרוא בשטף.) באותה שנה היתה בעיר מגפת ילדים, ובשעת מחלתי ישבתי וקראתי בסידור כי צעצועים לא היו לי. בהכנסי לחדר ידעתי כבר גם מעט חומש ,,בראשית". ה,,חדר" שבו למדתי היה טיפוסי לימים ההם. למדנו בבית הרבי. במרכז החדר עמד שולחן גדול וסביבו, על ספסלים, ישבנו אנו הילדים, בראש השולחן ישב הרבי. הוא דיבר אידיש וקולו היה צרוד מאוד. בחדר השני, ששימש גם כמטבח, עבדה אשת הרבי. שעות הלימוד בחדר היו משמונה בבוקר עד אחת וחצי בצהרים, ומשלוש עד שבע לפנות ערב.

בחורף חזרנו הביתה כשאנו מאירים דרכנו בפנס יד: תיבת זכוכית ובה נר בוער.
בגיל שבע כבר הייתי בקי בחומש כולו ואבי נדבר עם הרב שאתחיל ללמוד גמרא.
באותו יום נשארתי בחדר בשעת הפסקת הצהרים, והרבי נתן לי שעור פרטי במסכת ,,בבא קמא" בפרק: ,,שור שנגח את הפרה". שור טרם ראיתי בחיי באותם הימים, ואינני בטוח אם ראיתי פרה. גם הירק בעירה היה דל ונדיר. היה זה לימוד ללא הבנה, אך התקדמתי היטב. כעבור עשר שנים, כשעליתי ארצה כבר ידעתי שש עשרה מסכתות.

תקופה מסוימת למדתי גם ב,,חדר מתוקן". ,,חדר" זה התפתח באותם ימים בדרום רוסיה (בערים: חרסון ניקוליב ואודסה) והחידוש בו היה לימוד עברית כלשון. ההסברים היו בעברית מדוברת, אף כי בהברה אשכנזית.

ראשי הציבור במרימפול חזמינו את המורה יחיאלצ'יק (לימים יחיאלי, מנהל בית הספר לבנות בנוה־צדק) להתקין גם במרימפול ,,חדר מתוקן". אבי שלחני לחדר זה ושם נדרשתי לדבר עברית ולבטא את המילים בנגינה נכונה ודקדוקית, אומנם בהברה האשכנזית. זכור לי יומי הראשון ב,,חדר המתוקן". יחיאלי החל לדבר עמי בעברית, למרות שדיבור בלשון הקודש טרם היה מקובל בעירנו, ואני עניתי לו בעברית ולמדתי מילים חדשות. למשל: הוא שאל אותי שאלות שונות. כשרציתי לענות בשלילה עניתי: לא! אבל הנה רציתי לענות בחיוב ולא ידעתי איך אומרים בעברית: יע! כי המלה ,,כן" ידעתי שפירושה ריכטיג (נכון),והוא לימדני לומר: כן!

בינתיים יצא הלעז על ה,,חדר" כמודרני מדי, וההורים החלו להוציא את ילדיהם. אני הייתי בין הראשונים שעזבו. ה,,חדר" נסגר והנסיון נכשל. בכל זאת הטעם הטוב נשאר, ואז עלה על דעת העסקנים להקים ,,ישיבה מודרנית", שבה למדו בנוסף לתלמוד גם תנ"ך, עברית וספרות,והיה שם גם פעמון.

המורה לתלמוד ישראל מראה, היה אדוק מאוד והצטיין בלבושו הנקי, במראהו המצוחצח ובהליכותיו הנאות. שעוריו היו מצויינים.

היו גם שני מורים מודרניים: חיים יוסף לוריה וחיים בר - רוזנבוים. (לימים הם היו למורים בגימנסיון העברי הראשון בליטא שנוסד במרימפול, אחרי מלחמת העולם הראשונה) שניהם קראו את הספרות החדשה: ברדיצ'בסקי, מנדלי ויל"ג.

לוריה פתח בי את הטעם הספרותי, ואבי לא התנגד לכך. רוזנבוים לימד אותנו תנ"ך בהתלהבות ובאהבה. את ספר ישעיהו למדנו תוך תרגום לאידיש, אך הגישה היתה חופשית. ממנו קיבלתי ורכשתי את האהבה לתנ"ך ואת הגישה החופשית אליו, והדבר לא פגע בשום פרט בקדושת התנ"ך, בעיני.

אוכלוסית מרימפול היהודית ערגה גם לחשכלה חילונית. באותו זמן היו במרימפול גם שלוש גימנסיות רוסיות. אחת ממשלתית - לבנים, ושתים פרטיות - לבנות. בגימנסיה לבנים לא למדו הרבה יהודים משתי סיבות:

א. בה היה קיים ,חוק הפרוצנט" לגבי קבלת יהודים.
ב. רוב הציבור לא נזקק לגימנסיה זאת.

ואולם אלה ששלחו את בניהם ללמוד בגימנסיה הרוסית

לא היו בהכרח מתבוללים. כמובן שהיו גם תלמידים, שהוריהם ביקשו בדרך זו להתקרב לגויים.

המשטר בגימנסיה הרוסית היה חמור: התלמידים נדרשו ללבוש מדים, לא לצאת מהבית אחרי השעה תשע בערב ולתת כבוד לכל מורה שפגשו.

הלימודים התנהלו גם בשבתות. התלמידים היהודים היו פטורים מכתיבה בשבת, אך מהשעורים לא שוחררו.

בגימנסיות הרוסיות לבנות למדו הרבה בנות יהודיות כי לבנות לא היה שום בית ספר יהודי כתחליף.

בגימנסיות אלו גם לא היתה בעית „הפרוצנט", כי הן היו פרטיות. בנות רבות מכל הסביבה באו ללמוד בגמנסיות הרוסיות במרימפול. אחת מהן, הסופרת דבורה בארון, בת רב, באה לרכוש השכלה כללית בגימנסיה הרוסית במרימפול בגיל גבוה, לאחר שכבר פרסמה ספורים ב„הצופה" שיצא בקובנה. הגימנסיות לבנות היו הרבה יותר חופשיות, וגם אגודות ציוניות חדרו אל בין כתליהן בסתר.

הגימנסיה הרוסית לבנים היתה כמבצר, ולא היתה שום אפשרות לתנועות הציוניות לחדור אליה.

כשם שלא היה במרימפול הבדל בין יהודי דתי ללא דתי, לא היה גם הבדל בין ציוני ללא ציוני. באווירה שבה גדלנו היו יהדות, דת וציונות מושגים זהים. המושג „חובב ציון" היה ידוע ומקובל על הכל. „ציוני" היה כל יהודי שהתפלל „ותחזינה עינינו בשובך לציון". „חובב ציון" היה כל מי שרצה לעלות ארצה ולעמול למענה. אך היתה בעירה קצת הסתיגות מהרצל. דמותו לא התמזגה כל כך עם מושגי יהודי מרימפול. היה לו אמנם זקן, אך הוא הופיע בתצלומים בלי כובע (בניגוד למונטיפיורי, שדמותו התנוססה בכל בית יהודי במרימפול). גם העובדה שהרצל לא ידע עברית, הגבירה את ההסתיגות מפניו. אף כי מצד שני - דווקא גידולו ללא חינוך יהודי ואי היותו בן־ישיבה, יצרו סביבו הילה משיחית.

רבה של מרימפול באותו זמן היה הרב אליהו קלצ'קין (אביו של הפילוסוף המנוח יעקב קלצקין). הוא היה גדול בתורה וחובב ציון. הוא אף השתתף בועידות דרוסגניק, (הועידה השניה, אחרי ועידת קטוביץ) אך בגלוי לא נאם לטובת דרכו של הרצל.

כדי לדעת על הנעשה בעולם היהודי, התחלנו חברי ואנוכי, לקרוא בעתונים העבריים היומיים "הבוקר" שעורכו היה ברודיצ'בסקי ו"הזמן" שעורכו היה בן ציון כץ מוילנה. הופיע גם עתון יומי לילדים, "החבר" שיצא לאור בוילנה, והיה גם עתון "הפרחים" שהופיע לא בקביעות, בערך אחת לחודש, ועורכו היה לבנר שחבר את "כל אגדות ישראל".

חתמנו על העתונים האלה וקראנום, כי היינו מעוניי־נים מאוד בשפה העברית ובתחיית האומה. והנה קמו גם במרימפול עצמה מדריכים ציוניים, שהשפיעו עלינו מאוד. אחד מהם, אבא יצחק רוזנטל, היה ממש „משוגע" לעניני ציונות. אביו, אליעזר תנחום, היה בעל חנות לחומרי ברזל ואדם אמיד. אבא יצחק השתתף בכל הקונג־רסים הציוניים הראשונים ובועידות הציוניות.

הוא יסד עמנו אגודת ילדים שקראנו לה „פרחי ציון", ואחר כך שנינו את שמה ל„תקוות ציון", מחשש שהשם יעורר לעג אצל חברי הבונד, שנוסד בשנת 1897, שנת התכנסות הקונגרס הציוני הראשון. הבונד היה מלא שנאה לציונות, לציון ולשפה העברית. בוילקובישק, הקרובה למרימפול, היה אחד ממרכזי הבונד, וגם בעירנו היו בונדיסטים. הם הרבו למרר את חיי הציונים ואף שמו ללעג ולקלס את השם „פרחי ציון".

אבא יצחק רוזנטל הדריך אותנו וטיפל בנו. היינו שרים שירים ציוניים וקוראים חומר ציוני. (לימים היה אבא יצחק רוזנטל, שתרם מעשר לקרן הקיימת לישראל מעת הווסדה, לרבזיוניסט עלה ארצה וחי בה עד למותו בשנת תש"ח). הוא היה יהודי יקר ומאמין גדול בנצח ישראל, והמורה שלנו לציונות.

התעמולה הציונית של אבא יצחק רוזנטל השפיעה עלי מאוד והיתה אחד הגורמים להחלטתי לעלות ארצה.

אחת התגובות הציוניות של אבא יצחק זעזעה אותי במיוחד. זה היה בכ' בתמוז תרס"ד, בלילה. אני כבר שכבתי לישון, כשקול יללה נוראה של אדם ההולך וקרב אל ביתנו, עוררני. הייתי מזועזע. אמי יצאה לראות מה קרה, ובחזרה הודיעה כי אבא יצחק הוא הזועק ומילל. הוא חזר מבית הדואר ושם נודע לו על מות הרצל. קול בכיו הכן והאמיתי חדר עמוק לליבי, זעזעני וקשר אותי לרעיון הציוני ולארץ ישראל.

במלאות שבעה, או בשלושים, למות הרצל, נערכה אזכרה להרצל בבית המדרש.

עצם האירוע היה הישג גדול של ציוני מרימפול. נרות רבים, צבועים בשחור, דלקו באולם. וילונות שחורים כיסו את החלונות ופרוכת שחורה כסתה את ארון הקודש הרב קלצ'קין עמד לפני ארון הקודש והספיד את הרצל. לפתע פרצה קבוצת בונדיסטים צעירים לבית המדרש. הם נשאו דגל שחור, כבשו את הבימה ומנהיגם הפסיק את דברי הרב והחל לשפוך זעם ולגבב שקרים על הציונות ועל הרצל. לפתע נשמעה קריאה מפי אבא יצחק רוזנטל: "סי אליגן"! (זה שקר!) פרצה מהומה, נשמעה גם יריה, והקהל החל לברוח. קפצנו החוצה דרך החלונות והמהומה נמשכה עוד זמן רב. הציונות המשיכה לפעול ולהשפיע והבונד מעולם לא עשה חיל במרימפול. גדלנו על התנ"ך, וכשהתברר שהירדן יריחו ירושלים וכו' קיימים, התעורר הרצון לעלות ולחיות בהם.

חבורות הילדים במרימפול היו חד־מיניות. כאמור, השתייכתי לחבורת „תקוות ציון".

בשבתות היינו מבלים יחד בגן היפה שבעיר. בספורט לא עסקנו ואף לא שמענו על סוג זה של פעילות.

יום אחד הוזמנו לאחד הבתים לפגישה עם הסופרת דבורה בארון, שלמדה אז בגימנסיה הרוסית לבנות. נענינו ברצון שכן היתה בכך חריגה מהשגרה. התרשמנו הימנה מאד: סופרת עברית הדוברת עברית. נמשכנו אחריה כאחרי מנורת קסם והתחלנו להיפגש אתה בקביעות ולשוחח בעברית. נהגנו להיפגש בליל שבת לפגישה אמנותית, ובשבת אחר הצהריים לשיחה.
באמצעותה גם התודעתי להגית העברית בהברה הספרדית.

סופר יליד מרימפול בשם אברהם פרנק שחי בארץ, הגיע לעיר לביקור והרצה בפנינו על החיים במושבות הארץ. כהכנה להרצאה הסבירה לנו דבורה את כללי השנויים של מעבר מהגיה בהברה אשכנזית, להגיה בהברה ספרדית. היות ובאותה תקופה כבר למדתי תלמוד ברשות עצמי, ישבתי בבית המדרש וקראתי דפים שלמים של התלמוד בהברה ספרדית כדי להיות מוכן להבנת ההרצאה.

עצם הרעיון של הגיה שונה של העברית הקסימני. בארץ ישראל צריך להיות אחרת מאשר בגלות. ההרצאה הדליקה בי את הרצון לעלות לארץ ישראל, להגשים את הציונות הלכה למעשה.

כמיהתי לעלות לארץ ישראל הלכה וגברה, ואז יום אחד הגיעה אלי ידיעה שביפו הוקמה גימנסיה עברית.

את התנגדות אבי ללמוד בגימנסיה הרוסית במרימפול, הבנתי והצדקתי.

עתה, חשבתי וקיוויתי שהוא יסכים שאלמד במוסד עברי, והצעתי לו שאסע ללמוד בארץ ישראל. לאכזבתי המרה סרב אבי בכל תוקף. אמי שהיתה אשה מעשית ומציאותית הסכימה. יתכן שאחי ואחיותי השפיעו עליה, גם כן, החלטתי להגשים את מטרתי בכוחות עצמי. התחלתי לתת שיעורים פרטיים בעברית ותנ״ך, לממון עלייתי. אף שמשתי כמורה בתלמוד־תורה, ותפקידי היה להשגיח שיקראו נכון בהברה נכונה ובדקדוק נכון את התפילות. כך אספתי כסף לנסיעתי ארצה ללא ידיעת אבי. את השכר שקבלתי, נתתי לאמי למשמרת במגרת סתר. בגיל שש עשרה וחצי היה בידי סכום שהספיק להערכתי לנסיעה ולמחיה, לחודשים מספר, בארץ.

כאן קם קושי נוסף.בגלל גילי הצעיר היה אבי צריך לחתום על הבקשה לפספורט הממשלתי. הוא סרב, והיתה בינינו התנגשות מרה שגרמה לשני הצדדים צער רב ועוגמת נפש. אבי פנה לרב קוק שהיה אז רבה של יפו, בשאלה אם הגימנסיה ,,כשרה״. הרב קוק ענה בשלילה. תשובתו, על גבי גלויה, הגיעה במקרה לידי. התלבטתי אם למסרה לאבי, אך בסוף מסרתיה. אימתי שאם אבי לא יחתום, אסע לאמריקה שאליה אפשר היה לנסוע בלי פספורט. נסיעה לאמריקה נראתה בעיני אבי כשמד, והוא התייעץ כנראה עם רב העירה, וחתם. הצער שגרמתי לו רודפני עד היום.

יצאתי לדרך ברכבת (אותה ראיתי אז לראשונה בחיי) באביב תרע״א ובה הגעתי עד לאודיסה. משם הפלגתי באוניה לחוף יפו. הנסיעה נמשכה חמישה עשר יום. אבי לא סלח לי, לא כתב לי ואף לא קרא את מכתבי במשך שנתיים וחצי. רק בבואי לביקור במרימפול כעבור שנתיים וחצי, השלמנו.
בדרכי ארצה היה הכל חדש ומפלא וימי הראשונים בארץ הם הימים המאושרים ביותר בחיי, טבולים באושר הנפלא ביותר.
הרגשתי עצמי מאושר משום שהצלחתי לעלות ומשום הנצחון שנצחתי את עצמי.

את טעמם של ריחות פריחת תפוחי הזהב ששכרוני באביב תרע״א, אני חש עדיין כל שנה לפני הפסח.

העובדה שדברתי מיד עברית, בהברה ספרדית, עשתה רושם רב ואהרונוביץ עורך ה,,פועל הצעיר״, בעלה של דבורה בארון, כתב בעתונו שמליטא באים עתה עולים הדוברים עברית בהברה ספרדית.

- רשמה מפיו בלהה הלפרין

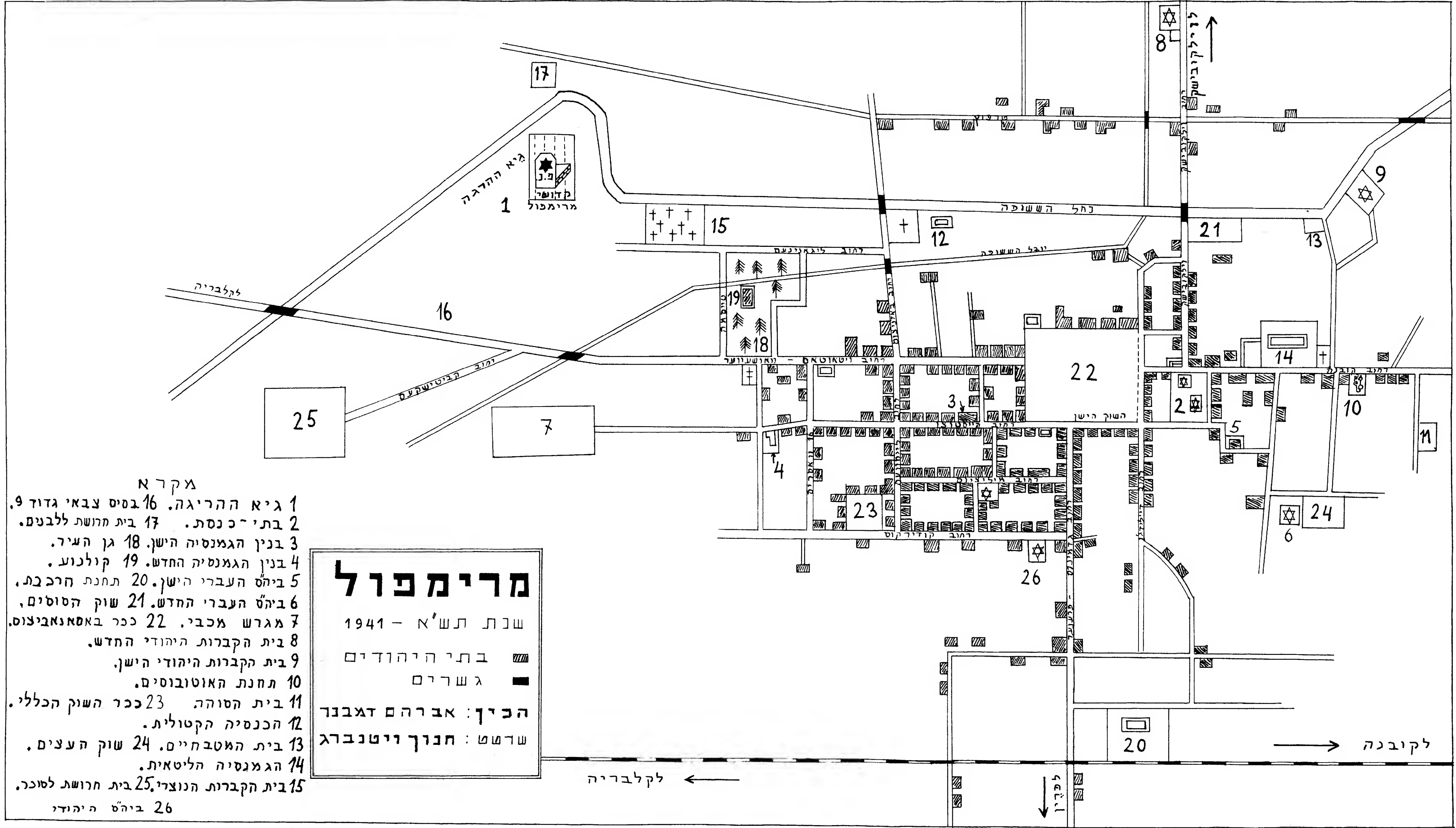
תחנת הרכבת בפרבר מרימפול

מועדון המכבי בבנין מימין

ביום שוק

מרימפול
שנת תש"א – 1941
בתי היהודים
גשרים
הכין: אברהם דמבנר
שרטט: חנוך ויטנברג
מקרא
1 גיא ההריגה. 16 בסיס צבאי גדוד 9.
2 בתי־כנסת. 17 בית חרושת ללבנים.
3 בנין הגמנסיה הישן. 18 גן העיר.
4 בנין הגמנסיה החדש. 19 קולנוע.
5 ביה"ס העברי הישן. 20 תחנת הרכבת.
6 ביה"ס העברי החדש. 21 שוק הסוסים,
7 מגרש מכבי. 22 ככר באסאנאביצוס.
8 בית הקברות היהודי החדש.
9 בית הקברות היהודי הישן.
10 תחנת האוטובוסים.
11 בית הסוהה. 23 ככר השוק הכללי.
12 הכנסיה הקטולית.
13 בית המטבחיים. 24 שוק העצים.
14 הגמנסיה הליטאית.
15 בית הקברות הנוצרי. 25 בית חרושת לסוכר.
26 ביה"ס היהודי
גיא ההרגה
מרימפול
לקלבריה
לקובנה
השוק הישן

מרימפול – במבט רטרוספקטיבי

מאיר אושפיז

מרימפול. הגמנסיון העברי. מה רחוק כל זה! מרחק של שנות־אור. טעות אופטית? תאמרו: רק חמש־שש עשרות שנים קלנדריות עברו מאז. לא, זו הטעות לא כשני דורות חלפו מאז, העולם התחלף. אמנם לא קם "עולם חדש", כהבטחת האינטרנציונל הקומוניסטי, אולם מעין תהום עמוקה נפערה בין העולם של בני התשחורת שהיינו אז, לבין העולם כיום בו שרידי חניכיה הראשונים של אותו גמנסיון מרכינים ראשי שיבה בפני חלומות הנעורים שלהם באותם הימים.

תקופת הנעורים יפה בכל דור ודור, אלא אם כן, כמובן, היא נקלעת למצבי מצוקה כלכליים, בריאותיים, תהפוכות חברתיות, או, מה שגרוע אולי מכל – מלחמת דמים. בתי הספר "תרבות" בגולה של מזרח אירופה שגשגו בתקופה של שלום ורווחה חומרית יחסית בהפו־גה שבין שתי מלחמות העולם. המאורעות האיומים שנבצר מכל לשון לתארם, שעמדו בפתח, עוד היו צפונים בחיק העתיד – העתיד הקרוב מאוד, אבל איש לא חזה אותם ואפילו לא את מקצתם בחלומותיו השחורים ביותר.

בארץ ישראל כבר החל אז הישוב ל"התפכח מן התקוות המופרזות שתלתה התנועה הציונית בנציב העליון היהודי הרברט סמואל, והתגברו המאבקים הדיפלומ־טיים והתנגשויות הדמים בין ערבים ליהודים בקרב החלוצים התפשטה אבטלה קשה. אבל ברחוב הציוני בליטא – בתנועות הנוער הציוניות, בבתי הספר העבריים עדיין שלטה שליטה בלי מצרים הציונות הרומנטית, שהמציאות הקשה בארץ טרם העיבה על זוהרה. וזהו מה שייחד את קסם הנעורים שלנו באותם הימים : אותו מיזוג נפלא של הרומנטיקה הטבעית לגיל הנעורים עם הרומנטיקה הלאומית של אומה עתיקה המחדשת נעוריה. הן התבשמו זו מזו והאירו יחד באור יקרות.

הנה, הטו אוזן. קולות צעירים, צלולים כפעמונים, שרים במקהלה:

"שם בארץ חמדת אבות
תתגשמנה כל התקוות,
שם נחייה, שם ניצור
חיי זוהר חיי דרור..."

מחצר הגמנסיון יוצאים התלמידים לטיול ל"ג בעומר לחורשה שמחוץ לעיירה. כיתה כיתה בלוויית המחנך שלה ושירה בפיה. הנה יוצאת כבר כיתה שניה:

"שאו ציונה נס ודגל
דגל מחנה יהודה
מי ברכב מי ברגל..."

שרים ברמה, צועדים בעוז, העינים נוצצות, הלבבות פועמים, בציפיה למעשי המשובה והצהלה הצפויים בהמשך הטיול, ו – הס מלהזכיר – לפגישה חטופה וצנועה עם חברה לכיתה (לא לספסל הלימודים, בנים ובנות למדו בכיתות נפרדות) שהנפש יוצאת אליה, בצל עצי החורשה.

בקבוצה הבאה צועדים כבר "הגדולים". הם שרים ביתר כובד ראש ובקולות הרוצים להישמע כבס"ים:

"הוי ארץ מולדת
עטרת נחמדת"...

קצב המנגינה אינו תואם את קצב הצעדה. הצעדים מתבלבלים ואי שם בשורה האחורית פותח אחד בפזמון חברה'מני פרוע:

"היי, טומבה טומבה..."

וכל הקבוצה הבאה נסחפת אחריו בפזמון הקצבי. וכך כתה אחר כתה. והנה כבר צועדים ברחוב הראשי, בראש מורם, בצעד אחיד ממש "כחיילים". חלונות נפתחים בבתי העץ החדקומתיים שמשני צידי הרחוב ומתוכם מבצבים ראשי אמהות ואחיות בכירות ופניהן אומרות אהבה ושמחה. עוברים־ושבים נעצרים להסתכל בתהלוכה. יהודים מחייכים בנחת רוח, גויים – פניהם קפואות.

ידענו היטב שהליטאים אינם אוהבים אותנו, אך לא נטינו להתעמק בשאלה מה בדיוק מסתתר מאחורי ההבעה האטומה של פניהם. העוינות הליטאית גם טרם באה לידי ביטוי עממי גלוי. האבות שלנו כבר הרגישו היטב במדיניות האנטי־יהודית של המימשל והביורוקרטיה הליטאית – בנטל המסים הכבד ובהצרת צעדיהם בכל גזרות הכלכלה. גם עסקני הציבור היהו־דיים כבר חשו, לפי סימנים מובהקים, כי "תור הזהב של האוטונומיה התרבותית והלאומית" שהקיבוץ

היהודי בליטא זכה בה הודות לחוזה השלום בוורסיי לא יאריך ימים. אבל הנוער הלומד בשנות העשרים הראשונות בליטא עדין היה רחוק מדאגות אלו. חיינו כמעט בכעין תחום אקסטריטוריאלי. ודאי למדנו בבית הספר את השפה הליטאית והסטוריה ליטאית, (בעיקר מתקופת הזוהר של ליטא במאות ה־12 - 14 על מלחמותיה, נסיכויותיה וגדולתה קיצרת הימים), אך נושאים אלה לא נגעו ללבנו כלל. הם, כמוהם כשירת ההימנון הלאומי הליטאי וכיוצא בזה, לא צימצמו את הניכור שהיה קיים בינינו לבין הסביבה הליטאית - החברתית, התרבותית והפוליטית. חיינו את חיינו כאילו בצד הליטאים, ללא מגע אתם. מגעים בין המי־עוט הלאומי היהודי לבין הליטאים התקימו - להוציא עניני מקח וממכר - כמעט אך ורק בדרג הייצוגי, המוסדי, שהנוער לא היה שותף לו.

למען האמת גם לא היה לנו, כפי שהנוער מתבטא היום בישראל, ראש לענינים שמחוץ לגמנסיון. החיים היום־יומיים בבית הספר היו אינטנסיביים ותוססים כל כך שהם תפסו את כל תשומת לבנו: תכנית הלימו־דים העמוסה, המבחנים התכופים בכתב בכל מקצוע ומקצוע ושעורי הבית. (העבודות הוחזרו, אגב תוך ימים ספורים עם ציונים שעוררו בדרך כלל התרג־שות מרובה ואצל הבנות לעתים אף בכי תמרורים), הויכוחים הסוערים בקשר לתקריות שונות עם מורה זה או אחר, הבחירות למועצת התלמידים, ענינים כספיים, כגון גובה שכר הלימוד "שהועד המכונן" הטיל על הורי התלמידים (בתי הספר העבריים הוכרו ע"י השלטונות, אבל לא מומנו ע"י תקציב המדינה כבתי הספר הליטאיים), הטלת מסים סמליים על התלמידים לשם מתן סיוע למעוטי יכולת, למימון ואחזקת הספרייה, תרומות לקרן קימת ולקרן היסוד ולקרן האוניברסיטה העברית בירושלים, אירגון נשפים בימי חג ומועד, הכנות לטיולים וכו' וכו' - כל אלה לא הותירו זמן פנוי להרהורים על האוירה ברחוב הליטאי שמעבר לכותל.

לעילית של התלמידים היו חיי רוח גם מעבר ללימודים הפורמליים, שהתבטאו בנסיונות לחיבורים בפרוזה ובשירה שרובם נכתבו למגירה ורק מיקצתם זכו להכלל בחוברות סטנסיל שהוציאה מועצת התלמידים. מפיר־סומיה ניתן לקבל מושג על נסיונות ספרותיים אלה. הנה מונחת לפנינו חוברת א' של הירחון "**ניצוצות**" - בטאון מועצת התלמידים של הגמנסיון העברי במרימפול, חודש ניסן שנת ת ר פ " א. בחוברת חיבורים גדושים תאורי טבע אמוציונליים, שירים אלגיים, דברי הגות ו"פובליציסטיקה". השפה גבוהה, מליצית, טבועה בחותם ספרות התחיה העברית. כל שיר נושם את ביאליק, לשון הפרוזה - את מאפו, מנדלי ועוד.

הרי אחד השירים:

הניחי לי

הניחי לי בדד, אהובתי, אחותי;
הניחי לי ערירי, לגווע ביגוני!

לא בעדי החפש, לא בעדי האור,
סביבותי צלמות, ולי - מר, לי מר...

ב.
החשך הרה אותי, ילדני
וכבנו אל לבו אמצני.

השחרית היתה אמי
והליל חנך אותי

ג.
אך צללים ימי נעורי
השממון והבדידות, המה חברי.

הניחי לי בדד, אהובתי אחותי
הניחי לי ערירי, לגוע ביגוני!

1.15.21

כך שר התלמיד בן ה־14 י. כהנוביץ

בנימה אלגית נוגעת ללב לא פחות שר התלמד בן גילו החותם בשם י. כוכב:

"היכן נעלם כוכבי,
כוכב בהיר זה וקט?
היכן נגוז כוכב זהבי
שם בתכלת תמיד שט..."

דומם נוצצים כוכבים,
חרש קורצים רמזי סוד;
ובמרום שטים שבבים,
אט יתנו רגשי הוד. . .
. . . .
. . . .
. . . .

התבינו את הרמזים
התרגישו בשמי רום;
נא, הגידו לי, בני רזים:
מה יקרוצו שמם דום?

רב לך, צעיר, ילד תום,
רב לך לשאוף אל הסוד,
שיתנו כוכבי מרום,
שיספרו בשמי הוד!. . .

אולם - הגידו לי, השמים,
הוי, הגידו את הרזו
היכן אבד בין כוכבים,
זה הפעוט, כוכב פז?

והתלמיד מ. אושפיץ מחבר אלגוריה בשם "הנודד" על גורלו הטראגי של העם היהודי האומלל בגולה. **"ליל סגריר אפלה וחשכה עמוקה מסביב. השמים לוטים בעננים שחורים, המתנועעים בכבדות, כעמוסים לעייפה, לאין האין־סוף...**

דממה מעיקה מסביב... דממה שלפני סער. ...דומה כאלו התכוצה הארץ כלה מפחד... דבר מה טמיר ונעלם מתרגש ובא מקצוי הארץ. הס!

וכן הלאה.

האלגוריה מסתיימת במחאה נגד היושב במרומים: "ומבין קולות הפחדים מתרוממת מחאה נמרצת לשמי מרום ומרעישה את יושב השחקים. ושומעה התולדה את קולות הצער ומקשיבה למחאה המתרוממה ופניה מלאים חרדה..."

התלמיד ש. וינדזברג מקדיש רשימה לזכר טרומפלדור בה נאמר בין היתר:

"עברה שנה למות גבורנו הלאומי יוסף טרומפלדור ...הרבה שנים היה עמום בקרבו הרגש הלאומי־עברי; אולם ע"י מקרה בודד אחד, ע"י עלבון גאוותו האנר שית, שהיתה מפותחת בקרבו מימי ילדותו, וע"י עלבון גאוותו העברית, שהיתה חבויה בנשמתו, לבה בקרבו הזיק...

והזיק היה מיד לשלהבת של אידיאל רם, מוצק כהרי מולדתו, שאיפה כבירה להגדיל את שם עמו ישראל, להראות לעיני העמים, כי עם ישראל חי, כי עוד לא עממה השאיפה הקדומה לדרור. וכבן נאמן לקנאי הדרור הרים את נשק הגאולה - נשק ריאלי; בלי מרכאות... בידו היחידה אחז גם באת, כדי להחיות את הארץ, ובחרב, כדי להגן עליה...

הסיום פטטי:

..."והיה כי תבוא אל הארץ ועברת לאורכה ולרוחבה ובקרת גם את תל־חי ונגלו אז לעיניך על אחת הגבעות, שמונה קברים אילמים וזכרת את משפחת המכבים החדשה ואת יוסף הגלילי, אבי המשפחה - וידעת את נשמת החשמל הערטלאית, נשמת האבוקה הגדולה וזכרת את "עמוד האש" ואת ימות המשיח הממשמשים ובאים..."

ענין מיוחד, כמעט אקטואלי, יש ברשימה המוקדשת לשפה העברית בחתימת "אחד מחלוצי השפה", וכה כותב המחבר האנונימי:

"שאלה חמורה מנקרת תדיר במוחי... דור צעיר זה, דור התחיה, המתאמץ להשליך מעליו את חלאת הגלות המרה ובדעתו להתחיל לחיות חיים נורמליים, חיים לאומיים, מדוע אינם מהפכים את השפה העברית, המשמשת להם כעת רק לשפת ההוראה בגמנסיון - לשפת דבור גם בחיים, בה בשעה שיש כל האפשרויות לזה?...

להלן מתפעל המחבר מעושרה ויופייה של השפה העברית ומנסה למצוא הסבר סביר לעובדה שהתל־מידים השולטים כל כך יפה בשפה העברית נמנעים בכל זאת לדבר בשפתם הלאומית. והרי ההסבר:

"לפי דעתי, (כותב הוא), שפתנו איננה חביבה על תלמי־דינו מפני שהיא **שלנו**. "היו ימים שאסור היה ליהודי לפתוח בתי ספר עבריים לפי טעמו ורוחו, להתפתח ולהתחנך על קניניו הרוחניים הלאומיים. מאושר היה זה שזכה לבקר בגמנסיה רוסית, - אז היו צעירינו וצעירותינו מרבים לדבר רוסית באהבה ובחיבה, ולא עוד אלא שהיו מתגאים בזה..."
אכן גם היום ניתן לומר כמעט אותם הדברים על אותם אזרחי ישראל הממשיכים לדבר בשפת ארץ מוצאם - פולנית, גרמנית, רוסית, רומנית וכו' ומתגאים בכך אף על פי שהם כבר יודעים עברית כהלכה, אלא שהשפה העברית היא "**שלנו**"...

האם היו ה"תיכוניסטים" היהודים בבית ספר העבריים בימים ההם "ילדים טובים" יותר, תלמידים ממושמעים יותר מבני גילם כיום? ספק. בהפסקה הגדולה יש שאמות הסיפים רעשו מקולות השירה כביכול או הויכוחים הקולניים שבקעו מכיתה של בנים. אך די היה שהמנהל דר' מאיר ואחריו דר' לוינהרץ יראה פניו בפתח וירעים בקולו: **ש ק ט ! כדי ששקט מוחלט ישתרר בחדר הכיתה והפרוזדור בין רגע, וכל אחד ייחפז למקומו.**

מורה סמכותי ומורה שידע להעביר את מקצועו בצורה ששבה את לב התלמידים, זכה ליראת כבוד ולפחות להקשבה. אך אבוי היה למורה שגילה אותות חולשה, בשעוריו נמצאו תמיד כמה תלמידים חסרי לב שירדו לחייו בלי רחמים.
בקיצור, סדנא דארעא חד הוא.

מזלנו שטרם היו אז בשמוש רדיו וטלביזיה. איזו מרקחת היה רוקח, אפילו כתב בינוני, למשל מכמה מקרי גניבות זעירות או ממעשי משובה חמורים שלא היו אלא התפרצויות מרץ נעורים ושמחת חיים **שנדרדרו למעשים שחרגו מגבולות הסביר והמותר,** מעשי **ידי** תלמידים שכמה מהם (אלה שנותרו בחיים והאריכו ימים) הם כיום רופאים, מהנדסים, תעשינים, עורכי־דין **ואנשי חברה מכובדים, - משמנה וסלתה של החברה.**

בזוכרנו את המפעל החינוכי המפואר של חברת "תרבות" בליטא, פולין וארצות מזרח אירופה אחרות שהקיץ הקץ עליו עוד לפני פרוץ מלחמת העולם השניה - **צפות ועולות כיום בלי משים שאלות כגון:**

א. האם ניתן גם היום לפתח מפעל חינוכי כזה בגולה כדרך לשמירת הזהות הלאומית היהודית של היהו־דים באשר הם שם או כמנוף לעידוד עליה לישראל?

ב. האם אכן חינכו בתי הספר העבריים של "תרבות" בשנות ה־20 וה־30 במזרח אירופה לעליה ובאזו מידה גרם חינוכם לעלית חניכיהם ארצה?

התשובה לשאלה הראשונה היא שלילית באופן חד משמעי. מפעל החינוך במסגרת "תרבות" במזרח אירופה בין שתי מלחמות העולם נתאפשר ע"י צירוף מסיבות חד־פעמי שלא יחזור עוד לעולם, כמוהו כהצהרת בלפור וכהכרזת העצמאות של מדינת ישראל. נסיבות אלה היו:

1. מציאותו של עם יהודי אוטנטי בארצות אל. חלק גדול ממנו היה דתי או לפחות מסורתי; חלק גדול שני היה לאומי עד מוח עצמאותיו - כיום היו השמאלנים מגדירים אותו כלאומני. אפילו הלא ציונים, כגון ה"בונד"אים, היידישיסטים וגם הקומוניסטים היהודים בורשה, קובנה, וילנה וכו' היו יהודים יותר מאשר רבים המתקראים "ציונים" כיום. עם יהודי כזה אינו קיים עוד בגולה.

2. חוזי השלום בתום מלחמת העולם הראשונה שחייבו את המדינות החדשות - פולין, ליטא, לטביה, אוטרניה, צ'כוסלובקיה ואח' להעניק אוטונומיה לאומית־תרבותית למיעוטים הלאומיים, דבר שהן קבלו עליהן בחוסר רצון ובהזדמנות הראשונה כעבור מספר שנים - ניערו בהדרגה את חוצנן מהתחיבר־יותיהן אלה.

שני התנאים האלה שוב אינם קיימים. העם היהודי במזרח אירופה איננו עוד וממילא אין מקום לדבר על תנאי קיום לאומי יהודי בארצות אלה.

אשר לשאלה השניה - אין לתת עליה תשובה חד־משמעית. אין ולא יכולה להיות סטטיסטיקה על ממדי העליה של חניכי הגמנסיות העבריות של "תרבות" או הגירתם לארצות אחרות. כל מה שניתן לאמר הוא, כי חלק נכבד מהם עלה ארצה, אבל חלק נכבד לא פחות - התפזר בארצות שמעבר לים.

מכאן שאמנם אין ערוך לחשיבותו של החינוך הלאומי בגולה הן לשמירת הזהות הלאומית היהודית בפזורה והן כתמריץ לעליה ארצה, אין די בכך.
דרוש עוד משהו טמיר ונעלם, אותו "פינטעלע איד", שבלעדיו כל חינוך וכל הסברה לא יועילו.

מועצת התלמידים ותפקידיה

הופעה חדשה, בתקופתנו ובבית הספר התיכוניים, היא מועצת התלמידים.

מי שבקר את בית הספר בימי הריאקציה וזוכר עדיין את מצב חניכיו - תלמידיו בימי החשך ההם, יודע להוקיר עכשיו את ערכו של מוסד מענין זה בעיני החניכים.

בשעת שעבוד ופחד, בשעה של הכחדת כל רגש וכליה נפשית - מובן מאליו שאין מקום למוסד כזה. במועצתם העצמית מתלמדים החניכים להיות עומדים ברשות עצמם, ליצור יצירות עצמיות, להביע את דעותיהם הם, והרי זה **בניגוד גמור למטרה הקודמת** שהיתה למנהלי הגמנסיות בתקופה **שלפני המהפכות**: לברא דור של יונקרים, אבירים **ע"י הכחדת השאיפה** לדרור והדעה החפשית.

אחרת לגמרי היתה מטרתם של מיסדי גימנסיוננו. ולכן היתה שונה גם התיחסותם למועצת התלמי־דים. ואנו רואים, אמנם, כי מיום הפתח הגמנסיון במרימפול מתקיימת בו מועצת תלמידים.

אין לערער ערעור כל שהו על נחיצותו של מוסד זה, וטועים הם המפקפקים. אם אך יואילו אלה להתבונן בשים לב לעבודות המועצה, לכל הסתעפותיה וועד־דותיה, שאודותן עוד נדבר בפרוטרוט בחוברות הבאות של ירחוננו "ניצוצות", יוכחו לדעת עד כמה גדול ערכה ועד כמה היא פועלת לטובת התלמידים.

מהי מהותה ומהם תפקידיה של המועצה:

מועצת התלמידים היא באת כחם היחידה של תלמיד הגמנסיון. היא דואגת להתפתחותם הרוחנית והגופנית.
היא משתדלת לחזק ולאמץ את האחדות בגמנסיון הן ביחס התלמיד לחברו והן ביחס התלמיד למורה.

במה עוזרת המועצה להתפתחות התלמיד?
היא מסדרת ומנהלת את עניני הספריה,
עורכת נשפים דרמטיים, בהשתדלה להציג את היצירות הנבחרות,
מוציאה או משתתפת בהוצאת עתון, עורכת אסיפות והרצאות ספרותיות, מיסדת מקהלות, מנגנים ותזמורת ומגינה על עניניה ע"י באי כחה ונכנסת במשא ומתן עם גמנסיות אחרים לטובת מטרותיה.

כדי להיטיב את מצבם החמרי של התלמידים העניים מסדרת המועצה ועידה כלכלית הפועלת לטובת התלמידים הנ"ל.

בחודש זה נסתדרה בולקוביסקי (* מועצת תלמידים: מועצת המורים, בהוכחה בנחיצותה פנתה אל התלמי־דים בהצעה, שיבחרו מביניהם מועצה ואחרי מלחמה ממושכת בפקפוקים רבים ואפסה גמורה בחרו סוף סוף תלמידי הגמנסיה בולקובסק במועצת תלמידים.

עובדה זו, כשהיא לעצמה, מעוררת בנו תקוה, כי סון סוף יתפשט הרעיון של יסוד מוסד זה, ומועצות תל מידים תופענה בכל הגמנסיות העבריות בליטא ויקוים בנו הפתגם:

"עתים חדשות - צפרים חדשות,
או כמו שאומר המשל הלטיני:

Tempora mutantur
et nos mutamur in
illis !

*) עיירה סמוכה.

ממורשתה של מרימפול

בלהה הלפרין (בת אסתר לבית הימן)

הימים ימי מלחמת "שלום הגליל". לבי לחיילינו השוהים בלבנון ועם משפחות החללים והפצועים. אך אני גם עוסקת בהגהחת חומר להנצחת קהילת מרימפול שאיננה זה למעלה מארבעים שנה.

מדוע? ומהו החוט המקשר בין הדברים?
את מרימפול הכרתי בשחר ילדותי וחייתי בה מגיל שנתיים ועד גיל שש, אך מורשתה חקוקה בלבי ומפקה את נפשי בשעות של עלבון ורדידות.

שם, בבית סבא וסבתא (משה דוד וקריינדעל הימן) ובגן הילדים העברי, ספגתי משמעותה של כמיהה אין סופית לציון ולציונות. ערגה, הזרה בדרך כלל לצברים המקבלים את החיים בארץ כעובדה ולא כזכות.

יותר מאוחר, בימי נעורי, הכעיסתני רגשנות זאת לעתים קרובות, כיון שהיא העמידה בסימן שאלה, לפחות בעיני עצמי, את "צברותי" ואת השתלבותי בנורמה המקובלת לחברה'מניות.

לא פעם תהיתי ברוגז ובכאב מדוע נגזר עלי להיות "אחרת".

אמנם גם בגן הילדים המרימפולי הייתי שונה משאר הילדים. אך זה דוקא לא הפריע לי. אדרבא, שם טעמתי טעמה של גאוה לאומית ללא דופי על עובדת היותי "צברית" ו"ידענית" בעברית.

עברית וליטאית היו השפות היחידות בהן דברנו אחי ואני בימי שהותנו בליטא. עברית - עם בני המשפחה, שידעו כולם עברית ודברו בהברה ספרדית ובלשון רהוטה. וליטאית - עם העוזרת, המטפלת והילדים - גויים ויהודים, בחצר וברחוב.

בגן הילדים העברי בו בקרתי ואותו אהבתי מאד שרו ודקלמו בעברית, והגננת חיה אף ספרה ספורים בעברית (תוך הסברים באידיש), אך הילדים ביניהם דברו ושחקו באידיש ובליטאית. עברית קוו ללמוד בצורה יסודית בבית הספר ובגמנסיה העברית.

עבורי, אורחת מארץ ישראל, סימלה האידיש את שפת הגלות. מריחה של אידיש המשכתי להתרחק במשך כל שנות ילדותי ונעורי בארץ, כדי שלא יאשימוני חס ושלום בגלותיות ובחוסר שרשיות צברית.

רק באמצע שנות החמישים, בהיותי כבר מורה צעירה בבית ספר קולט עליה בפרבר דרומי של תל־אביב, למדתי להוקיר את ערכה של האידיש ולאהוב את צלילה והתחלתי ל"גמגם" בה, כדי להדבר עם הורים "עולים חדשים" נצולי השואה שלא ידעו עברית. אז גם התנדבתי ללמדם עברית בשעות הערב במסגרת "הנחלת הלשון", כדי להקל על קליטתם ועל הדברותם עם ילדיהם.

משמעותן של הכנסת אורחים וקליטת עליה למדתי לראשונה בבית סבא במרימפול בימים הטרופים של ראשית מלחמת העולם השניה.

משנכבשה פולין בידי הגרמנים, בספטמבר 1939, ברחו משם לליטא המוני פליטים יהודים. גם מרימפול קלטה, הסתירה והבריחה פליטים רבים בחשאי, בגלל אסור השלטונות לסייע להם. בביתנו השתכנו במשך ימים לא מעטים כמה משפחות עם ילדים פעוטים. אז למדתי בפועל שילדה "גדולה" בת חמש חייבת לוותר על מטה חמה ונוחה למען תינוקות שגורלם המר להם.

יתכן שהדבר היה נשכח ונמחק מתודעתי, אך בעצם אותם הימים נשלחתי לשחק עם בנות העוזרת בביתן. ושם נגלה לעיני מחזה שהחרידני. בחצר עמדו רהיטים אחדים ומטות עמוסות בחפצים. על אחת מהן שכב ילד בן גילי שהכרתיו, חולה, ואמו הגויה סעדה אותו באהבה רבה. שלג קל ירד ואני שאלתי בחרדה. מדוע הם בחוץ? התשובה לא בוששה לבוא. הם נזרקו ע"י בעלי הבית כיון שפגרו בתשלום שכר הדירה.

מזועזעת עד עומקי נשמתי ערכתי אז, בגיל חמש, את ההשואה הראשונה בחיי בין התנהגות זאת לבין הכנסת האורחים שבביתנו.

ההשואה היתה ודאי מעורפלת ביותר, אך אין ספק שהשפעתה על חיי יסודית, והיא נוסכת בי עוז רוח לעמוד איתנה מול גלויים של רדידות חברתית וכפיות טובה שכה פשו בחברתנו.

בעמקי נשמתי אני עדיין מאמינה בבטחה שמתחת למעטפת העוקצנית וה"אטדית" יש לנו גרעין מוצק - צור לבב - של ערכים אנושיים שנספגו בדמנו ברציפות הדורות, והם עוד ילבלבו ויחיו נשמות תועות בקרבנו ובקרב האנושות כולה.

זוהי אולי גם הסיבה הבלתי מודעת לאהבתי העזה כל־כך את התנ"ך ואת התרבות היהודית ולבחירתי בהוראתם, על אף שבימי נעורי נמשכתי מאד לקסמם של המתמטיקה והמדעים המדוייקים.

את מרימפול הגשמית אינני זוכרת כמעט. המראות שנשתמרו בי מטושטשים ברובם. גם את בית סבא, כפי שהוא מצטייר בעיני רוחי, אפשר להעתיק לכל מקום אחר בעולם - אולי חוץ מתמונות הרצל ומונטיפיורי הארוגות וקופסאות הצדקה הרבות התלויות על קירות חדר האוכל, ביניהן קופסת הקרן הקיימת לישראל. אך אוירת הערגה ל"ארץ אבותינו" ולטעמם ולריחם של פירותיה, שנשמתי בה, חקוקה ברמ"ח אברי ושס"ה גידי.

נתמזל מזלנו ושבנו ארצה בינואר 1941, חדשים ספורים לפני הכבוש הנאצי והשמדת יהודי מרימפול, בח' וט' אלול תשי"א

לבנו לא גבה בזכות העובדה שיד הגורל הכמוס הועידה דוקא אותנו לחיים. הלב נצבט מכאב ולא פעם אף תקפוני רגשי אשמה כלפי יקירינו שנותרו בגיא ההריגה ונכחדו בשואה.

ובכל זאת, בנקוף הימים, התחבטתי לא פעם בשאלה האמנם היו בני משפחתנו, כמו יהודים אחרים שלא עלו, כה ציונים כפי שנצטיירו במחשבותי ובספוריה של אמא. והרי היו זמנים שאפשר היה לעלות? מדוע דחו את המועד וקרבו את קצם? ומדוע ברששנו אנו לשוב ארצה?

השאלות קשות עמוקות ונוקבות, אך אין ספק שחיבתם של רוב יהודי מרימפול וליטא כולה לציון היתה כנה, שלמה ותמימה, והמורשת שהנחילו לנו נכבדה וראויה להנצחה למען הדורות הבאים.

אדרבא, יבקרו את חוסר המעש, המחדלים והצללים, אך גם ילמדו לכבד את האורות שבקעו מן השחור ולאהוב את התרבות היהודית השרשית והמוסרית שהתפתחה ושגשגה בגלות, על אף כל הררי המכשר לים שנצבו בדרכה.

יספגוה ויטוה לאפיקים חדשים, אך בלי להתכחש למקור האחד והמאחד. - המעין ממנו שאבו אבותינו ונשאב גם אנו ובנינו לעד, תעצומות נפש וכוח לחיות בברכה ולהיות לברית עם ולאור לגויים.

תרבות ומסחר במרימפול

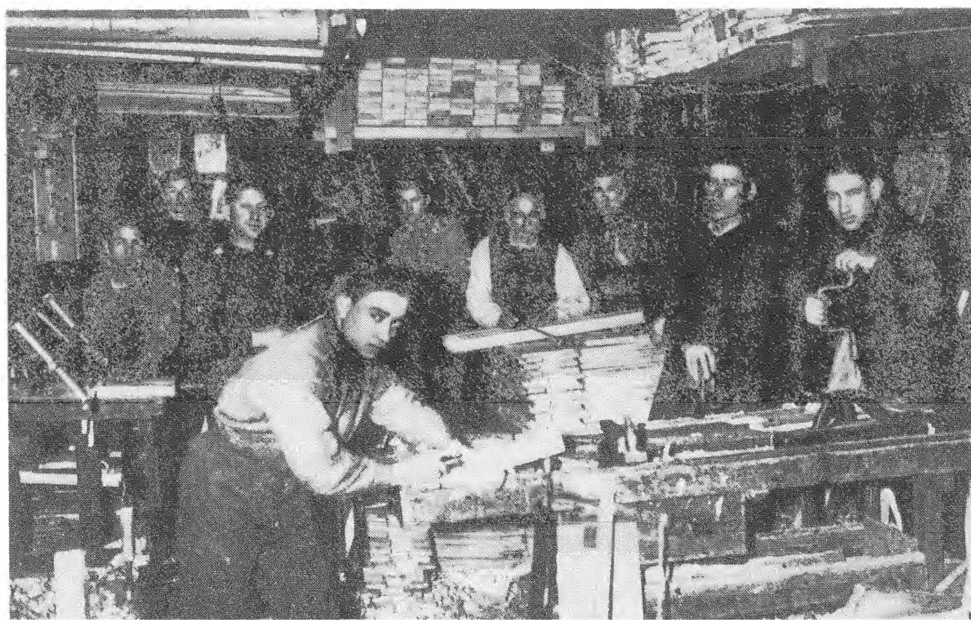
תרבות לשמה התבטאה אצל רבים בהוראה עצמית. בשפה העברית, בתנ"ך ובסיפרות. אחרים עשו זאת בעזרת מורה. אפשר היה ללוות בספריית סטוקליצקי או לעיין בעיתון אידי או עברי. לעיתים היו מתאספים בדירתנו לשיחה על כוס תה ואבא יצחק רוזנטל דיווח על מה שמתרחש בעולם הרחב בכלל, ובעולם היהודי בפרט, לבנסקי היה מכבד אותנו בקריאה של פליטון ב"מאמענט" בכשרון רב. ביום שבת אחרי הארוחה ואחרי השינה - היה אבא יושב אתי לשנן סדרת השבוע עם רש"י, פניני חז"ל , פרקי אבות או לעיין בספר "הלכה ואגדה" של ביאליק ורבניצקי. רק לעיתים רחוקות נפלו בחלקנו, מתנות תרבות שהרחיבו את נפשנו ומילאו את קרבנו בגילה חרישית והבליטו בנו הגעגועים לחיים של איכות ויופי - אלו היו מקרים נדירים. פעם הרצאת אורח על סיפרות, או על חזונו של הרצל, פעם הצגת מחזה של גולדפדן, שלום עליכם, או פרץ על ידי שחקנים מקצועיים או חובבים, או קונצרט תזמורת בגן העירוני. השפעתו הרוחנית של מאורע כזה השאיר עלינו רושם איזה זמן. יזכר לטובה שמו של אבראשא קפלן, בן יחיד למשפחת קפלן, הוא אירגן תזמורת של כינורים, מנדולינות ובלליקות, בהנהגתו לנשפים שונים.

המסחר התנהל בתוך חנויות קטנות. הקונים היו תושבי העיר ומשפחות האיכרים מחוץ לעיר שהיו באים בעגלו־תיהם כל יום א' לתפילה בכנסיה ובימי השווקים ביום ד' וה', הביאו אתם את תוצרות השדות והלולים והגנים למכירה. החנויות היו ברובן בידי היהודים. לא היתה אז שום תעשייה בעיר, דוד ברנסון היה היחידי שהתעסק ביצוא של גרוטאות, עצמות בהמות ושערות חזיר, ובקיץ שלח משאיות רבות טעונות חביות גדולות מלאות דובדבנים. כל זה נשלח למזרח גרמניה. בשנות העשרים הוקם אצלנו בית חרושת לסוכר. גם הונחו פסי רכבת שחיברו עירנו ברכבת עם ערים אחרות. חיים-שמעון גולדשטיין היה מכין לימונדה ומשקאות "רבים" אחרים.
בעיר היה מלון אחד. אמסטרדמסקי ניהל סוכנות ביטוח. פעם היה בנקאי בעיר בשם שאטענשטיין, בוקר בהיר אחד עשה "פליטה" עם כספים של תושבים רבים שחסכו מעמלם שנים רבות להכנסת כלה או לשנות זיקנה. בחנות הורי נמכרה סחורה בשם "גאלנטריה", וזה היה השם על השלט מעל הפתח.
מראה קרוב לחנותנו ראיתי בסרט המפורסם "החנות ברחוב הראשי" המספר על החיים האומללים של היהודים בפראג תחת הנאצים בהשתתפות של אידה קאמינסקא. מסחרנו היה בקמעונות ובסיטונות. הרוכלים בעיר והחנוונים בערי השדה, היו קונים את סחורתם מאתנו. אבא היה יוצא פעמיים בשנה לוורשא (פולין) להזמין את הדרוש. משם הגיעו אלינו הסחורות ארוזות בתיבות, על משאיות מתחנת הרכבת בווילקובישקי. הסבלים כבר חיכו לבואן של תיבות גדולות אלו, ובראשם מיכה'קע דער טרעגער. בין הסבלים אני זוכר את ארצ'יק. משימה

זו הכניסה להם שכר הגון. כל אחד במשפחה היה מגויס לעזור במלאכה. לסדר את הקופסאות לפי מינים, לבדוק את החשבונות, לרשום מחיר לכל דבר ולשימו על המדפים. מלאכה זו נמשכה כשבוע, וכשהכל היה מונח במקומו, החנוונים באו לבחון את החדש בעולם מסחרנו.

בעירנו כינו את אבא ״קאפלאן דער אגולניק״. להבדיל משאר הקאפלאנים בעיר: איטשיק קאפלאן שהיה קבלן לספק תבואה לצבא שחנה בעיר, קאפלאן - בעל בית המרקחת ברחוב הוורשאי, ארצ׳יק קאפלאן - הקצר, יוסל קאפלאן, מוכר הבירות לבית המרזח. אני מעדיף לאבא את השם - לייבצ׳יק קאפלאן.

יהודה קפלן, ניו יורק

נגריה של חיים גרודמן

בית חרושת לביטון של הימן

מספרה של זימן

השען לוין ועוזריו

ועד הקהילה

מאת חנוך ויטנברג

ועד הקהילה היהודית במרימפול שכן ברחוב הראשי ע"ש ויטאוטאס. ראש הקהילה משה דוד הימן ז"ל והמזכיר הראשי - יצחק ויטנברג ז"ל. בסמכויות ועד־הקהילה היו: גביית מיסים מהאזרחים היהודים למימון פעולות ועד הקהילה. לתת תעודות זהות, פיקוח על בתי־הספר העבריים, פיקוח על המחשטות, תשלום משכורות: לרב, לדיין, לשוחטים, לעובדי ועד־הקהילה ועוד.

השלטים מעל דלתות החנויות היו לרוב ב-2 שפות: יידיש, וליטאית ולפעמים גם בעברית. עם פרוק ועד־הקהילה והתגברות האנטישמיות, שלטו ברחובות ה"שאוליסטים" — נוער ליטאי לאומני מיליטנטי - פשיסטי.

בוקר אחד, הופתענו, לא האמנו למראה עינינו: - כל השלטים הכתובים אידיש היו מרוחים בזפת...
השוטרים לא הפריעו לבריונים - מפירי החוק. מלאכת השנאה נמשכה כל הלילה. תמה אשלית האוטונומיה התרבותית ליהודי ליטא. נוצר מצב חדש - דחיקת רגליהם של יהודי ליטא מתחומים שונים, בכלכלה, בחברה ובתרבות. ראה הנוער הציוני, שהקרקע בוערת תחת רגליו, בעוד יהודי מרימפול כרוב יהודי ליטא המשיכו כאילו לא קרה דבר, החלטנו אנו סופית לעלות לציון.

היהודים בעיר היוו רוב האוכלוסיה. כל ענפי הכלכלה היו בידי היהודים. זה היה מורגש במיוחד בשבתות ובחגים. כל בתי העסק היו סגורים. בשבת לא נראו עגלות עם כפריים בעיר הם ידעו שהיהודים אינם פותחים עסקיהם בשבת - גם לא בתי-המרזח. ביום ראשון היו הכפריים באים בהמוניהם לבתי־כניסיותיהם אך גם ביום ראשון מצאו את בתי־המסחר סגורים. יום ראשון בשבוע היה יום המנוחה לפי חוקי המדינה ויהודים נאלצו לשבות גם ביום זה.
בעיר מרימפול פעלו הרבה מוסדות יהודיים וביניהם:

מוסדות חינוך : בית הספר העברי, הגמנסיון העברי "תרבות", שעורי ערב למבוגרים, "חדרים", תלמוד תורה.

מוסדות צדקה: "מעות חיטים", הכנסת כלה, בית-תמחוי, לינת הצדק וכו'.

בנקים: יידישע פאלקס בנק. בנקים פרטיים - בבעלות הה' ויסברג ואמסטרדמסקי.

בידור: 3 בתי־קולנוע, להקה דרמתית של צ.ס. יוגנט, "השומר הצעיר".

ספריות: ספריה עירונית, ספריה של צ.ס., ספריה של קולטור-ליגע (שייך ליידישיסטים).

בריאות: "אזע" חברה שפעלה רבות לפיקוח רפואי, בקרב ילדים ומבוגרים יהודים, לחמה בעיקר להדברת השחפת ובבריאות הציבור היהודי בכללותו.

במבואות מרימפול - הצייר משה רוזנטליס

מרימפול עד 1936

לאחר קרוב ליובל שנות העדרות מעיר לידתי, מרימפול, יקשה עלי לראותה באותו אור ראשוני ומציאותי כפי שהייתה בזמנו. כל העולה כיום על זכרוני אולי רחוק מהמציאות הממשית אך חרות היטב על לוח ליבי כחוויות ראשוניות, שקשה למחקן.

מרימפול היהודית היתה בעיני ההתגלמות של העם כולו. היתה זו עיר של יהודים מתנגדים, אשר דתם לא העבירה אותם על דעתם. נדמה לי, שעד בואי לארץ לא ראיתי יהודי חובש שטרימל, קפוטה ר־פוזמקאות לבנות. לכאורה - עיר חילונית לכל דבר, אך לאמיתו של דבר רחשה חיים יהודיים מסורתיים. חיים יהודיים אלה רחשו בצילה של ההתעוררות הלאומית היהודית והציונות, שצבעו אותה בצבעי כמיהה לארץ אבות. נראה היה, שכל הישות בה חיכתה לרגע ההגשמה והיא - העליה ארצה. לאור כמיהה זו לציון רבו בעיר המפלגות השונות ותנועות הנוער, וכל אחת חשבה שבדרכה היא יזדרז המשיח לבוא ולגאול את העם. רבוי המפלגות ופעילותן ניכרו כאסיפות עם, אשר הביאו עימן ריב ומדון ואף פיצוץ באסיפות ה״יריב״ והתערבות המשטרה הגויית להשקטת הרוחות במחנה היהודי. לא היתה מפלגה בעם היהודי, שלא היתה מיוצגת בעיר קטנה זו, שמשום מה איני מרשה לעצמי לקרוא לה עיירה. ״פרובינציה״ זו שקקה חיים ציוניים וחלומות ציוניים במדה שהוציאוה מקרתנותה של עיירה.

החל בשנת למודים ראשונה כבר נלמדה השפה העב־רית בד בבד עם השפה הליטאית. אכן, שפת השיחה היום־יומית היתה השפה האידית, אך היא לא נלמדה כלל ברובו של הישוב המריפולי. לא היה שיר שנוצר בארץ, שלא שרנו אותו תוך תקופה קצרה ביותר; לא היה חג בישוב היהודי בארץ שלא נחוג גם בחוגינו בגלות זו. עד עלותי ארצה הספקתי להכיר את מרבית שירי הארץ ולשמוע את זמרי הארץ, שיצאו לגלות להביא בשורת התחיה. עלי לציין, שאנו התלמידים היינו משוחחים בינינו עברית ברחוב, כל עת שנפגשנו באחד המורים, על מנת להשאיר עליו רושם. טו בשבט נחוג אצלנו וחולקו לתלמידים שקיות מפרי הארץ. מאז, לא חזר עוד פרי הארץ להנותני כמו אז...

אף כי השפה הליטאית נלמדה על ידינו כשפת הארץ, שבה גדלנו וחיינו, נראה היה תמיד, ששפה שניה היא ולא ראשונה במעלה. כל חיינו התנהלו במישור העברי הטהור, והאידית והליטאית היו רק בני לויה זמניים. הכל התנהל כהכנה לרגע העליה הנכסף.

אותה רוח תחיה וציונות שרתה לא רק בבית הספר העברי ובגמנסיה העברית אלא גם בתנועות הנוער, שהיו כולן מיוצגות בעיירה והסתופפו בצל הדגל הכחול־לבן. הייתי אומר, שה״אוטופיה״ הציונית מלאה כל פינה בחיינו הגלותיים; ובבואי ארצה נוכחתי, עד כמה היינו מעורים בחיי הישוב. כל חיץ לא עמד ביני ובין התלמידים כאן, לא שפה ולא אי הכרת שירת הארץ. ההיפך הוא הנכון: אנו הבאנו עמנו גם את ״חלום המולדת״, שהצברים לא הכירוהו.

אחר שאתה נפגש עם נציגי העם היהודי מהגלויות השונות, אתה נוכח לדעת, שלא היתה יהדות כה מוגשמת בציונותה בגלות ,כיהדות הליטאית. וכבן מרימפול נראה לי, שעירנו ספגה ערכים אלה וידעה לפתחם ולחנך לאורם דורות של בני נוער, שלדאבוננו לא כולם זכו להגשמתם בחייהם. גם אותם נזכור וננצור בפינת הזכרונות האישית והשיבטית.

אברהם לוין

חיילים יהודים מהגדוד ה־9 בליל פסח

הגמנסיון העברי במרימפול

משה דוד היימן ז"ל
מביתו הוחלט על יסוד
הגמנסיון. גזבר ראשון
של הגמנסיון.

הרב א.ד. פופל ז"ל
הרב הראשי במריאמפול
יו"ר מועצת ההורים.

יצחק קעלן ז"ל
בביתו קויימו ישיבות
יוזמי הגמנסיון.

חזית הבנין של הגמנסיה

לתולדותיו של בית-ספר התיכון העברי הראשון בליטא ובתפוצות

אברהם תורי (גולוב)

ככוכב שביט עלתה הגימנסיה בשלהי מלחמת־העולם הראשונה בשמי היהדות הליטאית והחדירה קרן אורה בקדרות העיירה היהודית שעל גדות ה״שאשופה״. הכמיהה לחינוך יהודי וכללי בשפת עבר, היתה רבה בקרב הקיבוץ היהודי בליטא באותן שנים שלאחר מלחמת־העולם הראשונה.

הגימנסיה זכתה למנהלים ומחנכים, שכל בית־ספר תיכון מודרני היה מתברך בהם. תחושת היעוד שבחינוך העברי כיסוד־מוסד במאבק על הקוממיות הממלכתית של העם היהודי - אפיינה את האווירה, שהיתה שרויה במוסד.

הגימנסיה במאריאמפול הלכה בעקבות הגימנסיה העב־רית ״הרצליה״ בתל־אביב, בקבעה, ששפת ההוראה בכל המקצועות תהיה השפה העברית. בכך קנתה לעצמה זכות ראשונים כבית־ספר תיכון עברי ראשון בליטא ובתפוצות, אשר בוגריו נתקבלו במלוא הזכויות לאוניברסיטאות אירופה ובעולם כולו.

היה זה בית־ספר, שתלמידיו לא רק קנו דעת, אלא גם חונכו לשליחות ולמנהיגות לאומית, בו חושלה האישיות היהודית של החניך בטרם יצא לרחבי עולם, כשתרבות הרוח ותרבות הגוף מאוזנות לקראת מילוי יעודו של דור התחיה והמאבק.

״הוועד המכונן״

ביוזמתן של המפלגות הלאומיות (ציונים כלליים ו״צעי־רי ציון״) במאריאמפול הוקם אחרי לבטים רבים ״ועד מכונן״, ששנים־עשר חבריו נבחרו מחציתם על־ידי הציו־נים הכלליים ומחציתם על־ידי ״צעירי ציון״. מתפקידו של ועד זה היה להכין צוות מחנכים וכן את הכלים לייסוד הגימנסיה. למטרה זו מילא הוועד את ידיו של שמואל גן ממאריאמפול, אשר למד אותה שעה בחו״ל, שיחפש מחנכים ומנהלים מתאימים בברלין, שהיתה אז מרכז יהודי גדול. כך הופיע שמואל גן (אז צעיר לימים) בתחילת דצמבר 1918, כחודש אחרי שביתת־הנשק בין גרמניה לבין מעצמות ה״אנטאנטה״, במערכת ה״יידישע רונד־שאו״, שבועונה הרשמי של ״התאחדות ציוני גרמניה״ בברלין, והציג עצמו בפני הד״ר מאכס מאיר, אז עורך העתון, כשליחם של ציוני מאריאמפול שבליטא. מר גן הצעיר גולל בפני ד״ר מאיר את פרשת שליחותו: לייסד גימנסיה עברית במאריאמפול - דהיינו בית־ספר תיכון ששפת ההוראה בו לכל הלימודים, היהודיים והכלליים, תהיה עברית, דוגמת הגימנסיה ״הרצליה״ ביפו. גן גילה, שראשית דבר הוא מבקש מועמד לתפקיד של מנהל הגימ־נסיה וכן למורים במקצועות הכלליים. לאחר שכמה מועמדים, אשר עליהם המליץ הד״ר מאיר, סירבו, הוצע לד״ר מאיר לקבל על עצמו להיות המנהל הראשון של הגימנסיה. ההצעה באה כאפתעה לד״ר מאיר. אמנם הוא ביקר בליטא עוד בשנת 1912, אולם לא חשב לבוא ולהשתקע בליטא בתפקיד אחראי של מנהל גימנסיה עברית שם.

לאחר שיקול נוסף נתן ד״ר מאיר תשובה חיובית, בהודיעו, ש״זה משנים היתה כל שאיפתו להיות מורה בבית־ספר עברי - לחיות בין יהודים ובסביבה עברית״. עידוד להחל־טתו מצא בכך, שד״ר לוינהרץ ניאות אף הוא להיענות לפניית מר גן ולהצטרף לייסוד הגימנסיה ולהנהלתה.

את הד״ר אברהם לוינהרץ פגש שמואל גן במשרדי ההס־תדרות הציונית בברלין. היה זה חדשים מעטים לאחר שיצא מהחפירות הקדמיות של חזית ורדן, שם שהה בארבע שנות המלחמה. היה פיסיקאי ומתימתיקאי ודוקטור לפילוסופיה של קאנט בהצטיינות. לעומת הד״ר מאיר כסוף השיער, נמוך הקומה והצולע קמעה - היה ד״ר לוינהרץ גבה־קומה, בלונדי ובעל חיתוך דיבור קצר ד״ר לוינהרץ בא מבית מתבולל. אל הרעיון הציוני והתחו־שה היהודית בכלל הגיע רק בבחרותו, בבואו לאוניברסי־טת קניגסברג, שם הצטרף אל איגוד הסטודנטים הציוני בגרמניה ״ק.י.פ.״. הרעיון של התחיה הלאומית ואהבת הפדגוגיה התמזגו בו ועשוהו חלוץ מסוג מיוחד - חלוץ החינוך.

לד״ר אברהם לוינהרץ היה יתרון גדול נוסף. בשנת 1913, והוא אז בן 22, צורף על־ידי שמריהו לוין ואשר גינצבורג - הוא אחד העם - כמרצה למתימתיקה לחבר־המורים, שהתעתד להקים בחיפה את הטכניון בשליחות חברת ״עזרה״. ״תגיד לי, לוינהרץ, עוד פעם - שאלו אז אחד העם - האם אתה בטוח לחלוטין שאמנם אפשר ללמד מתימתיקה ופיסיקה בשפה העברית?״... כידוע פרץ אז ריב־הלשונות ההיסטורי - אם ללמד בטכניון בעברית או בגרמנית - שבגללו עוכבה פתיחת הטכניון. ד״ר לוינהרץ הוזמן אז לשמש מורה למתימתיקה בבית־המדרש למורים בירושלים, שבניהולו של דוד ילין. אך עיסוקו בהוראה בירושלים לא נמשך זמן רב, שכן ב־1914, עם פרוץ מלח־מת־העולם הראשונה, גוייס והוחזר לגרמניה, שם שהה במשך ארבע שנות המלחמה, רובן בחזית ורדן (על תקופה

זו סירב לדבר, אף לא ברמז, כל ימי חייו).

*

את הסכמתו לשמואל גן, לצאת יחד עם הד"ר מאיר לליטא נתן ד"ר לוינהרץ ללא היסוס.

לפני יציאתם לליטא התייעצו ד"ר מאיר וד"ר לוינהרץ עם מנהל הסמינריון למורים של "מזרחי" בירושלים בעניינים פדגוגיים, בעיקר בדבר האפשרות להשיג ספרי־לימוד מתאימים למסגרתם של מוסדות החינוך בארץ־ישראל.

למעשה השלימו הד"ר מאיר והד"ר לוינהרץ זה את זה. מרכז התעניינותו של ד"ר מאיר היה בהוראה במקצועות של שפות וספרות, בעוד לוינהרץ היה שקוע במקצועות המתימתיקה והפיסיקה, והיה בעל כשרונות ארגוניים־מינהליים מעולים.

עבודת בראשית

בתחילת ינואר 1919 הגיעו הד"ר מאיר והד"ר לוינהרץ למאריאמפול. אוכלוסיתה של העיירה לא עלתה אז על 6000 תושבים, שמחציתם יהודים. המוני חיילים גרמניים, שהיו בנסיגתם מהחזית, מילאו את רחובות העיר. רק פה ושם נראו שוטרים וחיילים ליטאיים, שמדיהם הושאלו מהגרמנים. היו אלה המגוייסים הראשונים מבין הליטאים הצעירים. כל העיירה היתה דומה יותר למחנה צבאי.

מבלי לאבד זמן התכנסו חברי הוועד המכונן בביתו של ר' שמואל גן, שם נתקבלו הד"ר מאיר והד"ר לוינהרץ בכבוד ובחמימות האופיינית ליהודי ליטא. הדיונים התנהלו על טהרת העברית, שהיתה שגורה בפיהם של חברי הוועד, לאפתעתם של האורחים. הדיונים נסבו על עניינים מע־שיים לביצוע תכנית שהוכנה מראש. עוד לפני בואם של האורחים פנו חברי הוועד למפקד העיר - קצין גרמני - שהבטיח לפנות לצרכי הגימנסיה בנין גדול ומרווח, ששימש אז מועדון לקצינים הגרמניים. פורסם "קול קורא" שהכריז על ייסוד הגימנסיה ופירט את המגמות החינוכיות של המוסד. אחד מחברי הוועד, ר' יעקב זימנסקי - בעל נסיון בעבודות בנין ועסקן ציבורי פעיל - קיבל על עצמו לגשת מיד לבדק הבית והתאמתו למטרה החדשה. הוחלט להקים גימנסיה על טהרת העברית כשפת הוראה לכל המקצועות ומיד נשלח חוזר לכל המעוניינים בעיר ובסביבה. הוועד הצליח למצוא מורים מצויינים מבין מורי "תלמוד תורה" במאריאמפול למקצועות העבריים וכן נמצאו במקום מספר מורים יוצאי גרמניה למקצועות הכלליים.

המנהלים־המייסדים

ד"ר מאכס מאיר היה, כאמור, המנהל הראשון של הגימנסיה בשנים 1919–1922. ד"ר מאיר נולד בגרמ־ניה להורים שראו עצמם גרמנים בני דת משה. בגיל 20 נפגש במינכן לראשונה עם סטודנטים ממזרח־אירופה, בעלי השקפה לאומית וציונית. "מאז חל שינוי במחשבו־תי על יהדות ויהודים" - כתב בזכרונותיו הד"ר מאיר - "הצטרפתי לתנועה הציונית ב־1906. כאשר הנהלת האוניברסיטה הגבילה קבלת יהודי מזרח־אירופה לבית־הספר לרפואה - התייצב ארגון הסטודנטים הציונים נגד ההגבלות. אז הרגשתי לראשונה תחושת סולידא־ריות כלל־יהודית. נמשכתי לסטודנטים ממזרח־אירופה ובעיקר לבעלי הידיעות בתורה, בתלמוד ובספרות עברית מודרנית שביניהם. משסיימתי את לימודי באוניברסיטה בהצטיינות ב־1912, יצאתי לסיור בליטא ובשאר הארצות הבאלטיות, שם היו לי ידידים מתקופת האוניברסיטה. בליטא התרשמתי עמוקות מאורח־החיים היהודי המקורי, ומאידך - מההגבלות ואי־היציבות הכלכלית של יהודים בעיירות הקטנות. הגורל איחד את היהודים שם וכאילו הפך אותם למשפחה אחת - תופעה שלא היתה קיימת אצל יהודי ארצות המערב. בשנת 1915 הצטרפתי למערכת הבטאון של ההסתדרות הציונית בגרמניה "די יידישע רונדשאו", שם באתי במגעים בין השאר עם זלמן רובשוב (לימים נשיא מדינת ישראל) ועם ברוך קרוא (קרופניק), הסופר והמתרגם־הבלשן הידוע".

"בנסיוני הרב כמורה מעולם לא היו לי תלמידים טובים ומשכילים ונעימים יותר מתלמידי במאריאמפול. ההבנה ההדדית יצרה את האלמנט הרוחני שהוא כה חיוני ליחסי־הגומלין המחייבים בין מורה לתלמיד" - בדברי סיכום אלה מסיים ד"ר מאיר את רשימתו על תקופת כהונתו בגימנסיה העברית במאריאמפול.

בינואר 1919 נכנס הד"ר מאיר לתפקידו כמנהל הגימנסיה של מאריאמפול וכעבור שלוש שנים השתחרר מתפקידו כמנהל והתמסר כולו להוראה. במקומו נתמנה כמנהל הד"ר אברהם לוינהרץ, שתרומתו להתפתחות הגימנסיה היתה רבה במשך כל שנות פעילותו (1923–1929).

ד"ר מאיר עלה ארצה ב־1930 ומשך שנים היה פעיל במוסדות הוראה שונים. עד סוף ימיו נהגו תלמידיו לבקר בביתו בחיפה, להעלות זכרונות ולהביע לו מחדש את רגשות חיבתם והערצתם. הוא נפטר בחיפה בי"ג אדר תשכ"ז (24.3.67) והמונים ליווהו בדרכו האחרונה.

ד"ר לוינהרץ - כמנהל

מהיום הראשון שד"ר לוינהרץ הגיע למאריאמפול, היה שותף נאמן לד"ר מאיר בהנחת היסודות של הגימנסיה. היה זה אך טבעי שכאשר התפנה ד"ר מאיר מניהול הגימנסיה עברה כהונת המנהל לד"ר לוינהרץ. הד"ר לוינהרץ התרכז בעיקר בהחדרת מדעים כלליים בקרב הנוער ואולם באותה מידה הקדיש מאמצים גם להקניית העברית, לתרגומים ולכתיבת ספרי־עזר בהוראה. תלמידיו ממאריאמפול הכירו לו תודה על החיבורים בתורת החשמל ואחרים. עם זאת לא ויתר על הקניית מושגי תרבות כללית, הומאניזם, אסתתיקה ואתיקה כבסיס לחינוכו של נוער מטיפוס חדש - נוער יהודי לאומי וגם בעל תרבות כללית רחבה.

בראשית בואו למאריאמפול היה ד"ר לוינהרץ דמות תמוהה בעיני אנשי העיירה: קצין גרמני עם צלב הצטיי־נות על אומץ־לב מטעם הקיסר ועם זאת מדבר עברית חדישה מדוברת, ממש אותה עברית שאותה ביקשו להנחיל לילדיהם באווירת ההתעוררות להגדרה עצמית ולהתבט־אות לאומית ששררה באותם הימים בליטא.

על ראשית דרכו של הד"ר לוינהרץ כמחנך לאומי־ציוני יצויין עוד:

עם תום ארבע שנות המלחמה בא הד"ר לוינהרץ אל ההסתדרות הציונית בברלין שהתארגנה אז מחדש. באותה תקופה, כאמור, נפגש עם שמואל גן ממאריאמפול, שהציע לו תפקיד הוראה בגימנסיה העברית המתוכננת. ההיענות ללכת אל ארץ קטנה ונידחת במזרח אירופה, אל יהודים שאת טיבם לא הכיר למעשה, נראתה לו בבחינת הגשמה של רעיון ציוני. שוב עמד לפניו אתגר להקים דבר חדש, לבצע משימה פדגוגית וארגונית כאחת. היה בדבר מן המקביל באופיו כהליכתו ל"פלשתינה" דאז למען הקמת הטכניון. בליטא נשא אשה והקים בית, אולם ליטא היתה בשבילו תחנה ארעית בלבד. מגמת היסוד העברית־הציונית שלו היתה להגיע לארץ־ישראל ולחיות בה. כל השאר היה בשבילו בחינת תחנות־ביניים. וכך נפרד מליטא, וב־4 באפריל 1935 עלה לארץ בשניה, הפעם כדי לשמש מורה למתימתיקה בבית־הספר הריאלי בחיפה שבהנהלתו של ד"ר בירם. אולם משרה זו לא היתה לפי רוחו לזמן רב. הדחף לחדש, ליצירה חינוכית, הביאהו ב־1937 לטבריה. חלומו היה להקים בית־ספר תיכון לישובי הגליל העליון והתחתון במתכונת בית־הספר הריאלי החיפאי, תוך קשר פדגוגי עמו. כאשר עמד התיכון בטבריה על רגליו ונשא את עצמו אחרי קשיים רבים, ראה ד"ר לוינהרץ את עצמו כמי שהשלים משימה, וב־1944 הוא נקרא לקרית־מוצקין להקים בה בית־ספר תיכון, אף זה במתכונתו של בית־הספר הריאלי בחיפה. בקרית־מוצקין ניהל את בית־הספר היסודי ובנה נדבך־נדבך את התיכון הנושא היום את שמו. במלאת לו 70 שנה הוענקה לו אזרחות־הכבוד של הקריה. רענן ברוחו, לא אבו להאמין שאמנם מוכן הוא לפרישה אף בגיל 70, אך הוא טען: "מוטב לפרוש כאשר אני רוצה ולא כאשר ירצו האחרים". בכל זאת לא הפסיק את עבודתו למען החינוך. כיושב־ראש התאחדות המורים לפיסיקה, אירגן את תכניות ההשתלמויות של מורים אלה והקים יחד עם מכון וייצמן מערכת השתלמות שהיא היום מוסד קבע.

ד"ר לוינהרץ נפטר בחיפה בי"א טבת תשכ"ב (18.12.61).

אחרי שני המנהלים־המייסדים זכרונם לברכה, באו: המנהל השלישי, ד"ר נח שפירא (1930–1935), והרביעי – ד"ר זאב לובובסקי־ליבאי (1935–1939).

ד"ר נח שפירא ז"ל

ד"ר נח שפירא, בן הרב ר' דובער שפירא, רבה הראשי האחרון של קובנה, היה נצר למשפחת רבנים־גאונים. למד בישיבות, בהן בישיבת סלאבודקה המפורסמת, וגם בגימנסיה. באוניברסיטת ברלין קיבל תואר דוקטור לכימיה ובשנים 1926 עד 1935 היה מרצה לכימיה באוניברסיטה הליטאית בקובנה. בשנים 1928 עד עלייתו ארצה ב־1935 היה, כאמור, המנהל השלישי של הגימנסיה העברית במאריאמפול. עם עלייתו ארצה ב־1935 ניהל בתי־ספר על־יסודיים, הרצה בבית־הספר הגבוה למשפט ולכלכלה ולאחר מכן על תולדות הכימיה באוניברסיטת בר־אילן. נפטר בתל־אביב ב־1964.

ד"ר לובובסקי־ליבאי, המנהל הרביעי, עלה ב־1939 לארץ ובשנים האחרונות לקה במחלת שיתוק קשה והלך לעולמו.

התלמידים

בהרכבם היוו התלמידים תערובת מגוונת מקובצת מיסודות שונים. היו ביניהם תלמידים מגימנסיות אחרות (על פי רוב רוסיות), שהוכרחו להפסיק את לימודיהם בשנות מלחמת־העולם הראשונה; תלמידים שעברו מבתי ה"תלמוד תורה" ממאריאמפול ומעיירות הסביבה; מסיימי בתי־הספר העממיים שנוסדו על־ידי הגרמנים בשנות מלחמת־העולם הראשונה, ולבסוף כאלה שלמדו אצל מורים פרטיים.

רוב התלמידים נהרו לגימנסיה מבתי ה"תלמוד תורה" ורוב התלמידות מבתי־ספר העממיים. השוני הרב בגיל ובידיעות של התלמידים בשנים הראשונות של יסוד הגימנסיה העמידו את ההנהלה והמחנכים בפני הצורך לצקת דפוסים אחידים לחומר ההוראה, כדי להפחית את הפער בידיעות התלמידים וגיליהם ולמזג את כל החומר בתבנית אחת, שתאפשר ליצור תדמית אחידה כללית ומשותפת לבית־ספר התיכון החדש.

המבנה החדש של בית־ספר מודרני היה זר לחלוטין אף לאלה מהתלמידים שביקרו קודם לכן בבתי־ספר תיכוניים לא־יהודיים. עליהם היה להתרגל לשפת ההוראה על טהרת העברית, שהיתה אז תופעה ראשונית לא רק ליהודי ליטא, אלא ליהודי התפוצות בכלל.

כדי לעמוד על השוני הרב בהרכבם של התלמידים הראשונים די לציין, שהיו ביניהם:

א. חניכי בתי־ספר תיכוניים, בעלי ידיעות מובהקות ברוסית ומספיקות בלימודים כלליים, שלא ידעו כלל או רק מעט עברית.

ב. חניכי בתי ה"תלמוד תורה", בעלי ידיעות נרחבות בלימודי היהדות, אולם חסרי ידיעות בלימודים כלליים.

ג. חניכי בתי־הספר העממיים, בעלי ידיעות מספיקות בגרמנית, בגיאוגרפיה ובחשבון, אך חסרי ידיעות אלמנטאריות בלימודים העבריים.

מתוך 447 התלמידים שביקשו להתקבל לבית־הספר נתקבלו רק 362. מהם נשארו רק 315 תלמידים בסוף שנת הלימודים הראשונה. צעירים וצעירות בני 15–18 שנה נאלצו לחבוש ספסלי כיתות רביעית וחמישית ואף השלישית; זו היתה תוצאה ישירה מההרס שבא על בני הנוער בעטיה של מלחמת־העולם הראשונה. למרות כל המאמצים להתחשב עם אי־התיאום שנבע מתוך ההבדל הניכר שבין הגילים – נשארה בעיה זו ללא פתרון.

הגימנסיה העברית במאריאמפול לא היתה בית־ספר לבני מאריאמפול דווקא. כ־40% מקרב התלמידים בשנת תרע"ט באו מן החוץ וביניהם תלמידים ותלמידות שהגיעו מעבר הגבול שהפריד בין ליטא ופולין. הגימנסיה פרשה חסותה על בני הנוער היהודי שבסביבה, אשר נהרו אליה בכמיהה

לדעת ולחינוך, לבית־ספר עברי לאומי מתקדם.

הוועד המכונן, ששנים־עשר חבריו הנבחרים טיפלו ביסוד הגימנסיה, עליו הוטלו גם העול של הביצוע המעשי וגם הדאגה המתמדת לכל העניינים הטכניים והכספיים של בית־הספר.

אשור רשמי

ב־10 לספטמבר 1919 קיבלה הנהלת הגימנסיה אישור רשמי (מס. 2063) מאת המיניסטריון להשכלה הליטאי, ש״הגימנסיה העברית במאריאמפול נכללה ברשימת הגימנסיות הנתונות לפיקוחו של מיניסטריון ההשכלה הליטאי״. תמיכה כספית מאת הממשלה הליטאית נתקבלה רק בחדשים הראשונים ואחר־כך פסקה. שיעור שכר הלימוד נקבע בהחלטת הוועד המכונן לשנת תרע״ט ל־400 מארק לכל תלמיד. וכך נסתיימה השנה הראשונה בגרעון של 36,899 מארק. למען תלמידים שאין ידם משגת, התקינו אנשי הוועד ״מס דמוקראטי״ (רובל לחודש מכל תלמיד). יחס השלטונות הליטאיים למוסד הצעיר היה בדרך כלל נסבל.

גימנסיה לאומית הומאניסטית

בית־הספר נוסד בעיקרו בתור גימנסיה לאומית הומאניס־טית. בהודעה שנשלחה אל המיניסטריון להשכלה הליטאי על יסוד בית־הספר הוטעם, כי ״מטרת בית־ספר זה היא לתת לתלמידיו השכלה הומאניסטית כללית תוך שימת לב מיוחדת להקניית יסודות התרבות העברית״. מהמתקבלים למחלקה המכינה נדרשה ידיעה מספיקה בחמשה חומשי תורה, כדי לאפשר כבר במחלקה נמוכה זו להתחיל בלימוד הנביאים הראשונים. עם זאת הונהגה בשלוש המחלקות הנמוכות גם חזרה משלימה על כל חמשה חומשי תורה. לימוד המשנה והתלמוד נכלל בלוח השעורים עוד במחל־קה השלישית ״משום שראינו בלימוד זה אבר שהנשמה תלויה בו וברי לנו שכל הומאניות הבנויה על יסודות עבריים מן הנמנע שתעבור על לימוד זה בשתיקה״ (מתוך דו״ח הגימנסיה לשנים תרע״ט - תר״פ). לימוד ההסטוריה הישראלית בצדו של לימוד ההיסטוריה הכל־לית, בתור לימוד בפני עצמו, היה מובן מאליו.

תכנית הלימודים הכלליים

בעיות קשות היו קשורות בקביעת תכנית הלימודים, שהותאמה, ככל האפשר, לתכנית הלימודים של הגימנסיה ״הרצליה״ בתל־אביב, בשינויים לפי תנאי המקום המיוח־דים. במקום השפה הערבית בא כאן לימוד השפה הליט־אית. הממשלה הליטאית הקפידה מאוד במרוצת הזמן בפיקוחה על התקדמות התלמידים ואף המורים היהודים בשפת המדינה הרשמית, ותלתה את מידת תמיכתה הכספית בהישגי בית־הספר בשטח זה. לימוד השפה הגרמנית הונהג גם הוא לפי קביעת המיניסטריון הליטאי לחינוך ולהשכלה כלימוד חובה, מתוך שיקולים מעשיים ומתוך כוונה לדחוק את רגלי השפה הרוסית. מתוך שיקו־לים ציוניים נכלל בשנת הלימודים השניה (תר״פ) לימוד השפה האנגלית כלימוד־רשות. אף תלמיד לא ויתר מרצונו על לימוד זה. הכיתה ה״רוסית״ למדה צרפתית כשפה זרה שניה. נוסף על כך נלמדה השפה הרומית כלימוד־רשות. משנסתעפו, בשנים הבאות, הכיתות הבינוניות והגבוהות לפי תכנית לימודן לשתי מגמות, הומאנית וריאלית, נקבעה הרומית כלימוד־רשות רק לכיתות ההומאניות. ריבוי זה של שפות זרות היווה אחת הבעיות החמורות ביותר שבית־הספר, כמורים וכתלמידים, התלבט בהן: גם לאחר ביטול הרוסית (לפי פקודת הממשלה) בכיתות העבריות והצרפתית בכיתה הרוסית לא הורגשה אלא הקלה פורתא.

המורים

היה זה טבעי שהוזמנו המורים המנוסים ביותר בהוראת הלימודים העבריים מבין מורי ה״תלמוד תורה״, שהסתגלו בקלות אל תנאי תפקידם החדש. בשנת הלימודים הראשו־נה נמשכו עוד הלימודים ב״תלמוד תורה״, אך עם התחלת שנת הלימודים השניה (תר״ף) התחסל הלימוד ב״תלמוד תורה״ המקומי בכל כיתותיו.

נוסף על מורים אלה הציעו עוד כמה כוחות אינטליגנטיים אחרים את שירותים כמורים במוסד החדש, לרוב בוגרי גימנסיה רוסית וביניהם ילידי מאריאמפול ומורים ומורות שבאו ממקומות אחרים. בשנת הלימודים הראשו־נה היה הרכב חבר המורים כדלקמן (לפי סדר אלף בית): אינזולייטיס, מורה ליטאי־נוצרי (ליטאית); צבי איירוב, בעל השכלה רחבה (היסטוריה כללית, רוסית); מ. בלוך, מקודם מורה ללימודים העבריים בבית־הספר העממי לבנות (טבע, גיאוגרפיה); מאכס באנד (ציור), שיצאו לו אחר־כך מוניטין בפאריס כצייר (נפטר בארצות־הברית); גב׳ ד״ר חדקל (צרפתית); ישראל יבלוקובסקי, יליד מאריאמ־פול, שעבר אחר־כך לגימנסיה ״הרצליה״ בתל־אביב (רומית, לימודים עבריים); ד״ר מ. כהן, סגן־מנהל, מורה אקדמאי שבא מרוסיה. נתמנה בתר״ף למנהל הגימנסיה העברית בווילקובישק; א.נ. לוין, לשעבר אחד המורים הראשיים ב״תלמוד תורה״ (דקדוק עברי, תנ״ך, חשבון); ד״ר אברהם לוינהרץ, ממייסדי הגימנסיה, שנתמנה בתר״ף סגן־מנהל ובתרפ״ב למנהל הגימנסיה (חשבון, מתימתיקה, גרמנית); ד״ר מאכס מאיר, מייסד ומנהל (רומית); גב׳ ב. סגל, מתושבי מאריאמפול (רוסית, גר־מנית); י. פילווינסקי, חניך ישיבה (תנ״ך, תלמוד, שפה עברית); גב׳ ג. פיינשטיין, ילידת ארץ־ישראל (עברית בכיתות הנמוכות).

בשנת הלימודים השניה חלו השינויים העיקריים הבאים בהרכב חבר המורים: ח. אנוך מגרמניה (המבורג) נתמנה כמורה הראשי להתעמלות בכל הכיתות. פדגוג מצויין. עם עלותו ארצה היה מפקח ראשי על בתי־הספר של עירית תל־אביב (התעמלות, אנגלית, צרפתית); ד. זיסלה־גזית, מורה כשרוני, עלה אף הוא לארץ והיה מארגן פעולות התרבות בארץ (גיאוגרפיה, תנ״ך); ד״ר א. יואל, מורה אקדמאי (טבע, גיאוגרפיה). בא גם הוא מגרמניה (המ־בורג), נפטר בארץ; ח. י. לוריא, מי שהיה מנהל ה״תלמוד תורה״ במאריאמפול, מורה ותיק (לימודים עבריים); י. מ. מריאש, מורה אקדמאי מרוסיה, שבא במקום ד״ר מ. כהן, שעבר כמנהל הגימנסיה לווילקובישק.

במרוצת השנים נוספו מורים ומורות לפי צרכי בית־הספר שעמד עוד בבניינו. גם נתחלפו מורים. גב׳ פרידה בור־

כארד ז״ל מהמבורג, המורה הראשית להתעמלות לבנות ולמלאכת־יד, עברה כעבור שנתיים לבית־הספר הריאלי בחיפה ובמקומה באה גב׳ חנה מוזס, אף היא מהמבורג, כמורה בגיאוגרפיה. כן הגיעו הפרופסור וולפסון מקיוב (מתימתיקה ותנ״ך); הכימאי אינג׳ משה גולדשטיין ממאריאמפול; המורה לעברית יחזקאל יעקובסון; המורה לציור י. קוברסקי; המורה לשפה וספרות רוסית אליהו קפלן; המורה ללימודים העבריים ח. ז. רוזנבוים; המורה לליטאית, א. אשמונט; גב׳ וולברג - ציור; גב׳ ויטנשטיין - אנגלית; זונדל פיבוש-ג׳ייקובס - התעמלות; פסח יעקובסון - התעמלות; גב׳ אסתר הימן - אנגלית; א. רוטשטיין - מתימתיקה; פון שולץ - אנגלית, גרמנית; יצחק לוריה - עברית, ספרות; מ. יוסילביץ - גיאוגרפיה ועברית; פ. מישקוץ - כתיבה. כן ייזכרו: ד״ר רוזנפלד - רופא, מ. רוסיאנסקי, שרגא שמוקליארסקי, י. סטוקליצקי - מזכירים.

ספרי לימוד

בעיה חמורה היתה השגת ספרי־לימוד וספרי־הוראה מתאימים בעברית. בכמה מן המקצועות היו המורים נאלצים להכין בעצמם טקסטים וסקירות מקוצרות משוכפ־לות במכונה. מספר הגליונות המשוכפלים מתוצרת בית הגיע בשנת הלימודים תר״פ ל־20,000 טפסים. כעבור שנים מספר חולקו המחלקות העליונות למגמות הומאנית וריאלית.

התקציב

התקציב הכספי היה בלתי מאוזן בשנים הראשונות. ההוצאות הראשונות היו מרובות מאוד וההכנסות לא הדביקו את ההוצאות. שכר הלימוד בתרע״ט נקבע, כאמור, ל־400 מארק לתלמיד. הגרעון בשנה הראשונה הגיע ל־36,000 מארק.

מועצת התלמידים

בין התלמידים המבוגרים היו כאלה שהושפעו משיטות ההוראה ברוסיה הסובייטית בשנים שלאחר המהפכה. לא היה קל להחזיק אותם במסגרת המקובלת על דעת מועצת המורים.

ברשות ההנהלה של הגימנסיה הוקמה מועצת התלמידים, שמתפקידה היו ניהול ספרית התלמידים, עריכת חגיגות ונשפים לציבור התלמידים ועוד. מועצת התלמידים עסקה גם בעזרה חמרית למעוטי יכולת, על־ידי מימון החזקתם בפנסיונים, בעזרה בתשלום שכר לימוד, רכישת ספרים וכיוצא באלה. היתה זו פעולה ראויה לשמה ומועצת התלמידים עשתה בכיוון זה רבות תוך תיאום ובברכת הנהלת הגימנסיה. לא חסרו גם חיכוכים וחילוקי־דעות רציניים כאשר הדרישות של מועצת התלמידים חרגו ממסגרתן, כמו דרישת ייצוג במועצת המורים ושיתופם בהכרעות בשאלות פדגוגיות, בעיקר בענין העלאת תלמי־דים מכיתה לכיתה או אי־העלאתם, קביעת ציונים, הוצאת תלמיד מהגימנסיה, יחסים בין מורים לבין תלמידים. היו אלו השפעות הרוחות הסוציאליסטיות וחופש ההגדרה העצמית שנשבו בימים ההם במזרח־אירופה. לבסוף גברו השכל הישר והאמון ההדדי ושוב חזרו התלמידים למלא באמצעות מועצת התלמידים תפקידים חברתיים ותרבו־תיים תוך שיתוף עם הנהלת בית־הספר. מועצת התלמידים הפכה במשך הזמן ל״ועד התלמידים״, שלא השתתף עוד בישיבות של מועצת המורים, אבל קיבל על עצמו את יתר התפקידים של ״מועצת התלמידים״ הקודמת, לרבות גם הנהלת הספריה לתלמידים.

למועצת התלמידים בחרו הכיתות העליונות מ־4 ומעלה את נציגיהם מדי שנה ולבסוף אף הוקמה מועצת תלמידים ארצית של בתי־הספר התיכוניים בליטא ביזמת מועצת תלמידי הגימנסיה במאריאמפול. ספר הפרטי־כלים של מועצת התלמידים של הגימנסיה במאריאמפול נשמר במקורו ומהווה נכס תיעודי רב־ערך לחקר החינוך של אותה תקופה בליטא.

אופיינית לרגש הלאומי שהפעים את התלמידים בתקופה ההיא היא תגובתם לבשורה על הקמת הבית הלאומי לעם היהודי בארץ־ישראל ברוח הצהרת בלפור תחת מנדאט בריטי. בו ביום נפסקו הלימודים ונערכה חגיגה נלהבת לכבוד המאורע הגדול. אחר־כך צעדו התלמידים בתהלוכה חגיגית ברחובות העיר ובראשה עברו נושאי הדגל הלאומי של תכלת־לבן כשהם מלווים צהלת המוני יהודים.

ועוד מעמד מרגש:
זמן קצר לפני סיום שנת הלימודים הודיעה קבוצה של 16 תלמידים ותלמידות מהמחלקות העליונות על החלטתם לעזוב את הגימנסיה עוד לפני סיום הלימודים ולעבור להכשרה חלוצית בחקלאות כהכנה לעליה לארץ־ישראל. לכבוד חלוצים ראשונים אלה נערך נשף־פרידה חגיגי, שהשאיר רושם עז על כל הנוכחים.

*

ה״ועד המכונן״ הפך להיות ועד הגימנסיה שהמציא למיניסטריון הליטאי את ספר תקנותיו. בצדו של ״ועד הגימנסיה״ התארגנה גם ״מועצת ההורים״ שדאגה לאכסון תלמידי החוץ, גייסה אמצעים להחזקת תלמידים בעלי כשרונות בלי שכר לימוד ושיתפה פעולה עם ועד הגימנסיה. מועצה זו, בת 12 חברים, שלחה שלושה באי־כוח אל ישיבות מועצת־המורים בזכות של יזמה והצבעה. כמו־כן שלחה שלושה נציגים אל ועד הגימנסיה, שמצדו שלח גם הוא שלושה נציגים אל מועצת ההורים.

השקיעה

ב־1935 עברה הגימנסיה לבנין חדש בקצה רחוב קסטוצ׳יו, כמעט בעיבורה של העיר. המנהל האחרון של הגימנסיה היה מר טבחוביץ, המזכיר - מר חיים דניאל, המורה לליטאית - מר ישמנטה, המורה ללטינית - מר סמילנסקי, המורה לחשבון - הגב׳ ינינה, בעלת רמה גבוהה במק־צועה.

״ - - זכור לי חג ה״מאה״ - 100 ימים לפני תום עונת הלימודים. התאספנו כל המורים ו־13 תלמידים של כיתה ח׳ על־יד שולחנות ערוכים. היתה תכנית אמנותית שהכי־נונו אותה בכוחותינו אנו. המורה דיברה על העתיד הבהיר שמחכה לנו, ונדברנו, אחרי שבת אחים יחד בשירה ובריקודים, להיפקד אחרי 10 שנים... והנה בדיוק אחרי

בחינות הגמר, ב־15 ביוני 1940, נכנסו הרוסים לליטא. סגרו את הגימנסיה, את המורים העבירו חלק למוסדות הליטאיים, חלק לשירותים בחנויות, מר רוזנבוים עבד בתור קופאי בחנות סידקית וחלק נשארו בבית ללא עבודה, כמו מר לוין ומר איירוב. מתוך 13 תלמידים נשארו בחיים רק 5: ז׳אנט מדליה, שבח לוין, יהודית קושנר, אבא ויינשטיין ואני. היתר ניספו יחד עם 10 אלפים יהודי מאריאמפול והסביבה״ (מדר״ח של זהבה פילווינסקי – אריאלי, בוגרת המחזור האחרון).

גימנסיון עברי במרימפול.

במרימפול נוסד גימנסיון עברי להתלמידים ותלמידות.

תפקיד הגימנסיון לתת לחניכיו השכלה לאומית וכללית. לבד הלמודים הכלליים שילמדו על פי תבנית הגימנסיונות הקימים בעלי שמונה מחלקות, יקבע מקום הגון ללמודים העברים במדה הרחבה ומלאה: דקדוק, תנ״ך, משנה, ספרות ימי הבינים והחדשה, תולדות ישראל. בגימנסיון תלמדנה השפות הזרות הללו: לטינית, גרמנית, רוסית וליטאית (השפה הצפרתית רשות).

לעת עתה נפתחות שש מחלקות. לשון כל הלמודים בארבע המחלקות הראשונות עבריה. בחמשית והששית - לפי שעה רוסית. בשביל הבאים מהסביבה תדאג קומיסיה מיוחדת להכין להם אכסניה ומזון.

שכר הלמוד: לכל תלמיד ותלמידה ר. 200

הערה: להורים שיש להם יותר מתלמיד אחד בעד השני ר. 150 ובעד השלשי ר. 125

הבחינות מתחילות בכ״ז שבט (28 יאנואר) ש״ז.

בקשות על שם הדירקטור מתקבלות מיום כ״א שבט (22 יאנואר).

הכתבת: מרימפול ד״ר מאקס מאיר (Dr. Max Mayer) הרחוב הישן מספר 4 מעון נגן.

דרוקעריי ש. גיטמאן קאוונא.

לפתיחת המכללה בירושלים,

יהי רצון שמכללה זו המתנוססת לתפארה על מרומי הר הצופים תהא ללוז השדרה לתחית הרוח העברי והאידיאלי נביאינו-חוזינו לטובת האנושיות כלה.

לקטו נא לתוך מכללה זו כל הנצוצות של המחשבה העברית וישתלהבו לשלהבת-יה שנגהה יאיר את נתיבות החיים לכל העמים.

ז' ניסן, התרפ"ה

גמנסיון עברי מריאמפול (ליטא)

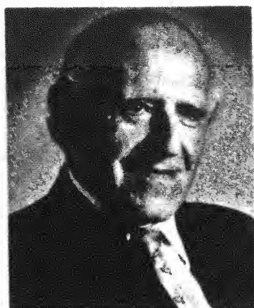
הבר המורים:

המנהל:

המחזור השני של הגמנסיון, המנהלים ד"ר מקס מאייר וד"ר אברהם לונהרץ

ד״ר מקס מאיר ז״ל
המנהל הראשון של הגמנסיון
העברי במרימפול – ליטא.

מה״יידישע רונדשאו״ – ברלין לגמנסיון העברי במרימפול

(מתוך רשימה אוטוביאוגרפית)

נולדתי בגרמניה להורים שראו את עצמם גרמנים בני דת משה. בגיל 20 פגשתי במינכן לראשונה סטודנטים ממזרח אירופה בעלי השקפה לאומית וציונית. מאז חל שינוי במחשבותי על יהדות ויהודים.

הצטרפתי לתנועה הציונית ב־1906. כאשר הנהלת האוניברסיטה הגבילה קבלת יהודי מזרח אירופה לבית הספר לרפואה – התיצב ארגון הסטודנטים הציוניים נגד ההגבלות. אז הרגשתי לראשונה תחושת סולידריות כלל־יהודית נמשכתי לסטודנטים ממזרח אירופה ובעיקר לבעלי הידיעות בתורה, בתלמוד ובספרות עברית מודרנית שביניהם.

לאחר שנת לימודים ברפואה – עברתי לברלין והתמסרתי ללימודי פילולוגיה ובעיקר שפות בעברית, ערבית ותורה. מבחר כתבי ביאליק אותם קבלתי כמתנת יום הולדתי ה־25 פתחו לעיני אוצר בלום ומרשים ביותר. אז עסקתי בין היתר בהוראת השפה העברית.

משסיימתי את לימודי באוניברסיטה בהצטיינות ב־1912, יצאתי לסיור לליטא ולשאר הארצות הבלטיות שם היו לי ידידים מתקופת האוניברסיטה. בליטא התרשמתי עמוקות מאורח החיים היהודי התוסס מחד גיסא, ומאידך גיסא מההגבלות ואי היציבות הכלכלית של יהודים בעיירות הקטנות. הגורל איחד את היהודים שם והפך אותם כאילו למשפחה אחת, מה שלא קיים אצל יהודי ארצות המערב.

בשנת 1915 הצטרפתי למערכת הבטאון של הסתדרות הציונית בגרמניה „די יידישע רונדשאו״ – אז באתי במגעים עם זלמן רובשוב (לימים נשיא מדינת ישראל), ברוך קארו – חוקר התלמוד ואחרים.

בדצמבר 1918, שבועות מספר אחרי שביתת הנשק במלחמת העולם הראשונה, הופיע במשרדי בברלין ר׳ שמואל גן, יהודי ממרימפול, שמסר לי על תכניתם להקים שם גמנסיון עברי במתכונת הגמנסיה הרצליה שביפו. מטרתו לגייס מנהל ומורים מתאימים לגמנסיון, לבסוף הציע לי לקבל עלי תפקיד מנהל הגמנסיון. לאחר היסוסים,הסכמתי. הצלחתי למצוא את החבר הראשון והנאמן ביותר למוסד החדש – המתמטיקאי הד״ר אברהם לוינהרץ. ללא היסוס הסכים לנסוע יחד אתי למרימפול.

בשבוע השני של ינואר 1919 הגענו שנינו למרימפול שמחצית מ־6,000 תושביה היו יהודים. העיר היתה מלאה חיילים גרמנים שחזרו מהחזית. ועד הגמנסיון התכנס ערב בואנו למרימפול. הוחלט להקים גמנסיון על טהרת העברית כשפת הוראה לכל המקצועות,ומיד נשלח חוזר לכל המעוניינים בעיר ובסביבה. הצלחנו למצוא מורים מצוינים מבין מורי תלמוד תורה במרימפול, למקצועות העבריים וכן נמצאו במקום מספר מורים יוצאי גרמניה למקצועות הכלליים.

כיוון שהגישה לחינוך היתה ציונית – לא היו עוד ויכוחים על דרכי ההוראה. בין התלמידים המבוגרים היו כאלה שהושפעו משיטות ההוראה ברוסיה הסובייטית. הם ארגנו מועצת תלמידים ודרשו יצוג במועצת המורים. לא היה קל להחזיק אותם במסגרת הגיונית. לבסוף גבר השכל הישר והכל בא על מקומו בשלום.

חסרו ספרי הוראה ולמעשה הכינו המורים בעצמם את ספרי הלימוד במקצועותיהם – בתורת „קונספקטים״. לאחר מכן הוקמו בתי ספר תיכוניים דומים בוירבלים, וילקובישקי, שבלי, פוניבזש, קובנה, וילקומיר ואח׳. רק כעבור שנתיים הוכר הגמנסיון רשמית כראשון מסוגו על ידי משרד החינוך בליטא. הכתות העליונות חולקו למגמות הומנית וריאלית.

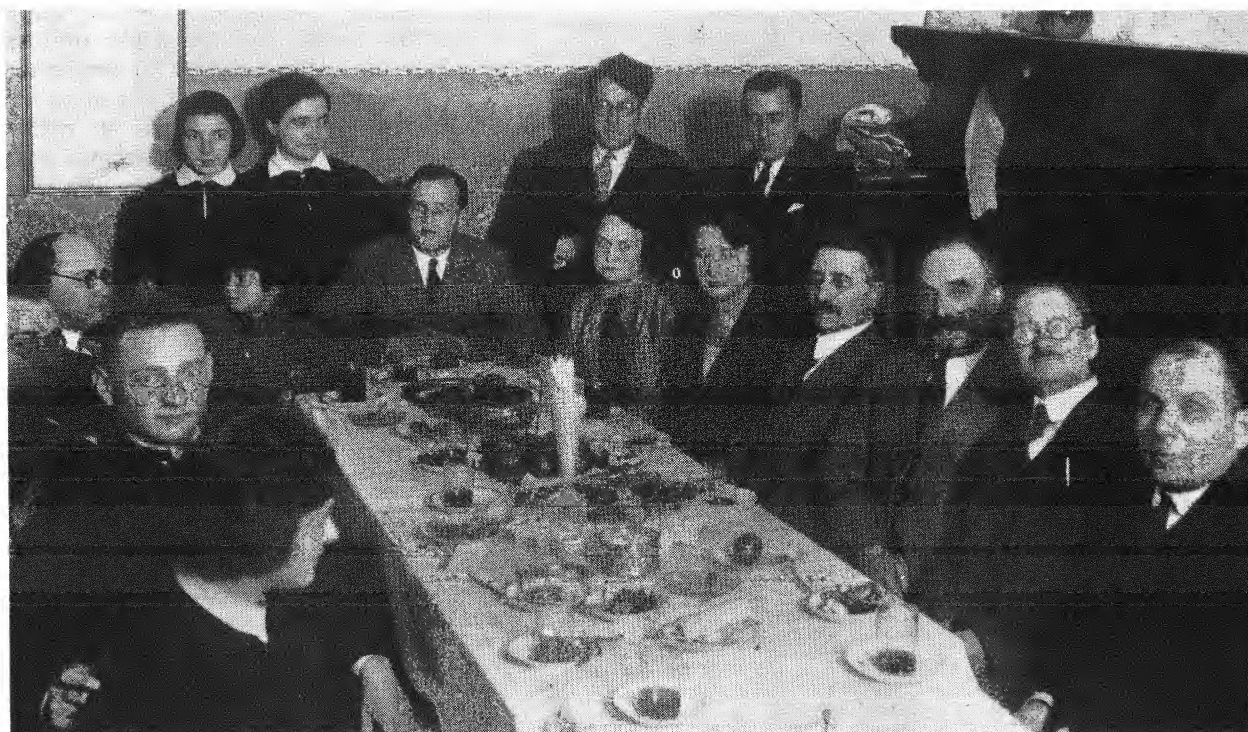
כעבור שלוש שנים השתחררתי מתפקידי כמנהל והתמסרתי כולי להוראה. הד״ר אברהם לוינהרץ אשר תרומתו להתפתחות הגמנסיון היתה רבה נתמנה כמנהל הגמנסיון.

על אף נסיוני הרב כמורה, מעולם לא היו לי תלמידים טובים, משכילים ונעימים יותר מתלמידי במרימפול. ההבנה ההדדית יצרה את האלמנט הרוחני שהוא כה חיוני ליחסי הגומלין המחייבים בין מורה לתלמיד.

Žydų Gimnazija Mariampoléje.	גמנסיון עברי מרימפול.
№ 426	
Mokinio Liudymas.	כרטיס תלמיד.
Šiuo liudijama, kad Marksonas Jokūbas	בזה מאשרים, כי התלמיד מרקסון יעקב
yra Mariampolės Žydų Gimnazijos VI klasės mokinys	הוא תלמיד המחלקה ה של הגמנסיון העברי במרימפול.
Mariampolė, 192 m. mėn. d.	מרימפול, יום לחד שנת
Direktorius	המנהל
Sekretorius	המזכיר
Tikras ligi 1923 m. rugpiučio 15 d.	זמנו עד 15 באוגוסט 1923

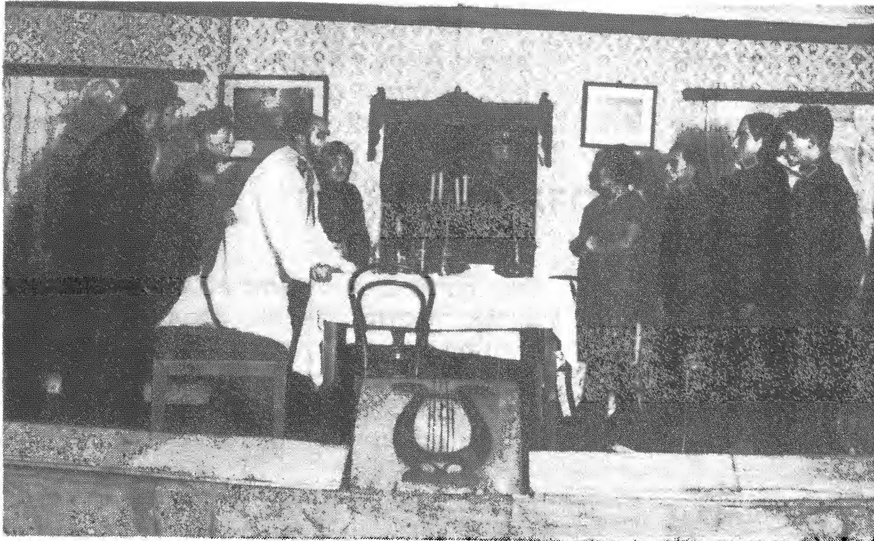

המנהל ד"ר אברהם לונהרץ וחבר המורים השני משמאל ד"ר מקס מאיר - המנהל הראשון

חבר המורים 1929

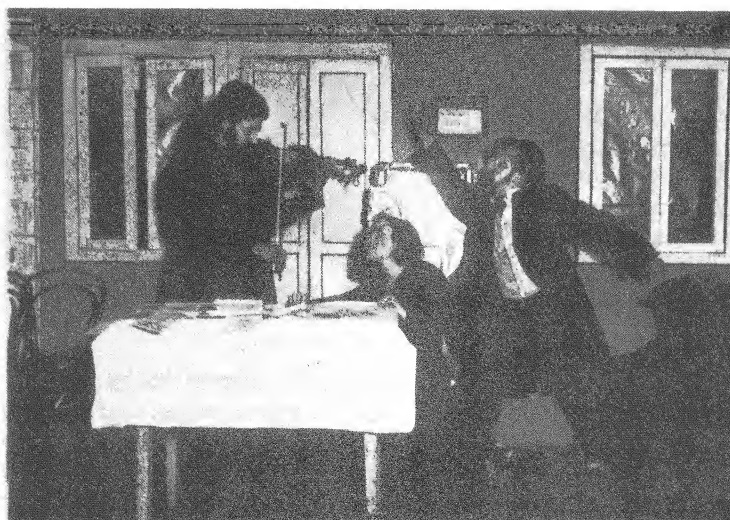
הצגות תלמידי הגמנסיון

בהדרכת - המורה קוברסקי 1926.

הצגת "הרשלה מדוברובנה" 1932

בהדרכת - המורה קוברסקי_1927.

ד״ר אברהם לוינהרץ - חלוץ של החינוך

אני מניחה שלא במעט סקרנות ואולי אף בחשד־מה, קבלו יהודי העיירה מריאמפול את אבי, הדוקטור אברהם לוינהרץ, כאשר בא אליהם בשנת 1919, יחד עם הד״ר מקס מאיר, לייסד גמנסיה עברית ראשונה בגלות על טהרת ההוראה בעברית בכל המקצועות; גמנסיה שהוא עתיד היה לעמוד בראשה כעבור שנתיים מיום הווסדה.

שמואל גן, שנשלח על ידי עסקני מריאמפול, שבקשו להקים גמנסיה עברית לבניהם ולבנותיהם, מצא את אבא במשרדי ההסתדרות הציונית בברלין. היה זה אך חודשים מעטים לאחר שיצא מהחפירות הקדמיות של חזית וארדאן, שם שהה בארבע שנות המלחמה.

גבה קומה, תכול עיניים ובלונדי, בעל חיתוך דיבור קצר ועינייני, זכה אבא עד מהרה לכנוי ״דער דייטש״, כלומר - הגרמני.

הגרמני הזה היה תמוה בעיני אנשי העיירה: קצין גרמני, עם צלב הצטיינות על אומץ לב מטעם הקיסר ועם זאת - דובר עברית חדישה, מדוברת, ממש אותה עברית אותה בקשו להנחיל לילדיהם באוירת ההתעוררות של הגדרה לאומית באותם הימים. פיסיקאי ומתמטיקאי, ובעל דוקטורט קום לאודה בפילוסופיה של קאנט, מאז גיל 21, ועם זאת - ציוני חם, נלהב, שאפילו כבר היה בפלשתינה, היא ארץ ישראל, בשליחות ציונית וחינוכית - לתת יד להקמת הטכניון בחיפה.

בשנת 1913, והוא אז בן 22, צורף אבא על ידי שמריהו לוין ואשר גינזבורג, הוא אחד העם, לחבר המורים שהתעתד להקים בחיפה טכניון, בשליחות ״חברת עזרה״. ,,תגיד לי, לוינהרץ, עוד פעם: אתה בטוח לחלוטין שאמנם אפשר ללמד מתמטיקה ופיסיקה בשפה העברית?״, הקשה וחזר אחד העם כמי שמבקש אישור לפליאה. אבא היה בטוח. אך כיצד יכול היה להיות בטוח כל כך אז, באותם הימים שהיוּ ראשית בכל המובנים?! הרי לא היו בנמצא כלים לשוניים; לא היו בנמצא מורים שהיו מסוגלים לתרגם, או אף לשער תרגומים במונחי מדע - והארץ שממה, והיהודים בה קומץ זעיר בין ישמעאלים, תחת שלטון תורכי. . .

את הבטחון שניתן להתגבר על כל הקשיים וליצור יש מאין, שאב אבי מן האמונה. אמונה ברעיון הציוני ובהתגשמותו המעשית בדורו שלו. לא היתה זו דווקא האופטימיות, תכונה בולטת של אבי שעמדה לו בכל עת ועת; לא היתה זו רק התלהבות של צעיר המוכן אלי משימה קשה. הציונות של אבי מלאה את ישותו מתוך אמונה בלתי מעורערת. אל הרעיון הציוני והתחושה היהודית בכלל הגיע רק בבחרותו, בבואו לאוניברסיטת קניגסברג שם הצטרף אל הק.א.פאו״ - איגוד הסטודנטים הציוני בגרמניה. שכן, אבא בא מבית מתבולל לחלוטין. אביו היה פקיד אקדמאי בממשלה הגרמנית, תופעה נדירה ביותר באותם הימים.

משנתפס אבא לרעיון הציוני, היתה דרכו ברורה לפניו, והוא אמנם הלך בה כל ימי חייו: העמדת הידע שלו במדעים לרשות התחיה הלאומית, כשהוא בוחר לו את השביל המיוחד שלו - שביל החינוך. הרעיון של תחיה לאומית ואהבת הפדגוגיה התמזגו באבא ועשוהו חלוץ מסוג מיוחד, אינדיבידואלי מאוד - חלוץ של חינוך. יש וחלוציות זו דרשה השמת דגש על החדרת מדעים בקרב הנוער, ויש ודווקא הקניית העברית, תרגומים ואף כתיבת ספרים דרשו את עיקר מאמציו. תלמידי ממריאַמפול זוכרים אל נכון את הספרים בתורת החשמל ואחרים, אותם כתב בכתב ידו. עם זאת, לא ויתר על הקניית מושגי תרבות כללית, - הומניזם, אסתתיקה ואתיקה כתנאי של יצירת יהודי חדש, לאומי-אך גם בעל תרבות כללית רחבה.

בטכניון פרץ, כזכור, ריב הלשונות. הילמדו בגרמנית כפי שדרשו אנשי ״חברת עזרה״ או בעברית, כפי שחלמו הציונים? הציונים נטשו את הטכניון והתפזרו במפח נפש כאשר גברה יד הגרמניסטים. אבא עבר להורות בבית המדרש למורים בירושלים שנוהל בידי דוד ילין. פרוץ מלחמת העולם באוגוסט 1914 שמה קץ לשהות אבי בארץ ישראל. בהיותו על אדמת תורכיה, בת בריתה של גרמניה, נאלץ להתגייס לצבא הגרמני.

עם תום ארבע שנות מלחמה (עליהן סירב לדבר אף לא ברמז, כל חייו) בא אל ההסתדרות הציונית בברלין, שהתארגנה אז מחדש. באותה תקופה, פגשו שמואל גן ממריאמפול. ההיענות ללכת אל ארץ קטנה, נידחת במזרח אירופה, אל יהודים שסוגם לא הכיר למעשה, נראתה לו בבחינת הגשמה של רעיון ציוני. שוב עמד לפניו אתגר להקים דבר חדש. משימה פדגוגית וארגונית כאחת. היה בדבר מן המקביל באופיו, כהליכתו לפלשתינה למען הקמת הטכניון. אינני מתארת לעצמי שאבא התכוון לשהות בליטא עשר שנים. אך כאן פגש את אמי, ויסד את ביתו. הוא השתהה בליטא בודאי הרבה יותר משתכנן, עת עשה את מסעו המשותף עם ד״ר מאיר. אף כי הייתי פעוטה, זוכרת אני שכאשר הסביר לי אבי את דבר עזיבתנו את ליטא, אמר שכל זה הוא ארעי בלבד. המגמה האמיתית שלנו היא להגיע לארץ ישראל ולחיות בה; כל השאר - תחנות ביניים.

משרה נוחה בבית הספר הריאלי בחיפה בהנהלת ד״ר בירם, לא היתה לרוחו לזמן רב. הדחף לחדש, ליצור, הביא־הו לטבריה. חלומו - להקים בי״ס תיכון לישובי הגליל העליון והתחתון במתכונת בית הספר הריאלי תוך קשר פדגוגי עמו. כאשר עמד התיכון בטבריה על רגליו ונשא את עצמו אחרי קשיים תדירים, ראה עצמו כמי שהשלים משמה. הוא נקרא לקרית מוצקין לבנות בה בית ספר תיכון, אף זה במתכונת בית הספר הריאלי בחיפה. בקרית מוצקין ניהל את בית הספר היסודי ובנה נדבך - נדבך את התיכון הנושא היום את שמו. כאשר ביקש לפרוש לגמלאות בהתקרבו לגיל 70, לא רצו להניח לו ללכת. רענן ברוחו, לא אבו להאמין שאמנם מוכן הוא לפרישה. ואם היה לאבא קשה אולי לפרוש, הרי היה זה בגלל הניתוק מן המגע היומיומי עם הנוער אותו אהב ובגללו סירב גם להורות בבתי ספר גבוהים. אך הוא טען: מוטב לפרוש כאשר אני רוצה ולא כאשר ירצו האחרים. בכל זאת, לא ניתק את עבודתו למען החינוך, כיושב ראש המורים לפיסיקה, ארגן את תכניות ההשתלמויות של מורים אלה, והקים יחד עם מכון וייצמן מערכת השתלמות שהיא היום מוסד קבע.

(שולמית (לבארי) גלר

ל״ג בעומר תרפ״א

ד"ר נח שפירא ז"ל

רבי נח שפירא בן הרב דב בר שפירא, רבה הראשי של ליטא, היה צאצא למשפחת רבנים גאוני התורה.

הוא למד גם בישיבות ובתוכן בישיבת סלובודקה המפורסמת וגם בגמנסיה. באוניברסיטת ברלין קבל תואר דוקטור לכימיה ובשנים 1926 עד 1935 היה מרצה לכימיה באוניברסיטה הליטאית בקובנה.

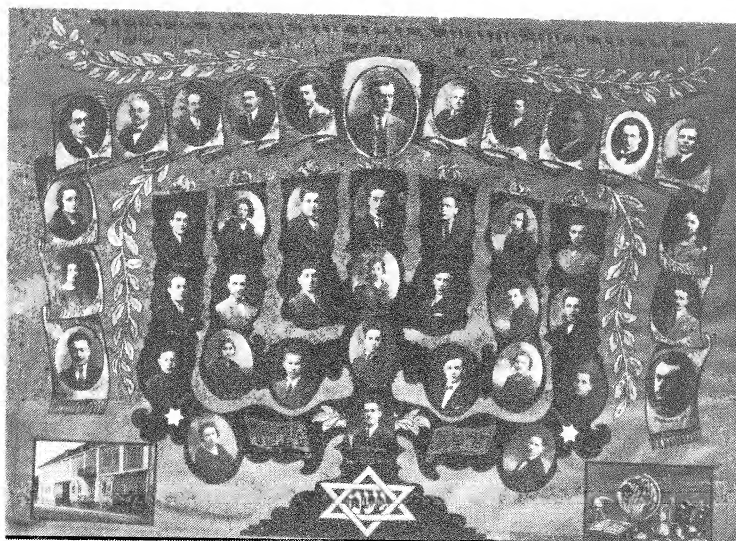
בשנים 1928 עד עליתו ארצה ב-1935 היה מנהל הגמנסיון העברי במרימפול והמשיך במסורת היפה של קודמיו הד"ר מקס מאיר וד"ר אברהם לוינהרץ - מייסדי הגמנסיון.

ד"ר שפירא פרסם פרסומים רבים בכתבי עת שונים בנושאים כימיים ועיוניים.

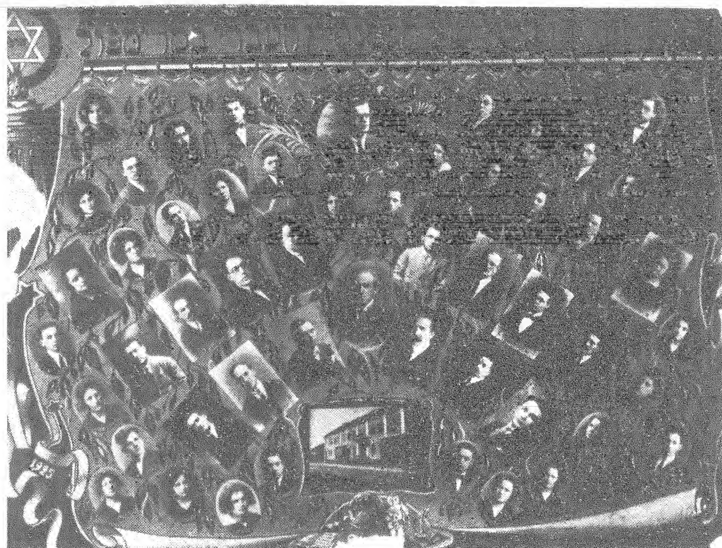
עם עליתו לישראל - ניהל בתי ספר על יסודיים, הרצה בבה"ס הגבוה למשפט ולכלכלה ולאחר מכן - על תולדות הכימיה באוניברסיטת בר-אילן.

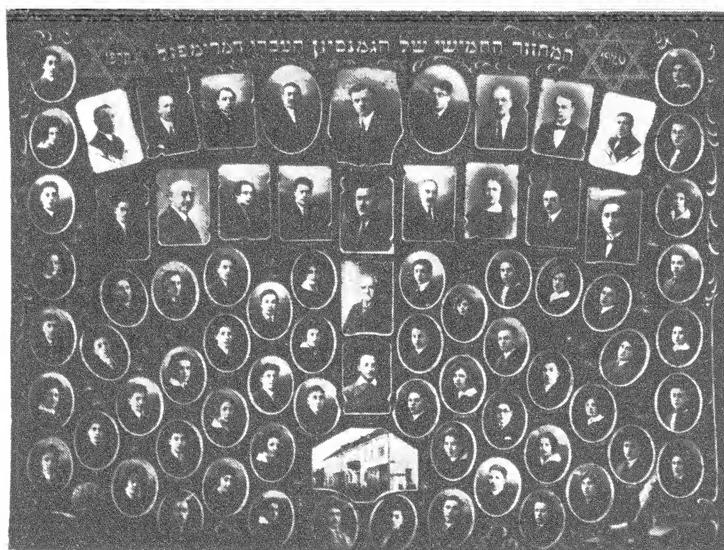
תלמידי המחזור הראשון בטיול לאונגרינה.

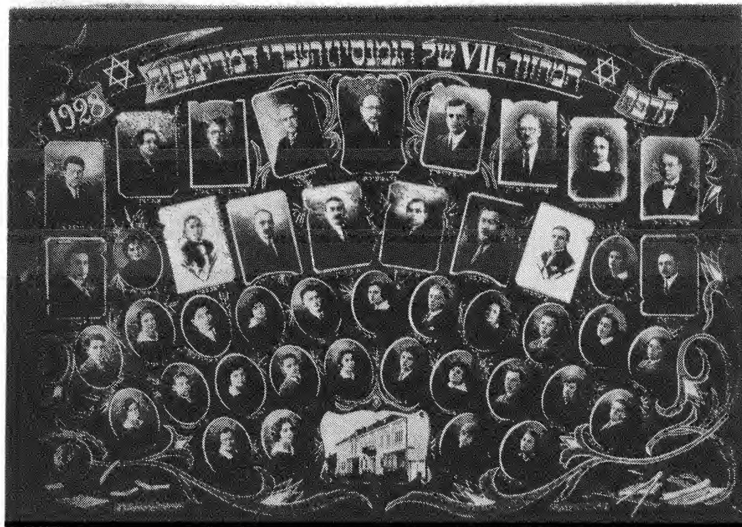
צלומי המחזורים
של הגמנסיון העברי

המנהלים ד"ר מקס מאייר וד"ר אברהם לוינהרץ

המנהל ד״ר שפירא

המנהל ד"ר לובוסקי – ליבאי

תלמידי כתה 6 – 1924

כתה ד׳ עם המורה רוזנבוים 1924

עם ד״ר יואל מורה לטבע 1924

עם המורה להתעמלות
פייבוש בגן העירוני 1927

תהלוכות תלמידי
הגמנסיון ביום
העצמאות 1929

אברהם גולוב -
כתה א' 1921

אביגדור גולוב -
במדים 1920

דין וחשבון

של הגמנסיון העברי במרימפול משנות הלימודים תרע"ט ותר"פ

שנת הלמוד תרע"ט

ע"י האינציטיבה של קהלת היהודים המרימפולית, וביחוד בסיוען של המפלגות הלאומיות שבקרבה, **נפתח במרימפול (ליטא)**, אחרי ההכנות הדרושות ובחינות־הכניסה הקודמות, **הגמנסיון העברי ביום השמונה עשר לחודש אדר שני שנת תרע"ט.**

לפי כמות מספר התלמידים שנתקבלו ולפי שעור ידי־עותיהם הקודמות הוברר הצרך בפתיחת מחלקות אלו: מחלקה (שתי מקבילות), מחלקה I (שתי מקבי־לות), מחלקה II מחלקה III ומחלקהIV. ובה בשעה שהיה אפשר להנהיג מיד במחלקות I — IV את העברית בתור לשון־ההוראה בכל הלמודים, נאלצו בנוגע לתלמידי המחלקה V, מפני ידיעותיהם בשפה הרוסית שהיו משביעות רצון מצד אחד, ומסכת ידיעו־תיהם הלקויות בלמודים העברים מצד שני, לתת מקום לעברית כי תשמש שפת־ההוראה רק במקצועות הלמו־דים העברים. ומה שנאלצנו לותר על יסוד מחלקה ששית, היה לא כ"כ מסיבת חוסר תלמידים כ"כ ביחוד מפני חששות פדגוגיות ולאומיות.

כחדש ימים אחר פתיחת הגמנסיון נפתחה גם מחלקת־מכינה כעין פרוזדור למחלקות היסודיות.

חומר התלמידים שהופיע לבחינות־הכניסה היה בהרכ־בתו תערבת מגוונת מקובצת מיסודות שונים: היו בינ־הם תלמידים מגמנסיונות אחרים (עפי"ר רוסיים) שהוכ־רחו להפסיק את למודם במשך ימי המלחמה, תלמידים שיצאו מבתי ה"תלמוד תורה" אשר במרימפול ואשר בערים ובעירות שבסביבתה, תלמידים שבקרו את בתי־הספר העממיים מיסודם של הגרמנים בימי הכבוש ולבסוף כאלה שרכשו להם את ידיעותיהם ממורים פרטיים. שני הסוגים התיכוניים המציאו לנו את רוב המניין ורוב הבנין של התלמידים שנתקבלו ויש עוד להוסיף, כי רוב התלמידים נהרו אלינו מבתי ה"תלמוד תורה" ורוב התלמידות מבתי הספר העממיים.

מתוך רשימה זו של סוגי התלמידים לבדה יוצא ברור עד כמה גדולה היתה האחריות ועד כמה גדולות היו החובות שההנהלה הציגה לפניהן פנים אל פנים. כאן כאן נתגלתה הנחיצות שאין לדחותה לטבע מיד את כל החומר בחותם אחד, לא רק בשביל לאחות את כל הקרעים השונים שבידיעותיהם, אלא, וזה העיקר, להתיך את כל החומר אל תוך תבנית אחת בכדי ליצור בכל חלקיו אפי אחד משתף כללי שעי"ז תהא ניכרת ובולטת מהותו של ביה"ס, ויחד עם זה תשתנה גם ההשקפה על אודותיו ותהא שונה לגמרי מאותן ההשק־פות והמושגים ששלטו עד הנה. כי מלבד שלחלק גדול מהתלמידים היה זר לגמרי המהלך המסדר של בי"ס מודרני, הנה גם על אלה שכבר בקרו מקודם בתי ספר זהטיפוס האמור היה עוד להתרגל אל החידוש של בית ספרנו העברי הגמור שכל עצמו לא היה אלא הופעה חדשה וראשונה בכל ארצ־נו.

גמנסיון עברי מרימפול (ליטא)

דין וחשבון

לשנות הלמודים הראשונה והשניה

תרע"ט — תר"פ

עם הוספות אלו:

א) גן־הילדים בתור בסיס הכרחי לגמנסיון עברי — **א. מ. לוין**
ב) ההתעמלות בבית ספרנו והחגיגה בל"ג בעומר . . . . **ת. אטך**
ג) טפוסים מחניכי הגמנסיון. . . . . **ד. בקמתק**
ד) רשימת שמות צמחים. . . . . **ד"ר א. יואל**

מוצא ע"י ועד הגמנסיון.

בכדי להעמיד על טיבה של התחלקות התלמידים וסדורם לפי ידיעותיהם הקודמות נחוץ להראות שוב על שלש הקטגוריות הראשיות שרשמיהן בולטים ביותר למען תת ע״י שרטוט של קוים קצרים איזה ציור מוחשי, ואלו הן: 1) מי שהיו חניכי בתי ספר תיכוניים, בעלי ידיעות מובהקות ברוסית ומספיקות בלמודים כללים אבל לקויות בעבריים; 2) מי שהיו חניכי בתי ה״תלמוד־תורה״, בעלי ידיעות רחבות, אף כי בלתי־שיטתיות, בלמודים העבריים וכנגד זה נעדרי ידיעות במקצועות אחרים; 3) מי שהיו חניכי בתי הספר העממיים בעלי ידיעות מספיקות בגרמנית, גיאוגרפיה וחשבון, אך בלתי־מספיקות כלל בלמודים העבריים.

ובהתחשבנו עם כל הגוניות של חומר התלמידים, וביחוד עם הלקויים הניכרים שבידיעותיהם המפוק־פקות בלמודים העברים, אין כל פלא אם הושבו ריקם אחורים רבים מאלה שחפצו להכנס אל גמנסיוננו. מן 304 תלמידים נמצאו ע״פ הבחינות הקודמות ראויים להתקבל רק 253 תלמיד. מן 76 תלמידים שאמרו להכנס במשך שנת הלמוד עמדו בנסיון רק 42 תלמיד, ועוד 67 תלמידים שלא נתקבלו אל אותה המחלקה שבה אמרו להכנס.

את היציאות הרבות מהגמנסיון במשך שנת הלמודים הראשונה יש לבאר בזה, כי דרישות בית־הספר גדלו באמת מכפי מדת כשרונותיהם של טירונים אלה שלא יכלו להסתגל אליהן ולמלאות אחריהן. מזה יוצא כי מכל 447 התלמידים שאמרו להכנס אלינו נתקבלו אך 362 תלמיד ומכל אלה קבלו רק 315 תלמידים תעודות שנתיות בסוף שנת הלמודים.

ובהתאמה אל אידיאל זה של תרבות מקיפה ושלמה שהיה לקו ולמשקלת לבית ספרנו מראשית הוסדו יצא משפט כל מקצוע ממקצועות הלמודים השונים. דבר זה היה ברור כי אפי בי״ס מטפוס כזה דורש שיקציעו בו מקום הגון לספרות ולתרבות העברית העתיקה נוסף ללמוד השפה הרגיל והמובן מעצמו שהוא דומה בערכו ללמוד שפת האם בבתי־ספר אחרים. מנקודת השקפה זו דרשו מהמתקבלים למחלקה המכינה ידיעה מספיקה קודמת בחמשת חומשי התורה למען תהיה האפשרות להתחיל עוד במחלקה נמוכה זו בלמוד ה״נביאים הראשונים״. מובן הדבר כי יחד עם קריאת פרקי ה״נביאים הראשונים״ הונהגה בשלש המחלקות הנמוכות גם חזרה משלימה על כל חומשי התורה.

הידיעות ההגונות בלמודי התלמוד שהביאו התלמידים עמהם מה״חדרים״ומבתי ה״תלמוד־תורה״ המריצו אותנו להתחשב עמהן ולעמוד על ערכן בכדי להפיק מהן את אותה המגמה שבית ספרנו ההומני שם לו למטרה. למוד המשנה והתלמוד הוכנס אל לוח השעורים עוד במחלקה השלישית. דבר זה עשינו לא רק מפני החשיבות הגדולה שמצאנו בסגולות הסגנון והאוצר המלולי התלמודי ביחס לידיעת השפה ה׳ מודרנית, כדעת ההשקפה הרגילה, אלא ביחוד מפני שרואים אנו בלמוד זה דבר שהנשמה תלויה בו, וברי לנו שכל הומניות הבנויה על יסודות עבריים מן הנמנע הוא שתעבר על למוד זה בשתיקה.

ויחד עם זה אמנם יצאנו מנקודת ההשקפה כי העת החדשה ודאי שלא תתן להבדיל בבית ספרנו באופן פרינציפלי בין זכר לנקבה, אלא שמובן מעצמו כי התחשבנו גם עם העובדה שהידיעות הקודמות של התלמידות במשנה ותלמוד מצערות הן ובשבילן הקצענו מקום לשעור זה בקורסים מיוחדים המתאי־מים להן. הפרוד בין התלמידים והתלמידות בלמוד זה גרם לדחוי השעור של משנה ותלמוד אל השעות של אחרי הצהרים ז״א מחוץ ללוח השעורים הנורמלי*).

ושוב היה בעינינו נעלה מכל פקפוק כי בי״ס לאומי אי־אפשר שיהא נעדר בו למוד ההסטוריה הישראלית (בצדו של למוד היסטוריה כללית) בתור למוד בפני עצמו. מהכרתנו זו לא יכלו להזיז אותנו לא הצד הטוב שבהפחתת השעורים (אלמלי עשינו את למוד ההסטוריה העברית והכללית ללמוד אחד) ולא התכנית של הגמנסיון היפואי אשר לא יכולנו לקחת אותה לנו למופת בנידון זה.

מהלמודים המכונים ״כלליים״ הובאו אל בית ספרנו אלה המתאימים אל האופי של גמנסיון קלסי ברוסיה לפני המלחמה. בנוגע לזה עלינו להראות על שני צדדי־הבדלה ראשיים ואלו הם:

1. ל ט י נ י ת: מכיון שהגמנסיון העברי מגיע אל מטרותיו ההומניות ביחוד באמצעות המדע התרבותי שבספרות העברית, מסתבר כי אפשר לצמצם בו במדה ידועה את הלמוד הלטיני. הוראת הלטינית התחילה במחלקה השלישית. מספר השעות שהוקדשו ללמוד זה היה במספר בינוני 4 לשבוע. במחלקה הרביעית העלו את מספר השעות של למוד זה עד שש מפני שתלמידיה נמצאו במצב של אי־ידיעה גמורה בשפה הלטינית בשעת הכנסם אל בית הספר. אגב ראוי להעיר כי הוכרחנו בפקודת הגמנסיון להשכלה הליטאי להכיר את הלשון הלטינית ללמוד של רשות.

2) ש פ ו ת מ ו ד ר נ י ו ת: הפרובלימה של למוד שפות מודרניות הטרידה מאד מאד את ההנהלה. לתלמידי ליטא, כנתיני־ממלכה העומדת על הספר בין שתי ממלכות גדולות, גרמניה ורוסיה, לא הותר עונג הפינוק וההקלה לותר אף על אחת משתי הלשונות השולטות בארצות הגובלות לארצם, מפני שערך שתיהן גדול בשבילם גם ביחס הכלכלי גם ביחס התרבותי. על יסוד התשובות שהגיעו אלינו מאבות התלמידים באה ההנהלה לידי הוכחה כי ידיעת שתי השפות גם יחד רצויה מאד מאד; כי קרוב הדבר לודאי כי אלה שיגמרו חוק למודם בבית־ספרנו יצטרכו (אם לא יוכלו למצא מבוקשם בארצם) לנוע אל האוני־

*) בשנת תר״פ (שבה הונהג למוד ההתעמלות) נתאפשר להכניס את למוד המשנה והתלמוד אל ת ו ך לוח השעורים ומאז למדו גם התלמידות גם התעמלות ותלמוד בסדר מקביל.

ברסיטאות שברוסיה או בגרמניה (מלבד אלה שילמדו בא"י) בכדי להמשיך שם את שכלול השכלתם.
ובנוגע לשפה הליטאית בתור שפת המדינה ודאי שאין להטיל ספק בנחיצות המיוחדת שיש בהוראתה.

מלבד זה דאגנו לתת לתלמידינו לפחות את ההזדמנות ללמד אחת מלשונות מערב־אירופה, מטעם זה נכנסה השפה הצרפתית למחלקה החמישית בתור למוד של רשות.

אבל רבוי־לשונות זה, עד כמה שהוא נובע מהנחיצות שברא המצב בליטא, סכנה גדולה כרוכה בעקבו להתפתחות הנורמלית של האדם הצעיר, בהעמיסו על כח זכרונו משא לעיפה של למודי לשונות שונות. ובכן עמדנו פשוט לפני פרובלימה שלא מצאנו לה פתרונים. אנוסים היינו להורות לצעיר בן 15 שנה בעת ובעונה אחת חמש ושש שפות (ביחד עם הלטי־נית) , בה בשעה שידענו בעצמנו שאין לדרש מכל תלמיד כשרון של קליטה ותפישה וחוש שפתי במדה היוצאת מגדר הרגיל. די לנו לזכר את כל משא הלמר־דים העבריים המיוחדים שעל שכם התלמיד ואז נודה כי דרישה כזאת מהתלמיד נפרזה היא ויוצאת גם היא מגדר הרגיל.

ושמא ינחמנו המנחם כי שתי השפות, הרוסית והגרמ־נית, וביחוד זו האחרונה, אינן זרות כלל לתלמידינו באותו המובן המלא של הכנוי "שפות זרות", אז נאמר לו כי אין אנו רואים בזה אפילו חצי־נחמה. כי ההבדל הגדול שבידיעות התלמידים מאותה המחלקה בשפות אלו הכביד על המורה בהוראתו מבלי מצוא את שעור המדה הבינונית העלול לקדם את התלמידים בלמודם באופן הרצוי. ככה נשארה הפרובלימה הסבוכה של השפות המודרניות בלי פתרון בשנת הלמודים הראשונה.

יסוד הגמנסיון יצא אל הפועל ע"י "ועד מכונן" ששנים עשר חבריו נבחרו מתוך המפלגות הלאומיות (ציונים וצעירי ציון). על ועד מכונן זה היה לדאג לכל הענינים הטכניים והכספיים של בית הספר (כגון: ההכשרה ובדק הבית, מנוי ופטור מורים ופקידים, קביעת שכר הלמוד ומסי־ביה"ס וגביתם, קביעת התקציב, הנחות מתשלומי שכר למוד, שלמות וחלקיות, לטובת תלמי־דים שאין ידם משגת*) וכו' וכו'). כל זה נכנס לתחום סמכותו של הועד ועומד תחת השגחתו.

ביום העשירי לחדש ספטמבר קבלה הנהלת הגמנסיון אשור רשמי (מס. 2063) מאת המיניסטריון להשכלה הליטאי על זה שהגמנסיון העברי במרימפול הוכנס אל תוך רשימת הגמנסיונות העומדים תחת השגחת המיניסטריון להשכלה הליטאי.

תמיכה בכסף מאת הממשלה הליטאית נתקבלה רק

* לתכלית זו התקינו אנשי הועד "מס דימוקרטי" (רובל אחד לחדש מכל תלמיד) שבכסף הכנסתו תנתנה לתלמידים בלתי־אמידים הנחות שלמות או חלקיות העולות לסכום שכר הלמוד השלם של שנים עשר תלמידים.

בחדשים הראשונים ואח"כ פסקה תמיכה זו. בסך הכל עלתה תמיכת הממשלה בשנה הראשונה (תרע"ט) לסכום 20,000 מ'.

שעור שכר־הלמוד נקצב בהחלטת הועד המכונן לשנת תרע"ט 400 מ' לכל תלמיד.

מעמד הבריאות של התלמידים היה משביע רצון. למרות הסכנה של מחלת טיפוס הבהרות והבטן, ירושת פליטה מימות המלחמה, כמעט שפסח הנגף על תלמידי בית ספרנו, חוץ מבודדים יוצאים מן הכלל. וגם באלה האחרונים לא היו מקרי אסון, כי המחלה עברה עליהם בשלום. ורק המחלה של צבית שקדי הצואר (חזריה) שדבקה ביחוד בקרב הנערים גרמה לסגירת המחלקה הראשונה א' (לנערים) למשך של שני שבועות.

לפני קץ שנת הלמודים בקר הסופר הידוע הרופא ד"ר ד. א. פרידמן, ידיד בית ספרנו, את מכוננו ולבקשת ההנהלה חוה דעתו לפני חברי הועד המכונן ע"ד התקונים ההיגיניים שאפשר להתקינם בבית שגמנסיוננו בו.

מלבד בקור זה נתכבדנו בבקורים לעתים לא רחוקות ע"י מומחים נכבדים שונים, ביניהם כבדו אותנו בביקוריהם מר ד"ר דיטשלנדר בתור מורשה מטעם הממשלה וממונה על השגחת בתי הספר בליטא ומר ד"ר רבינזון, מנהל הגמנסיון העברי בוירבלן, שנוסד בינתיים. כמו"כ מומחים ומורים אחרים שמחו אותנו בבקרם שעורי למוד שונים.

התלמידים מצדם התענינו הרבה בהתפתחות ביה"ס ולקחו בה חלק גדול. תלמידי המחלקות העליונו (הרביעית והחמישית) כוננו "מועצת־תלמידים" שתפקידה היה לסייע בקדמת המצב החומרי והרוחני של התלמידים. למועצה זו נמסרו התפקידים החשובים מאד: לסדר את ספרית התלמידים ולנהלה ולערוך כפעם בפעם נשפים מוסיקליים־דרמטיים. שני באי־כח מהתלמידים השתתפו בישיבות של מועצת המורים בזכות של הצבעה.

מהחגיגות הגמנסיוניות בשנה הראשונה ראויות להזכר אלה: ביום י"ח אדר ב' הוחגה במעמד כל התלמידים והמורים פתיחת הגמנסיון באופן חגיגי. יום ל"ג בעומר המציא הזדמנות טובה להתעופה*) הכללית הראשונה שהמשתתפים בה, תלמידי כל המחלקות, יצאו אל האחוזה הסמוכה "אונגרין". בעלי האחוזה (יהודים) קבלו את החוגגים בסבר פנים יפות ובחביבות חמה. לפני ימי החופש הקיצים הוצג ע"י התלמידים בפעם הראשונה סצינת העם הגדולה מ"יהודית" של הבל בלוית דקלומים ופרקי שירה וזמרה. ובימים האחרונים באלול נערכה לפני מסירת התעודות השנתיות חגיגה קצרה של סיום.

*) הכוונה לטיול מחוץ לעיר "התעופה" - תרגום מהמילה הגרמנית " AUSFLUG " - משמע טיול.

גם בשנה זו היו התלמידים מעונינים הרבה בעניני ביה"ס. נוסדה על ידם אגודת תלמידים אשר תעודת מחלקותיה לדרמה וספרות, לפילוסופיה, הסטוריה, מוסיקה ולהתעמלות היא לפתח את החברים ולהכשירם במקצועות אלה. מועצת התלמידים נהפכה במשך השנה ל"ועד התלמידים", שאמנם לא השתתף עוד בישיבות של מועצת המורים, אבל לקח על עצמו את שאר כל התפקידים של "מועצת התלמידים" הקודמת, וביניהם גם הנהלת הספריה לתלמידים אשר נשארה ברשותם של התלמידים ותחת השגחתם.

חגיגות גמנסיוניות בשנה זו היו אלו: בחנוכה הציגו התלמידים שני מחזות דרמטיים: "החבל" של קלטשקו ומחזה־ילדים "חנה ושבעת בניה". בחמשה עשר בשבט הוצגה בהצלחה רבה ע"י התלמידים הדרמה של יעקב רבינוביץ: "בין החרבות". בהצגה זו הצטיין ביחוד אחד מתלמידי המחלקה החמישית שמלא את תפקידו של הגבור הראשי בדרמה זו בכשרון־משחקים ראוי לשבח.

באותו היום שבו נודעה לנו החלטת המועצה הסן־רימואית בנוגע לא"י נפסקו מיד הלמודים ונערכה חגיגה קצרה ארעית בלוית נאומים קצרים והבעות של שמחה. ובהיותם נמצאים תחת השפעת הרגע הגדול ונשמעים לקול לבם המלא רגשי־ששון הסתדרו התלמידים מיד ארבעה־ארבעה בשורות מסודרות, ובתהלוכה חגיגית, שבראשה עברו נושאי הדגל הלאומי של תכלת לבן, עברו בני הנעורים עליזים ושמחים דרך רחובות העיר כשהם מלווים בצהלת ההמון היהודי.

ביום ל"ג בעומר חגגה ההתעמלות העברית את חגה הראשון בפומביות ובהצטיינות רבה. ע"ד פרטי החגיגה הזאת מודיע לנו מסדרה ומנהלה בסקירתו המיוחדת שהקדיש לנידון זה. ובערב של אותו יום שחקו התלמידים על הבמה את הדרמה הידועה "מכירת יוסף" ,'יצחק קצנלסון.

המורה ישראל יבלוקובסקי

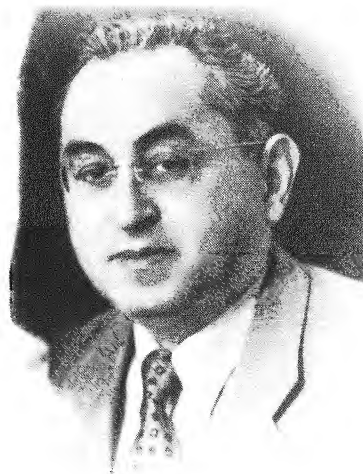
ביום כ"ד סיון נפטרו התלמידים לבתיהם באופן חגיגי מלמודי הגמנסיון לימות החופש הקיצי.

מלבד כל החגיגות האמורות אנו מקציעים פה מקום מיוחד לאחד הערבים אשר זכרונו לא ימוש לעולם מלב כל המשתתפים בו. זמן קצר לפני סיום השנה קבלה ההנהלה הודעה כי קבוצה של תלמידים ותלמידות מהמחלקות העליונות, ששה עשר במספר, החליטו לעזוב את הגמנסיון עוד לפני גמר הלמודים ולהקדיש את עצמם לעבודת האדמה בכדי להתכשר ולהתכונן בתור "חלוצים" לעליה לארץ ישראל. מובן מאליו כי חפצם זה, לשחררם מיד לתכלית זו, נתן להם בחפץ לב. וביום י"א סיון נערך לכבוד חלוצינו אלה נשף של פרידה חגיגי. מה שנאמו חבריהם ומוריהם ומה שענו החלוצים הנפרדים מאתנו - הכל היה מחודר מרגש לאומי אחריותי עז ומרוח כביר של חבה לבבית עמוקה.

לבסוף נשאר לנו עוד להזכיר שורה של הרצאות מדעיות הנוגעות ל"מבוא אל הפילוסופיה" שנקראו ע"י מר ד"ר א. יואל במשך שנת הלמודים.

גם בשנה זו בוקר גמנסיוננו כפעם בפעם ע"י מלומדים מומחים שונים. ביום הלמודים האחרון (כ"ב סיון) בקר את הגמנסיון במטרה של בחינה אחד הפקידים מלשכת המיניסטריון להשכלה הליטאי והביע את שובע רצונו ממהלך הלמודים וסדרי בית הספר.

בינתיים נהפך ה"ועד המכונן" ל"ועד הגמנסיון" וזה עבד והמציא למיניסטריון הליטאי את ספר תקנותיו. בצדו של "ועד הגמנסיון" נסתדרה גם "מועצת ההורים" שתפקידה הוא לתווך את יחוסי־הבינים שבין הגמנסיון ובין אבות התלמידים. מועצה זו היא בת 12 חברים השולחת את שלשת באי־כחה אל ישיבות "מועצת המורים" בזכות של איניציטיבה והצבעה. מועצת ההורים שולחת שלשה באי־כח אל ועד הגמנ־סיון וכנגד זה שולח הועד מצדו את אותו המספר של חבריו אל מועצת ההורים.

המורה א. לוריה

המחזור האחרון 1940

100 יום לפני בחינות הבגרות 1940

המורה לציור אליהו קפלן ותלמידיו

הסתדרות התלמידים
שעי
הגמנסיון העברי
במריאמפול
שנת תרפ"ב.

ספר הפרוטוקולים
של
מועצות התלמידים שעי הסת' התלמידים.

א. ט"ו (בשבט): חג [חגיגות] נחלקה לשני חלקים: החגיגה ההתראלותית ויום הפרחים. הכנסות יום הפרחים: 2176 מרק ליטאיים, 5 מ"ק גרמניים; 1250 ר' קרנקיות, 1500 ר' סובייטיים. הכסף נמסר לגזבר קרן היסוד. ספרים לא נקבצו עדיין. מתעוררת שאלה אם לצרף קבוץ כזה, הנספרות ביותר חוזר. מחליטים לבחור קומיסיה לצרף זה, שלא דלקה מחברי המועצה. בוחרים בקומיסיה יום הפרח (קושנר, ברקסון שלמה, גון). צריך לגשת לקבוץ הספרים בשבוע הבא.

בנוגע לחגיגה: נשא דבור. קרא את המורים מולקומיסקי שהתוצאות מכה חלות של ועד הגמנסיון.

ב. בוא אל שלוט זה באו צירים מגמנסיון וולקומירסקי שהחליטו הצעה לצרף (של טאקי "שהגמנסיה הציע לצרף פגישת 3 הגמנסיונות) נשף מאחד של הגמנסיונות (מריאמפול, וולקומיר ורסיין) בעזר וולקומירסקי בהשתתפות 3 הגמנסיונות הנ"ל.

מתוך "ניצוצות" – ירחון מועצת התלמידים

חודש ניסן שנת תרפ"א – 1921
ליום השנה של נפילת יוסף טרומפלדור

עברה שנה למות גבורנו הלאומי יוסף טרומפלדור – ושוב יתעוררו זכרונות קדושים, צלילי נשמתנו הנרדפת. כי אכן זעזע יוסף הגבור את האויר שב"רחוב הילדים" וניצוצות של חשמל בקעו את שמי האומה.
מבין רכסי הרי קוקז, מחיק התולדה המקסימה, שבה התחנך יוסף טרומפלדור מערבות סיביריה השוממת, שבהן נלחם את מלחמת העם הרוסי.
הרבה שנים היה עמום בקרבו הרגש הלאומי – עברי; אולם ע"י מקרה בודד אחד, ע"י עלבון גאוותו האנושית, שהיתה מפותחת בקרבו מימי ילדותו, וע"י עלבון גאותו העברית, שהיתה חבויה בנשמתו, לובה בקרבו הזיק... והזיק היה מיד לשלהבת של אידיאל רם, מוצק כהרי מולדתו, שאיפה כבירה להגדיל את שם עמו ישראל, להראות לעיני העמים, כי עוד עם ישראל חי, כי עוד חיים בקרבו קנאי האומה, וכי עוד לא עממה השאיפה הקדושה לדרור.

וכבן נאמן לקנאי הדרור הרים את נשק הגאולה – נשק ריאלי בלי מרכאות... בידו היחידה אחז גם באת, כדי להחיות את הארץ, ובחרב, בכדי להגן עליה. את החרב... החיים והמות... לגאל, לחיות... ולמות.... זה היה אדיר חפצו; באותו הרצון חי ופעל ובאותו הרצון נפל חלל ב"תל־חי" ואתו שבעת חבריו.

תל־חי יהיה זכר שמונת החשמונאים החדשים, הד־טמונים מתחת לתילי העפר הרעננים שבגליל העליון. והיה לנו תל־חי, המכבית החדשה, מה שהיתה לנו מודעת החשמונאית העתיקה...

והיה כי תבוא אל הארץ ועברת לארכה ולרחבה ובקרת גם את תל־חי, לנעוץ עיניך על אחת הגבעות או באחת הגאיות שמונה קברים אלמים וזכרת את משפחת המכבים החדשה ואת יוסף הגלילי, אבי המשפחה – וידעת את נשמת־הגליל, הערטילאית, נשמת האבוקה הגדולה וזכרת את "עמוד האש" ואת ימות המשיח הממששים ובאים...

* * *

מה נעשה לשפתנו שידובר בה?

שאלה חמורה מנקרת תדיר במוחי: מה נשתנה שפתנו העברית מכל השפות הקיימות בימינו לתחיה? הלב הצעיר, לב צעירינו, תלמידי הגמנסיון העברי, מדוע לא יהיה כוחו גדול לברוא גם פה ניב־שפתיים עברי?

דור צעיר זה, דור התחיה, המתאמץ להשליך מעליו את תלאות הגלות המרה, ובדעתו להתחיל לחיות חיים נורמליים, חיים לאומיים. צעירי דור זה, מדוע אינם משפרים את השפה העברית, המשמשת להם כעת רק לשפת ההוראה בגמנסיון – לשפת דבור גם בחיים, בה בשעה שיש כל האפשרויות לזה? מדוע אינם משתדלים להתגבר על אי־אלו המכשולים והמעצורים כדי לעשות מה שאפשר לעשות? מדוע אומללה היא כל כך שפתנו? מדוע לא תחיה בפינו גם מחוץ לכתלי בית הספר?
מדוע?
שמא תטענו: דלה היא שפתנו בחומר.

לפי דעתי שפתנו איננה חביבה על תלמידינו מפני שהיא "שלנו".

היו ימים שאסור היה ליהודי לפתוח בתי ספר עבריים לפי טעמו ורוחו, להתפתח ולהתחנך על בניניו

הרוחניים, הלאומיים. מאושר היה זה שזכה לבקר בגמנסיון רוסי, - אז היו צעירינו וצעירותינו מרבים לדבר רוסית באהבה ובחיבה, ולא עוד אלא שהיו מתגאים בזה. ועכשיו כשנתן החופש לכל עם ועם - להתפתח כחפצו הוא, בשפתו הלאומית, מתיחסים צעירינו וצעירותינו אל שפתנו העברית באדישות גמורה. כידוע בני הנעורים של כל עם ועם הם היסוד הבריא.

הרי קיצונים יודו שאין להשוות את ספרותם הם לספרותנו אנו, ובכל זאת התגברו על הכל, ובידם לעינינו הם יוצרים את ספרותם, - וצעירי עמנו שעלו תמיד ברצונם ובמרצם על צעירי יתר העמים, אינם מוצאים לנהוץ לברוא בשעת הכושר לעם מה שחסר לו - שפת דיבור מאחדת את כל חלקי האומה הנפוצים.

תלמידים ! מדוע אינכם מחיים את שפתנו, שהיא האמצעי היחידי, והיסוד הכי חשוב לתחית האומה העברית. הלא אינכם ראויים להקרא כלל בשם "צעירים". כן, צעירים אתם רק במלבושיכם, ב־מראיכם ובכל דרכיכם החיצוניים, אבל כוחכם, מרצכם אינו זה של צעירים אמיתיים, בלי מרכאות, שעוז בלבם ואש בעצמותם להחיות את שפת עמם הלאומית.

שאינכם כלל אותם הצעירים שאליהם נשואות עיני כל העם ושלעזרתם מחכה הוא בשעה גדולה זו! מדוע לא נתאזר בחפץ ורצון חזק כברזל, להפוך את שפת ההוראה גם לשפה במציאות חיה? אם אך יוצר בלבנו הרצון, נמצא גם אמצעים להקל את הדבור עלינו

קורפורציה
תרבותית סוצילית
ע"י הגמנסיון העברי
במרימפול.

כרטיס חבר 72 №

שם החבר הלל
שם המשפחה פרלין
תלמיד — המחלקה 8א
יושב ראש [illegible]
מזכיר [illegible]

הערה: כרטיס זה נותן את הרשות לבעלו להנות מכל זכויות הקורפורציה.
זמנו עד 15 באוגוסט 1924

יש הרבה דרכים ואמצעים! - העיקר הרצון המוחלט! - עלינו להשליך תיכף ומיד את ערבוב הלשונות המדוב־רות בפינו - ורק עברית. נראה פעם בפועל כי מסוגלים אנו גם לעשות, לברא "חתיכה של חיים" מוחשית וממשית.

חברים! נעשה אנחנו, תלמידי הגמנסיון העברי, את הצעד הראשון ! ראשונים נהיה, אנו "חלוצי השפה"! והיה בראות העם, כי עמדנו בנסיון, והשפה שחשובה ל"שפת קדש", ל"שפת התפילה" חיה היא בפינו, באמת, לא רק לשם דיקורציה ודימונסטרציה, יאזור גם הוא את כוחותיו לעשות כמונו ולעלות אלינו, ואז נזכה לראות בעונג, כי אכן תועלת רבה הבאנו לתחיה את שפתנו הלאומית וברכת חלוצי הארץ תחול על ראשינו !

אחד מ"חלוצי השפה"

פרוטקול

[illegible]

* * *

[illegible]

x [illegible]

מנסיונו של מורה בשנים הראשונות

קשת ישורון (מקודם יעקב קופלביץ)

משורר, מבקר ומתרגם עברי. עלה לא"י 1911. בשנים 1920/25 למד לסירוגין באוניברסיטות שונות באירופה. פרק זמן שמש בהוראה בגימנסיה העברית במרימפול (ליטא) חזר לא"י 1926; ומאז, לאחר עיסוק קצר בהוראה, עסק בכתיבה ספרותית.

בספרו "**קדמה וימה**" כותב המשורר: יום אחד, בסתיו 1921, בא אלי ד"ר מאקס מאיר, מנהלה של גימנסיה עברית במרימפול, עיר קטנה בליטא לא הרחק מקובנה, והציע לי לקבל משרת מורה לתנ"ך ולספרות עברית במחלקות העליונות של בית־האולפן שלו. ד"ר מאיר, איש בעל השכלה הומניסטית רחבה, היה אחד המעטים בין יהודי גרמניה הציונים, שהכרתם הלאומית לא הסתפקה בחובבנות גרידא ובקריאת ספרים וכתבי-עת גרמניים על אודות עינינים יהודים, כי הוא ידע עברית, שקד על דעת הסיפרות העברית ונתן את חילו ואת כושרו לעבודת החינוך העברי. מובן שלא מצא שדה-פעולה כחפצו בין יהודי גרמניה, לכן פנה לליטא.

רשמו של מאקס מאיר עלי חיובי ביותר היה. רחשתי לו אמון מיד עם שיחתנו הראשונה. תשובתי להצעתו אמנם היתה: עלי לעיין תחילה בדבר ולשקול בדעתי.

לאמיתו של דבר לא היה לי עתה חשק רב לצאת פתאום ממסגרת מעשי באוניברסיטה וביומיום הברלינאי, אבל נמלך עלי: למה זה, בעצם, לא אקבל מה שמושיטים לי החיים במפתיע? והלא דווקא מה שאינו צפוי מראש והבא כחטף הוא האוצל ערנות ועניין לנפש, מצליף עליה במקל-נועם שבחידוש ומעוררה לפעילות. לכן, כשהיה עלי לתת תשובה ברורה לד"ר מאיר, הן או לאו, אמרתי הן. ובספטמבר או באוקטובר 1921 עמדתי בכיתה של הגימנסיה העברית במרימפול והשמעתי את לקחי באוזני בחורים ובחורות, שהנעימו עלי את המשימה על-ידי שקטם וקשבם הרב.

כעבור שלושים שנה עוד פגשתי במדינת ישראל אנשים אחדים שאמרו לי כי היו בין תלמידי במרימפול וכי רושם שיעורי לא נמחה מלבם.

ברם, מודה אני ומתודה: על־אף ההצלחה המרובה שזכיתי לה כמורה, והפעם עוד יותר מאשר בבית־הספר לבנות ביפו, הואיל וכוחי היה, כנראה, לא כפידאגוג אלא כמרצה - מסביר למבוגרים, לא הלך לבי אחרי ההוראה ולא יכולתי להפיק ממנה סיפוק נפשי גמור. ולא זו אף זו: חושש הייתי מפני האפשרות של פעולה בלתי-רצויה של ההוראה על נפש המורה - שמא מתוך שיש לו למורה תמיד עסק עם פתוחים-בדעת ממנו, המקבלים את דעתו ברצון או באונס, והוא ממילא תמיד הצודק, המכריע והפוסק, סופו שיתרגל להיות דעתן ומסתפק-בעצמו ויבוא לידי חוסר בקורת-עצמי ולידי צרות-מוחין. ואם לא בקשתי תחבולות לחזור בי מן ההסכם שביני ובין ד"ר מאיר ולא הפניתי את עורפי לברוח ממרימפול הרי היה זה לא רק בגלל ששפרה עלי סביבתי החדשה: נעמה לי חברתן של משפחת ד"ר מאיר ואחדות מהמורות באותה כיתה - ביניהן זו שהייתה אישתי. ושקט בהיר נסכה בי העיירה הליטאית האפורה בפרזונה המהורהר: מצער היתה העיירה, ומיד אחר כתלי בית מגורי הקטן, שעמד בקצה הרחוב השתרעו השדות דוממות ונכנעות, מחכות לשלג שיבוא ויכסה באדרתו את עריתן, והמרחק היה אינטימי, בלי מרחקים.

הלך-הנפש אשר בו הייתי שרוי - ניגוד של צביון והיפוך של כיוון היו עמי לדרך שגורלי התווה לי בסתר, ולולא גורמים חיצוניים, כביכול, שבאו גם הם במפתיע, כי אז היה קרוב לאפשר שאשתקע באינטרמצו ליטא, זה כבתרדמת-חורף ממושכת. אבל מרימפול צפנה לי לא רק דברים שקסמו לנפשי, אלא גם מהמורה או שוחה שנפערה לרגלי והכריחתני לקפוץ ולעבור אליה. ברם המקום היה צר וקטן כל כך שדי היה בקפיצה אחת להוציאני מתחומו. כעבור מספר שנים ארזתי מטלטלי וחזרתי לברלין.

מתוך ספרו "**קדמה וימה**"

גן ילדים בתור בסיס הכרחי לגמנסיון העברי

א.מ. לוין

כשנסתכל בעין חודרת ובוחנת בחיים הפנימיים של הגמנסיונות העברים דליטא, נבוא לידי הכרה, כי מצד אחד הם אמנם הולכים ומשתפרים; הסדור הפנימי הולך ומתחזק; החנוך הגופני עולה יפה במקומות אחדים ומתפתח באופן רצוי; השפה העברית, שפת ההוראה, הולכת ומתרחבת, מתבררים המושגים ונוצרים טרמינים חדשים; אפני ההוראה הולכים ומשתבחים, הולכים ומשתכללים; המורים מבינים יותר ויותר את תעודתם ומתמכרים אליה בלב ונפש. והתלמידים רוכשים המון ידיעות מועילות בכל מקצועות החיים וידיעה הגונה בשפה העברית וספרותה, ויש תקוה, כי ישיגו סוף סוף את מטרתם בחיים; אך מאידך גיסא עלינו להודות, כי בבדקנו בתוך תוכם של החיים הגמנסיוניים שלנו, נגלה בהם המון לקויים ופגימות, המשפיעים מאד לרעה על הלך רוח התלמידים והתפתחותם הכללית; יש שאנו מרגישים בהם איזו מלאכותיות, אי־נורמליות, חסר חיות ותנועה פנימית, הבנה מעורפלת ושטחית. חסר הסתכלות פנימית, התעניינות והתרכזות; אטמוספירה רוחנית פגומה, מושפעה מהסביבה ובלתי משפיעה; מרגישים אנו לפעמים איזה נגוד פנימי בין שתי רשויות, איזו אי־הרמוניה, אי־התאמה בין הלמודים ובין החיים, איזה רפרוף באויר בלי אחיזה, בלי בסיס, ובכל אופן רחוקים אנחנו עדיין ממטרתנו הלאומית: ליצור אנשים־עברים במלוא מובן המלה, לחנך דור צעיר, חי, ער ומפותח בכל, בעל השכלה רחבה ומקפת ויחד עם זה עברי לאומי ברוחו ובשפתו, ואין גם תקוה, כי יוטב המצב הנוכחי, אם לא נשתדל בעוד מועד למצא אמצעי רדיקלי לעצור בעד התפשטות הרעה.

הסבות העיקריות הגורמות לאי־נורמליות זו בחיי הגימנסיונות שלנו ובהתפתחותם הפנימית הן:

א) השפה העברית, שפת ההוראה, א י נ ה יחד עם זה שפת הדבור, א י נ ה שפה ח י ה בפי התלמידים חזיון זר זה, שקשה למצא דוגמתו בגמנסיונות האירופיים משפיע מאד לרעה - לא רק במובן הלאומי - אלא גם ו ב י ח ו ד במובן החנוכי, ולמרות התאמצות יתרה מצד המורים להשפיע בנידון זה על התלמידים ולעורר אותם לדבור העברי, נשאר המצב כמו שהיה, ולא רק מחוץ לכתלי הגמנסיון, אלא גם בתוכו פנימה בשעות ההפסקה אין התלמידים נוהגים לדבר עברית ביניהם, וממילא מובן, כי דרך כפיה לא תועיל כלום להיטיב את המצב. נגוד זה בין שפת ההוראה ובין שפת הדבור, שפת החיים, שולל מהשפה העברית את כל עזה וחיותה, עושה אותה לשפה חצי מתה. **מעכב** בעד ההבנה וההתפתחות, מכניס אליה את ה"**מליצה**" והערפליות ומפריע את כל הלך הלמודים; **נגוד זה** הורס את בסיסו של הגמנסיון העברי וגורם לרב הקלקולים המנויים למעלה.

ב) חנוך התלמידים האי־מסודר הקודם **לכניסתם** לגמנסיון. חנוך זה מביא לידי הרכבה משונה של תלמידים מטפוסים שונים ומכניס ערבוביא נוראה בהוראה ובחנוך הגמנסיוני; הנה זה בא ותלמודו העברי בידו, אך רפה הוא בהויות העולם, השני - להפך; השלישי בקי במקצוע אחד ובשני אין לו שום ידיעה, שום מושג וכן הלאה. מצב זה גם הוא אחד הגורמים הראשיים בקלקולים רבים הנזכרים לעיל.

כדי להרחיק את רב הקלקולים, כדי להסיר את הסבות העיקריות המעכבות בעד התפתחות הגמנסיון ולהניח בסיס, שעליו ישען המוסד כלו, יש לנו רק אמצעי אחד, אמצעי חשוב מאד ורב התוצאות, ושמו:"גן ילדים עברי".

הנסיון הפדגוגי הוכיח למדי, **עד כמה מסוגלים הילדים** בראשית ימי התפתחותם ללמוד שפה זרה מתוך משחק ושעשועים והסתכלות בסביבתם באופן **טבעי ומבלי כל** קושי. ע"י חנוך כזה ירכשו להם הילדים לאט **לאט את** הדבור העברי החי, ילמדו להכיר את **העצמים** שבסביבתם ובטבע ולהבדיל ביניהם. **יתפתחו יפה בגופם** ובשכלם, ילמדו דרך אגב נימוס ודרך ארץ וימציאו חמר בריא, חי, טבעי ומפותח לבית הספר העממי, **שיוצר גם** הוא מחדש בהתאמה **להתפתחות הילדים הקודמת**, וממנו יעברו אל **הגמנסיון העברי**.

פה המקום להעיר, **כי בית הספר העממי צריך להמצא** גם הוא תחת השגחתו והנהלתו **של הגמנסיון העברי**, וחובתו של הגמנסיון היא, **להתענין ולטפל** בשימת לב מיוחדה במצבו של בית־הספר העממי, לשמור **על אפיו** העברי, לחדשו ולתקנו, עד שיהא **מתאים וראוי לכך**, לשמש בתור מעבר מן **"גן הילדים" אל הגמנסיון** ובתור "מכינה" אליו.

ממילא מובן, כי יחד עם "גני הילדים" **(ואולי עוד** קודם) עלינו ליצור בליטא גם קורסים פרבליים למורות־גננות, שלע"ע **חסרונן מורגש מאד. אין כל** ספק, כי בתוך תלמידות הגמנסיונות במחלקות הגבר־

הות וגם מחוצה להם תמצאנה לא מעט ״חלוצות״, שרכשו להן ידיעה הגונה בשפה העברית ובדבורה ויש להן כשרונות ונטיה למקצוע זה, שתקדשנה את עצמן לתעודה חנוכית חשובה זו.

ותפקיד זה ליצור ״גנים וקורסים״ ולנהל אותם מוטל ביחוד על הגמנסיונות העברים, שיש להם די כחות אינטלגנטיים, להוציא רעיון זה בסיוע משכילי ההורים מן הכח אל הפעל, וצריכים הם להשתדל, כי יוסדו גנים כאלה לא רק ליד הגימנסיון, אלא גם בערים ובעירות הסמוכות, שאין בהן גמנסיון עברי.

ע״פ כל האמור למעלה באים אנחנו לידי מסקנה, כי אם רוצים אנחנו באמת בקיום הגמנסיון העברי ובהצלחתו, בפריחתו ובשכלולו, אם שואפים אנו לכך, כי ימלא הגמנסיון העברי את תפקידו הכפול: החנוכי והלאומי בשלמותו, אז עלינו החובה לגשת תכף ומיד בלי כל אחור, בלי שום דחוי ליצירת ״קורסים פרבליים״ ו״גני ילדים״ ולהתענין יחד עם זה בתקונו של בית הספר העממי, ואז רק אז, יהא המוסד הלאומי שלנו שלם ממסד עד הטפחות. -

גן הילדים העברי במרימפול

ההתעמלות בבית ספרנו והחגיגה בל״ג בעומר

מאת: חנוך אנוך

נסיון חדש נסינו בשנת למוד זו, נסיון בלתי רגיל בחיי בה״ס של ימינו: להכניס את לימוד ההתעמלות בבת אחת לכל המחלקות, לתלמידים ותלמידות גם יחד.

ומה מפליא בהכנסת מקצוע לימוד חדש לתוך בי״ס? תשאלוני. – שמעו ודעו לכם:

כשיתחיל ילד בן שבע לבקר בי״ס ימצא שם תכנית למודים מצומצמת מוכנה לפניו: חשבון, קריאה, כתיבה, התעמלות וזמרה. בה בשעה שהוא לומד שאחת ואחת הן שתים, מלמדים אותו לעמוד ישר או כפוף; באותה שעה שהוא מתחיל כותב את אותיותיו הראשונות, יקפוץ גם את קפיצתו הראשונה, בעת אחת הוא מתרגל להביט על הספרים ועל מכשירי ההתעמלות כעל רעיו או כעל אויביו.

אך לא כשאר עמים בית ישראל; אם כולם נוהגים לבנות בית מן היסוד ולמעלה, הרי נוהגים אנחנו לפעמים לבנות מן הגג ולמטה. וגם בבנין בית ספרנו לא עשינו כפי כללי הבניה המקובלים...

ההתעמלות היא אחד העמודים הכי־חשובים שבבנין החנוך, – ולא רק החנוך הגופני – עומד עליהם וכל זמן שזה נעדר אין הבנין מכונן כל צרכו. ואנו אנוסים היינו לותר על אבן יסוד זו, אבל בינתים תקנו את ביתנו. כבר עמדו הקורות, כבר טרחו לשים את הטפחות עליהם ועמודנו זה היה עוד שפל־קומה ורפה. כבר למדו תלמידינו שפות לעשרות וחכמות למאות, ולא ידעו עדיין לעשות את תנועות האברים הכי־פשוטות כסדרן; העפילו לעלות להרי־המתימתיקה ועדיין לא יכלו לעמד בשורה ישרה. אמנו את מוחם, אך להת־פתחות גופם הצעיר לא שמו לבם. ולכן מצאנו בהתחלת השנה הזאת את המצב המשונה הזה: תלמידים בני שמונה עשרה שהיה עוד צרך ללמדם הליכה וריצה כמו תינוקות של בית רבן והפעוטים שלנו היו משתוממים שגם ״הגדולים עושים התעמלות כמוהם״.

והנסיון הצליח. התקופה הבלתי נורמלית הזאת עברה למרות מכשולים אחרים חיצוניים שעכבו בעד צעדינו, והצלחת הנסיון הזה, חזקה את לבנו לעשות עוד נסיון, קשה מהראשון: לסדר חגיגת התעמלות פומבית שבה ישתתפו יותר משלש מאות תלמידים וביניהם רק כעשרה שהתעמלו כבר יותר מחצי שנה. וגם הפעם עלה בידינו להוכיח בראיה ברורה שכל המאמרים היפים והמפורטים ע״ד הדגנרציה היהודית, הגופנית והרוחנית, שהעתונות היהודית מדפיסה וחוזרת ומדפיסה אותם – אינם אלא הבל וריק; וגם על כל המגרעות שבאופי היהודי הגלותי – העדר המשמעת, אי־חשק לעבודה גופנית, אינדיבידואליות נפרזה, חסר אומץ־לב – לכלן יש תקנה בחנוך הגופני שטתי. ואם נלחמנו עמהן וגם יכלנו להן במדה מוחשית במשך זמן קצר, הרי זה סימן שכל צמחי הגלות האלה לא העמיקו להכות שרשים בנפש היהודי ואפשר לעקר אותם על נקלה. אמנם גלוי וידוע לפנינו שלא הגענו עוד אל מטרתנו, אך צעדנו קדימה ונמשיך ללכת בדרכנו עד שנגיע למחוז חפצנו.

ומה נספר בפרט על החגיגה בל״ג בעומר.

התחלנו ביותר קשה: בתרגילים חפשיים שהשתתפו בהם כל התלמידים והתלמידות של בית ספרנו. תרגי־לים כאלה מתנגדים תכלית התנגדות לאופי־היהודי: אין כאן, לא הזדמנות להצטין, לא האפשרות להיות יוצא מן הכלל, אינם נוטים אחרי הרבים ורצונם אלא אחרי האחד ורצונו הוא; והכל בלי וכוח ובלי פקפוק ובלי הצבעה למרות כל הדמוקרטיה והפרלמנטריות. כל אחד ואחד איננו מרגיש את עצמו, ואיננו מורגש, כגוף עומד ברשות עצמו, אלא כאבר לגוף אחד גדול. ואת זאת למדו תלמידינו במשך שנה והיה נחוץ, ויהיה עוד נחוץ ללמדם ולשננם. כי מה יועילו לעמנו בעתיד מח חד ושרירי־ברזל, אם לא רצון אחד ימלא לב כולם?...

התעמלות הנערים במכשירים – זה היה הסעיף השני בתכנית החגיגה. את כל הון מכשירינו הוצאנו אל השדה והתלמידים הראו למסתכלים הסקרנים את מה שלמדו – וגם מה שלא למדו עדיין. ודבר אחד היה ידוע לכלם: שעקרי ההתעמלות אינם תרגילים מורכ־בים וקשים, לא נקיעת האברים ולא עמידה על הראש בשעה שכל שאר בני האדם עומדים על רגליהם – אלא שמחת בני הנעורים ועליצותם, שמחה שנערים חזקים־ובריאים מרגישים בה, כשהם מנסים את כוחו־תיהם בככר ירק, ושמים בהירים למעל לראשיהם; ושמחה כזו, שהיא יסוד כל הלמוד שררה אצלנו ביום חגיגתנו.

לסעיף ג׳ ״רצים״ היה נחוץ להקדיש מאמר שלם בשם ״משחקי־ההתחרות ונפש היהודי״ שצריך עוד להכתב. למעלה אמרנו שהתרגילים החפשים דורשים בטול רצון היחיד המפקד, ווִתור על כל מחשבה עצמית. המשחק הספורטי דורש יותר: סגול הרצון העצמי להשגת מטרת חברה של חברים שוי־זכויות, ולעשות את הנכון ברגע הנכון בלי פקודה ובלי פקפוק. אמנם

עוד רחוקים נערינו ממדרגה זו, גם במשחק וגם בחיים, אך גם פה נתחיל במשחק ותוצאותיו הטובות תתגלינה בחיים.

''קפיצה על חמור'' דורשת תכונת נפש אחרת: אומץ הלב. אין לך בעולם קופץ טוב שהוא פחדן בטיבו. הקופץ יודע את מקום הפרדו מן האדמה אבל לא את מקום הפגשו בה. הוא בוטח בשריריו החזקים ובהצלחתו – והלא תכונה זו חשובה היא לעם האומר לעקר את רגליו ממקום מושבו וללכת לארץ אחרת בלתי־נכרת לו עדיין?

מטיב זה היו גם קפיצות לגבה בהתחרות. היהודי התרגל בימי הגלות להתחרות. לא יוכל להסתפק בקנה מדת האחרים. יהודי שברצונו להיות נחשב רק כמו בן עם נכר, עליו לעלות על כלם בפעולותיו, הן בביה''ס, הן בתור איש־המדה הן בתור חבר לחברה האנושית. ומהנחיצות להצטין באו החפץ וגם הכשרון להצטין. עלינו להודות שהרדיפה אחר הכבוד במדה נפרזה והקנאה איש באחיו, הנמצאות אצלנו לפעמים קרובות, תוצאות רעות הן של השאיפה הזאת. אך אם רצון כל בני העם מאוחד ולב כלם נתון למטרה אחת, אז תוכל התשוקה לעלות על אחרים לשפר ולהטיב את פעולותיו של הכלל כלו.

מלחמת־שלום משותפת כזו – בזעיר אנפין – הראונו בסעיף היותר מרגיז שבתכניתנו. ב''משיכת־חבל'', נבחרי שתי מחלקות היו בעלי־היריב. זמן רב היו שני המתנגדים נאבקים זה עם זה עד שעלה ביד אחד מהם להכריע את כף המאזנים לצדו. אבל המלחמה הזאת היתה רק מלחמת הכוחות הגשמיים, וסימני המלחמה הספורטית היו עוד בלתי נכרים. – בחוגי אנשי־הספורט מרבים לדבר על שלשת ה־ T שהם גורמי ההצלחה הספורטית, והם: טכניקה, טרינינג (= אמון) וטכסים. כשמתכוננים לקרב צריכים בתחלה ללמוד איך להשתמש בכלי הנשק, ז''א לדעת פעולת כל שריר ושריר וכל תנועה קטנה של כל אברי גופנו. וכשמצאנו את התנועות הנכונות עלינו להתרגל לעשותם בלי פקפוק; ואם כך מזוינים אנחנו למלחמה, עלינו עוד להכיר את כוחותיו ואת רפיוניו של מתנגדנו: אם הוא סוער ונהיה אנחנו מתונים, ולא נלאה, ואם הוא מחכה להסתערתנו, אז נתנפל עליו בכל תקפנו עד רדתו. אך כל זה היה עוד חסר ב''משיכת החבל'' בחגיגתנו, אולם בעתיד תלמד גם המלחמה הספורטית את צעירינו ש''לא בחיל ולא בכח''...

וזכורים לטוב יהיו גם הצריפים (פירמידות) של קטנינו. גם התרגילים האלה תבנית הם של העבודה המשותפת. החזק סומך את ידי החלש ואת רגליו, ורפה־הידים נשען בתקיף, במקום הסכנה עומד הגבור, אמיץ־הלב, כל אחד ממלא את תפקידו לפי כחו ויכלתו וכל אחד בוטח בטחון גמור בחברו שגם הוא יעשה מה שבחובתו עד שכל הבנין יעמוד מוצק ונהדר.

וזוהי התחלת למודנו ותכליתו. כל תורתנו על רגל אחת: ''ישר־עמוד! קדימה צעוד!''

מסיבת פרידה למורה חנוך אנוך לרגל עליתו לארץ ישראל

המורה להתעמלות חנוך אנוך עם כיתת מתעמלים 1924

המורה חנוך אנוך עם מתעמליו מכתות שונות - 1925

איירוב מחנך ואיש תמים-דרך

סבי ז"ל - אבי אמי וכל בני המשפחה היו מכוננים בסובלנות ובאהבת הבריות.

אמי היתה נתונה כל כולה לפעילות ציבורית ולעזרת הזולת. כאשר הוקם במרימפול אירגון להגנת האם ("מוטער־שוץ") - נבחרה כיושבת ראש הארגון. כן היתה יושבת ראש "ויצ"ו".

אבי - יליד רוסיה, בשנות הפוגרומים והפרעות נגד יהודים באוקראינה - 1906 - יזם ארגון להגנה עצמית יהודית. כציוני בעל הכרה ופעיל למען ארץ־ישראל - סרב לקבל משרה מכניסה מאוד בבית ספר שמאלני ואנטי־ציוני בלטביה ששפת ההוראה בו היתה יידיש והעדיף משרה בגמנסיון העברי במרימפול - שהיתה אמנם פחות מכניסה אך קרובה ללבו מאוד.

אבי היה הומניסט ואיש תרבות בכל רמ"ח אבריו.

ציון היתה בשבילו מטרת חיים. לכן גם היתה השפה העברית המדוברת והמטופחת גם בביתו. השכלתו היתה רב־גוונית וזה בא לכלל ביטוי במקצועות שהורה בגמ־נסיון: ספרות, היסטוריה, בלשנות, מתמתיקה, ביולר גיה ועוד.

עם עלייתי ארצה ביקשני לשלוח לו מילון בלשון סורית עתיקה - אותה רצה ללמוד בנוסף לשמונה השפות בהן שלט - וכן ספרי ביולוגיה ורפואה.

בביתו היה לו מיקרוסקופ ולימד את תלמידיו להכיר בו כל צמח, תולעת וכל חיה הקטנטונת ביותר מהטבע.

היה לו קול בריטון נפלא ונהג לעבור לפני התיבה בבית הכנסת של המורים בחג ומועד.

ציורי האנטומיה שלו הקסימו בהדרם. הוא גם ביים הצגה "וילהעלם טל" בחיק הטבע - לאורך הנחל ששופה וכן ביים מחזות אחרים ליהודי עירו וכן בקלב־ריה הסמוכה. אבא לא סבל עוון וסלד מרשע בכל תנאי ובכל זמן - ללא הבדל של דתו. לאומיותו או שייכותו הרעיונית של אדם.

משכבשו הגרמנים את מרימפול והוציאו את אבא מביתו בטענת כזב שהיעד הוא מחנה עבודה - נטל עמו ספרים היקרים לו - כרכוש היחיד שלא יכול היה להפרד ממנו. בדרך נתקל בקצין גרמני שהיכה נערה יהודיה, באורח אינסטינקטיבי וכדבר מובן מאליו - פרץ לעברו של הקצין האכזר וסטר לו על לחיו.

על אומץ לבו וגבורתו זו - שילם בחייו - כדור קטלני של הקצין הנאצי פגע בראשו והוא מת בו במקום.

אלהים ינקום דמו הנקי.

חיפה 29.2.1982 ח. איירוב

משמאל לימין בשורה 2 מלמעלה: המנהל הראשון - מקס מאייר, המורה פלוינסקי.
בשורה 3 מלמעלה: המורה א.ילוין ובצד ימין המנהל ד"ר לוינהרץ אברהם. באמצע בישיבה: המורה איירוב

יצחק פילוינסקי (מורה בגמנסיון)

יצחק נולד ב־1886 בעיירה ארן ע"י הגבול הפולני בליטא.
את השכלתו קבל כישיבת וולוז'ין ועבר לישיבת רדום.

מורו ורבו בימים ההם היה ה"חפץ חיים" בכבודו ובעצמו. את הישיבה סיים יצחק בהצטיינות וקבל הסמכה לרב. מרדום בא לאודסה, אז החלה תקופת "התחיה הלאר־מית". יצחק התידד עם קלאוזנר ועם המשורר ביאליק שהיה מורו וידידו. ביאליק כתב את השיר "מיכל" והקדיש אותו ליצחק בהוקרה והלז הגיש שי לביאליק מעבודות ידיו לאות תודה. כשביאליק ביקר בליטא נפגש עם יצחק פילוינסקי.

באודסה למד יצחק בבי"ס לטכנאות על שם ד"ר קרינר מטעם הממשלה רכש מקצוע: טכנאי לסול־לות רדיו והרכבת רדיו.

בסיום מלחמת העולם הראשונה הגיע יצחק לוילנא ושם למד בבי"ס לרבנים - התגלה כעילוי וקבל תעודת הסמכה להוראה.

בהתחלת שנות העשרים הגיע למרימפול והיה אחד ממיסדי הגמנסיון העברי, ובהפתחו היה מורה לעברית ולתנ"ך. את שעותיו הפנויות הקדיש לעבודה ציבורית והיה פעיל בתנועת הציונים הכלליים. במפלגה זו הוא פעם למען עלייה לארץ ישראל, שנבחרו במרימפול לקונגרסים הציוניים בבזאל ובציריך.

הוא התמנה כיו"ר "עזרא" ופעל לעליית כלות מעוטות יכולת לארץ, ולחתן אותן לפני עליתן. לא היה מוסד במרימפול שיצחק לא פעל בו ואף היה חבר בועד ההורים של הגמנסיון. אחרי שעזב את ההוראה פתח חנות לספרים ומכשירי כתיבה ולבסוף הפכה לחנות כל־בו גדול - החל ממכשירי חשמל־רדיו־אופניים־מצלמות־צעצועים וכלה בנברשות.

היה גם חבר בבנק היהודי היחידי "פאלקס בנק" שהיו"ר שלו היה גרברוביץ רפאל. כל חייו חלם לעלות לישראל. שלח את שתי אחיותיו אבל הוא לא הספיק להגשים את חלומו. השואה פקדה אותו והשמידה את כל משפחתו. אשתו אטה, בוגרת גמנסיון רוסי בווילקווישי ממשפחת גערמייזה, בנו חיים ניסן (נוניק) בן 17 ובתו שושנה בת 13.

יהיה זכרם ברוך וה' ינקום דמם.

2-MAY-1923

לג־בעומר גימנסיוני.

(קובנה—וילקובישקי—וירבלן—מריטפול).
ביערות קחלובה—רודה' י"ז—י"ח תרפ"ג.

יום י"ז אייר.

שחרית

1) "שלום עליכם" עם הגמנסיונים מקובנה.
2) "ברוך הבא" לגימנסיוני וירבלן ומריספול.
3) ברכות והודעות . . . . . מורים ותלמידים
4) התעמלות . . . . . תלמידי מריספול.
5) כדור—רגל . . . . . וילקובישקי קובנה
6) משחקים . . . . . "כל ישראל חברים"
7) טיול . . . . . " " "

II ערבית

1) "אקדמות מליך" (נאומי פתיחה) . . מורים ותלמידים
2) "חושם בן יקטן" (כנוסח של התלמיד ר. ברנשטין) . הוילקובישקאים.
3) ~~"עק הקטור" (מהתלה) של שלום עליכם~~ . הקובנאים (ג. ר.)
4) "הזבל" (מהתלה) של אחיקם . . הוילקובישקאים
5) "בנים ועוגב" (תזמורת מנדולינות) . הוילקובישקאים
6) "הלוך וטפוף" (בלט) . הקובנאים (ג. ע.)
7) "מיני תרגימה" (תרגומים ספרותיים) . הוירבלאים
8) "ברגליהם תעכסנה" (בלט) . הקובנאים (ג. ה.)
9) "קרא מקרא" (דקלומים) . הוירבלאים
10) "במקהלות" (שירה) . הקובנאים (ג. ג.)
11) "במה מדליקין" (אשעשוע) . הוירבלאים
12) "הלולה ונגינה" (מחולות ומשחקים) . כל ישראל חברים

יום י"ח אייר

I מוסף (לראחמול)

1) טיול — בנעורינו ובזקנינו
2) כדור רגל — וילקובישקי מריספול.

II נ ע י ל ה

1) ברכות אחרונות
2) קבלת פנים אל מכונת הצלמן.

לשנה הבאה בירושלים!!!

נערך ע"י מנהל הגימנסיה הוילקובישקאי ד"ר י. פרידמן, בשם הועידה האינציבורית ראש האסקורסיה צבי רוזנפלד.

דפוס "פרוגרס", בוילקובישק

פרוגרמה

של הנשף הנערך

ע"י ועד ההורים שע"י הגמנסיון העברי במריאמפול ב.. 1923.

I

הנערה התועה.

בלט ב' 3 חלקים -- תחת הנהלת מר פ. יעקבסון.

הנפשות:

הנערה התועה ··· ש. אהרנסון תלמידת המחלקה ה VII
הרועה ········ ח. רוזנטל " VII
המלאך ········ א. קוברסקי " VI
הנערות: ל. מוזיקנט " V; ע. אולינסקי " V; ל. קוטלר " VI
הנערים: א. וידליאנסקי תלמידת המחלקה ה VI; ר. גורה " VI; ש. אורלינסקי " VI
המחוללות: ש. גלוך " VII; ש. שטין " IV; ח. שינקמן " IV
האב ········ י. פרומן תלמיד המחלקה ה V
המנגנים ··· מ. פלניצקי - וש. שטוקרוביץ תלמידי VI

II

השכרות — אם כל אסון.

פנטומימה מאת פ. יעקבסון.

הנפשות:

האם ········ א. סמוביר תלמידת המחלקה ה VII
האב השכור ···· מ. פלריצקי תלמיד " VII
הבת ······ ס. רוזנברג תלמידת המחלקה ה
הבן ········ ס. לוין תלמיד V
מלאך המות ··· ש. שטוקרובין VI

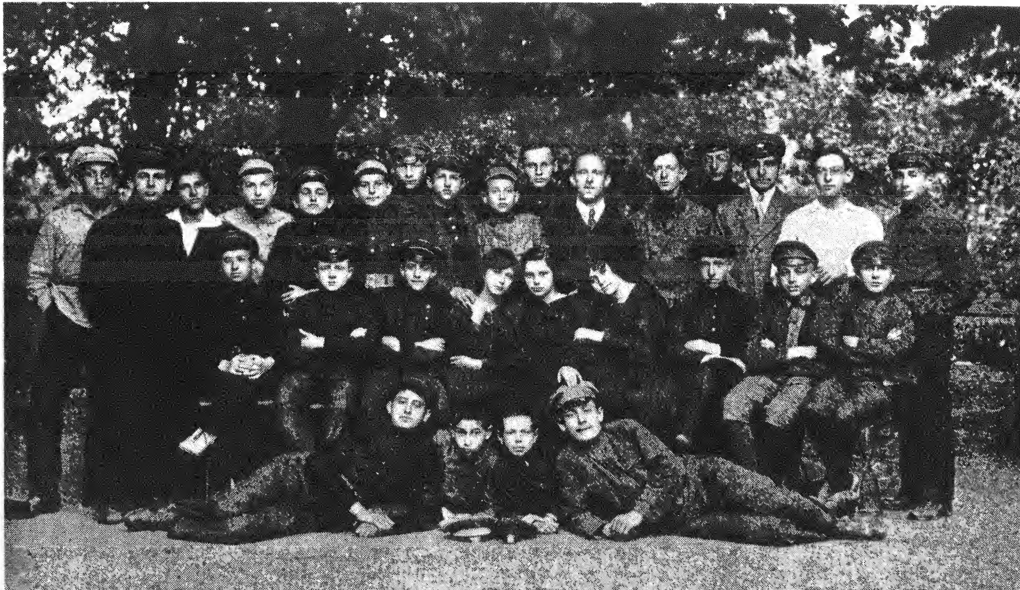
III

קונצרט.

סולו על קונטרבס אנגלי --- ש. קפלן

1. [illegible] ········ מוסיקה של אברהרדס
2. שירת [illegible] ········ גרי.
3. שיר מזרחי ········ [illegible]

מיסמר [illegible] ··· מחזות ביום [illegible] עד השעה 4 לבקר

טיול כיתה עם המורה דר' יואל – קיץ תרפ"ג 1923

3 דורות בחנוכת הבית של המורה פילבינסקי

נישואי החלוצים אסתר זימן ואברהם פורמן בבית פולבינסקי

מורה - חלוץ החינוך הגופני פסח יעקובסון ז״ל

תרבות הגוף ופעילות ספורטיבית נראו בעיני רבים וטובים בליטא, במקרה הטוב ביותר למותרות ולחיקוי של דרכי ה״גויים״.

להחדיר בשכבות נרחבות של הנוער היהודי בליטא את הצורך בחינוך גופני, באימונים לחישול השרירים, להכשיר את הנוער להתיצבות מול ״שקוצים״ שהטילו אימתם ברובעים היהודים מבלי שיתקלו בהתנגדות של ממש - לכך היה דרוש כח רצון, סבלנות, עקשנות חיובית ומעל לכל רוח מהפכנית־לוחמת נגד השמרנות, הקפיאה על השמרים.

לשכנע בחורה יהודית צעירה להתלבש מכנסי־ספורט, להקדיש זמן לתרגילי־סדר ותרגילי תנועה - היה צורך לשבור מוסכמות, להסביר שאין בכך משום פריצות, שתרגילי סדר וצעדה בסך בתלבושת ספורט של יהודים צעירים בשבילי שדה ואחר מכן בחוצות העיר לעיני כולם, כולל הגויים המשתהים על ה״זשידים״ שלפתע הרהיבו עוז לצעוד בקומה זקופה ובצעידה אחידה בהדרכתו של צעיר, אף הוא ״זשיד״ - ולמפח נפשם של יהודים מכובדים, לומדי תורה ונשים צדקניות, שראו בכך סטייה מהדרך הישרה, רחמנא ליצלן - כל אלה היוו מהפיכה של ממש בחיי הניוון וההסתגרות של שוכני רובעים יהודיים בעיירות ובערי ליטא בשנות העשרים למאה.

פסח היה מחלוצי ההדרכה וההחדרה של הספורט בעיירות ליטא ובעריה. הוא קצר הצלחות והיה מעודד כאשר הרחיב בעירו את החוגים להתעמלות, לאתלטיקה ולפעי־לות ספורטיבית במסגרת המכבי. אך בכך לא היה סגי. פסח היה מחונן בכשרונות חינוכיים ועסק גם בהוראה של החינוך הגופני בבתי־ספר עבריים ולבסוף בגמנסיון העברי במריאמפול.

פסח היה מורה לחינוך גופני משך שנים בגמנסיון במריא־מפול, לו תרם תרומה בלתי מבוטלת בחינוך דור צעיר לתרבות הגוף כהשלמה לתרבות הרוח באותו גמנסיון בעל מוניטין.

פסח מעולם לא הגביל עצמו בחינוך גופני וספורט לשם ספורט. כל אלה היו בשבילו אמצעי למטרה נעלה - הכשרת נוער יהודי בתפוצות לקראת משימות שהגורל הטיל על דורנו - דור המדבר והתקומה.

פעילותו הציונית החלה בשורות המכבי בליטא, התרחבו בהתסדרות הציונים הכלליים שם ובכל אחד מהמקומות הגיע לדרגת מנהיגות - חבר מרכז המכבי בליטא ומראשי הציונים הכלליים בעירו.

הוא הפך את החינוך הגופני לסימן מובהק של הזדהות לאומית. ציונות - אליבא דפסח יעקובסון - פירושה חינוך עברי־לאומי בראש וראשונה שסופו עליה לארץ ישראל.

רק רוח חלוצית יכלה לחולל את המהפיכה בחינוך התורני־השמרני ולהכניס שיטת לימודים מודרנית שתרבות הגוף הוא חלק אינטגרלי ממנו. פסח השתייך ללא ספק לאותם חלוצים בעלי מעוף ואידיאלים ובכך רכש לו מקום נכבד בין מורי הגמנסיון העברי ופעילי הציונות הכללית בליטא.

פסח עלה לארץ לא מכורח אלא מרצון ומהכרה שחיים יהודיים מלאים יתכנו רק בארץ ישראל. הוא לא רק הרביץ ציונות, הדריך והכשיר אלפי צעירים יהודים בליטא לפעילות ציונית ולעליה, אלא הגשים בגופו את מצוות העליה וגם בכך גילה דוגמא אישית, כי על כן היה פסח בראש וראשונה איש בעל משמעת עצמית, התובע מחניכיו סדר, משמעת, התמדה ומסירות ליהדות ולבנין הארץ.

כאשר החליט פסח לעלות לארץ ישראל נפרדו ממנו חבריו וידידיו במסיבות רבות משתתפים בהן הביעו מאות רבות הערצתם ואהבתם למדריך, למחנך, לחבר ולאיש פסח יעקובסון.

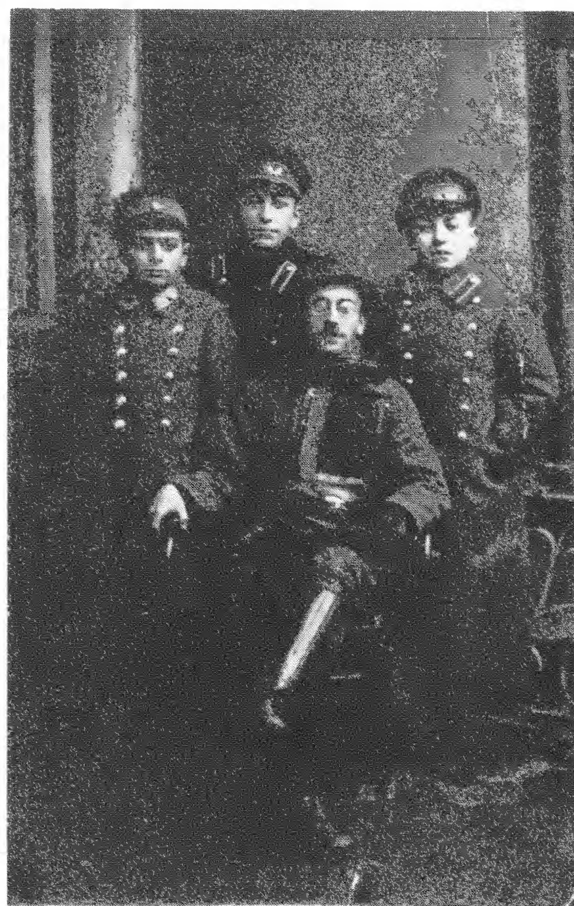
פסח היה אספן מושבע לצילומים, סמלים, תעודות וחומר על תולדות המכבי בליטא, על פעילותו כמורה וכמחנך, כסטודנט באוניברסיטה הליטאית בקובנה וביתו היה מקדש מעט לא רק ל״ליטוואקים״ - חבריו לספורט, לאוניברסיטה ולהסתדרות הציונית אלא מעין בלתי נדלה של חומר ארכיוני רב ערך לתקופה שחלפה ואיננה עוד. הכל נשמר אצלו בסדר מופתי ובקפדנות והתמדה שרק אדם בעל רצון ברזל ואחריות לאומית וציונות שרק מעטים כמוהו נשארו בתוכנו.

מעל לכל היה פסח חבר מסור ונאמן, תמים דרך וישר לבב, אשר התרחק מהשקר ולא נרתע מלהגיד את האמת, גם אם לעתים זה גרם לו קושיים לא מעטים.

אברהם תורי

תלמידי הגמנסיון מאיר אושפיץ, יונה אושפיץ ויעקב מרקסון – 1919

תלמידי הגמנסיון: חיים ברוקר, יעקב מרקסון, אליהו קובל
והמורה ח. אנוך

קבוצת תלמידי הגמנסיון עם המורה לטבע דר׳ יואל בשורה
האחרונה גניס זימן לימים חבר מרכז המפלגה הקומוניסטית
בליטא ועורך בטאונה TIESA

התלמידה מרים סנדובסקי 1931

הגמנסיון העברי בחילופי הזמנים

בשנות השלושים חלו חילופי מורים ומנהלים בגמנסיון בקצב מהיר. מנהל הגמנסיון מ. שפירא, עלה לא״י ובמקומו בא מר לובובסקי ואחריו ד״ר לייפציגר, שהיה מנהל קפדן והצליח מאד בניהול עניני הגמנסיון דוקא בשנות השלושים האחרות. פעילות ספורטיבית וחברתית עניפה התנהלה בגמנסיון; בחצר הבנין הותקנו משטח־קרח והתלמידים התאמנו בהחלקה על הקרח בעת ההפסקות, בשיעורי ההתעמלות ואף בשעות נוספות.אורחים חשובים מחוץ לארץ וגם מארץ ישראל, היו מבקרים את הגמנסיון מזמן לזמן, כל ביקור קרב את התלמידים לציונות, לתרבות עברית ולארץ־ישראל.

בשנת 1934 עבר הגמנסיון לבנין חדש ברח׳ קסטוצ׳יו. הגיע מנהל חדש מר טבחוביץ ומזכיר המוסד היה דניאל, מבוגרי המחזור ה־6 של הגמנסיון. הוא גם היה מורה להתעמלות וניהל פעולות תרבותיות בחוגי תלמידים. מורים ותיקים - פרופסור וולפסון, מר יוסל־ביץ, וגם הגב׳ פנימונסקי ינטה (מבוגרות הגמנסיון) עזבו אחד אחד ובמקומם הצטרפו לסגל המורים של הגמ־נסיון: קגן יונינה - מתמטיקה, גבוהה, טריגונומטריה ואלגברה; סמילגייטע יפה - לטינית, מורה יפת תואר וטובת לב. קפלן אליהו - מורה לציור שהכניס שיטות חדישות בהוראה למלאכה ולציור; ויטנשטיין איטה - מורה קפדנית לספרות. רוטשטיין אריה (פיסיקה) - משכיל יפה־נפש שהקדיש שעות רבות לנסיונות מעבדתיות. הוא נפל בקרב במלחמת העולם השניה.

מהמורים הותיקים המשיכו בהוראה מר רוזנבאום - תנ״ך, מר לוין - עברית, היסטוריה עברית וגר־מנית, מר איירוב - טבע, גיאוגרפיה וכימיה. היו אלו מורים מהאסקולה הותיקה אבל הצטיינו בהחדרת תורתם בתודעת התלמידים.

רצוי לציין את הגב׳ רוזנטל (הדודה של הצייר משה רוזנטל), היתה מורה לאנגלית; גב׳ נבס מורה במכינה שנוסדה רק בשנתיים האחרונות לקיום הגמ־נסיון ומרת חנה פרנק אף היא מורה במכינה.

עם הכיבוש הסובייטי בשנת 1940 הקיץ הקץ גם על הגמנסיון המפואר הזה.

פילוינסקי-אריאלי זהבה

מתוך ספר הפרוטוקולים של מועצת תלמידי הגמנסיון

ציון יובלות של הגמנסיון העברי בארץ

טכס הפתיחה של יובל ה-50
נואם אברהם תורי

חגיגת יובל ה-60 נואם אברהם תורי

דברי פתיחה בכנס יובל ה־50 של הגמנסיון

עו"ד אברהם תורי - יו"ר

מורי ורבותי, חברות וחברים, אורחים נכבדים!

זכות גדולה היא לנו להתכנס בעיר העברית הראשונה - תל־אביב, בתוכחי מדינת ישראל הריבונית עם ירו־שלים שחוברה לה יחדיו, - כדי לציין יובל שנים לייסוד הגמנסיון העברי במרימפול - מוקד התחדשות החינוך והתרבות העבריים בליטא ובגולה.

לולא השואה שעקרה את יהודי מריאמפול - היה מספר המשתתפים ביובל זה מגיע לאלפים; טובי מחנכינו ומירב חברינו הושמדו בידי מרצחים אולם נשמתם תחיה לעד, כדברי קוהלת: "וישב העפר על הארץ כשהיה - והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה (י"ב ז')". נישא זכרם ביגון ובגאוה. בזיוום נתעלה וברוחם נמשיך.

אנו - שרשינו ביהדות ליטא ממנה צמחנו, במוסריותה התחנכנו ומתרבותה התבשמנו. האתמול אינו רק את־מול - הוא גם מקור השראה וכיוון דרך. כחה של אומתנו בתרבות בניה בהמשכיותה.

מכאן הרעיון לציון יובל שנים ליסוד "האלמא־מאטר" שלנו.

בזמנינו הפך החינוך העברי לסימן מובהק של הזדהות לאומית לעומת נטיות התבוללות.

תורת שני המרכזים "בבל וירושלים" - הרווחה עדין בארה"ב על אף "מרכזיותה של ישראל בחיי העם" כאחת המטרות העקריות של הציונות בת זמננו, לא נתקבלה על דעת יהודי מרימפול, עיניהם נישאו

אריה ל. דולצין

גזבר הסוכנות היהודית

תל־אביב, יט' בתשרי תש"ל
ת. ד. 7052 1.10.69

לכבוד
עו"ד אברהם תורי
יו"ר הועדה המארגנת ליובל היווסדה
של הגמנסיה העברית בטריאמפול-ליטא
תל - אביב

מר תורי היקר,

בגלל סיבות בלתי צפויות מראש, נבצר ממני, לצערי, להענות להזמנתך, ולהשתתף אישית במסיבה החגיגית שהנכם עורכים לציון שנת ה-50 להיווסדה של הגמנסיה העברית במריאפול-ליטא.

הגמנסיה שלכם היתה בין הראשונות ברשת הגמנסיות העבריות שהוקמו ע"י היהדות המפוארת בליטא, ואשר היוו גורם חשוב בהחייאת השפה, הספרות והתרבות העברית בתקופה שבין שתי מלחמות העולם.

מובטחני שבוגרי הגמנסיות שלכם וצאצאיהם שותפים נכבדים ונאמנים בבנינה של מדינתנו וחיזוקה.

קבלו נא ברכתי הלבבית ואת מיטב איחולי לכם, לראשי המוסד ולכל אשר להם.

בברכת מועדים לשמחה,

א. ל. [signature]

אריה ל. דולצין

האוניברסיטה העברית בירושלים
THE HEBREW UNIVERSITY OF JERUSALEM

י"ד בתשרי תש"ל
26 בספטמבר 1969

לכבוד
מר אברהם תורי
עורך דין
רח' רמח"ל 6
תל אביב

א.נ.,

האוניברסיטה העברית שולחת ברכה חמה לחוגגי יובל הגמנסיון העברי בטריספול, ליטא. נמסר לנו שבית ספר זה טיפח עוד בתרפ"א את הקשר עם האוניברסיטה העברית בירושלים, ואולי יש עוד מבין אלה שזוכים עתה להיות נוכחים במעמד חגיגי זה.

על כל פנים ברור כי האוניברסיטה העברית נבנתה בכוח אמונתם של אלה שהגו את הרעיון בשעה שהיה עדיין רק בראשית הגשמתו. נזכור את הראשונים בכבוד הראוי.

בכבוד רב,

יעקב כ"ץ

לציון אף בתקופת האוטונומיה היהודית בראשית שנות ה־20 של המאה.

מתוך "שלילת הגולה" הגיעו יהודי מריאמפול ליסוד הגמנסיון העברי.

ציונות לדידם – משמע עליה ועליה – היא תוצאה של חינוך עברי בראש וראשונה.

חדור הכ־ה זו יצא ר' שמואל גן ז"ל – ב־1918 ממריאמ־פול לברלין שהיה אז מרכז יהודי גדול. שם החל בחיפר־שים אחרי מחנכים מבין בני דור ההשכלה.

בשנת תרפ"א עזבה קבוצת תלמידים ותלמידות מהמח־לקות העליונות את הגמנסיון עוד לפני סיום שנת הלימודים ברשות ההנהלה כדי לעלות כחלוצים.

"מה שנאמר חבריהם ומוריהם ומה שענו החלוצים הנפרדים מאתנו – במסיבה חגיגית שנערכה לכבודם – היה חדור רגש לאומי, אחריות, עוז־רוח כביר וחיבה לבבית עמוקה" – נאמר בדו"ח הראשון של ועד הגמ־נסיון, בו צוינו אירועים אופיניים לבית הספר.

"באותו יום בו נודע על ההחלטה בסאן רימו על א"י – הופסקו הלימודים; התלמידים יצאו בתהלוכה ספונ־טנית, ובראשה נושאי דגל הלאומי התכלת־לבן, דרך חוצות העיר כשהם מלווים בצהלת ההמון היהודי.

המורים ראו בהוראה – ייעוד; בעיצוב אישיותו של התלמיד והכשרתו לתפקידים שהגורל הטיל על בני דורנו – מטרת חיים. שביתת מורים או השבתת לימודים לא עלו על דעתו של איש.

המנהלים ד"ר מאיר וד"ר לוינהרץ – כל אחד בתקופתו היה בבחינת כהן גדול, אליו הופנו מבטי כל בהדרת כבוד וביראת הרוממות.

הלכי רוח המהפכניים של אותה תקופה הטביעו לא במעט את חותמם על תלמידי הגמנסיון. הם תבעו והשיגו זכויות למועצת התלמידים, הם דאגו לשכר לימוד, בגדים וא.ש.ל. עבור מעוטי היכולת שביניהם והגנו על כבודו של התלמיד.

התפקידים היו קשים; הסמכויות והתחומים התערבבו לפעמים אך תמיד נמצא שביל ההגיון והרצון הטוב שהולידו את ההבנה.

מי יודע אם היו עומדים לנו האמונה וכח העמידה ביסורי השואה, ובמערכות ישראל לולא הגמנסיון העברי שאת יובלו זכינו לחוג במדינתנו הריבונית.

תל־אביב, בית ציוני אמריקה
1 באוקטובר, 1969

הרכב מחנך פעיל

ד"ר ב. בן־יהודה
תל־אביב, רח' חיסין 23
טל.: 22692

ת"א, ה' בתשרי תש"ל

לכבוד

עוה"ד אברהם תורי

<u>תל-אביב</u>

מר תורי היקר,

הנני מודה לך מקרב לב על ההזמנה להשתתף בחגיגת יובל-החמשים של הגמנסיון העברי במרימפול. ברגש כבוד והוקרה אבוא להשתתף בה.

הנני נושא בגאון את שיכותי ליהדות ליטה, שהיתה מבֹרכת בתורה, באהבת ישראל ואהבת ארץ-ישראל; את זכר הורתנו המשותפת מרימפול, בה עוצבה הכרתי היהודית ובה גמלה אמונתי הציונית; את העובדה ההיסטורית, שבעירתנו מרימפול הוקם <u>הגמנסיון העברי השלם הראשון בגולה כלה</u>, התקַים עד כלות נפשה העברית של יהדות ליטה כלה והוציא מחזורים של נֹער ציוני יהודי נאמן וטוב; ובסוף - אשא בגאון את הודעתך, ש"הגמנסיון במרימפול הלך בעקבות הגמנסיה העברית הרצליה בתל-אביב", אשר אליה ערגתי בכליון נפש עוד במרימפול וזכיתי ללמֹד בה, להורות בה, לחנך בה דורות של בני נעורים, לנהלה ולעמֹד בראשה.

לא זכיתי ללמֹד בגמנסיון העברי במרימפול, כי יצאתי את עירתנו עוד בשנת תרע"א. אמנם בִקרתי בו בשנים תרפ"ב ותרפ"ד, אבל לא באלה זכותי להשתתף בשמחתכם. זכותי היא: מורינו המשותפים. אזכיר שנַיִם: חיים יוסף להריא ז"ל וחיים דֹב רוזנבוים ז"ל - האחד הקנָני אהבה ללשון העברית ולספרותה, והשני - אהבה לתנ"ך ולשירת התנ"ך. כל מה שהוספתי ורכשתי לי בשני שטחים אלה בשש עשרות השנים האחרונות אינו אלא "ואידָך זיל גמור" ליסודות שהונחו על ידיהם. וחזקה בידִי, שגם אתה כמוני מעריך את מורינו אלה, ואם כך - הרי אחים אנחנו, כאחים נחֹג את חגו של הגמנסיון העברי במרימפול ונזכֹר ברגש עמֹק את מורינו היקרים.

שלכם בשמחתנו המשותפת

ד"ר ב. בן-יהודה

ד"ר ב. בן-יהודה

BRIT IVRIT OLAMIT · ברית עברית עולמית

Jerusalem · 18, Bezalel Street · P.O.B. 7111 · Tel. 28608 טל. · 7111 ירושלים · רחוב בצלאל 18 · ת. ד.

CABLES: BRITIV

ד' חשון תש"ל
(16.10.69)

לכבוד
עו"ד א. חורי
יו"ר ועד היובל
רח' רמח"ל6
פנת יהודה הלוי 61
<u>תל אביב</u>

נכבדי,

רב תודות לך על מכתבך מיום 12.10.69 שקבלנוהו בצרוף חוברת יובל ה-50 לגמנסיון העברי במרימפול (ליטא).

מעשה נכון עשיתם בבנילחכם את אלה אשר פעלו וחוללו גדולות לשמירתה של הגחלת העברית במדינת ליטא.

מעשיהם של אלה, אף הם יש בהם משום "חלוציות" במובן מסויים, שהרי מכוחם - אנו פועלים ועושים.

מסור נא ברכותינו לכל העושים והמעשים בועד היובל.

בהוקרה ובברכה

פרופ' אריה טרטקובר
יו"ר ההנהלה

הסוכנות היהודית לארץ-ישראל

THE EXECUTIVE OF THE JEWISH AGENCY

OFFICE OF THE CHAIRMAN
TEL-AVIV

לשכת יו״ר ההנהלה
תל-אביב

י״ד בתשרי תש״ם
5.10.79

לכבוד
מר א. תורי
יו״ר ועד יובל ה-60
של הגמנסיון העברי במריאמפול
תל-אביב

מר תורי היקר,

ברצוני להודות לך ולחברי הועד על ההזמנה האדיבה להשתתף עמכם בכנס היובל.

אכן צר לי שהדבר נבצר ממני שכן אני בטוח שיהא זה אירוע של השראה ציונית. תלמידי הגמנסיה שהגשימו הלכה למעשה את מצוות הציונות הראשונה - עליה לארץ, זכאים להתכנס היום לרגע של נחת.

אך בעליה לבדה לא די וחובה על הציונים השרשיים להמשיך בקיום כל שאר המצוות ובראשן יישוב הארץ, אחדות העם והחינוך היהודי והציוני בגולה.

אני קורא לכם להתלכד מסביב למשימות הציונות בחג היובל.

קבלו ברכותי הנאמנות,

אריה ל. דולצין

הגמנסיון העברי במרימפול
ליטא

יובל ה־50

הזמנה

לכבוד ועד היובל,

תל־אביב, רחוב יהודה הלוי 61 (תורי)

אני הח"מ ....
שם פרטי ושם משפחה

כתובת מלאה ....

מחזור או שנת למודים ....

מודיע/ה על השתתפותי יחד עם ....
בחגיגות יובל ה־50.

העברתי/מעבירה לבנק לאומי לחשבון 81760 סך

.... **ל"י ע"ח השתתפותי ביובל.**

בברכה ....
חתימה

בתכנית:

1. **מפגש רעים משעה 6 עד 8 בערב.**
2. **פתיחה חגיגית בשעה 8 בערב.**
3. **ברכות: נציגי מוסדות.**
4. **ארוחת ערב חגיגית.**
5. **תערוכת צילומים.**
6. **הופעת חוברת היובל.**

חלק אמנותי ושבת אחים גם יחד.

נא להודיענו בתלוש הרצוף על השתתפות בחגיגת היובל ובאיזה מספר אנשים לפי הכתובת: ועד היובל, תל־אביב יהודה הלוי 61 (תורי).

שמות המשתתפים יכללו בחוברת היובל באם יודיעו עד ה־15 בספטמבר.

לכבוד

....

הננו מתכבדים להזמינך לחגיגת

יובל החמישים

של הגמנסיון העברי במרימפול (ליטא)
שיתקיים ביום רביעי (ד' חול המועד סוכות)
י"ט בתשרי תש"ל — 1 באוקטובר 1969
בבית ציוני אמריקה, תל־אביב
רח' דניאל פריש 1.

ת"א, כ"א אלול תשכ"ט

בברכת הגמנסיון

ועד היובל

ה״אלמא מאטר״ שלא נשכח

האם שמעתם אי־פעם על גימנסיה עברית בעיר הליטאית מריימפול? עו״ד אברהם תורי מתל־אביב כותב לנו, כי גימנסיה זו היתה בית־הספר התיכון הראשון בארצות הגולה שבו למדו את כל המקצועות בעברית, ממש כמו ב״הרצליה״ שממנה למדו וכן עשו. על זכות־ראשונים זו אין תלמידיה לשעבר רוצים לוותר והם מתכנסים ב־1 באוקטובר בבית ציוני־אמריקה, כדי להעלות זכרונות של ה״אלמא מאטר״ שלהם, אמא־בית־ספר שנולדה לפני 50 שנה ונתנה להם ממיטב חלבה ודמה.

פעמיים היו מעורבים גרמנים בתולדות בית־ספר זה.

הבניין שבו הושכנה הגימנסיה העברית, שימש במלחמת העולם הראשונה כמועדון לקציני הצבא של הקיסר וילהלם. כך בפעם הראשונה. ואשר לפעם השניה, הסיפור העצוב והעקוב מדם ידוע גם ידוע.

מתלמידי הגימנסיה שנותרו בחיים, הגיעו רבים לישראל והם ייפגשו עתה ויספרו על חוויותיהם מאז, גם על מוריהם ומחנכיהם, גם על מריימפול בכלל ואולי יספרו גם זכרונות מבדחים, אבל הסיפור בכללותו יהיה עצוב.

מעריב 26.9.69

טכס הפתיחה של חגיגות יובלה – 50 ת״א 1969

עו״ד א. תורי, ד״ר א. בן־יהודה ופ. יעקובסון – מורה הגמנסיון.

בטקס פתיחת חגיגות יובל ה־60
בית ציוני אמריקה - 7.10.1979
דברי יושב ראש ועד היובל / עו"ד אברהם תורי / גולוב

מי היו מייסדיו של הגמנסיון העברי במרימפול (ליטא)?
מה הניע אותם לכך?
מנין באו המנהלים והמורים?
מי היו התלמידים?
באותם ימי בראשית של תחיית התרבות העברית בליטא בראשית שנות ה־20 נרתמו קומץ אנשי חזון ומעש מראשי הקהילה היהודית במרימפול - ציונים בני דורו של הרצל, למשימה חלוצית־מהפכנית, בלתי אפשרית כמעט - להקים בית ספר תיכון עברי ראשון שההוראה היא על טהרת השפה העברית בכל המקצועות - ליצור יש מאין! הכרתם הלאומית ודבקותם במטרה נשאה פרי וביום 18 באייר שנת תרע"ט נפתח במריאמפול הגמנסיון העברי - הראשון מסוגו בליטא ובתפוצות.

ליוזמים היו שיקולים כבדי משקל:
הגמנסיה הממשלתית הרוסית לבנים שבעיר קיבלה תלמידים יהודיים רק לפי מכסה של 10%. הנוער היהודי למד בעיקר ב"חדרים" מהטיפוס הישן.

תלמידים בגמנסיה הרוסית, בעיקר הפולנים הביטו מגבוה על התלמידים היהודיים, "התנפחו והתנשאו עליהם", כותב פריד, אחד התלמידים של אותו גמנסיון.

ד"ר ב. בן יהודה כותב:
"בני המשפחות האמידות זכו לחדור לגמנסיה הרוסית. לעומתם היו בני המשפחות הדלות והנחשלות מבחינת ההשכלה והתורה גם יחד, נתונים למצוקה החומרית של הבית ועוד בשחר התבגרותם פרשו מן ה"חדר" והלכו להיות שוליות אצל בעלי מלאכה. אלה היוו את החומר האנושי המתאים ביותר ל"בונד"... ובין שני אלה היינו אנחנו - שכבה ניכרת של נערים, שגדלו על ברכי תורה ודרך־ארץ. ולבנו המה לציון".

התלמידים:
עם תום מלחמת העולם הראשונה, כאשר הגמנסיון העברי פתח את שעריו היה זה רק טבעי שנהרו אליו בנים ובנות לא רק ממריאמפול, אלא מכל דרום ליטא ואפילו מעיירות פולין שבסמוך לגבול.

התלמידים שהופיעו לבחינות־הכניסה היו בהרכבם תערו־בת מגוונת מקבוצות מיסודות שונים: היו ביניהם תלמי־דים מגמנסיונות אחרים (עפ"ר רוסיים) שהוכרחו להפסיק את לימודם במשך ימי המלחמה. תלמידים שיצאו מבתי ה"תלמוד תורה" אשר במריאמפול ואשר בערים ובעירות שבסביבתה, תלמידים שבקרו בבתי־הספר העממיים מיסודם של הגרמנים בימי הכיבוש ולבסוף כאלה שרכשו להם את ידיעותיהם ממורים פרטיים".

"כאן נתגלתה הנחיצות שאין לדחותה לטבוע מיד את כל החומר בחותם אחד, לא רק בשביל לאחות את הקרעים השונים שבידיעותיהם, אלא וזה העיקר - להתיך את כל החומר אל תוך תבנית אחת בכדי ליצור בכל חלקיו אופי אחד משותף כללי... השקפה שונה לגמרי מאותן ההשקפות והמושגים ששלטו עד הנה.

ברור עד כמה גדולה היתה האחריות ועד כמה גדולות היו החובות שההנהלה הוצגה לפניהן...

צעירים וצעירות בני 15-18 שנה זקוקים לחבוש את הספסלים של המחלקות הרביעית והחמישית וגם של המחלקה השלישית ולהיות אנוסים להלעיט את עצמם בכל החומר שיעובד במחלקות אלה ושרובו הוא מסוג לימודי־הזכרון. הדיסהרמוניה היוצאת מאליה מתוך ההבדל הניכר שבין מדרגת הגיל ושעור למוד המחלקה נשארה פרובלימה זו בלי פתרון".

המטרה: "כפי שהוגדרו בתזכיר אל המיניסטריון להשכלה הליטאי ע"ד יסוד הגמנסיון היתה "לתת לתלמידיו השכ־לה הומנית כללית ע"י שימת לב ביחוד להקנות להם את יסודות התרבות העברית".

המורים: המורים למקצועות העבריים רובם היו מוותיקי המורים שבעיר: צבי אירוב, מ. בלוך, ח.י. לוריא, ח.ז. רוזנבוים, מ. לוין, אסתר הימן, י. פילוינסקי, י. יבלוקובס־קי, מ. בנד (ראה ספר פרוטוקולים).

המנהלים - ד"ר מקס מאיר וד"ר אברהם לוינהרץ וכן המורים ד"ר יואל, ח. אנוך, פרופ' וולפסון ואחרים - כולם בעלי השכלה גבוהה. רובם באו מגרמניה שהיתה אז אחד ממרכזי התרבות המערבית. הם נענו ברצון לפנייתו של שמואל גן, נציג הוועד המכונן וירדו מפסגת התרבות האירופית לליטא - ארץ קטנה, ולעיר מריאמפול. הם ראו בכך משימה ציונית ופדגוגית ממדרגה ראשונה.

הגמנסיון, שרמת הלימודים בו היתה גבוהה, הפך עד מהרה למרכז תרבות עברית ולפעילות ציונית.

"קונספקטים": "חסרו ספרי הוראה ולמעשה הכינו המורים בעצמם את ספרי הלימוד במקצועותיהם - בתורת "קונספקטים" - כותב ד"ר מקס מאיר, המנהל הראשון ב"יידישע רונדשאר", ברלין, ומסיים:

"בנסיוני הרב כמורה מעולם לא היו לי תלמידים טובים ומשכילים ונעימים יותר מתלמידי במריאמפול. ההבנה ההדדית יצרה את האלמנט הרוחני שהוא כה חיוני ליחסי

הגומלין המחייבים בין מורה לתלמיד'.

חניכי הגמנסיון העברי במריאמפול - שרידי השואה נושאים בכל מקום ובכל עת בלבם בהערצה ובאהבה רבה את זכרם של המנהלים, המחנכים של הגמנסיון - חלוץ החינוך התיכוני העברי המלא בגולה, בו קנינו דעת, בו חושלה האישיות היהודית, בו הוכשרנו לקראת התפקידים שהגורל הטיל על דורנו - דור השואה והתחייה.

דברי נשיא הכבוד של ועד היובל/ד״ר ברוך בן-יהודה

אחים יקרים, אחים למקור מלידה, אחים לנשימת אויר משותף, היו ברוכים בברכת הכינוס המפואר בארץ זו. פעם שניה שאני משתתף במסיבה זו לכבוד הגמנסיון העברי במריאמפול.

כבוד גדול הוא להשתתף במסיבה זו.

בגמנסיון בווילנה לימדו מחצית המקצועות בעברית, אבל בגמנסיון במריאמפול לימדו את כל המקצועות בעברית. גמנסיון זה הוא לא רק הראשון בליטא, כי אם גם בכל אירופה.

ראשונה בעולם היא הגמנסיה הרצליה בתל־אביב, שבה הייתי תלמיד, בוגר, מורה ומנהל ועד היום אני עומד בראשה. פעמיים ביקרתי במריאמפול ב־1922 וב־1934, אבל משום מה איש לא הפנה אותי למוסד זה. רק בשנים שהכרתי את ד״ר לוינהרץ ז״ל ואת מר תורי ייבדל לחיים ארוכים, שמעתי על מוסד מפואר זה. למדתי היטב את המשנה הזו.

רבותי, יש שני בתי ליטא בעולם. יש ליטא של סלובודקה, טלז ופוניבז ועוד ישיבות, שהיו תפארת היהדות בעולם, ועד היום גאים בהם במרכזי תורה של יהדות העולם. שם גדלו גדולי היהדות, אפילו כאלה שלאו דווקא שמרו על קיום המצוות, אבל בלבם שמרו על גחלת התורה היטב. ספק אם הדתיים של היום מוצאים שפה משותפת אתם, אלו היו יהודים תמימים שלמדו תורה לשמה.

אבי ז״ל אמר, שהעיקר בחיים הוא ללמוד.

בפעם השניה שבאתי לביקור בליטא, קיבלתי מתנה מאבי תלמוד בכרך אחד, והוא ציווה עלי להגות בו יומם ולילה, הוא גם ביקש ממני להתפלל שלוש פעמים ביום.

הגאונים הגדולים צמחו מיהדות ליטא.

אני מתגעגע לארוחות הצנועות בבית אבי שהיו עשירות ברוח.

היתה ליטא שניה, ליטא של 13 גמנסיות ומאות בתי ספר עבריים. בליטא היה אפשר לדבר עברית בכל מקום. בדרך למריאמפול שמעתי על מותו של חיים נחמן ביאליק, האנשים חיכו לי בתחנה וביקשו ממני שאדבר על ביאליק. עניתי להם: ברצון, אבל אדבר עברית. הם ענו לי: מי חשב אחרת?!!!

ד״ר צמח פלדשטיין והיתר, כולם דיברו עברית בהברה ספרדית, כמו בארץ ישראל. זאת היתה מושבה של העברית, שעזרה לשמור על האמונה. שום ארץ אחרת לא יכלה להתחרות עם היהדות הקטנה הזאת. 60% בווילנא היו יודעי עברית.

כשאתה נזכר ביהדות ליטא, יש נחת בלב. יהודי ליטאי תמיד נשאר יהודי ליטאי.

כבוד לי להשתתף במסיבה במלאת 60 שנה לגמנסיון העברי הראשון באירופה (חוץ מארץ ישראל).

אני מברך אתכם ומאחל שאזכה לראותכם בעוד 10 שנים במלאת 70 לגמנסיה. אני מוכן להשתתף אתכם.

מדברי ד״ר א. תבין/ראש המחלקה לחינוך ותרבות בגולה בסוכנות היהודית

במסיבה זו אני מברך לא רק כאדם שאחראי לתפוצות, אלא גם תוך סנטימנט אישי. הערכתי לזכות הראשונים - לגמנסיון העברי במריאמפול.

אני בעצמי למדתי בגמנסיה עברית בפולין. הגמנסיון שלכם נוסך ב־1919, ובפולין, בעיר לוצק, נוסד בית ספר עברי ב־1921.

לכל אחד מאתנו יש סנטימנטים למוסדות העבריים. אני מקנא בכם על שהצלחתם במשך שנים לשמור על קשר חברות ביניכם, לכן נעים לי להיות אתכם כאן ולהעביר לכם את ברכתה של ההנהלה הציונית ואת האיחולים של המחלקה לחינוך ותרבות בגולה של הסוכנות היהודית.

מאז שלמדנו בבתי ספר בגולה חל שינוי יסודי במפה הדמוגרפית של העם היהודי, הגורמים: השואה וההתבוללות. הגולה הזו שאנו הכרנו, אינה קיימת יותר, בעיקר בשטח החינוך. המאבק של אלו שמנסים לדאוג לחינוך היהודי בתפוצות מרוכז ומתנהל ב־2 אפיקים: העמקת החינוך היהודי, והקשר בין הקהילות היהודיות וארץ־ישראל.

דברי מר מרדכי דיין מ״מ יושב ראש הוועד הפועל הציוני

אני לא נולדתי במריאמפול, אלא בבואנוס־איירס, שם למדתי. את העברית השגורה בפי רכשתי לא באולפנים בארץ, כי אם בבית ספר לעברית בפרברי בואנוס איירס.

בארגנטינה השתוללו כל מיני תנועות, החל מהשמאל הקיצוני - היידישיסטים, היבסקציה, הבונדיסטים, רק קומץ ציונים ייסדו את בית הספר העברי. הם הלכו נגד הזרם והאמינו באמונה שלמה כי להגיע לתקומת העם והארץ אפשר רק על ידי השפה העברית.

לכן אני שמח לשבת אתכם, שעדיין שומרים על הגחלת, החזון והאמונה של החברות והידידות והאידיאליזם הציוני הטהור.

רבותי, אין קפיצת דרך להגשמת הרעיון הציוני. ציונות בלי תרבות, ציונות בלי עברית, ציונות בלי תוכן רוחני לא תוכל להתקיים.

אני עוסק בענין הציוני בתוקף תפקידי בתנועה הציונית. אני בא במגע עם הרבה קהילות בכל חלקי העולם ונוכח לדעת, שהשפה האנגלית שלטת בכל הסניפים. לדאבוני, אנו הישראלים, צריכים ללמוד אנגלית כדי להשתתף בוועדות הציוניות. המנהיגים הציוניים בגולה אינם רואים צורך ללמוד עברית. ולכן, אני נרגש להיות פה אתכם, על שבתקופה זו התכנסתם לערב נחמד, לשבת יחדיו ולהעלות זכרונות. אתם, שהרימותם את דגל העברית בגמנסיה. ערב שכזה נותן ליהודי כמוני עידוד להמשיך ולהיאבק בעבודתו הציונית. בלי חזון ובלי אמונה לא נתגבר על הבעיות החמורות והגדולות העומדות לפנינו. לכן רבותי, תבוא עליכם הברכה והמשיכו במסורת זו. השתדלו להעביר לבניכם את המסורת היפה הזאת.

דברי אגרונום אולייסקי, יושב ראש איגוד יוצאי ליטא בישראל

השם מריאמפול מעורר בי זכרונות ודומני שאני בליטא. מדוע?

240 עיירות היו בליטא. ב־1933 כשעלה היטלר לשלטון, היה הדבר החשוב שאנו, יהודי ליטא, יכולנו לעשות: להביא את הנוער היהודי מבין הפליטים שברחו מגרמניה ומפולין לליטא וללמדם מקצוע. עמדתי בראש ״אורט״ בקובנה.

עשינו מאמצים עילאיים להביא את הנערים ולשכן אותם במשפחות יהודיות.

אחת מהערים שקיבלו בסבר פנים יפות את פליטי גרמניה היתה מריאמפול וסביבתה. במיוחד קיבלו את הנערים יפה במשפחת סקריסקי, באחוזת אונגרינה ליד מריאמפול. שם ניתנה להם הכשרה מיוחדת על־ידי מדריכים מיוחדים. כאיש מקצוע שמחתי מאד ש־170 נערים נצלו ומצאו בית חם. כל חיי חלמתי לתת חינוך מקצועי לנוער היהודי בליטא. במריאמפול היתה לנו מחלקה מיוחדת של בית־הספר ״אורט״, והנוער למד שם מקצוע. ולכן, יש לי סנטימנטים לעיר מריאמפול וליהודיה.

4 גמנסיות היו בקובנה, אבל הגמנסיה של מריאמפול הורתה בשפה העברית והיתה חשובה ביותר. היו ברוכים!

השחקן זלמן לביוש, מלכה ויסטנצקי, גב׳ דר׳ לוינהרץ אגר, י. אולייסקי, יו״ר איגוד יוצאי ליטא בטכס יובל ה־50

משפחות סגל ו–לייקין– בוגרי הגמנסיון מחו״ל במסיבת רעים בארץ

יובל ל״הרצליה של הגולה״

מאת אברהם תורי (גולוב) עו״ד

הגמנסיון העברי הראשון בליטא החפשית הוקם במריאמ־פול בשלהי מלחמת העולם הראשונה. הכמיהה לחינוך יהודי וכללי בשפת עבר היתה כה רבה בקרב הקיבוץ היהודי בליטא, ומריאמפול צעדה בראש המגשימים. בעקבותיה הלכו יתר קהילות ליטא.

התלמידים וההורים זכו למנהלים ומחנכים, שכל בית־ספר תיכון מודרני היה מתברך בהם וכל מחנך השריש בתלמידים יראת־כבוד לאישיותו, לבית הספר ולרעיון הקוממיות הממלכתית של העם היהודי.

הגמנסיון במריאמפול הלך בעקבות הגמנסיה העברית ״הרצליה״ בתל־אביב, בקובעו ששפת ההוראה בכל המקצועות תהיה השפה העברית. בכך קנה לעצמו זכות ראשונים כבית ספר תיכון עברי ראשון בגולה, אשר בוגריו נתקבלו במלוא הזכויות לאוניברסיטאות אירופה ובעולם כולו.

השנה מלאו 50 שנה לייסוד הגמנסיון ההוא במריאמפול, תאריך שהוא חג גדול לא רק למורים, תלמידי ובוגרי הגמ־נסיון העברי במריאמפול, אלא לחינוך העברי והתרבות העברית בכללותם.

בלהט נעורים נהרו ילדים יהודיים מהעיירות הסמוכות והמרוחקות אל הבניין ברחוב ״הפריצים״ שבעיר המחוז מריאמפול על גדול הנהר ״שעשופע״. ימיו של המוסד הם איפוא כימי ליטע העצמאית: משנת 1919 עד 1940. הוא הוציא 19 מחזורי בוגרים.

עם הכיבוש הנאצי, בשנת 1941, וחורבן יהדות ליטא, הקיץ הקץ גם על הגמנסיון במריאמפול. רוב התלמידים ניספו יחד עם יקיריהם בשואה, ויתרם נפוצו לכל עבר. חלק מהם חי כיום במדינת ישראל, מהם שהגיעו לארץ עוד לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה, מהם - כעולי שארית הפליטה, ואחריה. בכל מקום נושאים הם בליבם באהבה את זכר הגימנסיון שלהם וביום ד׳ בערב הם יחוגו בת״א, באולמי בית ציוני אמריקה, את יובלם.

ידיעות אחרונות
יום שני, י״ז תשרי תש״ל, ב׳ דחוהמ״ס
(29.9.1969)

אברהם תורי בטקס הפתיחה

ד״ר ברוך בן־יהודה נשיא כבוד של ועד היובל בטקס הפתיחה

בית הספר העברי עממי ״תרבות״ במרימפול

אריאלי זהבה (פילוינסקי)

בית הספר העממי ״תרבות״ היה מורכב מ־5 כיתות בהדרכתו של מורה שלימד את כל המקצועות וליווה את התלמידים מכתה הראשונה ועד לסיום חוק לימודיהם בבית הספר.

זכיתי ללמוד בכתה שבהדרכת המורה שמעון רוזן, אחד הפדגוגים הדגולים, שהטיב ללמד בשיטות מתקדמות כבר אז. מורי בית הספר היו: הגב׳ מקנלנבורג רשל – מורה לליטאית, מר חבאס ואשתו לימדו במכינה בגמנסיון; המורה דרזנין ובנו והמורה קולבזון – כולם עסקו בהוראה בשנות השלושים הראשונות.

פעולות התרבות בבית הספר היו מגוונות למדי: הצגות תלמידים בנושאים שונים עפ״י רוב מהתנ״ך כמו – ״בת יפתח״ – ״אליהו הנביא״ ואחרים. כן התקימו שעורים בתרבות הגוף, התעמלות ואף התחרויות ספורט. התלמידים היו מכל שכבות העם, כ־500 במספר הכיתות היו מאוכלסות עד אפס מקום. בבית הספר התארחו אישים חשובים וביניהם הסופרים ביסטריצקי ביאליק ואחרים.

בחצר הגדולה של בית הספר התעמלו התלמידים, שחקו והתאמנו למצעדים ולטיולים. בית הספר היקנה לתלמידים השכלה ראשונית: קרוא וכתוב, חשבון, חמישה חומשי תורה, ליטאית וידיעות ראשונות בטבע ובגיאוגרפיה. בתום חמש שנים עמדו כל המסיימים בבחינות וקבלו תעודות־גמר שהיקנה לבוגר זכות להתקבל כתלמיד מן המנין לגמנסיון העברי.

בית הספר העממי העברי חוסל ע״י השלטון הכיבוש הסובייטי בשנת 1940.

בית הספר היסודי העברי במרימפול

עד למלחמת העולם הראשונה שלחו הורים יהודים במרימפול את ילדיהם הקטנים ל״חדר״, שם לימד אותם ה״רבי״ לימודי קודש בלבד, כפי שהיה מקובל באותה תקופה בקהילות ישראל בליטא. מ״החדר״ היתה הדרך סלולה לישיבה קטנה או לישיבה רגילה. גם אלה שלמדו ב״תלמוד תורה״ - הסבירו את כתבי הקודש ב״יידיש״ שהיתה השפה המדוברת בבתי יהודים בליטא. ב״חדר״ היה, הס מלהזכיר לימוד מקצועות כמו גיאוגרפיה, טבע, היסטוריה או חשבון. שלא להזכיר כלל לימוד שפה זרה.

לאחר מלחמת העולם הראשונה חדרו גלי ההשכלה ר״המודרניזציה״ בחינוך גם בקהילות הנידחות בליטא.

הורים יהודיים שחזרו בתום המלחמה למקומות מושבותיהם, משם הוגלו בעת הקרבות כ״אלמנטים״ בלתי מהימנים למרחקי רוסיה - נתפסו לרעיונות הקידמה החברתית שהיכתה גלים גם בציבוריות היהודית. רבים אף התבשמו מרעיון ״שיבת ציון״.

גם במרימפול התארגנה ועדה למודרניזציה בחינוך, ד׳ אמותיו של ״החדר״ לא הניח את דעתם של ההורים. הם עמדו על כך שיש ללמד את ילדיהם בנוסף ללימודי הקודש גם עברית כהלכה, תנ״ך, חשבון, טבע, גיאוגרפיה, היסטוריה כללית ותולדות עם ישראל, זימרה, ליטאית, שהיתה שפת הארץ ואפילו התעמלות. בניגוד ל״חדר״ היתה שפת ההוראה בבית הספר העברי על טהרת העברית - בכל המקצועות.

בהעדר ספרי לימוד - תרגמו המורים בעצמם שאלות חשבון מספר רוסי או גרמני. רק כעבור שנים הגיעו להדפסת ספרים בכל המקצועות בעברית.

המורים, חדורי הכרה ציונית, טפחו בקרב התלמידים אהבה לארץ ישראל והחדירו בהם את השאיפה להשתתף בבניית הריסותיה לפי הסיסמא דאז: - ״לבנות ולהיבנות בה״ לא היתה כיתה שלא היה בה הקופסה הכחולה של קרן קימת לישראל - סמל לגאולת אדמת המולדת וקשר

המורה יוסף דרזנין - 1928
בבית הספר העממי תרבות

המנהל ש. רוזן
והמורה קולבזון 1927

עם ארץ החלומות.

לימים החלו להגיע מארץ ישראל גם ספרי לימוד, אמנם טיפין טיפין, וצריך היה להעתיק פרקים פרקים מהספר, ללמוד ולשנן את המונחים של צמחי הארץ בעברית וכן מונחים במקצועות אחרים.

כדי להתקבל לבית הספר העברי היה המועמד צריך להיבחן וזה כדי לקבוע לאיזו כיתה לקבלו. הבוחן שלי היה המורה חנוך אנוך (שהיה מורה גם בגמנסיון העברי ולימים - עם עליתו לארץ - מנהל מחלקת החינוך של עירית תל־אביב). זוכרני שאלתו בחשבון: כמה זה חמש כפול חמש ומשעניתי נכונה - קבע שאני מתאים לכיתה ג'.

המורים השקיעו הרבה זמן והרבה רצון טוב בהוראה ובחינוך לאומי. הודות להם נפתחו לפנינו אופקים רחבים ללימודי הטבע ולאהבת עם ישראל.

חגי ישראל תפסו מקום נכבד במערכת השעורים. בל"ג בעומר היינו יוצאים עם המורים לטיול בחורשה מחוץ לעיר ובדרך היינו שרים במקהלה שירי ארץ ישראל.

המורים בבית הספר היסודי היו: חיים רוזנבאום, חיים יוסף לוריא, יוסף דרזנין, רוזין, הגב' מקלנבורג שלימדה ליטאית, ישראל מראה שלימד חומש ורש"י. מנהל בית הספר בזמני היה י. קולבזון, לימים מנהל בית ספר בישראל, בשמו העברי י. בן יהודה. הוא לימד בכיתה שלי רוב המקצועות ולא פינק את הילדים כלל. היה קפדן, אך מי שידע קבל ציון טוב.

נפגשתי עם המורה והמחנך של כיתתי מר קולבזון לאחר עלייתי ארצה ב־1933 התארגנו 3 מתלמידיו ממרימפול - חיים נטנזון, דוד גרשטיינקר ואנכי והגענו לביתו בגדרה ללא כל הודעה מוקדמת - הוא היה נרגש מאוד, חיבק אותנו וגילה סיפוק רב שחניכיו הגשימו הלכה למעשה את אשר טיפח משך שנים - ציונות והגשמה.

שאלתו הראשונה היתה אם יש לנו עבודה ומשענינו בחיוב - אורו עיניו מאושר. המשכנו בקשר אתו וב־1972 אף הרצה בבית ספרנו בראשון לציון בנושא: בית הספר העברי במרימפול... הצברים הקשיבו קשב רב...

חנוך ויטנברג

הגן העירוני - נקודת חן במרימפול

הצגת תלמידים

בית ספר דתי "תלמוד תורה"

מחנך הכתה – קולבזון והמורה מרת מקלנבורג

בית הספר תרבות 1932 ביקור המשורר נתן בוסטריצקי

בית הכנסת במרימפול

חנוך ויטנברג

ה״שול״

במרכז העיר מרימפול, בחצר רחבת ידים, עמדו שני בתי כנסת; ה״שול״ ו״בית המדרש״. בכל אחד מהם היה אולם גדול ובנוסף ״קלויזל״ - חדר תפילה קטן יותר.

ה״שול״ נמצא בבנין גבוה ומרשים. באמצע הקיר הפונה לכוון ירושלים עמד ארון הקודש, יצירה אמנו־תית מפוארת ועדות מרשימה לדביקות בנכסי האמנות היהודית הקדומה.

עיטורי הארון נראו כמעשה מקשה, והצבעים - עדינים והרמוניים. כל אורח שנקלע לעיר, הביע את התפא־לותו לעיטורים המגולפים לתפארה - שבארון הקודש - שתי יונים לבנות, מנורה בעלת שבעה קנים, אשכולות ענבים ורימונים. בחזית הארון היו ארבע דלתות: שתיים לספרי תורה, ושתיים עליונות למגילות. הפרו־כת, שיא היצירה, היתה רקומה בחוטי זהב. העליה לבימת ארון הקודש היתה במדרגות שעלו משני כיוונים - אחד מימין ואחד משמאל. לשני צדי הארון נצבו שני דמויי אריות מעץ מגולף וביניהם - ״התיבה״ או ״העמוד״.

מעל ארון הקודש התנשא דימוי נשר ובפיו סל מלא פירות ארץ ישראל.

האולם של ה״שול״ היה מלבני ותיקרתו - כיפה ענקית, מכוסה בציורי כוכבים וחיות. בכיפה היו תלו־יות מנורות מרהיבות מעיתורי נחושת מעשי אמן.

בנשאך עיניך מעל למשקוף דלת הכניסה הזו עיניך בחורבן ירושלים - עיר הקודש עולה בלהבות! הציור בא להזכיר לך את הגלות ולאחל לגאולה, כשאתה מתפלל חרישית ״ותחזינה עינינו בשובך לציון ברח־מים״.

בקירות הצדדים של התיקרה, על כרכובי הקירות היו ציורי נשר, אריה, צבי ונמר - להזכירך: ״היה עז כנמר וקל כנשר, רץ כצבי וגבור כארי, לעשות רצון אביך שבשמים״.

במרכז אולם התפילה ניצבה בימה, דמוית ביתן, מוג־בהת אליה הובילו מדרגות אחדות מן ההיכל. עמודי הבימה היו מקושטים ומעליהם כתרים עם פיתוחים אורנמנטיים מוזהבים. על הבימה עמד שולחן מקושט בפיתוחים, בשבתות ובימי שני וחמישי היו קוראים

בית הכנסת הגדול ולידו בית המדרש

בתורה מעל הבמה, ועליה התפללו "בעל הקריאה" והחזן. הילדים היו מוזמנים לעלות לבימה רק בשמחת תורה. עת היו מרכזים את כולם מתחת לטלית אחת בטקס שכונה "**כל הנערים**".

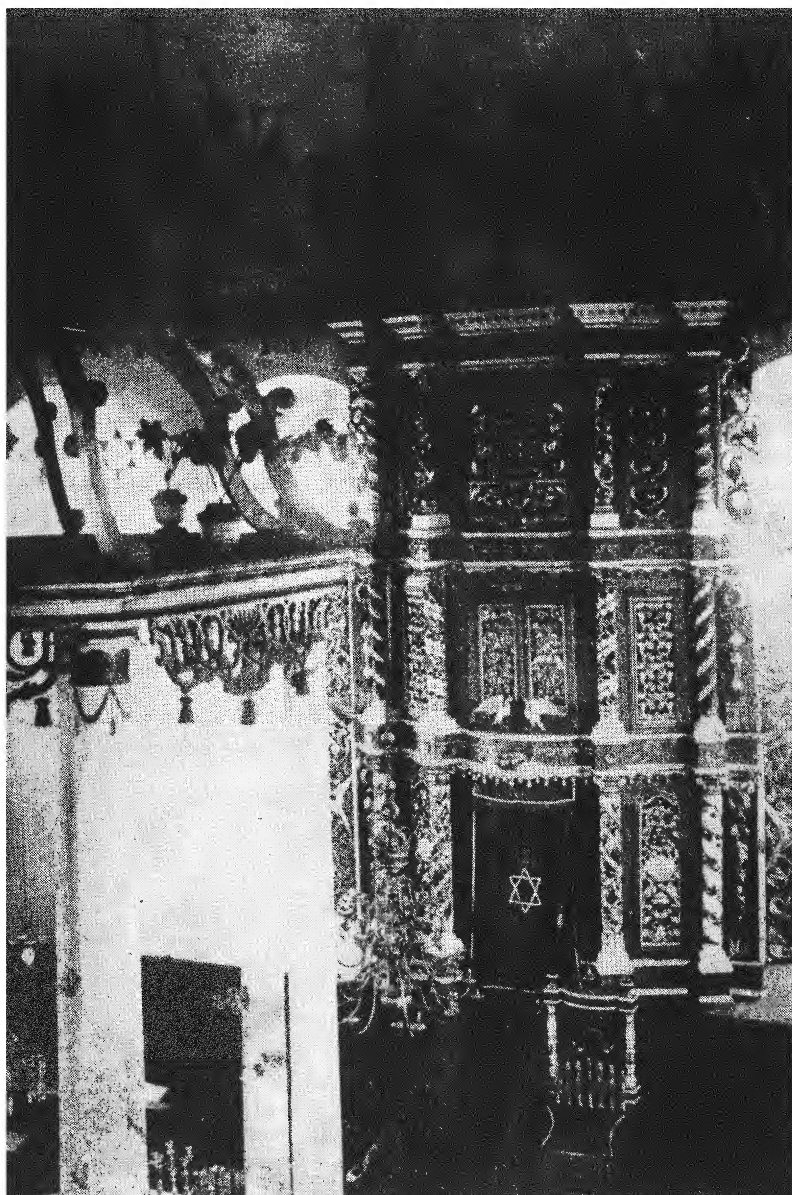
בין ארון הקודש לבין הבימה היה מעבר חופשי ולצדדים היו שורות ספסלי הישיבה למתפללים.

בכותל המזרחי, ליד ארון הקודש היו מקומות הישיבה של הרב ונכבדי הקהילה. עזרת הנשים היתה בקיר המערבי בקומה העליונה, מעל דלת הכניסה.

לרחבת הכניסה לבית הכנסת קראו "פולוש", בו היה כלי מים מנחושת לנטילת ידיים. בחגים נהגו הלויים ליצוק מים על ידי הכהנים, לפני עלותם לרחבת ארון הקודש עטופי טליתות לברך את קהל המתפללים ואת כל בית ישראל.

ב"שול" לא התפללו בחורף כי האולם הגדול לא היה מצויד במתקני הסקה מתאימים. מרימפול נתברכה גם ב"בעלי קריאה" מעולים ובחזנים נעימי זמירות שלא פעם הביאו רבים מהמתפללים; ובמיוחד נשים, להתרגשות, לדמעות ואף לבכי בתפילות - במיוחד ב"נתנה תוקף" ביום הכפורים ו"אל מלא רחמים" - בימי אבל וימי זכרון.

הודם והדרם של ארון הקודש, הבימה, המנורות וציורי הכפה - מהם ינקתי את כח היצירה שלי.

ארון הקודש

בית המדרש

בית המדרש היה בית כנסת רחב ידיים, ובו התפללו כל ימות השנה. שני תנורי חרסינה חממוהו בימי החורף הקרים בו התכנסו לתפילה, ללימוד תורה ולקריאה בתורה. בימות החול למדו בו תורה בעיקר בערבים. לרשות כל אדם מישראל שביקר בבית המדרש עמדו ספרים תורניים וכל אחד יכול היה להגות בהם. התקיימו בו חוגי הלמוד והוא היה שוקק חיים כל ימות השנה. ויכוחים סוערים של הלומדים הדהדו לרוב בחללו, והושמעו בו דרשות והרצאות של "מגידים", רבנים ושליחים מארץ ישראל.

מאחורי התנור בבית-המדרש

תקרת בית המדרש היתה ישרה והמנורות התלויות הימנה הוסיפו לה חן. החלונות היו בסגנון גוטי ובשמשות הצבעוניות בלט ה"מגן דוד". ארון הקודש היה יפה וגם הבימה - נאה. בליל שמחת תורה היה שמח מאד בבית המדרש. הילדים היו באים מקושטים ולכל ילד דגל בידו. הדגל היה מקושט במגן דוד, תפוח וזר. לפני שהוציאו את ספרי התורה מארון הקודש נהג הרב לברך את הקהל ב"חג שמח". ההקפות התחי־לו סביב הבימה והילדים הלכו אחרי נושאי ספרי התורה, ושרו בצוותא מזמורי־חג.

הרב פופל היה מתפלל בבית המדרש. יציע "עזרת הנשים" היה במערב והנשים היו באות להתפלל עפ"י רוב בשבתות ובחגים. בבית המדרש קוים הצו: "והגית בו יומם ולילה".

בית הכנסת "הכנסת אורחים"

בית כנסת זה שכן ברחוב צדדי. פנים האולם היה מקושט בטוב טעם, בו התפללו בעיקר בעלי מלאכה.

ב"פולוש"* שלו היה מקום לינה לקבצנים שבאו למרימפול מכל הסביבה. גם בו למדו יהודים, בעיקר את הספר "חיי אדם"

---

* רחבה ליד הכניסה לתוך בית הכנסת.

הגמנסיה הרוסית במרימפול

(קטע מספרו של מ.י. פרויד ,,ימים ושנים")

והנה אני במרימפול. עיר יפה ומרהיבה עין... בתיה ברובם חדשים, חנויותיה מהודרות וגן עירוני גדול בה לטיול ולמרגוע, אשר בכל יום ראשון לשבוע (יום השבת לנוצרים) מנגנת שם תזמורת צבאית. גם התושבים קלי תנועה הם, מהירי לכת ופזיזי מעשה. מחשבותיהם של בני מרימפול נתונות יותר למנעמי העולם הזה מאשר לעולם הבא.

חניכי הגמנסיה מוסיפים לעיר ולדרים בה חן מיוחד והשקפת עולם אחרת. הנוער המתלמד מטביע את חותמו על כל החיים שם... הגמנסיה במרימפול אחת היא בכל המחוז, ועל כן מספר תלמידיה גדול ורב...

התלמידים הליטאיים מתלמדים בחריצות, בעיקר שוקדים הם על השפות העתיקות: הלטינית והיוונית, והתלמידים היהודים מצטיינים בעיקר בלימודי החשבון וההנדסה ובמקצועות אחרים הטעונים חדוד המוח וחריפות השכל...

היהודים חיו בשלום ובידידות עם הליטאים, ואולם התלמידים הפולניים - אף כי הם עצמם חיו תחת שלטון העריצות של הרוסים - הביטו מגבוה על התלמידים היהודים, התנפחו והתרברבו והתנשאו עליהם ועל יתר חבריהם הליטאים. נמצאו גם כמה תלמידים יהודיים, אשר יצר ליבם היה רע מנעוריהם, יהירות נפלה בהם והתפארו בבגדי השרד של הגמנסיה, וחשבו את עצמם על ידי כך לאנשי מעלה; מהם כאלה שברוב גאוותם ורום לבבם נזורו אחור מלדבר אידית ברחוב. אם כי בתוך ביתם עדיין מחזיקים הם ביהדותם, מניחים תפילין, מתפללים בכל יום ושומרים את השבת; אבל בצאתם החוצה שנו את מראיהם ומהלכיהם, שנו את לשונם ואת בגדיהם, לפי המימרא השזורה אז: ,,היה אדם בצאתך ויהודי באהלך".

התלמידים שבאו לכאן מעיירות אחרות היו מתאכסנים ואוכלים אצל המורה לדת ישראל היהודי, או אצל שתי האלמנות, אשר אחרי השתדלות מרובה עלה בידיהן להשיג רשיון להכנסת אורחים כאלה, ובאכסניות הללו נראו הניצנים הראשונים של האגודות לחינוך עצמי, חברות להתפתחות הרוח במקצועות שמחוץ לתכנית בית הספר... החוגים המתלמדים האלה מבלים את הזמן בקריאת הספרים האסורים מטעם הצנזורה, בעיקר ספרים בשאלות סוציאליות וסוציולוגיות ומתווכחים אחר כך בשאלות הללו.

מובן, שהתלמידים הבוגרים ביותר, בני הכתות הגבוהות הם הם המשמשים מורי הדרך והפוסקים האחרונים והמכריעים בכל השאלות הנדונות. יש גם חוגים העוסקים בשאלת היהודים שהעמדה אז על הפרק.

הויכוח מתנהל מסביב לענין ישוב ארץ ישראל, ההגירה לאמריקה, השכלה לעם, חינוך ההמונים וכדומה.

... באחד מימי הבחינות, ביום השבת, נכנס המחנך אל הכתה והודיענו, כי עוד מעט יבוא המנהל ויבחן אותנו בעבודה שבכתב, עלינו להכין את מחברותינו ולהתקין את עצמנו לכך. - אינני יודע מאין בא לי הרעיון ואומץ הלב, קמתי פתאום ועניתי: ,,הרי שבת היום, ועל פי דיני ישראל אסור לנו - היהודים - לכתוב בשבת". (החוק הרוסי אומר, כי במחלקה של בית הספר, שרוב תלמידיה הם יהודים, הרשות בידי הרוב הזה לדרוש שיפטרו אותם מכתיבה בשבת) המחנך מחייך לו, הולך ומוסר את דברי למנהל. זה האחרון מתרגז וצועק מלא חימה. ,,שערוריה כזאת לא תקום ולא תהיה, נבלה היא כי ירהבו הנער בזקן. מה הם חושבים היהודונים האלה? הכבית מדרש יעשו את הגמנסיה הרוסית? האם, הפרחחים הללו, ילמדו אותי פרק בהלכות הוראה? ולא היא! אני אלמד אותם פרק בהלכות דרך ארץ. טוב, יחזיקו הם בקרנות החוק הרוסי הנזכר ולא יכתבו היום, אבל אוי להם ואבוי לנפשם משעורים שבעל פה. היום יעמדו למבחן בגיאוגרפיה מתוך מפה אילמת וכדור הארץ, ונראה היעמדו בהם או לא". ואכן עונש קשה מזה לא יכול להיות בשבילנו...

וככלותו מלאכתו, מלאכת הזדון שלו, נושם הוא לרווחה ומדבר אל עצמו בנהימה למען ישמעו התלמידים. ,,הנה עכשיו הונח לי מעט מעצבי ומרגזי, עכשיו ישארו שלושה יהודונים אלה (שהכשילם במבחן) מחוץ לגמנסיה הרוסית, ושמרו בני ישראל אלה את השבת בבתיהם הם, למען יזכרו שאין מקילים ראש בבית אולפנא רוסי".

... בימים ההם וגזרה חדשה נגזרה על בני ישראל המבקרים בבתי הספר. בשביל לזכות להתקבל באוניברסיטה חייב המבקש להביא מבית הספר הקודם תעודה, שאין בה שמץ דופי, שום ציון פחות מדרגה ראשונה, ואף לא במקצרעות פחותי ערך. ליתר דיוק, רק לבעלי תעודות זהב או כסף ניתנת האפשרות לגשת לבחינות לאוניברסיטה, ורק אחרי שהנבחן יעמוד בבחינה קשה זו ויצליח למצוא חן בעיני המנהל - אז יזכה להתקבל כתלמיד האוניברסיטה.

דמויות
ואישים

ד"ר ברוך בן-יהודה (ליבוביץ)

משה גולדשטיין:

בהיותו בן 17 הגיע בן־יהודה ארצה (תרע"א-1911) ולאחר שעבד חודשים מספר בכרמי רחובות נתקבל כתלמיד, בראשית תרע"ב, לגמנסיה „הרצליה".

עם מטען של ידיעות רבות, עם רצון עז ללימודים, בן־יהודה הצעיר, מייחד לעצמו מקום בולט בגמנסיה ובתל־אביב הצעירה. עם גמר לימודיו במחזור השני של הגמנסיה בקיץ תרע"ד (1914) ובשנות מלחמת העולם הראשונה עבר ב. בן־יהודה לדגניה, כמורה לחברי הקבוצה. בפרק עשיר זכרונות בספר „דרכה של דגניה" מתאר ב. בן־יהודה הידוק קשריו עם שורות הפועלים והשתתפותו בועידה של פועלי הגליל שנערכה בכנרת, ושהיתה מוקדשת כולה לעניני תרבות. משה שרת ובן־יהודה נשלחו כמשקיפים לועידה זו. כותב בן־יהודה: ..."אני הייתי כולי שרוי באווירה של עולם חדש, עולם טוב ונעלה; מצד אחד פשטות וצניעות חיצונית, לבוש צר ומזון לחץ, ומצד שני רוממות של תביעות לתרבות, לתורה, לשיפור לשון, לאמנות. והתביעות מופנות לעצמם, לעצמם"... תביעות המופ־נות לעצמו, לעצמו - היו קו ומשקולת בחייו העתידיים של בן־יהודה. אחרי שניצמד לחינוך, כאילו נשתחררה כל הרצינות שלו שנדחסה ונדחקה, אל הנקודה האחת - החינוך. בשירות העם על ידי חינוך, מגלה בן־יהודה את עצמו. אסיפת חברים בדגניה החליטה לפנות ל„הסתדרות חניכי הגמנסיה" לשלוח אליהם אחד מחבריה, אשר ישב בקרבם וישמש מדריך תרבותי ומורה לחברים, אשר ידיעתם בלשון העברית לקוייה. בן־יהודה נבחר כמורה בדגניה ובחירה זו היתה למפנה מכריע בחייו. שנה וחצי ישב בדגניה כנושא התרבות הראשון במשק הקיבוצי בארץ. וכותב תולדות דגניה מעריך פעולתו זו במלים הבאות: „בתוך האנדרלמו־סיה והמצוקה של המלחמה מצאנו שלוה ונוחם בלימו־דים. המורה והתלמידים גם יחד התמכרו בכל לב ללימודים ועשו את המלאכה החדשה בהתלהבות. ליבוביץ (בן־יהודה) עסק לא רק בהוראה, אלא אף יזם וביצע פעולות תרבות רבות ושונות, אשר ריכזו סביבן גם את פועלי הגליל. לבם של ראשוני דגניה הוגים תודה למורם. חסדיו לא ישכחו".

כעבור שנים שיקף המשורר נתן אלתרמן בהצגה „כנרת־כנרת" את עקרון מוסריותו של ד"ר ברוך בן־יהודה כחבר דגניה. מחמת מחלת קדחת קשה עבר

ד"ר ברוך
בן-יהודה

בן־יהודה לראש־פינה לשמש כמורה בבית הספר שבהנהלתו של שמחה חיים וילקומיץ ואהרון טורקניץ, מחוללי החינוך הכפרי בארץ־ישראל. ככל אישיות דגולה מחונן היה ש.ח. וילקומיץ בסגולות תרומיות שעשאוהו מדריך למופת לחבריו המורים. בן־יהודה היה יחד עם וילקומיץ הראשונים עם פתיחת ביה"ס בבוקר, והאחרונים עם סגירתו בלילה. בן־יהודה נוכח שמורה בכפר צריך לדעת את כל המקצועות. הוא מקפיד מאוד בהכנת עצמו לשעורים המעוררים ענין.

מראש־פינה יצא בן־יהודה (בסוף תר"פ - 1920) להמשיך בהשתלמות באוניברסיטת בריסל, בה סיים את לימודיו בציון ההצטיינות הגדולה ביותר, כדוקטור למדעי המתמטיקה והפיסיקה. בשעת לימודיו באוני־ברסיטת בריסל יסד בי"ס עברי שבמשך הזמן עלו רבים מתלמידיו לארץ. קריירה מדעית ציפתה למדען הצעיר, והוא יכול היה בנקל לצעוד בדרך הקידמה והעליה האקדימאית, אולם לבו נמשך לחינוך, להשבחת מפעלו של החינוך בארץ־ישראל, להגדיל את אישה של החלוציות בקרב הדור הצעיר, להעמיק את הכמיהה והצו "ללמוד וללמד לשמור ולעשות". ד"ר בן־יהודה הרגיש שבכוחו למתוח גשר בין הכללים המופשטים של ההוראה ובין עולמה המעשי,

להלביש את הרעיונות העיוניים של החינוך בשר ולהעלות עליהם עור ואור. הוא מחליט ללכת בדרך ההגשמה החינוכית ולהתחקות על הבעיות שבפניהן עומד החינוך בארץ־ישראל, לא רק מבחינה עיונית אלא מבחינה מעשית־יום־יומית.

כמחנך יוצר בשורש תחושותיו, העמיק מאין כמוהו לראות את החסר בחינוך הנוער. בחינוך לציונות חלוצית, בו ראה את נקודת המבוא והמוצא של החינוך בישראל. בשובו לארץ (בסוף תרפ"ד – 1924) הוא נכנס כמורה בגמנסיה ,,הרצליה", בה שימש בכהונה 42 שנה כמורה, כמחנך וכמנהל – וכמעצב דמות הגמנסיה. כשם שבברית ההעפלה וההגשמה האישית עמדה עלייתו ארצה, כן עמדה בברית המסירות, הנש־מה היתרה, עבודתו בגימנסיה. ההשתוקקות לחדש, לשנות היתה לו בגדר צורך חינוכי ראשון. ידיעות יכול התלמיד לקנות ביחידות על־ידי התמדה ושינון, אולם ההבנה, האזרחות הטובה נקנית בעיקר בחבורה בשיחות, בויכוחים, בהעלאת בעיות. ,,בית התלמיד" שבן־יהודה הקים וטיפח בגמנסיה, השיחות והמסיבות שנערכו ביזמתו, האירו את עיני התלמידים, פתחו לפניהם אופקים חדשים בין בדרך הלימוד וההשפעה ההדדית בלימודים ביום ובין בעבודה החינוכית אחה"צ.

חמישה, עיקרי יסוד כיוונו את מחשבתו הפידגוגית של ד"ר ברוך בן־יהודה – ראיית הילד והנוער במלוא זכויותיהם לחיות חיי הווה משלהם; הכרת זכותם להתפתח ולהתקדם לפי כושרם ויכולתם תוך עידודם להגיע להישגים אפשריים בחינוך ובלימוד; הבנה לצורכיהם ולמשאלותיהם; בחינתם כדור ממשיך ומהדק את שלשלת הדורות של העם; החשבת כוחם כבני החברה העתידה בארץ ובעם. בהשפעתו וביזמתו הוקמה בגמנסיה "הרצליה" תנועת הנוער ,,החוגים" (שהפכה אחר־כך ל,,המחנות העולים"). הוא היה והנהו עד היום אופטימי לגבי דור ההמשך, המגלם בדמותו ממיטב מאווינו והנאמן על פי דרכו הוא לכור מחצבתו. הוא ראה בשילוב הדורות מבחן מכריע לחיינו המטילים עלינו אחריות, חיי הגשמה. בדרכו החינוכית הוא חיפש דרכים ואפיקים לחשוף בהם את יכולתו הרוחנית ואת כושרו היצירתי של הנוער. כמעורב בעצמו, לפני שנים, בתור תלמיד הגמנסיה, בחיי חברת התלמידים (היה חבר מרכז ,,הדור הצעיר" ואחריו חבר הועד המרכזי של ,,הסתדרות חניכי הגמנסיה") ידע מה חסר לנוער. הוא סייע ליצור ,,תנועת החוגים" – תנועת הנוער הלומד החלוצית הראשונה בארץ.

ד"ר ב. בן־יהודה דגל בדעה שההוראה איננה מקצוע אלא שליחות וייעוד, ובדור התחיה היהודית – שליחות ציונית לאומית מוסרית גבוהה, והוא חתר לשפוך מרוחה של הנכונות החלוצית הציונית המגשימה על תלמידיו. הוא ביצע נסיונות חינוכיים נועזים כגון: הפיכת שכבת תלמידים אחת – מחזור שלם אחד בן שתי כתות – לחברת נוער, בעלת הנהלה עצמית, מוסדות עצמאיים משלה וחוקה משלה, שבצעה מפע־לים חברתיים ותרבותיים ותבעה הרבה מעצמה. בעיקרים פידגוגיים אלה היה ד"ר ב. בן־יהודה בהליכותיו ובמעשיו דוגמא ומופת ותלמידיו ראו בו את חברם המבליע את חייו בחייהם הם, וצורר נשמתו בבעיותיהם הם.

את אחדות האומה ואחדות ישראל מעמיד ד"ר ב. בן־יהודה כערך חשוב במרכז חינוכנו לכל בני עמנו באשר הם, ולא רק לנו במדינת ישראל. החג היהודי צריך להיהפך למוקד של חוויה לאומית. גילוי אפייה של האומה בדורותיה, הנאמנות ליהדות שהיתה אופיינית לעמנו בכל הדורות, שמירת הלשון והדת, קידוש השם, פדיון שבויים והרעיון המשיחי, אלה הם רק רשימה קצרה של ערכים שעברו כחוט שני בכל דורותינו. את אלה יש להדגיש יותר מתיאורי פרטים של מאורעות ששומעים עליהם ושוכחים. ד"ר ב. בן־יהודה חתר להעמיד במרכז חינוכנו את המושג מורשת כמושג כולל לכל הערכים הנצחיים. הוא לא רק נאה דרש כי אם עשה. כשדברו והתווכחו על לימוד הציונות, הוא כתב ספר ,,תולדות הציונות" שחיבר לפי דבריו במשך 27 שנים, כי מתוך עבודה בקרב בני הנעורים נשזרו חוטיו ועורקיו של הספר. הוא היה הראשון שהתחיל בהקניית חוויית התעוררות התחייה הלאומית־ציונית. וכשגברה ההכרה בערכה החינוכי של ידיעת הציונות והוחל לתבוע לה מקום כבוד בחינוך הציבור ותכנית הלימודים – יצא ספרו, שמילא שליחות ציונית חשובה.

את תכנו האמיתי של החינוך הציוני אחרי קום מדינת־ישראל רואה ד"ר בן־יהודה באינטגרציה של עם ישראל – נטיעת ההכרה בלב ילדינו, כי בנים הם לעם אחד, המפוזר לפי שעה בעולם כולו, אבל כולו אחד, אחד בעברו ואחד בעתידו, אחד בסבלו ואחד בהישגיו, אחד בשאיפותיו ואחד באמונותיו, ביודעים או בלא יודעים, ומרכזו – בישראל.

בהעמקת התודעה היהודית־הישראלית הוא מטעים את הרקע הכללי המשותף של כל העם. ,,אנו יכולים וחייבים, שנה וכתב בן־יהודה, להביא את הדור הצעיר להצטרף מרצונו ומתוך רגש של חירות לערכי אבות". מה הם צנורות ההורשה של ערכים? שניים:
א) מקורות התרבות הלאומית והאנושית,
ב) אישיות המחנך".

את התנ"ך רואה ד"ר בן־יהודה כמקור היקר ביותר של ערכי אומה, אדם וחברה, ערכי הווה וערכי עתיד, ערכי מציאות וערכי חזון – נוסף על אוצר הלשון. מאמריו בתנ"ך הם מאלפים, מעוררים את ההגיון ומושכים את הלב. אחד הדברים הטפוסיים ליהודי ליטא היה היותם כרוכים אחרי התנ"ך. יהדות ליטא

נמשכה לתנ"ך בהשפעת אישיותו של הגאון מוילנה, שנוסף על גאוניותו בתלמוד הטיף ללימוד תנ"ך שהוא לדעתו יסוד היהדות. טעם התנ"ך שמור אתו מימי ילדותו. ד"ר ב. בן־יהודה רואה בתנ"ך את המקור החשוב ביותר של ערכי אומה, אדם וחברה והוא אחד מראשי החברה לחקר המקרא וחבר פעיל של הנהלת „בית התנ"ך". בד"ר ברוך בן־יהודה בא לידי ריכוז ביטוי ריבוי פניו של מחנך־מורה למופת. הוא פעל רבות בהעשרת ערכים שהיו נתונים במר־כאות, והשיקולים החינוכיים תמיד הכריעו.

הביבלוגרפיה העשירה של ספריו ומאמריו מעידים על חיוניות רוחו ועל תרומתו הרבה בהעשרת החינוך בספרי לימוד, בחומר שיש בו מיזוג המדע והאמנות, הטכניקה, המוסר והדת – לרשות הרמונית אחת (אנציקלופדיה „נעורים").

בראשית תש"ח נתמנה ד"ר בן־יהודה למנהל מחלקת החינוך של הועד הלאומי וכשקמה מדינת־ישראל נתמנה למנהל מחלקת החינוך במדינה ואחר כך למנהל הכללי הראשון של משרד החינוך והתרבות. בתשי"ד הוזמן על ידי האוניברסיטה העברית כמרצה בביה"ס לחינוך. תלמידיו באוניברסיטה טענו שהוא מסמל את דמות המורה העברי החדש בעל השראה וחזון, חיות ומרץ, אמן ההוראה שידע לשתף את שומעיו־תלמידיו „ביצירה החינוכית" – מתמטיקה.

חינוך לפי דעתו של בן־יהודה, ללא אמונה יוצרת אין ברכה בו. עבודתו החינוכית מוארת באורה של ההכרה הלאומית שאמונה ויצירה בה, הרגשת האחריות והחובה.

רבת גוונים וענפים היא יצירתו של ד"ר ברוך בן־יהודה, והיא חודרת כגורם משפיע לפני ולפנים של מסכת החינוך בישראל. שורשיותו היהודית, השכלתו הרחבה והענפה, אמונתו בייעודו ההיסטורי של החינוך בחיי העם היהודי, הבנתו העמוקה לבעיות הנוער וכיבוד דעותיהם, עשוהו סמל ומופת של איש חינוך, בעל עיקרים, בעל עצמיות. בלהט חזונו, בהתמדתו ובמסי־רותו, התבלטה אישיותו בייחודה החינוכי הלאומי ובצמידותה המלאה אל ערכי החינוך האנושיים־הכלליים.

ד"ר בן־יהודה בעל עושר רוחני מופלא ובלתי נדלה, המחונן בכשרונות נעלים, זכרון מופלא ובאהבת לימוד עצומה, חתר כל ימי חייו בעיקר לקראת האי־דיאל החינוכי, שמטרתו לגדל בני אדם רצויים לחברה ומוכשרים לחיי חברה שלמים ובריאים.

אישיותו של ד"ר ברוך בן־יהודה היא לא רק אישיות דגולה ורבת פנים, אישיות של הוגה דעות ורבת פעלים, כי אם גם אישות־חינוכית מבשרת, אישיות חלוצית, שקיבלה על עצמה מתוך אהבה וחובה, את המאמץ והיסורים שהיו כרוכים בכיבוש דרכים חדשות בחינוך. בהליכותיו ובמעשיו במרחבי החינוך הוא נשען על אבני השתייה של הצמדות הדוקה למקורות היהדות במחשבת ישראל ובתרבות־ישראל בעוצמת עסיסיותם וחיותם; בהתלכדות מלאה עם כיסופי הדורות בעם לגאולה עצמית ולמאמצי הגשמה של החזון הניצחי, בהיאחזות בערכים כלל־אנושיים הבאים לידי גילוי וביטוי בנכסי התרבות העולמית, במאמצים חינוכיים בלתי פוסקים להצמיד את היחיד והכלל במעשי ההגש־מה במולדת, באהבת העם לתפוצות וחרדה לגורלו תוך כדי טיפוחה של הערבות ההדדית הבלתי ניתקת, לקירוב הלבבות להווי היהודי המקורי והשורשי.

חדור מחשבה פידגוגית מקורית ואפוף רוח מגשימה, צעד בראש המחנכים העושים במלאכת החינוך וההוראה, והמסוגלים לחזות וגם להגשים. בכוח אישיותו הקרין על תלמידיו־חניכיו, אשר האזינו במלוא האהבה והקשב לדבריו ולהצעותיו ונחלצו ברצון לקיימם במיטב כושרם ויכולתם. בדמותו שימש דוגמא כמחנך דגול האמון על אהבת הנוער והנכו־נות לעמוד לימינם. מעולם לא התאונן בן־יהודה על הנוער, על ימי "בצורת" או על התמעטות "היניקה" ממקורות. שינוי הזמן לא פגעו באמונתו בנוער היהודי והוא היה חונן אותם בעין טובה ואוהבת ובהרבה חום נפשי וציין תדיר שמעורבותם והשפעתם של כוחות חינוכיים חיוביים ישיגו את ההשפעה הרצויה עליהם. בכוחו המחנך הקרין ד"ר ב. בן־יהודה על כל המתהל־כים עמו וסביבו, לשתף עמו פעולה ומחשבה, בקידום המפעל החינוכי ובעילויו של דור העתיד.

תלמידיו הרבים בהתישבות, במרחבי היצירה הכללית, התרבותית והמדעית, משמשים עדות נאמנה לעוצמת פעלו החינוכי שתלמידיו נושאים אותו בזכרונם, במעטה הוד המדובב את הטהור והנלבב, הראוי לטיפוח, לשמירה והגשמה, והמטיל חובות מתוך הנאה שביצירה.

ד"ר ב. בן־יהודה משמש סמל של מחנך שיש בו רוממות של רוח וקדושה, יופי ואור, חדור מחשבה פידגוגית מקורית ואפוף רוח עברית מגשימה לוהטת. בכוחו זה הקרין על כל המהלכים עמו וסביבו לשתף עמו פעולה ומחשבה בקידום המפעל החינוכי שלנו ובעילויו של דור העתיד לאומה.

* * *

* בשנת תשכ"ז נבחר דר' בן־יהודה כנשיא הגמנסיה "הרצליה" לכל ימי חייו. הגימנסיה מביעה את הערכתה והוקרתה לנשיאה הנכבד בקיום הרצאה בנושא הציונות ביום הולדתו, מאז מלאו לו

שמונים.שנה.

* בשנת תשל"ו זכה ד"ר בן־יהודה בתואר יקיר תל־אביב-יפו, כאחד מטובי בניה הראשונים שזכו בו.

* ביום העצמאות תשל"ט הוענק לדר' בן־יהודה פרס ישראל בשטח החינוך.

* בשנת תשמ"א, ביום הולדתו הפ"ז, כבדה החברה לחקר המקרא בישראל, סניף תל־אביב-יפו, את נשיאה ד"ר בן־יהודה בספר הנרשא את שמו ובו אוסף של מחקרים בחינוך במקרא ובמחשבת ישראל.

מתוך רשימה ב-"ספר דר' ברוך בן-יהודה"
"חיים של יעוד ושליחות"

לזכרה של דבורה בארון

דר' ברוך בן־יהודה

העיירה מרימפול לא היתה שונה במאומה משאר העיירות בפאתי פולין וליטא, שהיו מאוכלסות רבבות יהודים. האביב הרוסי והאביב הציוני עשו את המוני העיירות כמרקחה. אחינו ואחיותינו הגדולים הת־גודדו בלילות ובחזרם משם היו "ברושורות" שונות נושרות מכיסי בגדיהם ופראזות מוזרות, משובצות מלים המסתימות ב"אציה", וב"איזם" וכו' נפלטות מבין שפתותיהם. ובעלי הבתים של העיירה, הוריהם של אלה, נסו לצאת חוצץ נגד מעשי הסטיה של בניהם ובנותיהם, אם מחשש לפריצת חומת היהדות על ידי מעשים היאים ל"שקצים" ולא לבחורים יהודים, ואם מאימת הבולשת הרוסית, אשר בשבעים ושבע עיניים התחקתה על עקבות הצעירים, המתימרים למרוד בצאר ובכל המשטר המקודש ברחבי המדינה, ושמחה לאסרם ולדונם למחשכי כלא או לגלות למרחקים, ובכל בית יהודי היתה נטושה מלחמה ארוכה בין אבות ובנים, אך - ללא הועיל.

ואנחנו הילדים התאבקנו בעפר רגליהם של אחינו ואחיותינו ושתינו בצמא את דבריהם. למדנו לדעת, כי לא מבור אחד ישתו כולם את מימיהם. אזנינו קלטו שמות שונים: "ציוני-ציון", "טריטוריאליסטים", "בונד" וכו'.

אולם אם תנועת נוער טרם היתה בימים ההם במרימ־פול, נוער היה בה והיתה בה תנועה. גם אנו, הנערים, לא היינו מ"עור" אחד. בני המשפחות האמידות זכו לחדור לגמנסיה הרוסית. לעומתם, היו בני המשפחות הדלות והנחשלות, מבחינת התורה וההשכלה גם יחד, נתונים למצוקה החומרית של הבית ועוד בשחר הת־בגרותם פרשו מן ה"חדר" והלכו להיות שוליות אצל בעלי מלאכה. אלה הוו את החומר האנושי המתאים ביותר ל"בונד"... ובין שני אלה היינו אנחנו - שכבה ניכרת של נערים, שגדלו על ברכי תורה ודרך ארץ... ולבנו אנו המה לציון...

וכאן ארבה לפתחנו הסכנה, באין מדריך להנחותנו בדרך הנכונה - והנה נמצא הגואל לעדר האובד של נערי העיירה. פתאום נמצאנו מלוכדים סביב אישיותה המקסימה של עלמה צעירה, טובת לב ורבת חן, אשר הופיעה במרימפול ושמה **דבורה בארון**, תלמידה בגימנסיה לבנות בעירתנו, והיא בת רב באחת מעיירות ליטא וסופרת עברית... בעל הדירה, בה התגוררה דבורה, משה ניסלה, היה מלמד דרדקי עני וצנוע, קטן קומה, קשה דבור וטרוט עיניים. הוא ואשתו היו שניהם לקויי ראיה עד כדי כמעט עוורון. חותם חיצוני זה היה טבוע גם על כל יוצאי ירכם וקרו־ביהם, ודוקא בית דל זה היה רווי חזון ואידיאלים, שהאירו את פני כל יושביו. עלתה על כולם הבת הבכירה, בילה, צנומה, נגסית וקשת ראיה אף היא, אבל - ענקית ברוחה, באמונתה באדם, באהבתה את הבריות, בשאיפתה לשינוי ערכים ובנכונותה לתת יד לכל פעולה נועזת ללא חת ומורא. בילה ארחה את דבורה בחדרה ובתכונותיהן השלימו אחת את רעותה. עד מהרה נהפך חדר דבורה ובילה להיות מועדון נוער במרימפול.

... הפעולות בחדרה של דבורה גרשו מתוכנו את רגשי הנחיתות בפני נערי ה"בונד" ונטעו בנו רגש של בטחון עצמי. מיד נדברנו להתאגד באגודה "עבריה" והיינו יוצאים יחד לטייל ברחובות העיר ומדברים בקול רם עברית. גם חלומותינו הציוניים החלו קורמים עור ובשר.

נאום ד"ר ב. בן־יהודה בטקס חלוקת פרס ישראל
ביום העצמאות, ה' באייר תשל"ט

אישי נשיא מדינת ישראל
אישי יושב־ראש הכנסת
אישי שר החנוך והתרבות
כבוד חברי ועדת השופטים
חברים וידידים וקהל נכבד,

בשם כל חברי מקבלי פרס ישראל בשנת תשל"ט וברשותו של זקן מקבלי הפרס ד"ר עציון, אני בא להודות לכם על הכבוד והתהלה, שהואלתם להביע לנו בהחלטתכם להעניק לנו את שיא אותות הכבוד וההערכה, שמדינת ישראל נוהגת לכבד בו מדי שנה בשנה את בחיריה, את **פרס ישראל**, פרס הפרסים אשר לישראל.

המושג והמונח פרס ישראל הושאל לעם ישראל וללשונו רק בימי הבית השני על־ידי ראשון התנאים, אנטיגנוס איש סוכו, תלמידו של שמעון הצדיק, הנמנה עדיין עם עם אנשי כנסת הגדולה; מסכת אבות מיחסת לו לאנטיג־נוס את האמרה: "אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על־מנת לקבל פרס, אלא תהיו כעבדים המשמשים את הרב שלא על־מנת לקבל פרס", והמפרשים, רובם ככולם, מוסיפים: אלא באהבה.

ידועה הגירסה השניה, שהתגלתה עם הנוסח השני של אבות **דרבי נתן**, שבה כתוב: "אלא הוו כעבדים המשמשים את הרב על־מנת שלא לקבל פרס". הפער בין שתי הגרס־אות רב עד מאוד. לפי הגרסה הראשונה - אין העובד חייב לחשוב בשעת עבודתו מאומה על שום פרס, לא לחיוב ולא לשלילה. הוא חיב רק להיות תמים עם אלהיו, תמים עם עבודתו ולעבוד באהבה, ואם ימצאו לנכון להרימו מעם ולהעניק לו פרס על עבודתו, רשאי הוא לקבלו. לפי הגרסה השניה - חיב העובד בשעת עבודתו להתנות, אם בפה ואם בלב, כי לא יקבל שום פרס על עבודתו; והיה, אם נהג כך והתנה את התנאי הנזכר, לא יוכל לקבל שום פרס שיוצע לו, ואם לא נהג כך ולא התנה את התנאי הנ"ל, לא קים כהלכה את מצות העבודה. בין כך ובין כך אסור לו לקבל פרס.

גבירותי ורבותי, אני מפקפק בקביעתו של אחד המפרשים האחרונים של מסכת אבות הקובע, כי הגרסה השניה היא הנכונה. והרי ראיה חותכת לדעתי: הנה לפניכם חבר אנשים - ואני ביניהם - שנענינו להזמנתכם ובאנו בתום־לב לקבל את פרסי ישראל שהענקתם לנו, אות הוא, כי לא התנינו שום תנאי בעבודתנו, לא מחיב ולא שולל, כמצווה עלינו לפי הגרסה הראשונה של אנטיגנוס, אלא עבדנו, כדעת המפרשים, באהבה.

ואכן, אם ארשה לעצמי לעבור לחלק האישי של דברי - אין אני בא לאשר את השבחים שחלקו לי השופטים, אך על אחת אודה בפניכם, ורבים מכם עדי - עבדתי כל חיי מתוך אהבה: אהבתי כל שעור שנתתי בכתה, כל שיחה ששוחחתי עם חניכי, בין בצבור בין ביחידות, כל שעה שחייתי אתם בכתה, בביתי, במסיבה, בטיול, - ושכרי היה רב: עינים נוצצות של ילד צעיר, אודם קל בלחיו של תלמיד מתבגר - שניהם כסימן של התפעלות מהישגים; דמעה בעפעפיה של ילדה צעירה והרכנת ראש עצובה של תלמידה בכתה גבוהה - שתיהן כתגובת הזדהות עם דברים נרגשים שלי על מות חבר, מורה, מנהיג נערץ ואהוב, על מקרה מרגש של אסון לאומי.

ורב שכרי גם כיום, בהפגשי עם חניכי בכל קבוץ, בכל קבוצה, בכל פעולה צבורית, בכל אספה, בכל מסבה, בכל כנס, - והם מקיפים אותי מכל עבר, וביניהם גם בני תשחורת, גם בני זקנה וקרובים לשיבה, וחוטי הלב בינינו לא נתקו, ואין כמעט פער ביחסינו לערכים אנושיים, יהודיים, לאומיים וציוניים; ואם נוספה עתה גם שמחת־אמת שלהם על אות הכבוד המזהיר שזכיתי לו - פרס ישראל - הריני מאושר, וכמוני מרגישים, בלי ספק, גם שאר חברי ועל האושר הזה אנו מודים לכם.

יש אומרים, כי הדבר בא באחור זמן קצת. אכן זקנתי ושבתי, אך ל"הבל הבלים" לא הגעתי. גם כיום, כמו בימי חרפי, אני מאמין גדול בכוחו העצום של החנוך, גם אם חלקו בבית־הספר מוגבל מאוד לעומת חלקם של הבית, הרחוב ושאר גורמים, אבל גם בתחום זה כוחו רב מאוד בשני תנאים: כאשר המחנכים רואים - ויראו גם להבא - את תפקידם לא כמקצוע בלבד, אלא כשליחות, ויוכשרו לכך על־ידי הממונים על הכשרת מורים במשרד החינוך והתרבות וביחוד באוניברסיטאות, ובתנאי שני, אם המחנכים יצרפו לשליחותם אהבה לחניכיהם.

ובזה אני פונה בסוף דברי מעל במה גבוהה זאת אל רעי המחנכים באשר הם שם:

מחנכי ישראל! את שליחותכם זכרו ושמרו! את חניכיכם אהבו, כי זה כל החנוך!

אמונה ותבונה בכפיפה אחת
לדמותו של הרב אברהם דוב פופל ז״ל

ד״ר שלמה קודש

זכרונותי הראשונים מאישיות מופלאה זו מובילים אותי לימי ילדות קדומה. הימים ימי משפט ביילים, קרבן ״עלילת הדם״ הרשמית שתוכננה בקפדנות מרושעת ע״י מלכות הצאר הרוסי האחרון המנוונת. היהודים המואש־מים ברצח ילדים נוצרים למטרות דתיות עלולים היו לשמש למלכות רשעה זו ״שעיר לעזעזאל״ לפורקן זעמם של המוני הרוסים המדוכאים והנבערים. ״הכו ביהודים והצילו את רוסיה״ היתה סיסמה מקובלת על עושי דברה של חצר המלך, פתיחת סכר ליצרי הרצח והשוד של המו־נים מוסתים רעבים וצמאי־דם.

גזר הדין על ביילים צריך היה לשמש אות לשרשרת פוגרו־מים על היהודים בכל רחבי המדינה. מיליוני יהודי רוסיה ידעו את השואה הצפויה להם מגזר־דין רשע זה. בעוד אשר המנהיגות היהודית הכללית מתכוננת למאבק משפטי נואש להוציא לאור משפטו של ביילים האומלל, נקטו הרבנים, הרועים הרוחניים של הקהילות באמצעי הבדוק והמנוסה: ״ותשובה ותפילה וצדקה מעבירין את רוע הגזרה״, חוק עולם. אי לכך התכוננו להתפלל ב״ימים הנוראים״ שקדמו למשפט בלב קרוע ומורתח, לקרוע שטן המזימות נגד בית יעקב.

הרב פופל שימש אז רב ומנהיג רוחני בקהילת היידוטישוק הקרובה לווילנה המכונה ״ירושלים של ליטה״. תקוף חרדה לגורל עמו ונאמן לייעודו ואחריותו כ״מרא דאתרא״ ביקש הרב מישהו חסיד מהימן, ירא שמים ובר - אבהון לשמש שליח ציבור בימים הנוראים - ראש השנה ויום הכיפורים ״שיעבור לפני התיבה״ בבית הכנסת וישפוך שיח לפני אבינו שבשמים לבטל גזרות רעות.

הפור נפל על אבי, זכרונו לברכה, שגר בקופישוק, מהלך שש שעות ברכבת מהיידוטישוק, מרחק רב לפי מושגי הזמן ההוא.

היינו קשורים קשרי משפחה כלשהם והרב פופל הכיר את אבי וסגולותיו. עדיין זכור לי נוסח המכתב הנמלץ ב״לשון הקודש״ (קראתי עברית משחר ילדותי) שהרב פופל שיגר לאבי. במכתב הוא מתאר את ״עת צרה ליעקב״ שהתרגשה עלינו בעוונותינו הרבים וזקוקים לרחמי שמים. אי לכך הוא משדל את אבי לבוא ל״ימים הנוראים״ לשמש בעל־תפילה בקהילתו ולגלגל זכות על ידו לכלל ישראל ולקהי־לת היידוטישוק בפרט.

בחירה זו החמיאה כנראה את אבי והמשפחה כולה. שכן היה זה המקרה היחיד הזכור לי מבית אבא שאבי יעזוב את הבית והמשפחה לכל ״הימים הנוראים״ וינוע ״למרח־קים״ כ״בעל תפילה״ מיובא.

אותי, בן הזקונים לקח אתו, הן לשמש לו ״משורר״ בקולי הילדותי הצלול ״אפכאפן א טאן״, בלשון בעלי־התפילה, והן מסיבה חינוכית שהיתה שמורה איתו. שכן עדיין הנני חושד בו שהסיבה העיקרית לליווי היתה, לא להשאיר שובב זה שבועיים ויותר בלי השגחת אבא קפדן...

מביקור זה נחרת בזכרוני מקרה שאפיין את גדלותו של מארחנו הרב. אותה שנה הקדים החורף לבוא, הנחלים קפאו לקראת ראש השנה, והדייגים התקשו לספק דגים ליהודי העיר המצווים כמנהג לקבל את ראש השנה החדשה בברכה על ראשו המבושל של דג, ״שנהיה לראש ולא לזנב״...

בעלי בתים מכובדים נשארו בלי דגים לחג והיו מצרים מאוד. באשר הרב היה חביב על בני קהילתו נחלץ אחד הדייגים להעלות דג יחיד ברשתו ולהביאו לרב לברך עליו ולהוציא את העיר כולה בברכתו הקדושה.

נעלמה מאותו דייג נועז שהסתפק בדג בעל ראש אחד עובדה ״חשובה״ שאותו אורח קטן בביתו של הרב, בנו של בעל התפילה הוא בן זקונים, ילד מפונק ושגעונו לאכול רק ראשו של דג הפך לחוק בביתנו. משהושם ראש הדג בצלחתו של הרב, נעלב האורח הטפשון והבלתי מנומס ועזב במחאה את שולחן החג. הרבנית החביבה וייתר המארחים מהרו לחדר מפלטי להבין את המתרחש ולפייסני. אבי דווקא הבין יפה את העניין וניסה לטשטש את הבזיון בבדיחות דעת מאולצת. כאן קרה דבר שלא יאומן. הרב החסיד, המקיים מצוה קלה כחמורה, התייחס למקרה הזה בדרך מקורית ומעניינת ביותר. לכשנודע לו סיבת בריחתי, נגש אלי , החליק על ראשי ופנה לרבנית בזו הלשון:

״מה כל הרעש? הרי זה עניין של ברכה. מי לנו כילד יהודי תמים וכשר שברכתו תתקבל במרומים? יברך הילד על הראש ובוודאי נזכה בזכות ברכתו להתגבר על שונאי ישראל ונהיה לראש ולא לזנב״... לא הועילה מחאתו של אבי. הראש הועבר לצלחתי. ברכתי את הברכה בקול רם, והרב ענה אחרי ״אמן״ בכוונה...

(את טעמו האמיתי של אותו ראש דג ״טעמתי״ למחרת היום בין ״מנחה למעריב״ ואבי הזמינני בלשון עברית שדבר אתי ״לשוח לרוח היום״ מחוץ לעיר. משוחרר

מאפוטרופסותם של בני משפחת פופל החביבים, שקלתי את המגיע לי, בחינת ״חוסך שבטו – שונא בנו...)

כזה זכרתי אותו מימי ילדות: בעל קומה משכמו ומעלה, הדור, נעים הליכות, פה מפיק מרגליות ובעל מדרגה.

אחרי מלחמת העולם הראשונה נתמנה לרבה של קהילת מריאמפול החשובה. עם כהונתו ברבנות קהילתו, שרכשה לו אהבה וכבוד, חיש התפרסם הרב פופל כאחד מראשי יהדות ליטא מהמכובדים והנערצים ביותר. רק זה השתחררה ליטא משעבוד דורות והיתה לרפובליקה עצמאית. מסיבות שונות ראו מנהיגי המדינה החדשה ביהודי המדינה יסוד מועיל להתפתחותה של המדינה וזיכו את היהודים באוטונומיה תרבותית עם מיניסטר יהודי לענייני יהדות, חוקה מיוחדת וכדומה – אשליה של שנות־חסד קיקיוני. היישוב היהודי האמין בתמימותו בגלות תרבותית משגשגת והשקיע עצמו בטיפוחה של האוטונומיה. כמובן שעם ראשית האוטונומיה נתגלו חילוקי־דעות בקרב היהודים שקבל צורה של מפלגות. הרב פופל נמנה על מפלגת החרדים הדתיים ״אגודת ישראל״ והפך לאחד מראשי המדברים ביהדות הדתית המאורגנת. הופעתו בציבור היתה מכובדת מאוד. לימים אף נבחר כציר יהודי בסיים (פרלמנט) הליטאי וייצג את בוחריו בטוב טעם ובכבוד רב.

אולם עיקר השפעתו נכרה דווקא במאבק האידיאולוגי הפנימי ביישוב היהודי. כרב חרד בעל השפעה נרתם למאבק היהדות החרדית על נפש הדור בבתי הספר שהוקמו אז בכל קהילות ליטא ומשכו רבבות ילדי ישראל לתורה ולתעודה. ״הוועד הלאומי היהודי״ שהוכר ע״י ממשלת ליטא כסמכות עליונה בעניינים הפנימיים של הקהילה היהודית הקים מערכת חינוך יהודי מפוארת. בתי הספר היסודיים והתיכוניים נתמכו, אפילו הוחזקו ע״י הממשלה שלא התערבה במגמות החינוכיות המנוגדות בקהילה היהודית.

שלושה זרמים נאבקו על נפש הדור:
הזרם השמאלני אידישיסטי – מסביבו התרכזו כל האנטי־ציונים שהמכנה המשותף שלהם היה דבקות ביידיש, מאמע – לשון כשפת הוראה רשמית, בניגוד לעברית של הציוניסטים שחינכו לציונות, חלוציות ועליה לא״י.

החרדים נקלעו באמצע. ודאי שלא נהו אחרי הכופרים השמאלנים ולא הפכו לאידישיסטים אידיאולוגיים. מאידך לא התלהבו מהציונים החילוניים (השפעת המפלגה ציונית־דתית ״מזרחי״ לא היתה רבה ביותר בתנועה הציונית) ומהעברית החילונית שלהם.

מאותם ימי מאבק אידיאולוגי בליטא היהודית שוב זכור לי מקרה מעניין ומשעשע שהרב פופל עמד במרכזו והקרין בחכמתו, בכשרון הדיבור שלו במידה מסויימת גם בראיית הנולד מפתיעה בהתגשמותה בימינו.

וכך היה המעשה:
ועידת הקהילות היהודיות בקובנה בשנות העשרים הראשונות ב״ירח הדבש״ של האוטונומיה היהודית הפכה לאירוע מסעיר בציבור יהדות ליטא המשוחררת. הדיונים, שהתנהלו בצורת קונגרס ממש עם מפלגות פרלמנטריזם, הלהיבו את הדמיון וטעמנו בהם אחד משישים מטעם מלכות ישראל על אדמת נכר...

דא עקא, שבעלי הדמיון האמיתיים ״גדיי הציוניסטים״ כמונו היינו, במחילה, כלואים בין כותלי הגימנסיה הראלית לילדי ישראל מיסודו של ד״ר קרליבך (דודו של עזריאל קרליבך ז״ל עורכו של ״מעריב״ ומייסדו) – ירושת הכיבוש הגרמני שקיווה ל״חנך״ את היהודים לאזרחות גרמנית מועילה...

מורינו היו שיירי הקצונה הגרמנית־יהודית ועם צאת הגרמנים מליטא נשארו על כנם והמשיכו בחינוך הנוער בהצלחה בלתי מבוטלת. אלא שה״נוער הלומד״ נמשך יותר לוויכוחים במליאת כנס ועדי הקהילות מאשר לנטיות המתוחכמות של שם העצם בלטינית ומסתרי הסינוס והקוסינוס בחכמת הטריגונומטריה.

כך השתמטתי משיעור והקשבתי פעור־פה לנאומי ״הגדולים״ מהמפלגות המתנגחות ביניהן – הד״ר יעקב רובינזון הציוני, נואם מבריק מאין כמוהו, המהנדס אברמסון, מנהיג השמאל חריף ועוקצני, והרב פופל, נואם בחסד, מתון בלשונו וקיצוני בדיעותיו.

אותה ישיבה נסבה על שפת הלימוד בבתי הספר של ״האוטונומיה היהודית״. אחרי שנציג האידישיסטים הפליג בשבחה של ה״מאמע־לשון״ כשפת לימוד ונגח בלשון בוטה את ״לשון הקודש״ המתה שלא תצלח להפך ללשון חיים ולשון חינוך, קיבל הד״ר רובינזון את רשות הדיבור.

המנהיג הזה, שהתפרסם אחר כך כבר־פלוגתה של חיים ויצמן ואחרי השואה – כאחד מחוקרי השואה המעמיקים ביותר, נשא בישיבה ההיא נאום נרגש ומעניין להצדקת העברית כלשון לימודים. עם כל הדיבורים הציוניים על העברית כלשון העבר היהודי המזהיר והעתיד הציוני המבטיח, שלף הנואם נימוק פסיכולוגי־פדגוגי בלתי שגרתי וכה אמר:

מסתבר שקיים חוק האטוויזם, חורשת קדומים טמירה, המגלה תכונות של אבות קדומים בדורות מאוחרים של נכדים ונינים וניני־נינים. אי לכך, אין כל שחר לטענה שהעברית היא ״שפה מתה״. חלילה! היא באמת רדומה בנפש האומה. אולם היא תתעורר מהר לתחיה בכוחו של האטוויזם וכו׳ וכו׳.

היה זה חידוש מופלא בטיעון הציוניסטי־הברייאיסטי, והרושם היה כביר. מחיאות הכפיים של הקהל הציוני באולם היו סוערות והיה ברור שהפעם ידו של נציג הציונים הפולמסן המבריק על העליונה.

הנואם הבא היה הרב פופל., נציג החרדים. בהופעתו התמירה, בקולו השקט ובחיוכו הנלבב כבש תיכף את הקהל, שנלהב להמצא במעמד זה של גדולים־מתווכחים.

הוא לא התייחס לטענות האידישיסטים ואלה לא היו בעלי־דבבא שלו. אולם למרבה הפלא, גם לא התקיף את הציונים, פורקי העול. אדרבא, בחן רב פנה לעברו של ד״ר רובינזון ואמר בערך כדברים האלה. ״מאוד מצאו חן בעיני דברי הד״ר רובינזון. נהניתי הנאה רבה מאותו חידוש מפתיע בתורת הנפש המכונה ״אטוויזם״. רעיון יפה ומבטיח נצורות. שכן, על פי חכמת האטוויזם הרי אין כל ספק שבעזרת השם בניו, נכדיו ונניו של ד״ר רובינזון עד סוף כל הדורות יניחו תפילין, יתפללו שחרית, מנחה וערבית, יאכלו רק מאכלים כשרים ויקיימו תרי״ג מצוות, כפי שקיימו אבותיו ואבות־אבותיו של הד״ר רובינזון הנכבד״...

* * *

שנים הרבה חלפו מאז. שואה, חורבן, בניין ותקומה. בשנת 1954 בניו־יורק פגשתי בד״ר רובינזון ז״ל כשהוא מפורסם מאוד כמדען וחוקר ומאוכזב מאוד. העלינו זכרונות מאותם הימים והזכרתי לו את הפולמוס עם הרב פופל שכה התרשמתי ממנו.

גם הוא זכר את התשובה המוחצת של הרב והודה שאמנם לא ציפה לה כלל... חביב היה עלי בית הרב. לא רבות בקרתיו במרימפול, כפי שנהוג היום בביקורי משפחה. קיימתי קשר אמיץ בקובנה עם הדור השני - הניה ואהרון הי״ד וצעירת הבית רבקה, תבדל לחיים ארוכים.

באספות הייתי נפגש עם הרב המכובד והטרוד ונהניתי מיחסו הידידותי אל אחד צעיר כמוני, ההולך בדרך אחרת מדרכו שלו. נימת הסובלנות שלו הייתה מקרבת לב ומעוררת כבוד.

כזה היה וכזה נחרת בזכרוני:
גדול בתורתו, תמים באמונתו, תקיף בדעותיו, נבון במע־שיו, חכם בהתנהגותו ובהיר בדיבורו.

ועל הכל, מצניע לכת, אוהב הבריות; מופת למנהיגות דגולה; תפארת למוקיריו הרבים וכבוד למשפחתו.
זכר צדיק לברכה!

הרב פופל ז״ל

הרב ר׳ אברהם - דב פופל (1870–1923) ז״ל הוזמן ב־1905 (תרס״ה) לכהן כרב בק״ק במרימפול, והוא אז בן ל״ה שנה מיד בשבתו על כסא הרבנות פיתח פעילות ענפה והשתתף באסיפות ובמוסדות האוטונומיה־היהודית, אף כיהן כסגן נשיא הועד הלאומי, כיו״ר ״אגודת־ישראל״ וכסגן יושב ראש הסתדרות ״יבנה״. היה גם מתומכי הקרנות הציוניות.

הרב פופל ז״ל היה אדם בעל שיעור קומה ובעל שאר־רוח ואיש ההגיון הבהיר. גדול בחוכמה ובתורה אף נבחר לציר הסיים (הפרלמנט) הליטאי. הוא אהב את הבריות, והיה מקשיב לכל אדם במצוקה. היה אוטודידקט, טיפח את כשרונותיו בהתמדה ושמו הלך לפניו בכל רחבי ליטא ומחוצה לה. חייו היו מסכת ארוכה של פעילות ומעשים גדולים. רבת־צדדים היתה אישיותו. כל האוכלוסיה אהבה אותו על נועם הליכותיו ואורח־חייו הצנועים, רוחב אופיו וטוב־לבו.

בעודני תלמיד כתה ג׳ בבית־הספר היסודי העברי נפטר הרב פופל. הדבר ארע בחורף. אותו יום ירד שלג כבד והיתה סערה חזקה. המורים החליטו, שתלמידי בית־הספר ילוו את הרב לדרכו האחרונה. הסתדרנו בשורות והתחלנו לצעוד דרך רחוב וילקובושקי לבית הקברות החדש.

הגענו עד הגשר ולא יכולנו להמשיך מחמת הסערה המשתוללת, כמו באה לאשר את אשר שומעים היינו מפי האנשים: ״הסערה מתחוללת כל אימת שאיש דגול וצדיק הולך לעולמו״.

חזרנו לבית־הספר קפואים... המורה הקדיש שיעור לזכרו של הרב פופל.

במשך ימי ״השבעה״ בקרו בעירנו אורחים רבים, בהם צירי הפרלמנט הליטאי. הגדילו מכולם רבני־ליטא. בימי האבל היה בית־המדרש מלא מפה לפה. כ־100 רבנים הספידו את הרב פופל. ואנחנו, ילדים סקרנים "התפלחנו" לבית־המדרש להאזין לדברי הרבנים ענקי־הרוח.

זוכרני, שאחד הרבנים אמר בשיא התרגשותו: ״השמש נטה לערוב״ ופרץ בבכי...

בהיותי נער למדתי בבית־ספר תיכון מקצועי, ליטאי. המנהל היה כומר, פרופ׳ דאמברוצקאס. לספר ההיסטוריה הליטאית היה מצורף עוד ספר על המוסדות הממשלתיים וחוקי מדינת־ליטא. דפדפתי בספר, והנה רואה אני בתמונה: הרב פופל יורד ממרכבה ואשה נוצריה מנשקת את רגליו. בימים ההם עוד לא היו אוטובוסים, מוניות או רכבת. מי שהיה צריך להגיע לעיר הבירה קובנה, היה נוסע יום שלם בכרכרות. את הסוסים היו מחליפים באמצע הדרך. - וגם הרב פופל נסע בכרכרה ומדוע זה נשקה האשה הנוצריה את רגלי הרב?

סיפור קצר הוא: היתה אישה נוצריה, אלמנה שעבדה כמשרתת בבתי־היהודים. בעלה נהרג במלחמת העולם הראשונה. והיא נשארה לבדה עם בנה יחידה, כשגדל הנער הוא למד באוניברסיטה. בתקופת הלימודים הצטרף למפלגה הקומוניסטית. מפלגה זו פעלה אז במחתרת. יום אחד נתפס הבן כשהוא מפיץ כרוזים בבסיס צבאי. בית־הדין גזר עליו מוות. בתקופה ההיא הועלו קומוניסטים רבים על הגרדום. התרוצצה האשה המסכנה מכומר לכומר וביקשה רחמים על חיי בנה. הכמרים אמרו: ״בנך בוגד ומגיע לו עונש מות״... מכיוון שהאשה עבדה בבית־יהודי מכובד והוא התעניין במר גורלה בראותו אותה בוכיה כל היום, סיפרה לו על אסונה. יעץ לה: גשי אל הרב פופל. הריהו ציר בסיים, והוא יביא את דבר מצוקתך לפני השלטונות. הלכה האשה אל הרב, והלה קיבל אותה בסבר־פנים יפות, שמע את דבריה ואמר לה:- לכי לשלום, אני אהיה לך לפה.

ובאחת הישיבות של הפרלמנט דנו בדיני יתומים, אלמנות ובעונש מות. נאומו בסיים נגד עונש מות זכה לפרסום גדול בעולם. הרב פופל ניצל את ההזדמנות והעלה את סיפור חייה של האישה האלמנה. אחרי דין ודברים שכנע הרב את חבר הועדה לחוק ומשפט לחון את הבן, בתנאי שלא יוסיף להיות פעיל במפלגה, ובתנאי שבכל יום יהא עליו להתייצב במשטרה. הבן שוחרר והרב פופל חזר ובפיו הבשורה ״הבן שלך״... בשמעה את דבריו נפלה לרגליו ונשקה אותם.

כשהיינו ילדים קטנים לא הבינונו מדוע הנוצריות יורדות מעל המדרכה, כל אימת כשהרב עובר על פניהן. אך לימים, שגדלנו ושמענו מפי המבוגרים על המעשה הזה, ידענו מה רב הכבוד והיראה שהן מביעות בזה לכבודו של הרב, וכשנפטר ידעתי מה גדולה היא האבדה שאבדה לקהילת מרימפול. הלך לעולמו רב גדול, איש לוחם לצדק ואוהב את הבריות.

חנוך ויטנברג

הרב אברהם דב פופל רבה של מרימפול, חבר ה״סיום״ הליטאי יו״ר מועצת ההורים של הגמנסיון העברי.

ר' שלמה הדין

ד"ר אמה ז'לודוק

אילו הלכן החיים במסלול נורמלי, ולולא הושמדה יהדות ליטא בימי השלטון הנאצי, היו מופיעים בלי ספק הרבה ספורים ואגדות על האישיות הדגולה ר' שלמה הדין, ספורים בלי סוף על עזרתו החומרית, על הדרכתו הרוחנית ועל אומץ לבו המוסרי.

ר' שלמה הדין היה מכובד על הכל במרימפול. יהודים אהבוהו ולא יהודים הביטו אליו בהתפעלות. גישתו היתה קדושה, אצילה, קדש קדשים. זכרו לברכה! כבן תורה גדול, לא בלה את כל זמנו בבית המדרש, אלא דאג לכל יהודי בצרה והושיט לו ידו לעזרה. כל אדם וגם ילדים קטנים, הכירו אותו והתיחסו אליו ביראת כבוד.

ר' שלמה "עושה שלום". זוג יהודי עמד להתגרש. ר' שלמה ידע כי הגורם הוא העוני. היו חברות צדקה שקמו כדי לעזור לאנשים בסבל. אבל ר' שלמה מהר לפעול כדי להציל את שלמות המשפחה. לא חכה ל־החלטת "חברת הצדקה", כי רצה לעשות את השלום מהר ככל האפשר. תמונה עצובה של עוני נורא פגשו עיניו בבואו לבקר בבית המשפחה: ילדים רעבים ומוזנחים מתגלגלים בפנות החדר ובוכים מרה. לבו נשבר בקרבו. לא היה לו צורך לשאול שאלות מפי ההורים המריבים. בלי להגיד מילה עזב את ביתם ומהר לבתי המסחר היהודים בעיר. הוא רץ ברחוב כי ידע איפוה יוכל לקבל עזרה מהירה למשפחה האומללה. הוא שכח את עצמו, את בריאותו הרופפת, אפילו את משפחתו. איך הוא יכול לחשוב על משהו, כששלום בית במשפחה יהודית נמצא בסכנה. הוא חזר אל זוג המריבים ביניהם, הגיש להם עזרה חומרית, דבר על לבם דברים היוצאים מן הלב ובאישיותו הטהורה הציל את שלום הבית. המשפחה נצלה והדין מאושר.

קדוש השם. ידוע היה שר' שלמה הדין כשהוא נכנס לבית המדרש בערב ליל הכפורים היה מפנה את מבטו הראשון למקום הקבוע לחיילים, ששרתו בצבא הרוסי במרימפול, וכשראה - והיה בטוח - שהם נמצאים במקום, יכול היה להתחיל במנוחה בתפילה. היה חוק בצבא הרוסי, שהחיילים היהודים מקבלים חופשה לחגים לתפילה, וביחוד ליום הכיפורים, לראש השנה ולחג הפסח. אחרי התפילה היו החילים מוזמנים כאור־חים לבתים שונים. התחילה המלחמה העולמית. ערב יום הכיפורים. החיילים עוד לא הגיעו לבית המדרש. ר' שלמה לא יכול להרגע. הוא החליט ללכת למפקד הצבא. הוא כתת את רגליו עד הגיעו אל המפקד, בכה והתחנן שישחרר את החיילים היהודים ל"כל נדרי". המפקד התרשם ממסירות הנפש של ר' שלמה ונתן חופש לחיילים. ר' שלמה חלה בדלקת ריאות אבל הצליח במשימתו.

ר' שלמה הדיין ובן דודי יוסף

בביתו של ר' שלמה הדיין התאכסן תלמיד הגמנסיון העברי יוסף פרוסק, שכונה בפי כל בחיבה "יוסף'קה". אביו - שמואל לייב מלאזדיי היה אחיה של אמי שרה לאה לבית פרוסק ובהשראתה שלח את בנו בכורו יוסף למרימפול, כאשר נפתח שם הגמנסיון העברי. ליוותה את יוסף בת דודתו רוחמה, עלמה ענוגה ושברירית שניהלה את משק הבית, דאגה לארוחותיו, ללבושו לבל יחסר לו דבר.

יוסף'קה הצטיין בלימודים הריאליים ולא היו לו בעיות בלימודיו. הוא הירבה לעסוק בספורט ואף הצטיין בקבוצת הכדורגל של המכבי המקומי. יוסף'קה עם היותו איש רעים וטוב לב מאין כמוהו, היה גם נוח לכעוס ולפעמים אף גועש ורועש. רוחמה לא יכלה לעמוד בפני מזגו הסוער ולא פעם הייתי עד לוויכוחים קולניים ביניהם. **לבסוף חזרה רוחמה ללאזדיי ויוסף נשאר לבדו** **"ב"כרך".** **עלה בדעתי לבקש את ר' חיים זאב קונביסר - חזן ושו"ב, שבביתו התאכסנתי אז, שידבר על לבו של הדיין שיאות לקבל את יוסף'קה בביתו כ"קווארטיראנט".**

ר' שלמה הדיין היה כבר אז בעינינו - תלמידי הגמנסיון, תמים-דרך ואיש מופת שסביבו נרקמו אגדות על מעשים טובים, על גדולות ונצורות שעשה למען חלשים ונזקקים, על דאגתו הרבה לבני נוער ללא הורים, על אהבת הזולת, על שמירת צלם האלהים שבאדם וכהנה וכהנה.

ר' שלמה הדיין ניאות לקרב את יוסף'קה המרוחק מבית הוריו והכניסו כדייר עם פנסיון מלא לביתו.

הדיין ראה בכך מצווה שנזדמנה לו מן השמים לפרוש חסותו, לפקח עין ולהשגיח על יוסף׳קה לבל יסתה חלילה מדרך הישר.

כך נהיה יוסף׳קה השובב והגועש בן־בית אצל ר׳ שלמה ובן טיפוחו האהוד.

מאז-הייתי נכנס ויוצא לביתו של ר׳ שלמה הדיין לפגישות עם יוסף בן־דודי וחברי האהוב. בביקורי הוקסמתי שוב ושוב מאישיותו המקרינה טוב-לב ואהבת הבריות של ר׳ שלמה, מעיניו החודרות כליות־ולב, שאינך יכול להסתיר ממנו דבר. דאגתו ליוסף היתה אבאית ממש ועם היותו כל כולו שרוי ב-ד׳ אמות של תורה ותפילה - גילה הבנה מפתיעה למעשי המשובה של יוסף׳קה הינחה אותו בהילכות דרך־ארץ, כיבוד אב־ואם, היה מדרבנו לכתוב להוריו על לימודיו ועל חוויותיו. לא פעם מצאתי את ר׳ שלמה רכון על השולחן מעל ליוסף׳קה ועוקב אחר כתיבתו בהכנת שעוריו.

וראו זה פלא: יוסף׳קה התוסס והמתסיס נהיה שונה לגמרי בחברתו של ר׳ שלמה הדיין; צייתן, נינוח ומאופק. זאת מתוך יראת כבוד אל בעל הבית הצדיק. הוא היטיב לדעת שכל מה שר׳ שלמה אומר - לטובתו אומר.

עם זאת לא שינה יוסף׳קה ממנהגיו של ילד בן־חורין, חניך הגמנסיון המודרני, השקוע בספורט ובהתחרויות כדור־רגל, כשהאדיקות הדתית היתירה היתה ממנו והלאה. התנהגותו זו לא פגעה כמלוא הנימה מהערצתו לר׳ שלמה הדיין ולא ביחסו האבאהי ומסירותו של הדיין לבן חסותו.

עם סיום חוק לימודיו בגמנסיון נטל יוסף׳קה אתו את הערכים המוסריים שהיקנה לו ר׳ שלמה הדיין ואת האמונה הציונית ואת הכיסופים לארץ ישראל שהשריש בו הגמנסיון העברי במרימפול.

בשנת 1935 עלה יוסף לארץ ישראל עם קבוצת מכבי ליטא - שהשתתפו במכביה השניה - ונשאר בארץ כעולה בלתי ליגלי. ר׳ שלמה הדיין נפטר בעירו.

רוחו של ר׳ שלמה הדיין הוסיפה לשרור בביתו של יוסף בירושלים וביחסיו עם הזולת עד יומו האחרון.

זכר הצדיק ר׳ שלמה הדיין לברכה!

זכרו של יוסף ינון עמי ועם משפחתו כולה לעד.

אברהם גולוב.

רבי שלמה הדיין (בוטניצקי)

רב שלמה הדיין והמשרתים בקודש

שם משפחתו היה ידבניצקי. איש לא קרא לו שלמה הדיין בשם משפחתו. קראו לו בנימין בן הדיין. בנימין היה בעל חנות של קמח, סובין, אורז, סוכר.

ר׳ שלמה התגורר בקומה ב׳ בקרבת חנות הבדים של אלתר קושנר שעל יד השוק, כ־200 מ׳ מחצר בית הכנסת. הוא היה יהודי צנום, גבה קומה ומתגבן – לא רק מחמת זקנתו, אלא גם בגלל קומתו הגבוהה ורזונו. זקנו הלבן היה ארוך וצנום כרב שלמה עצמו. היו לו פנים חוורות ועינים בוערות. היה נועל מגפים שחורים גבוהים והמכנסים בתוך המגפים. כשהיה עובר מביתו לבית המדרש או בחזרה, היו העוברים – מרוב כבוד אליו – עוצרים לרגע עד שהיה עובר. הגויים גם הם היו עוצרים ורבים היו קדים לו קידה.

והנה לרגל חגיגת ה,,סיום״ סדרת תלמוד – הש״ס היה הבית מתמלא אורחים – חברי החוג הקבועים ומכובדים וביניהם רב העיר הרב הלר, נמוך קומה עם ,,קפוטה״ שחורה תפורה היטב ועם צילינדר שחור ומבריק, שגובהו הניכר היה מוסיף לקומתו הנמוכה. עיניו אפורות־נבונות, זקנו אדמדם כהה, וכולו היה שופע חמימות וחגיגות. הרב ר׳ אברהם גרס, בודק השחיטה בעיר. נמוך קומה רחב כתפים עם זקן עבות אפור־שחור. סבא וחבריו לחוג ידעו, שאת ר׳ אברהם יש לכבד בכמות ניכרת של משקה חריף ואז היה ,,כמעין המתגבר״, משמיע דברי תורה. היה מרבה בתורה כאימרה ,,נכנס יין – יצאה תורה״.

ומובן, שבלי חיים וולוול חשוחט (קונביסר) לא היתה מתקיימת שום שמחה (וגם שום אבל, חלילה). בעל קומה בינונית עם ,,קפוטה״ שחורה ונקיה, זקן שחרחר ונאה, עינים חומות חמות ושובבניות, תמיד נקי, תמיד שופע חיים. היה לו קול מצלצל ודי ערב. הוא היה בעל תפילה זקן ורגיל, שוחט מצוין בעל קורא ומוהל שלא היה שני לו, ניגונו היה לפי המסורת האשכנזית ויחד עם זאת, מאוד מקורי. יש המספרים, שביום האקציה הגדולה, באותו יום של ט׳ אלול תש״א שהובלה לטבח כל העדה הקדושה, היה זה חיים וולוול השוחט, שהלך הראשון לפניה ואמר פסוקי־תהילים ותפילות בקול קורע לבבות...

בין המשתתפים בחגיגה היה גם אברהם החזן (לנסקי), יהודי בעל־גוף עם פנים די יפות ובריאות ועינים חומות וטובות. היה לו טנור די חזק והיה בעל תפילה לא רע.

יענקעלע* השוחט (ליבוביץ) יהודי צנוע, נמוך־קומה עם זקן שיבה, בעל עינים כחולות. טוב לב נסוך על פניו – פני המלאך. כולם קראוהו בשם החיבה יענקעלא –ולא רב יענקל השוחט. מנהגו היה לעבור לפני התיבה בשלושת הרגלים, עטוף כולו בטליתו, כולל כפתו, ורק פניו, פני המלאך, מבצבצות – הלולב והאתרוג היפים בידיו והוא מנעים את ,,הודו לה׳״, או ,,אנא השם הושיעה נא״ ומנדנד את הלולב לכל עבר. קולו היה רך ולבבי ותחנוניו כה נוגעים ללב!

במסיבת הסיום היה יושב בשקט ושר בצוותא את הניגונים שהפותח בהם היה החזן ר׳ אברהם לנסקי.

בשמחת הסיום לקחו חלק רק אלה שעסקו בתורה מדי יום ביומו. לאחרונים צורפו החזן ומשה השמש של בית המדרש. יהודי צנוע ושקט, שהיה עובר לפני התיבה בשחרית של שלוש רגלים וימים נוראים כזקן ורגיל.

חידה היתה בעיני מאין שואב יהודי זקן וחולה זה כוחות לצום ביום הכיפורים ולהתפלל כשליח צבור תפילות ארוכות ומיגעות בעמידה באוויר הדחוס מרוב קהל ומאות הנרות הדולקים. – רק אמונתו השלמה והקדושה שהיתה אופפת את הקהל כולו, נסחה בו כוחות עצומים אלה.

---

* יעקוב ליבוביץ או כפי שכינוהו בחיבה ואנקעלע השוחט הוא אביו של ד״ר ברוך בךיהודה.

ר' חיים זאב קונביסר ז"ל

בעל סמיכות לרבנות, מוהל, חזן, שוחט וסופר סת"ם. היה הרוח החיה בקהילת מריאמפול, פעיל מאוד בחברות צדקה ובאירגונים יהודיים שונים בעיר. טוב ליבו חינו ודרך הארץ שנהג בכל, הפכוהו לאישיות נערצת על כל בני הקהילה.ואף מעבר לתחומה יצא שמו.

בחוש טבעי של אדם בעל אינטלקט בלתי רגיל, פישר ותיקן הדורים בכל תחומי החיים בעיירה, ויש שאמרו כי ליווה את בני העיר בכל בעיותיהם, מיום היוולדם ועד יום מותם. ר' חיים זאב קונביסר היה נציג נאמן לקהילתו, אהב את הבריות והיטיב עמהם ככל אשר היה לאל ידו.

כישוריו כמנהיג נאצל וכשליח ציבור אמיץ לב, לא עמדו בסתירה עם תכונותיו המופלאות בכל פעולה מפעולותיו הענפות.

ביתו היה פתוח לכל אורח נוטה ללון, אשתו ובנותיו ידעו שעליהן להיות מוכנות לבוא אורחים ללא הודעה מוקדמת ואף לסעוד על שולחנם, ולא אמר איש צר לי המקום...

אף את היהודים שהיו מגויסים לצבא הליטאי והוצבו בקסרקטין בפרברי מריאמפול לא שכח, סיפק צרכיהם הדתיים והדריכם לנאמנות לעם היהודי ולארץ ישראל - וגם למדינת ליטא; מדי שנה היה עורך להם בעיר סדר פסח כהלכתו ודואג להם בכל חג ומועד יהודי.

כל נזקקי מריאמפול ידעוהו כמי שיוכלו למצוא אצלו סעד רוחני וכספי. לכולם עזר ולא פעם אף תוך גרימת עוגמת נפש לעצמו, אך דבר לא מנע ממנו להמשיך, כי רבה הייתה אמונתו באדם, כשם שרב היה רצונו להיטיב עם כל אדם. רבי חיים זאב קונביסר הקפיד במצווה קלה כחמורה. נאמנותו לבני עדתו לא ידעה גבול ורעיתו בתיה זצ"ל, היתה עזר כנגדו וסייעה לו בכל מאודה, כל ימי חייה. אשה צנועה וחסודה, צדקת וישרת לב.

בבוא העת שלח את שלוש בנותיו לארץ ישראל בתקוה לעלות אחריהן. באחד ממכתביו האחרונים, כשליטא כבר בידי הרוסים, כתב מה מאוד חפץ הוא לחגוג את בר המצווה של נכדו בארץ ישראל, אך עד לבר המצווה שלוש שנים... והשערים סגורים. בני הקהילה מנעו בעדו הנסיעה ארצה, הוא ידע כי זקוקים הם לו. רצה ולא הספיק להגשים חלומו. במאבקו בין חובתו לקהילתו ובין כמיהתו לעלות לארץ ישראל ולהצטרף לבנותיו, נרצח יחד עם עדתו על ידי חדלי אנוש נאציים ונטמן בקבר אחים באזור הקסרקטין בירכתי העיר - שם היה משרת בקודש בימי חג ומועד לחיילים היהודים.

וכך סיפר ניצול ההריגה: ר' חיים זאב קונביסר נשאר נאמן לבני קהילתו עד הרגע האחרון וטרם מותו, לאחר שנצטוו לחפור בורות - קברי אחים, ולפני שנורו כולם למוות, הספיק לאמר וידוי עם בני הקהילה... חי עם בני קהילתו ועמם ניספה בשואה.

בנותיו: **שולמית ומרים**

חיים וועלוול קונביסר - כפי שהכרתיו

כשעזבתי את עיירתי - לזדיי - כדי להמשיך לימודי בכיתה הרביעית בגמנסיון העברי במרימפול - לא יכלו הורי למצוא עבורי מקום טוב יותר מאשר אצל ר' חיים זאב קונביסר. התקרבתי לגיל בר־מצווה ועיירתי לזדיי היתה רחוקה ממרימפול, במושגי הימים ההם. כבר אז עסקתי הרבה בספורט והייתי פעיל מאוד במכבי המקומי, יו"ר ועד הכתה, ניגנתי בתזמורת המנדולינות ומה לא? כל זה בנוסף ללימודים בגמנסיון, בקיצור עיסוק מלא בכל שעות היום והערב.

ר' חיים זאב, או כפי שכינוהו בעיר - ר' חיים וועלוול דער שוחט - היה גם מוחל ובודק צדק, אך עיקר תהילתו היה

על קולו הערב - הוא היה חזן בבית הכנסת הגדול בעיר - ועל פעילותו הציבורית הענפה.

גבר נאה בשנות ה־40 לחייו, היה ר' חיים וועלוול, מקפיד על לבושו, זקנו הקצר היה תמיד מסורק יפה ומבטן החד של עיניו היפות היה חודר אל תוך תוכך; לא יכולת להסתיר מפניו דבר, גם אם רצית.

אשתו בתיה, אשה נמוכת קומה ומסבירה פנים תמיד, היתה דואגת לארוחות בוקר, צהריים וערב וגם בין־הערביים, ועם כל היותי ברזן, לא יכולתי אלא לגמור את ההלל על המאכלים הטריים והטעימים שלה. לבתיה היה איכפת ש,,אברמקה'' יאכל לשובע, ,,כדי שיגדל'' וכאשר יבואו הורי לביקור - לא תהיה להם עילה לדאגה לבן הזיקונים שלהם (הייתי הבן הצעיר במשפחה). ואכן נרקמה ידידות אמת בין הורי לבין ר' חיים וועלוול ואשתו. בביתם הרגשתי כמו בבית הורי.

כאשר ר' חיים וועלוול היה שם לב כי אני מזניח את השיעורים למען משחקים וספורט היה שואל כבדרך אגב ,,אברמקה, מה יהיה על השיעורים למחר? עפעס לא שמעתי אותך היום קורא בתנ''ך ואם אינני טועה יש לך מחר מבחן בתנ''ך - הלא כן?'' הדברים נאמרו בתקיפות, אבל בחן ובחיוך ולא נותר לי אלא להתקפל וליטול את ספר התנ''ך ולהתכונן כדבעי. ור' חיים וועלוול היה נוהג לבדוק אם אכן הכנתי את שעורי הבית כראוי.

כאשר הייתי מגזים בהתגרויותי בילדות שלו, הצעירות ממני, הן היו משמיעות קריאות כגון ,,מה אתה מושך אותי בצמה? ,,או כאשר הייתי צובט בלחייה של מרים הקטנה - דוקא כשהוא היה חוזר הביתה מברית־מילה או חתונה - היה די שיקרא בשמי בניגון מסולסל: ,,אברמקה! נו! מה זה?'' - כדי שארגע.

הורי היו אסירי תודה לר' חיים וועלוול על דאגתו האבהית לבנם ועל המעקב המתמיד שלו אחרי לבל אסטה מדרך הישר. אבי ז''ל מוסמך ישיבת וולוזשין, סמך על ר' חיים וועלוול שהיה יהודי שומר מצוות ויחד עם זה פתוח לרוחות החדשות שנשבו אז. העובדה עצמה שר' חיים וועלוול שלח אף הוא את בנותיו ללמוד בגמנסיון העברי ,,תרבות'' שבעיר - הניחה את דעתו של אבי, בן דורו של ביאליק. אבי ,,נכשל'' אף הוא בקריאת ,,אהבת ציון'' ו,,אשמת שומרון'' ,,במחתרת'' עוד בהיותו בישיבת וולושזין.

ר' חיים וועלוול טרח והכין אותי לקראת יום הבר־מצווה, הדריך אותי בקריאת פרשת השבוע ודאג שהדרשה שלי תהיה משופרא דשופרא.

אימי היתה אדוקה ודאגה לי: אך שבתי אצל ר' חיים וועלוול פטר אותה מדאגות לאוכל שלי ולא כל שכן לכשרות, התפילה שלוש פעמים ביום - היתה דבר מובן מאליו. כל זה גרם נחת רוח רב להורי ובעיקר לאימי.

לא תמיד הסתדרתי עם הסבתא שבבית - אמו של החזן. לא מצאו חן בעיניה לא תרגילי ההתעמלות שהייתי מתרגל בחדר האוכל, ולא כדור הרגל בו הייתי מתאמן ומעיף אותו לכל חדרי הבית ולפעמים פוגע אף במצחה או גרוע מזה, במשקפיה. היא היתה גוערת בי ומתלוננת עלי, אך ר' חיים וועלוול היה מזכיר לה שגם הוא החזן והבעל קריאה, בכבודו ובעצמו היה עושה מעשי קונדס בגילי לא פחות ממני, וכדי לצאת ידי חובה כלפיה היה גוער בי ויחד עם זה קורץ לעברי קריצה שובת־לב כמי שאמר: ,,אל תקח ללב יותר מדי ואל תרגיז אותה.

ר' חיים וועלוול היה מעורה בחיי קהילתו. לא היתה שמחה בבית יהודי במרימפול שר' חיים וועלוול לא הוסיף לה נופך משלו. - נוסח דיבורו, שירתו הנאה - שירי קודש ושירים לאומיים ועממיים עססיים, אותם היה שר ברגש רב.

לא היה דומה לו בעברו לפני התיבה או בהנעימו זמירות באולם לרגל חג החנוכה, פורים או נשף ציוני או לאומי.

שירת התקווה בסיום חגיגות הצהרת בלפור, בפיו של ר' חיים וועלוול היתה מעלה דמעות בעיני כל. ומי כמוהו ידע לשמוח בשמחת תורה בבית הכנסת, בחגיגות בר־מצווה או חתונה.

הוא היה אהוד על הכל ומבוקש בכל חברה ובכל בית. ר' חיים וועלוול היה ציוני בלב ונפש. בניגוד לקודמו בתפקיד השוחט - הזקן ר' יעקב לייבוביץ (אביו של ד''ר ברוך בן יהודה שלנו...) הוא לא רק שלא התנגד לעליית בנותיו לארץ ישראל אלא עודד וסייע בידי כל אחת ואחת מהן. כי לדידיו מרימפול וליטא היה רק תחנות מעבר, פרוזדור לעליה לארץ ישראל.

ר' חיים וועלוול החדיר בי תחושת יחס כבוד לזולת, הבנה לבעיותיו, למיחושיו ובעיקר למחסורו. ר' חיים וועלוול היה מוכן תמיד לבוא לעזרת אלמנה, יתום, חולה, זקן ונזקק. לא רק שתרם אלא התרים אחרים וסייע באוסף תרומות לקרנות צדקה ולגמילות חסדים.

בביתו של ר' חים וועלוול היתה תמיד תנועה - אנשים באים ויוצאים. גם פרנסי הקהילה היו פוקדים את ביתו. לא פעם ראיתיו יושב בראש שולחן בישיבה עם כלי קודש שבעיר, עם אנשי הקק''ל או בענינים קהילתיים אחרים. כל ידיעה טובה על ארץ ישראל היתה מרנינה את לבו ומקפיצה אותו מכסאו לפצוח בשירה.

ר' חיים וועלוול לא הזקין כלל. ראיתיו שנים רבות לאחר סיום הגמנסיון ועזיבתי את מרימפול - הוא תמיד היה עדיין מלא מרץ, שופע בדיחות הדעת ואהבת הבריות.

חלומו הגדול לעלות לארץ ישראל ולהצטרף לבנותיו שהקימו כולן בית ומשפחה בארץ חלומותיו - לא התגשמו.

המרצחים הנאצים שמו קץ לחייו.

זכר צדיק לברכה.

אברהם תורי-גולוב

אבא יצחק רוזנטל ז״ל

אבא יצחק בן ר׳ אליעזר תנחום רוזנטל נולד במרימפול בשנת 1875.

מנעוריו הצטרף לחובבי ציון, ומשנוסדה - לתנועה הציונית. את כל זמנו הפנוי מדאגות פרנסה הקדיש לציונות.

הוא חנך את הנוער של מרימפול לציונות,וכנואם מחונן ונלהב היה עובר מעיר לעיר ועושה נפשות לציונות ונרתם בעולם של המפעלים והקרנות הציוניים.

הוא השתתף בועידות של ציוני רוסיה, ביניהן בועידת מינסק הידועה, ונבחר כציר למספר קונגרסים ציוניים, החל מהקונגרס הציוני הראשון.

במלחמת העולם הראשונה נדד למעמקי רוסיה ושהה בערים מינסק, צרירצין ומוסקבה, בהן המשיך בפעולתו הציונית.

משחזר בשנת 1921 לעיר מולדתו מרימפול, נכנס ראשו ורובו לפעולה הציונית והציבורית, השתתף בועידות הציוניות והיה חבר ועדיהן המרכזיים.

כן היה פעיל במוסדותיה הציבוריים של היהדות הליטאית בתקופת האוטונומיה הלאומית ולאחריה. היה חבר ועד הקהילה בעיר ובתקופה מסוימת ייצג את התושבים היהודיים במועצה המקומית.הוא לא ידע פשרות באמונתו הציונית ומשנוסדה התנועה הרביזיוניסטית, הצטרף לשורותיה בלהט, מתוך אמונה בדרכו של זאב ז׳בוטינסקי והיה פעיל בה עד יומו האחרון.

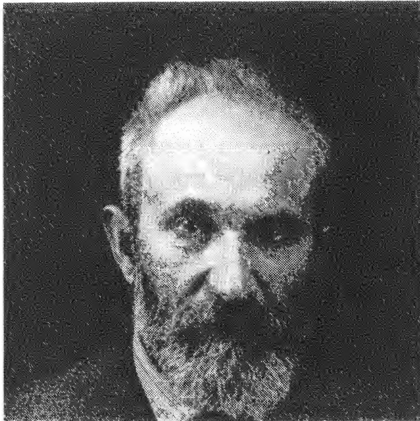
בשנת 1937, עלה לארץ ישראל וזכה לראות בהקמת מדינת ישראל.

הוא נפטר בתל אביב בכ״ה תמוז תש״ח, 1948. אלמנתו - לאה רוזנטל לבית גפן נפטרה בת״א ביום י״ז ניסן תשי״ג.

גם בנו היחיד שמחה רוזנטל, ניצול השואה, זכה לעלות ארצה, והיה היועץ המשפטי של משרד הבריאות, עד פרישתו לגימלאות.

נכדו, אבא יצחק (הנושא את שמו) בוגר האוניברסיטה בתורת המחשב ומוסמך כפסיכולוג ונכדתו אסתר עורכת דין.

ועוד מלים ספורות.
אם ד״ר הרצל נחשב לאבי הציונות - הרי אבא יצחק

ר׳ אבא יצחק רוזנטל ז״ל

רוזנטל יכול להחשב לאביהם של מפיצי הרעיון הציוני.

אף המחנך הדגול שזכה בפרס ישראל לחינוך, ד״ר ברוך בן יהודה, רואה עצמו כתלמידו של אבא יצחק רוזנטל בציונות ובהקדשה לספרו ,תולדות הציונות״ שהעניק לו,כתב: ,,אתה הדרכתני בציונות, אף הדרכתני ציונה״.

(מתוך ,,היכל ששקע״ לישראל יבלוקובסקי ז״ל).

משה דוד הימן ז״ל

משה דוד הימן נולד בוילקומיר להוריו נפתלי והינדה הימן. נצר למשפחת תלמידי חכמים מחסידי חב״ד וסוחרים רבי תנופה ויוזמה. עם נישואיו עם קרינדל רוזנטל בת אליעזר תכחום, עבר לגור במרימפול.

היה סוחר וחרשתן ונתגלה כעסקן חרוץ העוסק בצרכי ציבור באמונה.

היה אחד היוזמים יסודם של חברות ומפעלים ציבוריים במרימפול, כגון: תלמוד־תורה, לינת צדק, גמילות חסד, ביקור חולים ועוד.

היה אחד משלושת נציגי העדה, דוזורצה בלע״ז (שני האחרים היו מר אבלסון ומר בנדלין ז״ל), כלפי השלטונות הרוסיים, לפני מלחמת העולם הראשונה, ובשל כך נאלץ לעקור מהעיר עם משפחתו בהתקרב האויב הגרמני. בתום המלחמה חזר למרימפול ולעסקנות הציבורית בה.

היה אחד מיוזמי רעיון הקמת הגימנסיה העברית במרימ־

פול, השתתף ביסודה והיה חבר ועד הגמנסיה.

היה חבר ועד הקהילה, וכאן נתגלתה אישיותו בדאגה לפרט בצר לו.

לבו היה פתוח לכל אדם, והטיפול בכל נדכא ומר נפש בלע את מרבית זמנו. קשריו הרחבים עם בעלי השפעה ושלטון סייעו תמיד ליהודי שנפל ברשת החוק השרירותי והצורר.

היה ציוני חם כל ימיו, עוד בימי הרצל רכש אדמה בארץ ישראל, ומאוחר יותר ביקר בארץ וזכה להשתתף ביסודו של מפעל חרשתי ברמת גן בשנת 1933. למפעל זה נתקשרו בתו אסתר וחתנו משה לנצמן ז״ל שהיה מהנדס חשמל במקצועו, ובניו: נפתלי הימן – שמאז ומתמיד עסק בבניה וביעוץ הנדסי כמהנדס וכקבלן כאחד, ואבא זיסקינד הימן ז״ל. הם זכו והקימו משפחות ובתים בישראל. גם בנו הבכור שלום שכנא זכה לעלות ארצה בערוב ימיו, אחרי מלחמת ששת הימים, והוא ורעיתו רחל נפטרו בארץ בשיבה טובה.

בראשית מלחמת העולם השניה פתחו משה דוד וקרינדעל הימן ז״ל את ביתם בפני עשרות פליטים יהודים מפולניה, למרות איסור השלטונות להחזיקם במרימפול, והוא עזר לפליטים להסתדר.

עסקנותו נבעה מאישיות טובת לב ורחבת לב המקפלת בהרגשותיה את צער הזולת ואת שמחתו. זו היתה עסקנות מתוך מצפוניות יהודית, הרואה כחובה להציל עני מגור לו.

הוא היה דמות מקורית של חיים יהודיים רוויים הרגשת שיתוף גורל ורגישים לכל צרה של הפרט והכלל.

ביום השואה, ט׳ אלול תש״א, הלך לגרדום על קידוש השם, עם עדת ישראל במרימפול, ואתו אשתו ובנו אריה – עורך דין. בתו דבורה (דורה), בעלה צבי גרישא כהן וילדיהם אסתר (פירה) ויצחק (איזה) הוצאו לשריפה בקובנה כחשודים על ידי הנאצים בריגול לטובת ברית המועצות. ה׳ ינקום דמם!

,,אלוהים, אל דמי לך, אל תחרש ואל תשקוט אל״.
(תהילים פג/2)

(מ,,היכל ששקע״, נכתב ע״י ישראל יבלוקובסקי ז״ל).

מכתב מאת ח.נ. ביאליק למשפחת היימן

חיים טהרלב (טרלובסקי) - האמן, הסופר והמחבר

חיים טהרלב (טרלובסקי), בן יעקב וצפורה נולד בכ"ו חשון תרע"ה (1914), בעיר מרימפול שבליטא. היה הבן הצעיר במשפחתו בת 11 נפשות. בן 9 נתייתם מאביו ומאמו ולאחר זמן קצר עבר לגור במשפחת דודו שהיה אופה.

בגיל 13 נכנס לעבוד במאפיית הדוד ובגלל קשיים כלכליים לא זכה להיכנס לגימנסיון העברי שבעיירתו ולקבל חינוך תיכון. הוא המשיך ללמוד בעצמו לאחר שעות העבודה ורכש לו בעצמו השכלה רחבה ביותר. בשנות הנעורים המוקדמות הצטרף לקן "השומר הצעיר" במרימפול ועד מהרה נעשה מראשי הפעילים בו בשטח התרבותי והחברתי־תנועתי. כאן מצא כר נרחב לגלות את כשרונותיו האמנותיים ויכולתו הספרותית והבימתית. היה עובר בקיני התנועה וקורא משיריו באידיש ובעברית. כמו כן הכין תערוכות ביים הצגות וערך את עלון הקן. בגיל 17 יצא להכשרה בסביבת ממל, ובשנת 1933 עלה ארצה. משך שנה מצא את פרנסתו כצייר שלטים בתל־אביב ובפתח־תקוה. בסוף 1934 הצטרף למשק יגור, בנה בו את ביתו והקים משפחה.
במשק עבד בענפים רבים. היה רועה־צאן, אופה, טבח, צבעי, מנהל חשבונות, מורה ועוד. היה פעיל מאד בשדה התרבות, אירגן את החוג הדרמתי והדריכו במשך שנים רבות. כתב, עיבד וביים הרבה מחזות, מהם שהועלו על במת יגור ועל במות אחרות בארץ. בשנת 1946 הועלה על קרשי "הבימה" מחזהו, שעובד על פי ספרו של אברהם מאפו "אהבת ציון". היה שנים עורכו של יומן יגור. בשנים 1949־50 היה כתב עתון "הדור" באיזור העמקים.
במשך כל השנים לא זנח את יצירתו העצמית, כתב שירים ומחזות ואף עסק בציור.
בשנת 1955 נשלח ע"י המשק לשתי שנות לימוד באוניברסיטה בירושלים ולאחר מכן חזר לרכז את ועדת התרבות במשק.
בשנת יובל ה־40 של יגור, הכין עם ילדי ביה"ס את ההצגה לערב הסיום - "המלך מתיא הראשון בגיטו" שהיתה חוויה גדולה לציבור החברים והאורחים שחזה בה.
פירסם שירים, סיפורים, מאמרים ומחזות ב"במעלה", "דבר", "הדור", "אשמורת", "דבר לילדים", "צרור מכתבים" ועוד. כמה מיצירותיו הועתקו לספרים שונים. השאיר אחריו בכתובים ספר שירים רחב יריעה, "נוה הסלעים", המתאר את חייו של אדם בקיבוץ, לבטיו, שמחותיו ויגונו.

עיצב את דמותם של טקסי חג ומועד וימי זכרון שונים. במיוחד ראוי לציין את חלקו בעיצוב טקס הזיכרון בערב יום העצמאות וטקס הבאת הביכורים, ואת ה"פורימון" השנתי שהיה בין מחדשיו ומארגניו בשנים הראשונות.
הותקף ע"י מחלה ממארת ומת ב־ט' טבת תשכ"ד והוא בן 49 שנים.

משק יגור
מתוך חוברת לזכרו

משה לוין - משפטן אציל נפש

משה לוין נולד במרימפול בשנת 1917. אביו אברהם מרדכי לוין היה ממיסדי הגמנסיון העברי במרימפול ואחד מהמורים והמחנכים המעולים שלה.

משה לוין עלה ארצה בשנת 1936 ללמוד פילוסופיה והסטוריה באוניברסיטה העברית בירושלים. אחרי שנטש את הלימודים באוניברסיטה עבר ללמוד בבית הספר למשפטים מיסודו של המנדט הבריטי בירושלים.

משה, חניך תנועת נוער ציונית בליטא היה בזמן הראשון לשהותו בארץ פעיל במחתרת. הוא עסק עם חברו, איתו התגורר בחדר אחד בנחלת אחים בירושלים בהכנת פצצות לפעולות אנשי המחתרת. חברו נתפס ונידון ל־4 שנות מאסר, ואילו משה הצליח להמלט אך נאלץ להסתתר מספר שבועות מהמשטרה הבריטית אצל חבריו אטה וחנוך ויטנברג.

משה, עסק בהפצת ספרים של הוצאת "מסדה" ומאוחר יותר עבד כפקיד במחלקת התשלומים של הצבא הבריטי. בשנת 1949 עבד במשרדו של הממונה על נכסי נפקדים, כסגן היועץ המשפטי. עם הקמת המוסד לבטוח לאומי בשנת 1954 התקבל לתפקיד יועץ משפטי של המוסד, בו עבד כחצי יובל שנים עד ליומו האחרון והיה לחלק מהנוף האנושי שבמוסד.

משה ראה במוסד לבטוח לאומי מגן לאדם הקטן, המחפש פיצוי על עלבונו, תשישתו ודלותו.

משה היה מלא רגש והבנה לצרכי החברה והזולת. בכל פעל במסירות נפש, ולא היסס מלהתנדב לעזרה. נפש עדינה היתה למשה, היתה לו מקור השראה והעמקת המחשבה. הוא תרם לחקיקתם של חוקים, תקנות ופירושים לבטוח הסוציאלי – המהווים אוצר מלא בקביעת עקרונות, בהרחבתם ובהגשמתם.

משה ניחון בכושר ניתוח ובגישה אנושית לבעיות אנוש ומשפטן בעל ידע מקיף. הוא הוזמן ע"י כמה ארצות אירופה להרצות על הביטוח הסוציאלי הישראלי.

בשנת 1962 הזמינה אותו ממשלת אנגליה להרצות בפרלמנט על הבטוח הסוציאלי.

בשנת 1967 הרצה על אותו נושא באיטליה, הולנד וצרפת.
בשנת 1968 הרצה על הבטוח הסוציאלי בשבדיה. ובשנת 1970 הזמינו אותו ממשלות פולין, נורבגיה ודנמרק להרצות בפניהם.

גם במקצועו המשפטי השתדל למצוא פירוש ליברלי למען הנזקק, שפנה אליו. היה בעל לב חם ומעולם לא הסתפק ביערץ משפטי פורמלי.

השכיל להאזין לדברי חברו גם כאשר הדברים היו מנוגדים לדעתו ולתפיסת עולמו.

משה היה צעיר במראהו וברוחו, איש הנמוסים הטובים, אדיב, מאיר פנים והצניע לכת.

משה ספג בבית אביו – המחנך הדגול – ממורשת ישראל סבא ובגמנסיון קנה דעת על ארץ־ישראל, הוקסם מהרעיון הציוני ומתחיית העם היהודי במולדתו.

משה היה לחברה הישראלית סניגור בעל מצפון, הגן על זכויות הפועל, הקשיש, הנכה, האלמנה והיתום. נזכור את משה, לטוב ולברכה תמיד.

נזכור את משה, לטוב ולברכה תמיד.

מתוך דברים לזכרו שנשא יהודה גור־אריה.

דוד אידלסון ז"ל/מאיר עמית

יש הקונה עולמו בשעה אחת. ודוד קנה עולמו מחדש בכל שעת־הכרעה בחיינו. מאז התחיל דרכו כחלוץ – שומר־צעיר בחברה קיבוצית עניה וסוערת בבנימינה, דרך מחסור ורעב־למחצה בפתח־תקווה, שבה לעתות בטלה היה הוא, בכושר עמלו, ממפרנסינו המעטים, – דרך בית־זרע, מב־חניה ושמחותיה, ועד... ועד ליום המר־והנמהר, עד לאותה שבת, שעתה אנו יודעים, כי היתה לנו שבת שחורה. לא לי לספר על דוד היוצא־בראש למערכות היישוב, שהן גם מערכות הקיבוץ – בלכתו לפלוגות הלילה שלו וינגייט להפליא מכות בכנופיות־המרצחים, בהתייצבו כנוטר בעלות קיבוץ חדש על הקרקע בשכנותנו, בהתגייסותו לצבא הבריטי, לתת חלקו במלחמה נגד הצר־הצורר הנאצי בנהיגתו בפרוס מלחמת השיחרור בדרך לירושלים ולגוש־עציון, בימי המצור בעמק הירדן ועוד ועוד... לא ראיתיו מקרוב כמתנדב במדים ובלא־מדים. אך אחת אני יודע; גינוני גבורה לראווה היו זרים לנפשו. הוא נחלץ תמיד מתוך הכרת חובה עליונה הדוחה הצידה כל היסוס, ויהיה טבעי מאוד, כל רתיעה, ותהיה אנושית מאוד. כך בהגנה וכך בעבודה וכך בהדרכה, – כשהיטה את כתפו הרחבה להוליך בנתיבי הקיבוץ והארץ צעירים מקרוב־באו, אשר את שפתם לא ידע אפילו.

מנהר השושפה עד הירדן/חיים טהר־לב

ששופה – זה שמו של הנהר, אשר על גדותיו המשופלות משוטט היה דויד הנער והעלם, במימיו השוקטים שוחה היה בימות־הקיץ החמים ועל קרחו המלוטש מחליק היה בימות החורף הליטאי, עז־הקור, בשלווה ובנחת זרמו מימי השושפה באפיקם, כדרכם של רוב הנהרות בארצות שפלה ומישור, ללא גלים מתגעשים – בדומה לזרם־החיים בעיר מאריאמפול, שעל גדותיו, ואשר רוב תושביה יהודים היו. היו – גם זו לשון עבר...

עליו אפשר לומר בפה מלא, כי „לא זכה באור מן ההפקר, אף לא בא לו בירושה מאביו". אמנם, שמונה שנות חינוך והשכלה בגימנסיה עברית תרמו את חלקו לכך, והיקנו לו יתרון־כוח מוסרי ואינטלקטואלי לגבי בני משפחתו; הוא היה, כמדומה לי, הראשון והיחיד במשפחה, שזכה להשכלה תיכונית מלאה ולתעודת בגרות. אולם, גם בזה לא זכה כלאחר יד ועל נקלה. הוא ידע להעריך במלוא הרצינות את הזכות שניתנה לו, להיות „גימנאזיסט" יחיד מבין כל בני המשפחה, ועשה מאמצים להפיק את המקסימום מן הלימודים האלה. הוא לא ביטל זמנו לריק ומטרת לימודו היתה לא רק השגת „תעודת הבגרות", אלא שקד על לימודיו לשם רכישת דעת. אמרתי כי סמכר תו האינטלקטואלית והמוסרית בתחום המשפחה היתה רבה. הכל ראו בו את פאר המשפחה והם כיבדוהו ואהבוהו. את „הסכמות האינטלקטואלית" הקנתה לו, במידה ידועה, הגימנסיה, אך הסמכות המוסרית היתה כולה משלו, אוצר טבעי שבנפשו פנימה, שעליו ייאמר: „מסלעי וצורי ניקרתיו / וחצבתיו מלבבי".

במקום שהוא היה נמצא, שם היה תמיד מצב־הרוח הטוב. תכונה זאת עמדה לו גם בפעולתו החינוכית בתנועת הנוער, אשר חיבבה אותו על חניכיו הצעירים. הוא הבין לרוחם. היתה בו מזיגה ברוכה של כובד ראש מבוגר ושוב־בות נעורים. בנוסף לכך, חננו הטבע בגוף בריא הבנוי למופת, אשר אף הוא סגולה חשובה מאוד למחנך בתנועת נוער. לא הרבה ידוע לי על מעשיו ופעלו של דויד במשך כל השנים הרבות על גדות הירדן, אולם פעולותיו ומעשיו בימים ההם על שפת השושפה נחרתו בליבי יפה־יפה. שיחותיו, שמנהל היה עם חבורת חניכיו בימות הקיץ על

שפת הנהר, היו משובצות תמיד בפעילות גופנית ובשעשו־עים ספורטיביים, כך, שהמאזינים הצעירים לא „סבלו" מעודף „אינטלקטואליות" הבאה עליהם בשפע רב מדי... „נפש בריאה בגוף בריא" - עליו ועל שכמותו נאמר.

זכרונות/ יוסיפה

נזכרת אני ביום שדוד עלה ארצה. כמובן, בבית היה היום ההוא - „יום כיפור". ואני הילדה הכי קטנה משמונת הילדים - ארבעה בנים וארבע בנות - נכנסתי מתחת למיטה ובכיתי. דוד הוציא אותי, לקחני בידו והלך אתי עד לרכבת. את תמונת הפרידה לא אשכח לעולם: דמעות אמא ואבא, נשיקות האחים והאחיות, הקהל הרב שבא ללוות את העולים. והנה צפירת הקטר - והרכבת זזה. אנו צעקנו: שלום שלום דוד.

כשעלה דוד ארצה הגיעו משם מכתביו הראשונים. וכל מכתב חג בבית. אמא היתה לוקחת את התמונה שלו, נושקת לה ודמעות בעיניה.

באה המלחמה העולמית השנייה. את המשפחה השמידו הגרמנים שפלשו לליטא. מעירנו מרימפול לא הספיק אף איש לברוח. בנס יצאתי מן העיר בדרכים לא דרכים, ואתי עוד צעירה אחת. הספקתי לעבור הרבה עד שהגעתי לארץ ישראל בשנת 1948. קשה לתאר את התרגשותו של דוד כשראה אותי בפעם הראשונה בנמל חיפה. אך שמחתנו היתה מעורבת בעצב מר, על שעוד מישהו מן הבית, לא זכה להיות אתנו יחד.

דוד אחי, אינני יכולה עוד להבין מה קרה לך. בשבילי היית לא רק אח, כי אם גם אב ואם. בכל מקום עיני עוד מחפשות אותך בחדרך, בשיחת קיבוץ, במסיבה.

דוד, אחי היקר, רצית שאמשיך בדרכך. אני אמשיך בדרך זו, אזכור אותך ואוהב אותך תמיד כמו שהיית בחיים.

מראשית דרכו/ לאה בן תור

דוגמא לטוב־לבך ישמש המעשה הבא: באחד הימים בלכתך מהגמנסיה נקרה לפניך בדרך זקן עני מרוד, שוכב על המדרכה, מקבץ נדבות. עטוף בלויי־סחבות היה האיש, כולו אומר עוני משווע, והקור בחוץ גדול. בלי לחשוב הרבה פשטת את חולצתך, מסרתה לעני, והביתה חזרת בלי חולצה. במעשה זה שלך דובר בינינו הרבה. רבים היו מעשי־העזרה שאתה היית יוזמם. וכשהתנועה בליטא התבשרה והתותוותה הדרך: חלוציות - היית בין המגשימים הראשונים בקן מרימפול, למרות ההתנגדות העזה של הוריך. באהבה ובחרדה ליווינו אותך להכשרה בממלי,

ערב מוקדש לזכרו של מנדלי מוכר ספרים במרימפול, המשתתפים: יהודה קושנר, יהודה קפלן, יעקב שפיגל, יונתן בוטניצקי, פישל ברנשטיין, סוניה פישלביץ, שלמה ברקסון וזונדל פייבוש.

וכן גם בהגיע עתך לעלות. אז החלו לבוא מכתבים מן הארץ, מכתבים מלאי התפעלות והתלהבות - על שיתוף חיי־עבודה וכולי. מכתביך אלה התוו הדרך עלינו ללכת בה. כי רובנו בקן עוד התלבטנו, דרכנו עוד טרם היתה ברורה לנו.

דר" אליהו סגל בגיטו

ד"ר סגל, איש מכבי ותיק, פעיל בתנועה הרביזיוניסטית משך שנים, הצטרף למחרת הציונית בגיטו וסייע רבות בבדיקת חברי תנועת המרי לפני צאתם ליערות הפרטיזנים. תקופה מסוימת עמד בראש המחלקה הסוציאלית והקדיש ימים כלילות להקלת סבלם של נזקקים מרודים וגלמודים, וכאלה היו רבים בגיטו.

זכורני הופעתו בעת שנערך קונצרט התזמורת הפילהרמו־נית בגיטו באחד מימי ינואר 1943 שהכנסותיו היו קודש למחלקה הסוציאלית שעמד בראשה התרשמתי עמוקות מדבריו ורשמתי אותם ביומני ב־19.1.43:

אמר ד"ר סגל: „הגיטו הוא ביטוי עליון למצוקת אנוש. בגיטו יושבים עניים ועניים יותר. בשביל האביונים והאומללים, אשר בביתם שוררים הכפור, הרעב והבדידות - נערך הקונצרט הזה. תפילתנו, כי צלילי המוסיקה הנה־דרים יגיעו לכל הפינות האפילות של העזובים והנשכחים ויביאו להם קצת שמחה, קצת אור".

לבסוף הודה ד"ר סגל במילים נרגשות לנגני התזמורת על מאמציהם ועל יצירתם הרוחנית, אשר מגבירה את התקוה ומרוממת את הרוח באנוש.

דבריו של ד"ר סגל עשו רושם עז על קהל המאזינים. הנאספים באולם היו חדורים אמונה בשליחותם של האנשים העוסקים בעבודה הסוציאלית בגיטו, וכן הערכה לאופן הביצוע של הקונצרט.

דר' אליהו סגל

בדבריו נתן ד"ר סגל תשובה מוחצת ומשכנעת לביקורת שהשמיעו בעיקר חוגים דתיים קיצוניים על עצם קיום תזמורת בגיטו שהינו בית אבלים אחד גדול. לרבים חסרו הורים, לאחרים ילדים, למי אח או אחות, קרוב משפחה וידיד שנרצחו באקציות ההמוניות. היה בלי ספק קורטוב אמת בטענות ובדברי ביקורת של מתנגדי התזמורת. אך ד"ר סגל השכיל להעלות את החיוב בקיום התזמורת דווקא כדי לעודד בראש וראשונה את הנגנים המהוללים שכל ימות השנה הועסקו בעבודות כפייה מפרכות ומשפילות והיה צורך לתת להם הזדמנות ופורקן לדחף האמונה שלהם. הקהל הרחב של הגיטו היה אף הוא שקוע בדכאון ובשכול והיה הכרח להוציאו מהמצוקה וההשפלה של כל יום ולתת לו שעה של התרוממות הנפש ולהפיח בהם את התקוה לימים טובים יותר, שלא הכל אבוד, שיש ויש אורות גם בחשכת הגיטו.

סוניה סגל רעיתו (לבית ורשבסקי) הגדילה לעשות למען התינוקות בגיטו. הגברת סגל (סוניה) קיימה במחתרת גן ילדים, על טהרת העברית, ערכה חגיגות פורים, חנוכה ול"ג בעומר לילדי הגן והקלה על הורי הפעוטים והביאה שמחה ואור לילדים.

אסון גדול פקד את אליהו וסוניה סגל - בתם היחידה חלתה במחלה ממארת וכל מאמצי הרופאים בגיטו ושל ד"ר סגל עצמו - היו לשווא. משנלקחה הבת היחידה היו זמן רב בדכאון נפשי חמור מאוד ורק הודות לפעילותו הסוציאלית והמחתרתית־ציונית של אליהו וניהול גן הילדים על ידי סוניה התעלו שניהם על המצוקה הנפשית הגדולה בם היו שרויים.

עם חיסול הגיטו נשלחו שניהם למחנות ריכוז דאכאו ושטוטהוף בגרמניה. הם ניצלו ועלו לישראל. כאן החלו שניהם, כל אחד בדרך משלו, לשקם את ביתם שהיה בית ועד לציונים וליהודי ליטא עד יום מותם.

אברהם תורי

חיילים יהודים בגדוד ה-9 במרימפול

יעקב ליפסון

פנחס פרומן

אמנים ואמונויות

ישקני מנשיקות פיהו – מתוך אלבום
הצייר מקס בנד בנושא הת"נך

מכס בנד
שיחה עם האמן

הצייר הנודע מכס בנד, מטובי הציירים היהודים בעולם שהה קרוב לחודש ימים בארץ, סייר בה וצייר בכמה מקומות. מטעם משרד החינוך והתרבות (המחלקה לאמנות) תסודר תערוכתו בישראל באפריל 1953. תהיה זו תערוכה ריטרוספקטיבית, שתכלול את מבחר יצירותיו של האמן במשך 25 שנה.

בנד הוא יליד ליטא. הוא למד בבתי־ספר עבריים וחונך באוירה יהודית־לאומית (מצד אמו הוא קרוב למשפחת שמריהו לוין). לאחר שנות לימוד והשתלמות באמנות הציור התמכר ליצירתו, שעוררה תשומת־לב הביקורת המקצעית והכללית. למן תערוכת תמונותיו בברלין בשנת 1923 ועד לתערוכותיו בפריז וברוב בירות העולם זכה להצלחה ולהכרה כללית. בין שאר תמונו־תיו עוררו תשומת־לב מרובה התמונות: "השריד" ו"עגל הזהב" והקומפוזיה הגדולה "המעפילים באניות־הגירוש". מלבד דברי־הערכה ומאמרי־ביקורת רבים התפרסמו ארבעה ספרים על יצירתו, והמונוגרפיות האלה הן פרי עטם של מבקרים נודעים. ב־1935, בשעת הצגת תערוכתו בארה"ב, הוזמן לבית הלבן וצייר את רוזבלט. באותה שנה ביקר בארץ ותערוכתו סודרה ב"בצלאל" בירושלים.

לאחר ישיבה ועבודה בפריז במשך 19 שנה עבר בשנת 1940 לארצות־הברית. ב־1950 הציג בתערוכתו בניו־יורק את התמונות שיצר בעשר שנות עבודתו באמריקה. פירסומו כאמן והטמפרמנט הציבורי־הלאומי שלו הקנו לו מקום־כבוד בחברת אנשי־הרוח היהודים והנוצרים בארה"ב (הוא חבר במועצת־ההנהלה של "האוניברסיטה למדעי־היהדות" בניו־יורק ובלוס אנג'לס ובקרן האמריקאית למוסדות תרבות בישראל).

רושם גדול עוררה בארה"ב תמונתו המונומנטלית "תחית העצמות היבשות" (לפי יחז־קאל ל"ז), שידידי ההסתדרות באמריקה רכשו ושלחו כמתנה לכנסת בירושלים. התמונה הגדולה תקשט את אחד הקירות של אולמי הכנסת, ולפני העברתה לירושלים תוצג במיוחד במוזיאון תל־אביב במשך חודש ימים. התמונה הזאת כולה חזון לפי האידיאה, אך כלילת המוחשיות לפי צורתה. בתמונה – שרידי־העם שניצלו מכבשני־האש מתלכדים לקראת הגאולה. הצייר ראה את חזון יחזקאל לאור מדורות השואה ועלית המעפילים. כיצד?

"התרשמתי מהפסוק: "העצמות האלה – כל בית ישראל המה", אומר האמן בדברי הנביא, והרי בשעת תקומת מדינת ישראל – וגם עכשיו – נגרפו בזרם העליה בעיקר פליטי השואה ויהודים

מארצות־הסכנה, ולא מהתפוצות השאננות, ואך הם הם שהניחו יסוד לבית השלישי.

בעתון אמריקאי אחד נשאל בנד, מדוע לא קרא את תמונתו זו בשם "תחית־המתים של ישראל". – "עם ישראל לא מת מעולם", ענה לו האמן.

על רשמיו בארץ אומר הצייר: "התלהבתי למראה הישובים החדשים, השיכונים, הכבישים. התרשמתי עמוקות מתחתית הלשון העברית ומכיבושיה. חוויה גדולה היתה לי כשישבתי כאורח בישיבת הפרלמנט

"הסנה בוער באש" – ציור מכס בנד

הישראלי (הוזמנתי ע"י יו"ר הכנסת). ציירתי בירושלים, בטבריה ובצפת. צפת טובלת במסתורין וביופי נאצל, "קרית הציירים" שבה היא חידוש נאה. אך כאן נדרשת זהירות מרובה:

אמנים המסדרים תערוכות מתמידות ומסבירים בעצמם את יצירותיהם לצופים עלולים להגרר אחרי תביעות הקהל המקרי וטעמו, ועל האמנים להזהר מסכנה זו, כדי לשמור על האוירה האמנותית הטהורה.

על תכניותיו בעתיד הוא אומר: אתעכב כמה שבועות בפריז ואשוב לביתי לקליפורניה. ב־1952 אציג באמריקה תמונות חדשות, מהן – פרי סיורי ועבודתי בישראל. ובאביב 1953 אבוא לפתיחת תערוכתי בישראל.

זלמן בן־דוד

"דבר השבוע" 1.11.1951

מכס בנד: "מעמד מתן תורה" – מתוך אלבום של האמן בנושא התנ"ך

אמנים ואמונויות

אריה־לייב מרגושילסקי

פעילות קהילתית התרכזה בסוף המאה ה־19 בטרפוץ, ישוב - שלימים הפך לפרבר מרימפול. אז נהגו תושבי המקום לעסוק באומניות שונות ובעיקר בסיתות אורנמ־טים על מצבות. בבית הקברות היהודי הישן שברחוב וילקובישק קושטו מצבות ביונים, ראשי צבי וידים בתנוחת ברכת הכהנים וכגון אלה - הכל סיתות - מלאכת מחשבת של אומנים מבין יהודי המקום.

חייטים יהודיים שהתפרנסו בדוחק בעיר - נדדו בכפרי הסביבה שם תפרו לבנות הכפר שמלות־חופה ובגדים לתפארת שנאספו אל תוך תיבות עץ מקושטות בציורים, בהם נשמרו כנדוניה בבוא העת (KRAITIS).

במרוצת השנים התרחב הפרבר אל מעבר לנהר הששופה והיה לעיר. במרימפול - נבנו בתי תפילה, נשים צדקניות רקמו פרוכות לקישוט ארון הקודש בהיכל בית הכנסת שהוקם בתחילת המאה ה־20 בסגנון הברוק המאוחר. זקני העיר ידעו לספר על סנדלר עני שיהודי המקום אירחוהו, ־ל אחד יום בשבוע, וכך התקיים משך עשר שנים תמורת גילופי עץ לקישוט ארון הקודש; לא עמדו לרשותו לא אמצעי טכניקה מקובלים באותם ימים ואף לא מכשירים או כלי עבודה הדרושים, הכל עשה והשלים בכלי עבודה פרימיטיביים ביותר ובעיקר בהרבה רצון טוב ואהבה רבה לאומנות הגילוף.

בתום עשר שנות עבודה ללא ליאות היה כל ארון הקודש על שלוש קומותיו מקושט כולו בגילופים - מעשי אמן על גבי העץ החלול של הארון. הקומה הראשונה של ארון הקודש מיועדת לאיחסון ספרי התורה, שני צידי הדלתות קושט בדמויי־אריות בגודל טבעי ובשני ידיים בתנוחת ברכת כהנים - הכל גילופי עץ בצבעי אדום וארגמן, כאשר פתחו את דלתות ארון הקודש בקומה הראשונה - נפתחו מאליהם הדלתות גם ביתר שתי הקומות. על ארון הקודש היו תחריטים דמויי עלי ענבים - פרי ארץ ישראל, תיקרת בית הכנסת בפנים היתה בנויה בצורת כיפה ועליה ציור ירושלים - עיר הקודש בחורבנה. ברקע צוייר עץ שחף ובין ענפיו קן גוזלי נשר. מעל הקן התנוססה דמות נשר בתנופה הנושא בפיו צידה לגוזליו.

דיוקן הצייר אריה מרגושילסקי פרי מכחולו של הצייר משה רוזנטליס - 1953

בתבורו של בית הכנסת ניצבה במה, נשענת על ארבעה עמודים נושאי קשתות ובמרכזם סל מלא פירות ארץ ישראל.

עם יסוד הגמנסיון העברי בעיר היו בין מוריו גם מורים מעולים לציור ולמלאכת־יד ואלה השקיעו מאמצים רבים לפיתוח חוש אסטטי ואהבה לאומנות בקרב חניכי הגמנ־סיון והנוער המקומי בכלל. הירבה באימון למלאכת מחשבת ולציור המורה הרמן קוברסקי, גבר יפה תואר ונעים הליכות, הוא נשא לאשה את רחל׳ה שפירא, בת המקום והשתקע במרימפול.

אחריו באה מורה צעירה - וולברג. לשעורי ציור נהגה להביא עמה ספרי אמנות הציור, יקרי המציאות באותה תקופה וכך היתה הופכת שעורי ציור לחוויה. את הצעירה וולברג החליף המורה לציור חונה אקאבס שהתערה מאוד בגמנסיון.

אחרוני המורים לציור היו בוגרי בית הספר לאומנות בקובנה. בנוסף לשעורי הציור היו עורכים תערוכות - מפרי מיכחולם, האחד גדליה קרנגל מקלבריה והאחר - אליהו קפלן, יליד מרימפול. זה האחרון צייר באולמי הקונצרטים (רעיתו חווה היתה זמרת מקצועית) הוא הירבה לצייר את נופי העיר ופרבריה בגוון אפור.

רוב המורים לאומנות הציור כמרבית יתר המורים ניספו בשואה. הדמות הדומיננטית במיוחד באומנות הציור היו מכס בנד בעל אסכולת פריז, שסביבו נרקמו אגדות עוד בחייו. הוא נשא לאשה את ווינקלשטין - ילידת המקום. הוא היה מגיע למרימפול לחופשת קיץ ומתאכסן אצל חותנו. בסטודיו מאולתר שבחצר הבית היה מזמין אנשי המקום שישמשו לו מודלים.

זכורני את ציור הילד משה סטרזדנסקי, ששימש לו מודל, עם חצוצרה בפה - דיוקן מבשר הגאולה. מי לא זוכר את דיוקנו של רבי שלמה הדיין, בעל הדרת הפנים - שאף הוא שימש לו מודל. דמותו הרוחנית של איש ירא שמים זה גילם בציור את סבל דורו וכיסופיו היהודיים (התמונה נרכשה על ידי האחים סלמון, בעלי בית חרושת לסיגריות בקובנה). מקס בנד גילה עניין מיוחד בבתים קטנים שהשתקפו בציוריו עם גגות הקש בפרבר טרפוץ לאורך השעופה.

ציוריו של מכס בנד מקשטים את טובי המוזיאונים בעולם. בירושלים מצויים 30 ציורים ממכחולו של בנד.

אידה גלנט בתה של החרשתן המקומי סיימה אף היא את בית הספר הגבוה לאמנות בקובנה (היא ואחותה ניצלו על ידי מורה ליטאית של אותו בית הספר).

צייר אחר מיוחד במינו היה גרינשפאן. הוא עסק בעשיית שלטים, אך את שאריות הצבעים שנותרו לאחר סידרה של שלטים היה מנצל לציור נופי שמים מעורפלים. כיצד לא להזכיר את ילד החן בעל כשרונות מיוחדים לציור חיימ׳קה טרלובסקי (טהר־לב) - ציוריו קישטו לא פעם את קירות אולמי הגמנסיון העברי בנשפי קרן קיימת לישראל. הוא עלה ארצה והשתקע בקיבוץ יגור (בנו של המלחין טהר־לב). גם חנה איירוב בתו של מורנו האהוד - גילתה כשרון לציור ועד היום היא מורה לציור בחיפה.

כשרון רב גילה הצעיר משה רוזנטליס כבר בעת שנתקבל בבית הספר הגבוה לאומנות בקובנה, ערב מלחמת העולם השניה. הוא גוייס לצבא האדום ושירת בו עד לסיום המלחמה, אז סיים לימודיו בהצלחה בבית הספר הגבוה לאומנות ליד האוניברסיטה בוילנא.

משה רוזנטל הוכיח את עצמו כקולוריסט ורשם. הצטיין במיוחד בציור פורטרטים. עבודותיו הפיגורטיביות הוצגו בתערוכות שונות ברחבי ברית המועצות. הוא עלה ארצה עם משפחתו בשנת 1958, עשה זמן מה כמורה לציור, אך עיקר תהילתו היא בציור. בשנות שהותו בארץ רכש לו שם ומעמד בין אמני הציור המוכרים בישראל.

כותב שורות אלו עשה את צעדיו הראשונים בציור לפני מלחמת העולם השניה. - בגמר המלחמה למד באקדמיה לאמנות הציור בוילנא, הציג תערוכות שונות בנושא השואה בליטא ומחוצה לה, מאז עליתו ארצה ב־1975 עוסק בהוראה, בניהול בית ספר לאומנות הציור ובציור ממש.

לדמותו של הצייר אריה מרגושילסקי ז״ל

רוזנטליס משה

רחוב פרייני היה אחד הרחובות הארוכים והמרכזיים במרימפול, שהוביל לתחנת הרכבת שבפרבר העיר.

בקיץ היו מהדהדים באויר צליפות השוטים של בעלי העגלות והכרכרות ובחורף התלוו אליהם צלילי פעמו־נים של מזחלות. רחוב טיפוסי מאוכלס רובו בעלי חנויות ועסקים יהודיים.

מוקף חצר גדולה ומבני עזר - עמד באותו רחוב בית המרזח של ר׳ ברוך מרגושילסקי, יהודי בעל גוף אתלטי ובעל לאשה נמוכת קומה. בימי שוק המה בית המרזח אכרים מהסביבה שלאחר מכירת תוצרתם חשו לשמח לבם בלגימה הגונה של יי״ש. כאשר היו משתכרים היו מתפר־עים ומחליפים מהלומות. או אז היה ר׳ ברוך מפעיל את משרוקיתו המפורסמת ומזעיק משטרה להשליט סדר.

בבית זה נולד בלידה מוקדמת חיים-לייב (אריה), שב־היוולדו היה תינוק חלוש וזעיר. כסגולה לאריכות ימים

הוסיפו לו את השם ״חיים״. ככל שגדל התחזק אריה ואף בלט בעקשנותו. לא פעם הוכיח אותו על כך אביו בדיבורים ואף במלקות.

כאשר סיים את חוק לימודיו בגמנסיון העברי שבעיר, החל ללמוד פיסול במכון לאמנות בקובנה וכעבור שנה עבר ללמוד את אמנות הציור.

הכרתיו כשהיה כבר סטודנט ואני אז רק בן עשר. מגיל רך נמשכתי גם אני לציור ועל אף היותנו שכנים לא היה לי העוז לבוא במגע אתו משך זמן. לבסוף הראיתי לו פעם את ציורי ואריה שיבח אותי עליהם והזמין אותי לבוא אליו תכופות לביתו. מאז הייתי נכנס לסדנתו שבחצר ביראת כבוד ממש. פעם צייר דמות של יהודי ״טיפוסי״ בעל אף ארוך ובקצהו יבלת. אריה הגיש לי גליון ניר עם עפרון וציירתי גם אני דמות דומה. לשמחתי לא היתה גבול כאשר זכיתי למחמאה מפיו ומאז פרש חסותו עלי.

הוא גם עזר לי להתקבל למכון לציור בקובנה בשנת 1940.

פרצה מלחמת העולם השניה. גויסתי לצבא ובעת שרותי בחטיבה הליטאית נמסר לי שמישהוא שאל עלי. מאוחר יותר התברר שהיה זה אריה. הוא נימנה אז על קבוצת אמנים וסופרים מליטא שמרכזם בווסקרסינסק ע״י מוסקבה. הוא עשה אז מאמצים להעבירני מהצבא לעתו־דה לאומית אך ללא הועיל והמשכתי לשרת בצבא.

יד המקרה הפגישה אותנו שוב - בחורף 1943 נפצעתי ומבית החולים נשלחתי להחלמה בבית הבראה שבקרבת ווסקרסינסק. נסעתי אליו. פגישתנו היתה נרגשת מאד. שנינו היינו מנותקים מהבית ומכל יקירינו שעל גורלם לא ידענו אז דבר. (לא יכולנו לשער אז אף בדמיון הפרוע ביותר גודל אסוננו).

שוחחנו וחלמנו על השיבה הביתה. אריה רקם תכניות גרנדיוזיות בתחום האמנות והעסקנות באגודת הציירים. חזרתי ליחידתי בצבא. פגישתנו הבאה כבר היתה בליטא המשוחררת מעול הנאצים, ולאסוננו הגדול ריקה מיהודים פרט לניצולים מועטים.

אובדן כל בני משפחתו וכל בני עירו הישרה עליו דכאון קשה. לשוא ניסה להפיג במקצת את כאבו וסער רוחו בעבודתו כמנהל הקרן של אגודת הציירים במכון לאמנות ו... ״בטיפה המרה״.

זכויותיו כמנהל מסור וטוב לא עמדו לא הרבה זמן. הוא הוחלף במנהל ליטאי ובאקדמיה אף הוכרז כ־״PERSONA NON GRATA״. אז התמסר כל כולו לציור. תמונתו ״החיסול״ (חיסול יהודי מרימפול) מהווה נכס היסטורי

הוצאה להורג - 1946 פרי מכחולו של הצייר אריה מרגושילסקי

לאמנות בליטא.

רצונו העז להתחיל בחיים חדשים על אדמת ליטא נתקל בגילויי אנטישמיות בליטא גם לאחר נפילתו של היטלר.

בהיותו בעל חזות לאו דווקא יהודית טיפוסית (שערותיו בלונדיניות וגוון פניו בהיר) ומדבר ליטאית רהוטה היטעו לפעמים ליטאים אנטישמיים שלא הסתירו בפניו את יחסם העויין ליהודים. זה היה מרתיח את דמו. פעם, בישבו במסבאה עם ידיד יהודי, בעל קלסתר פנים יהודי טיפוסי, ניגש אליהם רוסי שיכור והחל להטיף לאריה מוסר על שהוא מתרועע עם ״זשיד ארור״. אריה קפץ ממקומו, נטל בקבוק וודקה ושבר אותו על ראשו של הרוסי. קמה מהומה, הזעיקו משטרה, אך אריה לא איבד את עשתונותיו.
״ראית חוצפה״ - התריע בליטאית רהוטה בפני השוטר הליטאי שהגיע למקום - ״הרוסי המנוול הזה אמר שצריך להגלות את כל הליטאים לסיביר״. תגובתו של השוטר הליטאי לא אחרה לבוא. הרוסי הפצוע הובל לאחר כבוד אל ״תא ההתאוששות״ במשטרה ואריה אף זכה לדברי שבח מהליטאים.

ההכרה שמקומם של יהודים הוא בארץ ישראל ורק שם - העמיקה ככל שחלפו הימים ולא נתנה לו מנוחה. שמור בזכרוני היטב הביקור בתערוכה החקלאית הארצית במוס־קבה. בביתן האוזבקיסתני הוצגו עצי פרי הדר ולידם אוזבקים עטורים זקנקנים וחובשי כיפות, בישיבה מזר־חית, לוגמים תה מהמיחם.

אריה הוקסם מהמראה ובעיני רוחו ראה עצמו אותה עת נמצא בארץ ישראל ולא יכול היה להפרד מהמקום שעה ארוכה.

בשלהי 1955 עלתה קרן תקווה - לעזוב את בריה״מ. החלו לתת היתרי יציאה ליחידים - עפ״י הסדר לאיחוד משפ־חות, אולם רק מעטים זכו לעבור את גבולות בריה״מ. הישועה באה ממקור אחר לגמרי, ב־1956 החלה ״עליית גומולקה״ - כל מי שהיה אזרח פולין עד 1939 הורשה לחזור למולדתו - פולין. התמזל מזלו של אריה ואשתו בתיה היתה ילידת פולין; בזכותה יכלה כל המשפחה לצאת את ליטא וב־1957 הגיעו לוורשה.

פולין דאז שימשה ליהודים תחנת־מעבר לארץ ישראל אך לרוע מזלו הופסק באותו זמן מתן אשרות הגירה ליהודים ל״פלשתינה״. אריה שהה אז בבית ההבראה של הוועד היהודי בפולין ע״י אוטבוצ׳ק משך כ־10 חודשים. היתה זאת תקופה קשה מאוד. אי־הוודאות מה יילך יום והעדר מקור פרנסה למשפחה בת ארבעת הנפשות העיקו עליו מאוד ואף פגעו בבריאותו. התקווה שיבוא יום ויגיע לחוף מבטחים חיזקה את רוחו.

הייתי בר מזל גם אני והצלחתי להגיע לפולין, שם נפגשתי עם משפחת מרגושילסקי ואף גרנו בבית אחד ובילינו רוב זמננו בצוותא. נשותינו ״הפולניות״ היו מתרוצצות בין וורשה לאוטבוצק ואילו אנו ״הליטאים״ מילאנו תפקיד שומרי הטף.

אריה ראה עצמו בעיני רוחו עוסק בהוראת הציור לנוער בארץ ישראל שהצטייר בדמיונו כבעלי ״שיער שחור ועיניים גחלים״. חרה לו שאת מיטב שנותיו מסר לשונאי ישראל ולמרצחי עמנו ותמיד חזר ואמר שאם רק יעמדו לו הכוחות ישקיע את כל מרצו וכישוריו במדינה שלנו.

תקווה זו נסחה בו כוחות חדשים להמשיך בציור ובהוראת האמנות לכשיגיע לארץ.

בראשית ינואר 1958 הגיע עם משפחתו לישראל, עבר כל יסורי הקליטה של עולה חדש באותם הימים, על אף ידיעתו את השפה העברית.

הצריפים בהם שוכנה המשפחה בנהריה ולאחר מכן במעברת בת־ים, רכישת דירה, פרעון חובות מעל לראש, היחד הלא־אוהד של עובדי מדור הקליטה בסוכנות - גרמו לו מורת רוח אך לא העיבו על תחושת הסיפוק שבהת־גשמות חלומו.

בעידודו ובתמיכתו האדיבה של ראש העיר בת־ים דאז - מר בן ארי ז״ל הקים את בית הספר לאמנות, הראשון מסוגו, בבת־ים והתגבר על הקשיים בגיוס מורים מתאימים שילמדו לפי רוחו והבנתו את אמנות הציור.

כעבור שנים עבר מבת־ים והקים את בית הספר הגבוה לציור בתל־אביב, בו השקיע את כל מרצו וזמנו משך שנים.

אריה קבע תוכנית לימודים מיוחדת ודרש מתלמידיו שיקפידו וילמדו על פי שיטתו ותוכניותיו. ואכן ניכרו התוצאות היטב בתערוכות שאירגן אריה לבוגרי בית ספרו מדי שנה בטוב טעם ובחן ומשכו מבקרים רבים, ביניהם גם אישי ציבור נודעים.

ואם לא די בכך יסד שלוחה של בית הספר הגבוה לציור בקרית שמונה והורה שם גם בעצמו לפחות פעם בשבוע. על כמה קשיים ולבטים היה עליו להתגבר עד שהצליח להשיג בנין נאות לבית ספרו. על אף שעל תלמידיו נמנו רבים מתושבי הספר ומהקיבוצים שבסביבה.

בשל מצב בריאותו, שהתרופף משך השנים, נאלץ לפרוש מכהונת מנהל בית הספר אך עשה כל מאמץ והמשיך להורות בו ורכש את אימונם וידידותם של רבים מתל־מידיו ומחבריו להוראה.

נאמן לבני עירו עד יומו האחרון - ראה חובה מוסרית לתת יד להנצחת זכרם של בני הקהילה היהודית במרימ־פול שנספו בשואה. הוא עשה רבות בהכנות להוצאה לאור של ספר קהילת יהודי מרימפול, כאחד מחברי המערכת אך לא זכה להופעת הספר.

אריה נפטר ב-10.10.82 הלוויתו הפגינה את ההערצה והידידות שגילו בהשתתפות תלמידיו, חבריו למאבק הציוני ובני עירו - שרידי השואה. הוא השאיר אחריו תלמידים רבים, מהם הנימנים על משפחת הציירים הנודעים בישראל.

אמנות הבמה

מרגושילסקי אריה

במרימפול לא היה תיאטרון מקצועי. מי שרצה לחזות בהצגת תיאטרון בעל רמה, היה צריך לכתת רגליו לקובנה, שם היו: אופרה, תיאטרון ממלכתי ליטאי ותיאטרון יהודי, שהופיע בבית העם. היתה גם סדנא (סטודיה) עברית לתיאטרון וכן מספר להקות יהודיות, בהן השתתפו שחקנים יהודים בעלי שם.

לעתים היו פוקדים את מרימפול להקות שחקנים ורקדנים ידועי שם מישראל, חנה רובינא, הקריין גרוסברד, הזמרת שרה אסנת הלוי, השחקן יעקב אדלר, שהציג את המחזה ״האב״, שמואל גולדנברג שהעלה את המחזה ״השומר״, מוריס שווארץ, זיגמונד טורקאוו, סידי טל מהתיאטרון האידי ברומניה ועוד.

רוב ההצגות התקיימו באולם הקולנוע שבגן העירוני.

יהודי מרימפול היו ממלאים את העולם שעות לפני ההצגה ומגיבים בצורה ערה מאוד למתרחש על הבמה.

היו שתי להקות חובבים: האחת מקציני הגדוד התשיעי של הצבא הליטאי, שהיו מעלים הצגות בקסרקטין. אחד השחקנים הראשיים היה הקצין קטינס והבמאי היה יהודי סולומון סובול, יהודי נמוך קומה, רזה עם בלורית גדולה ומשקפי קרן. הוא היה טיפוס בוהמי, שחקן מעולה ובמאי שתלאות רבות עברו עליו עד שהגיע מארה״ב והתאכסן בבית קרובו - הספר קוברזוך במרימפול. סובול היה מביים וקוברזוך עסק באיפור.

בהצגה אחת, שסובול ביים באולם הגדוד התשיעי הוא חרג מהטכסט והתחיל לדקלם בפתוס גדול את תפקיד שיילוק ולהגן על כבוד היהודים.

סובול אהב לשוטט בשעות הקטנות של הלילה ברחובות השוממים של העיר ולחלום על אמנות גדולה, הוא העלה הצגות גם בכפרים שבסביבות מרימפול עם להקות ה״שאוליסטים״ הליטאיים.

בראש הלהקה האחרת עמד צבי וילקוזרסקי, הבן הבכור במשפחת וילקוזרסקי, אשר כל ילדיה נמשכו למשחק הבמה. לאחר שצבי עלה ארצה (עכשיו מתגורר בקיבוץ יגור ושמו אגמון) תפס את מקומו החשמלאי קלוניק. בלהקתו השתתפו שחקנים חובבים: ביניהם כמעט משפחת וילקוזרסקי־מנדקע, אחותו רייזקע, אחיו יאשקע מתופף נלהב בתזמורת מקומית וגם אחותו פייגעלע, המתגוררת עתה בחיפה.

בלהקה של קלוניק השתתף גם אחיו הצעיר, שמואל לוסקי, שאשקע (שבתאי) גרברוביץ שנפטר בארץ, פינקה נגין והרוסי פטרוב שדיבר אידיש רהוטה. עוזרו של קלוניק היה שותפו לעבודת חשמלאות - מיכנובסקי.

בפרוץ מלחמת העולם השנייה פגעה פצצה הראשונה בביתו של קלוניק ופגעה בכל משפחתו. את סובול עצרו הרוסים והיגלו אותו למחנות סיביר.

ההצגות התקיימו גם באולם ההתעמלות של הגמנסיון העברי, הבמאים ברובם היו המורים והבולט ביניהם היה המורה לציור הרמן קוברסקי. שנה לפני הסיום היו תלמידי הגמנסיון מעלים הצגה בפני כל התלמידים. זה הפך למסורת. להצגה זו היו התלמידים מתכוננים כמעט שנה שלמה. בנוסף לתלמידים היו משתתפים בהצגה גם בני המשפחה של השחקנים. המורה קוברסקי היה משחק ברוב ההצגות את התפקיד הראשי. אחת ההצגות היה ״דער בלוטיקער שפאס״, בה נטל חלק גם אברהם גולוב (תורי).

לאחר עזיבתו של קוברסקי ביים את ההצגות המורה צבי אירוב. הוא ידע שפות רבות, אהב אמנות, טבע וספורט ולכן כינו אותו: ״האנציקלופדיה המהלכת״. המורה אירוב היה יליד רוסיה, השתתף בקבוצת ההגנה נגד הפורעים - בקישינוב.

אחת ההצגות שביים מר אירוב היתה: ״אלוהים האדם והשטן״ ליעקב גורדין.

בתפקידים הראשיים נטלו חלק יעקב קרקלינסקי (כעת בירושלים), שלום גרודזנסקי (כעת בקרית־אונו), הדסה בילים - פרץ ואריה מרגושילסקי. על הבמה היתה קופה מאולתרת, שהיו בה שטרי כסף מימי הצאר, תוך כדי מהלך ההצגה זרק אחד השחקנים את שטרי הכסף שהיו בקופה אל תוך הקהל, במקום על הרצפה של הבמה. הקהל שישב בשורות הראשונות נבהל ונס לנפשו. רוב ההצגות שהועלו בגמנסיון, היו קשורות בנושא ארץ ישראל או לתנ״ך כמו בר־כוכבא, בת יפתח, אליהו הנביא וכו׳...

מר יוסילביץ שהורה טבע וזימרה (בעצמו נגן על כינור) היה מארגן הצגות מוסיקליות. אחת מהן היתה, ״הקופסה הכחולה״. התפקידים הראשיים בהצגה מלאו סוניה שטיין - שליט - (המלאך), איסר זימנסקי - ״הנביא״ ורפאל גולדשטיין - הילד. לרגל חג היובל ה־10 של הגמנסיון העלו את ההצגה ״שאול״. בתפקיד המלך שחק שמואל שמוקלרסקי, שנפטר במחנה בסיביר ומשה מרדכי נגין.

בשנות השלושים המאוחרות העלו הצגה גדולה, בהשתת־פות רקדניות, מקהלה גדולה בנהולו של רוזן, שהגיעו במיוחד מוילקובישקי, התלבושות הכינה שרה מוזיקנט (כעת בברית־המועצות).

גם בבית־הספר העממי העברי העלו הצגות בגמר שנת הלימודים. מנהל ביה״ס מר רוזן ביים וגם אירגן את המק־הלה בהצגות לפי נושאי התנ״ך. היו נסיונות להעלות ריקודי עם יהודיים. הצטיינו בהם תלמידים חובבים אלטקע אהרונסון, סוניה שטיין חייקע קונביסר ושרה מוזיקאנט.

בסוף שנות השלושים התרחבה הפעילות האמנותית במרימפול מעבר גבולות העיר.

הכיבוש הנאצי שם קץ לכל.

לצייר עד יום המוות

בטכס מרגש נקרא בית־הספר הגבוה לציור ע״ש אריה מרגושילסקי ז״ל

״זהו המקום העצוב ביותר בעולם לדעתי״ – אמר זאב, בנו של אריה מרגושילסקי, כשהכניס את קומץ ידידיו לסטו־דיו, שבו צייר אביו עד מותו. זה היה ביום שלישי שעבר, לאחר טקס האזכרה למייסד בית הספר הגבוה לציבור, שבו הוסב שם בית־הספר על שמו של מרגושילסקי. זה היה טקס מרגש ועצוב לכל מאות התלמידים, רובם צייר־רים מקצועיים, חלקם מהשורה הראשונה של אמני ישראל.

בית הספר הגבוה לציור, שיסד אריה מרגושילסקי בשנת 1960, כשנתיים לאחר שעלה לארץ מרוסיה, היה מפעל יחיד של אדם אחד, וקריאת המוסד על שמו היא הפיכת עובדה מעשית לעובדה רישמת. אין עוד בית ספר נוסף לאמנות בארץ, הקשור כולו בשמו של אדם אחד. בשלב מסויים פרש מרשד החינוך את כנפיו על המוסד שעד אז הספיק להוציא מבין כתליו אמנים חשובים רבים, ומרגו־שילסקי איבד את שליטתו הבלעדית על המתרחש.

מרגושילסקי נולד במריאמפול, ליטא, ב־1914. את הש־כלתו האמנותית רכש באקדמיה של קובנה ולאחר מכן לימד באקדמיה של וילנא. במלחמת העולם השניה שירת כחייל בצבא הרוסי – דבר שהצילו מן הגורל הטראגי של כל משפחתו; כולם הושמדו בשואה. זכרון טראגי זה רדף אחריו עד יום מותו, וציורים רבים שצייר ברוסיה היו בנושא השואה. אולם הוא חשב שהם לא הצליחו להביע את רעיון השואה, ולכן לא הביאם לארץ עם עליתו ב־1957.

בשנתו הראשונה בישראל שימש כמורה לציור וציור קיר ב״בצלאל״. באזכרה במלאות שלושית למותו, סיפר גד אולמן, שהיה תלמידו אז, שאם הוא, גד, יודע היום צבע מהו וציור של ממש – הרי זה בזכותו של מרגושילסקי.

כשהביא מרגושילסקי הצעות כה רבות לפני מרדכי ארדון כדי ליישמן ב״בצלאל״, אמר לו ארדון: אם ברצונך להגשים את כל הרעיונות הללו – לך ופתח לך בית ספר לאמנות משלך״.

כך עשה. בבת־ים הוא ייסד בשנת 1960 את המכון לאמנות פלסטית ולפיסול, יחד עם הפסל יעקב אפשטיין. בגלל חילוקי דעות. (והוא הרי היה כה אינדיבידואליסט ועק־שן)ף עזב במפתיע את המכון בבת־ים, ועם קומץ של עשרה תלמידים פתח באיזה מרתף את בית־הספר עליו כה חלם. למוסד החדש קרא: ״בית־ספר גבוה לציור״. לאחר מכן עבר לסביבות התחנה המרכזית.

את העקרונות שהנחיל לתלמידיו, כגון: לא למהר ולהציג מייד עם גמר הלימודים, לא זוכים לראות אצל בוגרי מדרשות ומכוני אמנות אחרים. כשחש שאין המכחול נענה לו, וביקורתו העצמית היתה עצומה – היה משמיד את יצירותיו. משנכנסו לאחר מותו לסטודיו שלו, ששכן בבנין בית־הספר, מצאו בניו הנדהמים כני ציור, בדים מוכנים לציור, תכנונים ורישומים עם הסברים שלפיהם היה אמור להגשים את הרעיון שרדפו כל ימיו – השואה.

הגורל לא שפר עליו. מפעל חייו נשאר בית הספר. את כל הציורים שצייר במהלך השנים – שרף בלא להשאיר מהם מתום. רק המסגרות שכתמי צבע ישנים כיסו אותם העידו על מאבק של יוצר גדול, שדבר לא היה די מספיק מושלם בשבילו, והוא לא הסתפק בפחות מן הטוב ביותר.

יהי זכרו ברוך.

עליס בלומנטל
ביום השלשים לפטירת אריה מרגושילסקי

ישראל בידרמן - אמן הצילום

ביוגרפיה

איזיס: כינוי שנטלתי לעצמי בעת הכיבוש הנאצי, ושנשאר שמי בעבודתי.
מגיל 13 הייתי שוליה אצל צלם.
יצאתי לפאריס בגיל 19, בשנת 1930; הייתי פועל לריטו־שים ומדפיס צילום. מאוחר יותר, הייתי צלם עצמאי בסטודיו לצילומים: פורטרטים, חתונות וכו'.
התחביב שלי: ציור.
בשנת 1940, הייתי נאלץ להסתתר מיד הגרמנים, בהיותי יהודי; בשנת 1944 מצאתי את עצמי בלימוז', כחייל הכוחות הצרפתיים הפנימיים (לוחמי המחתרת) בעת שחרורה של אותה עיר. שם נולד בי הרעיון ליצור דיוק־נאות של לוחמי המחתרת בגמר המלחמה.

אותה עת ראיתי בפעם הראשונה את בעית הצילום האמיתי, כשלא רציתי עוד לצלם דיוקנאות כדי לשאת חן (כפי שעושים בדרך כלל למען הלקוחות), אלא ליצור מסמכי עדות למען העתיד.

סדרת דיוקנאות זאת עוררה את התעניינותם של מפקדי, והם ארגנו תערוכה של צילומים אלו בלימוז' בשם "אנשי גראמון" (זה היה ריכוז לוחמים, מפורסם באותו אזור).

כשהחל להופיע "פארי־מאטש" בשנת 1949, נכנסתי לשם בתורת צלם עתונות ונשארתי בתפקיד זה עשרים שנה.

תערוכותי העיקריות:

בפאריס ב־1946, וב־1950
במוזיאון לאמנות מודרנית, ניו־יורק, ב־1952
בלונדון, ב־1953
במוסד לאמנות ("ארט אינסטיטיוט") של שיקאגו, ב־1955

ספרי העיקריים:

"פאריס, עיר החלומות", 1950
"נשף האביב הגדול", 1951, בשיתוף עם ז'אק פרבר
"קסמי לונדון", 1952, בשיתוף עם ז'אק פרבר
"גן־עדן עלי אדמות", בשיתוף עם קולט, 1953
"ישראל" בשיתוף עם משה לזר, הקדמה מאת אנדרה מאלרו, 1955
"קרקסו של איזיס", הקדמה מאת ז'אק פרבר, 1962
"עולמו של שאגאל", בשיתוף עם רוי מאק־מולן, 1969.

הייתי רוצה להגיע, בתחום הצילום, ליתר פשטות, כך שהטכניקה לא תהיה נראית והצופה יתענין בתוכן הצילום וישכח את הצלם, ולא ישאל את השאלה: איך הוא עשה זאת? באיזו מצלמה השתמש? הצילום הטוב צריך להראות כל כך קל לביצוע עד כי כל חובב יוכל להאמין כי גם הוא היה מצלם תמונה טובה לא פחות, בעזרת מצלמתו הפשו־טה, אילו מצא את עצמו לפני אותו המראה.

אולם הכרחי הדבר כי הצילום הטוב והפשוט - שאין בו שום דבר מושך ממבט ראשון - יקרין משהו שאי אפשר להגדירו בדיוק; ככל שמתבוננים יותר באותו צילום, גם מוצאים בו יותר; הודות לקצב, הודות להקשרים שכמעט ואינם נראים לעין, יוצר אותו צילום אוירה המושכת אותך.

הייתי רוצה להגיע לכך.

איזיס

קטעי עתונות

... הצילומים של איזיס מעניקים לנו כעין בשורת־סוד, הממשיכה אחר כך לפלס לה דרך בתוכנו, לאטה; יש כאן רושם דומה לקסם של קטעי מוסיקה מסויימים הדורשים דומיה, והנה באות מחיאות הכפיים ושוברות באכזריות אותה דומיה.

ר. מוטאר־אילדרי, "אר", 1960

... הוא מעלה באינטנסיביות נוסטאלגית או טראגית את הכרך לונדון שאיזיס הופכו לקסום. על ידי כך מתגלה איזיס עצמו: סנטימנטלי, דיסקרטי, חולמני, ודרוך; הוא מזין את חלומותיו בחזיון הגדול על בני אנוש וחייהם.

קלוד רוא, "ליבראסיון... 1952

... בתמונותיו של איזיס טמון מה שניתן למסור על תחושת הטראגי, הקודר, או הרך, וללא הפסק אופפות תמונות אלה בדרך סובטילית את האמת על טבע האדם.

א. מארטינז, "קאמרא", 1965

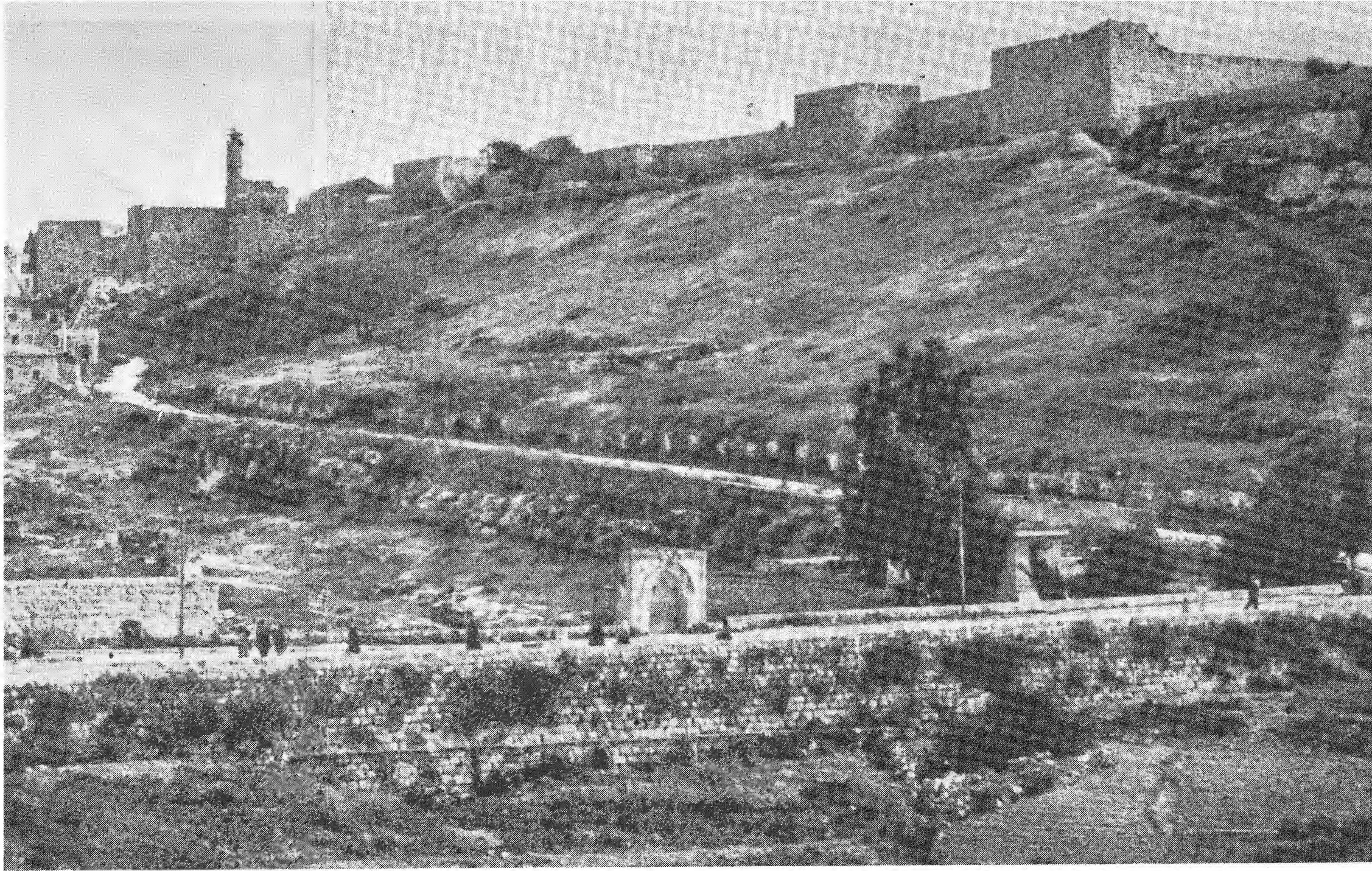
... צילומיו של איזיס מרגשים ומלנכוליים, אך לעולם אינם יומרניים; סצינות הקרקס חדורות תמיד עצב אינטי־מי, המוכר לנו, ללא כל הגזמה, ללא כל מלאכותיות בין אם האוירה היא של חדוה ובין אם היא פאתיטית; אך היוצא דופן, בהפכו בנלי, לובש ריכוז המעניק משקל־יתר לנס.

ר. קוניא, "פיגארו", 1965

בהקשר לספר "ישראל", הקדמה מאת אנדרה מאלרו.
... איזיס מעלה, במסגרת של שירי גבורה מודרניים, את ההוד המעורפל של דיבוק רוחני... הצילום, שחשבנו כי ייעודו הוא תפישת המציאות ברגע מסויים, הופך

"איזיס" – מתוך אלבום צילומיו בארץ הקודש

JERUSALEM. Fortifications medievales de la Citadelle, dont les remparts et les tours sont de l'epoque des Mameluks et des Croises. Le minaret que l'on apercoit au fond est appele "Tour de David."

איזיס: מתוך אלבום צילומיו – ירושלים, מגדל דוד.

Sur les bords des fleuves de Babylone, nous etions assis et nous pleurions, en nous souvenant de Sion.
Aux saules de la contree nous avions suspendu nos barpes.
La, nos vainqueurs nous demandaient des chants, et nos oppresseurs de la joie:
Chantez-nous quelques-uns des cantiques de Sion !
Comment chanterions-nous les cantiques de l'Eternel
Sur une terre etrangere ?

לאמנות כאשר הצלם מנציח את הרגע בו משתקפים דורות, הרגע גורם למטמורפוזה של המציאות בהמשיכו אותה בצורה פיוטית.

אנדרה מאלרו, 1955

הוא רוכל של מראות
ומבלי לדעת זאת
הוא גם נגן נודד
המנגן לפי דרכו
את פולחן האביב.
ותמיד הוא חוזר על אותה מנגינה
מודגשת ומזעזעת
הוא חוזר על דיוקן הדברים ועל דיוקן היצורים
שנגעו בנפשו.

הדברים והיצורים
זועזעו גם הם ממגעו
ולמרות אביונותו של עולם קטן זה
נטל הוא את כל האור שבו
וממנו יצר יופי למען האיש הזה.

ז'אק פרבר, בהקדמתו ל"נשף האביב הגדול"

מציאותו החלומית של איזיס

שמו של הצלם־האמן איזיס ידוע לא רק בפאריס - בה הוא חי ופועל זה למעלה מ־40 שנה - כי אם ברחבי אירופה ואמריקה. מאז 22 שנה הוא מפרסם את צילומיו רוויי פיוט משהו נוגה ודרמתיות עצורה, מרוסנת. כן מפרסם הוא ספרים יפים בהם משתתפים גם סופרים ומשוררים ומגלה להם ולקהל אנין־הטעם את אשר הם מכירים כבר, אך לא מזוית־הראיה המקורית דרכה רואה הוא, איזיס, את המציאות שדוק של שירה וחלום מתוח עליה.

כה הגיע לפאריס מליטא בחור יהודי בן 19 ישראל בידרמנס (איזיס) שמו. הוא לומד את מלאכת הצילום ויחד עם זאת מבקר בבית־ספר לאמנות. את לחמו הוא מוציא ממלאכתו, אך לבו קרוב לנעשה באמנות ובספרות. בינתיים פורצת מלחמת־העולם השניה, חיש מהר כובשים הנאצים את צרפת ואיזיס מצטרף אל פעילי המחתרת. בנסותו להנציח את דיוקנותיהם של חבריו למאבק, הוא נוכח לדעת שעליו לזנוח את הטכניקה של צלם־סטודיו ואת הציוד הכבד ולהשתמש במצלמות בעלות עדשות קטנות ומהירות. בתצלומיו החדשים הללו מתמסר איזיס יותר ויותר לחשיפת אופיים ולהעלאת צפונות נפשם של האדם והנוף מנבכיהם. כן מחפש הוא להביע את יחודו של כל נושא שמשך את תשומת לבו ועיניו. דמותו של האדם, נופי הטבע והכרך הפכו לו למקור השראה. ב־1946 הוא מקיים תערוכה ראשונה של צילומיו. ארבע שנים לאחר מכן נפתחת תערוכתו השניה ואז "מגלים" את איזיס אנשי מערכת "פארי־מאטש", שולחים אותו לאר־צות שונות שמהן וגם מפאריס עצמה - הוא מביא יבול צילומים אשר, לדברי המבקר האמריקאי פיטר פולאק, "יותר משהם תעודיים, הינם תמונות ליריות, פיוטיות, מרשימות באנושיות חזונו הנלהב של הצלם".

התערוכה שהבאנו לקהל הישראלי, חמישה פרקים בה: א) קירקס. ב) פאריס. ג) ישראל. ד) לונדון. ה) שאגאל. נושאים אלה מצויים בספריו היפים והעשירים בתוכנם האמנותי והספרותי־פיוטי. הקירקס הריהו ארץ־הפלאות אליה הפליגה פעמים רבות ילדותנו, ואל נתבייש להודות: חוזרת גם בגרותנו. הכל אפשרי בארץ־החלומות של הקירקס. ההרפתקות הנועזות של נודדי הקירקס, ליצניו, לוליניו, מאלפי־החיות שלו, הטראפציסטים אמיצי־הלב המסכנים את חייהם ערב ערב כדי להקסים את הקהל בלהטוטיהם - כל אלה מחזירים אותנו אל גן עדנה האבוד של הילדות, אל תום הערצת ההעזה, ההת־פעלות, ממישחק ה"באנקו" בחייהם של גיבורי הקירקס, התובע מאמניו מעל לכל: להיות מפוכחים, ערים, בכל רגע מרגעי הופעתם בזירה ומעליה...

זהו עולם מלא יופי, מתח ודרמתיות שקסם וקוסם לא לילדים בלבד כי אם לכל הגילים, לבעלי כל המקצועות, לבני כל הארצות. איזיס יודע להראות לנו בצילומיו את תמצית הווייתו, את נפשו של הקירקס ואוכלוסייתו

גם את מדינת־ישראל על אנשיה ונופיה רואה איזיס בליריזם ענוג, באהבה יהודית, בגאווה יהודית, בהערכה אוניברסאלית. בלונדון מגלה איזיס את קסמיה, זוהי אותה לונדון שאנו מכירים, אך המיוחד באמנותו של איזיס הוא שהוא מגלה בה דברים שעברנו על ידם ולא ראינום, פסחנו תכופות על תמצית רחשיה ולחשיה. כי צילומיו מדברים בקול נמוך, קולה של דממה דקה... בפרק על "שאגאל" הוא מראה לנו את האמן היהודי והאוניברסאלי תוך כדי עבודה על "חלום־יעקב", על "גן־עדן", תוך כדי עיסוק בסדנת־קדרות, טיפול בחלון־צבעונין לירושלים, מול התפאורה ל"דפניס וכלויה", תוך כדי הרהורים בבית קפה בעיירה וואנס, מקום מגוריו בדרום צרפת. הפורטרטים שעשתה עדשת־המלצמה (המודרכת על ידי איזיס) מדיוקנו של שאגאל הם בין היפים ביותר שעשו צלמי העולם.

הנה איזיס ותצלומיו. אם כי הוא צילם את הכל - ערים, נופים, אנשים - הוא בעצם צילם בכולם את עצמו: את אופיו האנושי, את עינו החדה ורכת־הרגש, את פאריס שבה הוא חי ואותה הוא אוהב, את לונדון שהוא אך סייר בה, את ישראל שהוא אוהב אותה וגאה בה...

איזיס יכול לחזור על המשפט הידוע של פלובר: מאדאם בובארי?... זה אני!" "צילומי? הרי זוהי הביוגרפיה שלי!..."

ד"ר חיים גמזו
מנהל מוזיאון תל־אביב

"איזיס" והידידות עם מארק שאגאל

הצלם איזיס פגש את שאגאל לראשונה בשנת 1949, בעת שקיבל על עצמו תפקיד שגרתי של הכנת תצלומים לעתון צרפתי. לשני האנשים היו געגועים משותפים לרקע ילדותם במזרח אירופה (איזיס גדל בליטא) ותודעה מרה מאד על הטרגדיה של תקופת השלטון הנאצי, תודעה שהחריפה בגלל אבדן בני־משפחה. בעקבות התפקיד הראשון קבל איזיס תפקידים נוספים, והשניים התידדו מאוד. במשך השנים הצטברו בתיקיו של הצלם מאות תצלומים, המתארים את שאגאל בעמלו כאמן ובשעות הפנאי שלו כתושב הריביירה הצרפתית. מתוך כל אלה בחר את הסדרה הנדפסת בספר זה. שאגאל תרם כמה רישומים, ציורים ופסלים מהתקופה האחרונה ומבחר דוגמאות מיצירות קודמות, על מנת להדפיסן בשביל הספר - וכך צמח המפעל בדרך טבעית עד שהגיע לצורתו הסופית לאחר תוספת הציטטות ומסת-הבקורת המלוות את התצלומים. יש לקרוא ולהביט בספר מתוך גישה זו, היינו ב ה כ ר ה ש ה ת צ ל ו מי ם, השעתוקים (רפרודוקציות), הציטטות והמאמר מיועדים להשלים ולזרוע אור זה על זה.

התצלומים מתיחסים לתקופה שמאז 1956. בתקופה זו יצר שאגאל - פרט לזרם המתמיד של יצירות קטנות- את התקרה לבית האופרה של פאריס, את ציורי־הקיר במרכז האמנויות של לינקולן בניריורק, את החלונות הצבעוניים בשביל ירושלים ובשביל מץ, את הרישומים למרבדי־הרקמה הגדולים של בנין הכנסת בירושלים...

(מתוך הקדמה לאלבום המפואר **"עולמו של שאגאל"**
מאת רוי מק־מולן)

איזיס בידרמנאנאס בא לצרפת מליטא מולדתו בשנת 1930. בתקופת חברותו במחתרת הצרפתית בעת הכיבוש הנאצי נודע בשם איזיס בלבד. מאז גמר מלחמת העולם השניה רכש לעצמו שם כאחד הצלמים המקוריים והפיוטיים ביותר של אירופה הודות לתצלומיו שפורסמו בכתב־העת "פאריס־מאטש", באלבומי התצלומים שלו שיצאו לאור ובתערוכות שלו בפאריס, בלונדון, בניריורק ובשיקאגו. ספריו ספריו הקודמים שיצאו לאור הם:
Paris des Reves, Le Grand Bal du Printemps
Charmes de Londres בשיתוף עם ז'אק פרבה,
Paradis Terrestre גם הוא בשיתוף עם ז'אק פרבה
Israel בשיתוף עם קולאט; עם הקדמה מאת אנדרה
Le Cirque d'Izis מאלרו; עם הקדמה מאת פרבה.

(המוציא לאור של אלבום האמנותי "עולמו של שאגאל").

איזיס בחברתו של האמן מארק שאגאל, פריז

ציונות וספורט

פרוטוקול

בחירת צירים לקונגרס הציוני הט״ו בבזל·

א· התאחדות שוקלים בליטא.
ב· מקום הבחירה בעיר [illegible]
ג· מספר השוקלים בשנת תרפ״ז 5250
ד· הזכות לבחור בליטא א־ב ע ה צירים·
ה· הוצעו רשימות מועמדים כדלקמן:

רשימה 1 ציונים כלליים
״ 2 התאחדות
״ 3 ציונים־רביזיוניסטים
״ 4 צ״ס·
״ 5 מזרחי

· זמן הבחירות נתפרסם: 1) ב 10 ליולי 1927 ב„אידישע שטימע״ 2315
2) ב 19 יולי 1927 ״ ״ 2353
3) ב 7 ליולי 1927 ע״י חוזר מיוחד

והבחירות הוצאו ביום 31 ליולי· 1 לאבגוסט באולם [illegible]
ז· [illegible] דעות נמנו בקלפי·
ח· ״ ״ ״ [illegible] דעות אושרו·
ט· הדעות שאושרו נמסרו בעד

		מספר קולות:
רשימה 1	ציונים כלליים	32
״ 2	התאחדות	8
״ 3	ציונים־רביזיוניסטים	23
״ 4	צ״ס·	70
״ 5	מזרחי	10

י· הערות מנהל הבחירות

החתומים מטה מאשרים בזה· כי הבחירות נערכו בהתאם לתקנות הבחירות ולהוראות של הועדה הראשית לעניני הבחירות

[illegible] המקום והתאריך· [illegible] מנהל הבחירות·

חברי הועד המקומי לבחירות [illegible]

מקום החותם

על הועד המקומי לבחירות להכין את הפרוטוקול בארבע העתקות אחת מהן נשארת אצל מנהל הבחירות ויתר־ הראשית לבחירות ע״פ הכתבת ...as, Oželkienes 5, Dr Newiaskui

פרוטוקול·

בחירות הצירים לקונגרס הציוני השמונה עשר.

א. התאחדות שוקלים: ליטא
ב. מקם הבחירות בעיר [illegible]
ג. מספר השקלים בשנת תרצ״ג:
1. בליטא 29500
2. במקום הבחירות 945
ד. לליטא הזכות לבחר באחד עשר ציר
ה. הוצעו רשימות מועמדים כדלקמן:

רשימה מספר 1. „ארץ ישראל העובדת״ בראשה המועמד ד״ר שמואל פרידמן
״ ״ 2. הסתדרות „מזרחי״ בליטא ״ ״ הרב י· א· פרידמן
״ ״ 3. ברית הציונים הרביזיוניסטים ״ ״ מ· גרוסמן
״ ״ 6. הציונים הכלליים ״ ״ ר· רובינשטיין
״ ״ 8. הציונים הרביזיונים. העצמאים ״ ״ ד״ר י· שכטמן

ו. זמן הבחירות נתפרסם 1. בעתון „אידישע שטימע״ בחדשי יוני ויולי
2. ע״י חוזר מיוחד 24. VII
והבחירות התקימו ביום 23 לחדש יולי 1933 באולם [illegible]

ז. בקלפי נמנו 997 דעות
ח. אושרו 945 דעות
ט. הדעות שאושרו נמסרו בעד:

רשימה 1.	„ארץ ישראל העובדת״ בליטא	דעות	524
״ 2.	של הסתדרות־מזרחי בליטא	״	14
״ 3.	ברית הציונים הרביזיוניסטים בליטא	״	14
״ 6.	הציונים הכלליים בליטא	״	47
״ 8.	הציונים הרביזיוניסטים העצמאים בליטא	״	335

י. הערות מנהל הבחירות [illegible]

החתומים מטה מאשרים בזה, כי הבחירות נערכו בהתאם לתקנות הבחירות ולהוראות הועדה הראשית לבחירות

[illegible] המקום והתאריך [illegible] מנהל הבחירות

חבר הועד המקומי לבחירות [illegible]

מקום החותם

על הועד המקומי לבחירות להכין את פרוטוקול הבחירות בארבע העתקות לפי הדוגמא דלעיל: אחת מהן נשארת אצל מנהל הבחירות ויתרן תשלחנה מיד לועדה הראשית של הבחירות ע״פ הכתבת:

Sioninkų Organizacijų Sąjungai, Kaunas. p. d. 409

Žydų Tautinio Fondo Biūras.

KAUNAS, Lukšio g-vė 12. Tel. 29-73.

קרן קימת לישראל

הלשכה המרכזית בליטא.

טלפון 29-73

בתשובה נא להזכיר № 2476/ש קאונס 25/6.37 193 טז תמוז תצר״ז

"מכבי" במרימפול

יצחק גבע (גרברוביץ)

עם קום ליטא העצמאית ב־1918 והתעוררות הלאומית לאחר הצהרת בלפור התארגנו גם במרימפול תנועת הצופים הבלתי־מפלגתית, "השומר הצעיר", "החלוץ", "בית"ר", "גורדוניה" וכן מפלגות ציוניות אחרות.

הגיוון הרעיוני שיווה לכל תנועה ייחוד משלה. היחידה שלא דגלה בפעילות פוליטית היתה ונשארה הסתד־רות "מכבי". על דגלה התנוססה הסיסמה "נפש בריאה בגוף בריא". נוער רב, נהר לסניפי ה"מכבי".

בקובנה, בירת ליטא, הוקם מרכז "מכבי" ארצי שהיה מסונף ל"מכבי העולמי".

במרימפול נוסד סניף "מכבי" עוד בראשית שנות העשרים ביזמתם הפעילה של כמה צעירים.

ב"מכבי" המקומי התארגנו קבוצות כדור־רגל, התעמ־לות, רכיבה על אופניים, ולאחר־מכן - קבוצות שחיה, אתלטיקה קלה, טניס־שולחן וכדור־עף.

מבין ראשוני הפעילים בסניף זכורים: אבא איזיקוביץ, יעקב אהרנברג, אברהם גולדברג, משה'לה גולדנהיים, אברהם גולוב, יששכר דניאל, אבא ואריה היימן, יוסף וילקורסקי, אליהו זבילביץ (זיו), מנחם מבזוס, אהרון פייבוש, משה פריימן, אריה קמינרסקי, האחים בערקע ויענקעלע מרקסון, אברהם פימשטיין, 3 האחים אליקים, ישראל ואייזיק פריזינסקי, האחים רוזניצקי, שפטיה שמוקלרסקי (שמגר) והחברה המסורה פרידה קגן.

הציבור היהודי בעיר התיחס באהדה לתנועה הצעירה שהפיחה רוח חיים חדשים ופעילות ענפה בקרב שכבות נרחבות של הנוער. עד מהרה תפס המכבי מקום מכובד בענפי ספורט שונים.

"מכבי" לקח חלק בכל מופע לאומי־יהודי וכן במופעים משותפים של ליטאים ויהודים ביום־העצמאות הלי־טאית ב־16 לפברואר כל שנה התנוססו דגלי "מכבי" בצבע תכלת לבן על חלונות מועדון "מכבי".

שחקני הקבוצה הראשונה של ענף הכדור־רגל התמודדו בהצלחה עם הקבוצות הליטאיות בעיר: "פרקונס" (רעם), "ליפוליס", "שאוליס", עם כדורגלני הגדוד ה־9 של הצבא בעיר. כמו כן נערכו משחקי כדור־רגל בין קבוצת "מכבי" מרימפול לבין קבוצות מכבי מערים אחרות ובינהן קיברט, אליטוס, קובנה, וילקובישקי וכו'. כן השתתפה הקבוצה מכבי בתחרויות חוץ.

בין השחקנים שהתבלטו מן הראוי לציין: יששכר דניאל, שוער עלה לא"י בשנות העשרים ונודע בארץ כמורה לחינוך גופני לאחר שסיים את האקדמיה המלכותית לתרבות הגוף בקופנהגן (דנמרק); אלכסנדר סטוקליצקי - שוער גם הוא - עלה ארצה ופה נפטר; יצחק ויסטנצקי - שוער ושחקן התקפה של הקבוצה, עלה לישראל רק בסוף שנות השבעים, שהיה גם שחמטאי - רב אמן ואלוף ליטא, לטביה ואסטוניה בשחמט לפני מלחמת העולם השניה.

יעקב רטנר - שחקן כדורגל, ספורטאי מצטיין, מדריך ספורט והתעמלות. גם הוא עלה לישראל בשנות השבעים.

המשחקים נערכו עפ"י רוב על מגרש הצבא הליטאי בקסרקטין או על המגרש העירוני. יהודים רבים היו נוהרים לחזות בהתמודדויות בין הספורטאים היהודים לבין הליטאים.

תקופה מסוימת נמנה על חברי ה"מכבי" במרימפול צעיר ליטאי - וינצאס ווילצ'אוסקאס, שדיבר יידיש שוטפת והתידד עם חברי ה"מכבי".

בקבוצות הספורט של הצבא הליטאי היו גם שחקנים יהודים. ישראל פריזינסקי ודוד רטנר מ"מכבי" מרימ־פול שחקו בקבוצה בליגה הלאומית בהצטיינות רבה. בימי הכיבוש הנאצי התפרסם דוד רטנר כפרטיזן ולוחם נועז ביערות ליטא ובילורוסיה, נגד קלגסי היטלר. באחד הקרבות נפל מות גבורים כשעמד בראש פלוגת פרטיזנים.

בראשית שנות העשרים רכש "מכבי" מרימפול מגרש משלו למשחקי כדור־רגל ולאמוני ספורט שונים בקצה רחוב קייסטוצ'יו שבקצה העיר. פתיחת המגרש צויינה בחגיגה ספורטיבית גדולה, בהשתתפות המונית של ספורטאים מהעיר ומהסביבה וכן אורחים ונציגים יהודים וליטאים.

בשנות השלושים כהן כיושב־ראש מרכז "מכבי" ליטא עו"ד גוניונסקי, איש מרימפול, וכמזכיר המרכז - כותב שורות אלו...

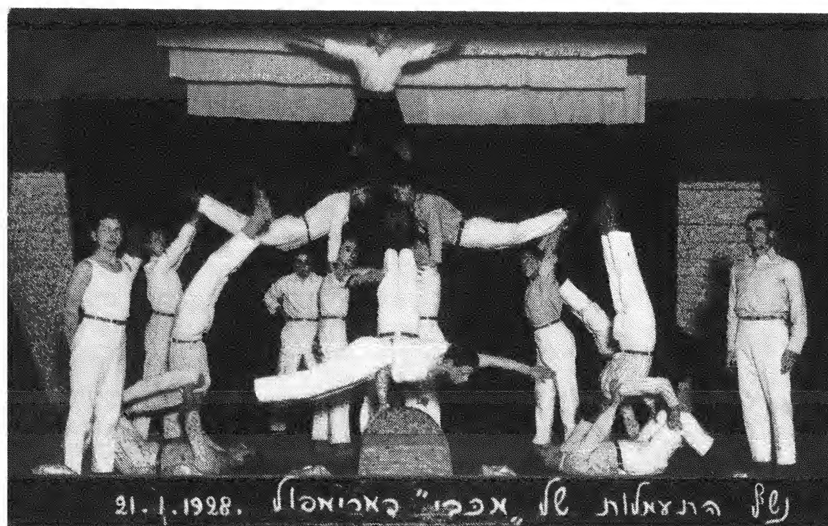
פעילות ספורטיבית ענפה התפתחה בסניף עם התמנותו של פסח יעקבסון כמורה להתעמלות בגמנסיון העברי במרימפול. הוא היה אדם בעל מרץ ויוזמה, חדור הכרה ציונית וספורטיבית. הוא אירגן בגמנסיון קבוצות ספורט., התעמלות, בלט, רקודי־עם, שהשתתפו במופ־

מתעמלי מכבי מרימפול
ב-"פירמידה"

נבחרת כדורגל מרימפול
נגד נבחרת ל.פ.ל.ס.
הליטאית במרימפול

נשף התעמלות של
"מכבי" במרימפול
21.1.1928

עים ספורטיביים, של הגמנסיון באולמות ובמגרשים. פסח יעקבסון היה פעיל גם בסניף "מכבי" כמארגן, מדריך ומורה לספורט, ניהל חוגים שונים ואירגן מופ־עים ספורטיביים שונים בהצלחה רבה.

בתחילת שנות השלושים עלה פסח יעקובסון עם רעיתו שושנה לא"י. כאן המשיך את פעילותו הברוכה כמחנך ומדריך ספורט והתעמלות ברמת־גן. בנו שמואל ממשיך בעקבותיו וידוע כמאמן כדור־סל של קבוצות צמרת בארץ.

פסח נפטר ב־1980 ועל שמו נקרא רחוב ברמת־גן – בה כהן כמורה ראשון לחינוך גופני.

הנהלת הגמנסיון סייעה ואף עודדה פעולות ה"מכבי" העמידה לרשות המכבי את אולם ההתעמלות, כמכשירי הספורט וההתעמלות לעריכת מופעים, נשפים תכלת־לבן בימי חג ומועד.

המורה הראשון להתעמלות חנוך אנוך הניח את היסודות לחינוך גופני בגמנסיון העברי. ביזמתו צויד אולם ההתעמלות עוד בראשית שנות העשרים במכשירי התעמלות שהובאו מגרמניה. הוא ארגן נשפי ספורט וביזמתו גם התקיימו חוגי מתעמלים, שהיו בין היוזמים והמייסדים את סניף המכבי במרימפול. מבין ראשי המכבי במרימפול בשנות העשרים הרא־שונות היו – ארשפיץ יונה, ארשפיץ משה הלל, יששכר דניאל, יצחק ויסטנצקי, אברהם גולוב (שעמד בראש הקבוצה של מכבי ליטא במכביה הראשונה בא"י בשנת 1932) בנימין בראון, יעקב סגל, יוסף פרוסק, צבי שילינגובסקי, אהרונבום מקס מרקסוו, יעקב רטנר, זכריה אירן ואחרים.

בשנות השלושים חלו חילופי משמרות בהנהלת ה"מכבי" במקום המבוגרים תפסו עמדות צעירים, יוצאי "מכבי הצעיר" שנהפך לגרעינו העברי של הסניף.

יושב ראש הסניף, היה ברוך איזיקוביץ ז"ל עו"ד במק־צועו שהקדיש זמן רב ומרץ ל"מכבי", הצעיר. בשנת 1935 השתתף במכביה השניה שהתקימה בארץ־ישראל ועם שובו הביא עמו שירים רבים בעברית, שהלהיבו את ילדי מרימפול.

סגנו ומנהל "מכבי הצעיר" היה כותב שורות אלו שהתמנה ב־1936 כמזכיר מכבי בליטא וחבר הנהלת "מכבי הצעיר", הארצי. גזבר סניף מכבי במרימפול באותן שנים היה החבר הפעיל והבלתי נלאה של "מכבי" משה'לה גולדנהיים, מדריך ספורט והתעמ־לות היה אז החבר משה יעקובסון, פעיל ונמרץ, שהקד־יש את מיטבו לסניף.

באותן שנים היו פעילים במיוחד החברים צבי סטרז־דנסקי, יענקלסון יצחק, פימשטיין הצלם.

מחברי "מכבי הצעיר" שהתחנכו בסניף מרימפול נמצאים בארץ וממשיכים בפעילות לאומית וציונית וכן להנצחת שכר עירם מרימפול: זהבה אריאלי (פילוינסקי), יוליה ושלום גרודזנסקי, אלתר דמבנר, גליצקי בנימין ומרגושלסקי אריה.

כמדריכי ספורט בסניף בזמנים שונים פעלו החברים חיים שינזון וקוגל מ"מכבי" קובנה, בעבר אצן ואתלט מצויין. אלוף הארצית הבלטיות בריצת 100 מטר, מורזינסקי, פליט מסובלק פולין, שהתישב במרימפול יחד עם פליטים אחרים מפולין בסוף 1939.

עם סיפוחה של ליטא לברית המועצות ביוני 1940 הקיץ הקץ גם לפעילות סניף ה"מכבי" במרימפול.

כותב שורות אלו יחד עם אלתר דמבנר חסלו את רכוש הסניף, את הארכיון, והצילו מידי הבולשביקים את הדגל הלאומי, תמונות הרצל, וייצמן וטרומפלדור וכן ספרי תנ"ך בכריכת עץ הזית מעבודת בית הספר לאמנות בצלאל בירושלים, תעודות ההנהלה הציונית בעד פעילות הסניף למען קרן־הקיימת וקרן־היסוד וכו'. בכך תמה ונשלמה תקופה מפוארת של פעילות ספורטיבית, חינוכית וציונית פורה של נוער ה"מכבי" בעיר מרימפול בעשרים השנים שבין שתי מלחמות עולם.

מבין פעילי המכבי במרימפול היו פעילים במיוחד עם עלותם לא"י אסתר פומרנץ–טרנו ויששכר דניאל – שניהם מפקחים ארציים על החינוך הגופני מטעם משרד החינוך בארץ.
אברהם גולוב–תורי נבחר להנהלה העולמית של המכבי בשנת 1951, וכיהן כמזכיר כבוד של המכבי העולמי 20 שנים רצופות. בין מניחי היסוד של כפר המכביה וחבר ההנהלה של הכפר ושל הנהלת המחיאון של המכבי העולמי – עד היום.

ספורט במרימפול

ויסטנצקי יצחק

לפני מלחמת העולם הראשונה לא עסק הנוער היהודי במרימפול בספורט כל עיקר. משנוסד הגמנסיון העברי במרימפול התחילו בני הנעורים לגלות עניין בספורט. המורה הראשון להתעמלות מר הנוך, פיתח במידה מרובה את הספורט בעירנו. בהשפעתו רכשו מכשירי־התעמלות וציוד מגוון, כן הותקן וצויד אולם ספורט מיוחד, נוח ומרווח לאימונים ולכל תרגילי הספורט שהיו נהוגים בימים ההם. המורה לימד את תלמידי הגמנסיון לנשום נכון בשעת ריצה ולהתגונן מפני תוקפים (תורת הג'ודו) וגם לימד שחייה. וכך קמו לעירנו קבוצות מתעמלים ואנשי ספורט מעולים, כגון: מנדל מבזום, קופל גודינסקי ויעקב רטנר – ששמם נתפרסם בכל ליטא.

כותב השורות האלה הצטיין בריצה, בקפיצה על החמור, ובתרגילים על המקבילים על הקיר השודי. לימים היה

נבחרת כדורגל מכבי,
דוד רטנר שוער, מרקסון,
ורטנר רוזניצקי מרקסון –
מלאך, שפטיה שיווקלרסקי.

מכבי הצעיר
במרימפול במעונם

הסתדרות "מכבי"
סניף מרימפול
ליובלו העשירי
25.2.33

הדבר לעזר רב ואיפשר לי להשתתף בנשפי ספורט שנערכו בקובנה. במקומו של הנוך בא לאחר כמה שנים, המורה פסח יעקובסון כמורה להתעמלות. בזמנו התקדם מאוד החינוך הגופני. נערכו הרבה תחרויות ספורט, בהן הצטיין התלמיד לייקין שלמרבה הצער נפטר חדשים אחדים לפני קבלת תעודת הבגרות. יהיה זכרו ברוך. ספורטאים מצט־יינים אחרים היו שמעון קיברטסקי (קפיצה לאורך) אף על פי שהיה נמוך קומה, יששכר דניאל ודורשוק, שהתחרו ביניהם בריצה.

הספורט הפופולרי ביותר היה הכדורגל. כמתנת בר־מצוה קבלתי מדודי ויסטנצקי (אחיו של אבי) כפפות, נעלי ספורט גבוהים וכדור־רגל.

ארגנתי קבוצת כדורגל בשם "השחר". לימים התאחדנו עם כמה קבוצות אחרות ונוצרה הקבוצה הגדולה "קדימה" - שבמשך הזמן נהפכה ל"מכבי" מרימפול.

ב"מכבי" מרימפול הונהגה תלבושת אחידה לשחקני הכדורגל, כולם קיבלו נעלי ספורט חדשות והתחילו משחקי־התחרות והכל באו לצפות בהם. אנשים היו עוזבים ביום חול, החנויות, בתי מלאכה ועסק ונוהרים למשחק כדורגל. מגרש "מכבי" השתרע בקצה רחוב קייסטוצ׳יו.

תחרויות רבות נערכו במגרש־הכדורגל שבקסקרטין הצבא הליטאי, היה לי העונג והכבוד לשחק במשך עשר שנים רצופות בתור רץ בקבוצת "מכבי". מן הראוי לציין כמה שחקני "מכבי" מהימים ההם: יששכר דניאל, קמנרסקי, בלוך, רזניצקי, האחים מרקסון, חיים ויסברג, גורביץ בו אחיו של יודל גורדון, ישראל פריזינסקי ואליקים פריזינ־סקי, אלכסנדר סטוקליצקי, חיים רטנר שנפל במבצע פר־טיזני ואחיו יעקב יבל"א, שפטיה שמגר (שמוקלרסקי), שנפטר בארץ ומשה ברעם.

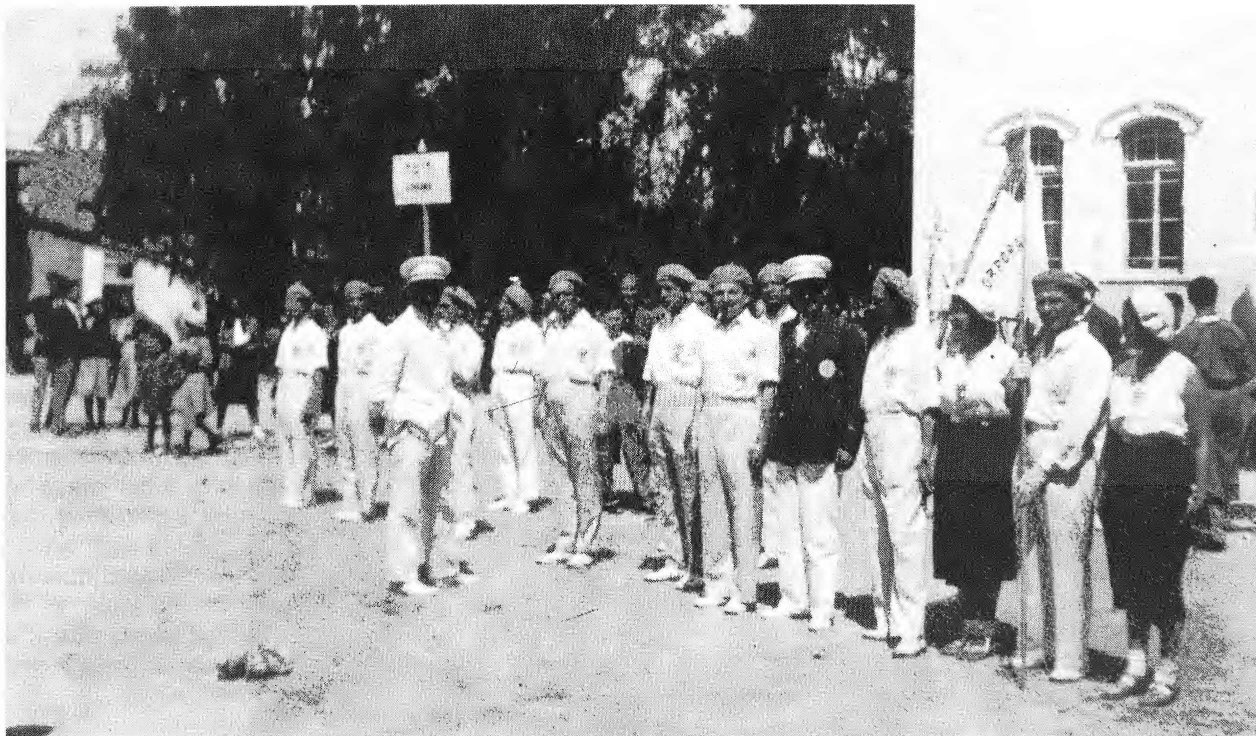
מאוחר יותר נוצרו קבוצות כדורגל אחרות: "הפועל", "הכוח" ועוד.

האימונים של שחקני הכדורגל התקיימו פעם בשבוע וההתחרויות - רק בחודשי הקיץ.

ענף ספורט אחר היה נפוץ במרימפול - "הקרוקט". בגן העירוני היתה גם רחבה לטניס. במשחק הלבן שחקו רק אנשים מעטים - אמידים, שיכלו להרשות לעצמם תלבושת לבנה וציוד, יקר, שאנשי "עמך" לא יכלו להרשות לעצמם.

תחרויות שחייה התקיימו בנהר "הראקער" שמימיו היו עמוקים למדי והיה צריך לדעת היטב לשחות. האיגרוף עוד לא היה אז די מפותח בקרב היהודים. אבל ברבות הימים החלו גם היהודים להשתתף בתחרויות האיגרוף הארצית.

אכן נוער יפה היה לקהילה היהודית במרימפול, שהנחיל כבוד ויקר לבני עדתם. הסיסמא "נפש בריאה בגוף בריא" התנוססה במועדון "מכבי", זכרם של הבנים והבנות שניספו בשואה, בפרטיזנים ובשדות קרב שונים במלחמתם בנאצים - ישמר לעד.

קבוצת מכבי ליטא במכביה הראשונה בא"י 1932 במקטורן כחול ד"ר אלכסנדר רוזנפלד ולשני צדיו אברהם גולוב ו–בנו זנג - ראשי המשלחת

ביקור ״הפועל״
ארץ ישראל –
במרימפול 1.9.33

הפועל ארץ ישראל
מתארחים אצל
משפחת דניאל

מתעמלים מ״הכח״
בהדרכתו של
חיים דניאל

חלוצים וקבוצות הכשרה חלוציות

בקרבת מרימפול היו מספר חוות, בהן נתקבלו חברי החלוץ לגווניהם השונים להכשרה חקלאית לקראת עליתם לא"י.

מי לא זוכר את אחוזת האחים סקריסקי "אונגארינה" שהיתה שם דבר בכל סביבת מרימפול ובליטא כולה.

קבוצת חלוצים ראשונה הגיעה להכשרה באונגרינה כבר ב־1920. היו נקודות הכשרה חקלאית לחלוצים גם באחוזות של לא־יהודים, שקבלו את היהודים הצעירים תחילה בהפתעה ולאחר מכן – בהערכה רבה לרצון ולמאמץ שכל צעיר יהודי גילה בתקופת הכשרתו בעבודה חקלאית ובעבודה בכלל.

ביזמתו של העסקן הציוני ר' גרשון רוזנטל הוקמו ב־1930 קיבוצי הכשרה נוספים אצל בעלי אחוזות ליטאים בסביבת מרימפול. בעיר הוקם קיבוץ הכשרה עירוני. חברי הקיבוץ התגוררו יחד במעון שברחוב וילקובישקי, מדי יום יצאו לעבודה בגינות־ירקות אצל חקלאים יהודיים במקום ובעבודות שונות.

החיים בקולקטיב יצרו חיי חברה תוססים ודאגה הדדית לפרט. אחר יום עבודה פיזית מפרכת היו מתכנסים ל"שיחת חברים" שנמשכה לתוך הליל. הנושאים שהעסיקו את החברים היו בעיקר "החיים בצוותא", השכלה, השפה העברית ותחייתה, עזרה הדדית ועל כולם "עליה".

לחברי ההכשרה שלמדו בבתי ספר ששפת ההוראה בהם לא היתה עברית – נערכו שעורים בשפה העברית.

ההכשרה החלוצית בליטא היתה מתנועות נוער ציוניות כמו "השומר הצעיר", "גורדוניה", הנוער הציוני, שהשתיכו בחלקם לציונים הכלליים א' ובחלקם לציונים הכללים ב'. היתה גם הכשרה מעורבת מפלגים ציוניים שונים.

חברי הכשרה חלוצית באחוזה יהודית באונגרינה 1929

שם התנהלו ויכוחים סוערים על דרכה של הציונות החלוצית, על העבודה ועל ארץ ישראל. הויכוחים פיתחו את מהלך המחשבה אצל החלוצים הצעירים וקרבו אותם לא״י עוד לפני שהגיע תורם לעליה.

בהכשרה החלוצים הושם הדגש על העבודה בחקלאות על כל גווניה וענפיה. בהכשרה עירונית הועסקו החברים בכל מיני עבודה. באם הושם הדגש על עבודה, כערך בחיים. החברים לא בחלו בכל עבודה החל מחוטבי עצים ושואבי מים ועד לעבודה במפעל זה או אחר. הדגש הושם על עבודת כפים.

אותם שנים היו שערי הארץ נעולים בפני עליה המונית ורק מעטים זכו ל״סרטיפיקט״ ולעליה לא״י. אלה היו המאושרים.

ב־1932 התקימה בא״י המכביה הראשונה. בליטא התארג־נה קבוצת ספורטאים מבין חברי המכבי, שייצגו את מכבי ליטא. למשתתפים במכביה הראשונה הירשה הנציב הבריטי העליון דאז להכנס לארץ כדי שיוכלו להשתתף במכביה ולמטרה זו בלבד. יושב ראש המכבי העולמי ד״ר ללבר, הבטיח לנציב הבריטי העליון במילת כבוד ש כ ל משתתפי המכביה יחזרו לארצותיהם בתום ההתחרויות.

למעשה היתה המכביה הראשונה מנוף לעליה מארצות אירופה. רבים שלא עסקו בספורט כלל - הצטרפו לקבוצות המכבי שייצגו את ארצותיהם במכביה - ועלו אתם ארצה. רבים ממשתתפי המכביה וגם רבים שהתלוו אליהם כלל לא חשבו לחזור לארצותיהם ונשארו בארץ. היו שנקלטו בקיבוצים, במושבות ובכל אשר מצאו תעסוקה.

כדי לנצל את ה״סרטיפיקטים״ המעטים שהממשלה הבריטית חילקה ביד קמוצה - הגיעו להמצאה לנצל סרטיפיקט אחד לשני אנשים ע״י כך שבעל או בעלת סרטיפיקט נשא או נישאה לפני העליה. הנשואים היו פיקטיביים וחברי התנועות החלוציות התחברו לזוגות פיקטיביים ובהגיעם ארצה התגרשו - הכל כדת וכדין. אני עצמי הייתי בין המאושרים שזכיתי לעלות ב״נשואין כאלה״ לא״י.

כל עלייה של קבוצה חלוצית היתה חגיגה ואירוע לא רק לעולים אלא לחוגים רחבים של חברים, ידידים שלא לדבר על התנועות הציוניות. מתחנת הרכבת בקובנה יצאו בעלי ״הסרטיפיקטים״ את ליטא בדרכם לא״י, עפ״י רוב דרך איטליה או צרפת.

השהייה הממושכת בקבוצת הכשרה ללא סיכוי לעליה בזמן הנראה לעין - התיש כוחות צעירים ואף גרם לאכז־בות. שערי הארץ היו נעולים. ב־1934 החלה העליה ה״בלתי ליגלית״ - ה״העפלה״.

על ההכשרה החלוצית בסביבות מרימפול כותב חבר קיבוץ ״עמיר״ לוי דרור. בחוברת ״זיו״ שהוצאנו, אם איני טועה, במרץ 1939. מצאתי את הכרוניקה על מרימפול; זה היה עם פרוץ מלחמת העולם השניה. כאשר הריכוז השומרי בוילנה העביר כמה קבוצי־הכשרה לעירות ליטא, נשכרה גם חווה חקלאית בשם ״מיכאלינה״ ליד מרימפול. לשם עבר קיבוץ הכשרה פולני. חברי קן ״השומר הצעיר״ במרימפול סייעו רבות בהקמת החווה השומרית הזאת. הקן כולו חי בחוויית ה״מושבה״ שבקרבתו. חווייה עצר־מה הייתה במקום ״לעליה לרגל״ בשבתות לחניכים והדבר נתן את אותותיו החיובים ביחידות החינוכיות. האיש שעמד בראש הקן היה זונדל קפנגוט ז״ל.

הכיבוש הסובייטי בליטא שהחל ב־1940 - שם קץ לכל התארגנות ציונית וחלוצית. נאמנים לרעיון הציוני ולחלוציות - ירדו במחתרת. מהם - שלחמו ונפלו בקרב נגד האויב הנאצי, היו שנותרו בחיים ולא זכו להגיע לחופי המולדת ולהגשים את חלומם הציוני-חלוצי.

חנוך ויטנברג

קבוצת אונגרינה ח. אלול א׳ תתנ״ב.

בתחנת הרכבת במרימפול׳
1933 עם עליתם של
חנוך ויטנברג וחיים טרלובסקי –
טהר לב לארץ ישראל.

קבוצת הכשרה חלוצית אחוזת
״טרובישק״ מחוז מרימפול.
באמצע חנוך ויטנברג

ביקור חברי החלוץ׳
ונוער צ.ס. בקיבוץ
הכשרה ״כיבוש״

המפלגה הציונית-סוציאליסטית (צ.ס.) במרימפול

מייסדי צ.ס. במרימפול היו המורה יוסף דרזנין, יצחק ויחזקאל אחרון, עו"ד בילוסטוצקי, יצחק ויטנברג, חביבה טרלובסקי, פסח משקוץ, שרה לוין ועוד. משך השנים היוו אנשי העמל רוב במפלגה. המפלגה היתה פעילה בחיי הקהילה במקום, מיוצגת במוסדותיה, בעיריה, בקרנות הלאומיים והיתה פעילה בכל שטחי העבודה הציבורית. במועדון המפלגה התקימו חוגים, הרצאות וחוגים שונים.

התארגנה גם תנועת נוער צ.ס. בשם "צ.ס. יוגנט". אליה נמשכו בעיקר הנוער העובד. נוער זה היווה מקור לא אכזב לתנועת החלוץ.

אחד המרצים האהובים במועדון היה המורה אירוב, שהדביק בהתלהבותו את המאזינים, במיוחד שהרצה בנושא ה"חסידות".

כל פילוג במפלגת העבודה בא"י היווה נושא לויכוחים סוערים גם בסניף במרימפול. הפעילות גברה במיוחד ערב קונגרס ציוני. אז היו מופיעים מרצים מקובנה וגם שלי־חים מהארץ, ביניהם ישראל מרימינסקי, דוד בן גוריון, זלמן רובשוב, ועוד. להרצאותיהם של אישים אלה היו נוהרים חברים גם מהסביבה הקרובה והרחוקה.

לאחר מאורעות תרפ"ט הגיע מא"י המשורר אורי צבי גרינברג שהופיע בנאום חוצץ להבות באולם הגמנסיון העברי. את המשורר־האורח ברך ד"ר לובוסקי שהיה כידוע ממנהיגי צ.ס. ובר פלוגתא חריף עם האורח. אף על פי כן - היתה קבלת הפנים לבבית ועצם האפשרות שנית־נה לאורח להופיע במועדון צ.ס. העידה על רמת תרבות על אף היריבות המפלגתית. לאחר שהמשורר הקריא אחד משיריו "הלילה יורים בשערייך" זלגו דמעות מעיני רבים. הייתי נוכח אותה עת וגם אני מחיתי דמעה מעיני.

ד"ר לובוסקי היה נואם שנון ומבריק והיה דוגמא ומופת לצעירים בהתנהגותו ובאמונתו הציונית. בשנות השלשים חברה שתהווה כיסוי לפעולות צ.ס. החברה נקראה "סירקין געזעלשאפט" (חברה ע"ש סירקין להשכלה). אך גם על חבריה שמה הבולשת הלאומנית עין ולילה אחד אסרו כ־30 מחבריה שהואשמו בחברות במחתרת של מפלגה אסורה. הם הוחזקו במאסר יממה בלבד. לאחר שבנימין שטינברג ויצחק ויטנברג נטלו על עצמם את מלוא ה"אשמה", שוחררו כל האחרים.

המועדון היתה בקומה ב' שבביתו של גולדנהיים (אז סגן ראש העיריה) ויצחק ויטנברג ניהל אותה.

הוא עלה לא"י. במרימפול לא היה קיים בית דפוס עברי, אולם מודעות המפלגה היו מפרסמים באידיש, עברית וליטאית. יחזקאל אחרון היה מדפיס את המודעות לכל האירועים ואני וחיים טרלובסקי עזרנו לו - הכל על טהרת ההתנדבות.

לאחר המהפיכה הפשיסטית בליטא כאשר הלאומנים הליטאים עלו לשלטון באו ימים קשים ל-צ.ס. גם במרימ־פול. סוציאליזם היה פסול בעיני השלטון הלאומני.

וכאשר בספריה נמצאו כ־30 איש פרצו אנשי הבולשת למקום ובאיומי אקדח הובילו את כל הנוכחים למשטרה. שם הושמו תחת מנעול ובריח ואף החתימו את הכניסה לתאם - בשעווה. כשנודע הדבר לראשי צ.ס. במקום - פעלו ראשית להוציא מהמועדון את רשימת חברי המפלגה, לבל תיפול בידי הבולשת. בחור זריז נשלח למקום והוא הצליח להוציא משם את הרשימות ולהתחמק מבלי ששמו לב. את בנימין שטינברג שחררו ואילו יצחק ויטנברג נשלח לבית הסוהר ואמור היה להתיצב לבית משפט צבאי.

חנוך ויטנברג

אגודה ע"ש סירקין נפרדת מחבריה י. אחרון, ו־ז. לוין..

קבוצת מתעמלים ,,הכח'' – 1928

כנס מחוזי של ,,הכח''
במרימפול 1928

נבחרת הכדורגל מכבי
נגד נבחרת הגדוד ה־9

קן "בית"ר" במרימפול

עם הקמת בתי־ספר עבריים במרימפול בתום מלחמת העולם הראשונה - נוסדה בעיר גם תנועת נוער ציונית ראשונה בשם: "הצופים העבריים - השומר הצעיר". בין מייסדיה היה שפטיהו שמוקלרסקי, לימים שמגר. ב־1926 חל מפנה בתנועה זו שהיתה עד אז תנועת נוער ציונית לאומית: "השומר הצעיר" הפכה להיות תנועה סוציאליסטית-מעמדית.

חלק ניכר מהמיסדים עזבו את קן "השומר־הצעיר" והקימו תנועת נוער חדשה בשם בית"ר. עשרות נערים ונערות התחנכו בקן בית"ר במרימפול, מאז הווסדו ועד חיסולו בימי הכיבוש הסובייטי ובסוף ע"י הנאצים. המורים העריכו את הפעולה החינוכית של בית"ר במרימפול. בראש הקן המקומי היתה הנהגה נבחרת, שייצגה את הקן בכל המוסדות המרכזיים של התנועה הציונית. המועדון היה מקושט בתמונותיהם של הרצל, ז'בוטינסקי וטרומפלדור. י"א באדר צויין מידי שנה בהעלאת זכרו של טרומפלדור כאיש מופת לבני הנוער היהודי. הסיסמאות: "בדם ואש יהודה נפלה ובדם ואש יהודה תקום"... ו"שני גדות לירדן, זו שלנו - זו גם כן", - התנוססו על כתלי הקן - והפיחו בלבבות הנוער גאווה לאומית וקשר רגשי עם ארץ־ישראל. דגש מיוחד הושם על משמעת קפדנית, חינוך ציוני והכשרה צבאית וספורטיבית.

הרבה להט ומסירות השקיעו ראשי בית"ר בהחדרת ההשפעה הפוליטית־לאומית. גולת הכותרת בפעולות הקן היו מושבי הקיץ הארציים של תנועת בית"ר בליטא.

חניכי הקן הבית"רי התבלטו במדיהם, אותם לבשו בקפידה. השפה העברית שלטה במסדרים ואיפיינה את חיי התרבות של הקן.

הטיולים שנערכו מחוץ לעיר, שימשו בעיקר ללימוד הצופיות, לתרגילי־סדר ולאימונים במקלות.

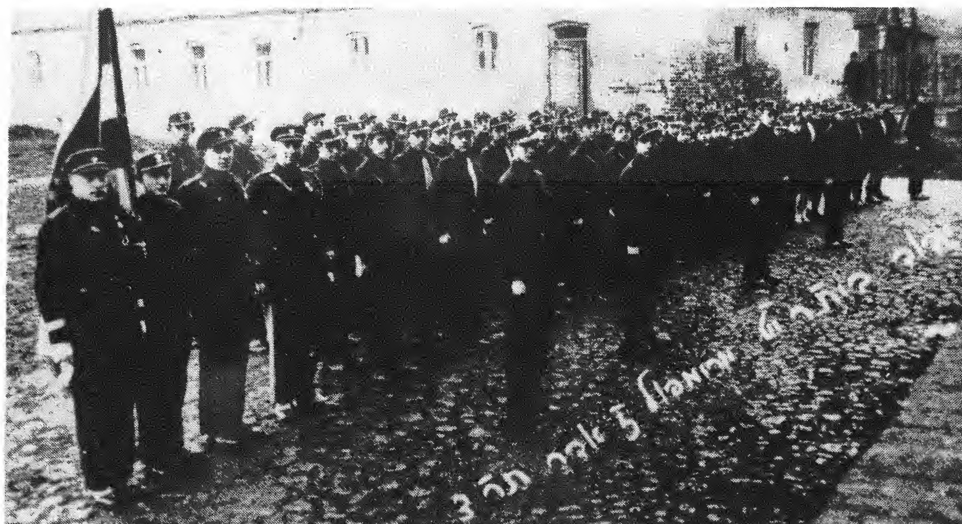
ביקורו של המשורר אורי צבי גרינברג במרימפול, אחרי מאורעות תרפ"ט -1929- וקורבנות הדמים של הישוב העברי בא"י חיזק את חניכי בית"ר. אז נפוצה הסיסמה: "ללמד בני ישראל קשת". גם ביקורו של זאב ז'בוטינסקי בליטא בשנות השלושים למאה חיזק את רוח התנועה, בבתי הספר התיכוניים של הליטאים עברו התלמידים גם אימונים קדם־צבאיים. הצבא הליטאי סיפק נשק לנוער הבית"רי - ואף אימן את חברי התנועה. בוגרי בית"ר הקימו את "ברית החיל". הם התבלטו במצעדים מרשימים כשבראשם מתנוססים דגלי תכלת־לבן.

חלק מחברי הקן יצאו להכשרה חקלאית כהכנה לעליה לארץ־חשראל. ההכשרה היתה על טהרת החינוך הבית"רי.

בין חברי הקן היתה התרגשות גדולה כל פעם שחבר עמד בפני עליה לארץ־ישראל. חברים רבים הצטופפו בתחנת הרכבת סביב המאושר וליוו אותו בשירה עברית. עם עליתם לארץ־ישראל הצטרפו חברי בית"ר מקן מרימפול לפלוגות בית"ר במושבות עקרון ובראש־פינה, והם - חיים עד היום במושבות ובערי ישראל.

רובם הניכר של חברי בית"ר נספו בשואה. ה' ינקום דמם.

בית"רי

מסדר בית"ר
מרימפול 1930.

כינוס איזורי
של בית״ר
במרימפול 1939

תהלוכת ״ברית החיל״
במרימפול 1931

יובל ה-4
של בית״ר
מרימפול 1933

''השומר הצעיר'' - קן מרימפול

חנוך ויטנברג

בתום מלחמת העולם הראשונה נוסדה בליטא ההסתדרות הארצית של ''השומר הצעיר''. היתה זו תנועת־נוער ציונית־צופית־חלוצית. מייסד הקן במרימפול היה מלכין, סטודנט. רוב תלמידי בית הספר היסודי והתיכון היו חניכי התנועה הזאת. היו בה שלוש שכבות־גיל. א) השכבה הצעירה ''כפירים'', ב) השכבה הבינונית ''צופים'', ג) השכבה הבוגרת שומרים ''מגשימים''. בתנועה החינוכית הצעירה נוצר במהרה סגנון חיים מיוחד. הצופיות חינכה למשמעת פנימית ולטוהר המידות. החוט המשולש היו: עזרה הדדית, חברה שוויונית וחזון. שאיפתנו היתה לחנך נוער, שיהיה מסוגל להתמודד ולהאבק על הקמת חברה חדשה צודקת ומתקדמת.

חיי הקן היו תוססים. בערב היו מתקבצות כל השכבות לפעולות חינוכיות. היו יחסי ידידות וחברות עמוקים.

לחברות נחוצה קודם כל אהבת־האדם.

חונכנו וחינכנו לערכים טובים, ביניהם אהבת עם־ישראל וארץ ישראל.

ראש מעייניו של הקן היתה התנועה הציונית־חלוצית. בקן שלטה אווירה ארצישראלית מובהקת, שנסתייעה בתכנית להשכלה עצמית.

חניכי הקן גילו יכולת יצירה בכל ענפי התרבות. היו כאלה, שציירו, שרטטו, פסלו, כתבו שירים ועוד...

מגמת ההתפתחות היתה לתת לחניך התנועה כלים טובים לסגנון חיים עצמי. משם יצאו נערים ונערות ל''מושבות קיץ''.

היחסים ההדדיים בין חברי הקבוצה וראש הקבוצה שימשו דוגמא ומופת ועיצבו את הדור הצעיר.

ראש הקבוצה היה מעלה נושאים חשובים לדיון לפני כל חברי הקבוצה. הקן היה שוקק חיים, מקושט בטוב טעם.

גם ההורים היו פעילים בחיי הקן, הם הוזמנו לטכסים.

בין עשרת הדברות של התנועה - הקפידו מאד על שלושה: א) לא לעשן. ב) לא לשתות יי''ש. ג) לא לרקוד ריקודים סלוניים. אם נתפס מישהו מפר אחד משלושת האיסורים הנ''ל, היה עליו להוציא את המסקנות ולעזוב את הקן.

חיי התרבות של הקן השפיעו הרבה על האוכלוסיה היהודית. מדי פעם היינו מקיימים תערוכות מעבודות החניכים. בתערוכה לקחו חלק פעיל: משה גלוך ז''ל, חיים טרלובסקי ז''ל, חנה איירוב, חנוך ויטנברג.

בוגרי הקן היו פעילים בכל הועדים של התנועה הציונית, כגון: ''קרן־קיימת'', קפא (קרן פועלי א''י), החלוץ.

הצופים במרימפול לפני הפילוג: ''השומר-הצעיר'' - בית''ר

בחנוכה היו הבוגרים והצופים מוכרים חבילות נרות והתמורה קודש ל״קרן קיימת לישראל״. בט״ו בשבט היו חניכי הקן עוברים מבית לבית ומתרימים את אזרחי העיר למען קרנות ארץ־ישראל.

רוב בוגרי הקן הצטרפו לתנועת ״החלוץ״.

בקן היה קיים חוג דרמתי בבימויו של חיים טרלובסקי ז״ל.

חיים ואני היינו בונים את התפאורה. ההצגה התקיימה באולם ההתעמלות של הגמנסיון העברי. מאות אנשים מחאו כפיים ואני כתבתי ביקורת חיובית על ההצגה בעתון הליטאי ״סובלקטיס״, שיצא לאור בשפה הליטאית במרימפול.

עבודה חינוכית רצינית התנהלה בשכבה הבוגרת. בתקופה זו עמד הנוער הציוני על פרשת דרכים: דרישת ההורים היתה להמשיך ללמוד ולקנות השכלה גבוהה, התנועה דרשה הגשמה: לצאת להכשרה, לעלות לארץ ישראל. היינו מתווכחים על נושאים רבים כגון: הגשמת הציונות, עזרה הדדית, החלוץ, הכשרה ועלייה לארץ־ישראל. הקן הרחיב את אופקי המחשבה.

החינוך לערכים בתנועה עלה בהרבה על החינוך הממוצע. מהמעון הזה שתינו לרוויה, רוב הבוגרים בחרו בהגשמה ויצאו להכשרה. חלק ניכר מהבוגרים עלו לארץ־ישראל.

לפני עלייתי ארצה עמדה בראש הקן לאה קוקלנסקי ז״ל ראש הגדוד היה דוד אידלסון ז״ל. שני אלה עלו ארצה והיו חברי הקיבוץ ״השומר הצעיר״ בבית־זרע שבעמק הירדן. שניהם היו בוגרי הגימנסיון העברי במרימפול. הם לא המשיכו לימודיהם באוניברסיטה ובחרו בהגשמה: הכשרה חלוצית ועלייה לארץ־ישראל. הם היו דוגמא ומופת ליתר הבוגרים בקן השומרים.

השכבה הבוגרת של ״השומר הצעיר״ במרימפול בשורה האמצעית ראשונה מימין לאה רודניצקה, לימים משוררת הגיטו וילנה.

השומר הצעיר עם עליתו של אידלסון – 1930

מלכין מיסד וראש הקן של השומר הצעיר במרימפול

״יידישיסטים״ במרימפול

חסידי שפת יידיש היו מאורגנים בליטא במסגרת ליגה לתרבות יידיש - ״קולטור־ליגע״ וכן במסגרת ה״בונד״ - הלוחם בציונות ובמדינה יהודית.

גם במרימפול היה קיים סניף של ה״קולטור ליגע״ שהיתה בעצם מפלגה סוציאליסטית יהודית, קרובה מבחינת דבקותה ביידיש, כשפת העם היהודי ובמאבקה נגד העברית והציונות, ל״בונד״.

ה״יידישסטים״ ראו בהשלטת השפה יידיש בהמוני העם היהודי בתפוצותיו - ענין אידיאולוגי-תרבותי-לאומי בניגוד לדוגלים בשפה העברית שחדרה יותר ויותר בקיבוצים יהודיים בעיקר במזרח אירופה בהשפעת התחייה הלאומית, הצהרת באלפור והפעילות הציונית הענפה על כל גוניה הציוניים.

ה״יידישסטים״ ראו עצמם תנועת המוני העמלים היהודיים ונרתמו למאבק המעמדות שניהל ה״בונד״ וה״קולטור ליגע״ נגד הבורגנות והעשירים היהודיים; אלה האחרונים נימנו ברובם על המחנה הציוני שראה בעברית מכשיר חיוני להחייאת התרבות העברית הקדד־מה, בה ניבאו נביאי ישראל, שפת התנ״ך - ספר הספרים שהעם היהודי הביא לאומות העולם כיסוד מסד לתרבות אנוש.

בין מקימי ה״קולטור־ליגע״ ופעילי ה״יידישסטים״ במרימפול היו ה״ה שור, לוריא, יעקובסון, יבלונסקי ואחרים.

ה״יידישסטים״ השתמשו ב״יידיש״ שהיתה השפה המדוברת בשכבות פועלים ועמך בשכבות אחרות, כמכשיר להקנות דעת לחסרי השכלה, אשר היידיש הקלה עליהם לימודי־יסוד מבלי שיצטרכו ללמוד שפת עבר, שהיה עפ״י רוב שפת בתי־הספר היסודיים והתיכר ניים שהוקמו ע״י ״תרבות״ הציונית. הלימוד בבית ספר בלשון העברית היה יקר יחסית בהשוואה לבתי הספר ביידיש ולא כל שכן לבתי ספר הממלכתיים בליטאית.

גם במרימפול היו קורסים ליידיש בשעות הערב וגם להשכלה בסיסית אף היא ביידיש. קורסים אלה איפשרו לפועלים ושכירים לקנות דעת לאחר שעות העבודה מבלי לפגוע בשעות העבודה והפרנסה של בעלי מלאכה זעירים ובני דלת העם.

ל״יידישסטים״ כמפלגה פוליטית היתה נציגות גם בעירית מרימפול, כמו גם בסיים הליטאי.

מנהל הספריה היה מר יבלונסקי מבני המקום. במסגרת פעילויותיהם הקימו היידישיסטים והבונד - מועדון ספורט משלהם בכינוי ״יידישער אטלעטיק קלוב״ (מועדון יהודי לאתלטיקה, ״י.א.ק.). כדורגלני ״י.א.ק.״

עם ייסוד ״ייווא״ - 1925 - קיבלו פעולותיה של ה״קולטור־ליגע״ תנופה חדשה. גם במרימפול הקימה הליגה תיאטרון חובבים בשפה יידיש והעלו על הבמה הצגותיהם של פרץ, אנסקי, שלום עליכם ואח׳. מנהיגם האידיאולוגי של היידישסטים בליטא׳ היה יודל מארק, עורך היומון ״פאלקסבלאט״ שופרם של אנשי ה״בונד״, היידישיסטים וכל האנטי־ציונים. כאשר הופיע יודל מארק במרימפול - ניסו חברי תנועת הנוער הציונית להפריע לו בקריאות בוז ולעג כמו: ״יודל! אראפ פון מארק״...! המאבק עם היידישיסטים בליטא הגיע לקיצו הטראגי עם הכיבוש הנאצי. להפתעת רבים התקימה ״נבואתו״ של בר־בורוכוב בתקופת הזוהר של ה״בונד״ שארץ ישראל היתה בבחינת חלום בהקיץ גם לציונים עצמם, בר בורוכוב אמר באחת מהופעותיו כי ל״בונד״ יקימו מצבה בארץ־ישראל...״

כואב שההכרעה נפלה בעטייה של השואה של יהודי אירופה.

חנוך ויטנברג

אנשי מרימפול בארה״ב: ראובן אחרון, אלתר פייבוש, יצחק גולדשטיין טולי ליברמן ושמואל בילובלוצקי.

על אנשים שהיו ועל מעשים שקרו

מתוך אלבום ציורים של מקס בנד

משפחת אריסים יהודית בסביבת מרימפול

כ־3 ק״מ ממרימפול שוכנת אחוזת מיכלין. היינו משפחה יהודית יחידה בין 40 משפחות של גויים. אבי יחיאל וילקוזרסקי היה אריס (ביידיש ״פאחטער״, דהיינו הוא היה חוכר את החלב של 100 פרות מבעל האחוזה. כל שנה היה צריך לחדש את חוזה האריסות.

תפקידו של אבי היה גם לעשות את הקניות הדרושות למשקו הפרטי של ה״פריץ״ - בעל האחוזה. בתמורה זכה אבי גם להחזיק לעצמו 4 פרות, 2 סוסים, 5 כבשים ובנוסף לכך גם חלקת אדמה עליה גידל לעצמו תפוחי אדמה וירקות.

המשפחה התפרנסה בכבוד מהאריסות, אם כי לגדולות מעולם לא הגענו. היחסים בין משפחתנו לשכנינו הגויים היו הוגנים ואף לבביים, עד שלפעמים נראה היה שיחסיהם של הגויים אלינו עולה על היחסים שבינם לבין עצמם.

הבעיה שהטרידה את אבי היה חינוכם של הילדים. לא היה במקום הנידח לא בית ספר ולא מורה שילמד אותנו אפילו קרוא וכתוב. כשאני ואחי מנד'קה הגענו לגיל בית הספר לא ידענו אף אידיש לדבר כהלכה.

אבי מצא פתרון למצב זה: יום, יום היה אבי מוביל את תוצרת החלב העירה. פעם אחת בשובו מהעיר היתה בשורה בפי אבי:
״ילדים לא תגדלו כגויים חס וחלילה! - בשבוע הבא, אם ירצה השם, יבוא אלינו מורה אותו שכרתי לשנה שלמה והוא ילמד אתכם!״
האמת היא שאחי מנדקה ואנוכי כלל לא היינו מאושרים מהבשורה, אבל הדבר קם והיה. המורה הגיע והחל ללמדנו דעת. מדי שנה היה מתחלף המורה. מלחמת העולם הראשונה פקדה אותנו עוד בהיותנו באחוזה. המצב הכלכלי הקשה ששרר בערים - לא הורגש במיוחד בכפר. אבי המשיך במלאכתו כרגיל בכל תקופת המלחמה ולא חסר היה לנו.

בקרבת האחוזה בה התגוררנו, במרחק של כ־4 ק״מ באחוזה טברישקי התגוררו 2 משפחות יהודיות. זכורים לי שמותיהם הפרטיים של ראשי המשפחות הללו - אחד ישראל ה״ג'ינג'י״ והאחר - משה. קרה והעגלה שלהם התקלקלה והם באו אלינו ברגל וביקשו מאבא שיסיע אותם העירה. בדרך שאל אותם אבא: מה יהיה הדין אם בדרך יימצאו אוצר? כמובן ״יחלקו״ - פסקו השניים. היקשה אבא:״הא כיצד? הרי אתם יושבים בעגלה שלי. אילולא לקחתיכם אתי היה האוצר כולו שלי. ביני לביני פרץ ויכוח קולני ביניהם וכמעט הגיעו למכות. פתאום הרגיע אותם אבי באמרו:

״אני מותר על חלקי ובלבד שלא נריב...״
הסוף היה בבקשת סליחה הדדית.

אז כבר למדנו - אחי ואנכי במרימפול. אבא היה מוביל אותנו כל בוקר לבית הספר ובחזרה היינו הולכים ברגל. לא קלה היחת קליטתנו בבית הספר. הילדים העירוניים היו מציקים לנו בגלל המבטא האידי שלנו, שהיה מתובל במילים ליטאיות - מין ז'רגון שאימצנו לעצמנו משך שנים בסביבת הליטאים שאתם בלבד היינו במגע יום-יומי. לאחר זמן התגברנו גם על כך.

יום אחד כשנסענו עם אבא העירה בדרך העפר עצר אבא לפתע את הסוסים לפני הכניסה לכביש הסלול. שאלנו את אבא על שום מה עצר פתאום את הסוסים? הסביר לנו: בשעה זו צריך לעבור בקטע זה של הכביש אוטובוס בכיוון לעיירה וילקובישקי. כאשר הסוסים נתקלים באוטובוס הם מתחילים להשתולל ולדהור בבהלה. לאחר שחכינו זמן מה חשב אבא שהאוטובוס בודאי כבר חלף ועלה על הדרך הסלולה, אך פתאום הגיע למקום האוטובוס והסוסים באמת נבהלו. אבי קפץ מהעגלה ותפס מיד את הסוסים בריסנם ואני ואחי מנד'קה החזקנו במושכות ככל יכולתנו, ורק בקושי רב עלה בידי שלושתנו לרסן את הסוסים, שכמעט דרסו את אבא. שאלנו לפשר השתוללותם של הסוסים נוכח האוטובוס - ואבא הסביר: הסוסים נבהלים בראותם נגד עיניהם אוטובוס. ״תארו בנפשכם - אתם מהתלכים ברחוב ופוגשים זוג מכנסיים הולכים לקראתכם בלי אדם. האם לא הייתם נפחדים? כך גם הסוסים - כאשר הם רואים עגלה נוסעת ללא סוסים - איך לא יבהלו?

בשנת 1923 בוצעה בליטא תכנית אגררית. בתוקף חוק שנתקבל ב״סיים״ (הפרלמנט) הליטאי חולקו אדמות לאלה שהתנדבו במלחמת השחרור הליטאית וכן לעובדי אדמה מקומיים. נאלצנו לעקור.

עברנו לפרבר של מרימפול שנקרא טרפוץ' ולאט לאט נהיינו עירוניים לכל דבר. משפחתנו מנתה אז 9 נפשות. הבנות הצעירות המשיכו לימודיהן בגמנסיון הממשלתי הליטאי. לשלוח לגימנסיון העברי - לא השיגה ידו של אבי. שכר הלימוד שם היה גבוה יחסית. אנו, הבנים, הסתדרנו בעבודה כדי לעזור לקיום המשפחה.

בעיר נפתחו לנו אפיקים חדשים לחיי חברה מגוונים הודות למוסדות התרבות וארגוני נוער ציוניים. אני ואחי מנד'קה הצטרפנו למפלגת הציונים הסוציא־

ליסטים (צ.ס.). שם שמענו הרצאות בנושאים שונים, היתה שם גם מקהלה, תזמורת, חוג דרמאטי וספריה עשירה הן בעברית והן באידיש.

יצויין במיוחד הגמנסיון העברי במרימפול, שיצר אוירה תרבותית, ציונית. מורי הגמנסיון היו מרצים גם בפני בני נוער מאורגנים שאינם דוקא תלמידי הגמנסיון. בעודני באחוזת מיכלין קם צעיר מחונן ואירגן חוג דרמאטי ובו היה אחי מנד'קה ואנכי השחקנים הראשיים. הבמאי היה סובול, בוגר האקדמיה הרוסית לאמנות. רק עברנו לעיר הכניס אותנו סובול מיד לפעילות דרמאטית. שיחקנו גם באידיש וגם בליטאית, כי היה לנו שגינו מבטא ליטאי מושלם.

היה גם במאי אחר ביבלין שביים את ההצגות ״די פוסטע קרעצ'מע״ לפרץ הירשביין; ״דער פאטער״ לסטרינגברג; ״מאשקע חזיר״ לברקוביץ. אם כי לא הייתי תלמיד הגמנסיון העברי - ביימתי וגם השתתפתי בהצגות של הגמנסיון בשפה העברית: ״האחים לוריא״ לגורדין; ״הכל בגלל כסף״ לטולסטוי וכו׳

החוג הדראמטי במפלגת צ.ס. הציג את המחזה ״די זינדיקע מוטער״ לשטיינער; ״דויד'ס פידעלע״ לשטיינער; ״דער בלינדער מאלער״ לסגל; ״די פאלגן פון שמד״ ועוד ועוד. גם החוג הדראמטי הליטאי בהנהלתו של ויואדא שיתף שחקנים יהודים מהחוג שלנו, בעיקר את אלה שהיה להם מבטא ליטאי מושלם כשל בני וילקחרסקי ובני גורביץ.

מספר ניכר מחברי צ.ס. ותנועות נוער ציוניות אחרות הצטרפו לקבוצות הכשרה חלוציות ועלו לארץ ישראל. רבים מהם פזורים עד היום בקיבוצים ובמקומות אחרים בישראל.

בחלקי נפלה הזכות להצטרף לקיבוץ ״יגור״ בו אני חי מאז עליתי ארצה לפני כ־46 שנים.

חרותים על לוח לבי הורי ובני משפחתי, שניספו בשואה שכרתה את השבט היהודי המפואר הזה - יהדות ליטא.

צבי אגמון-וילקוזרסקי
קיבוץ יגור

עובדי אדמה יהודים במרימפול

חנוך ויטנברג

במרימפול עירי היו כמה משפחות חקלאים.

בפרבר ״טרפוץ״ ישבו המשפחות ויטנברג, שוחט ולונדון. בפרבר ״טבון״ - משפחות מקלנבורג וגולדברג בעל־האחוזה. ואחרון אחרון חביב, בעלי אחוזת ״אונגרינה״ - האחים סקריסקי, שם התאמנו קבוצות חלוצים, בענפי חקלאות שונים לקראת עלייתם לארץ־ישראל.

מכשירי־העבודה החקלאיים היו פשוטים; המחרשה הידועה בשם ״סאכע״, משדדות מעץ, מעדר ומגרפה. להשקיית הגנים היו משתמשים במזלף. גידול הירקות היה לצרכי השווקים המקומיים. לרוב גדלו כרוב, כרובית, סלק אדום, סלק סוכר, עגבניות, גזר, טבק ועוד. אני נזכר בעונת האביב: החקלאים היהודים יצאו לשדות לחרוש. אחרי החריש עשו את השדה ערוגות ערוגות והתחילה הזריעה: גזר, בצל, צנוניות, תפוחי־אדמה, מלפפונים. אחרי הזריעה התפללו לגשם. לא תמיד בא הגשם בעתו. לרוב היו חופרים שוחות בעומק שלושה־ארבעה מטרים ואלה הספיקו להשקייה.

רץ הייתי בין הערוגות ובודק אם כבר נבטו הזרעים? מה שמחתי, כשנראו הנבטים הראשונים, וכשהערוגות נתכסו בירק. את השתילים הרכים היינו מוכרים לחקלאים הכפריים הנוצרים ואת הירקות בשוק. את עלי־הטבק היו משחילים על חוטים ומיבשים אותם בשמש. גידול הטבק הוא מקצוע מיוחד. אחרי הייבוש היו מאכסנים את העלים בשקים. בעונה הבוערת השתמש החקלאי בכל כוחות

איור - הצייר משה רוזנטליס

העבודה של בני הבית. אליהם הצטרפו פועלות ויותר מאוחר בנות קיבוץ ההכשרה במרימפול.

בתקופה ההיא עבדו בצורה פרימיטיבית וקשה:

לא היו ברזים וממטרות. סחבו את דליי־המים מהבארות ובמזלפים היו משקים את הערוגות.

בין הערוגות היו שבילים צרים. עד היום אני מתפעל ממראה הקווים הישרים שבין הערוגות, מאחר שהכול נעשה ללא חוט וסרגל.

כשחזרנו מבית־הספר היינו רצים לעזור לאבא. מי בשתילה ומי בהשקיית השתילים הרכים. כשהתבגרנו הסכים אבא, שנעזור לו בשתילה. הוא הקפיד שנהדק יפה את האדמה סביב כל שתיל. ימי השתילה היו ימים של סיפוק ושמחה. עבדנו במרץ והספקנו הרבה.

זרעים לא קנינו אף פעם. אבא היה מייצר את הזרעים לבדו. בעונת הסתו, אחרי חג הסוכות, היינו חופרים בור גדול ומכניסים לתוכו: תפוחי־אדמה, גזר, סלק וצנון. את הבור היינו מכסים בקרשים וקש ועל זה היינו עורמים ערמות אדמה כדי לשמרם מפני הקור העז בחורף. באביב היינו פותחים את הבור ומוציאים את הירקות, את הגזר, הסלק והצנון היינו שותלים באדמה. כעבור חודש צץ גבעול עם פריחה. בין השתילים היו מרכיבים דחלילים להגנה מפני הצפרים. בסתיו היינו אוספים את הזרעים ומיבשים אותם. נהגנו לארוז את הזרעים בשקיות לקראת האביב. את זרעי המלפפונים הפקנו ממלפפונים גדולים שהמשיכו לגדול עד שהצהיבו. כשהמלפפונים היו גדולים ובשלים היינו פותחים אותם. את הגרעינים שמנו בדליי מים, מנקות, אחר כך מייבשים ואוספים אותם בשקיות.

את השומים היינו מיבשים ומוכרים לבתי־חרושת לנקניק. ארוך ומיגע היה יום עבודתו של האכר, ועיניו היו נשואות תמיד לשמים. לפי מעוף הצפרים ידע החקלאי מה יהיה מזג האויר. פחדו שמא ירד ברד ויהרוס את כל העמל שהושקע.

גם כאשר היו שנים קשות לחקלאים – והממשלה לא נתנה שום פצוי עבור פגעי הטבע. כשהכל עלה יפה היתה אוירת חג אצל עובדי האדמה. "יגיע כפייך". אכן, מה טוב לחזות ולהשתתף בשמחתם של החקלאים האוספים את פרי־עמלם ולבם מלא אושר וגאווה. חוץ מפגעי הטבע היה החקלאי מוטרד גם מגנבות. מי שבא לגנוב או לטעום מהפרי לרוב היה משחית את הצמחים. כדי להגן על גני־הירקות היו מקימים צריפון לשמירת־לילה. בני המשפחה שמרו בלילות במשמרות. וגם חברים היו באים לעזור בשמירה. שכורים תועים לפעמים נכנסו לגנים. הנזק היה גדול. לילות הירח היו לעזר בשמירה. לו נתנו ליהודים שטחים רבים לחקלאות, היה החקלאי היהודי מוכיח את עליונותו בענף זה.

ב־1937 היו בליטא כ־6000 חקלאים יהודים – 3.8% מהאוכלוסיה היהודית.

ה־"דראשקע" – פרי עטו של הצייר מ. רוזנטליס

אלה אזכרה...

נולדתי בעיירה קטנה - סרהיי ושם גם עברו עלי שנות לימודי הראשונות, תחילה אצל מלמד בחדר ואחר כך בבית ספר יסודי. כאשר נוסד הגמנסיון העברי במריאמפול לא חלף זמן רב ושמו הלך לפניו בכל רחבי ליטא ואף מעבר לגבול. צעירים ולא כל כך צעירים מכל העיירות שבאיזור נהרו למריאמפול על מנת להמשיך שם לימודיהם שהופסקו במלחמת העולם הראשונה במוסד שכל כולו על טהרת העברית ולפי תכנית מקיפה של לימודים כלליים כמו חשבון, מתמטיקה, פיזיקה, שפות בנוסף לתנ"ך, לימודי קודש, היסטוריה עברית וארצישראלית - הגמנסיון היה חידוש מהפכני בכל סדרי הלימודים שהיו נהוגים משך דורות ואשר היו מוגבלים לד' אמות של תורה בהדר־כת מלמד או רבי. כצעירים רבים בני גילי השתוקקתי לפרוץ את תחום עיירתי ולקנות דעת בגמנסיון שהיה אחד מהמוסדות הראשונים של רשת החינוך המודרני "תרבות".

באותם ימים של שנות העשרים - להגיע מעיירתי סרהיי למריאמפול ,,הכרך" מרחק של כ־60 ק"מ היה צריך לנסוע בעגלה רתומה לסוסים, עמוסה שקי תבואה ומרכולת שהעגלון היה מוביל מהעיירה ל,,כרך" שעליהם היה בעל העגלה מושיב את הנוסעים שלו ומובילם שעות ארוכות של היום חשופים ללהט השמש, לגשמים ולרוחות עזים בסתיו ולסופות שלג בחורף, חשופים. הכביש היה ברובו מרוצף באבנים עגולות שמעליהם טולטלה העגלה על נוסעיה מעלה מטה ולצדדים עד כדי חילוץ עצמות. כאשר הגעתי בעגלה כזאת לאחר דרך ארוכה ומייגעת - הייתי זקוק לחילוץ עצמות ממשי.
עצם הצפיה לעידן חדש ולמוסד חדש שאת טיבו טרם ידעתי - נתנה לי את התחושה שיצאתי מתחום עייריתי הקטנטונת למרחב...
זו היתה הרגשתם של רבים מתלמידי הגמנסיון שהגיעו מהעיירות השונות מכל רחבי ליטא וגם מסובאלק שמעבר לגבול הפולני וממקומות מרוחקים אחרים.

התהלכתי בפה פעור מרוב פליאה ובעין לא תשבע מכל אשר ראיתי בסיורי הראשון בעיר רחבת הידים, השוכנת לאורך נחל ה"שעשופע", בגן העירוני על שדרותיו, מדשאותיו וצמחי הנוי שבו - גן שהשתרע על שטח של קילומטרים, והיה בעיני כגן עדן ממש.

החנויות הגדולות עם חלונות ראווה לתפארת, מלאות סחורות, התנועה הערה ברחובות - כל אלה נראו לי כרך ממש בהשוואה למה שידעתי וראיתי בעיירתי הנדחת. וכאשר נדלקו פנסי החשמל ברחובות בשעות הערב והלילה והפיצו אורם בבחינת ,,ולילה כיום יאיר"... לא ידעה פליאתי גבול.

היתה זו לי הפעם הראשונה שיצאתי מתחום עיירתי סרהיי והתרשמתי עמוקות מכל בית, מכל שדרה ומכל אתר של העיר הגדולה, מוסדותיה ומהתכונה הגדולה בכל שעות היום, בניגוד לתרדמה בה היתה שקועה עיירתי סרהיי ברוב ימות השנה.

הגעתי סוף סוף לבית הלבן ורחב הידיים, בו שכן כבוד הגמנסיון העברי, עליו חלמתי ואליו השתוקקתי. כשעלי־תי במעקה ונכנסתי פנימה עלו בזכרוני דבריו של המשורר הלאומי על ,,בית היוצר לנשמת האומה". על דלת אחת בפרוזדור היה שלט ,,לבלריה" - באותם ימים - המשרד. נכנסתי פנימה כדי להירשם ולהתקבל כתלמיד. שם פגשתי לראשונה את המנהל - דר. אברהם לוינהרץ, גבר נאה, גבה קומה משכמו ומעלה. פניו אמרו משמעת וכבוד. הוא דיבר בנחת והעברית שלו היתה בנגינה גרמנית שהעידה על מוצאו מגרמניה. לאחר דברי נימוסים ומילות ידידות נפלו המחיצות בינינו. הוא הורה למזכירה לאחר סידור הענינים הפורמליים והכספיים להוביל אותי אל הכתה ד'. שמחתי למצוא באותה כתה שני חברים יקרים שלי האחד בן עיירתי ושכני - זכריה אירן שקדם לי בלימוד דיו בגמנסיון והשני - אברהם גאלוב (עתה תורי), קרוב משפחה מהעיירה לאזדיי, הסמוכה לסרהיי.

נקלטתי מהר יחסית בכתה ובחברה החדשה של התלמידים. כעבור שבוע נקראתי בשעור הנדסה אל הלוח והמורה ביקש שאסביר כיצד שני משולשים חופפים. היתה זו הופעתי הראשונה בכיתה והייתי כולי חרדה. בברכיים כושלות הגעתי אל הלוח וידי רעדו כשנטלתי את הגיר... והנה ראו איזה פלא: לאחר כל משפט שהוצאתי מפי עודדו אותי התלמידים מכל פינות הכיתה בקריאות ,,טוב מאוד", ,,מצויין". גם המורה נהג בי בחסד, כפי שנוכחתי לאחר שחזרתי למקומי, ברשמו בפנקסו לצד שמי ציון ,,מספיק".

קרה פעם כאשר המורה לעברית, מר רוזנבאום, נכנס לכיתה הקימו התלמידים רעש. המורה התרגז ובקול מסולסל קרא מעין אזהרה: ,,ת ל מ י ד י ם! " שהזכיר את ניגונו של החזן בשעת ברכת ,,הכהנים" כאשר כהנים עולים אל הדוכן. אחד התלמידים השיב כיד הליצן הטובה עליו באותו ניגון ממש של ברכת כהנים: ,,עם קדושיך כאמור". צחוק פרץ מפי התלמידים.

לימד אותנו היסטוריה, המורה איירוב, מלא וגדוש כרימון בידע, טוב לב מאין כמוהו, אך מפוזר ומרושל גם כן מאין כמוהו. כאשר היה טובל את העט בדיו שבדיותה - כדי לרשום את התלמידים הנוכחים בכתה והנעדרים ממנה בפנקס - היו טיפות דיו נוטפות על דפי הפנקס ומקשטות אותם בכתמי דיו. המורה איירוב החביב לא הקפיד ולא שם לב לדברים פעוטים כאלה, אך משנכנס פעם המנהל

דר. לוינהרץ לכיתה ופתח את הפנקס - נעץ עיניו בכתמי הדיו שעל הדפים - התבדח בקול: ,,מר איירוב מטיל ביצים״.

צוות המורים גילה כשרון ורצון עז גם יחד להנחיל לנו ערכי תרבות וחברה, ערכי מוסר כאורח חיים בד בבד עם הקפדה על החדרת ידע, כל אחד במקצועו. עברית לא היתה ענין של לשון גרידא דיבור ולימוד כל המקצועות, אלא שפת עברנו, אותה יש להחיות כסממן וכסמל לתחיה הלאומית והתרבותית, שיבה לימים קדומים של מלכות ישראל בארצו ושלילת הגלות. דבקותם של המורים בלשון העברית הדביקה גם את התלמידים עד שקמו מביניהם קנאים לשפה העברית שהטיפו מוסר לחבריהם לספסל שדיברו ביניהם לבין עצמם אידיש. הסיסמא ,,עברי דבר עברית״ מצאה הד נרחב בין התלמידים.

תלמידים ערכו מדי פעם הרצאות בעברית בליווי מכשירים קולנועיים. היו גם הצגות תלמידים בעברית כמו ,,הדיבוק״, ,,קשה להיות יהודי״ וכיוצא באלה. התלמידים הקימו ביוזמתם קורפורציה תרבותית סוציאלית שמטרתה לסייע לתלמידים במצוקה. ראיתי חובה לעצמי להשתייך לקורפו־רציה הזאת וכרטיס חבר שלי - שמור עמי עד היום.

הנהלת הגמנסיון שמה דגש על החינוך הגופני, שהיה חלק מתכנית הלימודים ואף עודדה פעילות ספורטיבית מחוץ לכתלי בית הספר כהשלמה לחינוך הרוחני. הסיסמה ,,נשמה בריאה בגוף בריא״ התנוססה באולם ההתעמלות המרווח, שם נמצאו מכשירי התעמלות וספורט מהחדישים ביותר שהובאו במיוחד מגרמניה. התלמידים גילו עניין רב בחינוך הגופני והמורים עודדו מאוד את החוגים השונים להתעמלות חופשית, לקבוצות אטלתיקה קלה, כדורגל, שחייה וכו׳.

ואכן רשמו התלמידים השגים מופלאים בענפי הספורט השונים. תלמידי הגמנסיון העברי היו בין המייסדים של אגודת מכבי במרימפול ועמדו בראש הפעילות הספור־טיבית והחינוכית־ציונית באגודה. ספורט כאמצעי לחישול הגוף להכשרת הצעיר היהודי למילוי תפקידים לאומיים בעם ובארץ ישראל לעתיד לבוא. החינוך הגופני בגמנסיון והפעילות הספורטיבית ב,,מכבי״ השפיעו עלי עד כדי כך שעם שובי לחופשה לעיירתי סרהיי - הקימותי שם קבוצת כדורגל מבין צעירי העיירה ואף הבאתי להם כדור מתאים ממרימפול להתאמן בכדור־רגל וכן הדרכתי אותם בכללי המשחק; לימדתי אותם תרגילי סדר, התעמלות. התלהבותי הלהיבה גם את צעירי סרהיי ועד מהרה התארגנה גם שם אגודת מכבי. במשך השנים התפתח וגדל סניף המכבי בסהריי ורשם לזכותו השגים לא מבוטלים בענפי הספורט השונים בהתחרויות עם סניפים בעיירות השכנות. בשנות השלושים נתמניתי חבר מרכז מכבי ליטא ומטעמו עברתי ב־7־1936 את עיירות וערי ליטא לאורכה ולרחבה כמדריך (אינסטרוקטור) ארצי על פי תכנית מפורטת לפיתוח תרבות הגוף ולאימון ענפי הספורט השונים. עמלתי לחיזוק הפעילויות בסניפים הקיימים ויזמתי הקמת סניפים חדשים. מרימפול היתה גם כן כלולה בתכנית תפקידי כמדריך ארצי של המכבי בליטא. ראיתי זכות והישג אישי כאשר הגעתי למרימפול כדי לארגן ולהדריך בחגיגות המכבי הצעיר שם. כל רחוב וכל פינה שם הזכירו לי את השנים הראשונות אותן ביליתי כתלמיד הגמנסיון העברי במרימפול - אותן שנים ששינו את כל אורח חיי ומהלך מחשבותי.

,,אלה אזכרה ונפשי עלי תשתפך״ - מילים אלו עלו בזכרוני כאשר התהלכתי בין הגמנסיון לבית הכנסת, בין הגן העירוני לאורך חוף ה,,שעשופע״, בשווקים ובסימט־אות.

מטען הלימודים ובעיקר מטען ערכי היהודית שרכשתי בנעורי כתלמיד הגמנסיון במרימפול - כיוונו את מחשבו־תי ופעילותי הציבורית והכלל־יהודית ודרבנו אותי להפצת העברית גם כאשר הרחקתי נדוד לארצות הברית של אמריקה. שם לימדתי עברית, פעלתי להפצת הלשון העב־רית וראיתי תפקיד חיי לקרב נוער יהודי לבית ספר עברי, למועדון עברי דוקא שם בארץ האפשרויות הבלתי מוגב־לות, כאשר האדם היהודי אינו מוצא את דרכו בגלי ההתבוללות והטמיאה.

מרימפול נטעה בי אהבת העם ואהבת השפה ונטע זה מנסה אני לנטוע בקרב נוער יהודי בגדולה שבתפוצות העם היהודי - ארה״ב.

הלל פרייס (פרוסק)
מיאמי ביץ׳ ארה״ב

החגיגה האחרונה

אריה מרגושילסקי

במלאת 20 שנה ליסוד הגמנסיון העברי במרימפול החליטו הבוגרים לחגוג את המאורע ברוב פאר. נבחרה ועדה מארגנת; הוחלט להציג את ״הגולם מפראג״. המורה מר צלי (בצלאל) איירוב שהתמחה בבימוי פנה אל קהילת פראג וביקש צילומי בית־הכנסת של המהר״ל וצילומי אביזרים שונים הדרושים להצגה: תלבושות מיוחדות, דברי תפאורה, צילומי כתרים ועיטורים לתש־מישי קדושה.

משה אירוב ואני נסענו במיוחד לקובנה אל רובע ה״הר הירוק״ כדי לצלם את ה״קלויז״ של החסידים. שוחחנו עם החסידים, שמענו מפיהם סיפורי חסידים, עמדנו מקרוב על אורח חייהם, מנהגיהם, צורת דיבורם, ריקודיהם ושיריהם.

קיבלנו בהשאלה מערכת תלבושות מהתיאטרון הממלכתי בקובנה וגם חלק מהתפאורה - מאותה תקופה. העבודה החלה והתלמידים התיחסו להכנות האלה במלוא הרצינות.

המורה איירוב, שהיה בחזקת אנציקלופדיה מהלכת, בחר מבין בוגרי הגמנסיון קבוצת מועמדים שכל אחד מהם

ימלא תפקיד בהצגה. לא עבר זמן רב והגיעו מסמכים וצילומים מפראג בנושא הקבלה, אך מצב החרום שפקד את יהודי גרמניה הניע אותנו לערוך את היובל בצינעה.

לחגיגת היובל התאספו בוגרים ממחזורים שונים: משה גלוב, משה'קה איירוב ואני, פתחנו את ההצגה בשורת ריקודים, מחזורי זמר וריקודים, סיפרנו בדיחות, חיקינו את המורים, ומצב־הרוח היה מרומם.

ההצגה התקיימה באולם ההתעמלות הגדול, ששימש גם אולם ריקודים. איש לא חשב אז שזה לנו חג היובל האחרון במרימפול, רק כעבור שנים, כאשר שארית הפליטה הגיעה לישראל, ארגן אברהם תורי חגיגות־יובל ה־50 וה־60 לחניכי ובוגרי הגמנסיון, ששרדו. באולם בית ציוני אמריקה, שם התקיימו חגיגות היובלות - עלו שוב באזנינו הדיו העמומים של בית ספרנו היקר.

זכרונותי מהגמנסיון העברי במרימפול 1926 - 1931

חיי היהודים במרימפול התנהלו כאילו היתה זו עיר שכולה יהודית. החיים התרבותיים התרכזו סביב לגמנסיון העברי, שקבע את תוכן החיים החברתיים בעיר.

משפחתי ואני הגענו למרימפול בשנת 1921, אך לאחר מספר שנים עברנו לקובנה, שם למדתי בגימנסיה העברית על שם שוובה. כשחזרנו למרימפול בשנת 1926 המשכתי בלימודי בגמנסיון העברי בעיר זו.

זכרונותי על חיי הגמנסיון הם כה עמוקים, יפים ונעימים, שלא פעם מתעוררים בי געגועים עזים לימים ההם שעברו וכלו, בחג הסוכות של 1981 יזמתי פגישה של תלמידי המחזור שלי ה־13 של הגמנסיון. לדאבון לבי נשארנו רק שבעה, ומהם אחדים נתאלמנו. הפגישה נועדה לחוג את יובל החמישים לסיום חוק לימודינו.

קשה לתאר מה רבה היתה ההתרגשות בקרב המשתתפים בפגישה. אחרי ששנים רבות לא נפגשנו זה בזה. היתה זו חבורה לא של קשישים דוקא, אבל בגיל מתקדם למדי, בלשון המעטה, ומוטב שלא לבטא את אשר חשב כל אחד בלבו למראה חבריו מספסל הלימודים.

בגמנסיון שררו חיי חברה נעימים, עזרה לזולת וכבוד למורים ולתלמידים.

אמנם שמרו על מרחק מסויים ביניהם, אך נשמר הכבוד ההדדי ותמיד שררה אוירה נעימה, בין המורים לתלמידים ובין התלמידים לבין עצמם.

משפחתנו עברה לגור למרימפול בשנת 1920, אחרי שאבי מכר את אחוזתנו ״קירסנע״.

האוירה בבית היתה מסורתית־ציונית. סבי ר׳ דוד ברמן ז״ל שהגיע אתנו, היה רב וידידו האישי של ר׳ שלמה הדיין.

בית הורי היה פתוח לכל חברי וחברותי ואבא, שאני לא פעם חושבת עליו, שכבר אז היה יותר ליברלי מן ההורים של ימינו - היה מקשיב לדברי חברי, ער לבעיותיהם ולמצוקותיהם ומיעץ להם עצות טובות, טובות.

חבל על השנים שחלפו, ומה נורא שהשואה קטלה את השבט היפה הזה של יהדות ליטא ובתוכה את יהודי עירנו שירדו לטמיון.

שושנה יעקובסון

מרימפול - מכורתי

יהודי מרימפול הקימו מוסדות ציבור רבים. זכור לי המוסד לגמילות חסדים, שאבי המנוח שימש לו יושב ראש. פעלו יחד אתו יעקב איזיקוביץ, אז ראש הקהילה היהודית, פרץ בלוך, ינקל השוחט, ליב קפלן, זימנסקי ואח׳.

כן היו קיימים מוסד ״לינת הצדק״ ו״חברה קדישא״ ערוך לסיפוק תרופות חנם למעוטי יכולת, היו גם בית כנסת ובית מדרש ברחוב קובנה וגם ״הכנסת אורחים״, ברחוב הדגים-״פיש גאס״, שהיה קשור בזכר סבי המנוח, ר׳ זונדל ליכטציער-הנדלמן. שם הורה אבי שעור בש״ס. נוסף לגמנסיון העברי, התקיימו גם בתי ספר פרטיים של המורה גרינשפן, חיים וועלוול, יוסף לוריה, לוין, ביילה ברודוביץ, פרדל סגל והיה גם תלמוד תורה.

נכס תרבותי וציוני גדול היה תיאטרון החובבים העברי, שעזר להפצת השפה העברית כשפה חיה. זכורים לי הטיולים, שערך הגמנסיון באחוזת אונגרינה, בקרבת מרימפול, שהיתה שייכת לאחת מבנות מרימפול, ממש־פחת אבלסון, המכובדת. באחוזה זו רכשו החלוצים הראשונים נסיון ראשוני בחקלאות. המורה בילה ברו־דוביץ יחד עם חברתה חיה, בת יענקל השוחט, יסדו אגודת בנות ״התקווה״. בביתה של בילה ברודוביץ היו מכנסים כל שבת את הבנות, קוראים לפניהן מכתביו של ד״ר ברוך בן יהודה, בנו של יענקל השוחט, שהיו מגיעים לעתים כמעט מזומנות מן הארץ, בהם תיאר את הטבע והיופי של כל מקומות שונים בא״י, נדמה היה לך שאתה נמצא שם, רואה הכל במו עיניך. בהתכנסויות אלו ספגנו הרבה ציונות, התלהבנו ונמשכנו לארץ.

מטען ציוני זה הזין את כוח עמידתי נגד הסבל, המצו־קה, המחלות והעיקר - ההנתקות מיקירי בעיר הולדתי ופיתחו בי תעצומות נפש לבנין הארץ.

יוסף נשו

רעננה, ינואר 1982

התעודה

(מעשה שהיה)

בקיץ 1934, ואני אז צעיר בן 18, העניקו לי מורי הגמנסיון העברי תעודת־חסד ושלחוני לדרכי. המורים ברכו את ה"ברוך שפטרני מענשו של זה" ואמרו לי: לך לך מעירנו לעיר מגורי־הוריך, משמע – לך לקלבריה. הרמז היה ברור: מורי את שלהם עשו – העמידוני על רגלי. אבל המרפא לכסילותי יימצא, אולי, בקלבריה.

ארבע שנים רצופות עמל וטרח אבי במאפיה למחיתו. את מירב פרי עמלו היה מעביר, מדי חודש, כשכר לימוד לגמנסיון. לדעת המורים היו מאמצי אבי כאין וכאפס לעומת מאמציהם הבלתי נלאים לחנכני וללמדני דעת ובינה ומעט דרך ארץ, וכל שהצליחו לא הגיע אלא לציון "מספיק" שבתעודתי. עם תעודת־חסד זו, אבל חפשי מאפוטרופסותם של מורי שבתי אל הורי ולעירי קלבריה.

לא היה לי במה לגמול לאבי ולשמחו – תעודתי לא היתה תפארתי. הצנעתי אותה מפניו. אמרתי: ינוח מעט. בשבת אקח עמו דברים. אבי היה מתמיד ציוני בנפשו ובכיסו. בשבת בבקר בשובו מבית־הכנסת אמרתי לו: – אבא, רצוני לעלות לארץ־ישראל, אל אחותי הגדולה ממני.

נתבהה אבי, נתהרהר קמעה ואמר לי:

– אחותך מילא. היא כבר שם. ואתה – מה תעשה שם? ולהוי ידוע לך, בני, שלפני כשנה וחצי עוד יכולתי לקנות לאחותך תעודת־עליה (סרטיפיקט), אבל היום, כידוע לך, אין להשיג סרטיפיקט. סע לשבדיה ! הרי תמיד הצטינת בספורט. אם אינך רוצה להיות רופא – הייה מורה לספורט.

שבוע קודם לכן השתכנע לבקשת נכבדי העיר והרשה לי לשחק בתפקיד שוער בקבוצת הכדור־רגל של "מכבי־קלבריה". בהחבא בא לראות אותי מגן על כבוד המכבים בעמדם במערכה נגד הגויים.

למחרת ראיתיו עומד אצל הערבה במאפיה, שתי ידיו עד למרפקיהן בתוך העיסה בוחשות ונאבקות, ואין בידו לנגב את זעת פניו ואת דמעת עינו; ואברח מלפניו.

כל מטמוני, פרט לאופניים, היתה – התעודה. שלחתיה הישר אל האוניברסיטה העברית, הר־הצופים, ירושלים, פלשתינה א"י.

יהיה מה שעתיד להיות !

תשובת האוניברסיטה מיהרה לבוא. היא בישרה לי, כי תמורת 20 ליש"ט: 10 דמי־לימוד לשנה שלמה ו־10 דמי־פקדון (שאמנם אלמד) שאשלם להם – ישלחו הם לי תעודת־עליה של סטודנט.

רצתי עמה, עם הבשורה שלי, אל אבי.

ניגב אבי את זיעתו, ואולי גם את דמעת עינו, ואמר לי:
– הרואה אתה, בני, שמאמצי המורים לא לשווא היו !
– השווה נא את המטבעות שאני שלחתי להם ל"מטבע" שהם השיבו לי !

וכך, ביום 25 באוקטובר שנת 1934 התיצבתי במזכירות האוניברסיטה שעל הר־הצופים שבירושלים. בחור נעים הליכות, ליטאי אף הוא במקרה, אבל טוב־לב, קידם את פני ב"ברוך־הבא".

התברר, שגם הוא מבוגרי גימנסיה של "תרבות", אבל לא ממרימפול. מאד שמחתי לפגוש בחור ליטאי, בר־דעת, בהר־הצופים.

את שטר העשרים הוצאתי מארנקי בדחילו ורחימו והש־ארתים בגזברות כנדרש. ומיד, כדי לחסוך כרטיסי נסיעה באוטובוס מס' 9, הלכתי לשמוע הרצאה מפיו של הפרופ' יוסף קלויזנר. מי ישוה לי ומי ידמה לי, הבחור הקלבראי, שהגיע לפסגת הר הצופים? אני והפרופסור המהולל בחדר אחד בהר־הצופים שבירושלים! הידד לתעודה!

אולם תאוריו של הפרופסור מן האוניברסיטה על מיכ"ל (מיכה יוסף לבינזון) הדהימו. הם היו כה מרגשים, עד שהפרופסור עצמו פרץ בבכי לעיני תלמידיו.

קויתי לפגוש מרצה חוצב להבות־אש, תחת זאת פגשתי באדם עדין נפש בדומה למר וולפסון ה"צער – בעלי חיים" ניק; אשר היה מתרגש למראה כתם דיו שנמרחה על האצבע.

בגמר ההרצאה חזרתי אל ידידי הליטאי מן המזכירות.

– "דבר סוד לי אליך", אמרתי לו בסחבי אותו לפינה, כאן הכל מבינים עברית. – מה יעשו לי אם לא אבוא להרצאות בספרות העברית ולא לאחרות? – התרסתי בפניו.

– אל תהא טיפש! אתה סטודנט ולא תלמיד הגימנסיה. התנהג איפוא כסטודנט. התידד עם הותיקים. שאל בעצתם ונהג כמוהם! – , הטיח בפני בזעם.

– הם, כלומר הסטודנטים הוותיקים, באים להרצאות בהתחלת הסמסטר ובסוף הסמסטר, אבל בהזדמנות נדירה זו – יודעים הם להחתים את הפרופסורים בכרטיס הסטו־דנט השנתי. ויש גם כאלה ההולכים אל הפרופסור לביתו ומחתימים אותו שם. – לחש לי ידידי מן המזכירות, בהתאמצו לרמוז לי כיצד מתגבר סטודנט ותיק על המצוקה הכספית שלו.

– וכל זה למה ? – שאלתיו ברוב איוולת.

– הבן – התרתח עלי איש המזכירות, אבל בהזכרו מנין אני בא קרב מיד את ראשו לאוזני, לבל ישמעו עובדי המזכירות האחרים, ולחש לי:

– עם כרטיס חתום על ידי המרצים יחזירו לך את העשיריה שהפקדת. מיד שב והזדקף ובקול רם הבהיר לי:

– עשר ליש״ט, כאן אצלנו, הן הון תועפות.

למחרת בשש בבקר ירדתי ממטתי. נעלתי את נעלי הכרום המשובחות והחדשות, שהבאתי עמי מן הבית, ויצאתי לבנות את ירושלים. פועלי הבנין המנוסים אמרו לי כבר ביומי הראשון לעבודה, כי הסוליות של נעלי־הכרום שלי דקות מדי. צחקתי לאזהרתם. רק לאחר שדרכתי על לוח־עץ מופקר, אשר מסמר באורך של שלשה סנטימטרים בלט ממנו וחודו הסתמר לעיני מבעד לנעל־הכרום שלי, הבינותי את ערכה של הסוליה המסמרת.

השכלתי לדעת, שלעבודות־הבנין טובים נעלי־העבודה המסומרות, ומכאן שהנעלים המסומרות הן נתחבבו עלי, ויתרתי על ההרצאות באוניברסיטה.

כתבתי אז להורי, כי אין להם מה לדאוג לי עוד. הנה אני כבר בעל מקצוע מנוסה בטפסנות. בכוונה כתבתי ״טפס־נות״ ולא טפסן, כי גם במילון עוד אי אפשר היה למצוא את המלה הזאת. ומהיכן ידעו כי הטפסנות שלי כללה למעשה גם ערבוב בטון באת שביד ולא במכונה? וכי אבי לא שם את בצקו במכונות ולא בידיו החשופות? ומה אם אני סוחב כאן פח־בטון, אבן־דבש, או אבן־בניה ולעתים, למען הוכח־כח, מדרגה? האם שק קמח שוקל פחות? ובכלל, לשם מה לחפש צרות? הרי יכולה אמי לשגר מכתב אל אחותי ולשאול אותה, אם אין אני מפריז מתוך כוונה תחילה בהתפארויותי. ואחותי יכולה לפנות אל מכירה, הקבלנצ׳יק, אשר בטוב־לבו ובשכר עבודה קמצני קבלני לעבודה אצלו, ולהציג לו אי־אלו שאלות־הבהרה. והתוצאה תהיה, שהוא יבוא בבקר אלי ויאמר לי:

– ראה נא, בחורצ׳יק, אין לי זמן לשטויות. קח את כליך, כלומר – את פטישך ואת מטר העץ המתקפל שלך, ולך לך לחפש עבודה כטפסן בלשכה.

בשל כל אלה כתבתי להם, כי עוד מעט קט אשלח להם תעודת־עלייה – ״דרישה״ בלשון הימים ההם – לירושלים. ואכן אותו ״עוד מעט קט״ נגמר כעבור ח״י חדשים. ובשוחד של 20 ליש״ט. הורי ואחיותי הגיעו לירושלים בדיוק עם פרוץ מלחמת איטליה־חבש. כמו שנאמר: ״בשעה טובה״!

בצאתי לחיפה לקבל את פניהם בשמחה, נעלתי את נעלי־הכרום שלי. והיה בזה סיכון רציני. כי המרתי, שהורי לא יזהו את הנעלים. הרי קבלתין יום לפני צאתי לדרך. הכיצד יזכרו הם דוקא את זוג־הנעלים היחידים שהיה עמי? ומה גם שסוליותיהן, אשר באמת ובתמים נשחקו במהלך ימי־החול והחג כבר הוחלפו בסוליות ירושלמיות. ואם לאחר ששטפתין, במו ידי, במי־סבון, כמצחצדברחוב, ושפשתין בשפשת עד יובש ומרתין מרוח היטב במשחה של חברי וצחצחתי אותן במברשת המשך וצחצח, ורק אז מרקתין ולטשתין, עד אשר גם אני לא הכרתי את הנעלים הליטאיות שלי – איך יכירון הם? כעת לאחר שפצעי ידי הגלידו מרב ימי־בטלה, כבר לא מצאתי לנכון ויפה להציג לפניהם את רכושי מבלי להראות להם את רשימת חובותי. אספתי איפוא את בגדי־העבודה שלי, את הפטיש ואת המשור, את הגרזן בקת עץ־הבלוט החזקה מאד מאד ואת נעלי המסומרות – ונעלתים בארון, עד בוא הגואל...

רק בשבת בבקר, ושלא במתכוון, גליתי לאבי את אוצרותי החבויים.

ומעשה שהיה כך היה !

בעוד הכל ישנים ירדתי בשקט ממטתי, ניגשתי אל מחבואי ובזהירות רבה, כמעט ללא רעש, הוצאתי את מכנסי־החקי הקצרים שלי ולבשתים. הוצאתי גם גרבי־צמר ארוכים, גם הן בצבע חקי, וגרבתין לכל אורך רגלי עד לברך. את כל אלה עשיתי בשקט של חתול מתגנב. אלא כאשר התחלתי להלך במטבח נעול נעלי המסומרות, הקיץ אבי ובא לראותני.

– ״שבת־שלום״! ״שבת־שלום״.

– מה עושה בחור כמוך בארץ־ישראל, בירושלים עיר הקודש, בשבת בבוקר, בנעלים מסומרות המצקצקות צוק־צוק ובמכנסים קצרים? וכי בזה הלבוש הולכים פה לבית־הכנסת? –

בקשתי ממנו להאמין לי, שאין פני לבית־הכנסת בבגדים שהם כמעט בגדי־עבודה. וכי מה יכולתי לעשות? להראות לו תעודה שתעיד עלי, כי אני שייך להגנה ב׳ ולא להגנה א׳, לא יכולתי. משום שתעודה כזו לא היתה בידי. קרצתי לו קריצה־שובבית, כבימים הטובים ההם, אבל בפנים גלויות אמרתי לו שהולך אני אל מחוץ לעיר, ובכיסי תעודה המאשרת את חברותי, ב״מכבי״. הלוא רגעי־העימות צפויים היו במילא – מה איפוא כי נבטלם בפני עונג שבת.

אמי לא נרגעה כלל לשמוע הסברי. כלי־העבודה שלי ובגדי, כולל אותם ״בגדי־שבת־קודש״, של חקי פגעו בשמחת העליה־לארץ שלה. בשברון־לב אמרה לי: – הרי במרימפול למדת, ובאוניברסיטה שמעת הרצאות בספרות ואף־על־פי־כן לא למדת לכתב כהלכה מכתב. למה לא כתבת לנו, שנביא לך זוג נעלים? –

גם בשעה תשע, לאחר ששבתי הביתה עייף מתרגילי־הסדר, ומיוזע מן הדרך הרחוקה, כשאמא הגישה ל״בן־יחיד״ שלה כוס קפה ועוגה, לרוות את צמאונו, ולהשיב רוחו עליו לא הצליחה להסתיר מפני את אי־שביעות רצונה: דמעותיה בגדו בה.

ואני, שכבר שכחתי את טעמו של הקפה והעוגה בימי־שבת, השתדלתי לשכנע אותה, כי כל עת שבתי לבדי בארץ נזהרתי מלחלל את השבת בשביל כוס־קפה.

יותר מאוחר, בשוב אבי מבית־הכנסת ואחרי שקידש על היין, כמנהגו כל הימים, נחמתי אותם ואמרתי להם:

– מה שהיה היה. היום, כשמוסוליני תובע כל־כך הרבה קרבנות מן העולם כולו, אשמח בשני ימי־עבודה בשבוע. והלואי ויהיו לי השניים. ובאמת כאשר ראוני הורי לובש את נעלי המסומרות בשעה שש בבקר, ביום של חול, הבינו, כי מוטב כך. אם כי מאחורי הפרגוד שמעתי: אלמלא שכח להחתים את הפרופסורים... לו היתה לו מיד תעודה...

ואני ידוע ידעתי, כי מוצר אחר, טוב מזה, לא היה לי וגם להם לא היה. פרנסה־לא־פרנסה, העיקר החיים!

וכי לא למדתי בגימנסיה: ״אין מוכרים בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים״.

אף־על־פי־כן ולמרות שלושים השנים שחלפו, נזכרים לי, בצירוף אחד, הגימנסיון העברי במרימפול והאוניברסיטה העברית שבהר־הצופים.

בשנת 1964 עדיין היה הר־הצופים, כלומר: האוניברסיטה העברית ובית־החולים ״הדסה״ – במצור. ההר נותק אמנם מבתי־הקולנע של ירושלים, ומן המצור ששמו עליו חילי הלגיון הירדני לא שוחרר. אל נשכח את ה״שוטרים״, שהיו יוצאים בכוחות עצמם מן האוטובוסים ונכנסים לעמדות שבהר־הצופים ומחליפים את חבריהם שבילו כבר את ה״זמן״ שלהם באוניברסיטה העברית...

והימים ההם היו עדיין ימיה הקשים של מדינת ישראל הצעירה, כסף לשלם לשוטרים די משכורתם עוד לא היה בימים ההם לאוצר המדינה.

התחכמו ולקחו חילים סדירים, שמשכורתם קטנה היתה בהרבה משל זו של השוטרים; שלפו אותם מתוך מדי־הצבא שלהם והכניסום לבגדי־שוטר ונתנו בכיסם תעודת־שוטר.

באותם הימים שירת בני כחייל סדיר, עם תג לואי של ״שוטר אורח באוניברסיטה״. בשלושת הפעמים שעלה וירד מהר־הצופים עשה הוא באוניברסיטה למעלה מחד־שיים ימי לימוד.

והנה כאשר ירד מן ההר בפעם האחרונה, בא אלי ואמר לי: – אבא זכיתי בתעודה, שתשמח גם אותך.

עודו מדבר אלי ומעילו הצבאי, הארוך, הכבד והמלוכלך כבר נתון בידו. והוא, כלומר, בני, נוטל לידו סכין־קומנדו והחל פורם את בטנת המעיל שהיה רכושו של צה״ל.

בסבלנות של פיל מוטרד על־ידי יתוש בקרבת אזני ישבתי לי לא עליכם, וחכיתי לראות באיזה מקצוע התמחה בני באוניברסיטה העברית שבהר־הצופים ואיזוהי התעודה שבה זכה.

סוף־סוף הוצאה התעודה מתחת לבטנת המעיל הצבאי שהושאל מצה״ל לבני לבל יקפא בלילות הקרים שבהר־הצופים. כאשר פרשתי את תעודת־הקלף מקיפולה, כי בטנת הבד של המעיל לא היתה די גדולה להשלים את הקלף שטוח מלוא יריעתו, נס דמי מפני. בני נבהל למראה פני שחוורו, והתפרץ לומר לי:

– אבא, לא אני פרצתי כספות שם למעלה. רוח השמים זימנה את שנינו: את התעודה ואותי על־פני התהום. השם מרימפול התבהר לעיני מרחוק ואני הלוא יודע, כי מרימפול כקלבריה מהולות בדמך. על־כן חשפתי את עצמי לירי הליגיונרים והשתטחתי מעל פני התהום והוצאתיה מבין החוחים. ואלמלא החוחים, שאחזו בתעודה, היתה היא מתעופפת ברוח ומצטרפת אל המגילות במדבר יהודה.

ראיתי כי דמו של בני כדמי – דם־קלבראי. ואתרגש. נגשתי אליו וחבקתיו. בחרדת קודש אמצתיו אל לוח לבי. וכאשר שב אלי כוח הדיבור, אמרתי לו: – בוא, בני, נלך אל הזקנים. רוצה אני להראות את התעודה הזאת לאבי. ובימים ההם כבר היו הורי כבדי שנים וסבל. אבי כסוף־שער, אשר צ״ד שנותיו כפפו במעט את גבו, קם מכסאו כצעיר ואץ לחבק את נכדו החייל. ואמי, כדרכה ועל אף שמונים ושתיים שנות חייה, מיהרה לכבדנו ממאפה ידיה. ברגל מדדה פסעה אל המטבח וחזרה משם ובידיה המרטטות קמעה צלחת עוגיות וכוס חלב.

היא העמידה את הכיבוד לפני נכדה ואמרה לו: – אביך, כפי שאני מכירה אותו, כבר התרגש מן הדברים, שסיפרת לו על הסלעים והקוצים שבמדבר יהודה, הוא בודאי שכח שגם הגוף ולא הנפש זקוק למעט מזון. אכול איפוא, ילדי ושתה ! –

ואני הוצאתי את תעודת־הקלף מכיסי ומסרתיה לידי אבי ובגאווה יתרה אמרתי לו:

הנה הציל נכדך תעודה יקרה זו מתהום־הנשיה. האין זה מצביע על: ״מעשה אבות סימן לבנים ולבני בנים״? –

ביראת כבוד נטל ישישי את הקלף מידי ומיד שב אל כסאו, הרכיב את משקפיו והחל קורא את הכתוב בתעודה בלב נרגש והתבונן היטב בכל שם ושם מן השמות החתומים על הקלף ושב והתבונן בשמות הללו לבסוף כמו הוקל ורווח לו אמר: – אם מורי הגמנסיון העברי במרימפול הרימו את תרומתם למען האוניברסיטה העברית אשר בהר־הצופים שבירושלים, אין כל פלא בדבר שמדי כמה חדשים היו כותבים אלי, כי הם ״משתככים אל צרור נקוב״ ר״אכול ואין שבעה״?

מיד ידעתי את מקור־הפסוקים הללו. גם זהיתי את המורה, שמפיו יצאו פסוקים אלה בקולות־שאגה. כבר רציתי לומר לאבי מי מן המורים יכול היה לכתוב לו מכתבים כאלה.

אבל ישישי הקדימני וברוח פילוסופית של איש זקן ומפוקח אמר:

- לחמשים ושתים מיתת שמואל הנביא. לששים מיתה אמורה בתורה. לשבעים - מיתה של חיבה. לשמונים מיתה של זקנה ומכאן ואילך - חיי־צער. קוה קויתי, כי בשובנו לציון נזכה למעט רחמים. לא פעם שאלתי את עצמי: ומה עם חיי הצער שלפני התשעים, כלום אותם אין מצרפים, שם במרומים, לכוס המרורים למלאותה? -

לא הבחנתי בצער העמוק שירד על אבי למראה התעודה, ומרוב התלהבות אמרתי לו: - התעודה הזאת מן השמים ירדה אלינו. מבין האותיות הקדושות חש אני בפעמי־המשיח המתקרבים ובאים.

הגיבה אמי על דברי ובשנינות־לשונה נזפה בי לאמור: - פעם ידעת לשמור את ״כלי־הקודש״ שלך ואת פעמוני־המשיח לשבתות. הנח לאביך מן הנבואות שלך. קח עוגיות לילדיך ולך הביתה. לך לעזור לאשתך ואל תשכח לקחת עמך את התעודה שלך. היא מיועדת לצעירים.

קרקלינקי יעקב (הבן)

מוגש על ידי: משה בן שוחק

המתבוללת

מקצות ההתבוללות הרחוקים באה מכרה אחרת, קטה הולנדר, שהיתה גם היא שנים אחדות גדולה ממני. גרטה ליסאואר הציגה אותה בפני עוד בברלין ואמרה לי: הסתכל בה, הלא היא בדוית מלידה אלא שהתחפשה בבגדים אירופיים שאינם הולמים אותה כלל! סבה היה כמה שנים רופא בדרום־אפריקה, ובשובו לגרמניה המיר את משפחתו, את אשתו שהיתה בתו של מנדל הס, רבה של אייזינאך (מקיצוני הרפורמים), ואת בנו בן השש, שהיה אביה. גם אמה היתה ממשפחה שרובם המירו. אביה היה מורה בגימנסיה בנאומבורג, עיר מלאה אנטי־שמים כרמון. היא גדלה כנוצריה לכל דבר. בכל־זאת, לא הרגישה בבית בכנסיה האוואנגלית, וכנראה הרבה עשו פגישותיה עם האנטישמיות, וזמן־מה לפני שהכרתיה, חזרה ליהדות, למורת־רוחם של הוריה. היא למדה מתי־מטיקה כמוני ואחרי המלחמה הלכה כמורה לליטא, אל הגימנסיה העברית במריאמפול שרוב מוריה היו בוגרי אוניברסיטאות גרמניות. שם נפגשה במשורר יעקב קופלביץ שנודע אחר־כך כישורון קשת ונישאה לו, אף ילדה לו בן. גם היא עלתה לארץ עוד לפני היטלר, אך במהרה, בעצם כבר בימי הריונה, נתפרדה החבילה ובעלה עזב אותה. מסיפוריהן של חברות אלו ואחרות שמוצאן מהוי שבו כבר הגיעה ההתבוללות עד הגבול ואף מעבר לו - עד הטמיעה, למדתי הרבה ונפקחו עיני להבין את מצבם של היהודים בגרמניה.

גרשון שלום

מתוך ספרו ״מברלין לירושלים״

טיפוסים

יהודי עני היה בעירנו, יודל־מאיר שמו. היה מבקר בשב־תות בבתים ומתכבד באכילת חמין. תגיד, שאלו אותו פעם מיודעיו, מי היה בברית־המילה אצל משפחה פלונית ? - בברית היו כל נכבדי העיר (די שענסטע לייט פון שטאט): הרב, סגן ראש העיר, שלמה׳קע דער דיין ואנכי.

דוד הס היה יהודי עשיר. בחנוכה, בט״ו בשבט, בפורים היו באות אליו עסקניות מנשי העיר להתרימו לקרן קימת או לקופות צדקה אחרות. והוא - בעל הומור היה ורגיל היה לשאול אותן: - מר רצונכן? - באנו לבקש ממך תרומה - דמי־חנוכה לקרן קיימת לישראל. שתק רגע ואחר אמר: כבר ראיתי בחיי כל מיני כספים: מרקים, דולרים, רובלים, ואפילו שטרות של קרנסקי, אבל כסף של חנוכה לא ראיתי. אולי תשתו כוס תה עם ריבת דובדבנים? וכטוב לבו פתח ואמר: - מן הראוי היה לעשות מכל הגבירים - גביר אחד ושאותו - יכה הרעם... הביטו בו הגברות ובתמיהה: על מה ולמה? - כי אז ממילא יהיו הגבירים פטורים מלתרום...

חנוך ויטנברג

המשומדת

שתי חנויות נעלים היו במרימפול, האחת של קוין והאחת של פינקלשטין. למשפחת פינקלשטין היו שתי בנות הבכורה פריידקה והצעירה יותר-חסיה, שהיתה חברתי ללימודים. ולכן גם הייתי נכנסת ויוצאת בבית משפחת פינקלשטין ותוך כך הייתי עדה לטרגדיה שפקדה את המשפחה.

פריידקה - הבת הבכורה התאהבה בליטאי - סנדלר שהסנדלריה שלו היתה באותו בית שם התגוררה משפחת פינקלשטין.

באוירה המסורתית, הפאטריארכלית של משפחה יהודית במרימפול - היו יחסיה של פריידקה עם הקתולי מקרה יוצא דופן והוריה של פרידקה ראו בכך לא רק עלבון צורב אלא אסון ממש ועשו כל אשר היה לאל ידם כדי לנתק את הקשרים בין בתם הסוררת לבין הסנדלר הליטאי, אך כל מאמציהם היו לשווא.

כאשר התהדקו היחסים בין פריידקה למאהבה הליטאי - היה הקרע בין פריידקה להוריה בלתי נמנע. כשכלו כל הקיצין - ברחה פריידקה מהבית, התנצרה ונישאה לליטאי.

או אז נחתה מכה על ראשיהם של הוריה של פריידקה ועל כל בני משפחתה. אבא ראה במעשי השמד של בתו הבכורה - קלון וגזירה שלא יכול היה לעמוד בה. ואכן לבו של האב לא עמד באסון והלך לעולמו בטרם עת. האם נשארה חסרת אונים, חולנית ועולמה חרב עליה. אחותה של פריידקה - חברתי חסיה התביישה

להראות פניה בחברה והסתגרה בביתה, ולא פסקה למרר בבכי על האסון שפקד את משפחתה.

עם הכיבוש הנאצי - נספו כל בני משפחת פינקלשטין פרט למשומדת פריידקה, שבעלה הליטאי החביא אותה. אך גם היא - המשומדת לא רוותה נחת ממעשה החריג ומהאסון שהביא על הוריה ובני משפחתה. היא התמוטטה כליל ולפי השמועה איבדה עצמה לדעת בתליה.

העלילה

עדיין נצבים נגד עיני כמו חיים תושבי מרימפול. אזכור היטב את עלילת הדם שהעלילו עלינו הנוצרים. והמעשה שהיה כך היה: בעירנו חי יהודי עשיר. ביתו - בית מרווח ומפואר. אנשי העיר לא ידעו שאיש זה הוא שחקן־קלפים מושבע. לרוב היה משחק עם נוצרים עשירים.

באחד הלילות הפסיד את כל כספו. - מה יגיד לאשתו?... באותם הימים עשה שיפוצים בביתו.

עבד אצלו צבע ועמו נער, שלמד מקצוע זה. פנה האיש אל אשתו ואמר לה: הידעת את יקירתי, אני חושב שהנער הזה ידע את המסתור בו טמון כספנו וגנב אותו. ואץ והודיע למשטרה על הגנבה... עצרו את הנער. בהתחלה התנהגה כלפיו המשטרה בנועם...

הנער נתיתם מאביו במלחמת העולם הראשונה, הלך ללמוד צבעות, כדי לעזור בפרנסת בני הבית. ישב הנער במעצר זמן מסוים עד שהובאו בלשים וחוקרים מקובנה. הנער לא פסק מלטעון שהוא חף מפשע עד שהחלו חוקריו לאיים עליו שהנה יוציאוהו להורג, אם לא יודה במעשהו. נבהל הנער ורוחו נשברה. ״הודה״, וסיפר, שהטמין את הכסף בגינה מתחת לאחד העצים שבחצר הגביר. היה זה, בראשית חודש ניסן, האדמה היתה עדיין קפואה. השוט־רים עבדו קשה, חפרו וחפרו במעדרים ולא גילו דבר. ובין כה וכה עברה השמועה מפה לאוזן פשטה בכל העיר: מיהרנו לראות את ״האוצר״.

בעיר התארגן ועד־פעולה של בעלי־המלאכה, מבין נציגי היהודים בהנהלת־העיר. עד מהרה נתחזקו השמועות ש״הגביר״ הוא שחקן קלפים מובהק.

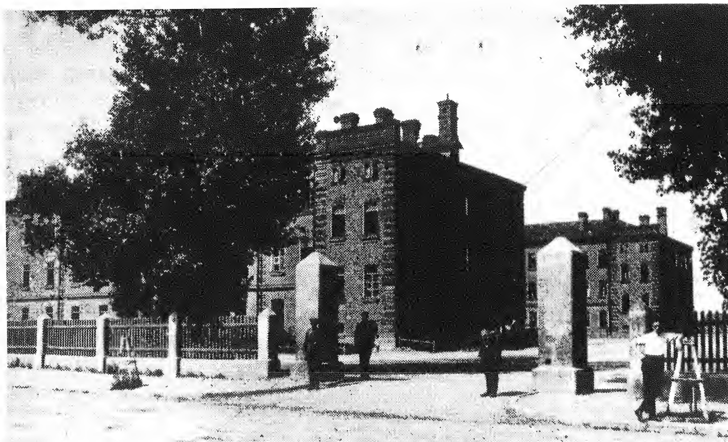
כצעד ראשון פנו לעורך־דין בולאטאס, שטחו לפניו את דבר העלילה והוסיפו שהנער יתום, ומגן אין לו. קיבל עליו עו״ד בולאטאס את ההגנה ללא תמורה כספית. הגיש תביעה לבית־משפט השלום נגד הגביר והאשימו בעלילה על נער חף־מפשע, אף הצליח לשחרר את הנער מן המאסר בערבות תחת חסותו.

לעורך־דין בולאטאס לא היו ילדים והוא היה בעל השק־פות שמאלניות. העיר היתה כמרקחה.

הגיע היום המיוחל. המשפט נפתח בעירנו. כנער סקרן נוכחתי גם אני במשפט, כאשר עו״ד בולאטאס החל בחקירת ״הגביר״. הטיח כלפיו באצבע מאשימה: הנה אספתי מידע והוכחות שאתה שחקן קלפים כרוני, איך אתה יכול להעליל על נער יתום, שבגיל צעיר יצא לעבוד כדי לעזור לאמו האלמנה. העורך־דין בולאטאס היה אדם שנון ואחד מעורכי הדין הדגולים בליטא. נאומו נמשך למעלה משעתיים. המשך המשפט נידחה למחרת. בקול חלוש דבר ״הגביר״ להגנתו. לבסוף נשבר ובקול חנוק הודה, שהוא העליל על הנער עלילת־שווא. על הגביר הוטל לשלם פיצוי כספי גדול לנער. ממאשים הפך הגביר לנאשם.

אחרי מלחמת העולם השניה הגיעו ארצה בני עירי והם לבקרני. פתחתי לפניהם את האלבום ועברנו מדף לדף. שקועים בזכרונות. פתאום נתקלו עיני חברי בתמונת נער, לבוש חולצת ״השומר הצעיר״ וקרא בזעם: - הרי ״זה הביא הרבה צרות ליהודים״. שאלתי אותו - על מה אתה מתרגז? אמר לי: כשהרוסים נכנסו לליטא עם פרוץ המלחמה נתעלה הנער הזה לגדולה והחל במסע נקם נגד היהודים העשירים. בשמעי זאת, נזכרתי בדבר העלילה, והבהרתי לי מה היה הרקע למעשיו אלה. הנער שבתמונה הלא הוא אחיו של אותו צבע צעיר.

חנוך ויטנברג

קסרקטין - הגדוד ה-9 מרימפול

בנימין - אישר האור

לזכרו של בנימין שטיינברג ז"ל

בא האסון: מי פילל כי בנימין ילך לעולמו באופן כזה, בפתאומיות כזאת.

הכרתיך, בנימין, כדמות אצילה, רבת מעש: הליכותיך הצנועות הצניעו והסתירו אדם בעל־שאר רוח, רב פעלים. ער וקשוב היית לכל כושל ולכל נצרך, על־כן שבעתיים גדלה האבדה במותך ואין תנחומים. יחד עברנו בימים ההם כברת־דרך ארוכה. ימים ולילות ארגנו מסכת אחת, נאבקנו על דרך ההגשמה. ראינו בציונות העובדת אור גדול, שהאיר את חיינו בעיירה.

הכרתיך בעודני נער, בעירנו מרימפול תפסת מקום נכבד בכל שטחי החיים הציבוריים. למען הצלחת פעולותיה של תנועת ארץ־ישראל העובדת השקעת מרץ, כשרון ומחשבה. בני עירך גאים היו עליך ועל מעשיך, וגם על כך שבתור חייל יהודי קיבלת אותות־הצטיינות על אומץ לב וגבורה. לא היית נואם. גם לא היית מאלה המוליכים שולל במלל את הסובבים אותם. דבריך היו כנים, הליכותיך - שקולות ומדודות.

באותם "ימי בראשית" אתה היית הראשון, שהבאת אור לבתים אפלים, אור - פשוטו כמשמעו. זכורני בעודי נער רץ הייתי לראות את "הפלא הגדול" כפי שכינוהו אז: תחנת חשמל. אתה התהלכת יחידי ליד גלגלי המכונה הענקית ובארשת פניך היה נסוך שקט וביטחון. אז חשבתי עליך בלבי: האדם מול המכונה האדירה, האדם החולש על המכונה. אתה "יצרת" חשמל, והבאת אור לבתים. וכמו שידעת להאיר את החשכה הפיזית, כך ידעת להאיר לבות בני־אדם. ממיטב כשרונותיך, כספך וזמנך הקדשת לתנועת א"י העובדת, לתנועה החלוצית. רבים מלילותיך לא ישנת, למען ענייני הציבור, וביחוד למען ה־צ.ס.

בנימין שטיינברג

(המפלגה הציונית־סוציאליסטית). מבין חבריך מעטים הגשימו את אשר הטיפו כל ימיהם. אתה בזת להטפה, שאין עמה מעשה, ויצאת להכשרה חלוצית, ובדרוך כף רגליך על אדמת המכורה, שוב בחרת בדרך ההגשמה והצטרפת לחיי חברה חדשה, ישרה ויוצרת - לקיבוץ.

כזה היית, בנימין: וצר מאד, שכה הקדמת ללכת מאתנו ללא־שוב.

דמותך האצילה, הליכותיך הצנועות - היו לנו סמל ומופת. ולפנינה נאמר: הינחמי, זכרו יהיה שמור וברוך עמנו תמיד.

חנוך ויטנברג

נ.ב. הודפס ביומן יגור לזכרו
26.11.1959.

יעקב ליפסקי ז"ל וקשריו עם מקס בנד

אברהם-יעקב ליפסקי, נולד במרימפול ב-2 ביולי 1912, להוריו יוסף ואתל ליפסקי ז"ל.

אביו, אדם יפה תואר, סמכותי, היה בעל מאפיה. אמו אתל, ממשפחת ברוידה המיוחסת.

האוירה ששררה בבית היתה מסורתית עם נטיה להשכלה עברית וכללית. הלימודים בגמנסיון העברי במרימפול העמיקו את הקשר והאהבה ליהדות ולעם ישראל.

חד שמיעה וחד־עין, פיתח חוש מיוחד לדיוק בלשון העברית. השפעה עצומה השפיע עליו בן דודתו, הצייר מקס(מרדכי) בנד ז"ל, שיחד עם אחותו מאשה בנד ז"ל גדלו בבית דודתם אתל ליפסקי משעה שהתיתמו מהוריהם בהיותם תינוקות; הוא בן שלוש שנים והיא בת שנתיים.

מקס ומאשה היו בני המשפחה ומקס היה סמכותי במיוחד לגבי יעקב בכל הנוגע להתנהגותו השובבה בגמנסיון ובדאגה להמשך השכלתו אחרי סיומו את

לימודיו בו.

מכה כבדה הוכתה המשפחה בפטירתה הפתאומית של הרעיה והאם אתל ז"ל בגיל ארבעים ושתיים. בהשאירה את יעקב יתום בן שלוש־עשרה שנים ואת אחיו משה שמחה, ילד בן ארבע. את צעיף אמו, השריד היחיד מחפציה, לקח עמו בדרכו לפריז ובעלותו ארצה הביאו ודאג לשמירתו.

הוא אהב את מוריו אהבת נפש ולא החמיץ כל הזדמנות להפגש עם מנהלו ד"ר לוינהרץ שחי בארץ ועם מורים אחרים. הלמודים בגמנסיון היוו בסיס להשכלתו אבל אפיק לפעולתו ולביטוי עצמו מצא בקן בית"ר שלימים היה מדריכו. את נאומיו של ז. ז'בוטינסקי ששמע בליטא ובפריז ידע בעל פה והשתדל לבטאם בלשון הנואם. תמונות אחרונות של ז. ז'בוטינסקי הנערץ שלח לו אחיו, משה שמחה בנד, שהיגר לארצות הברית חודש לפני מלחמת־העולם השניה על פי דרישתה של מאשה בנד שדאגה לו כאם.

יעקב עזב את מרימפול ב־1935 ונסע לצרפת שם שהה בביתו של מקס בנד ששה חודשים טרם שעלה ארצה.

בפריז הכיר בהדרכת מקס בנד את אמני הציור והפיסול הדגולים בביקורים שערכו במוזיאונים ובגלריות. כשעלה ארצה בשנת 1936 נרשם ללימודים בבית המדרש העברי מיסודו של דוד ילין בבית־הכרם בירושלים. שם הכיר את לאה, אשתו לעתיד. היה פעיל בסניף "אצ"ל" בירושלים ומחניכיו של דוד רזיאל היה.

יעקב ואשתו לאה התישבו בראשון לציון. שניהם הורו בבית ספר היסודי "חביב", ביה"ס העברי הראשון בארץ ובעולם. זכה יעקב להעמיד בו תלמידים הרבה.

שני בנים נולדו לבני הזוג ליפסקי, שלהם התמסר יעקב בכל נפשו כאב וכמורה.

מחלה קשה פקדה את יעקב בהיותו בן ארבעים ותשע ונמשכה ארבע־עשרה שנים.

ביום כ"ז אדר א' תשל"ו השיב את נפשו לבורא.

יהיו זכרו וזכר בני משפחתו שנספו במרימפול בשואה ברוכים.

לאה ליפסקי

אריה ליבל היימן ז"ל

אריה בן משה דוד וקרינדעל הימן ז"ל נולד במרימפול. עוד בילדותו נכרו בו כשרונות רבים. בגיל שבע החל ללמוד תלמוד.

בפרוץ מלחמת העולם הראשונה גורש אביו, שהיה אחד משלושת הדוזורצים (פרנסים) בעיר, ממרימפול ועבר עם המשפחה לווילקומיר, עיר הולדתו.

רק הסתדרו קצת וגזרה חדשה. פקודה מהצאר שעל כל יהודי פלך קובנה, לעזוב את המקום תוך עשרים וארבע שעות, יצאו בעגלה לווילנה ואחר כך לצאריצין שעל גדות הוולגה (אחר כך סטלינגרד, ועתה וולגוגרד), עד יעבור זעם.

בצאריצין נכנס אריה לגמנסיה רוסית והיה תלמיד מצטיין. כאן גם החל בפעילותו הציונית. הוא ריכז את הנוער היהודי, בני גילו, והיה למדריכם. לאגודתם קראו „פרחי־ציון" והוא נטע בחבריו החדשים זיקה עמוקה לישראל, אותה קלט וינק משחר ילדותו בחיק משפחתו ובאווירה הציונית של מרימפול.

בשנת 1918 חזרה המשפחה למרימפול.

חידוש החיים התרבותיים־היהודיים שלאחר המלחמה התבטא במרימפול בהקמת הגימנסיה העברית הראשונה בליטא ובגולה בכלל, בי"ח אדר ב' שנת תרע"ט (1919).

אריה נכנס לגמנסיה זו מיד עם פתיחתה וסיימה במחזור הראשון.

הוא הצטיין אף במוסיקה ובספורט והיה בין מיסדי מכבי במרימפול.

בשנת 1918 קיבלה ליטא עצמאות והוקם בה צבא ליטאי.

יהודי ליטא חיו ברובם בעלי תודעה ציונית כנה, אולם הם מלאו גם אחר צו הנביא ירמיהו ליהדות הגולה: „ודרשו את שלום העיר אשר הגליתי אתכם שמה והתפללו בעדה אל ה', כי בשלומה יהיה לכם שלום" (ירמיהו כט/7).

בין המתגייסים לצבא הליטאי היו גם יהודים רבים ובהם אריה הימן ז"ל. הוא התגייס לחיל הרגלים. לאחר שלב האימונים הוא נבחר, הודות לידיעותיו המבהקות בשפות זרות, לאחד המזכירים של גנרל סקוטשס, והתמיד בתפקיד זה עד לסיום שרותו הצבאי.

אריה למד וסיים את בית הספר הגבוה למנהל בקניגסברג, ואחר כך נכנס לאוניברסיטה הליטאית בקובנה ולמד בפקולטה למשפטים.

הוא קיבל את הדיפלומה כעורך דין במחזור השישי, בשנת 1929. את הסטג' עשה אצל עורך דין ליטאי ידוע, בולט, חבר הדומה הרוסית וסוציאליסט מפורסם, שהוצא להורג

על ידי הגרמנים במלחמת העולם השניה.

אריה ז"ל שימש כמזכיר בית המשפט המחוזי במרימפול, חוקר ועוזר לתובע הכללי.

הוא היה ציוני מסור ושאף לעלות ארצה ולסייע בבנינה, אולם כרבים מבני מרימפול הציונים, לא זכה לכך.

באקציה של הגרמנים בעיר נרצח יחד עם הוריו וכל יהודי מרימפול, ביום פקודה מר ונמהר, בט' אלול תש"א.

יהי זכרם ברוך! ותהא נשמתם צרורה בצרור החיים, לעד!

(נכתב ע"י דב גזית ז"ל ואסתר לנצמן - הימן תבל"א).

יונינה קדישאי ז"ל

אמא עלתה ארצה ב-1934, שני אחיה רפאל ואריה עלו מספר שנים לפניה.

אמא סיימה חוק לימודיה בסמינר לגננות בחו"ל ובזאת עסקה בראשית דרכה בארץ. תקופת־מה שמשה גננת במושבה עתלית ולאחר מכן עבדה בגננות בכרכור. ב-1936 נישאה ועברה לגן השומרון, וגם פה שימשה כגננת עד 1940. בשנת 1937 נולד יאיר וב־1940 הבן השני ינאי. במקביל לעבודתה כגננת עזרה בהקמת משק מעורב: לול־עופות - רפת - מטע תפוחים ופרדס. מקום המגורים היה צריף, מקלחת ושרותים היו במבנה פח בחצר. במלחמת העולם השניה הצטמצמו מקורות

יונינה קדישאי ז"ל

הפרנסה. לא היה שוק להדרים והם שמשו להאבסת הפרות ולאחר זמן - אף הזניחו אותם כליל. אבא עבר לשרת בנוטרות (משטרת הישובים העבריים), ועל כתפי אמא, נוסף עול כבד - טיפול ברפת ובלול: החליבה 3 פעמים ביום - עבודה ידנית באותה תקופה. מצב זה נמשך עד סוף מלחמת העולם השניה ואף לאחר מכן, כאשר אבא נבחר להיות בא כוח המושב ובילה לפחות יומיים בשבוע מחוץ לכפר. רק בראשית שנות ה־50, עם חיסול הרפת חלה הקלת־מה בעול בו נשאה אמא.

בשנת 1978, נפטר אבא. לאחר מותו הקדישה אמא מזמנה לסיוע לנזקקים ב"מלב"ן". היא התמידה בכך גם כאשר בריאותה התרופפה - תמיד השתדלה לעזור לאחרים ולא להיות בעצמה נטל על אחרים. מחשבה זו הטרידה אותה יותר ויותר בשנות חייה האחרונות.

שלוש שנים לאחר מות אבא, בחג הפסח נפטרה אמא.

גן־השומרון נוסד ע"י עולים, יוצאי גרמניה, במשך שנים שלטה שם השפה הגרמנית. היינו אחת המשפחות היחידות, שדברו עברית בבית. בראשית ימיה בגן־השומרון קיימה אמא קורסים לעברית למבוגרים, מעין הנחלת הלשון בימינו.

יאיר זקס
גן השומרון

לאה בנתור
בת דורה ודוב קוקלנסקי

נולדה ל' כסלו תרל"ט 24.12.1908
נפטרה י"א כסלו תשמ"א 19.11.1980

לאה, הבת הצעירה במשפחה, נולדה בעיירה סובלקי, שהיתה אז ברוסיה. אביה היה חובש והמשפחה, אם כי שמרה מסורת, שלחה את כל ילדיה לבתי־הספר העבריים של רשת "תרבות" בליטא. ב־1916 עברה המשפחה לעיירה וישיי, שם הצטרפה לאה לשומר הצעיר. למרות רצונה לעלות ארצה מיד עם סיום הלימודים בגימנסיה מתחילה לאה ללמוד באוניברסיטה הליטאית בקובנה.

ב-1928 יוצאת לאה להכשרה. פעמיים, שנה אחר שנה, חלתה קשה. בעקבות זאת התירה לה המשפחה לעלות ארצה. היא באה כ"תיירת", בין הבאים ל"מכביה", ונשארה בארץ, בקיבוץ בפתח־תקוה, כבלתי־ליגלית.

בפתח־תקוה מצטיינת לאה בעבודה בפרדס. ב־1934, בעת האיחוד עם בית־זרע, היא יוצאת לקיבוץ עם הפלוגה הראשונה ואילו יחזקאל, עימו הקימה את ביתה זמן קצר קודם־לכן, נשאר במושבה לחיסול העניינים. גם בקיבוץ מתגלה לאה בחריצותה ובמסירותה, הן בעבודה והן בשטחי הפעילות השונים. אף ריכזה את מחסן הבגדים.

בפרוץ מלחמת־העולם מגוייסת ל"הגנה", לפלוגת עזרה ראשונה, ונוטלת חלק פעיל בהגנת הישוב.

יחזקאל עוסק בפעילות ציבורית ונעדר לעתים מהבית ולאה מגדלת את שני הבנים באהבה, אף מאמצת ילד של ישראלי שהתגייס לצבא, וביתה מהווה מרכז חברתי לחברים ואורחים.

עם הקמת המוסד החינוכי נקראת לאה לבנות בו את הספריה הפדגוגית והכללית ובמשך למעלה מעשרים שנות עבודה רוכשת את המקצוע על בוריו ומקימה ספריה למופת. רק משהרגישה כי שוב אין כוחה עומד לה עזבה את המוסד וחזרה לעבוד במחסן הבגדים.

בשנים האחרונות לחייה סבלה קשות ממחלת קרית הדם. במאמצים רבים המשיכה לעבוד ככל יכולתה, היתה פעילה בחוג הארצי לסיפרות ובמועדון הותיקים והתמסרה לטיפול בגינה ולהנאה מהנכדים.

התקפה נוספת, כתוצאה ממנה שותקה רגלה, שברה את נפשה ושוב לא היה בה הכוח להתמודד עם ההתקפה האחרונה, הגורלית.

מתוך "על המשמר" (1981)

התאומים בנימין ויפה בראון

בנימין ויפה היו חברי לכיתה בגמנסיון העברי במרימפול הם נולדו תאומים ונשארו צמודים לכל אורך חייהם. בנימין - בעל מבנה גוף אטלטי, ספורטאי מעולה וחבר טוב ומסור מאין כמוהו. יפה הקרינה ביופייה, ומעולם לא גילתה כל סימן של יהירות בשל יופייה. היא הצניעה לכת ונמנעה מהתבלטות ומהתעלות כל שהיא.

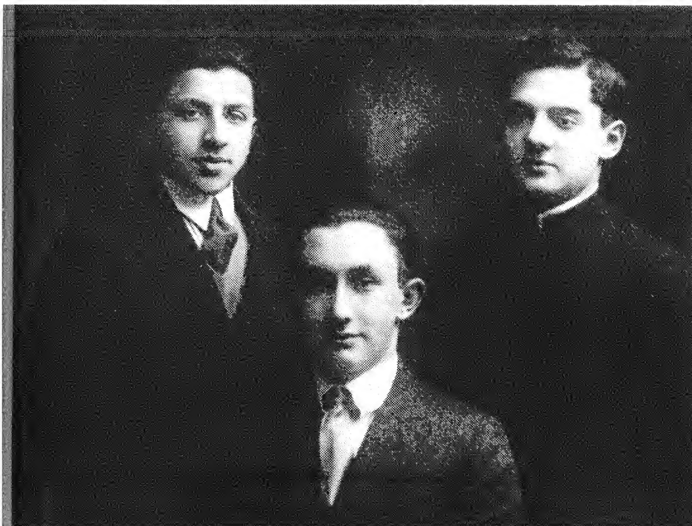
אדיקות דתית, שאיפיינה את אורך החיים בבית הוריהם בקלבריה, פינתה מקומה לדבקות בציונות ובחידוש קוממיות העם היהודי בארץ ישראל. החינוך הלאומי - ציוני בגמנסיון עשה את שלו ולא רק כלפי בנימין ויפה.

בתום לימודיו וקבלת תואר אגרונום בצרפת - עלה בנימין לא"י. מאז סיום לימודינו בגמנסיון ב־1927 נפגשתי לראשונה עם בנימין כאשר באתי בראש קבוצת מכבי ליטא ל"מכביה" הראשונה ב־1932 בתל־אביב. היתה זו פגישה מרגשת. בנימין ליווה אותי בסיורי במרשבות ובערים, השתתף יחד אתי בכנס העולמי הראשון של סטודנטים יהודיים באוניברסיטה העברית בירושלים שהתקיים בימי המכביה הראשונה.

בשנות השלושים האחרונות חלה בנימין והוזעק ע"י משפחתו לליטא לצרכי ריפוי וכך נקלע בנימין במערבולת מלחמת העולם השניה, יחד עם יפה הצליח לברוח מליטא ערב הכיבוש הנאצי. שנות המלחמה עברו עליהם ברוסיה ורק בשנות השישים חזרו לליטא בהחלטה נחושה לעלות לא"י בהזדמנות הראשונה. משך שנים נאבק בנימין על רשיון עליה לא"י. בינתיים נישאה אחותו יפה לעו"ד ארליוק שציונות וא"י היו ממנו והלאה.. יפה חלתה במחלת הסרטן והלכה לעולמה שבעת יסורים ואכזבות. בנימין נשאר בודד ולאחר ציפיות ומאבקים משך שנים הצליח לעלות שוב לישראל בשנת 1971.

בארץ מנעה ממנו מחלתו לעבוד במקצועו כאגרונום. לא עמדו לו כוחותיו להיות שעות ארוכות בשדות בשמש הישראלית הלוהטת. סייעתי לו בהשגת עבודה בבנק הפועלים, שם השתלב יפה הודות לכישוריו, יושרו ולהתמדתו.

בנימין התחבב על חבריו החדשים לעבודה וגם על הנהלת הבנק, על שכניו במעון העולים ביפו ועל כל מכריו. הערצתם את בנימין באה לכלל ביטוי כאשר ליווהו בדרכו האחרונה עם פטירתו.

בנימין בראון ז"ל, מימין יצחק מירלין ואברהם גולוב

בנימין אהב את הארץ בכל נימי ליבו. הוא היה מעריץ נלהב של צה"ל, ובצוואתו הוריש לחיילי צה"ל חלק מעזבונו הצנוע. בנימין הצטער צער רב שמחלתו מנעה ממנו לשרת באופן פעיל בצה"ל ולו רק בחיל מילואים.

מאז פטירת אחותו יפה אליה היה קשור בכל נפשו - לא הספיק להזכירה בכל שיחה ובכל מפגש רעים. בשנותיו האחרונות התנסה גם בנימין עצמו ביסורי איוב ממחלת הסרטן אותה מחלה ממש שקטעה את חייה של יפה - אחותו.

ביום השנה לפטירתו - 7 בנובמבר 1983 - יוסר הלוט מעל מועדון חיילי צה"ל באיזור תל־אביב שישא את שמו, כאות הוקרה על מסירותו והזדהותו עם חיילי ישראל בכל מערכות ישראל.

בנימין נחרת בלבות רבים באהבה הודות ליושרו, תמימות דרכו, מסירותו לבני עמו ולארץ ישראל - ארצו.

אברהם גולוב - תורי

תקופת השואה

ממעמקים קראתיך (תהילים קל.א) צייר מקס בנר

לא נשכח ולא נסלח

אברהם תורי

חלפו ארבעים שנה ויותר מיום פרוץ מלחמת העולם השניה ועמן מסע ההשמד נגד יהודי אירופה. לא היתה זו התפרצות של קנאות דתית או גל פוגרומים של המון מוסת, הגואים וחולפים. יהודי אירופה ובתוכם יהודי ליטא הוסגרו על ידי ממשלתה החוקית של גרמניה למרצחים שמטרתם היחידה היתה לרצוח את בני העם היהודי, כולם עד אחד.

בתולדות עמנו שידע גזירות, שחיטות, אינקויזיציה ופור־ענויות לרוב כבתולדות עמים אחרים אין לו דמיון ל„פתרון הסופי" של היטלר בתיכנונו המודע והמפורט של רצח־עם, במימושו השיטתי, בהחלטה הנחושה לרצוח כל יהודי באשר הוא יהודי, בחסימת כל אפשרות להינצל ולו ע"י המרת הדת ואף לא ע"י כניעה או הצטרפות למחנה המרצחים.

אמנם חזה פרופ. ויצמן, בנעילה הדרמאטית של הקונגרס הציוני עם פרוץ המלחמה בספטמבר 1939 כי „במלחמה הזאת נאבד כמיליון יהודים" וזאב ז'בוטינסקי היתרה בסמוך לפרוץ המלחמה, שצפוי ליל ברטילומיאוס ליהודי מזרח אירופה, אך איש לא העלה אף בדמיונותיו הקוד־רים ביותר את השמדת שליש מעמנו.

עתה, 40 שנה מראשית השואה, קיימים מחקרים וספרות ענפה המסבירים את הרקע ההיסטורי למאורעות הדמים בכל ארץ בהם התרחשו.

אחת העובדות הבולטות בתיאור השואה, שאומות העולם ואנו בתוכם נוטים לשכוח אותה, היא שבאירופה ובליטא צמחה השואה על רקע התפרצות של אנטישמיות, הסתה ועלילות דם מהסוג של ה„פרוטוקולים של זקני ציון"...

ליטא שזכתה לעצמאות אחרי מאות שנים של דיכוי תחת כיבוש רוסי ופולני לסירוגין - ביטלה עד מהרה את זכות האוטונומיה שהבטיחה ליהודים בקונסטיטוציה. עם עלית הלאומנים לשלטון בדצמבר 1926 הוגבלו זכויות היהודים בחקלאות, בתעשיה ובמסחר. הליטאים ניהלו הסתה פרועה נגד יהודים בעלי מקצועות חופשיים, דחקו רגליהם של בעלי רכוש, הפעילו „נומערוס קלאוזוס" בפועל באו־ניברסיטה הליטאית והתנקלו לסטודנט היהודי. בתי המשפט ומנגנוני הממשל היו כמעט סגורים בפני היהו־דים וכך החמירה מדי שנה מדיניות הנישול והאפליה של הקיבוץ היהודי.

עם עלית היטלר לשלטון זכו הלאומנים הליטאים לעידוד ולסיוע רב משלוחות המפלגה הנאצית בגרמניה במסע ההסתה הארסית נגד היהודים בליטא.

היטלר לא פעל בחלל ריק כאשר קלגסיו פלשו לליטא ב־22 ביוני 1941.

מדינאים ליטאים וקציני צבא בכירים שברחו מליטא עם הכיבוש הסובייטי הקימו בנובמבר 1940 בברלין „חזית האקטיביסטים הליטאיים" בראשותו של קאזיס שקירפה, מי שהיה שגריר ליטא בגרמניה. בהשראתה של „החזית" ובפיקודה קמו בערי ליטא וכפריה עוד בזמן הכיבוש הסובייטי תאים מחתרתיים בהם השתתפו כל המפלגות, פרט לקומוניסטים ולסוציאל־דימוקראטים. חברי „החזית" ניהלו תעמולה ארסית נגד היהודים. בכרוז מיום 19.3.1941 קראה „החזית" בגלוי לחיסול יהודי ליטא. ביום פרוץ המלחמה - ב־22 ביוני 1941 פורסם כרוז בברלין מטעם „החזית" בו נאמר: „הגיעה השעה לעשות חשבון עם היהודים... היהודים יסולקו ממנה לגמרי ולכל הזמנים..."

יחידות „פרטיזנים" ליטאיים מזויינים החלו מיד בטבח יהודים, עוד בטרם הספיקו לעשות זאת אנשי ה־„איינזאץ־טרופען" של הס.ס. (שטורם שטאפל) והגיסטאפו.

יהודי מרימפול בשואה

מריאמפול היתה אחת הערים המרכזיות בליטא, עיר מחוז על גדות הנהר ששופה. היא מנתה כ־10,000 תושבים, למעלה משליש מהם יהודים.

ביום א', 22.6.41, עם שחר, הופצצה העיר מהאוויר על־ידי הגרמנים. נהרגו כ־20 איש (ביניהם קלוניק החשמלאי ואידל גורדון בעל הקונדיטוריה). כל העיר היתה אחוזה להבות והבתים קרסו תחתם. רחובות שלמים כמו ויטאוטו, בז'ניצ'יוס, פרען, היו לתלי־חרבות, היהודים שנשארו ללא קורת־גג מצאו מחסה בבתי־יהודים שלא נפגעו.

הגרמנים נכנסו למריאמפול למחרת, ביום ב', ה־23.6.41, לאחר שהצליחו לאגוף את העיר ולחסום את כל הדר־כים שהוליכו מזרחה. רוב היהודים שברחו מן העיר נאלצו לחזור. רבים נרצחו בידי ליטאים, שארבו לחוזרים. רק מעטים הצליחו להגיע לברית־המועצות.

כבר בימים הראשונים לכיבוש נעצרו יהודים רבים בעלילות שונות. הם היו מובלים אל "החורשה הריקה" (פוסטער וועלדל), כ־4 ק"מ מהעיר בכיוון וילקובישק, ושם נרצחו.

היהודים חוייבו לצאת מדי בוקר לעבודה. מלבד הגרמנים והליטאים פיקחו על הביצוע גם "זקני הרחובות" (שטראססען־עלטעסטע), שמונו מקרב היהודים ואשר תפקידם היה לבדוק אם אין בבתים משתמטים. הנשים הועסקו במשק־בית ובחקלאות, והגברים – בפירוק הריסות. בעיקר היה עליהם להוציא מהיסודות (של בתי־העץ) את האבנים הגדולות, לחצבן, לחצץ ולתקן בהן את הכבישים, הקשישים, ובראשם ר' אברהם־זאב הלר, רבה של העיר, הועסקו מפעם לפעם בכיבוד הרחובות.

א. דמבנר, שחזר בשנת 1946 מברית־המועצות למריאמ־פול וגבה עדויות מפי שכניו הליטאים, שגרו יחד אתו בפרבר טרפוץ', מוסר בשם המספרים על הופעות גבורה והתנגדות שגילו צעירים יהודים, במיוחד מבין אלה שגרו בפרבר טרפוץ', נגד הגרמנים וה"אקטיביסטים" הליטאים – עוזריהם.

הוא מספר, ששני "אקטיביסטים" וז'נדארם גרמני באו לסחוב את הצעיר היהודי בן ה־24, זאב (זאבקה) פפירניק, לעבודה. פפירניק הודיע להם, שלא ילך לעבוד למען רוצחי עמו. ה"אקטיביסטים" ניסו לקחתו בכוח. אז חטף זאב את רובהו של האחד, ירה ב"אקטי־ביסט" והרגו ואת השני פצע קשה. זאב פפירניק עונה ומת מות קדושים.

גם מנדל אגרודניצקי מהפרבר טרפוץ' התנגד בכוח לרוצחים, כאשר באו לקחתו לעבודה ולהפרידו מעל אשתו ובנותיו. גם הוא נרצח במקום.

סופר לו לדמבנר, על מספר צעירים יהודים וביניהם האחים וילקוז'ירסקי, פלניצקי ורוז'ניצקי, שניתלו בכיכר־השוק לעיני קהל ליטאים על שגילו התנגדות בכוח לגרמנים ולליטאים עוזריהם.

ב־15 ביולי 1941 פירסם מושל המחוז ו. גשטאוטאס צו, לפיו: 1) נאסר על היהודים השימוש ברחובות ויטאוטו, הכנסיה, דונאלאיטיס (וילקובישק), פאטראס ארמינו ודאריוס־גיראנו; 2) נאסר לבקר במקומות רחצה, גני העיר, בתי־קפה, מסעדות, ספריות ומקומות דומים; 3) נאסרה רכישת מצרכי מזון ברחובות, בשוו־קים, בחצרות ובדרכים. את המצרכים היה עליהם לרכוש רק בחנויות מיוחדות שראשי העיר או המוע־צות יקבעו, או בחנויות הכלליות בשעות שתיקבענה; 4) אסור ליהודים להשתמש בשירותיהם של לא־יהודים; 5) על היהודים להכין לעצמם ולענוד את התו הלאומי שלהם – כוכב משושה (מגן דוד). הטלאי צריך להיות בצבע צהוב, בקוטר של 8–10 ס"מ וחייב לשאתו כל יהודי ללא הבדל מין וללא הגבלת גיל. מי שייראה ללא התו יושם בבית־הסוהר.

כתוצאה מפירסום הצו נקבעו שעות הקניה ליהודים אחרי שעות הקניה של הלא־יהודים. מאחר שאספקת מצרכי־המזון לא היתה בשפע נשארו רוב היהודים ללא מצרכים ורבים היו רעבים ללחם.

כמה שבועות לאחר הכיבוש ריכזו הגרמנים יהודים רבים בחצר בית־הכנסת הגדול. שם ציוו עליהם להוציא מבתי־התפילה את ספרי־התורה ושאר ספרי קודש, לערמם בערימה אחת ולשרפם. כאשר הודלקה המדורה, קפץ חנן מוזיקאנט (נגן ובדחן בחתונות) אל תוך המדורה והוציא ספר תורה. הגרמנים הוציאו מידיו את הספר וזרקוהו שוב אל האש, ואת חנן מוזיקאנט היכו מכות רצח עד שאיבד את הכרתו.

על היהודים נגזר גם לברך לשלום כל חייל גרמני שפג־שו: להסיר את הכובע ולהרכין עמוק את הראש. אנשי הגישטאפו והמשטרה הצבאית הקפידו על ביצוע ההוראה. במיוחד היה על היהודים להיזהר מפני החיילים שעמדו וכיוונו את התנועה במרכז העיר, בקרן הרחובות שליד בית־הכנסת. יום אחד עבר במקום זה המורה צבי אירוב (מהגימנסיה העברית לשעבר). הוא היה אדם מתון ומנומס להפליא, אך מהורהר ומפוזר מטבעו. הוא לא הבחין, כנראה, בחייל ולא

בירכו. הגרמני סטר לו. התעורר אירוב לפתע והחזיר לחייל כמה סטירות. :אריוב נאסר מיד, ובבית־הסוהר נרצח.

ביולי 1941 יצאה פקודה, שעל היהודים לעזוב את בתיהם ולהתגורר בבתי־התפילה שבחצר בית־הכנסת (שולהויף) ובמספר בתים סמוכים. כאן נקבע גיטו. במקום מרוכז וצפוף זה יכלו מעתה הגרמנים להציק ליהודים ביתר ״יעילות״ – לבזום, לקחתם לעבודת־כפיה וגם להוציא בלילות נשים צעירות. מפעם לפעם היו הגרמנים בוחרים מקרב היהודים גברים צעירים וחזקים ומוציאים אותם מן העיר, באמרם כי הם נשלחים למקומות־עבודה. מרגע יציאתם היו נעלמים ושום ידיעות לא התקבלו מהם. יותר מאוחר נודע, שהם היו נרצחים במקומות סמוכים למריאמפול. כך הלך ופחת בעיר מספר הגברים היהודים הצעירים.

בחודש אוגוסט התחילו הגרמנים לארגן את הנוער לעבודות חפירת בורות בסביבות הקסרקטין, ליד גבעות ה״מרצינקס״, במרחק־מה מהנהר ששופה. לצעירים נודע, שהבורות נועדו לכל היהודים. הם חזרו הביתה וסיפרו להוריהם על הנעשה. קמה מהומה בעיר. היהודים טיכסו עצה כיצד לבטל את גזירת האסון המאיים עליהם. כל המאמצים היו לשוא. כל הדלתות, עליהן ניסו לדפוק, נשארו סגורות. מעיינות הישועה יבשו.

בסוף אוגוסט נקראו עסקני היהודים אל מושל המחוז גושטאוטאס. יחד עם ראש־המשטרה בובאלסקיס, הודיע על שיפורים רבים העומדים לחול בחיי היהודים. גיטו גדול ונרחב ייקבע מחוץ לעיר בשביל יהודי מריאמפול והסביבה. קסרקטיני הפרשים, על כל המשק והאדמה שמסביב, יימסרו לידיהם. כל עוד תימשך המלחמה ינהלו היהודים בעצמם את כל ענייניהם הכלכליים והפנימיים.

היהודים הכינו עצמם לדרך. הם העמיסו על עגלות־ילדים את החפצים שהיו להם וכן מזון לכמה ימים והתרכזו במקומות שנקבעו. השלטונות ריכזו את כולם במרכז השוק ״הלה״. אז הוציאו את הרב, את החזן לנסקי ועוד יהודים מכובדים בעלי זקן, קשרו אותם בחבלים לסוסים וגררו אותם על הכביש עד זוב דם.

בתהלוכה ארוכה צעדו היהודים בכיוון קסרקטיני הפרשים ואז הבינו שזו דרכם האחרונה. לפתע פרצו שתי בנות, פריזינסקי וחנה שמוקלרסקי, בשירה עברית אליהן הצטרפו בשירה אדירה כל היתר, וכך הגיעו עד לבנייני הקסרקטין של הצבא הליטאי.

אך הספיקו היהודים לעבור את מפתני הקסרקטין וכבר הפרידו את הגברים מעל בני ביתם וצופפו אותם באורוות. כאן החלו עושים אתם שעות על שעות אימוני ״ספורט״ שונים, הכל כדי לעייפם אל הקסר־קטינים הביאו גם את היהודים מקוזלובה־רודה, מלודוויגובה ומעיירות סמוכות. בשבת, ה־30 באוגוסט, הובאו גם יהודי קאלווריה. הגברים הופרדו, הוכנסו אל אותן האורוות הצפופות וצורפו אל בלהות ה־״ספורט״.

היהודים הבינו, שזו דרכם האחרונה ושיש להתכונן לסוף המר. השוחט ר׳ חיים־זולול קונוויסר אמר ״אל מלא רחמים״. והרב הלר קידש את כולם ב״שמע ישראל ה׳ אלוקינו ה׳ אחד״!

קדושים וטהורים יצאה הקהילה הקדושה של מריאמ־פול והסביבה לדרכה האחרונה ביום ב׳, ט׳ באלול תש״א (1.9.41). בעמק שמאחורי הקסרקטינים היו חפורים 8 בורות, כל אחד מהם רוחבו מעל ל־3 מטר וכ־70 מטר אורכו, הבורות השתרעו ליד נהר הששופה, ימינה מהגשר, בדרך לקאלווריה.

היהודים הובאו מהקסרקטינים קבוצות קבוצות אל הבורות, כשהם עירומים. חיפשו אצלם בגסות דברי־ערך מוסתרים. ה״אקטיביסטים״ לא נמנעו מלחטט גם בפיותיהם ובחלקי הגוף הצנועים. על הסרת הבגדים היה מנצח במשרוקית גירז׳אדה, טיפוס גס ומנוול, שהיה סמל בצבא הליטאי לשעבר.

משעות הבוקר החלו מליכים אל הבורות: ראשונים היו הגברים, ואחריהם באו הנשים. הילדים והזקנים. כולם היו מעונים, נטולי כוח ורצון ומטושטשים – עד כדי אדישות גמורה. הם לא יכלו לתפוס את הנעשה. האנשים נצטוו לשכב בתוך הבור בשורות ארוכות, והליטאים היו יורים בהם בתת־מקלעים ומאחר שהרוצחים היו שתויים לשכרה, היו גם מחטי־אים ביריותיהם. רבים היו שלא נפגעו ונקברו חיים. בילדים לא ירו כלל, ורק רוצצו את גולגלותיהם באלות ובמעדרים. בהנהגתם של הגרמנים, בוצע הטבח בעיקר בידי ״אקטיביסטים״ ליטאים ואתם המון אזרחים מכל הסביבה. בין האזרחים היו הרבה סטודנטים ותלמידי גימנסיה, שבאו בהתנדבות למבצע.

על מה שאירע באותו יום מר ונמהר אנו למדים מדו״ח ועדת־החקירה המיוחדת לחקירת מעשי הזוועה של השלטונות הנאציים ועוזריהם הליטאים, שפורסמה בליטא ב־6 באוקטובר 1944.

בין השאר קבעה הוועדה, שבהסתמך על מראה עיניה והעדויות שקיבלה, היא קובעת, שב־1 בספטמבר 1941 ובימים שלאחר תאריך זה רצחו הגרמנים בקירבת הקסרקטינים, בסמוך לנהר ששופה, 7,000 – 8,000 יהודים ממריאמפול והסביבה וכ־1,000 אנשים בני לאומים אחרים. הוועדה קבעה, שאת הבורות חפרו אנשים שנתפסו והובלו על כורחם למטרה זו. את הרצח ביצעו שוטרים שנקבעו על־ידי הגרמנים או אנשים שסייעו לגרמנים (היינו, ליטאים). המפעילים, נותני הפקודות וקובעי דרכי הביצוע, היו גרמנים.

הוועדה קבעה, על סמך **עדויות** שנמסרו על־ידי עדי ראיה, שהביצוע הצטיין באכזריותו. הנרצחים היו כורעים בבורות ונורים ממכונות־יריה, שהוצבו מסביב

לבורות. כל שורה של נרצחים היו מכסים בשכבת אדמה.

כך נמשך הרצח מ־10 בבוקר עד 4 אחר־הצהרים. ראשונים נרצחו הגברים, אחריהם הנשים, הילדים והחולים. הנרצחים הובלו עירומים לבורות, ורק אברי־המין היו מכוסים. אחר־הצהרים, בהגיע תור הנשים והילדים, לא שלט עוד הרצון ואולי גם האפשרות לפעול לפי הכללים, שקבעו הגרמנים. את האנשים דחפו בכוח לבורות, ללא כל סדר. את החיים העמידו על המתים, כשמרוצצים את גולגלות הילדים באתים ובאלות־גומי. לא דאגו לכסות את שורות הנרצחים באדמה. יסורי האנשים בקסרקטינים ובעת הרצח היו איומים. ראוי לציין, שחלק מהם היו חסרי כל תגובה, כאילו היו בעלפון נפשי מיוחד וזיגנציה קיצונית, הוועדה גם קבעה, כי מאחר שחלק ניכר מהרוצחים היו שיכורים יש להניח ששליש מהנרצחים הופלו לתוך הבורות ונקברו חיים או פצועים.

כל שמונה קברות־האחים היו במתכונת אחת: שלושה מטר רוחבם למעלה ושני מטר למטה, שני מטר עומקם ושבעים מטר אורכם.

תיאור מלא מסר, לפי בקשת הוועדה, יורגיס מקסימר־באס, ב־4 באוקטובר 1944. בין השאר סיפר, שביום ב' בשבוע, ה־1 בספטמבר 1941, יום הרצח הגדול, הביאו אותו בעל כורחו, יחד עם עוד כמה מאות מתושבי מריאמפול, לכסות את הקברים.

ואלה דבריו:

"לפני התחלת העבודה באו הקומנדאנט הגרמני ומושל המחוז גושטאוטאס ומלוויהם. בנאומים קצרים הסבירו למה צריך לרצוח את היהודים. לא עבר זמן רב ונשמעה שריקת משרוקית ומהגבעה החלו יורדים בכיוון לעמק, לגדות השׁשׁוּפה, הנדונים למוות, בני הלאום היהודי. הגברים הובאו בשורות כשהם עירומים לגמרי. כאשר החלו להביא את הנשים, הילדים והזק־נים, כשהם עירומים למחצה, נשתבש לגמרי הסדר. המובלים הוכו באתים ובכל דבר אחר שהשומרים החזיקו בידיהם. את הגברים הובילו בקבוצות של 100–200 איש ואת הנשים והילדים בקבוצות של 300–400 איש. הם זרמו מהגבעה בקריאות ואנחות כאילו חברו יחד לשיר שיר דתי... על גדות השׁשׁוּפה מסביב עמדו שתי שורות של שומרים. בשורה הקיצונית היו גרמנים.

"בתוך הבורות היה עליהם לשכב. יותר מאוחר. כאשר נתערערה משמעת הנדונים, היו דוחפים אותם בכוח, בלוויית מכות, לתוך הבורות ומיד היו הכדורים מומט־רים עליהם... חלק ניכר, שליש ואולי חצי, היו מכסים בעפר בעודם בחיים. המנהל של מוסדות המסחר בעיר מריאמפול, סובוצקי, אשר שכב בבור פצוע בכדור בחזהו, התרומם, נשען על זרועותיו מתחת לכיסוי האדמה, וביקש שיגמרו אתו ולא יקברוהו חי. מאחר שהרוצחים היו, פחות או יותר, שתויים, הספיקו היריות הבלתי מדוייקות להרוג רק חלק מהאנשים.

ניצולי השואה ליד קבר האחים 1959 במרימפול

את הזקנים והחולים השליכו פשוט על ההרוגים. את ראשי הפצועים והחיים רוצצו באתים. מהמכות יצאו העיניים וניתז מוח הראש. בבורות רמסו במגפיהם את החיים והמתים יחד... משהגיעו הנשים והילדים בצעקות ובבכי השליכו אותם לבורות ושפכו עליהם עפר. השתלבו הצעקות שעל שפת הבורות עם אלה שכבר כוסו באדמה. הבורות שכוסו באדמה התנועעו... האדמה התנועעה גם למחרת היום, כאשר הביאו אותנו לסדר את הקברים.

"מה שעבר עלי באותו יום לא ניתן לשכוח. לפני עיני עוד עומדים הרוצחים, כשהם רוחצים מהדם את ידיהם, פניהם ובגדיהם, במים שהביאו כבאי האש. אחרי הרצח התחלקו הרוצחים ברכוש הנרצחים ובשירת שיכורים חזרו העירה, שם הוסיפו לחגוג כל הלילה".

שתי משפחות יהודיות טרפו נפשן בכפן. ד"ר דוד רוזנפלד הרעיל עצמו, את אשתו ובתו, וכן עשה החזן לנסקי אשר הרעיל עצמו, את אשתו ושלושת ילדיו.

ברוך מרגושילסקי ברח מגיא השחיטה, אולם נתפס ונהרג יותר מאוחר. היחיד ששריד ונשאר בחיים הוא יהודה וינקלשטיין.

ברשימת קברות־האחים שפורסמה בספר "טבח המוני בליטא" חלק ב', מופיעים בין השאר המקומות הבאים:

1. שדות המיטווח של הקסרקטין לשעבר, במורד הנהר ששופה; מספר הנרצחים – 5,090 גברים, נשים וילדים; זמן הרצח – בין המחצית השניה של יוני לסוף אוגוסט 1941.
2. סוף רח' גאגארין (לשעבר טארפוצ'ואי), בצד השמאלי בכביש לווילקובישק, כ־100 מטר מהכביש; מספר הנרצחים – 100; הזמן – 3 ביולי 1941.
3. חצר בית־הסוהר במריאמפול; מספר הנרצחים – 100; הזמן מחציתה השניה של 1941 ואילך.
4. במורד ההר מארצינקאלניס, בקירבת מסילת־הברזל; מספר הנרצחים – 100; הזמן – 3 ביולי 1941.
5. חורשת רודז'רוי, בקילומטר החמישי בכביש לווילקובישק, כ־150 מטר בצד ימין של הכביש; מספר הנרצחים – כ־400; הזמן – 3.7.1941.
6. חורשת שונסקאי, בקילומטר הששי בדרך לשונ־סקאי, כ־200 מטר בצד ימין של הכביש; מספר הנרצחים – 1,700 (ביניהם 1,500 שבויי מלחמה מהצבא הסובייטי); הזמן – 13.7.1941 – 3.

שרידי יהודי מריאמפול והסביבה הקימו לאחר המלחמה מצבה על קבר־האחים.

מקורות

עדותם של מרדכי כ"ץ, רמת־גן; דב־מנשה קריינגל, ארכיון "יד ושם" – 2406/2477; ראובן סגל, תל־אביב; אבא אייזיקוביץ, חדרה; אברהם דמבנר, בת־ים; פרידה מטיס, ירושלים.
מכתבו של ראש עירית מריאמפול. פ. גרוציאוויצ'וס למשפחת לוין בארצות־הברית.

מתוך ספר "יהדות ליטא" כרך 3 עמודים 311־313.

פלישת הרוסים למרימפול

ה־14 ליולי 1940 יום לפני פלישת הרוסים למרימפול – לא ישכח לעולם. לא ידענו מי יקדים לבוא לעירנו – הגרמנים או הרוסים. בינתיים התחילו הליטאים להשתולל, ניפצו חלונות בתי יהודים, הרביצו ביהודים קשישים והתהוללו בנערות. למחרת בבוקר נכנסו הרוסים וחשבנו שהנה באה הישועה, אך לא כן קרה.

כניסת הרוסים לעירנו לא תשכח מלבי, נערים ונערות מדלת העם נופפו לקראת בואם בדגלים אדומים. אחדים מהם חבשו מטפחות אדומות לאות הזדהות עם הרוסים, טנקים מיושנים מאובקים עמוסים חיילים שעטו לתוך העיר. אותו יום עמדה אמי ז"ל על מפתן חנותנו ודמעות זלגו מעיניה, שאלתיה לפשר הדמעות והיא ענתה: שלום לחופש, שלום לחיים הטובים, הם יקחו את הכל ואותנו יגרשו לסיביר. דבריה כמעט התאמתו. עד מהרה הלאימו את כל רכושם של היהודים, הפקידו על כל בתי העסק קומיסרים לבל יוציאו בעליהן את הסחורה. החיילים הרוסים התנפלו על החנויות וקנו מכל הבא ליד, לא חלף שבוע אחד ולא נשאר בהן אף שרוך נעל.

בקרב היהודים גדל הפחד, כל אחד יכול היה להלשין על מי שהיה עשיר או ציוני ודי היה ברמז קל, כדי להיכלא או להישלח לסיביר: האספסוף שלט בכל והיהודים היו חסרי אונים נגד המגפה האדומה, התחילו המאסרים. ראשונים נאסרו ראשי תנועות בית"ר ויתר התנועות הציוניות ונשלחו לסיביר, הרשימות הוכנו על ידי אנשי הבולשת הסובייטית בעזרתם הפעילה של קומוניסטים וחדלי אנוש מקומיים.

אחרי הצבא האדום החלו להגיע לעיר בני משפחותיהם. הופעות הנשים הרוסיות בלבוש מרופט ובלוי, כובעי הברט הצבעוניים, נעלי הבד, שמלות צהוב־סגול, מראיהן של הנשים והתנהגותן היו כה שונים ומשונים ממה שהיינו רגילים והעיקר שחשנו שחלה תמורה יסודית לרעה באורח חיינו בכל התחומים.

את גירוש ה"עשירים" וה"ציונים" מליטא לסיביר – ראו אז כגזירה והפרידות מבני משפחה ומידידים שהוגלו לסיביר היו מלוות בהיסטריות ובכי תמרורים. ואכן במבט אחורה, אכן סבלו המגורשים חרפת רעב, עבודת פרך, השפלות, מחלות ומצוקה – אך לעומת מה שעבר על יהודי ליטא תחת הכיבוש הנאצי מקלגסי היטלר וחדלי אנוש ליטאים – נראה הגירוש של יהודים מליטא לערבות סיביר כהצלה לרבים, לאלה שעמדו בסבל ובנ־דודים ונשארו בחיים.

כאשר פלשו צבאות היטלר למרימפול ניסו אמנם רבים לברוח אל מעבר לגבול – אך רק מעטים הצליחו להימלט בעוד שלרוב – חיכתה כליית השואה.

זהבה אריאלי–פילוינסקי

ממרימפול ועד ליערות-עד בסיביר

שבח לוין

א. מרימפול

נולדתי במרימפול בסוף 1918 להורי שמואל וליבה (חביבה) לוין, בדירה השכורה אצל יהודה'ל סגל. האחרון היה ידוע בעירה כסנדלר מעולה וכבעל חנות לנעלים. ביתו עמד במעגל שסגר את ככר השוק. בחצר הגדולה שמאחורי ביתו של יהודה'ל סגל עמדו עוד מספר בתים חד־קומתיים, בהם התגוררו בצפיפות משפחות ליזרוביץ, זימנסקי, פרימן ועוד. בקצה החצר התמקם מחסן הברזל של יעקוב איזקוביץ. בחצר זו היה גם המרתף של לייב פרימן. במרתף זה היינו קונים את המלפפונים והכרוב החמוצים ,,כשר לפסח'' שלייב פריימן היה מכין לכבוד החג. המשפחה המובילה בחצר זו היתה משפחת זימנסקי. ראש המשפחה, יעקוב זימנסקי, היה יהודי ציוני חם וגאה שחינך את בניו ברוח המסורת היהודית. ובזיכרוני נשארו החגיגות עבור ילדי החצר לכבוד חג החנוכה, לכבוד פורים, הסוכה המפוארת לחג הסוכות – הכל במנהיגותם של בני משפחה זו.

אבי שמואל בר' אהרון הלוי, ז"ל, היה יהודי דתי, בעל תכונות ועקרונות מוסריים חזקים מאוד. מוצא פיו היה מקיים בקפדנות יתרה. ,,מלה – קודש'' היה חוזר ואומר. ,,אם אין ביכולתך לקיים, אל תבטיח. אבל אם אמרת מלה – חייב לקיים''. אמי היתה בת למשפחת אלטשולר. סבי, שבח אלטשולר, היה בעל משפחה גדולה (9 ילדים), סוחר תבואות נכבד, בעל בתים ומחסנים שגבלו בככר השוק. משפחת אלטשולר המכובדת לא ראתה בעין יפה את השידוך עם הבחור הצעיר והעני שמואל; בגיל העשרים, בן למשפחתו העניה של אהרון לוין. סבי אהרון – מוצאו ממשפחת ,,ישובניקים'' מסרגוץ (כ־15 ק"מ צפונית־מזרחית למרימפול). זו היתה משפחה שהתעסקה בתורה ועבודה במלוא מובן המלה, בחקלאות ובתורה. לאבא של אהרון – יצחק – היו 7 בנים. כולם עבדו בחקלאות. בערבים, אחרי העבודה המיגעת, היו יושבים ביישובם ולומדים תורה מפי אביהם והלימודים היו ברמה גבוהה, – סבי אהרון בר' יצחק הלוי לוין היה המורה של חברת ש"ס שקיימה את למודיה מדי יום ביומו בבית המדרש בקביעות ובסדר מופתי. יצחק הלוי, הישובניק הנדח והעני לימד את בניו לא רק תנ"ך וגמרא, אלא גם חשבון וגיאומטריה. סבי היה בוחן אותו בחשבון ובגיאומטריה, בהיותו בכתות 6–7 של הגימנסיון העברי במרימפול, וזוכרני, שהייתי מלא פליאה על בקיאותו בגיאומטריה (ידיעות ששאבן כנראה מהגמרא).

משנות 1920–21, התגורר סבא בטרפולי – פרבר ליד מרימפול, בבית נמוך בנוי עצים עם גג תלול מכוסה קש, היו שני חדרונים מטבח ופרוזדור. בפרוזדור התמקמה חבית־עץ גדולה למים, שהיו מביאים מהנהר ששופה, במרחק של כמה מאות מטרים מהבית. בפרבר היה רחוב אחד והתגוררו בו כמה משפחות יהודיות בין הגויים. זוכרני שבשנים ההן היה שם גם בית־כנסת קטנטן (,,קלויז'', יותר נכון ,,קלייזל'').

למשפחת דובג'נסקי שגרה באותו פרבר היתה חלקת אדמה שעליה גדלו ירקות ובעיקר דגנים. שלמה דובג'נסקי התעסק גם בסחר תבואות. היה קונה מאכרי הסביבה את תבואותיהם ומוכרם לאבי, שהיה סוחר תבואות בקנה־מידה גדול. אבי היה מייצא את התבואות לגרמניה. יחד עם אחיו וגיסו – האחים לוין – היו בשותפות עם גיסו דב אלטשולר. זה היה עסק שיתופי די גדול לסחר־תבואות. לעסק היה סוכן בבירה הפרוסית – קניגסברג. שמו היה אוקראינסקי – יהודי גאה, דובר רק גרמנית. הוא היה בקשר מתמיד עם אבי. אני זוכר את השיחות הטלפוניות המרובות שהיו מתנהלות בגרמנית מטובלת באידיש. כל העיסקות היו נגמרות בעל־פה ,,על מלה'', כפי שהזכרתי לעיל, שאף פעם לא הופרה ולא שונתה. פעם סיפר לי דודי יצחק ז"ל (שהיה צעיר מאבי בכחמש שנים) על התנהגות אבי ומעשה שהיה כך היה –

בימי ב' היו סוחרי הסביבה והעיר היהודיים נוהגים לנסוע ברכבת ממרימפול לעיר הבירה קובנה. בקרונות היו נפגשים סוחרי העיירות הקרובות, כולם הכירו איש את רעהו, רובם למדו בגימנסיון העברי במרימפול.

מספר דודי – הוא נכנס לקרון הרכבת שעצרה בתחנה היפה (בסגנונה הגותי, עם מגדל אדום). בקרון יושבים סוחרים גדולים וקטנים, מי מגולח למשעי, מי עטור זקן ,,מודרני'' ומי בעל זקן ,,ממש'' – ומגלגלים שיחה ערה. משנודע לאיש שיבה אחד שהאברך שנכנס לקרון הוא יצחק לוין, אחיו של שמואל לוין – קם ממקומו והציע לדודי יצחק את מקומו. דודי הודה לו והבהיר שלא יתכן שיתפוש את מקומו, ענה הלה: ,,אם אתה אחיו של שמואל לוין, אתה זכאי לשבת. מכרתי פעם ,,על מלה'' שני קרונות חיטה לאחיך במחיר כך וכך. כעבור שבועיים ירד מחיר החיטה בשוק פלאים. הכינותי את החיטה, נפתיה וחזרתי ונפתיה כדי להביא סחורה נהדרת לקונה (אבי), כדי שלא יוכל לטעון, חלילה, שטיב הסחורה אינו מתאים; הרי מחיר החיטה היום בשוק נמוך לאין ערוך! באתי עם העגלות העמוסות למחסניכם, התיצבתי לפני אחיך עם מצחיה שמוטה על עיני והודעתי לו בקול רך ומלא פחד, שהבאתי לו את הסחורה שקנה לפני שבועיים. ר' שמואל נתן הוראה לשפוך את החיטה לממגורות אף מבלי להעיף מבט לעבר החיטה ומבלי לבדוק את טיבה. שאלתי את אחיך – למה אינך בדק את הסחורה? ראה מה נהדרת החיטה! תשובתו היתה שלא תחשוד בי שאני חוזר

בי, או מנסה להוריד לך מהמחיר שנקבע בעת הקניה. אתם הפסדתם אז סכום הגון, אבל מלה...״

לסבי יצחק היו שבעה ילדים. המשפחה התפרנסה בדוחק רב. על חלקת האדמה הקטנה שהיתה לו בפרבר טרפוציאי היה מגדל ירקות ומוכרן בשוק. בשנת 1905 היגרו בתו הבכורה ושני בניו הגדולים לארצות הברית, לשיקגו. שני בנים ושתי בנות נשארו בבית (ביניהם גם אבי) והמשיכו את חיי הדוחק שלהם. אבי היה אז כבן שמונה. כשהיה בגיל 17 פרצה מלחמת העולם הראשונה. העיירה היתה במרחק 42 ק״מ מהגבול הגרמני. הקרבות עברו דרכה. אבי החל אז לעסוק בקנית פרות למכירה לגרמנים, אחר כך בהמות, סוסים, תבואות. הוא היה בעל כשרונות ומרץ רב, ובכל אשר שלח ידו - הצליח. אחרי קום הרפובליקה הליטאית (1918) התבסס וארגן עסק שהתפתח עד מהרה. אבי, אחיו וגיסו צבי רכשו חלקת אדמה והקימו עליה משק חקלאי למופת. האהבה לאדמה ירש אבי מאביו. אבא היה מלמדני ומשנן לי, שהמסחר עסק התלוי באויר הוא וכי אדם חייב לפנות לחקלאות, לאדמה... לנכסי דלא ניידי. ,,אם אוהבים את האדמה וטורחים עליה, אף פעם אינה מאכזבת״.

בסוף שנות השלושים רכשו ,,האחים לוין״ בית חרושת ללבנים, קטן ועזוב, מבעל אחוזה ליטאי שירד מנכסיו. הבעלים החדשים שכללוהו, הרחיבוהו והפכוהו לבית חרושת ממוכן. את המפעל קנו בהלוואות, שקבלו בעיקר מהבנק הממשלתי. כסף ,,חי״ (כפי שאבא היה מתבטא) לא היה להם. אך תמיד הקפידו לסילוק חובות ולפרעון שטרות.

אבא ושותפיו השקיעו הרבה מחשבה ומרץ בפיתוח בית החרושת ובחקלאות - והצליחו. עם אדמותיהם גבלו שדותיו הנרחבים של בעל חווה מאונגוריני יעקב סקריסקי. זה היה יהודי - חקלאי אמיד, בעל חוה עתיקת יומין עם עדר פרות נאה. חווה זו היא חלק מתולדות הקהילה היהודית במרימפול. חגיגות ל״ג בעומר של הגימנסיה כללו תמיד טיולים לחווה זו.

החווה שימשה מקום הכשרה חלוצית. שם נתקבלו פליטים - בני נוער יהודי מגרמניה בשנת 1933-1934, שם התארגן בית ספר חקלאי שהכשיר את התלמידים לעליה ארצה. ילדי משפחת סקריסקי - למדו כולם בגימנסיון. ביתם הנרחב, על אולמותיו, תמיד היה פתוח לבני הנוער, תלמידי ובוגרי הגימנסיון, שהגיעו מהעיר על אף המרחק של 5-6 ק״מ מהעיר.

הסבא שמר תרי״ג מצוות ודקדק במצווה קלה כבחמורה. אבל יחד עם זאת, היה נוהג בסובלנות דתית מסוימת. למשל, בשבתות לא היה סבא מבקר בדירותיהם של בניו ובנותיו מתוך חשש, שמא יתקל בפרט קטן של חלול שבת. אבא היה נוהג לערוך טיולים בשבתות בשדותיו מחוץ לתחום שבת. פועלי החוה, ולהבדיל הסוסים, היו נחים גם בימי שבת וגם בימי ראשון. תהיה בטוח, היה אומר לי אבא, יעילותם בחמישה ימי עבודה, ללא ספק, תעלה על יעילות שכנינו שעובדים 6 ימים בשבוע.

משפחות הדודים והדודות שלי היו מטופלות בילדים. המשפחות התגוררו בדירות שכנות, כמעט כולם בחצר אחת. כל הילדים למדו בבית הספר ,,תרבות״, שחצרו גבל עם חצרנו, או בגימנסיה שהיתה במרחק של 10 דקות הליכה מאתנו. החינוך בבית הספר או בגימנסיון לא הסתיים בגמר השעורים. אחר הצהרים היו הילדים משחקים בכדור־יד או במשחקים אחרים בחצר בית הספר, בכדור סל - בחצר הגימנסיון. אחה״צ היתה פתוחה ספרית הגימנסיה והתלמידים, רובם ככולם, היו ,,מחליפים ספרים״.

היו מתנהלים משחקי כדורגל במגרש ,,שוק הסוסים״ וסביבתו. לא היו מתעצלים לרוץ גם למגרש, שהיה מיועד לכדורגל, על יד בית הסוהר בצפונה של העיר. משחקי כדורגל רשמיים התנהלו בשבתות ובימי א׳ בין קבוצת מכבי לבין הקבוצה הליטאית העירונית, או קבוצת חיילי הגדוד התשיעי במגרש הקסרקטין בדרומה של העיר. אני זוכר שההתרגשות בעת משחקים רשמיים אלה היתה עצומה והצער היה רב, אם הקבוצה היהודית היתה מפסידה. זה היה ענין של גאווה לאומית!

היהודים היו קשורים קשר הדוק עם בית המדרש ובית הכנסת. בית המדרש היה קרוב לחצר שבה התגוררנו, ועליו הכתובת ,,תרנ״ב״ - כנראה שנת הקמתו (1892), ובית הכנסת המפואר. על יד כל אחד מהם היה ,,קלויז״ - בית תפילה קטן. בית הכנסת היה מפואר, עם תקרת־כפה שעליה היו ציורי שמן יפים של כל מיני חיות. הסקה לא היתה בו וניתן היה להגדירו כ,,קיצי״. אבל מתפלליו התמידיים היו מתפללים בו גם בשבתות החורף העז. רב העיר הרב הלר היה מתפלל בחורף בבית המדרש (בו היתה הסקה על ידי שני תנורים עצומים בנויים מאריחי חרסינה) ובקיץ - בבית הכנסת. שני בעלי התפילה - היו מתחלפים ועוברים לפני התיבה. שתי שבתות בבית המדרש ושתים - בבית הכנסת. ליד כל אחד מהם היה ״קלויז״ - בית תפילה קטן.
רב שלמה הדיין היה מתפלל רק בבית המדרש. החוגים ללימוד תורה פעלו בעיקר בבית המדרש. היתה חברת עין־יעקב, וחברת ש״ס. לעתים קרובות נוכחתי בשעורים שנלמדו מדי יום ביומו ובעיקר ב,,סיומים״ שלהם.

ב. בטיגה הסיברית

מה־19 ביוני 1940 עד ה־24 ביולי הובילו אותנו בקרונות הבקר עד לעיר נובוסיבירסק שבמרכז סיביר. שם העבירונו לאניות ושטו אתנו לאורך הנהר אוב, לכוון ים הקרח הצפוני. כשהגענו לנהר בשם צ׳יי (ברוסית ,,תה״ - כי מימיו היו חומים כתה) העבירונו עם סירות־משא קטנות לטיגה הסיבירית, שם פרקו את המטען החי על מטלטליו ופזרו אותו בין הקולחוזים שבאזור. משפחות אחדות ממרימפול מוינו לקולחוז שלנו: שני האחים לוין (שמואל ויצחק) עם משפחותיהם, ברוך הס עם אשתו, אלתר סמולין עם אשתו. לקולחוז זה ולקולחוז השכן (המגורים היו בכפר אחד) נשלחו עוד משפחות יהודיות רבות ומשפחות מאסטוניה. רוב המשפחות היהודיות היו מבסרביה, ללא ראשי משפחה, רק אמהות עם ילדים, את הגברים הפרידו בדרך והעבירו למחנות עבודה. את

כל המשפחות הכריחו להרשם לקולחוז. כאן התחלנו את חיינו החדשים. אבי ז"ל גילה תבונה וכושר להתארגן, לעבוד ולחיות בתנאים הקשים, אליהם נקלענו. אבי היה חקלאי מלידה, קשור לאדמה, ידע את כל עבודות השדה והגן והצליח להסתגל יחד עם משפחתו לחיים החדשים. הוא גם הדריך וייעץ לרוב המשפחות היהודיות הגולות בכפר איך לעבוד, מה למכור ומה לקנות וכו'. אבא החליט לקנות פרה למשפחתו עוד לפני שהיה לו מקום מגורים קבוע בכפר. שאלתיו: „אבא, מה נעשה עם הפרה, כשלעצמנו אין גג לראשנו?" „שתטייל על ידנו, דשא לא חסר פה. לעת עתה קיץ. עד החורף - נראה, נתארגן". אחי בן העשר נתמנה לרועה הפרה. בהדרכת אבא למד אחי יפה את מלאכת הרעיה. הפרה החלה לתת חלב בשפע! אבא יעץ לכל המשפחות לרכוש פרות - למי שלא השיגה ידו, הוא יעץ לקנות עגל - „כעבור שנה תהיה לך פרה". הוא הבין שלא במהרה תגמר הגלות הזאת ויש לתכנן את החיים לטווח ארוך. הוא לימד את הנשים ואת הילדים איך ובמה להאכיל פרות, איך לחלוב וכן הוא בחר את הפרות, הוא התמקח וקנה אותן עבור המשפחות הגלמודות. הוא „בנה" מענפים יבשים וקש מין דיר, רפת לפרה לקראת החורף הסבירי העז. אני ועוד כמה צעירים היינו לעגלונים בקולחוז. גם הזקנים היו לעגלונים. לזקנים לא נתנו סוסים, אלא שוורים, ועל השוורים הרתומים לעגלות היו מובילים מהשדות והיערות את כל הנחוץ לקולחוז. וכמובן גם עצים, ענפים וקש להקמת ה„רפתות" לפרות. תוך ימים ספורים הפך אבי למדריך ולאבא של כל המשפחות היהודיות הגלמודות בכפר. לכל אחד נתנו חלקת אדמה קטנה. אבא ציווה על כולם, ללא דיחוי, לזרוע ירקות: צנונית, חסה וכד'. לאבא היה לוח עברי לעשר שנים תש"א-תשי"א. בחודש אלול, ארגן אבא את כולם לחוג בצוותא את ראש השנה ויום הכיפורים. התחיל המאבק בין אבא והרשות המקומית, שהתנגדה לכל חג דתי. הוא הצליח לארגן את הקהילה הקטנטונת מבחינה דתית. כולם החליטו שלא לעבוד בחגים ויהי מה - והצליחו.

כוחו רצונו לחיות היה כה עז ודאגתו לשלום המשפחה לא ידעה גבול - עד שהחליט לבנות בטיגה בית למשפחתו. עצים לא חסרו שם. בכוחות עצמנו ובעזרת השכנים הרוסים, הצלחנו תוך חורף ואביב אחד, לבנות בית בן חדר אחד עם תנור רוסי גדול (מלבנים בלתי שרופות). בהתחלת הקיץ של 1942 עברנו עם משפחתנו לגור בביתנו החדש, בקצה הכפר.

בסוף אוגוסט 1943 גויסו הגברים המעטים של משפחות הגולים בכפרנו לגדודי עבודה ונשלחו לעבודה במכרות הפחם בסיביר המערבית. אנחנו נשלחנו לעיר פרוקו־פיבסקי מרובת מכרות פחם. סוף סוף הגענו לעיר גדולה. אמנם משפחותינו נשארו בכפר בטיגה וסבלו סבל רב בלעדינו. אבל בעיר הגדולה אבי מצא את עצמו בין הרבה יהודים גולים. תוך שבוע אחד הוא כבר התמצא בעיר, בשוק, הספיק להכיר יהודים. „פה לא נלך לאיבוד"

- אמר. תוך זמן קצר הוא ארגן „בית כנסת". אסף כספים ורכש בית־עץ קטן, בעל חדר אחד, ובו התחילו להתפלל בשבתות ובחגים. לא עבר זמן רב ואבי קיבל מהעיריה חלקת אדמה לבית־קברות יהודי. אורגנה גם קופה של גמילות חסדים. נצרכים לגמילות חסדים לא חסרו בין היהודים הגולים בעיר. בקיצור, תוך חודשים ספורים החלה בפעולה הקהילה של הגולים בפרוקופיבסק. מובן, שבברית המועצות, וביחוד בסבירי, בשנות 1943-1951 היה בלתי אפשרי לנהל חיי קהילה מסורתיים בצורה דומה לקהילת מרימפול.

בשנת 1946, ביום הכיפורים, התאספו יהודי הקהילה להתפלל בבית הכנסת המאולתר שלהם. באמצע תפילת השחרית הופיע מזכיר המפלגה הקומוניסטית של אותו אזור וציווה להפסיק את „התפילה הבלתי חוקית" ב„בית הכנסת הבלתי חוקי".

בדרך כלל, הרשויות בברה"מ מתרצות אי־נתינת רשיונות לפתיחת בתי־כנסת בזאת, שהמבנה אינו מתאים לבית כנסת. במקרה שלנו, אפילו לא טרח לשלוף „תרוץ" דומה. אסור. אסור להתפלל. אסור להתאסף. את הבית החרימה הרשות המקומית ומכרה אותו. לאן הלך הכסף עבור הבית, איש לא ידע.

אבי לא מצא מנוחה, עד שלא עלה בידו להביא ספר־תורה מהעיר טומסק. בטומסק החזיק מעמד בקושי, בית־כנסת אחד. קהילת טומסק הצטמקה והמתפללים התמעטו. הזקנים, שנהלו את העניינים הדתיים בעיר, שמחו למסור לאבי ספר תורה עבור הקהילה החדשה של פרוקופיבסק.

אבי נפטר בשנת 1951, ברחוב, מהתקף לב פתאומי, בגיל 54, והובא לקבר ישראל בבית הקברות שהוא עצמו יסד. לבו לא עמד לו לשאת את כל הצרות. אחותי חיה נפטרה ב־1952, אמי ב־1956, שתיהם גם הן הובאו לקבר ישראל בבית קברות זה. בית הקברות היהודי היה ה„פינה היהודית" היחידה בכל האזור, שם לא הפריעו ליהודים „להתקיים" כיהודים.

באמצע שנות השישים חיסלה העיריה גם את החזקה על „הפנה היהודית" הזאת והפכה את בית הקברות היהודי לבית קברות כללי; החלו להביא בו לקבורה גם פרבוסלבים ונוצרים. כך הוקף „האי היהודי" בבית עלמין כללי־עירוני המצבות הצנועות הבנויות מבטון ופלדה עם הכתובות בעברית עומדות איתנות ודוקרות את עיניהם של אנשי הרשות הסובייטית המקומית. אבל, לעת עתה, אין הם מעיזים לחלל מצבות אלה.

התחלת הסוף

חורבן הקהילה התחיל ביוני 1940, עת סופחה ליטא לברה"מ. במכה אחת הקיץ הקץ על הגימנסיון. בית הספר, על כל הארגונים והפעילויות היהודיות הציוניות והדתיות כאחד.

עבור משפחתי הענפה החלו ההשפלות תיכף עם הקמת

המשטר הסובייטי. הלאימו את כל הנכסים, גרשו את המשפחות מדירותיהן והעבירון לדירות קטנטנות בעיר וכעבור זמן־מה העבירון לחווה, לדירות של הפועלים, ואת האחרונים – לדירות משפחתנו.

המשפחות לא סבלו לא קור ולא חרפת רעב. מוצרי המזון מהחווה עוד היו בבעלות אבא ושותפיו. חלב, תפוחי אדמה, קמח וכד׳ היו בשפע. אבל עצם העובדה שהגלגל התהפך – גרמה להשפלתם. מה־14 עד ה־19 ביוני 1940 החל שלטון סטלין – בריה את מבצע ההגליה של תושבים מבני „האלמנטים המסוכנים" לדבריהם: בעלי האדמות, בעלי בתי חרושת, בעלי רכוש, הלאומנים הליטאים (שאוליאי), ציונים, אנשי הממסד לשעבר של הרפובליקה הליטאית. את כולם, ללא הבחנה, תחבו לקרונות־בקר, לפי השיטה הבדוקה של הנ.ק.ו.ד.

במשך 6 הימים, מ־14 עד 19 ביוני, מצאו עצמם בקרונות הבקר האלה עשרות משפחות יהודיות ממרימפול וסביבתה, במחיצתם של אנטישמים לאומנים־ליטאים. היו

במשך 6 הימים, מ־14 עד 19 ביוני, מצאו עצמם בקרונות הבקר האלה עשרות משפחות יהודיות ממרימפול

וסביבתה, במחיצתם של אנטישמים לאומנים־ליטאים. היו משפחות שהורשו לקחת אתן מעט מהמטלטלין שלהן וגם מזון והיו גם כאלו שיצאו בערום ובחוסר כל.

ב־19 ביוני, בשעה 6 לפנות ערב, הגעתי מקובנה עם שתי מזוודות קטנות לרכבת שעמדה לכל אורך תחנת הרכבת במרימפול, ובקשתי שירשו לי להצטרף למשפחתי ברכבת. אחרי תחנוני הרבים וקללותיו הנמרצות, תחבוני לתוך קרון – שם הצטרפתי לבני משפחתי.

הייתי אחרון המאושרים שהוכנסו לקרונות הבקר והועברו ליערות סיביר העבותים.

אלה אכן היו מאושרים. כי היו בין יחידי ניצול השואה של קהילתנו.

את אחותי פשה ז״ל עם בעלה יהודה לא הגלו. כן גם לא הגלו את הדוד גרשון עם משפחתו, שאליה נמנה גם הסבא. הגלו רק את משפחת אבי ואת משפחת הדוד יצחק. כל יתר המשפחות נשארו במקום ונספו בחודשים הראשונים של השואה.
מי היתה בעיני מאין

אקט ההשמדה ועדי הראייה לטבח יהודי מרימפול

מרימפול והמחוז
מס׳ 107
מפקד מחוז מרימפול
פקודה מס׳ 4

* לידיעת אזרחי מרימפול והמחוז מתפרסמים בזה האסורים הבאים החלים מיום פרסום פקודה זו על היהודים.

1. ליהודים אסור ללכת בחופשיות ברחובות הבאים: VYTAUTO (ורשה), BAZNYCIOS, DUONELAICIO (VILKAVISKIO), PETRO ARMINO,DARIAUS-GIRENO.

2. בלכתם לעבודה או לכל מקום אחר, יעברו היהודים ברחובות צדדיים.

3. במחוז מרימפול כולו אסור ליהודים לבקר במקומות ציבוריים הכוללים: חופי רחצה, גנים, בתי קפה, מסעדות, ספריות וכדומה.

4. אסור ליהודים לקנות מצרכי מזון ברחובות, בשווקים בחצרות ובדרכים.
הם יכולים לקנות מצרכי מזון ומצרכים אחרים רק בחנויות מסוימות שתקבענה ע״י ראש העיר ומפקד האזור, או בחנויות הכלליות בשעות שתקבענה לשם כך.

5. אסור ליהודים להעסיק לא־יהודים לעבודות פרטיות ולשרותים.

* היהודים חייבים לשאת את הסמל הלאומי היהודי–מגן דוד ("כוכב ששת הקצוות") על צדו השמאלי של החזה ועל הכתף השמאלית. את הכוכב יש להכין מאריג צהוב שאורך צלעו 8–10 ס"מ. גוזרים שני משולשים ותופרים אותם על הבגד העליון.
את הטלאי הנ"ל חייבים לשאת כל היהודים, ללא הבדל גיל ומין מיום 18 ליולי 1941 שעה 0800.

כל יהודי שלא ישא את הטלאי יעצר וישלח לבית הכלא

* היהודים שיפרו את הפקודה יענשו.

* הפקודה בתוקף מיום פרסומה.

חתום ו. גוש טאוטאס
מפקד המחוז
מרימפול 15 ליולי 1941

עדי ראייה שנוכחו ברצח ההמוני של יהודי מרימפול

מס׳ 108
הודאת ו. אורבנויצ'ייס *
2 בדצמבר 1944

ההוצאה להורג של היהודים באזור הקסרקטין במרימפול אורגנה ע״י ממשל הכבוש הגרמני בחודש ספטמבר 1941.

היהודים גורשו מבתיהם בפקודת המשטרה והותר להם לקחת עמם רק בגדים ומזון.

סגרו את היהודים ברפתות הסוסים, ואז הגיעה ל־קסרקטין משאית עם גרמנים מצרידים במקלעים ואחריהם מכונית ובה מפקד מחוז מרימפול גרשטאוטאס וסגנו קלמביציוס וכן גרמני מהמשטרה החשאית.
היהודים נבדקו וכל חפצי הערך נלקחו מהם.
אחר כך הפשיטו את בגדיהם והשאירום בתחתונים בלבד.
הם הורדו בקבוצות של מאה איש לבורות, שהם בעצמם חפרו.
את הנדונים הכריחו לשכב בבורות והגרמנים ירו בהם מנשק אוטומטי. הירִיות נמשכו יממה וכך הוצאו להורג כל היהודים.

URBANAVICIUS VINCAS sun. JURGIO
*) נולד במרימפול בשנת 1904, השתייך לארגון המיליטריסטי הלאומני "שאוליאי", בעל חנות למוצרי תעשיה. בשנות הכיבוש הנאצי בליטא היה שוטר.

מס' 109
אקט מס' 1

דו"ח הוועדה המיוחדת לחקר מעשי האכזריות וההשמדה של הגרמנים במחוז מרימפול.

הוועדה מורכבת מהאנשים הבאים:

יו"ר: P. GRINCEVICIUS סגן יו"ר A. JASIUNAS
חברים: S. NAVILIS (נציג המפלגה הקומוניסטית)
B. BALSIS " משרד הבטחון

ב־6 באוקטובר 1944 חתמו הנ"ל על האקט הבא:
היות והרצח ההמוני שאורגן ובוצע ע"י הגרמנים באזור הקסרקטין ב־1 בספטמבר 1941, ובימים הבאים, זכור וידוע היטב לאזרחי מרימפול, יצאה הוועדה למקום הרצח כדי לקבוע את העובדות בשטח.

הוועדה גילתה את בורות הרצח בצורת שמונה שקיעות של עפר.
הבורות היו ברוחב של יותר משלשה מטר ובאורך 70 מ' כל אחד.
צבע הדשא שם היה יותר בהיר וכך התהוו בחוף השפוה שמונה פסים בהירים.

הוועדה קבעה שעדי ההוצאה להורג היו רבים:
1. מאות חופרים שהובאו בניגוד לרצונם
2. עשרות עובדי בנין באזור הקסרקטין
3. עשרות אנשים שהתבוננו בהוצאה להורג מרחוק, דרך הגדרות, מעל גגות הבתים וממקומות גבוהים שהיו בסביבה.

על אף שהגרמנים בחרו במקום צדדי ונמוך זה, ועל אף שתי שורות שומרים מזוינים שהציבו על החוף הגבוה של הנהר, הם לא הצליחו להסתיר את מעשי הרצח.

הסבות הן:
א. קרבנות הרצח הובאו למקום בפומבי.
ב. הדי היריות וזעקות המומתים נשמעו למרחוק. באופן זה כל תושבי העיר מרימפול והסביבה הם עדים בכוח למאורעות הנ"ל.
הוועדה הסתפקה בעדויות התושבים הבאים:
א. מקסימוב, א. ירדשקה, י. ורנס, ק. ברטושקה(סניור) ק. ברטושקה (יוניור), ק. ושקליס, ו. לפינסקס, ז. שבידמיצקיינה.

על סמך עדויותיהם קבעה הוועדה שבאחד בספטמבר 1941 ובימים הבאים, נורו בבקעת הקסרקטין של מרימפול לחוף הנהר ששופה, בפקודת הגרמנים כשבעת אלפים עד שמונת אלפים יהודים וכאלף אנשים בני לאומים שונים, שנאספו ממרימפול וסביבתה.

הוועדה קבעה שחפירת הבורות בוצעה ע"י אנשים שהובאו למקום בעל כרחם.
את היריות בצעו שוטרים שמונו ע"י הגרמנים ומשתפי פעולה נוספים, אך נותני הפקודות ומנהלי הפעולה היו גרמנים.

הוועדה קובעת על סמך עדויות העדים שמעשי הרצח בוצעו באכזריות נדירה.
הנרצחים צוו לשכב בבורות שורות שורות והרוצחים ירו בהם מהחופים בכלי נשק אוטומטיים. אחר־כך כוסו הבורות בשכבת עפר של שני אתים. הרצח נמשך משעה עשר בבוקר ועד ארבע לפנות ערב.
תחילה נרצחו הגברים, אחריהם הנשים ולבסוף הילדים וחולים שונים.

הנדונים למות הורדו לבורות כשהם לבושים בתחתונים בלבד.

אחרי הצהרים כבר לא היתה הקפדה על סדר ההוצאה להורג והקרבנות נדחפו לבורות על גופות של קרבנות הרצח.

לעתים תכופות נפצו הרוצחים את ראשי התינוקות בקתות רובים ולא דאגו לכסות את שורות הנרצחים בעפר.

הסבל הנפשי שנגרם לקורבנות במשך יממה שלמה ברפתות הסוסים, על יד הבורות ובבורות, היה נורא מנשוא.

רוב הקורבנות היו שרויים בדכאון ובאובדן חושים מוחלט.

הוועדה קבעה גם שהיות והרוצחים היו בגילופין יתכן ששליש מהקורבנות נקברו בבורות בעודם בחיים ובעודם במצב עלפון ופצועים.
במיוחד גדול מספר התינוקות שבגלל ממדיהם הזעירים כוסו בעפר בעודם בחיים.

לפי עדויות העדים קיבול הבורות היה אחיד.

שני מטר רוחב בתחתית הבור ושלשה מטר רוחב

למעלה. עומק של שני מטר ואורך שבעים מטר.

דו"ח זה מאשרת הועדה בהצהרות העדים ובחתימות חברי הועדה:

מהנדס A. BAZEVICIUS אגרונום V. LAPINSKAS
רופא A. MORKLIUNAS רופא S. RAULINAVICIUS
מורה V. KATILIUS P. KRISCIUNAS

יו"ר הועדה: פ. גריצ'ביציוס וחברי הועדה.

מרימפול 6 באוקטובר 1944

תצהיר

אני מקסימובס יורגיס בן תיאודור המתגורר בעיר מרימפול, ברחוב קודירקוס 18 נולדתי בשנת 1907.

ביום הרביעי לחודש נובמבר 1944 נתקבשתי ע"י הועדה החוקרת את מעשי האכזריות וההשמדה של הגרמנים לספר את הידוע לי על מעשי הרצח של הגרמנים במרימפול.

אני תושב מרימפול משנת 1931, מוצאי מאוקמרגה, לאום רוסי. לפי מקצועי אני בנאי.

אני בעצמי ראיתי ושמעתי את הדברים הבאים, עליהם אני מספר.

באחד בספטמבר 1941, ביום ב', הוא יום הרצח הגדול, הוכרחתי ע"י הגרמנים להשתתף בחפירת הבורות, עם עוד כמה מאות מאנשי העיר.

לפני שהתחלנו בעבודה הגיעו למקום הקומונדנט (המפקד) הגרמני בלוית סגנו ומפקד המחוז, היועץ המחוזי גרשטאוטס.

בנאומים קצרים הם הסבירו לנאספים במקום מדוע צריך להשמיד את היהודים.

בשעה עשר בבוקר נשמע קול משרוקית ואז התחילו להוביל את היהודים הנדונים להשמדה מהגבעה לכוון בקעת הנהר ששופה.

הגברים הצעירים הורדו מרפתות הסוסים ערומים לגמרי והנשים הובלו חצי ערומות. אחריהן הילדים והזקנים. במשך הזמן הסדר הופר וחוסל.

הנדונים הוכו בדרכים לבורות באתים ובכלים אחרים.

הגברים הובלו לבורות בקבוצות של מאתיים עד שלוש מאות איש.

הנשים והילדים הובלו בקבוצות של שלוש מאות עד ארבע מאות איש.

הם ירדו מהגבעה בזעקות ובאנחות וכאילו פזמו פזמון דתי.

מסביב, על חופי השׁשופה נצבו שתי שורות של שומרים. השורה האחרונה היתה של הז'נדרמריה הגרמנית, והם היו חמושים בתת־מקלעים.

הנדונים נצטוו לשכב בבורות בעצמם והרוצחים ירו בהם מחופי השׁשופה.

כשהמשמעת של הנרצחים הופרה, הרוצחים הכום ודחפום לבורות בכוח.

הרוצחים השתמשו בעיקר בכדורים מתפוצצים. בכל זאת למעלה משלוש מאות ואולי אפילו מחצית ה־קורבנות כוסו בעפר בעודם בחיים.

איש העסקים של העיר מרימפול, סובוצקי, ששכב בבור מתחת לשכבת עפר, כשזהו פצוע, קם על ידיו מתחת לשכבת העפר והתחנן בקול שיהרגוהו ולא יקברוהו חיים. הרוצחים שהיו מי פחות ומי יותר בגילופין - לכן יריותיהם היו בלתי מדויקות ופגעו בקרבנות רק באופן חלקי. ההתעללות בפצועים היתה איומה. את החולים וחולי הנפש זרקו על הנרצחים ואת הפצועים הכו בידיות האתים על הראש ופוצצו את מוחם ועיניהם. הרוצחים אף דרכו על הקרבנות במגפיהם. במיוחד גבר אי הסדר כשהגיע תור הנשים והילדים להורידם לבורות. הם זעקו רצעקו וקולותיהם התערבבו בצעקות הרוצחים.

אחרי שהבורות כוסו בעפר, האדמה לא שקטה ורעדה כל אותו יום, משך הלילה וביום שלמחרת, עת הובאו פועלים לסדר את הבורות. כך נשמו וסבלו הקבורים חיים עד צאת נשמתם.

זה מה שעבר עלי באותו יום כשעבדנו לעיני הרוצחים אשר רחצו את פרצופיהם בגדיהם וידיהם במים שהובאו למקום על ידי מכבי האש.

ואת כל מה שספרתי והעדתי אני מאשר בחתימתי:
מקסימובס. 4.10.1944

דפים 162,163
MASINES ZUDYNES LIETUVOJE II DALIS

גיא ההריגה של קדושי מרימפול מרצינקס

לוח קהילת מרימפול החרבה

ד״ר אמה זלודוק ז״ל

ביום החורבן של יהודי עיר מולדתי, הדלקתי נר במרתף השואה על הר ציון, בירושלים. התאספו ביום זה ילידי מרימפול מפינות שונות בארץ לשם גלוי לוח הזכרון של חללי אחת הקהילות הפורחות בליטא. מפי ליטאים לא יהודים תושבי העיר מרימפול נודע לפליטי חרב הנאצים, שיצאו ממחבואיהם במקום בתום השואה ולאלה שחזרו ממרחקים, לחפש בין תילי החרבות את ״הנותרים״ שביום ג׳ באלול תש״א הביאו את רוב יהודי מרימפול והסביבה למקום על יד הנהר ששופה, הכריחום לחפור את קבריהם, ואחרי כן קברו אותם חיים בהשליכם עליהם גושי אדמה.

מרימפול ״עיר התורה והשכלה״ מלאה היכלי תרבות. מיד אחרי מלחמת העולם הראשונה הוקמה הגמנסיה העברית הראשונה בגולה. עובדה זו מוכיחה את רצונם העז של יהודי מרימפול להעניק לילדיהם חנוך לאומי, לשון ותרבות ישראל ולא למסרם לבתי ספר נוכריים, שהיו במספר רב בעיר. מתוך חיבה לציון ולעם התגברו יהודי מרימפול על הרבה קשיים טכניים וכלכליים. נציגי הקהילה יצאו בתום מלחמת העולם הראשונה לברלין ולפרנקפורט דמאין לגייס מורים, פדגוגים מעולים, שיקבלו עליהם את נהול המפעל ויעסקו בהוראה. בין המנהלים הראשונים הד״ר מאיר, העורך של היידישה רונדשאו, הד״ר לוינהרץ, שפירא, ד״ר ליבאי ועוד. במשך השנים נמשכה ההאבקות בין המפעל והשלטונות הליטאים שהירבו לקצץ את התקציב ולהחדיר את הלשון שלהם. מאמצים רבים נעשו, אך התוצאה: לשון עברית צחה מדוברת ברחובות העיר וסמטאותיה, במוסדות צבוריים, בבתים פרטיים ואף בחנויות שונות. מלבד המוסד הנ״ל הוקמו בתי ספר ״תרבות״, ״יבנה״, גני ילדים והלשון העברית נשמעה אף בזמן משחקי הפעוטות. הנוער דיבר אך ורק עברית וכשהגיעו לאוניברסיטה הליטאית היו צלילי הלשון של המדינה נבלעים בצלילי הלשון העברית. החנוך במוסדות הנ״ל עורר וחיזק את החיבה לארץ והרבה מבני הנוער הצטרפו לחלוץ ולהכשרה ועלו ארצה.

אכן העם בארץ ובתפוצות שהיה מזועזע לשמוע ידיעות מחרידות כבר הספיק לספוג מאז השואה ועד היום, תאורים של הרס וחורבן של קהילות גדולות וידועות באירופה. ברם על הקהילה שבמרימפול שמנתה בערך שמונת אלפים יהודים, והם הוו את רוב האוכלוסין בעיר, לא דובר ולא נכתב והרי הקהילה המפוארת הזאת, למרות היותה קטנה באופן יחסי, יכלה לתפוש עמדה בשורת הקהילות הגדולות שבאירופה וליצג את העם בערכי תרבות ישראל.

רבים מחכמי מרימפול נודעו לתהילה לא רק בליטא אלא התפרסמו במרחבי העולם בלימוד תורה ובחריפות השכל. למשל רבי שלמה הדיין ז״ל. דמות קדושה ומופלאה, פעל בכל פינות העיר למען הקל על סבלם של יהודים במצוקתם הנפשית. על ידי תמימותו הגדולה ואהבתו לבריות שלא ידעה גבול, ידע להחזיר שלום־בית ולהציל משפחות יהודיות מהרס וחרבן במבטו האלוהי הצליח להשפיע על אלפים ורבבו ואף גם על לא יהודים לשנות את יחסם אל בני עמו כגון לחילים יהודיים בצבא הרוסי. כמו כן השפיע עליהם לפדות יהודים מבתי הכלא. לעתים היה ישיש זה הולך מרחקים גדולים בין עיר לעיר בקור עצום בכדי להתיצב לפני השלטונות ולשכנע אותם לשנות עמדתם כלפי היהודים. איש קדוש זה נשא על שכמו את נטל הגלות והקל על רבים אחרים לשאתה.

בין רבני המקום יש להזכיר את הרב פופל ז״ל שהתפרסם בעולם בנאומו החד־פעמי בסיים. (הפרלמנט הליטאי) - ״אל תרצח״. הוא יצא בקריאה נמרצת נגד פסקי דין של מות והרבה שהחזיקו בהגה מדינות העולם פתחו אזן קשבת לדברי הרב

ושוב באותה התקופה הצטינו הרבה בנים ובנות במרימפול, בפעולתם הרבה בתנועה הציונית. עוד לפני קיום הגימנסיה העברית היו בני הנוער מהעיר והכפרים הסמוכים מתאספים בערבים ובשבתות ומועדים כדי לשמוע הרצאות על כל הנעשה בישוב בארץ. הם היו משתתפים בקריאת סופרים ומשוררים שעיקר

כתיבתם היתה בעברית. כמובן שאספות אלו בקבוצות גדולות או יותר קטנות, המריצו את הנוער לשפר את ידיעותיהם בלשון. אחת המורות הידועות ללימוד השפה ולהחדרת החבה לציון היתה בלה ברודוביץ ז"ל. מלימודיה והקראותיה הושפעו רוב ילדי העיר. אספות של בנות התקיימו בחדרה במשך שנים. חדר זה היה כולו ספוג חבת ציון, קירותיו מכוסים בתמונות מנהיגי העם ומשורריו. אלבומים מלאי תמונות מן הישוב וספרים עבריים לאין ספור. כל מי שרק דרך על סף חדר זה הושפע מיד מהאוירה המיוחדת שעוררה בו כיסופים לארץ. ובארץ זו ששמה ישראל ראה הנוער את מולדתו היחידה, את תקותו ועתידו.

חברתה הפעילה בתנועה היתה חיה ליבוביץ אחותו של הד"ר בן־יהודה נשיא גימנסיה "הרצליה" בתל־אביב. היא עזרה על ידה של בלה בעיקר בשטח האמנותי.

שתיהן יזמו נשפים ומסיבות בהן היו משתתפים הרבה מילדי העיר בכדי לקרב אותם לרוח הלאומית. ביוזמת השתים הוקם גם חדר קריאה צנוע לנוער ובו ספריה קטנה בשפה העברית. גם לחדר זה היו נוהרים הרבה מהנוער המקומי והסביבה הקרובה. וכמובן שמעשי בראשית אלה התרחבו וגדלו לספריות גדולות ולאולמי קריאה. אלה השפיעו הרבה על שיפור הלשון העברית. עוד כיום אפשר לפגש בארץ הרבה מתלמידיה ותלמי־דותיה של בלה ברודוביץ, שתודות להשפעתה עלו ארצה וניצלו מהתופת הנאצית.

העיירה ! זוכרים בהערצה את סופריך ומוריך: אירוב, חיים יוסף לוריא, רוזנבאום, לוין ועוד ועוד. כולם האצילו מרוחם על מאות ואלפים והעשירו את דפי הספרות העברית בגולה במאמריהם על חנוך, אמנות, לשון וכו'.

עיירה שלי! מי לא זוכר את חגיך ושבתותיך? שלוה וחרדת קודש היו שרויות בכל פינות העיר. השווקים והרחובות ריקים. הכל סגור על מסגר ובריח בכל פינה ברחוב ובסמטא. בתי מסחר, המשרדים החנויות – הכל סגור. כל העיר בשבת כאילו רדומה חוץ מבתי־הכנסת הפתוחים לרווחה והומים מאדם.

בערב החג, רבה התכונה ברחובות. בערב חג הפסח למשל, בני ובנות ישראל ממהרים לאפות המצות, ממהרים כדי להכין מצה למשפחות עניות ולחיילים המשרתים בצבא. פה ושם עוברים יהודים מבית אל בית לאסוף מתנות כדי לחלקם אח"כ לאלה שידם לא משגת לחוג כראוי את חגם, וחלילה שאחד מהעם ישבית את השמחה. מתוך דאגה לקיום העם התקימו ארגונים שאמנם לא נקראו בשמות מודרניים כיום, אך פעלו לא מעט בהגשת עזרה בכל שטחי החיים הן בחומר והן ברוח, מתוך ההרגשה "בני ישראל ערבים זה לזה", ומתוך כך גדלה העזרה ההדדית בכל קהילות ישראל בתפוצות.

בכדי לתאר בפרוטרוט את צביון החיים היהודיים בכל עיירה וכפר, וביניהם בעירנו מרימפול, יש צורך למלא ספרים שלמים. זאת היתה יהדות חיה, תוססת, ויוצרת ערכים לקיום העם ולקידומו. זאת לא היתה יהדות המסתגרת בבתיה ומופיעה ברחוב במנהגיה כעם הארץ, אלא כאן הרחוב היה יהודי, השוק היה יהודי, ובכל אתר ואתר שררה הרוח היהודית הלאומית, השתקפו כבודה ותפארתה של האומה. בערב החגים, בראש השנה ויום הכפורים, הושפעה הסביבה הלא יהודית מחרדת הקודש. אם חל יום שוק בחג היו האכרים הליטאים דוחים אותו, כי בזמן שבת ומועד לא היתה שום תקוה לעשות מקח וממכר. חרותה התמונה: בערב יום הכפורים כשבעלי משפחות עם ילדים רצים לבתי הכנסת השונים ונרות גדולים בידיהם וביניהם הדיין הישיש העוזב את בית הכנסת ורץ תמיד מרחק של קילומטרים כדי לשחרר את החיילים מהצבא וכך לאפשרם לשהות לפחות יום אחד באוירה הקדושה. השכנים הליטאים לא היו מפריעים ולא היו מתערבים במנהגי היהודים. הם גרו כשכנים טובים זה לזה, ויחסים תקינים היו שוררים ביניהם. ומי פלל שישיג החורבן את היהדות השלווה שנהנתה מזכויות רבות ואוטונומיה מלאה במשך דורות מאז התהוותו של הישוב היהודי בליטא! לדוגמא: שר התרבות בליטא היה יהודי, הרפואה היתה בידי היהו־דים, וחכמי ישראל נהלו את רוב עניני התרבות.

והנה ישבנו כאבלים שרידי מרימפול, קובץ קטן מקהילה מפוארת ופורחת. ישבנו צמודים זה לזה, על יד מרתף השואה על הר ציון בירושלים וספרנו ושוחחנו רבות על עברה של מרימפול ובמיוחד על ימי החורבן; כיצד הליטאים עושי דברם של הנאצים עברו מבית אל בית, הוציאו אותם, נשים, זקנים, פעוטות וקברו אותם חיים, שם במרצינקס על יד הששופה.

עמדנו בדומיה על יד לוח הזכרון הקטן והמספר כה רבות על הזוהר העבר ועל החורבן הבלתי משוער.

עוד לא נוצר הלב אשר מסוגל להרגיש במלוא היקפם את היסורים שעברו בני־אנוש אלה, ולא נוצרה הלשון שתהא מסוגלת לבטא במקצת מה שמסוגלים עמים מרצחים לעולל לבני אדם חפים מפשע.

בכיה חרישית נשמעה לקול צלילי ה"קדיש" ו"אל מלא רחמים". דמעותינו הצטרפו אל נאד הדמעות הגדול במרתף השואה, והלוח הקטן אשר נושא את שם קהילת מרימפול החרבה תפס את מקומו בין שאר הלוחות הקטנים והגדולים המספרים על חורבן יהדות אירופה, על אבדן של ששת מיליונים בידי הנאצים ועושי דברם.

לוח קטן זה יזכיר לדורות את תפארת העם ויהווה כתם בל ימחה בתולדות העם הליטאי, ומרצינקס על יד הנהר ששופה במרימפול ששם נקברו חיים רוב יהודי העיר והסביבה ישאר לדראון, אשר יזכיר לעולם את פשעיהם של רוב עמי התבל, העוסקים ברצח וגם העומדים מנגד.

זכרונות מהגטו

מאת חנה כהן

אנשים לפעמים שואלים אותנו: "איך הצלחת להשאר בחיים?", באמת אינני יודעת. אולי אלוהים רצה שאחיה, וכך הנני כאן בארץ המאושרת, באמריקה, בחיים ובסדר בזמן שכל כך הרבה נשים בגילי, נהפכו לאבק בגטו בקברים בלי שם.

רצוני לספר איך נמלטתי מפלמון, מקום שביליתי בו זמן מה עם בני בצבא הנאצים הכובשים. בני הלכו יום יום לעבודה לכבשן הלבנים, ואני נתמניתי למנהלת הצריפים. הייתי מאושרת מאד במשרתי, נקיתי והכינותי את האוכל שהקציבו לי עבור הצריף, וכשבני ושאר האומללים היו חוזרים מעבודתם היו מוצאים אוירה ביתית בהתאם לתנאים. אחרי ארוחת הערב היו הצריפים מקבלים אופי כמעט אנושי. מישהו היה מוציא בלליקה, והיו אפילו רוקדים. מוזר שגם בתנאים הקשים של חיינו לא הצליחו לשלול את ההומור היהודי מלבנו. כשכבו את האור היה כל אחד מאתנו פונה ל"נרה" (משכב) ש-2 מטר ארכו ומטר או מטר וחצי רוחבו. ככה המשכנו כל החורף של 1943 והתחלת 1944.

והנה חליתי קשה בשגרון. במשך 6 שבועות שכבתי על המשכב וסבלתי מכאבים נוראים. התפללתי לגאולה על ידי המות, כי הרגשתי שהייתי למעמסה על בני. אבל רופא, בן עירנו, שנזדמן למחנה, עזר לי והבראתי.

והנה טרגדיה חדשה בגטו: "אקציה לילדים וזקנים", שנחשבו למיותרים ולחסרי תועלת. בוקר אחד, באביב 1944, הופיעו במחנה הרבה אוקראינים. הבטנו בדאגה רבה לעבר האורחים כי מהנסיון בעבר למדנו שכל דבר חדש בגטו מביא צרה חדשה. וכך היה. ה"קאפו" בא לצריפנו וצווה על כלנו לבא למפקד. כשיצאתי מהצריף ראיתי קבוצות אנשים עומדים בשורה, קרוב לשער, מוכנים ליציאה ואולי לבית שרפת המתים. אחד השומרים פקד עלי למהר. לא שמתי לב, ששרוכי הנעלים (הקלומפס) שלי לא היו קשורים, ולא יכולתי לצעוד מהר. בקשתי מה"קאפו" שירשה לי לעמוד ולקשור אותם. הוא הרשה לי. הקבוצה שלי המשיכה לצעוד ונשארתי לרגע לבדי. רצתי מהר בחזרה לצריף והסתתרתי בין כלי המיטה. כפי הנראה שהרוצחים חפשו אותי. שמעתי ממקום מחבואי, שהשומרים דוחפים את פגיונותיהם לתוך המשכבים. (היו שם גם אחרים שהסתתרו). עצרתי את הנשימה והתפללתי לאלוהים ולאמי המנוחה שתשתדל עבורי לפני הקדוש ברוך הוא . אלוהים שמע לתפילתי... נצלתי, אבל במחיר ילד קטן וסבתא שלו, שנגלו בשל צעקות הילד.

הם שכבו בדיוק על המשכב לפני. נשארתי שוכבת עוד אחרי שהחיפוש נגמר. כשבני חזרו מעבודתם בחצות הלילה וראו מה שקרה, היו בטוחים שגם אני הייתי בין האומללים שחוסלו.

כולם בכו מרה בצריפים. רבים מאלה שהיינו יחד בצריפים חדשים אחדים נלקחו... ואני נצלתי ממוות ודאי.

מי שעוד שנים בחלקו - נשאר בחיים.

היהודים לא צויינו בכלל...

יוליוס קושניר, שביקר בליטא, הצליח להגיע גם לשתי ערים „אסורות": מאריאמפול וקובנה

מאת שמעון בייקר / ניו יורק

יוליוס קושניר יליד מאריאמפול וכעת בניריורק, ביקר בשנות ה־60 בברית המועצות. היה זה ביקור יוצא דופן. התייר הורשה לסייר בשתיים מערי ליטא שהכניסה אליהן אסורה, בדרך כלל, לזרים - בקובנה, לשעבר עיר הבירה של הארץ, ובמאריאמפול, הנקראת עתה קפסוקס. בשתיהן היו לפנים קהילות יהודיות גדולות, בעלות ארגונים ומוסדות מורשרשים.

מיהו האיש, שזכה לבקר בשתי הערים האסורות? הלא הוא יצרן הצעצועים הנודע ג'וליוס (יהודה) קושנר, שהיה לפני שנים רבות פועל בארץ ישראל. יש לו אח בברית המועצות, ועוד קרובים רבים. כשביקר בארץ הסובייטים בפעם הראשונה בשנת 1960 השתוקק מאוד לראות את מאריאמפול, עיר הולדתו. בעיירה זו עברו עליו ימי ילדותו, ובעיירה זו אף למד בגימנסיה העברית - הראשונה מסוגה בכל ליטא. הוא אמר אז לבקר גם בקובנה, אותה הכיר מימי היותו "פרוש" בישיבת סלובודקה. ברם, תכניותיו לא נתגשמו אז, שכן שתי הערים היו מחוץ לתחום לזרים.

הפעם האיר המזל פנים למר קושנר. בעשרת הימים שעשה בווילנה בחברת אחיו, עשה את כל המאמצים האפשריים להשיג רשיון לסור אל שתי הערים הנ"ל. באחד הימים עלה על דעתו לפנות אל הנריקס זימאניס (זימאן), יהודי בגיל העמידה, המשמש עורך ראשי ליומן הליטאי „טייסר" (האמת). „טייסר" זו, אחותה של „פראבדה"

המוסקבאית ובטאונה של המפלגה הקומוניסטית של ליטא, יוצאת לאור בווילנה, שהיתה בינתיים לעיר בירתה של ,,הרפובליקה הליטאית הסובייטית הסוציאליסטית".

זימאניס יודע לא רק אידיש, אלא גם עברית על בוריה, והוא אף יודע פרק בגמרא. הוא אישיות רבת השפעה ב״ליטא הקומוניסטית. בימי מלחמת העולם השנייה עמד בראש הפרטיזאנים של ליטא, ופלוגותיו הן ששיחררו את קובנה ואת וילנה. תמונתו תלויה בכל משרדי הממשלה והמפלגה של הארץ. הוא נחשב לתועמלן הראשי של מדיניות המפלגה הקומוניסטית של ברית המועצות בליטא מעניין, שיצא שלם מכל הטיהורים, שעברו על ברית המועצות בשנים האחרונות, מימי סטאלין ועד ימי ברז'נייב.

הקאפיטאליסט קושנר והקומוניסט זימאניס מחזיקים אמנם בהשקפות עולם מנוגדות, ואף על פי כן רב המשותף ביניהם. גם זימאן מוצאו מסביבת מאריאמפול. לאביו, היהודי המסורתי, היה שם משק; וכמוהו כקושנר למד גם הוא, הקומוניסט היהודי רב ההשפעה, בגימנסיה העברית של מאריאמפול. מקץ שנים אחדות אפילו שימש מורה לליטאית בגימנסיה ההיא.

זימאן קיבל את קושנר בסבר פנים יפות. הוא ביקש לשמוע מפיו על הנעשה בקרב יהדות ארצות הברית ובקרב יהודי מדינת ישראל. בהזדמנות זו הביע את תמיהתו על שהיהדים פועלים כה מעט כדי להביא לדין את רוצחי יהדות ליטא, המשוטטים על פני ארצות שונות באין מפריע.

האורח מניו יורק שאל את העורך הקומוניסטי, על שום מה אין מרשים לתיירים לסור אל קובנה ואל מאריאמפול. ענה לו בן שיחו: ,,כשניצים הרועים, טורפים הכלבים את הכבשים". קושנר ביקש מזימאנאס, שיסייע לו להשיג את הרשיון המבוקש לבקר בקובנה ובמאריאמפול. המארח הבטיח לו, שיתקשר עם מוסקבה, ועם קבלת התשובה ימהר להודיע את דבר ההחלטה.

לא חלפה אלא מחצית השעה למן הרגע, שבו חזר קושנר אל חדרו שבמלון ,,באריגאס" המפואר, והנה טילפן אליו עורך ,,טייסו" והודיע לו, שמותר להם - לו, לרעייתו ולאחיו - לסור אל שתי הערים האסורות. גדולה מזו. זימאנאס אפילו העמיד לרשותם את מכוניתו הרשמית ואת נהגו.

כשהגיעו הקושנירים למחרת בבוקר למאריאמפול כבר המתינו להם עסקנים מקומיים של המפלגה הקומוניסטית על יד המטה הראשי של המפלגה. מיד הובילו אותם אל קבר האחים של 12,000 מיהודי מאריאמפול, שנרצחו בידי הגרמנים ובידי עוזריהם.

בקבר זה קבורים יהודים בלבד. ברם, הכתובת החקוקה על האנדרטה אינה מזכירה את העובדה הזאת ולו במלה אחת. תחת זאת מדובר בה על ,,הכובשים הגרמניים הפאשיסטיים". כמו כן אין באנדרטה אף מלה אחת באידיש או בעברית. כל כתובות האנדרטה חקוקות ברוסית ובליטאית.

אמר לי מר קושנר בשעת שיחתנו, ואנחה עמוקה נתמלטה מגרונו: ,,הצצתי לתוך הבתים, שהשתייכו לפנים ליהודים, אך לא מצאתי כל זכר לחיים יהודיים. בכל מאריאמפול לא תמצא כיום אפילו יהודי אחד. אמת, הבניינים של בית הכנסת הגדול ושל בית המדרש לשעבר עודם עומדים על תילם, אך בינתיים הפכו אותם למחסנים".

בקובנה סייר מר קושנר בתחום הגיטו, שבו נרצחו 150,000 יהודים. לדברי בן שיחי הקימו יהודי ליטא מוזיאון, ובו מוצגים חפצים שנותרו מן הנרצחים. גם במוזיאון זה כתובות כל הכתובות ברוסית ובליטאית, ואין לך זכר לכך, שהקרבנות היו יהודים. ברם, לעדות לזהות הנרצחים משמשות הרשימות, התלויות על הקירות ובהן מאות שמות יהודיים - של גברים ושל נשים, של טף ושל זקנים. את הרשימות האלה חיברו הרוצחים הנאציים בעת פעולות החיסול שלהם. הן כתובות, כמובן מאליו, בשפה הגרמנית.

לדברי מר קושנר חיים כיום בקובנה 5,000 יהודים. בשבתות ובימי חג מתאסף מניין מתפללים. ליד בית הכנסת קיים חדר שחיטה. אחת לשבוע בא שמה השוחט לשחוט. ברם, כמוהו כהשוחט של וילנה אין הוא שוחט בהמה גסה, אלא רק עופות. בלב יהודי המקום מקנן ייאוש באשר לעתיד ילדיהם. היהדות זרה להם לחלוטין.

מדבריו של מר קושנר יוצא שבווילנה חיים כיום 20,000–25,000 יהודים. רבים מהם משמשים כמהנדסים, כרופאים וכמורים. דוברי השלטון הסבירו לו, שממשלת ליטא משתדלת מאוד להילחם באנטישמיות. ברם, זהו מאבק קשה, שכן מושרשת שנאת היהדות בלב הליטאים זה דורות רבים. חשים בדבר על כל צעד ושעל. גם הכנסיות, המלאות עדיין מתפללים, משמשות מקור להפצת האנטישמיות.

באחת השבתות התפלל התעשיין היהודי מניו יורק בבית הכנסת של וילנה. היו שם 50–60 מתפללים, בקירוב. בית הכנסת מוזנח מאוד. רבה של קהילת וילנה נפטר לפני שנה ומעלה, ואין כל סיכוי, שיבוא אחר תחתיו. הקשישים שבין יהודי וילנה קובלים, שלא אכלו מזמן בשר בקר. אין לך בווילנה, כאמור, אלא שחיטת עופות כשרה.

ברחובות וילנה נשמעים עוד צלילי אידיש, אולם מספר נישואי התערובת גדל והולך במהירות רבה. הורים יהודיים רבים קובלים מרה על גורל בניהם. לו נתקיימו בעירנו שיעורי ערב לספרות יהודית ולהיסטוריה יהודית - אומרים הם - היו מן הסתם קופצים עליהם גם צעירים רבים. לדברי מר קושנר מאזינים גם צעירים יהודיים רבים לתכניות ,,קול ישראל" ו,,קול אמריקה".

בן שיחי טוען, כי יש לגייס את יהדות העולם החופשי, למען תגביר את מאבקה לשוויון הזכויות התרבותי של יהודי ברית המועצות. ממשלת ברית המועצות רגישה לדעת הקהל העולמית. רבים מיהודי ברית המועצות סבורים - מדגיש מר קושנר - שאפילו כתב העת ,,סאוועטיש היימלאנד" לא היה יוצא לאור, לולא הושמעו מחאות בעולם כולו.

ועוד ציין יצרן הצעצועים מניו יורק בעת שיחתנו: ,,מנהי־גי ברית המועצות מתרצים את מדיניותם בכך, שאין היהודים משתוקקים לחיים לאומיים. הקשישים שבין יהודי מוסקבה העמידו אותי על כך, שתירוץ זה עלול ליהפך במרוצת הזמן לחלק מן המציאות. זה יובל שנים אין מניחים לגדל דור יהודי. נשקפת הסכנה, שבעוד דור או שני דורות ייוותרו בברית המועצות רק יהודים מעטים מאוד, השואפים לחיות כיהודים״.

בדרך כלל - מספר מר קושנר - סבורים רבים מיהודי ברית המועצות, שמצבם השתפר לעומת ימי סטאלין וימי חרוש־צ׳וב. ברם, הם אומרים זאת מתוך אנחה. שאל אותם האורח האמריקני: ,,אם נשתפר מצבכם - מדוע איפוא אתם נאנחים?״ השיבו לו: ,,בימי סטאלין ובימי חרושצ׳וב לא הניחו לנו אפילו להיאנח״.

משפחת קושניר במרימפול

יוליוס קושניר עם אחיו בוילנה

פגישת יוליוס קושניר 1967 עם שרידי מרימפול בת״א

מדברי דב אלוני בכנוס תלמידי הכתה ח' של הגמנסיה הרצליה, שהתקיימה בבית "יד ושם" בירושלים לציון סיום מפעל הנצחת קהילת מרימפול

למכובדנו נשיא הגימנסיה ד"ר ברוך בן יהודה ורעיתו, מחנכת הכתה אביבה לוי, וחברתה המורה בלהה הלפרין, חברתה בהנצחת מרימפול, לאורחינו בני מרימפול ולתלמידינו החביבים.

ברוכים תהיו כולכם !

לפני כחמישים שנה זכיתי להשתתף בכנוס הראשון של נציגי בתי הספר העבריים התיכוניים בליטא, שהתקיים בחודש כסלו תרפ"ב במרימפול, בתור בא כח מרכז תרבות ובית הספר הריאלי בקובנה, ולהביא לפני הכנוס את ברכתם של כל מורי תרבות ומורי בתי הספר התיכוניים בליטא.

הכנוס התקיים בבנין הגמנסיה במרימפול בנוכחותם של נכבדי בני העיר. האוירה היתה חגיגית ונעימה מאד, לכולנו היה נדמה כי שמענו "משק כנפי שכינת אל מרחפת בקהל החוגג". בשם קהילת מרימפול ברכו אותנו הרב ר' אברהם דב פופל ואחד מנכבדיה, מר לוריה. הם גם הודו לנו שבחרנו את עירם מרימפול לכנוס ראשון זה. בדברי ברכתי מצאתי לנכון לספר להם כי "ועדת התרבות המרכזית" שארגנה את הכנוס הזה, מצאה לנכון לקיים את כנוסנו זה במרימפול מ־כיון שהגמנסיה הראשונה בליטא נוסדה כאן. מן הדין הוא שבעיר זו נקיים את כנוסנו הראשון.

קבלת הפנים של כל בני העיר אלינו היתה נהדרת. לא ידעו מה לעשות עם אורחים חשובים כאלו. בהפסקה הראשונה בקשו והתחננו בני העיר מהועדה המסדרת המקומית לזכות אותם באחד האורחים ללינת לילה, וכשנפגשנו למחרת היום ספרנו איש לרעהו בהתרגשות על יחסם הנפלא של מארחינו אלינו. שנים רבות חיינו בחויה זו. בכל מקום ובכל זמן לא הפסקנו לדבר על קבלת הפנים, כשנפגשנו איש עם רעהו.

וכיום אוי ואבוי,

מרימפול, מרימפול על רבניך, סופריך, מוריך ותלמידי חכמיך - היכן את ?

מרימפול, מרימפול על בתי ספריך, בתי תפילותיך, מושב זקניך, בית יתומיך, הכנסת אורחיך, עסקניך - היכן את ?

מרימפול, מרימפול על אגודותיך, על ארגוני נעוריך, על מפלגותיך - היכן את?

כיום אין במרימפול אף יהודי אחד, גם בתי קברות אינם. הגוים העמלקים הרוצחים הארורים - החריבום, השמידום, רצחו ושרפו את הכל, את הכל - ואינם.

ומשהו לבני מרימפול אשר אתנו פה, ולאלו אשר מסיבות שונות לא יכלו לבוא לכאן. הנביא יחזקאל רואה בקעה מלאה עצמות, והעצמות הן כל בית ישראל, ואחרי שד' נותן עליהן עור וגידים הם עומדים על רגליהם והנה קם מחנה גדול מאד מאד.

היטלר ימח שמו שרף גם את העצמות של המיליונים שלנו וציוה להכין מהשומן סבון. האם יש תקוה שאי פעם יקומו לתחיה?

אשריכם ילדי ישראל, כי בין אלף וארבע מאות קהילות שהנציחו ומנציחים, הנצחתם את מרימפול שלכם - שלנו. בלבותיכם יקומו לתחיה קהילות ישראל לדורי דורות - תצליחו תלמידים והתנחמו בני מרימפול הנפלאה !

אביב תשל"ב.

מרימפול בימי נעורי ובשואה

בנימין גליצקי

נולדתי במרימפול ב־28 לאוגוסט 1925.

זכרונות נעורי מרימפול חרוטים עמוק בנשמתי. בבואי לתאר את העיר, הרחובות והתושבים היהודים, כמו חיים הם עומדים לעיני. אני מכיר את כולם: הרחובות, התושבים היהודים, עיסוקם ואפילו כינויי הגנאי, שהיה מקובל להדביק אז. אני מבית יהודי עממי וחם. אבי ז"ל היה עגלון, אמי ז"ל עקרת־בית אופיינית. היא גידלה באהבה ובמסירות את חמשת ילדיה. יעקב־יוסף ז"ל, חנה ז"ל, קריינדל ז"ל ואחות הקטנה בת $2^1/2$ שנרצחה ע"י קלגסי הנאצים ועוזריהם הליטאים. למדתי בבית ספר יסודי בו לשון ההוראה היתה יידיש. המורה הראשון שלי היה בנימין קובלסקי.

מהמכינה הקפיצו אותי לכתה ב'. הייתי די מוכשר. קראתי טוב וידעתי את שעורי החשבון. מנהל בית הספר היה מר שמואלביץ ז"ל. מורי בית הספר היו:

ליפשיץ, ישראל מארע, טוקרסקי שלימד תנ"ך וגמרא כולל רש"י. בשעות הפנאי היינו משחקים כדור־רגל, מתרחצים בששופה. בחורף היינו מתחלקים על הקרח במזחלות. החברים הטובים שלי היו: ישראל קפנגוט, קופל גינטר, אברהם זקי ועוד. המורים שלי בבית הספר העברי היו: המנהל שמעון רוזין, חבס, מלכה, פרנק, שינברג, רושל מקלנבורג.

סיימתי חוק לימודי כשליטא הייתה עדיין עצמאית. כשהרוסים כבשו את ליטא אוחדו שני בתי הספר היהודיים.
המורים רוזין וחבס עזבו את מרימפול.

בט"ו בשבט היינו יוצאים – התלמידים והמורים – לשתול עצים.

בל"ג בעומר היינו יוצאים ליער. האוירה הייתה ארץ־ישראלית ואנו הילדים, היינו חולמים ומתגעגעים לארץ ישראל. המורים החדירו בנו אהבה לציונות ולעם ישראל ומורשתו. מראות עירי נגד עיני עד היום: מרכז העיר. רחבה במרכז העיר. היה פארק ולאורכו חנויות מכל הצדדים. בצד מערב הייתה באר ומשאבה שסיפקה מים לכל תושבי העיר. מצד ימין כניסה לבתי־הכנסת. דרומה היה כביש המוביל לנחל הששופה. היה גם מוזיאון לא גדול. גן־העיר היה מהיפים בערי ליטא. בתוך הגן היה גם קולנוע. היו הרבה מוסדות תרבות: הגמנסיה העברית, ארבע גמנסיות ממשלתיות, סמינר למורים, קורסים פדגוגיים, בית ספר תיכון מקצועי, בית ספר לחקלאות, סמינר לכמרים; בית דפוס "שלטיניס" שבבעלות משפחת מנשקין, שלוש כנסיות: נוצרית, פרבוסלבית וגרמנית. מאחורי הנחל היה בית קברות צבאי בעל ערך הסטורי; שם קבורים קצינים וחילים רוסיים שנלחמו נגד צבא נפוליון בשנת 1812. מרימפול הייתה עיר מיושבת רובה יהודים. בשבת היו כל החנויות ובתי־המלאכה סגורים. בעלי־הכרכרות שבתו. השקט היה פסטורלי ונדמה היה שאין כלל נוצרים בעיר.

הקהילה היהודית דאגה לנזקקים. מר פישילביץ התמ־סר ל"גמילת חסדים". היה מזמין את אבי ז"ל, שיעזור לו לחלק עצים ופחם לנזקקים. בימי מצור היו היהודים עוזרים אחד לרעהו. כשהגרמנים פלשו לפולין הם גייסו את אבי ושלחו אותו לגבול הפולני. אנשים התחי־לו לאגור מצרכים. לייבל גוטמן קנה הרבה שקי־סוכר מבית החרושת לסוכר. הייתי אז נער. העגלונים נתנזון ושקלרסקי עזרו לו לטעון את שקי הסוכר על עגלת אבי ויצאנו לדרך. בעגלה שעליה הייתי אני נקרע לפתע שק אחד והסוכר התפזר על הכביש. העג־לונים עצרו את כל העגלות, תיקנו את השק ואמרו לי: – אתה תיסע בין העגלות שלנו בכדי שנוכל להש־גיח עליך. הגענו בשלום למחסן. הם הורידו את הש־קים. את הכסף הם חילקו בינינו שווה בשווה.

מאוד התפלאתי על נדיבות הלב שלהם. לא אשכחם לעולם.

במרימפול הייתה התארגנות מפלגתית ענפה. צ.ס. (מפא"י) ציונים כללים, רביזיוניסטים, השומר־הצעיר, ובית"ר. קומוניסטים יהודים שפעלו במחתרת, ארגוני ספורט: מכבי, הכוח (הפועל) "יאק". למכבי הייתה קבוצת כדור־רגל חזקה. השחקנים היו: אריה קמינר־סקי, האחים מרקסון, האחים טריבש, אבא וינשטיין, יצחק ינקלזון, גבריאל מלאך, אשר גורביץ, ויתקין, יצחק סברדלוב, יששכר דניאל, האחים פריזינסקי, אלכסנדר סטוקליצקי, אריה סברדלוב, יהודה גורביץ, שבתאי נליצקי, יצחק פייבוש, ל. גרינשפן, חיים דוד רטנר ועוד. היינו רצים למגרש לחזות בהתחרויות ולעודד את "מכבי". לא היו לנו כרטיסי כניסה "התפ־לחנו". כשהמכבים ניצחו, היו תיגרות ידיים בינינו ובין הנוער הליטאי.

בימי בחירות לקונגרס הציוני, היינו מנהלים תעמולה מי לפרופ' חיים ויצמן ומי לדוד בן גוריון. ראינו בהם מנהיגים רציניים, הראויים לעמוד בראש התנועה הציונית.

חברי המכבי, השומר הצעיר היו עורכים טיולים למיכליני, פוסקלנה ולידבינובה. בעודנו ילדים היינו מצטרפים לכל הטיולים והבוגרים לא הרחיקו אותנו, היינו מתחרים איתם בריצה. יותר מאוחר הצטרפתי ל"מכבי". בחג העצמאות של ליטא התקיים מצעד צבאי בחוצות העיר בלוויית תזמורת כלי־נשיפה. תנועות הנוער היו צועדות בעקבות הצבא. לאחר המצעד היינו מבקרים במחנה הצבאי. הכניסה הייתה חופשית. שם היו מופעים שונים לכבוד החג: רכיבה על סוסים, מירוץ אופנועים וכו'. היו מכבדים גם אותנו בארוחה אך לא נגעתי במאכלים באשר לא היו כשרים; הסתפקנו להתכבד בלחם בלבד.

שחקני במה: במאי סובול, שחקנים: שמואל לנסקי, מתס גורביץ, קלאניק ואחרים.

גשם זלעפות

השבת ביוני 1939 היה יום יפה. הלכתי עם חברים להת־רחץ בששופה. היו שם הרבה מתרחצים. בערך ב־2 אחר הצהרים התקדרו השמים – סימן שגשם מתקרב. אספנו את הבגדים ופנינו הביתה. בדרך תפס אותנו גשם, ממש מבול וסערה. רצנו עד שהגענו לביתינו. גובה המים הגיע ל־15 ס"מ. כאשר הגשם פסק יצאתי לראות מה קרה בעיר. גגות הועפו. בגן העיר נעקרו עצים עבי־גזע בני כמה מאות שנים ושרשיהם ניגלו למעלה. כילדים, השאירו עלינו איתני הטבע וההרס שגרמו, רושם עצום.

התנקשות עם פורעים ליטאים

עם כניסת הרוסים רצו הליטאים לבצע פוגרום ביהודים, זה התחיל ממנדל ברנשטיין. חיל ליטאי שיכור דחף את מנדל בגסות. מנדל לא התמהמה וסטר כמה סטירות לחיל והוא נפל... בעלי כרכרות ליטאים צעקו: – "יהו־דים רוצחים חיילים ליטאים"! לשמע הקולות והצעקות התאספו המוני ליטאים וצעקו: "הכו ביהודים"...

מאריאמפאל

ביי די ברעגעס פון טייך שעשופע (ליטע)

ארויסגעגעבן דורכן פובליקאציע־קאמיטעט פון בוך **מאריאמפאל**

ד״ר ברוך בן יהודה (לייבאוויץ) פרעזידענט
אדוו. אברהם תורי (גאלוב) פארזיצער
זהבה אריאלי (פילווינסקי) וויצע פאזיצערין
אברהם דעמבנער סעקרעטאר
יצחק גבע (גארבאראוויץ) קאסיר
מיטגלידער פון קאמיטעט: שבתאי גארבאראוויץ ז״ל
שלום און יוליא גראדזענסקי;
בעלא האלפערין,
חנוך ויטענבערג
שבח לעווין ז״ל;
לייב מערגאשילסקי ז״ל;
חיה מעקלענבורג;
משה ראזענטאליס.

עהרן־פרעזידענט: יהודה (יוליוס) קושנער, ניו־יארק, אמעריקע

תל־אביב, תשמ״ג-1983

דרוק שמואל סגל, תל־אביב

גראפיקה – עזרא עזרא

רשימת יוצאי מרימפול שהשתתפו בקרבות בדיביזה הליטאית והצבא האדום

גבע יצחק (גרברוביץ)
נליצקי בנימין
שפרלינג ישראל
לנסקי שמואל
קיברסקי שמעון
פרופ' ד"ר קיברסקי
רוזנטל משה
ויסטנצקי יצחק
אהרנברג יעקב
סגל זרח (ללקע)
גרודזנסקי שלום
לוריה
כוואס משה
נאגין ראובן
פלישקין ראובן
וילקוזרסקי צפורה
נחמקס מיכלה
רוזנטל אביגדור
רוגובסקי כיינה
פדר זונדל
ליברמן ברקע (דב)

שנפלו בקרב

אבלסקי שמואל ז"ל
מוסזון בנימין ז"ל
רוטשטיין יהושע (אוסיה) ז"ל
טיקוצקי בצלאל ז"ל
פריזינסקי ישראל ז"ל
שורץ פישקע ז"ל
קפלן אליעזר ז"ל
גלוך משה ז"ל
קופר לייבע ז"ל
קופר יאשקע ז"ל
ד"ר גולדנהיים (רופא עינים) ז"ל
מקלנבורג זימוש ז"ל
ד"ר שטיין ליאווא (אריה) ז"ל
פורמן שרגא (פייפקע) ז"ל
נליצקי משה ז"ל
קלינסקי ז"ל
מיכנובסקי משה ז"ל
רונזון שלמה
כהן אייזיק

שנפטרו

גרברוביץ שבתאי ז"ל
פק חיים זאב ז"ל
פטרינקנסקי ז"ל
גורביץ מתתיהו ז"ל
גורביץ אלימלך ז"ל
גורביץ ברקע ז"ל
ד"ר ויטנשטיין ציידל ז"ל
ד"ר לבנסקי שמחה ז"ל
רוזניצקי הלל ז"ל
קפנגוט זונדל ז"ל
קרינזון אהרון ז"ל
רוטשטיין אברהם ז"ל

ביקור שרידי מרימפול בבית העלמין שברחוב וילקובישקי

במרתף השואה בירושלים ציון מלאת 25 שנים לשואת יהודי מרימפול

ד"ר ברוך בן-יהודה בגלוי לוט הזכרון לקדושי מרימפול 1965, ירושלים.

ניצולי השואה בתהלוכה לקבר האחים במרימפול 1965

חיים דוד רטנר – החבר והלוחם

היכרתי את חיים דוד רטנר עוד בהיותנו תלמידים בבית־הספר היסודי "תרבות", במרימפול. למדנו באותה כיתה אצל המורה, קולבזון (בן יהודה) ז"ל. חיים דוד היה תלמיד חרוץ והצטיין בדקדוק. אחר כך למד את אמנות הצילום. היה פעיל ב"מכבי" מרימפול, ואחר כך בקובנה. הצטיין ככדורגלן. היה נהנה להסביר לי את אמנות הצילום. הוא היה שמאלני בהשקפת עולמו ולא פעם היקשה בפנותו אלי: למה הנך משתייך בתנועה הציונית "השומר הצעיר"? מצאתי סתירה בין השקפתו השמאלנית לבין השתייכותו ל"מכבי"?...

חיים דוד רטנר היה חבר המחתרת הקומוניסטית ומדריך לשימוש בנשק בתנועת המרי בגיטו קובנה. הוא עמד בראש ה"אוטריאד" הפרטיזני "קדימה", נספה בהתנקשות עם נאצים בשליחות פרטיזנית ביולי 1944 ערב השחרור ביערות קזלוורודה. להלן קטע המספר על הפרטיזנים בגיטו קובנה.

מול הפורט התשיעי

החזקה ביותר בקבוצות היוצאים, הן בנשק והן במספר משתתפיה, היתה הקבוצה החמישית שעזבה את הגיטו ב־2 במארס 1944.

הקבוצה מנתה 33 איש. יומיים לפני היציאה התאספה הקבוצה כולה, האווירה היתה דרוכה וחגיגית. אחד מחברי הקבוצה, חיים דוד רטנר, מפעילי הארגון האנטי־פשיסטי בגיטו, נטל את רשות־הדיבור ונשא נאום נמרץ, מעשה "פוליטרוק" על התפקידים המוטלים עלינו כעל פרטיזנים והוא הדגיש "כעל פרטיזנים סוביטיים" וכה אמר בין השאר: אין אנו בורחים מן הגיטו ליער כדי להציל את עורנו, אנו מצטרפים למחנה גדול של לוחמים סובטיים בעורף־האויב כדי לתרום תרומת דמנו למלחמה הקדושה בפאשיזם הגרמני והבינלאומי, נילחם עד נשימתנו האחרונה בחיה הנאצית. נקיים בנאמנות את פקודות מפקדינו, שהם נציגי השלטון הסובייטי בשטחים הכבושים ונוכיח, שראויים אנו לכינוי פרטיזן.

חנוך ויטנברג

ד"ר אברהם מקלנבורג ז"ל

אברהם מקלנבורג נולד במרימפול בשנת 1902 למשפחת איכרים.

את השכלתו רכש אברהם בגמנסיון העברי במרימפול, בו סיים את חוק לימודיו והתקבל לאוניברסיטה בעיר "האלע" שבגרמניה. שם הוקנה לו תואר אגרונום־כימאי בעל זכות הוראה במקצועות כימיה אנאליטית לענפיה. בהוראה – החל ד"ר מקלנבורג בבית הספר למשק החלב בחוות בולודר (ליטא). אחותו רשל היתה מורה לשפה הליטאית בבי"ס העממי "תרבות" במרימפול.

מלחמת העולם השנייה טלטלה אותו עד לאוזבקיסטן וגם שם עבד כאגרונום וכמורה למקצועות חקלאיים. בתום המלחמה חזר לליטא והתישב בוילנא, שם המשיך בעבודתו האקדמית במכון לחקלאות. אברהם הצטיין בשיטותיו החדשניות ובהמצאותיו בנושאי תרכובת המספוא לבעלי החיים. הוא תרם לקידום המדע בתחום מקצועותיו ופעל רבות להשבחת הצמחייה בשדה ולחידושים בשיטות הכי־מיה האנאליטית.

כאות הוקרה העניק לו המכון החקלאי הממלכתי תואר של ד"ר למדע האקדמי והתמנה למנהל המעבדה הכימית, המשמשת מופת לכל המעבדות מסוגה בליטא.

ד"ר. אברהם מקלנבורג

אברהם מקלנבורג היה מלומד מחונן בכשרון יצירה, חיבר עבודות חשובות בנושאי חקר החקלאות והכימיה. מאמריו הצטיינו בדיוקם המדעי וזכו לפופולריות רבה. באנציקלופדיה הליטאית פורסמו עבודותיו ומחקריו, תוך ציון חשיבותם לקידום המדע.

מעטים הם אנשי המדע שרישומם כה ניכר בקידום מדע הכימיה בליטא כרישומיו. הוא נפטר ב־1970 בהיותו בן 68.

תהלוכה ציונית במרימפול ביום "הצהרת בלפור"

בני הזוג מדליה

משפחת ד"ר מדליה היתה אחת המשפחות הנודעות במרימפול.

ביתם היה בית ועד לפעילויות מגוונות של החברה העילית בעיר. לא היה מוסד ציוני בעיר, שבו לא השתתפו בני הזוג מדליה, הוא - רופא כללי והיא רופאת שיניים, אך לא עבדה במקצועה, כי כל ימיה הקדישה לעסקנות.

אמא ילידת לטביה (ליבאו) רכשה את השכלתה בגר־מניה, אבא היה יליד פופליאן שבליטא, סיים חוק לימודי הגמנסיה כאקסטרן ורכש השכלתו האקדמית ברומא.

גב' ייטי מדליה הגיעה למרימפול יחד עם בעלה. כאן נכנסה עד מהרה לפעילות חברתית. גב' מדליה היתה יו"ר ויצו ומלאה את תפקידה זה בכבוד ובהצלחה.

אירגנה את רוב נשות מרימפול ועוררה אותן לפעילות מתמדת, היא ערכה נשפים, שהכנסותיהם היו קודש לויצו. לא פעם יזמה מפגשים של נשות מרימפול בחיק הטבע - באחוזות הקרובות וטיולים בסביבה, היא ערכה הרצאות להגברת הזיקה לארץ ישראל היא קיימה קשרים עם מרכז ויצ"ו בישראל, ועשתה הרבה להשגת אשרות עליה לכמה בנות בודדות ממרימפול.

בארכיון ויצ"ו בישראל מצאנו מסמכים המעידים על פעולות אלו. גב' מדליה היתה פעילה גם בארגון "מוטערשוץ" (הגנת האם) במרימפול. במסגרת זו דאגה למשפחות מעוטות יכולת בביגוד ובמזון. כשהגי־עו למרימפול הפליטים מפולין (1939) היתה היא מן הראשונות שהשיגו מגורים ועבודה לפליטים. נשות העיר עזרו לה בהושטת עזרה וסעד לפליטים היהודים.

גב' מדליה היתה גם יו"ר ועד ההורים בגמנסיון ועשתה רבות כדי לאפשר גם לבני מעוטי יכולת ללמוד בגמנסיון העברי. לעתים שימשה מעין "בוררת" שביחסי מורה לתלמיד. לא היה מוסד ציבורי שגב' מדליה לא נתנה ידה לקידומו.

שמה יזכר כמופת לכל.

גם בעלה - ד"ר מדליה, רופא כללי, במקצועו היה פעיל בהסתדרות הציונים הכללים, מועמד לקונגרס הציוני. ועמד בכל לימין אשתו.

אריאלי זהבה
ה ב ת

ועד סניף "ויצו" במרימפול 1930

משפחת שמוקלרסקי

היתה זו אחת המשפחות ברוכות הילדים במרימפול - עשר נפשות. אבי המשפחה ר' קלמן - היה סוחר־תבואות אמיד וגם יצואן אווזים. האם - פרידה לבית פימשטיין־בוטניצקי היתה אשה צנועה וטובת לב. שמואל בנם בכורם למד בצרפת, ועם הכיבוש הסובייטי הוגלה לרוסיה יחד עם אשתו חנה שטוקרביץ ובנם יחידם. השנים נשארו עד היום ברוסיה. שמואל עצמו מת ברעב ביערות סיביר. לפני המלחמה היה מפקד "ברית החייל" במרימפול ופעיל בתנועת הצהר.

הבן השני, **שרגא**, היה עורך דין. עבד בבית משפט העירוני וכעורך דין. נפצע בידי ליטאי, עובד יערות, נותח פעמים אחדות בקובנה עד ששב לאיתנו ונשא לו לאשה אחות רחמניה שעבדה בבית החולים בימי חוליו. נולד להם בן - שלושתם נספו בשואה.

גם שרגא היה פעיל ב"הצהר" ושימש כמפקד "ברית החייל"; היה גם שחקן כדורגל ב"מכבי".

הבן השלישי - **שפטיה** היה הפעיל מכולם. מראשי סניפי התנועה הרביזיוניסטית ו"המכבי", זמן ממושך מפקד קן בית"ר מרימפול, ראש קבוצת הכדורגל "מכבי". בשנת 1936 עלה לארץ ישראל. שנתיים עשה בפלוגות גיוס בית"ר בראש פינה וביסוד המעלה, נתמנה מפקד הפלוגות, אחר־כך מזכיר העתון הרביזיוניסטי "המשקיף" ולבסוף - מזכיר וחבר נציבות־בית"ר. המרכז הארצי של בית"ר בארץ־ישראל. . בשנת 1946 נעצר ע"י הבריטים, היה כלוא למעלה משנה בכלא מזרע. בימי מעצרו לא ניתן לאיש לבקרו, אפילו אחיו אליהו הוזהר לבל יתראה עמו. עם שחרורו נשא אשה (שרה) ועבר לגור בתל־אביב. עבד בסוכנות היהודית וכן בעתון "המשקיף" ובנציבות בית"ר בארץ.

שפטיה היה פעיל באיגוד יוצאי ליטא ובמיוחד בין **יוצאי מרימפול**. הוא יזם התקנת לוח זכרון לקדושי **מרימפול** במרתף השואה בירושלים. נפטר ללא עת ב-1963.

חנה, הראשונה אחרי שלושת האחים לבית שמוקלר־סקי, ספורטאית שבכל ימות השנה - קיץ וחורף, היתה שוחה במימי הששופה, ובימי כפור - שוברת את הקרח וטובלת בנחל הקפוא. נספתה בשואה.

דבורה (דובקה) הצעירה מחנה סיימה את הגמנסיון. נפטרה ב־1934 בקובנה בגיל 19. בהלויתה השתתפו כל בני העיר מקטן עד גדול.

האח השישי, **יעקב**, גם הוא סיים את הגמנסיון, בהיותו בן 19 נהרג מבעיטת סוס.

לייבקע (אריה) האח השביעי היה חולה כל ימיו. נספה בשואה.

אליהו, האח השמיני, הוא היחיד ששרד מכל המשפחה, הוא שרת בצבא הבריטי והיה פעיל באצ"ל, חי עד היום בבת־ים.

אלי, בוגר הגמנסיון העברי במרימפול, עלה ארצה ב־1938. היה חבר פלוגות בית"ר בראש פינה ובהרצליה נאסר ל־9 חדשים ע"י הבריטים ב־1939. היה פעיל בלח"י, והתגייס לצבא הבריטי. שלוש שנים שרת בבסיס חיל הרגלים שעבר לבריגדה הארצישראלית תחת פיקודו של חיים לסקוב. ב־1943 נשלח למצרים עם חיל־המוקשים 643, עבר אחר כך מטוברוק לאיטל־יה ולבסוף חזר לבריגדה ונשלח לחזית נגד הגרמנים.

משפחות שמוקלרסקי, פימשטיין, טייניס, בוטניצקי, שטוקרביץ ואידלסון במסיבת פרידה - 1935

ברית מילה לנכד במשפחת שמוקלרסקי ח.ז. קונביסר חזן ומוהל , המילדת שנר ובני משפחת שמוקלרסקי.

ב־1946 חזר לארץ והיה פעיל בארגון הצבאי הלאומי בפלוגות. עם התגיסו לצבא הבריטי עבר לאצ"ל והשתתף בשבע פעולות קרביות נגד ממשלת המנדט.

בית שמוקלרסקי היה פתוח – לאנשי המקום וכן לאורחים ואנשי שם שהגיעו למרימפול גם מישראל, ביניהם אבא אחימאיר ז"ל.

ביתם היה בית ועד לפעילות ציונית תוססת במיוחד בתנועת ז'בוטינסקי על כל אגפיה.

אלי.

אבי קוקלנסקי דב ז"ל

נולד בוישיי (דרום ליטא) לאביו שמואל, רופא ידוע בסביבה.

אבי היה הצעיר בחמשת הבנים ומילדותו ספג את ריח התרופות, שאביו הרופא היה מכין בעצמו ונותן אותן ללקוחותיו, כי בית מרקחת לא היה בזמנו בוישיי. את השכלתו הראשונה קבל אבי ב"חדר", שם למד עברית, תנ"ך וגמרא. רוסית למד באורח פרטי. בגיל 21 גויס לצבא הצארי ונשלח לשרת במזרח רוסיה. בשרתו בצבא נשלח לבית ספר לחובשים. חמש שנים עבד כחובש וכך רכש נסיונו הראשון במקצוע זה. אחרי שחרורו מהצבא – עבד בבית החולים היהודי "בקור־חולים" בעיר סובלקי, שם נשא אשה ונולדו להם שלושה ילדים, בהיות הילדים קטנים עדיין עברה המשפחה למרימפול, שם למדו הילדים בגמנסיון העברי ואף סיימו חוק לימודם.

ב־1926 התחיל אבי לעבוד כחובש בקופת חולים הממלכתי הליטאי בעיר, וזכה לאימונם של תושבי העיר והסביבה. מבלי להתחשב בתנאי מזג האויר, בחום ובקור, בגשם ובסופות־שלג היה ממלא תפקידו, בו ראה יעוד. גם בימי הכיבוש הסובייטי בשנת 1940 המשיך אבי לעבוד בקופת חולים הממלכתי, אבי ואמי נספו עם כל יהודי מרימפול.

לאה.

טיקוצקי בצלאל (צאקלקע)

משפחת טיקוצקי התישבה במרימפול באמצע שנות השלושים. היתה זו משפחה יוצאת דופן. כולם היו קומוניסטים אל מחוץ לחוק... אבי המשפחה היה נגר וגם את בנו בצלאל למד אומנות זו. לא פעם נאסר אבא בגלל פעילותו הקומוניסטית.

עם הכיבוש הסובייטי בשנת 1940, עלו הקומוניסטים לגדולה... בליטא הם נטלו את השלטון לידיהם. בתי המסחר והמפעלים הגדולים הולאמו והופקדו עליהם (קומיסרים) מבין הקומוניסטים. היו מביניהם גם, שהתנקמו בבני העשירים על העוול שנעשה להם בימי השלטון הלאומני.

משהגיעו הבולשביקים למרימפול הועמד צאליק בראש

טיקוצקי בצלאל עם אחותו בדביזיה הליטאית

תנועת הנוער הקומוניסטית. הוא נשלח לקורס קצינים.

כשהמלחמה פרצה הוא כבר שרת בצבא ונשלח לדביזיה הליטאית בצבא האדום בעיר גורקי בבלארנה בדרגת סרן. שלוש שנים נלחם בחזית ובסוף נפל בקרב בלטביה, בדרכה של הדיביזיה לשחרור ליטא. שלושה בחורים יצאו לסיור לעבר עמדות הגרמנים. צאליק לקח עמו את חבריו הקרובים והיקרים לו ביותר. ממשימה זו לא חזרו עוד וכך בחייהם ובמותם לא נפרדו.

צאליק היה דוגמה לנוער המרימפולאי שמעבר האחר של המתרס. הוא היה פועל, נגר מעולה וגילה כשרונות גם לשירה ולספרות, קרא הרבה וכתב שירים יפים באידיש. חבל שלא נותר אף אחד משיריו. כמוהו נפלו צעירים יהודים רבים במלחמה האכזרית נגד האויב הנאצי.

אריאלי זהבה

משפחת שטיין

אבי ז״ל, שידע עברית, היה משך זמן קצר המזכיר הראשון של הגמנסיון העברי בהנהלתו של ד״ר מקס מאיר. בערבים היה אבי מלמד בבית המדרש את אנשי ״עמך״ פרק משניות ולמסיבות ״הסיום״ היתה אמי ז״ל טורחת להכין מטעמים.

ב״ימים הנוראים״ - כשהיו מקיימים תפילות בבנין הגמנסיון - היה אבי, שהיה בעל קול נעים, עובר לפני התיבה ואף היטיב לתקוע בשופר.

אמי ז״ל היתה פעילה ב״ועד הנשים״, ב״ויצו״ ובועד ההורים בגמנסיון.

סיומה אחי ז״ל סיים את הגימנסיה הליטאית ע״ש בולא־טאס והמשיך ללמוד משפטים באוניברסיטה בקובנה. אחי היה בין מייסדי החוגים ללימוד שפת אספרנטו - ועד יומו האחרון נמנה עם מפיצי שפה זו. אבי ואחי ז״ל נודעו בעיר כמומחים בהכנת מאזנים של בעלי החנויות והעס־קים לצרכי הגשתם ל״אינספקטור״ בסוף השנה האזרחית.

אחי, ד״ר לובה (לוי) ז״ל, סיים את הגמנסיון העברי ואחר כך את הפקולטה לרפואה בקובנה. כשאני סיימתי את חוק לימודי בגמנסיון עברה משפחתנו לקובנה - וכך נקלענו לגיטו קובנה ומשם למחנות הריכוז בגרמניה.

סוניה שטיין

משפחת שטיין

"מקורבנות המלחמה"

אריה בורוביץ

מי אינו יודע את חיימ'קה המשוגע? מסתובב הוא כל הימים ברחובות העיירה. יוצא לו אדם מביתו והריהו נתקל מיד בחיימ'קה.

כל הפוגש בו בפעם הראשונה ורואה את מלבושו המשונה, נרתע מיד לאחור ואחרי כן יתפרץ בצחוק. ובאמת, מלבושו של חיימ'קה משונה הוא עד מאוד, ויכול אני להשבע בנקיטת חפץ, שבכל כשור הארץ לא ימצא מלבוש משונה כמלבושו של חיימ'קה זה.

הבינו בעצמכם: עלם גבה קומה ורחב-כתפיים; ראשו חבוש כובע עשור מנייר צהוב בדמות דוד ובאמצע הכובע מדבקת פסת ניר אדומה. מעילו ומכנסיו, קרועים ומקושטים ברצועות ובחתיכות "ניר" בעלות צבעים שונים שמצא בענוגה ובחבל המהדק את המכנסיים, למתניו, קשור המקל העבה המשמש לחיימ'קה בתור חרב. חיימ'קה מעיד על עצמו שהוא: אופיצר. ובלכתו בחוץ הוא מכריז בקולו הצרוד: פנו דרך לאופיצר ולחילו הכבד; ומוסיף בקול מפקד אחת! שתיים! שלוש! קדימה... צעד!

קונדסי העיר רצים אחריו ומכנים אותו בכל מיני כינויים: חיימ'קה משוגע, אופיצר משוגע, "חיימ'קה בעל הצבעים" וכדומה. הם חברו גם פזמון "לכבוד חיימ'קה": -

בעיר ענוגה
חיימ'קה המשוגע
לובש על מעילו
כלי זינו, תרמילו
כמלך בגדוד
על ראשו הדוד... וכו'

בשמוע חיימ'קה את שוד הכבוד שלו יוצא מפורש מפי "החברה הלבנה", הרינו חוטף את מקלו ורודף אחרי השודדים. ואוי ואבוי לו לנער הנופל בידי חיימ'קה. חיימ'קה מפיל אותו ארצה, מכה אותו מכות רצח מתוך רתיחת הדם; ולולא היו ממהרים להציל את המכה מידי חיימ'קה, כי אז היה מת בידי מכהו. והנערים רואים, כי חיימ'קה מצליף במקלו, ונסים מנוסת חרדה מפניו וחיימ'קה רואה את אויביו נסים מן המערכה, מרים חרבו בשגעון וצועד קוממיות ומזמר שיר רוסי פופולרי.

ממכתבי ילדה במרימפול לחברתה בישראל

חוה שפיור

חברה יקרה מרימפול 1938

ביקשת שאספר לך על מהלך החיים אצלנו והנה אני נענית לבקשתך. בעיירתנו 5000 יהודים וכ־1000 גויים, ובכל זאת השלטון הוא בידי הגויים. להפתעתך אין אנו מעונינים כלל לקחת חלק בשלטון, אנו מ־ארגנים את חיינו הפנימיים. הקהילה דואגת לכל צרכינו.

עירנו איננה עשירה ואנו מסתפקים במועט: הבתים נמוכים, רובם בני קומה אחת והגבוהים ביותר בני שלוש קומות. לנו בית בעל שלוש קומות, שהוא אחד הבתים המועטים בגובה זה. בימי גשם נחמד מאד ברחובנו שאיננו מרוצף עדיין. אנו מניחים קרשים ליד הבתים כדי שנלך עליהם ולא נמעד לתוך הבוץ. לא פעם קורה שאיזו גברת זקנה נופלת לתוך הבוץ, ואנו, כל ילדי השכונה, מתאספים סביבה ר־צוחקים.

בעירנו שלושה בתי כנסת, שוק גדול וכמובן חנויות קטנות לאין ספור. הגויים כמעט ואינם מתבלטים מלבד בימי יריד, שאגב ימי חג גדול הם לנו: פעם בשבוע באים הגויים אל העיירה בעגלות ועומדים ובוחרים מכל טוב, כשאנו הילדים עומדים מסביב וכל ילד מיעץ לפנות לסחורתו של אביו. אח"כ הם פושטים לקנות בחנויות, וכאן נגמרת ההילולה.

לעומת זאת בשבת רדומה העיירה מאד ורק בית הכנסת סואן. בית הכנסת הוא המרכז החברתי שלנו, וכל הילדים מנצלים זאת כדי להיפגש מפעם לפעם, כמובן לאחר התפילות. יש לנו גם בית מדרש ובו ספריה, והיהודים יושבים שם ולומדים ואלו חסרי הזמן מת־גנבים מפעם לפעם לשעה קלה.

ישנם אנשים שאף ישנים שם, כשבאים אליהם אורחים ואין להם מקום להניח את ראשיהם בו - באים וישנים שם.

בקשר לבית הכנסת מספרים סיפור מפחיד ואני עצמי איני יודעת אם לאשרו או לאו: מספרים שכל לילה באים המתים לבית הכנסת כדי להתפלל בו ולכן אנו, הילדים, פוחדים מאד לעבור בקרבת בית הכנסת ב־לילות.

תתפלאי, אולם הזיקה לארץ מאד מפותחת בעירנו.

אני למשל נמצאת בתנועת הנוער "השומר הצעיר", ואנו עורכים טיולים רבים בסביבה וביחוד לאחוזת "אונגרינה", שם אנו מקבלים הכשרה חקלאית. כמו כן אנו מתאמנים גם הרבה בהתעמלות ושומעים הרבה הרצאות על ארץ ישראל ועל החיים בה.

טוב, את יתר מעללינו אמשיך במכתב הבא.

שלך מארישה

מרימפול, אוגוסט 1940

חברה יקרה,

זה שנתיים תמימות שלא כתבתי לך וכשאני מציצה במכתבי האחרון ורואה את תפיסתי הילדותית אני בושה בעצמי. כיצד יכולתי לצחוק לזקנה שנפלה לבוץ? ובכלל, הלואי והאוירה היתה נשארת רגועה כשהייתה.

מעללים – מילה משונה. הוי כמה כמהה אני למעללים.

דברים רבים השתנו מאז: ב-15 ליוני, לפני כחדש, כבשו הרוסים את ליטא, ואנו היהודים במרימפול נמצאים בין שני גושים, הסובייטי והנאצי. תחילה שמחנו לקראת הכיבוש הסובייטי כיון שהרוסים והגרמנים כרתו ברית. אולם, עתה, כשהם הפכו ליריבים, אנו פוחדים מהגרוע ביותר: כיבוש נאצי ושמד.

אני יודעת שגם אצלכם בישראל המצב גרוע. זכורים לנו עדיין ימי המאורעות הקשים ושמענו על גזירות "הספר הלבן", וכי גם עליכם נפל מורא המלחמה. כולנו מתפללים לשלומכם כי בכם עתיד האומה. אולם, תארי לעצמך את הרגשתך כשאת נמצאת באי קטן ומדוכא ומסביב אוכלוסיה עויינת. הרוסים שולחים לסיביר הרבה יהודים בטענה שהם בורגנים. הליטאים לעומת זאת מאשימים אותנו בקומוניזם. ישנם אנשים שיוצאים העירה ואינם חוזרים עוד, אנשים שאת מכירה ואוהבת, אנשים שהיו, נשמו ואת צחוקם ה־מתגלגל שמעת לפני זמן לא רב והוא עוד מהדהד ב־אוזניך, וכל שכן – משפחתך שלך. מיד עם השתלטות הרוסים חדלו החיים היהודים בציבור. בגן הילדים אסרו לשיר בעברית, בתי הספר העבריים והגימנסיה העברית נסגרו. הכל הושתת על טהרת הלשון הרוסית וסגידה לסטלין ולמשטר הקומוניסטי.

בתקוה שנמשיך להתכתב, שלך מארישה.

מרימפול 1941

חברה יקרה,

בזמן הכיבוש הרוסי הגיעו לעירנו פליטים מפולין ה־סמוכה שנכבשה ע"י הנאצים, ואנו הגנו עליהם, נתנו להם מחסה והברחנו אותם למקום מבטחים. מי שיער אז, שבעוד מספר חדשים נהיה גם אנו פליטים עלובים כמוהם.

היום המר והנמהר היה בקיץ זה. הגרמנים השתלטו על עירנו ומיהרו לחסל את כולם. שמעתי על מספר אנשים שהתארגנו וחשבו איך להתנגד, חשבו למרוד, אולם לבסוף החליטו לצאת ליערות ולהפוך לפרטיזנים. היערות היו ממזרח ומדרום ולא היה להם נסיון כיצד לברוח ואז שלחו אנשים כדי שימצאו קשר עם הפרטי־זנים הרוסים.

היו כמה שהצליחו לחדור ליערות אולם חזרו לגיטו משום שלא מצאו שם אף אחד. השאר נתפסו. ובכל זאת היו קבוצות אנשים שהפכו לפרטיזנים ומידי פעם שמענו על הפצצות ברכבות גרמניות שהובילו תחמושת.

אני כותבת מכתב זה מביתה של איכרה ליטאית טובת לב שנתנה מחסה לאחי הקטן ולי. למזלנו שנינו נראים כליטאים לכל דבר ובכל זאת אנו יודעים ש־סופנו קרוב.

אני מוכרחה לסיים משום שאני שומעת את צעדי האיכרה קרבים ואני מסיימת בתקוה שאתם בארץ תעלו ותצליחו בכל מעשיכם ולא תדעו כשלונות. מי יודע, אולי בקבלך מכתב זה כבר לא אהיה בין החיים ואולי לא יגיעו אליך כלל דברי.

שלך, ידידתך מארישה

בערקע גורביץ – קרבן שווא

בתום מלחמת העולם השניה – חזרו מברה"מ יהודי מרימפול, שהוגלו או ברחו בפרוץ המלחמה לרוסיה – לעירם.

לשברון לבם לא מצאו את הקהילה היהודית אותה הותירו בבריחתם ביוני 1941. רק 3 משפחות יהודיות נמצאו במרימפול וביניהם בערקע גורביץ. בערקע היה מנהל מחלקה במשטרה הסובייטית בעיר ועם נסיגת הגרמנים אחר המלחמה נקם דם אחיו השחוטים, ככל שיכול. בערקע גר בביתו של פינקלשטין, הבית היחיד שנשאר לפליטה ברחוב ויטאוטו וביתו היה פתוח לכל יהודי שהגיע לעיר בין לביקור ובין לשהות ממושכת יותר.

השלטונות הסובייטיים סגרו את מקום ההריגה בקרבת הקסרקטין ואף אסרו על יהודים לבקר ב"מרצינקס", שם נמצא קבר האחים של יהודי מרימפול השחוטים.

בערקע קרא ליהודים החחרים לעיר – להצטרף למשטרה כדי לנקום נקמת דם אחיהם. ההצעה לא קסמה ליהודים בשל נסיונם המר עם המשטרה הסר

בייטית וגם בשל הסכנה הרבה שהיתה כרוכה בקריאתו של בערקע. ניצולי מרימפול לא ראו עוד את מקומם במרימפול ותכננו כבר אז הנצחת יקיריהם במקום ובאופן מתאים אחר.

בערקע נשאר בעיר. ערב אחד נערכה מסיבה ע״י ליטאים וביניהם היו 2 בנות שהשתייכו ל״פרטיזנים״. הלאומניים. בערקע הוזמן למסיבה יחד עם שוטרים אחרים. לפתע הוציאה אחת ה״פרטיזניות״ אקדח מכליה וירתה בבערקע ובשוטרים אחרים. בערקע נפצע קשה אך הספיק להרוג אחת הפרטיזניות לפני שצנח מת על הרצפה.

עוד קרבן התווסף להרוגי הקהילה היהודית במרימפול - קרבן שווא.

זהבה פלוינסקי

ניצולי קהילת מרימפול לפני עלייתם מליטא לארץ-ישראל

נזכור

נזכור את קהילת יהודי מרימפול שהיתה ואיננה את מייסדיה, רבניה, סופריה, אמניה, מוריה וחניכיה שהקימו דור אחר דור והפיחו בהם רוח אהבת העם והמולדת, את אנשי העסקים, עובדי האדמה, בעלי המלאכה, אנשי העמל ו"עמך"

נזכור את אחינו –
לוחמי המחתרת בגיטאות ובמחנות,
בגדודי הפרטיזנים וביערות,
שנלחמו בודדים באויב הנאצי
ומתו מות גבורים.

נזכור את אחינו –
אנשי ההעפלה והבריחה
שהובילו ניצולים בהרים ושלגים,
בשבילים נעלמים ובסערות ימים,
מאירופה עקובת־הדם אלי פדות ומולדת.

נזכור את אחינו –
אסירי ציון למודי הסבל והעינויים
שהוציאו נשמתם במרתפי ה-**נ.ק.ג.ב.**,
בבתי כלא, ובמחנות ריכוז סובייטיים.

נזכור את חיילינו –
בדיביזיה הליטאית ה-16 ובצבאות אומות העולם,
שלחמו בגבורה נגד צבאות היטלר,
ונפלו חלל בהאדירם כבוד ישראל.

נזכור את יקירינו – גברים, נשים וילדים
שנרצחו בפרבר מרימפול – "מרצינקס"
ביום ט' באלול תש"א – בספטמבר 1941
ובכל מקום שם השיגתם יד מרצחים

נזכור את קדושינו –
שנפלו במערכות ישראל.
אשר בדמם נכונה מדינת ישראל
ובזכותם תתקיים לעד !

אברהם **תורי – גולוב**

בדמיך חיי

רשימת קדושי הקהילה היהודית במרימפול והסביבה

אבל	והמשפחה טערפרין
אבל	יהודית - טערפרין
אבל	מאיר ואשתו
אבל	אליעזר
אבל	לוי
אבל	רשקע
אבל	זוסקי
אבל	יעקב והמשפחה
אבל	פייקי ובעלה
אבל	שלום
אבלסקי	לייבע
אבלסקי	שיינדל
אבלסקי	בנימין
אבלסקי	ראובן
אבלסקי	שמעון
אבלסקי	ציבקע
אבלסקי	רייזל
אבלסקי	ישראל
אבלסקי	יוסף והמשפחה
אבלסקי	מוטקה והמשפחה
אגרודניצקי	דמבנר שרה - פייגל
אגרודניצקי	מנחם מנדל
אגרודניצקי	ביילע- רוחל'ע
אגרודניצקי	לאה
אגרודניצקי	חייה- גיטהלע
אבזיקובסקי	יצחק
אבזיקובסקי	יחזקאל
אבזיקובסקי	יוסף
אהרונוביץ	והמשפחה (קולקטער)
אהרונוביץ	יעקב
אהרונברג	חנה
אהרונברג	יהודה
אהרונברג	אליהו
אהרונברג	שרה
אהרונברג	יהודית
אהרונסון	שבתאי
אהרונסון	גיטל
אהרונסון	רוזה
אהרונסון	גיטה'לע
אהרונברג	אהרן- אברהם
אהרונברג	יודל

אהרונברג	תמרה
אהרונברג	אריק
אהרונברג	רינה
אגושביץ	והמשפחה
אובשינסקי	אלתר
אובשינסקי	שמחה
אלגרט	יהושע (שוקי)
אלגרט	רחל
אויסטרן	עדינה
אויסטרן	גדליהו
אחרון	זהבה
אחרון	ראובן ואשתו
אחרון	זכריהו
אחרון	הניה
אחרון	פערקע
אחרון	מלכה
אחרון	עדינה- איידקע
אידלס	פרדל- פטילץ
אידלס	אהרון- פטילץ
אידלס	גולדה- פטילץ
אידלס	שלמה פטילץ
אידלס	שמואל- כיבוש
אונטרברג	שלמה
אונטרברג	בתיה
אטלסוביץ	חיים- בר והמשפחה
איזיקוביץ	יעקב
איזיקוביץ	רחל
איירוב	צבי- המורה
איירוב	בתיה
איירוב	משה
אידזון	מאיר והמשפחה
אידזון	דבורה
אידזון	יהודית
אידזון	משה
אידזון	מושיח גולדה
אידזון	יצחק ואחותו
איזנשטאט	מנוחה וההורים
אידלסון	וועלוול
אידלסון	רישל
אידלסון	מינה
אידלסון	משה- ראובקע

אידלסון	לייבע ואשתו מינה ובנו נוח
לצ׳יק	משה- לייב
לצ׳יק	חנה(אידלסון) ובתם רבקה׳לה
קול	נוח ופעשל
איזנברג	והמשפחה
אלזבצ׳ינסקי	דוד(הקברן)
אלזבצ׳ינסקי	גיטל
אלזבצ׳ינסקי	שמואל
אלזבצ׳ינסקי	וועלוול
אלזבצ׳ינסקי	ביילע והילדים
אלזבצ׳ינסקי	הניה ואמה
אלזבצ׳ינסקי	מלכה
אלזבצ׳ינסקי	אבא
אמדורסקי	אברהם והמשפחה(פוסקלני)
אמדור	והמשפחה
אפשטיין	אליהו
אפשטיין	זילה
אפשטיין	שרגא
אפשטיין	ישעיהו
אפשטיין	אליעזר
אפשטיין	יעקב
איבשקובסקי	מאיר
איבשקובסקי	יחזקאל
איבשקובסקי	איצ׳ה
איבשקובסקי	אברהשה
איבשקובסקי	אהרון
איבשקובסקי	יוסקה
איבשקובסקי	הלנה
אליוש	טייבה וההורים
אליוש	מנוחה
אליוש	יהודה
אטלסוביץ	חיים- בער והמשפחה

באק	והמשפחה(שען)
באק	חנה
בוכהאלטר	והמשפחה- צלם
בוגדנסקי	משה
בוגדנסקי	רשל
בוגדנסקי	מונס
בוגדנסקי	נחמיה
בוגדנסקי	זלמן
בוגדנסקי	נתן
בוגדנסקי	משה
בוגדנסקי	לאה
בוגדנסקי	יוסף
בוגדנסקי	ביילה
בוגדנסקי	אליעזר
בוגדנסקי	זוסל
בוגדנסקי	רבקה
בוגדנסקי	טוביה
בוגדנסקי	(אופה) והמשפחה
בוגוסלבסקי	משה
בוגוסלבסקי	רישל

בוגוסלבסקי	ברוך
בוגוסלבסקי	(סגל) גיטל
בוגוסלבסקי	שיינה
בוגוסלבסקי	הירשל
בוגוסלבסקי	חיים
בוגוסלבסקי	אבא ואחיו
בוברובסקי	אברהם
בוברובסקי	יוסף והמשפחה
בוברובסקי	(וקסמן) גיטל
בוברובסקי	שרה
בוטניצקי	בנימין
בוטניצקי	מנוחה
בוטניצקי	שיינה
בוטניצקי	חנה
בוטניצקי	שלמה הדיין
בוטניצקי	רחל
בוטניצקי	שרה
ביילים	הירש- לייב
ביילים	לאה
ביילים	דוד
בילבלוצקי	והמשפחה
בבינסקי	והמשפחה (אופה)
בידרמן	עוזיאל
בידרמן	מרים
בידרמן	ליובה (סגל)
בידרמן	שולמית
ביאלוסטוצקי	אלי והמשפחה
ביאלוסטוצקי	עזריאל והמשפחה
בלכרוביץ	יאנקל(יעקב)
בליכרסקי	יששכר
בליכרסקי	שמואל
בליכרסקי	מנחם
בליכרסקי	צפורה
בליכרסקי	שרה
בלינובסקי	חנניה(חונקע)
בלינובסקי	ראובן
בלינובסקי	לייבה והמשפחה
בלינובסקי	עמנואל
בלומגרד	שלום
בלוך	צפורה
בוירין	פייבל והמשפחה
בנדלין	הגננת והמשפחה(רוסיה)
ברגסון	אליהו
ברגסון	משה
ברגסון	שולמית
ברגסון	אהרנברג
ברגסון	נחום
ברגסון	שלמה
ברגסון	ישראל
ברנובסקי	לייבל(פליט מסובאלק)
ברקמן	יעקב והמשפחה
ברקמן	אלטע
ברקמן	מאטקע
ברקמן	שלמה

בראודה	והמשפחה
ברוזובר	אהרון והמשפחה
ברוזובר	אפרים והמשפחה
ברוזובר	פרץ
ברוזובר	גרשון
ברוזובר	יוסף
ברוזובר	רייזל
ברוזובר	חיה
ברוזובר	הרשל(ספר)
ברוזובר	נשקה
ברוזובר	דבורה והמשפחה
ברנשטיין	מנדל
ברנשטיין	משה והמשפחה
ברנשטיין	רחל
ברנשטיין	מאשה
ברנשטיין	גיטה
ברנשטיין	מרים
ברנשטיין	ובעלה לידבינובסקי עו״ד
ברודסקי	והמשפחה
ברונסקי	כלב שען
ברונסקי	שיינעלע וההורים
ברנוב	אברהם
ברוקר	דוד והמשפחה
ברוקר	אטה
בנד	מאשה
בורקה	אטל
בורקה	דוד והמשפחה

גולדנקנאפ	יצחק והמשפחה
גורדון	טוייבע
גורדון	זלדה׳לע והמשפחה
גורדון	אידל- והמשפחה(קונדיטוריה)
גיטנר	קאפקע והמשפחה
גיטנר	אסתר
גרברסקי	והמשפחה (מסעדה)
ד״ר גולדברג	והמשפחה
גולדפרב	והמשפחה (חנות נעליים)
גולנד	והמשפחה
גולדשמיט	משה והמשפחה (נפח)
גורביץ- לוין	בתיה
גורביץ	יעקב
גורביץ	יהודה וההורים
גורביץ	אשר(כדורגלן)
גלסברג	הינדה והמשפחה
גרברוביץ	דבורה
גרברוביץ	אלתר
גרברוביץ	ראובן ואשתו
גרברוביץ	מרים
גרברוביץ	חיים- אריה
גרברוביץ	שרה
גרברוביץ	מינה
גרברובץ	יעקב(יאנקלע)
גרברוביץ	אליעזר (לייזער)
גרבובסקי	שלמה

גרבובסקי	חיה- מרים
גורביץ	מאיר והמשפחה
גאמלר	מאיר והמשפחה
גוטמן	משה והמשפחה
גוטמן	יחזקאל והמשפחה
גוטמן	מנדל
גוטמן	ברוך
גוטמן	בערקע
גוטמן	מיישקה (משה)
גוטמן	ראובן
גוטמן	אליעזר והמשפחה
גוטמן	מרדכי (מוטי) כבאי
גוטמן	(רטנר) גיטל
גוטמן	ליבה ואחותה
גוטמן	חיים ואשתו
גוטמן	הנך (אחים ואחיות
גוטמן	שמעון- יהודקע
גוטמן	מיכאל ואשתו
גוטמן	שוקי-יהושע ואשתו
גוטמן	מאטעלע ואשתו והמשפחה
גוטמן	יוסף
גוטמן	חונקע והמשפחה
גוטמן	יעקב וההורים
גוטשטיין	יצחק וההורים
גוטשטיין	אסתר
גוטשטיין	אריה
גוטשטיין	בתיה והילדים
גולדנהיים	משה׳לה
גולדנהיים	שלמה
גולדנהיים	סוניה
גולדנהיים	אברהם סגן ראש העיר
גולדנהיים	חיה
גלנט	והמשפחה(מוכר יין)
גלר	יחיאל (שען) מרעץ
גלר	שיינע והילדים
גולדשטיין	חיה והמשפחה
גולדשטיין	בן־ציון ואשתו והבנות
גלוך	רבקה והמשפחה (מלח)
גלוך	פשה
גורא	חיה מינה
גורא	ישראל־זאב
גורא	יצחק
גורא	פרומה
גרבובסקי	דבורה (דובה)
גרבובסקי	יהודה
גרבובסקי	מאיר
גרבובסקי	ישראל
גרודמן	תמר
גרודמן	זלמן
גרודמן	יהודית
גרודמן	לייבע
גרודזינסקי	הירש־לייזער והמשפחה
גרוגזינסקי	כינה
גרודזינסקי	אלתר

גראז׳	אברהם והמשפחה
גרינשפן	למל ואשתו
גרינשפן	יאנקל והמשפחה
גרישבוצקי	לאה והמשפחה
גרמייזע	יצחק (איטשע)
גרמייזע	מרים
גרמייזע	יהודה
גרמייזע	פישלביץ ויטל
גרמייזע	בערל
גרמייזע	ברטע
גרמייזע	אברהם (עמי)
גרמייזע	רחל (לוסי)
גניסוצקי	והמשפחה
גניס	והמשפחה
גניונסקי	והמשפחה
ד״ר גרשונוביץ	והמשפחה
גרודזנסקי	אריה־לייב
גרודזנסקי	שיינע
ד״ר גרודזנסקי	עמנואל
גרודזנסקי	(שביליק) עטה ובנה
גולדברג	והמשפחה (חנות בדים)

דובז׳נסקי	נחום
דובז׳נסקי	שלמה ואשתו
דובז׳נסקי	איטה
דובז׳נסקי	פימשטיין בתיה
דמבנר	משה־מרדכי
דמבנר	חיה־רייזל
דבקר	ארצ׳יק והמשפחה
דניאל	אריה־דוב
דניאל	חיה־רחל
דניאל	שמואל
דניאל	חיים (מזכיר הגימנסיון) ואשתו
דריישפול	וילקוזרסקי פרל ובעלה
דשבסקי	דוד
דשבסקי	רוזנטל בלה
דשבסקי	אטה׳לע
דמבוביץ	חיים
דמבוביץ	אהרון

הדס	ציפה
הולצמן	והמשפחה
היימן	משה־דוד
היימן	קריינדל
היימן	אריה
ר׳ הלר	ואשתו
הלפרין	אלחנן מקוברט והמשפחה
ד״ר הרצמן	מרדכי
הנדלמן	חיים־יוסף
הנדלמן	שרה
הנדלמן	שלמה
הנדלמן	סמילגייטע יפה (מורה)

הס	משה
הס	שבתאי
הס	רבקה
הס	דוד ואשתו
הס	שמעון ואשתו
הס	בתיה
הס	מאטל

וולברג	גרוניה (הירשוביץ)
ד״ר וולברג	יצחק- רופא עיניים
וולברג	איזיקוביץ מינה
וולברג	אידה
וולובינסקי	ווולוול והמשפחה
ויטרק	ינטה
ויטרק	יעקב
ויטרק	גיטל
ויטרק	רבקה
ויטרק	מלכה
ויטרק	יצחק
ויטרק	אליעזר
וידלובסקי	פייוול
וידלובסקי	אהרון
וידלובסקי	מרים
וידלובסקי	רייזל
ויטנברג	בערל־דב
ויטנברג	הניה
ויטנברג	רחל
ויטנברג	אברהם
ויטנברג	חנה
ויטנברג	שושנה
ויטנברג	שמואל
ויטנברג	יצחק
ויטנברג	הניה וביתם
ויטנברג	אליהו
ויטנברג	שרה
ויטנברג	יונינה
ויטנברג	חיים
ויטנברג	שמואל והמשפחה
ויטנשטיין	מורה לגרמנית והמשפחה
ויטנשטיין	אבא והמשפחה
ויטנשטיין	חנה
וילבוזרסקי	יחיאל
וילקוזרסקי	חנה
וילקוזרסקי	מנדל
וילקוזרסקי	יוסף
וילקוזרסקי	הירשל והמשפחה
וילקוזרסקי	אלקה
וילנסקי	פרלה והמשפחה
ויניצק	פייוול והמשפחה
וינצברג	פייוול
וינצברג	יוסף
וינצברג	טייבע
וינצברג	יעקב

ויתקין	והמשפחה
ולד	אליהו
ולד	רבקה
ולד	משה (בבי)
ולד	רחל
וקסמן	לייזר והמשפחה
ורטובסקי	יצחק והמשפחה
ורטובסקי	נתן
ורטובסקי	שעפסקע
ורטובסקי	בערקע
וצ'ינסקי	והמשפחה
וויטשטיין	שרה
וויטשטיין	בתיה (באשעלע)
וויטשטיין	אלי
וויטשטיין	אברהם (אמי)
ויגדורוב	חיים-בער והמשפחה
ויגדורוב	הירשל ואחותו וההורים
זילדוק	והמשפחה
זילברמן	רבקה
זילברמן	פייוול
זילברמן	קופל
זילברמן	בנימין
זילברמן	מנדל
זילברמן	שמואל
זילברמן	דבורה
זילברמן	מרים
זילברמן	זלטה
זילברמן	איטה
זופוביץ	שמעון והמשפחה (אליטוס)
זימנסקי	יהודית
זימנסקי	אהרון
זימנסקי	אליהו
זימנסקי	יעקב – שרגא והמשפחה
זימן	יעקב והמשפחה
זימן	הלקה
זימן	רחל
זימן	הרשל
זימן	מאטקע (ספר)
זימן	שיינקע
זיסקינד	בבה
זל	יצחק
זל	רחל
זלוטניצקי	והמשפחה
זלצר	ברל והמשפחה
זלצר	שבתאי והמשפחה
זק	אברהם
זק	איזיה
זק	לנה
זק	האדי והמשפחה
זקס	שיינה
חאבס	אברהם יצחק (אופה)
חאבס	גליה
חבס	אליהו
חבס	חנה
טבחוביץ	והמשפחה (המנהל האחרון בגמנסיון)
טיטבסקי	מרדכי ואשתו
טיטבסקי	סנקי
טיטבסקי	יעקב ושתי הבנות
טיאז'בה	וכל המשפחה
טייניס	פייוול ואשתו
טייניס	דוד
טייניס	דובקה (ובנה הקטן)
טייניס	כינה
טייץ	זלמן
טייץ	טייבע
טייץ	אטה
טייץ	חנה
טייץ	אליעזר
טרלובסקי	שמואל והמשפחה
טרלובסקי	שימקה
טריבש	זוסקע והמשפחה
טריבש	ארקע
טשארני	והמשפחה (אופה)
טמשה	דוד והמשפחה
טיקוצקי	מאיר
טיקוצקי	ליזה
ידבניצקי	רחל
ידבניצקי	שלמה והמשפחה
יואל	חנה והמשפחה
יואל	יונה ואשתו
יוסלביץ	מאיר (המורה למתמטיקה
יוסלביץ	באשל
ינקלזון	יצחק והמשפחה
יעקובסון	משה
יעקובסון	שרה
יעקובסון	טייבה
ילין	והמשפחה (חנות סידקית)
יבלונסקי	חיים ואמו
יבלונסקי	שלמה (כדורגלן) והמשפחה
יצינסקי	שמואל והמשפחה
כגן	(היימן) דורה
כגן	גרישה
כגן	פירה
כגן	יצחק
כגן	רחל
כהן	סוניה
כהן	שלמה
כץ	חנן והמשפחה
כץ	יעקב

לוין	יעקב
לוין	מרים (סנדובסקי)
לוין	סוניה
לוין	רחל
לוין	צבי (הרשלה)
לוין	מרדכי
לוין	חיה
לוין	שיינה
לוין	לייבל והמשפחה
לוין	האופה
לוין	אברהם מרדכי (המורה) ואשתו
לוין	שמואל
לוין	נחמן
לוין	אייזיק והמשפחה ושיינע (זימן)
לוין	דינה והמשפחה
לוין	מאיר והמשפחה
לוין	אליהו - לוין לובה
לוין	מאטקע (המדריך של מכבי)
לוין	פשהלה
לוריה	רישה - לוריה דינה
לוריה	נפתלי
לוריה	מהפנסיון(קזלובה- רודה)
לוריה	זליג
לבנסקי	זליג אהרון
לבנסקי	חנה
לבנסקי	איזאק- יצחק
לבנסקי	דינה והילדים
לבנסקי	פולה (וולפרט)
לונדון	ישראל והמשפחה
לונדון	חיה
לונדון	רינה
לונדון	חביבה
לונדון	שמואל
לונדון	אברהם
לונדון	בלומה
לונדון	טריינה
לונדון	אשר
לונדון	מאיר והמשפחה
לונדון	אליעזר והמשפחה מטאבון
לונטשיק	מאיר המשפחה
לוינסקי	כינה
לוינסקי	אריה
לוינסקי	חיה
לוינסקי	אוסינקה
לוינסקי	שכנה׳לה
לוינסקי	רחלה
לוינסקי	אהרון מאיר מבויד
ליפסון	צינה
ליפסון	יוסף
ליפסון	יהודה
ליברמן	יוסף והמשפחה
ליברמן	נתן והמשפחה
ליבוביץ	אריה מקיברטי והמשפחה
ליזורוביץ	גרשון (גבאי) והמשפחה

לידסקי	והמשפחה
ליפשטיין	דמבנר שיינה מרים
ליפשטיין	אריה לייב
ליפשטיין	פנחס - יאנקעלע
ליפסקי	יוסף
ליפסקי	שפטיה (שפכטל)
לינסקי	קלמן והמשפחה
לינסקי	משה מאיר והמשפחה
ד״ר לינסקי	ואשתו
ליבר	ישראל והמשפחה
לנסקי	אברהם (חזן ושוחט)
לנסקי	חאשל
לנסקי	שמואל
לנסקי	בילה
לנסקי	חיימקע
לנסקי	משה- מאיה
לנסקי	דבורה
ליבר	הינדה (קופמן)
מארה	רוחמה
מארה	רחל
מארה	יעקב
מאק	יוסף
מבזוס	חנוך
מבזוס	שרה- איטל
מבזוס	הרשל
מבזוס	חיה
מבזוס	לובה
ד״ר מדליה	חיים (רופא)
מדליה	יטי רופאת שניים ויו״ר ויצו
מדליה	דוד׳ל (דודיק)
משיח	שיינה
משיח	פעשקע
מוזיסון	והמשפחה
מוזיקנט	חונה ואשתו
מוזיקנט	מאנע
מורשטיין	פרידה והמשפחה
מינעס	והמשפחה (שען)
מוסזון	אלקה והמשפחה
מילר	וילוקזרסקי אסתר והמשפחד
מילר	אהרון והמשפחה
מילכיקר	והמשפחה
מינסטר	והמשפחה
מקלנבורג	שלמה
מקלנבורג	ראשל (מורה)
מקלנבורג	מרדכי ואשתו
מירלין	ציפורה
מירלין	איסר
מירלין	הרץ ואשתו
מירלין	שרה
מירלין	נתן
מקלנבורג	אבא
מורלין	צפורה
מורלין	הרץ

מארלין	איסר
מלאך	אהרונברג והמשפחה
מלאך	יעקב
מלאך	לאה
מלאך	משה והמשפחה
מלאך	גבריאל והמשפחה
מילץ	והמשפחה
מירונוב	והמשפחה
מישקביץ	חסיה
מישקביץ	מינהלע
מישקביץ	דוד
מלמן	אברהם
מלמן	שפרה
מלמן	מנדל
מרגושילסקי	ברוך
מרגושילסקי	מינה
מרגושילסקי	אבא
מרגושילסקי	בערל (דב)
מרקוביץ	חנן
מרקוביץ	חנה
מרקסון	בערל ואחיו
מרקסון	משה- יצחק והמשפחה
מרקוס	מאיר
מרקוס	דוד והמשפחה
מרקוס	חנה- לאה
מרקוס	הנך ואשתו ובנו
משקרץ	שולמית והמשפחה (קובנה)
מראה	ישראל (מלמד מורה)
מרקובסקי	נחמיה והמשפחה
מרקובסקי	יצחק ואשתו
מרקובסקי	חיה ואחותה
מרקובסקי	פרידה ואחיה
נגין	רחל
נגין	פייגה
נגין	שמואל
נגין	מרים
נגין	זלמן- מרדכי (זאלי)
נגין	משה- מרדכי
נגין	חיה
נגין	מאיר
נגין	זהבה־גולדה
נגין	חנן חונקע
נגין	פנחס
נליצקי	הלל- ישעיהו
נליצקי	גניה
נליצקי	יעקב- יוסף
נליצקי	חנה
נליצקי	קריינדל
נליצקי	מאשה
נליצקי	שמואל- אהרון
נליצקי	רבקה
נליצקי	שבתאי
נליצקי	אברהם

נליצקי	שרה
נליצקי	אלה
נליצקי	יצחק
נליצקי	בן־ציון
נחמקים	אליעזר
נחמקים	פייגל
נחמקים	אברהם ואשתו שרה (וקסמן)
נחמקים	הינה
נחמקים	אהרון־הירש
נוטינגר	זלטה
נוטינגר	אהרון והמשפחה
נרדוביץ	והמשפחה
נתנזון	בערל והמשפחה (דוב)
נתנזון	זלטה
נתנזון	אברהם־יצחק (רוקח)
נתנזון	הרשקע
נתנזון	ראובקע
נתנזון	שרה
נתנזון	הניה
סברדלוב	לייבקע והמשפחה
סברדלוב	איצקע (ספר)
סבורין	הירשל
סבורין	לייבע והמשפחה
סבורין	חיים
סבורין	לאה
סבורין	נשקה
סגל	דוד והמשפחה
סגל	יהושע
סגל	משה והוריו
סגל	קלמן
סגל	האופה והמשפחה
סגל	יצחק והמשפחה
סגל	שרה
סגל	זלטקע
סגל	אברהם
סגל	בערקע
סגל	אייזקע
סגל	משה־יצחק קזלררודע
סגל	שרה־רבקה קזלררודע
סגל	כתריאל קזלררודע
סגל	מלכה ומשה וההורים
סובולביץ	חנן
סובולביץ	גיטה׳לה
סובולביץ	דבורה
סובולביץ	פאניה
סובוצקי	והמשפחה (חנות נעליים)
ד״ר סולוביציק	והמשפחה
סוטשקובסקי	יהודה והמשפחה
סטוקליצקי	פרל־מלכה
סטוקליצקי	שלמה(רופא שיניים)
סטוקליצקי	פולה(רופאת שיניים)
סטוקליצקי	עדי
סטוקליצקי	רחל

עו״ד סטוקליצקי והמשפחה
סטוקליצקי פייוול
סטאמלר והמשפחה
סטאמלר חיה־פערל
סטאמלר מאיר
סטוקרביץ אברהם
סטוקרביץ רחל
סטוקרביץ מנחם
סובול שחקן
סיננסקי מרים קלבריה
סיננסקי יעקב קלבריה
סיננסקי אריה קלבריה
סיננסקי שרה׳לע קלבריה
סטרזדנסקי משה (אופה) והמשפחה רח׳ ויטאוטו
סטרזדנסקי משה (של האופה) והמשפחה רח׳ פרענו
סטרזדנסקי יוסף
סטרזדנסקי סוניה
סטרזדנסקי חיים־הירש
סטרזדנסקי דבורה
סלומן חיים־לייב והמשפחה
סלאוע והמשפחה
סלונימסקי חיים והמשפחה
סמוליאַן משה והמשפחה
סמוליאן מלך
סערייסקי בנימין קלבריה
סורלסקי והמשפחה
סקריסבולסקי דבורה והמשפחה
סקריסבולסקי בערל ואשתו
סקריסבולסקי לאה
סקירסבולסקי שמואל
סקירסבולסקי לייבע
סקריסקי יהושע והמשפחה - אונגרינה
סויטלו והמשפחה (האופה)
סויטלו חיה־לאה
סלומון חיים־לייב

עמינדב רוזה
עמינדב פייגלה
עמינדב שמואל
עליז׳בטינסקי דוד והמשפחה

פאפירניק מנדל ורעיתו
פאפירניק זאווקע
פאפירניק יצחק
פאפירניק שרה
פינונז׳יק יעקב והמשפחה
פינונז׳יק שיינקע
פינונז׳יק בנימין
פורמנובסקי יוסף והמשפחה
פורמן יואל והמשפחה
פורמן הערשל והמשפחה
פורמן רבקה והבן
פורמן גרוז׳ינסקי בריינקע

פורמן חיה באשקע
פורמן יעקב
פילווינסקי יצחק (מורה)
פילווינסקי עטל
פילווינסקי חיים ניסן (נוניק)
פילווינסקי שושנה
פילווינסקי משה (מורה)
פילווינסקי דוד
פימשטיין לייב
פימשטיין רייזל
פימשטיין פנינה
פימשטיין אברהם וההורים (אברשקע) הצלם
פימשטין (דובז׳ינסקי) בתיה אשתו של אבראשקע
פינק אלטה
פינק דוד (רוקח)
פינק פיני
פינק דודיק
פינק יהודה׳לה
פישלביץ לייב
פישלביץ ליבע
פישלביץ יצחק
פישלביץ חנה
פישלביץ ראובן
פישלביץ אסתר
פישלביץ מניה
פינקלשטיין חסיה והמשפחה
פינקלשטיין מרים
פינקלשטיין יצחק והמשפחה
פינקלשטיין משה והמשפחה
פישר והמשפחה
פישר בנימין ואשתו ידבניצקי
פישר יצחק
פישר לייבקע
פישר חנה ואמה
פיינברג לוסי והמשפחה
פיינברג עדי
פייברש אלתר
פייברש פאני
פייברש יצחק והמשפחה
פלניצקי מוניה
פלניצקי רייזל (וילקוזרסקי)
פלניצקי יהודית והמשפחה
ד״ר פלוטקין בוריס (רופא שיניים)
ד״ר פלוטקין מלבינה (רופא שיניים)
פלישקין גמליאל
פלישקין אסתר
פלישקין חנן
פלישקין בלה
פלישקין אסיה
פלישקין רייזל
פלץ דוד
פלץ מרים
פלץ אריה
פייטלוביץ והמשפחה

פטלשטיין משה והמשפחה (אופה)
פלינק אייזיק והמשפחה (זגג)
פלינק לייבע
פלינק שיינע
פלינק מנדל
פנימונסקי אבא
פנימונסקי חיה- מרים
פנימונסקי תנחום
פנימונסקי שרה
פנימונסקי משה
פריצ׳נסקי פייוול- שרגה מסימנה
פריצ׳נסקי רבקה מסימנה
פריצ׳נסקי יוסף- ברוך מסימנה
פריצ׳נסקי תמרה מסימנה
פריצ׳נסקי חנה מסימנה
פריצ׳נסקי פייגע- לאה מסימנה
פריימן ציפורה
פריימן בנימין והמשפחה
פריימן פנחס
פריימן דב
פריימן אלפנדוביץ
פריזינסקי אייזיק
פריזינסקי אליקים
פריזינסקי מיכלע
פריזינסקי משה- יצחק
פריזינסקי חנה
פריידברג פרידה והמשפחה (ברקוביץ)
פריידברג מאשה
פרידלנדר אהרון והמשפחה
פרידלנדר דבורה
פרידלנדר שלמה (רוקח)
פרידלנדר אוסי
פרנק יצחק והמשפחה
פרנק הרשל והמשפחה
פרנק דבורה- יהודית
פרנק יצחק
פרנק מלכה (מורה)
פרנק חנה
פרנק פשקוביץ חיה
פרנק פסח
פרידמן והמשפחה
פרשובסקי לייב ואשתו
פרייס יעקב והמשפחה קלבריה
פרייס מרדכי והמשפחה קלבריה
פרייס פנחס קלבריה
פק שרה
פק חנן
פק הירש, צבי
פק ליבעלע
פשקוביץ ירחמיאל
פשקוביץ ברײנה
פשקוביץ יקותיאל והמשפחה
פשקוביץ ישראל
פשקוביץ שרה והמשפחה
פשקוביץ יעקב ואחותו

פשקוביץ יצחק
פשקוביץ (נחמקעס) הניה והילדים
פריידברג מאשקע

צ׳ארני והמשפחה (האופה)
צודיקוב יצחק והמשפחה
צודיקוב לוין שיינע
צודיקוב לייבה
צודיקוב דבושה
צימקובסקי לנה והמשפחה
צ׳רבקוב מרדכי סימנה

קופרמן ברל
קורלנצ׳יק שמעון והמשפחה
קונביסר חיים- וועלוול (שוחט וחזן)
קונביסר בתיה
קדוק דוד והמשפחה
קבטינסקי והמשפחה
קיברסקי חיים- יהודה
קיברסקי רחל- לאה
קיברסקי משה
קיברסקי אליהו
ד״ר קיירובסקי והמשפחה (רופא נשים)
קומלנסקי משה והמשפחה
קומלנסקי דמבנר הדסה
קומלנסקי לייבע
קוריצקי לייבע והמשפחה
קלזין והמשפחה
קלוניק גבריאל והמשפחה (שחקן+חשמלאי)
קור והמשפחה
קלינסקי והמשפחה
קליוג והמשפחה
קמינסקי ראז׳קה
קמינסקי אברהם
קמינסקי אלי
קמינסקי רות
קמינרסקי לייבע והמשפחה (רוקח)
קמינרסקי חיה- מרים
קנסקי לייזער
קנסקי אידה
קאווין אפרים
קאווין יוכבד
קאווין כתראיל (בעבקי)
קגן יעקב
קגן יונינה (טייבעלע) מורה
קגן ויטה
קבלרצ׳יק דניאל- משה
קבלרצ׳ ק יעקב
קבלרצ׳יק מרדכי
קבלרצ׳יק דב
קבלרצ׳יק שיפרה
קבלרצ׳יק שלמה
קובל- קאווין לאה והמשפחה

קובלסקי	עטאלע והמשפחה
קובלסקי	פסח ואשתו והבן
קבקר	נתן והמשפחה
קבקר	דבורה
קוברסקי	חיים
קוברסקי	רבקה
קוברזוך	מאיר והמשפחה (ספר)
קולוניצקי	חצקל
קולוניצקי	יוכבד
קולוניצקי	מרים
קרולוניצקי	פייגע
קוטלר	פסח
קוטלר	שמעון
קוטלר	פייוול
קוטלר	חנניה
קופרמן	אבא
קופרמן	משה והמשפחה
קופרמן	בערל
קופרמן	אסיה והבן
קופרמן	בנימין והמשפחה
קופרמן	אברהם
קופרמן	הניה
קופרמן	ריבל והילדים
קופרמן	גרשון ואחותו
קופרמן	ראובן
קופרמן	שלום ואשתו
קפנגוט	פייוול (השמש)
קפנגוט	חסיה
קופלמן	והמשפחה (רופא)
קצ׳לניק	בתיה והמשפחה
קוקלינסקי	פעלדשקר והמשפחה
קרינסקי	יוסף
קרינסקי	אידה
קרינסקי	פעשה
קרביץ	והמשפחה
קריקשטנסקי	יאנקל ואשתו
קריקשטנסקי	אורקע
קריקשטנסקי	דינה
קריקשטנסקי	ליבה
קריקשטנסקי	חנה
קריקשטנסקי	הרשקע
קריקשטנסקי	ואחיו והמשפחה
קרסביץ	והמשפחה
קרלינסקי	יצחק והמשפחה
קרפקו	משה- בער והמשפחה
קורלנצ׳יק	שמעון
קורלנצ׳יק	דבורה והמשפחה
קורופטקין	פייוול
קורופטקין	שיינה
קוקופטקין	חנה
קורופטקין	מרדכי
קליאניק	גבריאל והמשפחה
קליאניק	הרשל
קליאניק	רייזקע ואחותה

קנסקי	מירה
קוראז׳	ירחמיאל
קוראז׳	דבורה
קוראז׳	משה
קוראז׳	כיענע
קוראז׳	חיה
קוראז׳	אידה
קפלן	אהרון
קפלן	שרה
קפלן	גיטה רודשבסקי והמשפחה
קפלן	פשה
קפלן	יפה (שיינקע)
קפלן	טוביה
קפלן	שאול
קפלן	שרה
קפלן	אלתר והמשפחה
קפלן	אסתר
קפלן	אליהו והמשפחה (צייר) מורה לציור
קפלן	משה והמשפחה
קפלן	חיה
קפלן	רפאל
קפלן	רחל
קפלן	סוניה
קפלן	אליעזר
קפלן	חיה
קפלן	יצחק
קפלן	אסתר
קפלן	לאה
קפלן	ליבקע
קפלן	מרים
קפלן	בנימינה
רבינוביץ	מרטה
רוזן	שמעון מנהל בי״ס עממי
רוזן	חיה
רוזן	ישראל
רוזן	אמנון
רובלסקי	חיים- לייב
רובלסקי	חיה- הניה
רובלסקי	מרדכי והמשפחה
רובינוביץ	והמשפחה
רוזנפלד	הרופא ואשתו
רוזנפלד	זלמה
רודברג	מרדכי
רודברג	חנה
רודברג	דב
רודברג	שרה
רוזנברג	פשה׳לה והמשפחה
רוזנברג	רחל (מהקולנוע)
רוזניצקי	שמואל
רוזניצקי	לאה
רוזניצקי	זלמן והמשפחה
רוזניצקי	ישראל והמשפחה

רוזניצקי	חיים והילדים
רוזניצקי	וילקוזרסקי מינה
רוזניצקי	יצחק והמשפחה
רוזניצקי	יהודית והמשפחה
רוזנטל	אברהם- יעקב
רוזנטל	בתיה- שיינדל
רוזנטל	אבא- נח
רוזנטל	חינה
רוזנטל	בלה ובעלה
רוזנטל	איטהלה
רוזנטל	אבל (רוקח)
רוזנטל	גרשון
רוזנטל	זוניה
רוזנטל	אטל
רוזנבאום	חיים- זאב והמשפחה (המורה)
רוזנצוייג	ויטנברג אלטקה
רוזנצוייג	משה
רוזנצוייג	שיפרה׳לע
רוטשטיין	נחמיה
רוטשטיין	פרידה
רוטשטיין	ישראל
רוטשטיין	שרגא
רוטשטיין	והמשפחה
רוטשטיין	ארציק והמשפחה
רויזמן	מנדל- והמשפחה (האופה)
רטנר	חיים- דוד פרטיזן
רטנר	שרה
רסקין	לאה והמשפחה
רסקין	יוסף
רצ׳קובסקי	יהודה והמשפחה
רצ׳קובסקי	דובה- דבורה
רצקי	והמשפחה
רסקין	אלי והמשפחה
רשמן	נתן והמשפחה
רדיקין	והמשפחה
ריביצקי	גרשון בן מרדכי
ריביצקי	דורה
ריביצקי	מרים

שור	זלמן
שור	סוניה
שור	זבולון
שור	שמואל
שור	דבורה
שור	המילדת והמשפחה
שוחט	יוכבד
שוחט	אריה
שוחט	משה
שולץ	לייבע והמשפחה
שטוקרביץ	אברהם
שטוקרביץ	רחל
שטוקרביץ	מנחם
שטוקרביץ	בתיה
שטיין	משה

שטיין	אמה
שורץ	פעשל והמשפחה
שניפיצקי	ברוך- לייזר
שניפיצקי	זלטה
שניפיצקי	שלמה
שמואליביץ	המורה והמשפחה
שליוסברג	והמשפחה
שקלירביץ	והמשפחה
שמוקלירסקי	קלמן
שמוקלירסקי	פרידה
שמוקלירסקי	שמואל והמשפחה
שמוקלירסקי	לייבקע
שמוקלירסקי	אהרן והמשפחה
שמוקלירסקי	שרגא והמשפחה
שמוקלירסקי	חנה
שינקמן	והמשפחה
שקליאר	והמשפחה
שקלירסקי	בערל והמשפחה
שקלירסקי	אלתר והמשפחה
שפירא	ישראל קזלו- רודע
שפירא	חיה
שפירא	אלתר והמשפחה
שפירא	יצחק והמשפחה
שפירא	יחזקאל והמשפחה
שפירא	ישראל
שפירא	שושנה
שפירא	מרדכי
שפונדר	אבא- יצחק
שפונדר	אווציה
שפונדר	אידה
שפונדר	דוד והילדים
ד״ר שפונדר	גרשון והמשפחה
עו״ד שפונדר	לייזר ובניו
שצקי	ישראל- קלבריה
שצקי	מנחם- קלבריה
שצקי	זאב- קלבריה
שצקי	דינה והמשפחה- קלבריה
שפרלינג	והמשפחה
שמידט	חיים והמשפחה
שורצבורג	ואשתו
שקוביץ	יחיאל
שצ׳רקוב	רבקה- הדסה סימנה
שצ׳רקוב	חיים- ניסן (נונוק) סימנה

נפטרו בארץ ובחו״ל

איזיקוביץ תמר - ישראל
איזיקוביץ יהושע - ישראל
איזיקוביץ ברוך בוריס - וילנא
איידלס יעקב - ישראל
איידלס חנן - ישראל
אידילסון דוד - קבוץ בית־זרע
אהרונוביץ הינדה - ישראל
אנוליק יוסף קהת - ישראל
אנוליק צפורה - ישראל

אפשטיין גיזה - קלינג - ישראל
אפשטיין מרים הרפז - ישראל
אמסטרדמסקי חיה - ישראל
אמסטרדמסקי אלי - גרמניה מנהל הבנק
אבלסקי שמואל - בחזית מלחמת העולם השניה
אחרון יצחק - דרום אפריקה
אחרון יחזקאל - דרום אפריקה
אייזיק קאן - נפל בחזית
אידלסון בונה - ישראל

ברנשטיין רוזה - סיביר
ברנשטיין פישל - רוסיה
ברנשטיין לנה קופלנסקי - ישראל
ביילים ראשע- לאה - רוסיה
בוגדנסקי טייבעלע - טאשקנט
בראון ארליוק יפה - וילנא
בראון בנימין - ישראל
בידרמן ישראל (איזים) - צרפת
בוטניצקי יונתן- סופר ובנו של הדיין- דרום אפריקה
בוברובסקי רבקה - קיבוץ דפנה ישראל
ער"ד בן־יהודה (בן כלב) ירחמיאל - ישראל
ברנשטיין פשלה - רוסיה
ברוקר חיים - ישראל
ברוקר אברהם - גיטו קובנה

גרודמן בתיה רוניצקי - קיבוץ דפנה
גרודזנסקי (לוי) עדינה - ישראל
גרודזנסקי (בנארי) צבי - ישראל
גרודזנסקי מרדכי
גרינברג (קפלן) - ישראל
גרינברג מאיר - ישראל
גלין- גלר (קפלן) זהבה - ישראל
גלין- גלר אברהם- אהרן - ישראל
גורביץ מתתיהו (מאטעסקע) - ליטא
גורביץ ברקע - ליטא (נרצח)
גורביץ אלימלך (למקע) - ליטא
גליקסון יוסף - ישראל
גרברוביץ שבתאי(סאשה)(חבר ועד הספר) - ישראל
גליקסון פועה
גלוך משה - נפל בחזית ברוסיה

דגני דוד (גרשטקורן) - ישראל, מזכיר ההסתדרות רחובות
דרזנין עמליה - עמיר - ישראל
דרוקר מרים (ויטרק) - ישראל

הנדלמן זונדל - ישראל
הנדלמן דבורה (גרודזנסקי) - ישראל
היימן אבא - ישראל
היימן שאכנע - ישראל
היימן אסתר(לנצמן)(מורה בגמנסיון) - ישראל

ד"ר ויטנשטיין זונדל - קובנה
ולד הדסה - ליטא
ווינשטיין יעקל - ישראל

ויסטנצקי - רוקמן מלכה

זימנסקי איסר (עתי יששכר) - ישראל
זיו- זבלביץ אליהו ישראל (מפקד ביתר במרימפול)
זיו (זבלביץ) מרים - ישראל
זיו (קונביסר) מרים - ישראל
זימן ינינה (חרפק) - ישראל
זסלבסקי (טרלובסקי) סימה - ישראל
פרופ' זילודוק אמה - ירושלים
זבילביץ פסח - ישראל
זבילביץ שינה - ישראל
זכריס- פנימונסקי יעל (ינטלה) -
מורה בגמנסיון - ישראל

חבס אברהם־יצחק (מורה בביה"ס במרימפול) - וילנא

טרלובסקי- טהר־לב חיים - קיבוץ יגור
טיקוצקי בצלאל - נפל בחזית
טיקוצקי גוטה - וילנא
טרלובסקי אביבה - ישראל

יבלקובסקי גיטה - ישראל
יבלקובסקי רבקה - ישראל
יבלקובסקי (רוזובסקי) רחל - ישראל
יבלקובסקי צפורה (מורה) - ישראל
יבלקובסקי יוסף - ישראל
יבלקובסקי ישראל (מורה בגמנסיון) - ישראל
יעקובסון פסח - מורה - ישראל, חבר מועצת העיר ר
ינקלזון יפה - ישראל

כהן צדק כלב (בעלה של סטוקרביץ) - ישראל

ליפסון יהודה - ליטא
ד"ר לבנסקי שמחה - וילנא
לונדון אברהם - ישראל
לונדון שמואל - ישראל
לוריה אברהם - ישראל
לוריה אפרים - מורה בגמנסיון - ישראל
ד"ר לוריה חנה (רופאת שיניים) - ישראל
לוריה יצחק אברהם - ליטא
ד"ר לבנהרץ (ליבאי)
מנהל הגימנסיון - ישראל
ליפסקי יעקב - ישראל
לוין שבח - חבר המערכת - ישראל
לוין שבח בן רוחמה - רוסיה
לוין משה (בן המורה) - ירושלים
לוין יוסף - מושב חרות
לוין ישראל - השען - ישראל
לוין קיילע אשתו - ישראל
לוין נפתלי בנו - ישראל
לוין זאב - ישראל
לוין שמואל - סיביר
לוין ליבה - סיביר
לוין חיה - סיביר
לוין יצחק - סיביר
לוין רוחמה - סיביר

מקלנבורג ליובה - ישראל
מקלנבורג אברהם - וילנא - אגרונום
מקלנבורג זימוש - וילנא
מבזוס מנחם - ישראל
מוסזון לאה (פנר) - ישראל
מרגושילסקי אריה (חיים לייב)
צייר ויוזם הספר - ישראל
מדליה (ליאון) אריה בן הרופא - ישראל
מקס בנד - צייר ידוע - פריס
מרקוביץ דבורה (טרלובסקי) - ישראל
מוסיזון בנימין - נפל בחזית
מיכנובסקי יוסף - נפל בחזית

נגין ראובן - וילנא
נתנזון חיים - מנהל שרות התעסוקה נס-ציונה

סנדובסקי הרשל - ארצות הברית
סנדובסקי מלכה - ארצות הברית
סבורין יעקב - ישראל
סטוקליצקי אלכסנדר - ישראל
סגל (בנדל פייברש) לאלקע - באר־שבע
סקריסקי שושנה תורכי - ישראל
סגל מנדל
סמוליאן מלך - נפל בחזית
סטוקליצקי פייבל - נפל בחזית
סקריסקי דוד - רוסיה
סקריסקי שרה גניס - רוסיה
סקריסקי בובי - סיביר

פק אברהם אליהו - נפטר בליטא
פק חיים־זאב (ולפקע) - מוסקבה
פלינק (יוסלביץ) חיה - ישראל
פלקסמן יצחק (סימנה) - ישראל
פרוסק יוסף לזדיי - ישראל
פורמן פייבל - נפל בחזית
פטריקנסקי יוסף - וילנא

קושנר יוליוס (חבר כבוד המערכת)- ארה״ב
קושנר אלתר - רוסיה
קושנר סלובה - רוסיה
קמינסקי חיים וולוול - רוסיה
קופר שיינה - ישראל
קופר קופל - נפל בחזית
קופר לייבע - ליטא
קפלן אליעזר - נפל בחזית
קלינסקי - נפל בחזית
קפנגוט זנדל - חיפה
אל״מ קפלן מרדכי - תל־אביב
קוקליאנסקי לאה - קיבוץ בית־זרע
קוקליאנסקי שמואל - ישראל
קפלן צבי - ארה״ב
קפלן מלכה - ארה״ב
קפלן ברוך - ארה״ב

חיים אריה (לייב) הכהן קפלן - נפטר במרימפול
דבורה קפלן - נפטרה במרימפול
צבי (הערריי) קפלן - נפטר בארה״ב
רחל קפלן-גרינברג - נפטרה בישראל
גלין קפלן - גלית - נפטרה בישראל

רוזנטל שמחה (עו״ד) - ירושלים
(הבן של אבי־יצחק)
רוזנטל אתל - ישראל
רוזנטל גיטל (מורה בגמנסיון) - רוסיה
רוזנטל בתיה (כהן) - וילנא
רוזנטל גרשון - ישראל
ריביצקי מרדכי (מהנדס) - ארה״ב
רוזניצקי הלל - ישראל
רוטשטיין אברהם - ישראל
רוטשטיין יהושע (אוסיה) (מורה בגמנסיון)
- נפל בחזית
רוטשטיין חיים - סיביר
רגובסקי זרח (פרטיזן) - נרצח בליטא

ד״ר שטיין לאווא לוי - רוסיה
שטיין סימה־שלום - ישראל
שמוקלרסקי- שמגר שפטיה - ישראל
(יוזם ארגון מרימפול)
שמגר בתיה - אשתו של שפטיה - ישראל
שטיינברג בנימין - קיבוץ יגור
שלזן בונה - ליטא
שמוקלרסקי דבורה - ליטא
שמוקלרסקי יעקב - סיביר
שוחט יונינה - בר־רצון - פתח-תקוה
שורץ פישל - נפל בחזית
שקליארסקי יעקב - נפל בחזית
שטיין (שליט) סוניה - ישראל

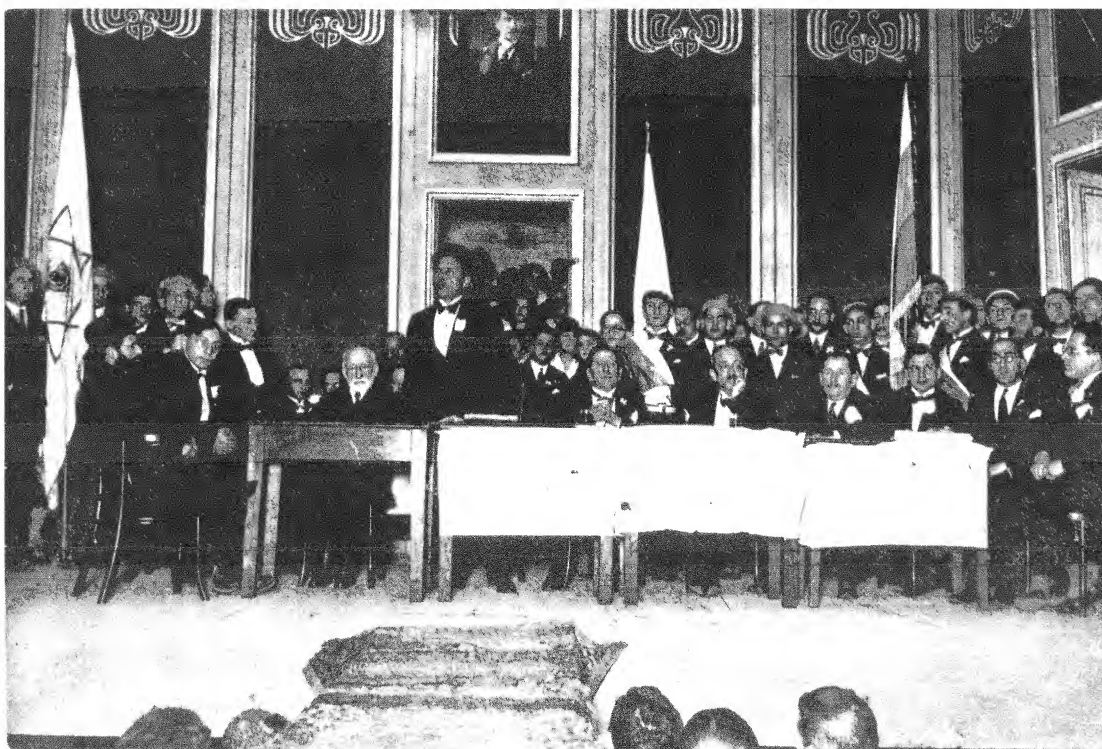
ה ת ו כ ן

תקופת השואה

הוועידה הראשונה של גננות קובנה. תר"ץ. יושבת מצד שמאל יפה בראון ז"ל בוגרת הגמנסיון במרימפול

מסיבה כלל־ציונית בקובנה לכבוד ביקורו של נחום סוקולוב - 1928
יושבים, מימין: —, —, זלמן טראוב, משה כהן, אלכסנדר גולדשטיין, נחום סוקולוב, ד"ר יעקב רבינסון (נואם), איסר־בר וולף, שמואל אלישיב (פרידמן), הרב רודנר

מאריאמפאל

לימע

טייל אידיש

ם אנדיינק פון דער דורות־לאנגער עקזיסטענץ און אומקום פון דער אידישער קהילה אין מאריאמפאל.

רעדאקטאר: אברהם תורי - גאלוב

רעדאקציע קאלעגיע: זהבה אריאלי-פילווינסקי
חנוך וויטנבערג
יהודה קאפלאן, ניריארק אמעריקא

אילוסטראציעס און צייכנונגען: קינסטלער משה ראזענטאליס

שמ"ג - 1983

מאריאמפאל

ביי די ברעגעס פון טייך שעשופע (ליטע)

ארויסגעגעבן דורכן פובליקאציע־קאמיטעט פון בוך **מאריאמפאל**

ד"ר ברוך בן יהודה (לייבאוויץ) פרעזידענט
אדוו. אברהם תורי (גאלוב) פארזיצער
זהבה אריאלי (פילווינסקי) וויצע פאזיצערין
אברהם דעמבנער סעקרעטאר
יצחק גבע (גארבאראוויץ) קאסיר
מיטגלידער פון קאמיטעט: שבתאי גארבאראוויץ ז"ל
שלום און יוליא גראדזענסקי;
בעלא האלפערין,
חנוך ויטענבערג
שבח לעווין ז"ל;
לייב מערגאשילסקי ז"ל;
חיה מעקלענבורג;
משה ראזענטאליס.

עהרן־פרעזידענט: יהודה (יוליוס) קושנער, ניו־יארק, אמעריקע

תל־אביב, תשמ"ג-1983

דרוק שמואל סגל, תל־אביב

גראפיקה – עזרא עזרא

מאַריאַמפּאָל

רחבותדיק, שיין איז אונדזער שטאָט מאַריאַמפּאָל. זי רעכנט זיך אַלס איינע פון די שענסטע פּראָווינץ־שטעט אין ליטע. דער מאַריאַמפּאָלער בירגער איז שטאָלץ אויף זיין שטאָט. דער מאַריאַמפּאָלער שטאָטגאָרטן איז איינער פון די שענסטע שטאָטגאָרטנס אין ליטע. אויסער דער שטאָט — הויכע גרין־באַדעקטע בערג און סאַמעט־גרינע טאָלן. אין טאָל פאַרוויגט אין נחתדיקער רואיקייט די קלאָרע וואַסערן דער אַזוי שיין־באַזונגענער טייַך אין ליטע — די שעשופּע. דו ווערסט ממש פאַרכישופט פון דעם אַלץ, וואָס דיין אויג זעט.

מאַריאַמפּאָל איז אַן אַלטע שטאָט און איז געווען באַקאַנט מיט אירע תלמידי־חכמים און משכילים, וואָס זיינען באַרימט איבער דער וועלט.

אַמאָל האָט מען זי גערופן סטאַריפּאָליאַ אָדער סטאַרפּאָלי (19 קילאָמעטער פון קאַלוואַריע).

צוערשט איז די סטאַריפּאָלער יידישע עדה געווען אונטער קאַלוואַריער רבנות. דער ערשטער מאַריאַמפּאָלער רב איז געווען ר׳ חיים שערשאָווער (1780). איז געווען רב אין משך פון פערציק יאָר.

נאָך אים איז אויף זיין כיסא הרבנות געקומען זיין איידעם ר׳ יהודה לייב חרל״פּ. צווישן די אַנדערע רבנים זיינען לעצטנס זייער באַקאַנט געווען הרב ר׳ אליהו קלאַצקין און הרב פּאָפּל.

מאַריאַמפּאָל פאַרמאָגט קרוב צו עלף טויזנט נפשות און רעכנט זיך אַלס די זעקסטע שטאָט אין ליטע. די יידישע באַפעלקערונג אין מאַריאַמפּאָל ציילט איבער דריי טויזנט נפשות.

אויפן קולטור־געביט איז אונדזער שטאָט קיינמאָל נישט געווען הינטערשטעליק. דריי גימנאַזיעס פאַרמאָגט מאַריאַמפּאָל. צוויי ליטווישע און איינע אַ העברעאישע. פון די אַנדערע אַנשטאַלטן: איין „תרבות״־שול, איין „יבנה״־שול, וואו עס לערנען זיך קינדער כמעט בלויז פון אָרעמע עלטערן. עס איז דאָ ביי אונדז אַ גוט איינגעאָרדנטע ליטווישע מלוכה־פאַכשול פאַר סטאָלעריי. עס באַזוכן זי אויך יידישע קינדער. צוליב אַנטיסעמיטישער באַציאונג מצד ז״י לערער איז די גרעסטע צאָל יידישע תלמידים געווען געצוואונגען צו פאַרלאָזן די שול. מאַריאַמפּאָל פאַרמאָגט אויך אַ יידישן קינדערגאָרטן און אַ מושב־זקנים. עס איז אויך דאָ ביי אונדז אַ דראַמאַטישע סעקציע, וואָס אָרדנט איין פון צייט צו צייט גאַנץ געלונגענע פאָרשטעלונגען. עס באַזוכט אונדזער שטאָט גאַנץ זעלטן דאָס קאָוונער יידישע טעאַטער.

דער ווירטשאַפטלעכער מעמד פון מאַריאַמפּאָל

ביז מיט אַ פּאָר יאָר צוריק איז ביי אונדז אָנגעגאַנגען אַ שטאַרקע בוי־טעטיקייט. מענטשן האָבן געבויט נייע הייזער, אַ נייע שטאָט איז אויפגעקומען. מאַריאַמפּאָל האָט אויסגעברייטערט אירע גרענעצן. מענטשן זיינען געווען זאָרגלאָזיק. אַ פרייד האָט אַלעמען אַרומגעכאַפּט, ווען מען איז צוגעטראָטן בויען די צוקער־פאַבריק פון ליטע ביי אונדז אין שטאָט. מען האָט געהאָפט, אַז דאָס וועט געבן פּרנסה אַ סך מאַריאַמפּאָלער מענטשן. און ווירקלעך, די ערשטע צייט האָט זיך מאַריאַמפּאָל גענומען שפּירן אַלס פאַבריק־שטאָט. דער פייף פון דאַמף־מאַשין, די אָפּטע עקסקורסיעס — דאָס האָט אַריינגעבראַכט שוואונג, לעבן, פריילעכקייט.

אָבער עס איז ניט באַשערט געווען עס זאָל לאַנג אָנהאַלטן דער דאָזיקער אויפבלי. דער שוואַרצער שאָטן פון קריזיס האָט גענומען פאַרשפּרייטן זיינע נעצן אויך אויף אונדזער שטאָט. מען האָט אויפגעהערט בויען נייע הייזער. די קרעמער, און קודם כל די יידישע, האָבן אויפגעהערט גוט צו לייזן. מען שפּירט, עס איז שוין ניט דאָס, וואָס ס׳איז געווען...

אמת, אין אונדזער שטאָט־פאַרוואַלטונג זיינען אויסגעוויילט געוואָרן פיר יידישע פאָרשטייער און אַ וויצעבירגערמייסטער.

אויפן סדר־היום פון דער מאַריאַמפּאָלער שטאָט־פאַרוואַלטונג איז אויך געווען די פראַגע פון בויען אַ בנין פאַר אַ יידישער פאָלקשול לויטן מוסטער פון דער ליטווישער, אָבער צוליב אומבאַרשטענדלעכע טעמים איז די פראַגע אַראָפּ פון סדר היום. ביי דער געלעגנהייט איז

מאַרקפּלאַץ אין מאַריאַמפּאָל

כדאי צו פאַרצייכענען דעם פאַקט, וואָס הגם אונדזער שטאָט־פאַרוואַלטונג באַשעפטיקט זייער פיל אָנגעשטעלטע, געפינט איר דאָרט ניט אפילו קיין איין ייד, כאָטש שטייערן צאָלן די יידן גאַנץ געשמאַק.

ווען מיר רײדן שוין וועגן ווירטשאַפטלעכן מצב אין מאַריאַמפּאָל, קענען מיר ניט פאַרבייגיין און זיך ניט אָפּשטעלן אויף דער אַלגעמיינער לאַגע בכלל און אויף דער יידישער לאַגע בפרט. ווען איינער שפּאַצירט זיך אין די מאַריאַמפּאָלער הויפּט־גאַסן, וועט ער זען און אַנטציקט ווערן פון די הויכע שיינע מויערן און גרויסע מאָדערנע געשעפטן מיט גרויסע שיינע שויפענצטער און מיט פול געפּאַקטע פּאָליצעס סחורה. אָבער אַזוינע גליקלעכע וועט איר קענען רעכענען דאָ פון 10 ביז 15 פּראָצענט. די מער־

הייט יידישע קרעמער ביי אונדז שטייען פאַר זייער אַ האַרבער שאלה. עס שפּירט זיך אויך ביי אונדז די טעטיקייט פון די „וועורסלינינקעס". זיי האָבן אויך ביי אונדז פאַרשפּרייט פלוגבלעטלעך נישט צו קויפן ביי „פרעמדשטאַמיקע". אַ דעלעגאַציע האָט זיך משתדל געווען אין די געהעריקע אינסטאַנצן און מען פאַרשפּרייט שוין ניט קיין פלוגבלעטלעך. אָבער פריילעך איז דערפון ניט געוואָרן... דער איינציקער אָנהאַלט פאַר דער יידישער באַפעלקערונג ביי אונדז אין שטאָט איז די יידישע פאָלקסבאַנק. די פאָלקסבאַנק עקזיסטירט שוין אין מאַריאַמפּאָל 14 יאָר און ציילט היינט צום טאָג 500 מיטגלידער.

...די לאַגע פון דעם יידישן אַרבעטער און בעל־מלאכה האָט זיך לעצטנס אויך שטאַרק פאַרערגערט.

סטאָלערייי איז זייער אַ שלעכטער פאַך געוואָרן. די מערסטע יידישע סטאָליאַרעס האָבן ניט קיין אַרבעט. די רעגירונג־פאַכשול און אויך אַ סטאָלעריי־אָפּטיילונג ביי די גייסטלעכע, גיבן אַרויס זייער שיינע אַרבעט, און במילא קען דער יידישער בעל־מלאכה נישט באַשטיין קעגן זיי, ווייל דאָרטן ווערט געאַרבעט אויף מאַשינעס און קיין אַרבעט־קראַפט קאָסט זיי ניט.

דער שלאָסער־פאַך איז אויך ביי אונדז געוואָרן זייער שלעכט.

און פון שניידעריי קען מען איצט מאַכן שוואַך חיונה. די סיבה דערפון איז, וואָס עס זיינען אָנגעפאָרן אַ סך שניידער פון קאָוונע איז שוין במילא פאַר די היגע ווייניק אַרבעט דאָ. דאַמען־שניידעריי איז נאָך פיל ערגער, ווייל עס זיינען אָנגעפאָרן פון פּראָווינץ פיל קריסטלעכע שניידערינס, וועלכע וואַרפן שטאַרק די פּרייזן.

צווישן די יידישע אַרבעטער געפינט זיך אַ גרויסער פּראָצענט אָנגעשטעלטע. דער לוין איז אַ מינימאַלער. עס איז אויך דאָ ביי אונדז אַ יוגנט וואָס פּוסט און פּאַסעוועט, אָבער זיי געהערן מערסטנס צו פאַרמעגלעכע עלטערן. אין גאַנץ מאַריאַמפּאָל זיינען פאַראַן צוויי יידישע באַאמטע, איינער איז סעקרעטאַר אין קרייז־געריכט, דער צווייטער איז אַ באַאמטער אין דער שטאָטישער טורמע. אין קרייז־געריכט איז דאָ אַ יידישער געהילף־סעקרעטאַר. די מילן געפינען זיך דאָ אין יידישע הענט, דערווייל אויך די עלעקטרישע סטאַנציע.

דאָס געזעלשאַפטלעכע לעבן פון מאַריאַמפּאָל

...אין מאַריאַמפּאָל עקזיסטירן פאָלגנדיקע יידישע געזעלשאַפטלעכע אָרגאַניזאַציעס: אַן „אָזע"־אַמבולאַטאָריע און אַ שול־מעדיצינישער פּונקט, וואָס האַלט זיך קוים אויס פון מיטגליד־אָפּצאָל און פון אַ געוויסער סובסידיע פון דער שטאָט־פאַרוואַלטונג. עס איז אויך דאָ ערזאַץ־קהילות ווי למשל „עזרה" און „עדת ישראל". ...ווייטער געפינען זיך ביי אונדז אין שטאָט פאַרשיידענע ביבליאָטעקן. עס איז אָפן אַ ליטווישע גוט־איינגעאָרדנטע געזעלשאַפטלעכע ביבליאָטעק. ביי די ליטווישע גימנאַזיעס געפינען זיך אויך גוטע ביבליאָטעקן. די העברעאישע גימנאַזיע פאַרמאָגט אויך אַ גאַנץ גוטע ביבליאָטעק, אָבער נאָר אויף העברעאיש. עס איז אויך דאָ אַ סירקין־ביבליאָטעק, וואָס איז אָפן צוויי צי דריי מאָל אַ וואָך. אַ גרויסע ראָל שפּילט די ביבליאָטעק ביי דער געזעלשאַפט „ליבהאָבער פון וויסן". עס ווערן ביי אונדז פאַרשפּרייט אַלע פיר קאָוונער יידישער טעגלעכע צייטונגען. לעזער פעלן ניט. ווייטער גייען ספּאָרט־אָרגאַניזאַציעס. פון יידישע ספּאָרט־ארגאניזאציעס קומט דאָ אין פראַגע נאָר „מכבי". די אַרבעטער ספּאָרט־אָרגאַניזאַציע „הפועל" עקזיסטירט נאָר אויפן פּאַפּיר.

אויפן אָרגאַניזאַציאָנעלן געביט ביי אונדז אין שטאָט גילטן די האַנטווערקער אַלס איינציקער רעאַלער כוח. אויסער צ.ס. איז נישט צו שפּירן ביי אונדז קיין אַנדערע פּאָליטישע כוחות. אָבער זיי זיינען פאַרנומען מיטן „אַרבעטער־פּראָנט", וועלכער פאַרקויפט שקלים צום ציוניסטישן קאָנגרעס.

עס זיינען אָנגעפאָרן פון די דערפער קריסטלעכע שניידערקעס, וועלכע קאָנקורירן צווישן זיך. אַזוי קען מען געפינען שניידערקעס, וועלכע נעמען פאַרן אויפנייען אַ העמד 2 ליט און אַנדערע נעמען אפילו בלויז 85 צענט. אַזאַ דיפערענץ!

ניט קוקנדיק אויף דעם זיינען קרעמער מקנא דעם אַרבעטער, וועלכער פאַרדינט דאָך עפּעס.

די גרויסע קרעמער באַקלאָגן זיך אָבער נאָך מער פון די קליינע. אַרבעטער האַלטן דאָך, אַז אַ קרעמער לעבט אַלץ בעסער איידער אַן אַרבעטער, כאָטש עס איז גרויס דער קריזיס און די קאָנקורענץ.

צו בויען אַ שול. די שול איז פאַר דער לאַנגער צייט, וואָס זי שטייט, רעמאָנטירט געוואָרן, אָבער דער דאַמאָלסטדיקער פון דעמב־האָלץ געבויטער ארון־קדוש געפינט זיך נאָך ביז היינט אין שול. ער באַשטייט פון לויטער זעלטענע שניצונגען פון חיות.

ציכנונג זאלי בעקער – ד. קליאטשע אין שפאן

יהודה קאפלן
ניריארק

ברעקלאך זכרונות וועגן מאריאמפאל

– איך בין געבארן אקטאבער דעם 16טן 1899.

– כ'בין געווען דער אינגסטער פון די 5 אינגלאך אין פאמיליע און היינט דער איינציגער ביים לעבן פון די 5. הירשל און ברוך זיינען געשטארבען אין פיטסבורג (אמעריקע). הירשל איז ביז זיין לעצטן טאג געווען מיט לייב און לעבן איבער־געגעבן פאר ציוניסטישע ארבייט. משה און רפאל צוזאמען מיט די פרויען און קינדערלאך זיינען אומגעקומען אין די הענד פון די נאציס. רפאל האט אין 1919 וואלונטירט פון פיטסבורג צו דינען אין אידישן גדוד, און נאך 2 יאהר האט דער גורל איהם געב־ראכט צוריק אין ליטע. עטרה איז די איינציגע פון די 3 שוועסטער, ביים לעבן אין תל אביב. זהבה און רחל זיינען געשטארבען אין ישראל.

– אונזער פאטער ז"ל חיים אריה בן ירוחם הכהן, איז געבארן אין סיני. געשטארבען אין מאריאמפאל אין 1931. די מוטער ז"ל דבורה בת גבריאל בראמבערג, איז געבארן אין סובאלק, געשטארבען אין מאריאמפאל אין 1933.

עס געדענקט זיך א ווינטער אונד אליין בראדז'ענדיג דורך טיפן שניי, מיט א באשליק אויפן קאפ, א ספר אונטערן ארם, מיט א ליכטארנע אין דער האנד, אויפן וועג אהיים פון חדר, זיצענדיג אין דערהיים זיך געמיהט איבער שרייבען די אותיות פון אלף־בית.. כ'געדענק דעם חדר פון א אלטן מלמד, אין איטשיק קאפלאנס הויז, אויף די הכנסת אורחים גאס אינגלאך אויסגעזעצט ביי א לאנגן טיש, לייענען פון חומש צוזאמען, דער מלמד מיט א קאנטל אין האנד, האלט אשארפע אויג און אויער אויף אונז. זיין ווייב איז פריי צו יעדער צייט, צו שיקן איינעם פון די תלמידים אויף א גאנג אין קראם. כ'געדע־נק דעם חדר פון בנימן גרינשפאן אויף דער פיש גאס, אבער נאך בעססער געדענק איך דעם חדר מתוקן, כמעט שוין א בית ספר, אויף די הכנסת אורחים גאס, לעבן יאסל קאפלאן דעם בירער'ס הויז, דא זיינען געווען לעהרער און כיתות, חיים וועלוול ראזנבוים, חיים יוסף לוריא, מאירוביץ און אנדערע. עס געדענקט זיך בפרט דאס דאווענען מנחה בציבור, אלע צוזאמען בכוונה ובקול רם, און די תפילות האבן זיך געטראגען דורך די אפענע פענצטער, אין דער ווייט און אין דער הויך, אז איך טראכט פון דעם דוכט זיך מיר אז איך קען נאך אפילו איצט הערן יענע שטימען. כ'האב פון צייט צו צייט געהאט פריוואטע אוראקן ביי אונדז אין וואהנונג. חיים וועלוול ראזענבוים, אויך פילווינסקי פלעגן קומען. א טייל פון דעם אונטעררריכט, איז געווען דאס פארלעזן א סיפור פון "הצפירה" און איך האב בעדארפט דעם סיפור פון זכרון איבער־שרייבען פאר די קומענדע לעק־ציע. דער לעהרער איז געווען די אויטאריטעט צו פער־ריכטן דאס געשריבענע לויט דעם תוכן און לויט די כללים פון דקדוק. פאר א צייט פלעגט אויך א מלמד קומען צו לערנען מיט מיר גמרא. מיט פיל פארגניגן פלעג איך פארברענגען מיט דעם פאפא ע"ה שבתים נאכמיטאג, נאכדעם ווי ער האט זיך אויסגעדרעמעלט נאכ'ן שווערן מאלצייט. לערנענדיג פון דער סדרה פון וואך מיט רשי, אדער די פרקי אבות אדער פון די ספרים פון ביאליק און רבניצקי'ס "הלכה ואגדה". כ'האב פיל געגנאסן פון דיזע שעה'ן און געווארן בערייכערט פון דיזע קוואלן פון אידישקייט און האט געהאט א גרויסע השפעה אויף מיין חאראקטער און צובונד צו אונזער פאלק און זיינע גייסטיגע אוצרות. פאר א צייט האב איך געלערנט רוסיש און ארימעטיק אין די פאלקסשוהל, וואס איז געווען אויף קאוונער־גאס, הינטער די לוטעראַ־נישע קירך.

אין 1910 האב איך אנגעגעבן צו נעמן א עקזאמען אין דער רעגירונג גימנאזיע צום צוגרייטונגס קלאס. אין די גימנאזיע האט מען אנגענומען אידן לויט א 10% נאמע, איין אידן פאר יעדע 10 ניט־אידן, וואס זיינען אריין אין קלאס. דעם מאל בין איך דורכגעפאלן, אבער דעם פאל־גענדן יאהר האט מיר באגליקט אנגענומען צו ווערן אין ערשטן־קלאס. אנדערע אידן מיט מיר אין קלאס זיינען געווען: מענדל סעגאל, בערקע גוטמאן, יוזעק נאטאנסאן און פייוועקע ביאלאבלאצקי. אזוי האבן מיר פראגרעסירט ביז צו דעם 4טן קלאס. אין 1914 ביים אויסברוך פון ערשטן וועלט קריג האטמען אונזער גימנאזיע אריבער־געפירט טיף אין רוסלאנד.

פון ווען כ'בין נאך געווען א קליינקינד, געדענקט זיך א שטורמישער מאסס מיטינג אויפן מארק, מיט רעדעס און געשרייען און פאדערונגען פון רעכט פאר די ארבייטער. דאס האט געמוזט זיין אין 1905, ווען ס'איז, אין דער צייט פון רוסלאנד'ס מפלה אין קריג מיט יאפאן, געמאכט געווארן א אונגעלונגענער פרוב פאר א רעוואלוציע.

כ'געדענק א אסיפה אין דער שוהל, פון ציוניסטן צו בעהאנדלען פראגען פון ארבייט פון קאלאניזירן אין פאלעסטינע, הינטער פערהאנגענע פענצטער. ציוניס־טישע ארבייט איז געווען געגן געזעץ, ביי אונז אין וואהנונג האבן די ז'ענדארמען דורכגעפירט א אביסקע אין מיטן נאכט, דורכגענישטערט, געפונען און קאנפיס־קירט אייניגע ביכער וועגן ציוניזם. אין דער צייט פון דער דייטשער אקופאציע אין ערשטן וועלט קריג זיינען געווען טעטיג אויף דער אידישער גאס, אלגעמיינע ציונים, פועלי ציון און צעירי ציון מיט דעבאטן אין לאקאל כ'געדענקט א אבענד צום אנדענקן פון מענדעלי מוכר ספרים, קורץ נאך זיין טויט, אין זאל ביי באבארסקין.

ה׳ גארפינקעל פון קאוונע האט גערעדט.

אין מאריאמפאל האט מען געקראגן די אידישע שטימע פון קאוונע, דעם מאמענט און דעם טאג פון ווארשא. די הצפירה און העולם אין העברעאיש; די יידישע רונדשוי אין דייטש פון בערלין, וועלכע פון די האט מען געקאנט קריגן ביי בידערמאן אויף ווארשאווער גאס. כ׳געדענק די גרינדונגס פערזאמלונג פאר א העברעאישע גימנאזיע און דער בעשלוס צו שיקן שמואל גען אין בערלין צו געפינען א דירעקטאר און סגן. עס זיינען געקומען צוריק מיט איהם ד״ר מאיר אלס דירעקטאר און ד״ר לעווינהערץ אלס סגן. כ׳געדענק א הזכרה אסיפה אין בית מדרש נאך דר טשלענאוו, וועלכע איז אומגעקומען אויפן וועג נאך לאנדאן. כ׳געדענק די גוואלטיגע שמחה וואס האט ארומגעהאפט די אידן, באשר הם, ווען עס איז פובליצירט געווארן די נייעס פון דער באלפור דעקלארא־ציע. מען האט עס גענומען אז מיר האבן שוין א אידישע מדינה, מען האט אפילו אנאנסירט די נעמען פון דעם פרעזידענט פון דער מדינה און אלע זיינע מיניסטארן. שפעטער נאך דעם שלום פאקט פון סאן רעמא, איז געווען א מאסמיטונג אויפן פעלד, מיט פילע רעדנער, צווישן זיי ברודער רפאל, וועלכער האט זיך ניט לאנג צוריק געקערט פון פאלעסטינע, וואו ער האט געדינט פאר א יאר אין גדוד עברי, אונטער אלענבים קאמאנדע. אויך מוני שפרינצאג האט גערעדט, וועגן זיינע איינדריקע פון קאמוניסטישן רוסלאנד. די העברעאישע גימנאזיע האט זיך געעפענטע מיט 4 קלאסן, אין געביידע אויף דער פריטשישער גאס, מיט א פולן קאמפלעקט פון לעהרער. די בולאט׳ס גימנאזיע האט איינגעפירט פארא־לעלע קלאסן אין רוסיש פאר יענע יונגווארג, וואס זיינען געבליבן אן בילדונג ווען די רעגירונגס גימנאזיע האט זיך אין 1914 פערמאכט. ביידע גימנאזיעס האבן צוגעקראגן שילער פון דער פראווינץ פון אזוי ווייט ווי סובאלק און סיני.

דער מארק איז געווען דער צענטער פון שטאט. פון דאנען זיינען גאסן ארויס אין אלע ריכטונגען. דא פלעגן פויערן קומען מיט וועגענער געלאדן מיט תבואה, פרוכט, אייער, קעז און פוטער, הינער, גענז און אנד. דאס געלד וואס זיי האבן אריינגעקראגן פון פארקויפן די פראדוקטען האבן זיי אויסגעגעבן אין די קראמען ארום. מיר קענען נעמען א שפאציר ארום און ארום דעם מארק און זיך דערמאנען ווער עס האט דארט געוואהנט און געהאנ־דעלט. מי׳ן אנהויבען פון דעם ווינקל פרענער גאס, וואוו ס׳איז געווען לייב קאפלאנ׳ס אנגרא געשעפט פון גאלאנ־טעריי. דאן זכריהו אחרונ׳ס, פון דיזן געדענקט זיך ראובן, יצחק, יחזקאל; דעם לעצטן האב איך מיט א 10 יאהר צוריק געטראפן נאך א אפשיד פון ארום 50 יאהר, אין קייפטאון, דרום אפריקע, וואו ער איז געווען א לעהרער פון העברעאיש. פון די שוועסטער, די עלטסטע שרה האט איהרע לעצטע יאהרן פערבראכט עלענד אין א ארימען קווארטאל פון מיאמי. כ׳האב איהר געבראכט א גרוס פון יחזקאל. שוין ביידע ניטא. די גרויסע פאמיליע איז געווארן פערוואגלט איבער גאר דער וועלט. אלע קינדער האבן געהאט געהאלפן אין געשעפט, מעהרס־טנס פון געווירצן, צוקער, טיי, קאווע און מעהר. מיר זיינען געווען שכנים פאר פילע יאהרן. די נעכסטע טיר איז געווען צו די קראם פון עלקע שולגאסער, זי האט פארקויפט גאזע און הערינג. זי איז געווען אחרונ׳ס קרובה מיט איהר האט געלעבט איהר זוהן ראובעלע. אין רוסלאנד איז געווען א בעריהמטער פידלשפילער און קאמפאזיטאר, מיטן נעמען אחרון, פון דערזעלבער פאמיליע. נעכסטע געביידע איז געווען פערנומען מיט א גרויס שענק, באבארסקי׳ס, א ניט־איד, דערנאך די הויז וואו עס האט געוואהנט ר׳ שלמה דער דיין, אויך ד״ר חאצקל און פאמיליע, אונטען איז געווען סעגאל׳ס לעדער געשעפט – זייער זון מענדל איז געווען אין איין קלאס מיט מיר אין די רעגירונגס גימנאזיע. ער איז געווען קליין, אבער בעהאט א קלוג אויסגעמאכט קאפ אויף זיך. נאכ׳ן צווייטן קריג, נאך פיעל וואגלען איז ער ענדליך אנגעקומען אין ישראל. מיר האבן זיך פאר אצייט דורכגעשריבען, דאן איז געקומען די טרויעריגע בשורה אז ער האט געטראפן מיט א אווטאמאביל אונ־גליק און געטויט געווארן. ער האט שטענדיג געטראגן א פריילינכע מינע אויף זיין פנים, מיט א וויץ אויף ז׳יינע ליפן. געווען א טייערער מענש און איז אוועק אן וועלכן זין. אין זעלבע הויז איז אויך געווען א בעקעריי, ליפס־קי׳ס. ביי זיי האט זיך פאר א לאנגע צייט אויפגעהאלטן א קרוב, מאקס באנד, פון קאלווארי. ער איז געווען פעהיג צו צייכנען. האט אויך גענומען א קורס פאר דעם אין בערלין. ער איז שפעטער געווארן א זייער בארימטער צייכנער. ער האט מיר אמאל געוויזן א שפאציר שטעקן מיט א זילבערנעם קאפ. ער האט גוזאגטדאס דר. שמריהו לוין האט עס אים א מתנה געגעבן. ער האט געהייראט א מאריאמפאלער ניוטע פינקעלשטיין. זיי האבן געוואהנט א צייט אין קאליפארניע. ער האט געהאט א אויסשטע־לונג פון זיינע בילדער אין ניו יארק. איין בילד איז געווען פון אונזער ר׳ שלמה דעם דיין. נאך די הויז איז געווען דער גאלאנטעריי געשעפט פון די גאלדענהיים פאמיליע, דא זיינען אויך געווען די וואהנונגען פון גען און סלאנימסקי פאמיליעס. אין דעם ווינקל האט זיך געפונען די אגענטור פון אגריקולטור מאשין פאבריק. נאם דעם רעגירונגס בראנפן מאנאפאל, איז מען געקומען צום הויף וואס האט געפירט צום בית מדרש און צו דער שול. דערנאך איז געווען ריביצקי׳ס קראם, גארבארסקי׳ס שענק, דאן שמערל רוטענבערג׳ס אייזן געשעפט און ענדליך גרייכט מען דעם ווינקל פון קאוונער גאס און פרץ בלאך׳ס טאבאק געשעפט, זיין זון מענדל בלאך, א אינטעלעקטואל וואס האט זיך געהאלטן מעהרסטענס אליין, אויף דער אנדער זייט גאס איז געווען בארטלינג׳ס אפטייק. דא פלאגט מען ברייננגן די רעצעפטן פון ד״ר קאבאקער, לינסקי, ראזענפעלד אדער פון א דאקטאר פון קעניגסבערג. דא האט אויסגעזען גרויסשטעטיש, שטיל און אנטיסעפטיש ריין. די פאליצעס האבן געהאט סלא־יעס מיט לאטיינישע נעמען אויף זיי. מען איז געווען זעהר בעאיינדרוקט און מעכאניש אראפגענומען די היטל און רייזן זעהר העפליך. נאכדעם איז געווען די הויז וואו ס׳האט אמאל געוואהנט ר׳ שלמה דער דיין, אייזיק אחרון, דאן געשעפטן פון גאלדשטיין און אין געסל וואהנונגן פון חיים שמעון גאלדשטיין דער לימאנאדניק, משיח דער שניידער. אויפן גאס ווידער איז געווען די

עווראפייסקי האטעל, אבעלסאנ׳ס שניט געשעפט און א ליטווישער קאאפעראטיוו. דא איז מען געקומען צו א געסל וואס האט געפירט צום טייך, אויך צו דער וואסער פומפע. ווארשאווער גאס, מיט געשעפטן פון נח ראזענ־טאל, לייזער ראזענטאל׳ס אייזנ־געשעפט, דא האט זיך געפונען דעם ציוניסט – אבא יצחק ראזענטאל. לעווינ־סאנס׳ קראם, דערמאנען מיר זיך באלד פון מאטקע לעווינסאן, א עלטערער בחור א טשוצאק ער אט זיך געהאלטן פאר זיך, שנעל געשפרייזט, אפט רעדענדיג, אדער דעבאטירנדיג מיט זיך, און ניט זעלטן אויסברע־כענדיק אין א געלעכטער. די נעכסטע קראם איז געווען פריידבערג׳ס. זעליג־דער אינגערער זון – איז געווען זעהר טעטיג אין ציוניסטישע און קהלישע ענינים. דאן סוויאטלא דער בעקער, ליכטענשטיין, איוואשקאווקי׳ס און ווידער א אפטייק – ראזענטאל׳ס, אויבן – אויפן 2טן עטאזש איז שפעטער געווען די אידישע פאלקס־באנק. מאיר זק איז געווען אויפזעהער דארט.

געגענאיבער איז געווען דאס פייערהויז, די שפריצארנע, איינוועניג זיינען געשטאנען די וועגענער און אפאראטן צו ברענגען וואסער צום פייער, און אויך די קישקעס און די קופערנע היטלען פאר די פייערלעשער צו בענוצן. הויך איבערן דאך איז געהאנגען דער גלאק, וועמעס קלונג האט געמאכט די טרעוואגע און אנגעזאגט אז עס ברענט. אבער – ביז די פייערלעשער – אלע פרייוויליגע – זיינען זיך צוזאמענגעלאפן און ביז זיי האבן אנגעפילט די טאנקען מיט וואסער, און ביז מען האט געחאפט די פערד צו שלעפן די טאנקען צום פייער – איז שוין גע־וועהנטליך געווען צו שפעט די געביידע, אדער דאס האב און גוטס צו ראטעווען, אבער אזוי איז עס געווען. די נעכסטע הויז נאכדעם איז געווען דויד בערקסאנ׳ס. מען האט איהם אויך גערופן דויד דער זינגער. ער האט געהאט א גוטע שטימע און צייטענווייז האט ער גע־פראוועט חזנות ביים עמוד ערב שבת ער האט געהאנדלט מיט עקספארט פון פראדוקטן קיין פרייסן. ער פלעגט קויפן פון די פויערן – פאקעלעס, חזיר האר, ביינער, אלערהאנד אייזן אפפ׳אל. א פאר מאל אין יאהר פלעגט ער שיקן בריקעס אנגעלאדן מיט משאות פון די פראדוק־טן און אין זומער אויך קארשן איבער די קרעניץ. ער איז געווען א גרויסער עקספארטער אין דעם. ער איז געווען געבענשט מיט טעכטער און איין זון, שלמה׳קע, מיין חבר.

מיר זיינען ווידער געקומען צו א ווינקעל פון מארק, און צו די הויז פון די אייזיקאוויטשעס דאס אייזן־געשעפט, דער פאטער אלי, איז געווען דער גבאי פון בית מדרש און זיי זון יעקב. ער האט געהאט א האנט אין אלע חברות. ער איז געווען באליבט ביי לייטן. זיין פרוי – האט מען דערציילט איז געווען געבארן אין פעטערבורג. דאן זיינען געווען שיע דער שטעפער, דער נאראדנער בעקער און טיטעווסקי׳ס שניט קראם ווינקל פון פרענער גאס. די מארק־קראמען – א לאנגע געביידע, וואס האט געהאט קראמען אויף ביידע זייטן, אויסערדעם זיינען אויך געווען עטליכע ביידלאך, מיט קליין האנדל: זימאנסקי׳ס, סודארסקי׳ס, דאווובער׳ס, אויסטער׳ס, עקיבא ענדעל־מאנ׳ס, פישעלעוויטש, לייזעראוויטש, די גרויפניקעס, פיינגלאז׳.

די גאסן וואס האבן זיך געצייגן פון מארק זיינען געווען די פרענער, קאוונער, ווילקאווישקער (כמעט), ווארשאווער, פריטשעשער.

פרענער גאס: איטשיק קאפלאן – א פאדריאדטשיק, לייב קאפלאנ׳ס דער אגולניק, פייווש פראנק – א עסס – שטיב, מישקיניס׳עס האטעל, אונן איז געווען די קראם פון סאנדאווסקי ברידער, טאנדעטניקעס; נאטאנזאן, טיקא־צינסקי בעקעריי, אבא בערמאן פישעלעוויטש, יענקל דער שוחד, לאבענסקי׳ס, פראנקס, דימאנט׳ס, ניסן בערק־סאן, טריוואש, קלמן שפירא, יעדוואבניצקי, עפראס און ווייט אויפן שאסיי איז געווען די פארם פון שאכעט. סאניע קורס לעבט אין שיקאגא. דארטן פיל געטאן פאר מאריאמפאלער לאנדסלייט. זי איז איבער 90 ביז 120 ! אין פרענער גאס האט אויך געלעבט איינער פון די אלטע מלמדים, לייב־יאשע, פון די דימאנט פאמיליע האט א זון, שלמה, אבגערייזט צו ווערן א סטודענט אין די הרצליה גימנאזיע אין תל־אביב. אויך מוני שפרינצק האט דארט געלערנט. יעקב׳ל דער שוחד איז געווען דער פאטער פון אונזער דר. ברוך בן יהודה. פון די טאקאצינסקי פאמיליע איז דער זון געווען דער אנפיהרער פון די בונדיסטן אין מאריאמפאל.

פריטשישער געשעפטן און וווינונגען: יענטע׳ס פרוכט ביידל, יעקב דוד וואזנישסקי, לעווענסאנ׳ס דעם טשעש־לער, אקאבאס, שמואל בערנשטען דער קירזשנער, מאיר זעלצער׳ס הויז, דא האבן מיר אמאל געהאט אונזער גע־שעפט און דא געוואהנט, אויך אלי וויסטאנעצקי און הרב ר׳ אליהו קלאצקין. נעכסטע הויז האבן באוואהנט עטקא־לעמקע׳ס גוטמאן פאמיליע, אראנסאנ׳ס געשעפט, גורע־וויטש דער פרויען שניידער, אויף דער אנדער זייט – גאמלער׳ס געשעפט, דער ארייננגאנג צו די יאטקעס, א ריי פון אידישע קצבים, אגעסל וואס האט געפירט צו ווארשאווער גאס. ווייטער אויף פריטשישער, דער קלוב (שפעטער באזעצט פון דער העברעאישער גימנאזיע), קאגאנ׳ס און ביים ווינקל פון פישגאס הירש־חנה׳לעס גלידה ביידל. דאן סאלאמאנ׳ס מעבלגעשעפט, ביאלא־בלאצקיס, די ברידער 2 פאמיליעס, שמוקלארסקיס, חיים יוסף ענדלמאן.

ווארשאווער גאס: די הויפט איינקויף און שפאציר גאס געשעפטן צווישן דעם מארק ביז דער טיפלע גאס: גערש־טיינ׳ס שאקאלאד און וויין געשעפט, ראטשטיינ׳ס וויין, בעקערייען־גארדאן, דעם טערקס און נאך איינע אונטער חנניה דעם שוסטער׳ס שוך געשעפט. פריזירער – בארא־נסקי קאבערזוך און קורצער; פאפיר געשעפטן – וויס־בערג׳ס, ראזענפעלד און גליקסאן; שניט – בערל בערנ־שטיין און גוטערמאנ׳ס; טראצקי׳ס זייגער געשעפט; טיאזבע׳ס זעלצער טרונק; מעוויזאס־ווארשטן; חאינוצ־קי׳ס רעסטאראן; גוטמאנ׳ס פאיאנס געשעפט; וואהנונגען – ראבינאוויטש דער פאדריאדטשיק; ד״ר קאבאקער; חנא מוזיקאנט; קאפלאנ׳ס דעם אפטייקער, די צווייטע טייל פון ווארשאווער גאס: פראנק׳ס האטעל, עפשטיין –

אימפּאָרטירטע פּרוכטען און שאָקאָלאַדן, בוכהאַלטער דער פאָטאָגראַף, דאַן די שטאָדט קאַסע, גרינשטיינ׳ס, גודינסקי׳ס וואָהנונג, יאָסל ווינקעלשטיין, הירש פּינקל־שטיין, שפּרינצקי, ווייטער איז געווען דער שטאָדטגאָרטן, די פּראַוואָסלאַווגע צערקווע, און אין גאַס דאָרט איז געווען די וואָהנונג פון די זאַק פאַמיליע. א קינא איז געווען ניט ווייט פון גאָרטן.

קאָוונער גאַס איז געווען בערימט מיט די 2 גימנאַזיעס: די רעגירונגס פאַר מענער, און ברעווערנ׳ס פּריוואַטע פאַר מיידלאך. פון די גאַס איז געווען א אריינגאַנג אין הויף פון בית מדרש און פון שול. כמעט קיינע קראָמען: עס געדענקען זיך דעם פּאַוויטשער׳ס און געגענאיבער די פּאַטשט – קליבאַנסקי׳ס. דאָרט איז אויך געשטאַנען די לוטעראַנישע קירך. פון איינוואָהנער – מעקלענבורגס, שרעשעווסקי׳ס, אבא גאָלדשטיין, פרץ בלאָך, בורשטיין און ישראל מארע.

הכנסת אורחים גאַס: דא איז געשטאַנען די קלויז. פון קראָמען געדענקען זיך בלויז מאַלאַך׳ס, ז׳אָלודאָק ביכער, געוואָהנט דא פּיינגלאַז, סגנ־אור חנוך, שטאָקאַראָוויטש דער שניידער, די יאַבלאָקאָווסקי׳ס, יאָסל קאַפּלאַנ׳ס, די ווינדזיבערג׳ס העסס, אב. גראַס, חיים וועלוול ראָזענ־בלום. אין דער קלויז זיינען טעגליך און שבתים געווען מנינים. דאָרט איז אויך געווען עקסטרא פּלאַץ פאַר היימלאָזע ארימעלייט איבערצונעכטיגען.

די הכנסת אורחים גאַס האָט זיך געצויגען פון דער פּריטשישער ביז דער פּרענער גאַס פאַרביי דעם פעלד. דא פלעגן ערב שבת און יום טוב פאַרגייפט ווערן פיש, ביים אַנהויב, ווינקל פּריטשישער איז געווען משה יאַנקאָ־ווסקי׳ס קראָם, דערביי א בעקעריי באַבינסקי׳ס, אמאָל איז דא געווען בנימין גרינשפּאַנ׳ס חדר.

* * *

דער פעלד איז געווען גרעסער ווי דער מאַרק אין מיטנ־שטאָדט. אויפן מאַרק, פלעגן אין די מערק טעג, ווען די פּויערן זיינען געקומען צו פעקויפן זייערע פּראָדוקטן, זא אויך איינצוקויפן, האָבן סקאָפּלערניקעס אויפגע־שטעלט זייערע ביידלאַך, אויסגעשטעלט זייערע סחורות. אויפן פעלד אבער דאָס איז געשעהן בלויז אויף ירידים, איייניגע מאָל אין יאָהר, דא פלעגן פּויערן ברענגען ניט נאָר פאַרשידענע פּראָדוקטן, אין א גרעסערע מאָס, נור אויך זייערע פערד, קיה, און אנדערע פיה צו פאַרקויפן. דער טומעל איז דא געווען פיל מאָל שטאַרקער דא איז געגאַנגען גרויס געשעפט און מען פלעגט זיך צוגרייטן צו אזא טאָג. מיט וואָכן פריהער. דער פעלד האָט אויך געדינט פאַר ספּאָרט, אויך פאַר פּאַראַדן. איך געדענק אזא פּאַראַד אין 1913, צו דער געלעגענהייט פון 300 יאָהר פון דער ראָמאַנאָוו׳ס דינאַסטי איך בין דאַמאָלסט געווען אין צווייטן קלאַס רעגירונגס גימנאַזיע און יעדער קלאַס און אויך אַלע צוזאַמען האָבן זיך מושטירט מיט מאָנאַטן פריהער צום פּאַראַד אין יענעם טאָג פון יובילייי. מען האָט זיך געלערנט צו מאַרשירן ווי מיליטער, ענדליך איז דער טאָג אָנגעקומען. אבער־דער פעלד איז געווען באַדעקט מיט בלאָטע פון פיל טעג רעגן. אבער מאַרשירן האָט מען געמוזט.

ווילקאָווישקער גאַס האָט זיך געצויגען פון קאָוונער גאַס. צו מערב, דיכט ביים מאַרק. איינוואָהנער און געשעפטן דא זיינען געווען: קושנער׳ס, קאַגאַנ׳ס, גאַניאַנדסקי׳ס, בענדאַלינ׳ס, רייטצע׳ס, דער שמיט, באַלד איז געווען דער בריק אדער די שעשופּע. דא פלעגן מיר זיך גיין באָדן. די שאָסיי האָט געפירט צו ווילקאָווישק, דאָרט איז געווען א באַנסטאַנציע.

טיפלא גאַס האָט זיך אָנגעהויבן פון וואַרשאַווער גאַס און געגעוועזן אין איין ליניע מיט פישגאַס. די אַנזיכט פּאַראַ־דיס איז געווען די טיפלא, די קאַטאָלישע קירך, הויך און שטאַרק מיט אירע 2 טורעמס, אויף יעדעם טורעם איז געווען א זייגער וואָס פלעגט שלאָגן די צייט, יעדע האַלבע שעה. דער קלאַנג האָט זיך געהערט ווייט. די גאַס האָט זיך אָנגעפאַנגען אויף איין זייט מיט פּראַסטקע׳ס מויער. דא איז געווען א פאָנטאַן פון קאַלט וואַסער. מען פלעגט קומען אהער זיך ערקוויקן אין הייסען וועטער מיט די אייזקאַלטע וואַסער וואָס איז געקומען פון א קוואַל. דא איז געווען פּודימאַט׳ס גאָרן וואו מ׳האָט געקאָנט קויפן בלומען, פּרוכט אדער געמיזע. דא איז געווען טיאַזבע׳ס פאָטאָגראַפישער אַטעליע. דער וועג ווייטער פאַזע די טיפלע איז געגאַנגען צו דער שעשופּע. די טיפלע איז געווען אַרומגערינגעלט מיט א הויכן מויער קומענדיג נאָהנט צו דער טיפלע פלעגן זיך די טריט פאַר־שנעלערן, כדי וואָס שנעלער זיך צו געפינען אויף די אנדער זייט. מ׳האָט זיך ניט געפילט זיכער. די ליפן פלעגן שעפּצען: שקץ תשקצנו, תעב תתעבנו און א נאָך אשפּיר־טאָן. זונטאָג פלעגן די גויים זיין אויף א פּאַראַד פון דער טיפלא, פּאַראויס מיט די גלחים און זייערע משרתים טראַגענדיג הייליגע פאָנען און בילדער. ביז איינס־אזוי לאַנג ווי זייערע תפילות זיינען אָנגעגאַנגען, זיינען לויטן געזעץ אַלע קראָמען געווען פערמאַכט. נאָך איינס, פלעגן די גויים גיין אין די קראָמען מאַכן זייערע איינקויפע. אנדערע זיינען געלאָפן דירעקט אין די שענקען צו שיכורן. שכורערהייד האָבן זיך אָנגעפאַנגען געשלעגן איינער מיטן אַנדערן. פלעשער האָבן געפלאַצט איבער קעפּ, בלוט האָט זיך געגאָסן, פּאָליציי איז באַלד אָנגעקו־מען. וועגענער האָבן זיך געאיילט צו פאָהרן צוריק אין דאָרף.

* * *

דער שטאָט גאָרטן האָט פאַרנומען א רעכט שטיק פּלאַץ. ס׳איז געווען א שיינער פּאַרק און די שטאָט האָט שטאָל־צירט מיט איהם. מען האָט איהם געהאַלטן ריין און אין גוטן אָרדנונג, אַלעען זיינען געלאָפן אין אַלע ריכטונגען מיט הויכע בוימער אויף ביידע זייטן און מיט קויטן פון קאָסטעט שיינע בלומען. טייכלאַך האָבן זיך געשניטן אהין און אהער צו געבן נאַרונג די קוסטעס. אייניגע ערטער זיינען געווען פאַר שפּילען און ספּאָרט. אַרום זיינען געווען בענק צו זיצן און רוהען: אין פּאַדערשטן פּלאַץ איז געווען א האַלב רונדע געהויבענע אָפענע בודקע פאַרן

ארקעסטער אסער טעאטער שפילן ביים ארייגאנג אין גארטן און ווייטער אינוועניג איז געווען אויסער דעם גארטן דער שטאט לאזארעט.

הינערן שטאט אויפן וועג צו קאלוואריע, איז געווען א בריק איבער די שעשופע, אין דער געגענד זיינען די מארצינסקי בערגלאך, דא אויך איז דער קבר־אחים פון אלע אידען, מענער, פרויען און קינדער, וואס האבן זיך געפרנען יענעם טאג אין מאריאמפאל.

צוערשט איז דארט געווען דער בית מדרש, שפעטער האט מען געבויט די שול. די שול איז געווען פון א מעהר מאדערנעם סטיל, העכער און גערוימער. אין בית מדרש האט זיך אבער געפילט א ווארימקיים, א אינטימקייט. אין בית מדרש האט זיך צו יעדער צייט געהערט א ניגון פון א ישיבה בחור לערנענדיג, פארטיפט אין א משנה, שאקלענדיג זיך הין און צוריק אנגעשפארט אויף א שטענדער, מיט א שטים וואס איז דורכגעווייקט מיט די טרערן און דעם בטחון פון פיל דורות, א שטים וואס וועקט, רופט און טרייסט. דאס איז די נשמה פון בית מדרש.

פרייטאג נאכמיטאג ארום א שעה פאר דער שקיעה האט מען געזען ר' שלמה דעם דיין, זיך רירענדיג באזאכט פון קראם צו קראם ארום מארק, זיך אפשטעלענדיג ביי יעדע, אנדייטענדיג אז עס איז באלד צייט זיך צו גרייטן צוצמאכן לכבוד שבת. דער מארק ווערט שוין ביסלעכווייז ליידיג פון די וועגענער פון די פויערן, און פון די פורמאנעס. דער ברוק וועט שוין געקערט, און ריין געמאכט. אין די הייזער ווערען די וואהנונגען געוואשן און גערייניגט. מען טוט זיך אן בגדי שבת. באלד זעט מען אידען שפרייזנדיג צו די בתי תפילה, וואו ליכט און לאמפען בעלייכטן אלץ ארום. דער חזן וועט זינגען לכה דודי און דער אולם האלט מיט. מען גייט אהיים אין א געהייבענעם מוט. דא איז דער טיש באדעקט מיט חלה און וויין.

שבת פריה נאכן דאוונען, ברענגט מען בעקער דעם טשאלנד און קוגל, וואס מען האט פעררוקט אין הייסן הייוועון נאך פרייטאג. ס' איז גוט אויב מיט א טעות האט מען ניט אהיים געבראכט אימיצן אנדערענס טעפלאך. נאך אזא שווערן מאלצייט איז א מוז זיך צוצושפארן און חאפן א דרעמל. דאס איז אויך עונג שבת. דערנאך נאך א גלעזל טיי איז מען אין מוט צו גיין אויף א שפאציר, אין גאס בעגריסט מען זיך איינער דעם אנדערן מיט א הארציגן גוט־שבת. פאר דעם טי וואס מ'האט נאכ־וואס געטרונקען, איז געווען געקאכט וואסער, וואס מ'האט געהאלטן הייס אין קאכלע פון הייוועון נאך פון פרייטאג. דאס קאלט עסן פאר שלש סעודות, ווי בארשט, סמעטענע, סווארעכטס, מילך, האט מען געהאלטן אויף די טרעפ צום קעלער. שבת בין חשמשות אין בית מדרש. די זון גייט טיפער ארונטער, אס איז טונקל, שאטענס פארדעקן די ווענט, בלויז דא און דארט, ציטערט נאך די שיין פון כמעט א אויסגעברענטע ליכט. ביי די טישן האט מען שוין פארמאכט די גמרות וואס מ'האט געלערנט, מען זיצט פערטראכט און פערחלרמט, דער עונג שבת האלט ביים אויסגיין. גרופקעס זיצן דא און דארט, ווארטנדיג אויף מעריב, אין שטילן שמועס.

מען דערציילט זכרונות פון וואס ס'האט געשען מיט אידען ווייט אוועק און לאנגצוריק, וועגן גזרות גירושים און פאגראמען און מען פרעגט ווען וועלן קומען ישועות, ווען וועט שוין זיין גוט. מען רעדט וועגן די חלוצים וואס אקערן די ערד און טוהען שווערע ארבייט בייטאג, און היטן זייערע הייזער פון אראבישע אטאקעס ביינאכט, עס ווערט נאך טונקעלער. אט איז א מיסטישע שעה פון דער הבדלה בין קודש לחול, און מען וויל ניט נאכגעבן דער וואכעדיגקייט מיט איהרע שווערע זארגן פון פרנסה, עס איז אבער קין ברירה ניטא און ס'הערט זיך א טיפער קרעכט. אימיצער זאבט אן אז עס איז צייט פאר מעריב, מען האט געזען דריי שטערן אין הימעל. מען פארענדיגט מיט די קאפיטלאך תהילים און דער בעל תפילה רופט אויס והוא רחום... הלואי רבונו של עולם ערבארם זיך אויף דיין פאלק ישראל און גיב זיי א גוטע וואך.

* * *

אין 1914 נאכדעם ווי דער לעהרעיאהר איז געווען אריבער אין דער רעגירונגס גימנאזיע בין איך געווען איינגעלאדען פון פאטער'ס שוועסטער – צו קומען פארברענגען מיט זיי. אין א דארף לוקשי, וואס איז געלעגן ניט ווייט פון שאקי. די גרישע באפעלקערונג איז געווען צושפרייט וואו זייערע פעלדער זיינען געווען. די אידען – ביי א מנין האבן געהאט זייערע היימען און קראמען אין איין ליניע, ביי דעם שאסעי, פארביי די טיפלע. דא איז מען געווען אין דער שויס פון דער נאטור. איין פריה־מארגען אפישן אנגעקלעפט אויף אלע הייזער, וועלכע האבען אין גרויס אותיות אנגעזאגט אז עס איז דערקלערט, געווארן א פולע מאביליזאציע צו דינסט אין מיליטער. ס'איז באלד געווארן א גוועלטיגער טומעל, אז א מלחמה קען אויסברעכן מיט דייטשלאנד יעדן טאג. כ'בין גלייך געפאהרן צוריק אהיים. מאריאמפאל האב איך געפונען געפאקט מיט רוסיש מיליטער. קאזאקן זיינען ממש געפלויגען איבער די גאסן אויף זייערע פערדלאך, הין און צוריק.

נאך א נצחון פון דאס רוסישע ארמיי אין אסט פרייסן, האט זיך דאס רעדל א דריי געטאן און מ'האט זיי געצווונגען צוריקצוטרעטן; מאריאמפאל איז עוואקואירט געווארן פון די רוסישע מיליטער. מען האט ערווארט מיט מורא און הארצקלאפעניש דעם שונא. מיר האבן ניט געוואוסט וואס עס שטייט אונז פאר. די געשעפטן זיינען אלע געווען געשלאסן. אונזער פאמיליע האט זיך בעהאלטן אין א קעלערל און געווארט. ס'איז געווען זעהר שטיל אין דרויסן. איך בין ארויס און געזען אויף פערד דייטשע אויסשפירער. עס האט זיך געהערט אשאס און א קערפער איז געפאלן צו דער ערד. כ'בין באלד געלאפן צוריק צו די פאמיליע אין באהעלטניס און דערציילט וואס כ'האב געזען. פיל דייטשע מיליטער זיינען אריין אויפן מארק, מען האט פערארדנ'ט באלד די קראמען צו עפנען און אנגיין ווי פריהער. און אזוי האט זיך אנגעהויבן די אקופאציע מיר האבן געפילט אז די דייטשן זיינען דאך ניט פרעמד צו אונז. ריידען מיר דען ניט דעם זעלבן לשון? די אקופאציע האט דעם מאל געדויערט א קורצע צייט. זיי האבן ניט געקאנט פארשטענדיגן מיט די ליט־

ווישע באפעלקערונג. נאך איינינגע מאנאטן האבן די רוסן ווידער פערנומען מאריאמפאל. אלע זיינען זיי געגען געקומען צו באגריסן, מיט בלומען און גרוזאנגע די ליטווינער ווי אויך די אידן. ביז אימיצער פון די ליטווינער האט פארמסרט די אידן, אז זיי האבן קאלאבארירט מיטן שונא. מ'האט פעראַרדנ'ט באלד דאס אלע אידישע מענער מוזן זיך יאווען צו ארבייט אויף דעם ווילקאווישקער שאסעי. אלע מענער אהן אנטערשליד זיינען געווען פון פריהמארגען ביז אין אווענד צו ברוקיראַרבייט, אפילו דעם רב האט מען ניט געשוינט. דאס האט געדויערט ביז ס'איז געשען א נייער דורכברוך פון די דייטשען. דאס מאל איז די אקופאציע געווען פיר יאהרן לאנג, אין דער ערשטער וועלט מלחמה איז די באציהונג פון די דייטשע מיליטער צו די ציווילע באפעלקערונג געווען ניט שלעכט.

זיי האבן קאנפיסקירט פון פריוואטע און פון געשעפטן פעלצן, ווארמע אונטערוועש, געטריידע און אנדער עסענווארג, זיי האבן צוגענומען וואהנונגען איינצוקווארטירן מיליטער, גענומען מענער צו דער ארבייט, קיין פעני ניט בעצאהלט, אבער דאך, געלאזן לעבן. מעט האט געמאכט פריינט מיט אידישע סאלדאטן פון די דייטשע ארמי, דאקטוירים. צו וועלכע מען פלעגט רייזן נאך קעניגסבערג זיך קורירן, האבן אלס אפיצירן איצט דערקענט זייערע פאציענטן און געשלאסן פריינדשאפט. אונזער מוטער איז געווארן שטארק קראנק, און דייטשע אפיצירן־דאקטוירים האבן זי קורירט. זיי האבן געעפנט שולען, איינגעפירט אין שטאט עלעקטריציטעט, דאס אידיש לבן איז פריי אנגעגאנגען, מען פלעגט פארן אין אסטפרייכן איינצוקויפן סחורה פאר די געשעפטן.

* * *

די פאסאזשיר פארבינדונג צווישן מאריאמפאל און אנדערע שטעט, ווי סובאלק, קאוונא, ווילקאווישק – איידער דער אווטאבוס איז געקומען – איז געווען דורך די קארעטקע. עס האט געהאט פלאץ פאר 6 פאסזשירן אינוועניג און אויב נויטיג, פלעגן נאך 2 זיצן אין דער פרישער לופט,ביים טרייבער. די אפפארצייט אין יעדע פון די שטעט איז געווען מעהרוועניגער א בעשטימטע. א פלאץ פלעגט מען באשטעלן פארוויס. די מעהרסטע און מעהר מאדערנע קארעטקעס האבן געהאט די באגדאנסק'ס, כ'געדענק נאך א קארעטניק-אפרים. ביי די די באגדאנסק'ס פלעגט איינער קענען דינגען א אפענעם אקיפאזש פאר ארומצופארן צו באזען די שטאט און אויך אויסן שטאט. די רייזע קיין סובוולק, ווי אויך קיין קאוונע, פלעגט אנגעהן איבער נאכט. מען האט אבער אונטערוועגס זיך אבגעשטעלט און איבערגענעכטיגט אין א סטאנציע האלב וועג.

* * *

אויף דעם שאסיי קיין קאלווארע האבן זיך געפונען די קאזארמעס. געוויינטליך זיינען געווען אויך אידישע סאלדאטן איז געווען אראנזשירט, אז די אידישע סאלדאטן זאלן פריי זיין צו קומען אין בית תפילה צום יום טוב. מען האט געפונען פאר יעדען פון די סאלדאטן וואס זיינען געקומען צו דאוונען אויך צו זיין ביים טיש צו דער מאלצייט ביי אפאמיליע.

* * *

דער אורח איז געווען דער צענטער פאר יעדעם ביים טיש. עס פלעגט טרעפן, טאקע ניט צו אפט, אבער דאך, אז ביים דאוונען שבת פרי, איז געווען אבהאלט אין קריאת התורה. אימיצער, וואס האט געפילט דאס ער אדער זי זיינען בעעוולט געווארן דורך די קהילה. דער אנקלאגער האט זיך געשטעלט אויף די טרעפ צום ארון קודש, פערצאמט דעם וועג און מיט א הויך שטים ערקלערט די עוולה געגען זיין פאמיליע און געפאדערט עס גוט צו מאכן. דאס האט געבראכט צו א ביסל טומעל צווישן די מתפללים. סוף סוף מיט דער פערמיטלונג פון דעם רב, דעם דיין אדער גבאי, האט מען דעם געקריוודעטעם געגעבן א פערזיכע רונג, אז מען וועט די עולה גוט מאכן אזוי שנעל ווי מעגליך, און די תפילה איז אנגעגאנגען.

יהודה קאפלאן – מאריאמפאל – ניו יארק

אין דער 16 – טער ליטווישער דיוויזיע

יצחק ווידוטשינסקי

אין די מיטאג־שעהן פון 22.6.41 זיינען שוין דורך סוועג־ציאן אין דער ריכטונג צו פאלאצק געלאפן די ערשטע פליטים פון ליטע. גרויסע ליטווישע לאסט־אויטאס און אויטאבוסן זיינען געווען פול געפאקט מיט יידן, באזונ־דערס יוגנטלעכע. זיי טאקע האבן איבערגעגעבן די ערשטע גרוסן: דער דייטש יאגט מיט א שרעקלעכן טעמפא פאראויס דורך ליטע אויף ווייסרוסלאנד, מאכט חרוב אויף זיין וועג אלץ.

פון אלע שטעט און שטעטלעך, וואו ס'האבן זיך געפונען יידן – האט מען זיך אלאז געטאן אויף מזרח. עלטערן האבן געהייסן די קינדער אנטלויפן, קינדער האבן געש־לעפט עלטערן. ס'איז געווען א שרעקלעכער, משוגענער מישמאש. מען איז געלאפן פאראויס, מעט האט זיך ניט אומגעקערט. אויף ראווערן, אויף פורן און מערסטנס צפופוס, ווי מען שטייט און גייט, איז מען געלאפן, ממש געלאפן. אן אטעם, אויף פאלאצק. אין פאלאצק האט מען א סך פארהאלטן ווי ״אומגעווונטשענע עלעמענטן״ און עס האט יעדן געדראט א קויל, פון מ.ק.וו.ד. האט מען זיך טאקע ארויסגעדרייט ווי עס איז, מיט ניסים, און ווייטער געלאפן ביז וויטעבסק.

אין וואגאנען מיט שטיין קוילן, מיט האלץ, אויף די דעכער פון וואגאנען האט אונדזער עולם זיך צעשאטן איבער די שטעט פון טיף רוסלאנד, צעשפרייט און פאר־ווארפן אויף טויזנטער קילאמעטערס ווייט פון די היימען.

אין סוף 1941 און אנהויב 1942 האט זיך אנגעהויבן די מאביליזאציע אין דער ליטווישער דיוויזיע. א סך פון אונדז, בתוכם דער שרייבער פון די שורות, זיינען אליין געגאנגען צו די מיליטערישע קאמענדאנטן און געבעטן, מען זאל זיי פרייוויליק שיקן אויף די פראנטן. יעדער האט געוואלט מיט געווער אין האנט נעמען אנטייל די קאמפן קעגן דייטשישן רוצח.

עס זיינען געווען אזעלכע ראיאנען און ערטער, ווו די פליטים זיינען געקומען בעטן ביי דער ארטיקער מאכט, מען זאל זיי אפשיקן אלס פרייוויליקע אין דער ליטווישער דיוויזיע, האבן יענע זיך שטארק נישט פאנאנדערגעקליבן אין דער געאגראפישער קארטע און ביז אן אויפקלערונג האט מען דערווייל געשיקט דעם עולם אין אן ארבעטס לאגער.

אין גארקאווער אבלאסט, אין שטעטל באלאכנא, האט זיך אנגעהויבן די ארגאניזאציע פון דער 16־טער ליטווי־שער דיוויזיע. דארט האבן זיך אנגעהויבן צונויפקומען פון אלע עקן רוסלאנד ליטווישע בירגער, פליטים, ס'רוב גערופענע דורך אן אפיציעלן אויפרוף עס זיינען געווען אויך א סך, וועלכע זיינען געקומען פרייוויליק דירעקט אין שטאב פון דער דיוויזיע.

דארט, אין קאראנטין און אין רעגיסטריר־שטאב, האבן זיך געטראפן חברים, וועלכע זיינען געווארן צעשיידט אין די טעג פון אנטלויפן, פון באמבארדירונגען. מיט גרויס פרייד האט מען זיך געהאלדזט, געקושט און דער־ציילט אייגענע איבערלעבונגען.

יעדן טאג פלעגן קומען אלץ נייע און נייע טראנספארטן מיט מענטשן. און ס'איז געווארן א דיוויזיע פון דריי פוסגייער־פאלקן, אן ארטילעריע פאלק, קעגן טאנק־דיוויזיאס, סאפיארן און אויך אנדערע געהילף איינהייטן. מיט גרויס חשק האט דער עולם געלערנט די מיליטע־רישע תורה. אין א שנעלן טעמפא זיינען פארגעקומען די מיליטעריש ־ צוגרייטונגען, אפט פלעגט מען ארויספארן אויף טאקטישע איבונגען. אויפן פעלד האבן מיר דערזען אז איבער 80 פראצענט פון די סאלדאטן זיינען געווען יידן, פון ווילנע און אנדערע ליטווישע שטעט. א גרויסער פראצענט יידן איז אויך געווען צווישן די אפיצערן. אין א סך טיילן קלענערע, ווו סיי די סאלדאטן און סיי די אפיצירן זענען אין 99 פראצענט געווען יידן, פלעגן די קאמאנדעס אין איבונגען, טעארעטישע און פראקטישע, פארקומען אין יידיש.

דער זומער איז געווען זייער א הייסער. הייס און אינטענ־סיוו זיינען אויך פארגעקומען די מיליטערישע צוגריי־טונגען, און ווער וואלט דאס געקענט גלויבן, אז דא אין באלאכנא, גארקעווער געגנט – נאך א שווערן טאג מילי־טערישע איבונגען, האבן מארשירט די ליטווישע איינ־הייטן אין מונדירן פון רויטארמייער און געזונגען: ״שאו ציונה״. אזוי איז עס געווען. דאס איז געווען א שטאלץ, אן אנזאג דער וועלט, אז מיר זיינען דא און גרייטן זיך מוטיק אין קאמפף.

אין חודש אויגוסט 1942, האט די דיוויזיע געקראגן א באפעל ארויסמארשירן אין פולער קאמפס־גרייטקייט. דער מארשרוט איז געווען: באלאכנא, גארקי, מאסקווע, סיערפוכאווא, טולע.

די דייטשן זיינען אקארשט אפגעטריבן געווארן פון טולע. ס'האבן זיך נאך געריכערט הייזער, באריקאדן און איינ־ריכטונגען קעגן טאנקען. דא האבן מיר דערזען צום ערשטן מאל די חרובע שטעט און דערפער, אפגעווישטע פון דער ערד. מיר זיינען געשטאנען אין טולער געגנט, אין היס־טארישן דארף יאסנאיא פאליאניא, ווו ס'געפינט זיך דער

קבר פון לעוו טאלסטאי. אלץ צעבערענט און צעשמעמערט.

ס'איז געווען אקוראט די צייט, ווען די דייטשן האבן געגרייט די גרויסע אפענסיווע אויף מאסקווע. די 16־טע ליטווישע דיוויזיע איז שוין געווען אין פולן קאמפלעט און גרייט צום קאמף. אין דעצעמבער 1942 איז די דיוויזיע אנגעשלאסן געווארן אין דער 3־טער ארמיי – בראנסקער פראנט. גראד אין יענער צייט האבן זיך שוין אנגעהויבן קאמפן ביי סטאלינגראד און דאן קריגן מיר דעם באפעל ארויסצוגיין אויף דער ערשטער ליניע. אין דארף סוקמאנאווא האט מען פארטיילט ווינטער־זאכן און היידא אין וועג.

עס איז געווען א שווערער ווינטער. שטארקע פרעסט און גרויסע שנייען. קיין זכר נישט פון קיין וועגן. פון 14־טן ביזן 19 טן פעברואר אין משך פון די פינף נעכט, איז מען געגאנגען ביי 70 ק"מ א נאכט אין דער ריכטונג צום פראנט. דאס זיינען געווען אויסערגעוויינלעך שווערע מארשן. דורך פארברענטע דערפער, גוססדיקע דייטשישע סאלדאטן אויף די וועגן, ברענענדיקע טאנקען. די שטאט רוסקי־בראד איז געווען פולשטענדיק אפגעווישט פון דער ערד.

עס זיינען אפגעשטאנען פון אונדז די אינטענדאנטור אפטיילונגען און דאס וויכטיקסטע, דערנערונג און אמוניציע. דער באשטימטער פונקט פארן אנהויבן דעם קאמף מיט די דייטשן איז געווען אלעקסייעווקער ראיאן. אבער א טאג פארן ארייַן אין קאמף, ווען א טייל פון דער איינהייט האט זיך מאסקירט אויף א פרייען פעלד, האבן שוין די דייטשן אונדז מכבד געווען מיט א באמבארדירונג פון צוואנציק עראפלאנען. עס זענען געווען פארוווּנדעטע און געהרגעטע.

די דייטשן האבן פארנומען א גוטע סטראטעגישע פאזיציע אויף א בארג, וועלכן זיי האבן באגאסן מיט וואסער, כדי פון פראסט זאל ער ווערן גליטשיק און נאך מער באשווערן דעם צוטריט. דער דיוויזיע איז געגעבן געווארן דער באפעל אנצוהויבן דעם אנגריף אויפן שונא, וועלכער האט געהאט אן ערנסטע איבערוואג סיי מיט זיין סטראטעגישער פאזיציע, סיי אין אמוניציע.

אונדזערע איינהייטן האבן אין דעם פארביסענעם שלאכט ארויסגעוויזן אומגעהויערע גבורה. זעקס טעג האבן מיר געשטורעמט דעם שונא'ס פאזיציעס. דעם 28־טן איז געקומען א באפעל צו פארפעסטיקן זיך און אננעמען פארטיידיקונגס פאזיציעס.

אין די שלאכטן האבן מיר אויך געליטן שווערע פארלוסטן

אין דער אויבן דערמאנטער צייט האט די 16־טע ליטווישע דיוויזיע געהערט צום פראנט, מיט וועלכן עס האט אנגעפירט גענעראל ראקאסאווסקי, צו דער 48־סטער ארמיי פון גענעראל ראמאנענקא. דאס איז געווען איינע פון די וויכטיקסטע און געפערלעכסטע אפשניטן. די דייטשן האבן געבראכט אהין זייערע בעסטע כוחות. די נייעסטע מעכאניזירטע אויסשטאטונג, און אומגעהויערן לופטפלאט. עס האט זיך דאך געהאנדלט אין אריאל און קורסק. די ליטווישע דיוויזיע איז געשטאנען אין פאנסקאיא, ניקיטאווקע און ראיאן פון אלכאווקע.

ווען ס'האבן זיך אנגעהויבן די שווערע שלאכטן איז הימל און ערד געווען איין שטיק פייער.דאס איז געווען א טייל פון דער גרויסער דייטשער אפענסיווע אויף מאסקווע. דא האבן זיי אויך באקומען דעם ערשטן ערנסטן קלאפּ.

ביז דעם 23־סטן יולי 1943 האט די ליטווישע דיוויזיע שטאלץ איינגעהאלטן אירע פאזיציעס און איז אפילו אוועק פארויס אויף 120 ק"מ, באפרייט מער ווי 60 באפעלקערטע פונקטן, גענומען צוועלף גרויסע מאגאזינען מיט געווער כעמישע אויסשטאטונג, ברענשטאף א.א.וו. דערגייענדיק צום דארף "ליטווא" איז די ליטווישע דיוויזיע אפגעשיקט געווארן אין רעזערוו.

א סך יידישע בחורים זיינען אין די קאמפן געווארן פארוווּנדעט און העלדיש געפאלן אין קאמף זייערע נעמען וועלן ווערן אויסגערעכנט אין א באזונדערע

נעמען פון מאריאמפאלער וועלן זיינען געפאלן אין די רייען פון דער 16 טער דיוויזיע. ווערן אויסגערעכנט אין א באזונדערע רשימה.

2018 קעמפער זיינען באשענקט געווארן פאר זייערע העלדישע מעשים מיט ארדנס און מעדאלן, דער גרעסטער טייל זיינען עס געווען יידישע בחורים און מיידלעך.

דעם 12־טן אוגוסט 1943. איז די דיוויזיע שוין געשטאנען אויף אפרו אין טולער ראיאן: אין די וועלדער ארום שטשאקינא און יאסנע פאליאנע. עס זיינען ווייטער קאמפלעקטירט געווארן די איינהייטן מיט מענטשן און טעכנישער אויסשטאטונג.

דא האט אונדז באזוכט דער ליטווישער אנסאמבל פון טענץ און געזאנג. ווי גרויס איז געווען די פרייד, ווען כ'האב דערזען צווישן די זינגער און טענצער טייבעלע קוריצקי. זי האט דא מיט איר צארטער שטימע און פאלקס רעפערטואר אנגעפילט די הערצער פון די סאלדאטן מיט פרייד און מוטיקער שטימונג. נישט ווייניקער האט זיך טייבעלע דערפרייט מיט אונדז, גוט באקאנטע און לעבעדיק געבליבענע "זעמליאקעס". זיינען מיר געזעסן מיט טייבעלען אויף די באן רעלסן (דער וווין־ארט פון אנסאמבל איז געווען א וואגאן), געקאכט קאשע אין א סאלדאטסקע קעסעלע און זיך דערמאנט די נישט לאנגע פארגאנגענהייט. דערמאנט די אומגעקומענע אין דער דיוויזיע. גערעדט וועגן די אומקלארע ידיעות, וואס קומען אן פון אונדזערע אמאליקע היימען.

פון 6־טן אקטאבער ביזן 23־טן איז די דיוויזיע יעדן טאג אין קאמף און גייט פארויס.

דעם 28־טן נאוועמבער זיינען מיר אויפן וויעבסק־נעוועלער שאסיי. שווערע קאמפן מיט דייטשע מאטאריזירטע אפטיילונגען. אלע אפטיילונגען פון דער דיוויזיע,

אלע אירע איינהייטן, ווערן אריינגעצויגן אין די קאמפן און די היטלעריסטן ווערן ווייטער געטריבן אויף מערב. דערגייענדיק צו גאראדאק (ווייס רוסלאנד), ווערט ארומגערינגלט א גרויסער דייטשישער כוח. און מיט דעם ווערט פארענדיקט נאך איין גוט־געפלאנטע ארומרינגלונג פון דייטשישע כוחות אויפן ווייס־רוסישן פראנט.

כמעט אן קאמפן זיינען מיר אנגעקומען אין דער געגנט פון דער שטאט שאוול. דער חורבן, וועלכן מיר האבן

געטראפן אין וועג האט אונז ניט נידערשלאגן. אין יעדן פון אונז האט זיך געשטארקט דער ווילן צום קאמף, צו נקמה אין די מערדער פון אונזער פאלק. דער קאמאנדיר פון אונזער פאלק – ליסענקא – וועלכער איז אומגעקומען הינטער שאוול און באערט געווארן מיטן ארדן "העלד פון ראטנפארבאנד" האט געזאגט צו אונז: "איר זייט אויף אייער ערד, חברה, האלט זיך און נעמט נקמה!"

דער לינגמיאנער בנימין זעליקאווסקי האט ווי א העלד זיך אויסגעצייכנט אין אלע קאמפן פון דער דיוויזיע. איז טאקע נישט אומזיסט זיין מונדיר געווען באצירט מיט ארדענס און מעדאלן. ס'האט אבער דער גורל געוואלט, אז גראד דא ביי די קאמפן פון פארסירן דעם טייך דוביסע, זאל אים א פיינדלעכע קויל טרעפן גלייך אין הארץ. זיין קבר געפינט זיך נישט ווייט פון דער בריק, אויף דער דוביסע ביים שאסיי שאוול־קיעלמי. אפטרייבנדיק די דייטשן פון שאוול, ווו עס האבן זיך געפירט פארביסענע קאמפן, צוליב דער סטראטעגישער אייזנבאן־ליניע אויף ריגע, זיינען אויך ניצל געווארן עטלעכע יידישע משפחות. אויסגעהונגערטע און פארמאטערטע האבן זיי אויסגעזעען ווי אקארשט ארויס פון קבר. האבן טאקע די יידישע חברה אויסגעגנוצט דאס ביסל צייט, וואס מען איז געשטאנען אין שאוול, ווארטנדיק אויף ווייטערדיקע פאראָרדענונגען, און האבן געהאלפן מיט וואס נאר מען האט געקענט.

דער ווייטערדיקער וועג פון דער דיוויזיע איז געווען באפרייען זשעמאיטיע און קלייפעדע. די היטלעריסטן האבן אנגעווענדעט זייער שווערע טאנקן "פערדיגאנדן" און "טיגרען", גירויסע אפטיילונגען פון אוויאציע.

מיט גרויס גבורה זיינען אפגעשלאגן געווארן אלע דייטשישע אנגריפן. מען איז געגאנגען פאָרויס, פארכאפנדיק גאנצע אפטיילונגען מיט דייטשישע געפאנגענע.

אין אקטאבער האבן זיך אנגעהויבן די שלאכטן פאר קלייפעדע, פארן שאסיי טילזיט–קלייפעדע. דארט איז געשטאנען די בארימטע דייטשישע טאנקן־דיוויזיע אויפן נאמען אפן "הערמאן געורינג" און די טילזיטער ארמיי שול. און נאך מאטאריזירטע מיליטערישע אפטיילונגען זיינען געשטאנען אויפן אפשניט, ווו ס'האט זיך געפונען די ליטווישע דיוויזיע.

דעם 31־סטן אקטאבער קריגט די דיוויזיע דעם ארדן "רויטע פאן" – פאן דער גבורה אין די קאמפן אויף דעם אפשניט פון קלייפעדע – טילזיט.

דער דוגלישקער בחור הירש ארשפאל איז באערט געווארן מיט דעם העכסטן ארדן "גאלדערנער שטערן" און מיטן טיטול "העלד פון ראטנפארבאנד". די דיוויזיע קריגט אויך דעם נאמען "קלייפעדער דיוויזיע".

דריי טעג האט הירש ארשפאל אליין מיט זיין הארמאט געבראכט דייטשע טאנקען און אנגעפילט דעם שטח מיט געהרגעטע דייטשע סאלדאטן. ערשט אויפן פערטן טאג איז געקומען הילף. אלס אויסצייכנונג אין דעם דאזיקן שלאכט האט ער באקומען דעם מעדאל און טיטל "העלד פון ראטנפארבאנד";

דער ווייטערדיקער וועג פירט קיין לעטלאנד.

די ליטווישע דיוויזיע האט פארנומען די פאזיציעס ביי קורלאנד. דאס איז א זומפיקע, בלאטיקע געגנט, אן וועגן, אן שאסייען. מען האט געמוזט פלאסטערן וועגן פון האלץ און ברעטער, כדי א מאשין זאל קענען דורכפארן. דאס זיינען געווען שווערע חדשים פון קאמף מיטן פארביסענעם שונא, וואס האט זיך נישט געוואלט אונטערגעבן, אפילו נאך דער קאפיטולאציע.

סיאמקע שולץ פון אינגאלין איז געווען 16½ יאר ווען ער איז פארהאלטן געווארן אויף אן אויספארשונג דורך דער אוזבעקישער מיליץ. ער האט געטענה'ט אז ער איז אנטלאפן פון ליטע אבער עס האט גענומען צייט ביז די אוזבעקישע מיליץ האט אויפגעקלערט וואו עס איז ליטע און וואס איז ליטע. האט פאסירט א נס אז מען האט זיך דערמאנט אן א ליטווישן פארשטייער, וועלכער זוכט זיינע בירגער צו שיקן אין דער ליטווישער דיוויזיע. האט זיך טאקע שולץ מיט גרויס פרייד זיך מאביליזירט אין דער ליטווישער דיוויזיע. האט זיך טאקע שולץ מיט גרויס פרייד זיך מאביליזירט אין דער ליטווישער דיוויזיע.

אין 1944 ביים שאוולער פראנט שיקט מען אריבער שולץ'ן אויף אינטענסיווע אפיצערן קורסן. פאר זיינע העלדישע טאטן האט ער באקומען אייניקע ארדנס.

* * *

זאלן דא אויך דערמאנט ווערן די נעמען פון נאך צוויי יידישע קעמפער, וואס האבן געקראגן דעם טיטל "העלד פון ראטנפארבאנד" דאס זענען: שוראס און ווילענסקי.

פון דער גאנצער דיוויזיע האבן זיך אויסגעצייכנט זעקס וועלכע האבן געקראגן דעם העכסטן ארדן און טיטל "גאלדערנער שטערן" און "העלד פון ראטנפארבאנד" ס'איז כדאי צו באצייכענען, אז פון די זעקס

איז: איינער אן אוקראינער, איינער א רוס, איינער א ליטווין און דריי יידן.

לייבל טייץ איז געווען א קאמאנדיר פון א קעגן־טאנקן־הארמאט. דאס איז געווען אין קורלאנד. די דייטשן האבן געעפנט א פייער אויף זיין פונקט, ווייל זיין הארמאט האט שטענדיק געטראפן אין ציל און ער פלעגט זיי ניט לאזן אויפהויבן דעם קאפ. פון דעם שטארקן דייטשן פייער האבן זיך אלע צולאפן און לייבן טייץ איז געבליבן אליין. וועגן זיין גבורה האבן זיך ארויסגעזאגט היכגעשטעלטע אויף דער 4־טער סעסיע פון העכסטן סאוויעט ביי דער ליטווי־שער רעפובליק, האט אין זיין רעדע דער גענעראל מאיאר מאציאוסקאס צווישן אנדערע געזאגט:

– איך וויל דא פאר אייך, חברים דעפוטאטן, פאר־שטעלן אייניקע פאקטן פון גבורה, וואס די סאלדאטן און קאמאנדירן האבן ארויסגעוויזן קעמפנדיק אין אונדזער ליטווישער איינהייט. געפינענדיק זיך אין קורלאנד האט באוויזן גרויס העלדישקייט דער קא־מאנדיר פון הארמאט, חבר טייץ. די באדינונג פון זיין הארמאט האבן מיט גראנאטן און אויטאמאטישן געווער אפגעשטויסן פיר אנגריפן פון שונא. נאך דעם האבן זיך באוויזן די דייטשישע טאנקען "טיגע־רס". דער חבר טייץ האט העלדיש געקעמפט מיט זיי. ווערנדיק שווער פארוואונדעט, האט ער נישט אויפגעהערט צו קעמפן און נאך באוויזן צו צעשטערן צוויי "טיגערס".

אויסגייענדיק פון די וואונדן האט טייץ געזאגט: – "איך האב אויסגעפילט מיין לעצטן באפעל".

אין צייטונג סאוויעטסקאיא ליטווא" פון 4־טן אויגוסט 1945 ווערט צווישן אנדערע געזאגט:

"פיר געפערלעכע אנגריפן פון דייטש האט אפגע־שטויסן דער קאמאנדיר פון הארמאט, חבר טייץ מיט זיין באדינונג. א שווער פארוואונדעטער איז טייץ נישט אראפ פון שלאכט־פעלד פארזעצנדיק זיין גבורה, און צעשמעטערט, נאך צוויי שווערע דייטשישע טאנקן".

דער סיערזשאנט לייבל טייץ פון סוועצניאן, האט זיין לעצטן ארדן צו באדויערן שוין נישט געזען. ער איז אבערגעשיקט געווארן דער פאריתומטער משפחה ווי אן אנדענק, דער הויכער ארדן "פאטערלענדישער מלחמה 1־טע מדרגה".

אין די קורלאנדער בלאטעס האט מען געפייערט דעם טאג פון נצחון. דעם 9־טן מאי 1945, באגינען, האבן אנגעהויבן אנקומען טעלעפאנישע מעלדונגען פון די פוסגייער אקאפעס, אז דייטשן הענגען ארויס ווייסע פענדלעך אויף זייערע ביקסן. עס האט זיך אנגעהויבן פון ביידע זייטן א שיסעריי מיט קאלירטע ראקעטן. קאפיטולאציע פון דייטש! נצחון און סוף פון דער מלחמה!

שבתאי גארבאראוויץ, אביטוריענט פון העברעאישער גימנאזיע אפיצער אין רויטער ארמיי – באפרייער פון מאריאמפאל

ר' שלמה דער דיין

דר. ש. מ. מלמד

א הויכער, שלאנקער, לאנגזאם זיך־באוועגנדער ייד מיט א קליין שווארץ בערדל און אנגעטאן אין א לאנגער, שווארצער קאפאטע, גייט פון בית־מדרש אהיים. די מענטשן אין שטעטל ווייסן, אז איצט איז דער זייגער צוועלף. אין שטעטל זאגט מען ניט איינס אזייגער, צווי אזייגער, דריי אזייגער, נאר א שעה, צווי שעה, דריי שעה נאך דעם, ווי ר' שלמה איז גע־גאנגען אין בית־מדרש, ווייל ער איז געווען דער ערשטער צוקומען אין בית־מדרש, אזוי ווי ער איז געווען דער לעצטער אוועקצוגיין.

ר' שלמה איז געווען די באקאנסטע און באליבטסטע פיגור אין שטאט, ער האט מיט קיינעם ניט פיל גערע־דט. ער איז געווען אזא גרויסער שוויגער, ווי ער איז געווען א גרויסער למדן. ער האט געהאלטן, אז ווען מען רעדט, רעדט מען זיך אפט אויס נארישקייטן און אמאל אויך רכילות און לשון הרע. דערפאר איז די בעסטע זאך רידן אזוי ווייניק, ווי מעגלעך. אין שטאט – די שטאט איז געווען מאריאמפאל – זיינען געווען פיל מענטשן, וועלכע האבן מיט ר' שלמהן קיינמאל א ווארט ניט גערעדט. זיי האבן אים נאר פון ווייטן העפלעך באגריסט. ער האט אויף דעם גרוס געענטפערט מיט א פריילעכן און ברייטלעכן גוטן טאג – אדער זייט געזונט – און איז ווייטער געגאנגען. באלד נאך דעם ענטפערן פון גרוס איז דער שמייכל פון זיינע ליפן פארשווונדן און אויף זיין פנים איז ווידער געווען אויסגעגאסן א טיפער ערנסט און א שטילער טרויער.

פון די פיר און צוואנציק שעה אין מעת־לעת האט ר' שלמה פארבראכט זעכצן שעה אין בית־מדרש אדער ביים זיצן אין דערהיים און לערנען און 4 שעה א טאג אויפן גאס און 4 שעה שלאפן. גאנץ גלייך ווי פרי א ייד איז ניט געקומען אין בית־מדרש צום ערשטן מנין, האט ער שוין געפונען ר' שלמהן שטיין אין א ווינקל פאר א שטענדער און לערנען און שפעט ביינאכט, ווען די שטעטל האט שוין געכראפעט, האט נאך דער צופעליקער פארבייגייער פארן בית־מדרש געזען א שימער פון ליכט דורך די גרויסע פענצטער און ער האט דערהערט ר' שלמהס זיסן קול... ר' שלמה איז נאך געזעסן אליין און געלערנט. און ער האט ליב געהאט צו זיצן אליין אין בית־מדרש און לערנען אויפן קול. ווען מענטשן האבן אנגעהויבן קומען אין בית־מדרש, האט ער זיין קול אראפגעלאזן און געלע־רנט אין שטילן. קיינער האט אים אין לערנען ניט געשטערט, סיידן מען האט אים געדארפט פרעגן א שאלה.

ר' שלמה דער דיין
צייכנונג: מאקס באנד

אלס דיין איז ער געווען א גוואלדיקער מקיל. עס איז אמאל פארגעקומען, אז ביי אן ארעמאן א קצב אין שטאט איז פאר פסח טריף געווארן אן אקס, וואס ער האט געקויפט מיט דעם נדן פון זיין טאכטער. אין הויז פון ארעמען קצב איז געווארן א שרעקלעכע יללה – א קלייניקייט די מיידלס נדן און דערצו נאך דער נדן פון א בת יחידה איז אוועק מיטן רויך. דער קצב איז געווען פארצווייפלט און די טאכטער האט געהאלטן אין איין חלשן. די מאמע האט זיך געהאלטן אין איין רייסן די האר פון קאפ. אין זייער פארצוויפ־לונג זיינען זיי געלאפן צו ר' שלמהן. ר' שלמה האט זיי אויסגעהערט, איז גלייך אוועק אין בוינע, אליין דורכגעזוכט דעם אקס און איז געלאפן צו ר' אליהו קלאצקין. דער רב איז אויך פארצווייפלט... וואס זאל מען טאן? האט ר, שלמה געזאגט צום רב: – רבי לאזט מיר נעמען די אחריות... דער רב האט א ווילע אנגע־קוקט אים מיט א פנים פול רחמנות און סימפאטיע און געזאגט: – גוט, נעמט די אחריות. און ר' שלמה האט געפסקנט, אז דער אקס איז כשר...

אין א שיינעם זונטאג פארמיטאג האט ר' שלמה איבערראשט די שטעטל, ארויסגייענדיק פון בית־מדרש פיל פריער ווי שטענדיק. די מענטשן האבן מורא געהאט, אז ר' שלמה איז ניט געזונט געווארן און זיי האבן אנגעהויבן אים נאכגיין, מיינענדיק, אז ער גייט אהיים. אבער ר' שלמה האט זיי נאך מער איבערראשט: אנשטאט צו גיין אהיים איז ער געגאנגען אויפן מארק, וואס איז געווען געפאקט מיט פויערשע

פורן און פערד, האט זיך געלאזט צו א יידן, וועלכער איז געווען א פערד־הענדלער, און יעדע האבן אנגע־הויבן באטראכטן די פיל פערד, וועלכע זיינען געווען אפגעשפאנט פון די וועגענער. ביידע זיינען געשטא־נען און באקוקט איין פערד. דער פערד־הענדלער האט אנגעהויבן קוקן די פערד אין מויל, אויפגעהויבן די פערדס פוס און ר׳ שלמה האט אלץ נאכגעפאלגט מיט דעם גרעסטן אינטערעס. ענדלעך האט דער פערד־הענדלער צוגערופן דעם אייגנטימער פון פערד, זיך מיט אים באדונגען וועגן פרייז, דעם פערד אפגעקויפט און ער צוזאמען מיט ר׳ שלמהן האבן זיך א לאז־געטאן מיט דעם פערד איבער די גאסן און געסלעך, ביז זיי האבן דערגרייכט די שטוב פון עלי דעם בעל־עגלה. ר׳ שלמה האט דעם בעל־עגלה איבערגעגעבן דעם פערד, אים געווונטשן גליק און איז צוריק אוועק אין בית־מדרש. ר׳ עלי דער בעל־עגלה האט געהאט אן אלטע שקאפע, וואס איז געפאלן, שלעפנדיק זיין פור, און ער איז געבליבן אן א פערד און אן פרנסה פאר זיין גרויסער משפחה. ער האט זיין אומגליק דערציילט ר׳ שלמהן, און ר׳ שלמה האט אים נאר געזאגט: – זארג ניט, גאט וועט העלפן, און ער האט אים געברא־כט א פערד פאר זיין פור...

שפעטער האט מען אין מאריאמפאל זיך דערוווסט, אז ר׳ שלמה איז אוועק צום גביר פון שטאט און אים געהייסן באצאלן דאס געלט, וואס דער פערד־הענ־דלער האט אויסגעלייגט – פינף און צוואנציק רובל, און דער גביר פון שטעטל האט זיך ניט געלאזט צוויי מאל בעטן און האט באצאלט...

ר׳ שלמה איז געווען כמעט א האלב יארהונדערט דער דיין פון מריאמפאל. מאריאמפאל איז נאך אלעמען א ליטווישע קליין שטעטל און מאריאמפאלער דיינות איז ניט אזא גוואלדיקע זאך און דאך איז ר׳ שלמה געווען איינע פון די גרעסטע פיגורן פון ליטווישן יידנטום פאר די לעצטע פופציק יאר, ווייל נאך מער ווי ער איז געווען אינטערעסירט אין כשרע און טריפה אקסן, איז ער געווען אינטערעסירט אין טריפה מענטשן, און כשרן א מענטשן איז געווען פאר אים פיל וויכטיקער, ווי כשרן אן אקס. ער איז געווען אן אבי יתומים ודיין אלמנות. ער איז געווען א ייד מיט דעם מוח פון א ליטווישן למדן און מיט דער נשמה פון א צדיק און זיינע צדקות איז באשטאנען ניט אין זיך אפזועדן, אפנויגן פון לעבן נאר אין זוכן אויסבעסערן און פארשענערן דעם לעבן. ער איז געווען דער עכטער אומפארפעלשטער יידישער מאראליסט. ר׳ שלמה דער דיין האט קיינמאל ניט געהאלטן קיין דרשות און רע־דעס און האט קיינמאל ניט געשריבן א ווארט פאר צייטונגען, אויב ער האט געשריבן האט ער געשריבן תורה או קיינמאל זיין

תורה און קיינמאל זיין תורה ניט געדרוקט, ווײַלער, איז געווען זייער באשיידן און דאך האט מיט אים געק־לונגען א וועלט – נאטירלעך די יידישע וועלט – ווייל ער איז געווען א מאראלישע פערזענלעכקייט, וועלכע ווערט געבוירן נאר איינמאל אין הונדערט יאר.

איך האב ר׳ שלמהן געקענט זייט מיין יינגסטער קינד־הייט, ווייל ער און מיין פאטער זיינען געווען חברים, א חוץ דעם איז מיין פאטער געווען דער איינציקער אינטימער חבר פון ר׳ שלמה דיין. מיין פאטער איז אויך אין זיין פיזישער דערשיינונג געווען ענלעך צו ר׳ שלמהן – הויך און שלאנק, נאר מיט א לאנגער, שוואר־צער בארד, און ווי ר׳ שלמה איז ער אויך געווען א גרויסער שווייגער. אין די זומערדיקע שבתים נאכ־מיטאג פלעגן זיך ביידע דערלויבן דעם פארגעניגן ארויסצוגיין שפאצירן אויסערן שטאט אויפן שאסיי.

מיין פאטער איז שטענדיק באשטאנען אויף דעם, אז איך זאל מיטגיין. איך־האב געמוזט פאלגן, ביידע הויך־געוואקסענע מענער פלעגן גיין אין לאנגזאמע שריט און שטילערהייט, כמעט אויף שטום־לשון ריידן וועגן א תורה־ענין. איך בין געווען צו יונג צו פארשטיין, וואס זיי האבן גערעדט, נאר איך ווייס, אז זיי האבן גערעדט שווערע און טיפע ענינים אין לערנען. זיי האבן גערעדט און ניט גערעדט, און זיי האבן אויסגע־גליכן זייערע דיפערענצן מער אין א ווונק־שפראך, ווי אין ווערטער־שפראך, און נאר ווען עס האט אנגע־הויבן ווערן טונקל, האבן זיי זיך אומגעקערט און געגאנגען דירעקט אין בית־מדרש, ווו דער מגיד האט גראד פארענדיקט זיין דרשה. איך האב אלזא געהאט א געלעגנהייט צו באאבאכטן ר׳ שלמהן פון דער נאענט און איך האב אים שוין אלס קינד אזוי ליב געהאט, ווי מיין אייגענעם פאטער, ווייל ער איז גע־ווען א פרומע און גוטע נשמה און ווייל ער האט פאר מיין דערציאונג געזארגט ניט ווייניקער ווי מיין איי־גענער פאטער. איך האב אלס קינד אין חדר געלערנט מיט התמדה, ווייל איך האב געוווסט, אז ניט נאר וועט מיר דער טאטע פארהערן, נאר ר׳ שלמה אויך, און ר׳ שלמה האט מיר אפט פארהערט און יעדעס מאל נאכן פארהערן האט ער מיר געגעבן א קניפ אין באק אלס צייכן פון צופרידנקייט. און דאן איז דער טאטע געווען אויף מיר שטאלץ און אלע טאטעס אין שטעטל האבן מיין טאטן מקנא געווען.

איך ווייס ניט צי ר׳ שלמה איז געווען א חריף, אבער א מאן, וועלכער האט דערגרייכט אן עלטער פון אכציק יאר און איז געזעסן כל ימיו על התורה איז געוויס א גרויסער בקי. גרויסע בקיאים זיינען ניט קיין זעלטנ־הייט אבער ר׳ שלמה איז געווען א גאנץ אנדער סארט בקי – און דאס איז שוין זייער זעלטן – א מאן ווי ער, כמעט א פרוש מן החיים, איז געווען א גוואלדיקער בקי אין לעבן און האט זיך אינטערעסירט פארן לעבן, ווי ער האט זיך אינטערעסירט פארן לערנען. ער האט געוווסט וועלכן בעל־עגלה עס פעלט א שקאפע, וועלכער יתומה עס פעלט נדן וועלכער ארעמער פאטער האט ניט קיין שכר־לימוד פאר זיין קינד, ווער עס איז קראנק און האט ניט קיין געלט אויף א רעצע־פט און ווער עס האט יסורי־הנפש און מען מוז אים טרייסטן. דער שטילער שווייגעדיקער צוריקגעצוי־גענער ר׳ שלמה האט אלצדינג געוווסט, וואס עס קומט פאר אין שטעטל, און פאר אים ווייסן האט געמיינט, גיין העלפן. דערצו איז ר׳ שלמה געווען דער

באנקיר פון שטאט. ווער עס האט ניט געוווּסט ווו צו האלטן זיין געלט, האט אוועקגעטראגן זיין געלט צו ר׳ שלמהן. ביי ר׳ שלמהן איז געווען זיכערער ווי אין ״באנק אוף ענגלאנד״. די דאזיקע ״בקיאות״ אין לעבן צוזאמען מיט זיינע אנדערע גרויסע מעלות האט געמאכט ר׳ שלמהן פאר אן־אמתן גדול און איך האב אלעמאל אים באטראכט אלס איינעם פון די גרעסטע מענטשן פון מיין דור.

איך האב געהאט א סך רבי״ס – הערמאן קאהען, העברי בערגסאן, לודוויג שטיין, משה גאסטער, מאקס נארדוי – וועלט־בארימטע מענטשן, וועמען מען וועט נאך געדענקען פאר פיל דורות. אבער אלס דעם גרעסטן רבין מיינעם אנערקען איך ר׳ שלמה דעם דיין. ער האט אין מיר – דורך זיין גוטן ביישפיל – איינגע־ווארצלט דעם ווילן און די פליכט צו העלפן מיינע מיט־מענטשן און ווען איך האב ליב יידן און אלצדינג, וואס איז יידיש, איז עס ניט ווייל דערצו האט מיך געלערנט דער ציוניזם און אחד העם־נאציאנאליזם, נאר ווייל ר׳ שלמה דער דיין האט מיר נאך אלס קינד געוויזן וואס יידישקייט איז – א וועלט פון מילדער, זאנפטער, פרומער מענטשלעכקייט... א פאלק וואס ברענגט ארויס מענטשן, ווי ר׳ שלמה דער דיין, מוז זיין א גרויס פאלק, א פאלק אין וועלכן עס לעבן גוואלדיקע עטישע און אינטעלעקטועלע כחות און אזוי איז פאר מיר געווארן ר׳ שלמה א סימבאל פון אלצדינג, וואס איז גרויס, שיין, ערהויבן און טיף אין יידישן לעבן.

פון דרום אפריקאנער יאר־בוך
ראש השנה תשכ״א – 1961

דאקטוירים פון מאריאמפאל

ד״ר אליהו סעגאל

געבוירן אין מאריאמפאל אין יאר 1891. געלערנט אין א חדר און נאכדעם אין א רוסישער גימנאזיע. שטודירט מעדיצין אין דייטשלאנד – אין קעניגסבערגער און ווירטענבערגער אוניווערסיטעטן. געענדיקט אין יאר 1928. בעתן שטודירן האט א. סעגאל געהערט צו סטוד־ענטישע ציוניסטישע ארגאניזאציעס.

שוין אין יאר 1917 געווארן אן אקטיווער טוער אין דער ספארט־באוועגונג, בעיקר אין ווילנער יידישן ספארט־קלוב ״מכבי״.

א. סעגאל האט געפירט א. ברייטע פעדאגאגישע ארבעט אין די יארן 25־1924. געווען דער לייטער פון א לערער־סעמינאר ביי ״תרבות״. פון 1925־1930 אנגעפירט מיט דער העברעישער גימנאזיע אין ריגע. אין יאר 1931 זיך באזעצט אין קאוונע, ווו ער ווערט מאביליזירט אלס מיליטער־דאקטער אין דער ליטווישער ארמיי.

נאך דער דעמאביליזאציע ארבעט א. סעגאל ווי א דאקטער פון קראנקן־קאסע, איז אקטיוו אין קולטור־לעבן פון דער יידישער קאוונע, בעיקר אין דעם ספארט־קלוב ״מכבי״. אויף אלע קאנפערענצן פון ״מכבי״ טרעט ער ארויס מיט פארטראגן. ער איז דער ערשטער און איינציקער יידישער ספארט־דאקטער.

אין קאוונער געטא, ווו א. סעגאל פאלט אריין, פירט ער אן א געוויסע צייט מיט דער סאציאלער אפטיילונג. נאך דער ליקווידאציע פון געטא ווערט ער דעפארטירט אין דעם דייטשישן קאנצלאגער דאכאו. דארט דערוואַרט ער זיך די באפרייונג. אין יאר 1946 איז א. סעגאל עולה קיין ארץ ישראל. ארבעט ווי א שול־דאקטער אין תל־אביב, ווו ער שטארבט אין יאר 1963.

פאר דער מלחמה האט א. סעגאל געדרוקט ארטיקלען אין דער קאוונער ״אידישער שטימע״, ״אונזער עתיד״ און אנדערע צייטונגען. אין ישראל זענען געדרוקט געווארן זיינע ארטיקלען אויף מעדיצינישע טעמעס אין ״המשקיף״, ״חירות״, ״הארץ״, ״מעריב״ און ״ידיעות אחרונות״.

ד״ר בלודז ז״ל

ד״ר שמחה לאבענסקי

געבוירן אין מאריאמפאל אין יאר 1908. דארט געענדיקט א מיטלשול. אנגעקומען שטודירן מעדיצין אין קאוונער אוניווערסיטעט. דעם דאקטער־דיפלאם דערהאלטן אין יאר 1938. געארבעט אין ראסיינער יידישער סאנאטאריע פאר טובערקוליאז־קראנקע.

ווען ס׳איז אויסגעבראכן די דייטשיש־סאוועטישע מלחמה האט ער זיך באוויזן צו עוואקוירן אין דער טיף פון רוסלאנד. איז מאביליזירט געווארן און געדינט ווי א דאקטער אין דער ״ליטווישער דיוויזיע״. נאכן קריג זיך באזעצט אין ווילנע. געווארן פארוואלטער פון דעם שטאטישן טובערקוליאז־דיספאנסער. בעתן מיליטער־דינסט און פאר דער געוויסנ־האפטיקער מעדיצינישער ארבעט באקומען א ריי אויסצייכענונגען.
פריצייטיק געשטארבן אין ווילנע דעם 10טן יאנואר 1956.

ד״ר חיים מעדאליע

געבוירן אין פאפעליאן אין יאר 1891. געלערנט אין א חדר, שפעטער אין א רוסישער גימנאזיע אין ווילנע, וועלכע ער האט פארענדיקט מיט אן אויסצייכענונג. צוליב די באדינגונגען פאר יידן ביים אנקומען אין די רוסישע אוניווערסיטעטן איז ער אין יאר 1910 געפארן שטודירן מעדיצין אין דייטשלאנד – אין היידל־בערגער און לייפציגער אוניווערסיטעטן. שוין אין די סטודענטישע יארן שליסט ער זיך אן אין דער ציוניס־טישער באוועגונג. נאכן ערשטן וועלט־קריג קערט ער זיך אום קיין ליטע. האלט אויס די מלוכה־עקזאמענס אין קאוונער אוניווערסיטעט אין יאר 1923 און באזעצט זיך אין שטעטל דארביאן. ח. מעדאליע און זיין פרוי די צאן־דאקטערין יעטע טאן פארן אין עטלעכע יאר

ארום אריבער קיין מאריאמפאל, ווו ער ארבעט דערפאל־גרייך אלס טעראפעווט און קינדער־דאקער.

ח. מעדאליע און זיין פרוי זענען אקטיווע ציוניסטישע עסקנים, טוען א סך פאר דער הכשרה פון די חלוצים. זיי האבן שטענדיק געשטרעבט זיך צו באזעצן אין ארץ ישראל, און געהאט צוגעגרייט דעם באדן פאר זייער עליה – אוועקגעשיקט דעם זון אליהו אין לאנד. אין ישראל געפינט זיך אויך זייער טאכטער ז׳נטה שדה.

ד״ר ליאווע (לוי) שטיין

געבוירן אין יאר 1911 לעבן לאמזשע (פוילן). נאך דעם ערשטן וועלטקריג האבן זיינע עלטערן זיך באזעצט אין מארימאפאל. אין יאר 1928 האט ל. שטיין געענדיקט די מאריאמפלאלער העברעישע גימנאזיע, אין וועלכער ער האט באקומען א יידיש־נאציאנאלע און וועלטלעכע דערציונג. אין יאר 1935 ענדיקט ער אין קאוונע מעדיצין. ארבעט אין שטעטל פאנעמונעליס, דערנאך אין קלייפעדע

ווען די דייטשן האבן צוגענומען פון ליטא דעם קלייפעדער געביט, איז ער אריבערגעפאן קיין קאוונע און באקומען ארבעט אין דער אוניווערסיטעט־קליניק. בעת דעם ערשטן סאוועטניאר אין ליטע ארבעט ער אלס הויפט־דאקטער אין דער פאליקליניק פונעם ניעמאן־פלאט.

ווען ס׳איז אויסגעבראכן די מלחמה צווישן היטלער־דייטשלאנד און דעם סאוועטנפארבאנד, געלינגט אים זיך צו עוואקוירן אין דער טיף פון רוסלאנד.

ער ווערט מאביליזירט אין דער ארמיי – אין דער 16 טער ליטווישער דיוויזיע, און ווען ס׳ווערט געשאפן אין מאסקווע דער צענטראלער שטאב פון דער ליטווישער פארטיזאנער־באוועגונג, ווערט ער פון דער דיוויזיע אפגערופן און באשטימט פארן ממונה אויף דער פארזא־רגונג פון די ליטווישע פארטיזאנישע אטריאדן מיט מעדיקאמענטן און מעדיצינישע אינסטרומענטן.

אין יאר 1944 קערט זיך ל. שטיין אום קיין ליטא און ארבעט בין 1946 אין א מיליטערישן קראנקנהויז. דערנאך אין ער א לעקטאר אויף דער מיליטערישער קאטעדרע פון ווילנער אוניווערסיטעט.
אין עלטער פון 38 יאר איז ל. שטיין אינעם יאר 1950 געשטארבן פון א שווערער קראנקייט.

5–טער קלאס – 1925
מיטן לערער ח. ראזנבוים

קאמיטע פון
שילער פיארשטעלונג, העברעאישע
גימנאזיע יאנואר 1921

העברעאישע גימנאזיום אין מאריאמפאל.

אין מאריאמפאל איז געגרינדעט געווארען א העברעאישע גימנאזיום פיר שילער אונד שילערינען.

די גימנאזיום שטעלט זיך דעם ציעל צו געבען די תלמידים א גרינדליכע נאציאנאלע און אללגעמיינע בילדונג.

אויסער די אללגעמיינע למודים וועלכע ווערען געלערנט לויט דער פראגראם עקזיסטירענדע 8-קלאססיגע גימנאזיומס וועט אויך געגעבען ווערען אפאססענדער ארט אונד אבזונדערע אויפמערקזאמקייט פיר די אידישע למודים (דקדוק, תנ"ך, משנה, די אידישע ליטעראטור פון מיטעלאלטער און פון דער נייער צייט אונד היסטאריה).

פון דיא פרעמדע שפראכען וועלען געלערנט ווערען: דייטש, רוססיש, ליטוויש (פראנצייזיש—פרייוויליג).

צייטווייליג ~~ווערען געעפענט נור 6 קלאססען~~. די אונטעררייכטס שפראך פון אללע למודים אין די ערשטע פיער קלאססען—העברעאיש, אין פינפטען און זעקסטען פארלייפיג רוססיש.

פאר דיא געקוממענע פון דער פראווינץ ווערט איין בעזונדערע קאמיססיע צום קריגען וואהנונגען מיט בעקעסטיגונג.

דער שכר למוד: פיר איין שילער אדער שילערין—רובל 200

בעמערקונג: דיא יעניגע עלטערן וואס האבען מעהר אלס איין שילער: פיר דעם צווייטען 150 רובל,
פיר דעם דריטען—125 רובל.

די עקזאמענס הייבען זיך אן דעם 27-טען שבט (28-טען יאנואר).

ביטטעס אויפן נאמען פון דירעקטאר ווערען אנגענוממען ביז [illegible] שבט (דעם 22-טען יאנואר).

דער אדרעס: מאריאמפאל ד"ר מאקס מאיר (Dr. Max Mayer) אלטמארקט נומער 4 אין וואהנונג פון הערן גען.

Druckerei Sch. Neuman Kowno, Kaiser-Wilhelm str. 72.

מאריאמפאלער העברעאישע גימנאזיע

(א בריוו פון מאריאמפאל)

דער שווערער קריזיס פון העברעאישן שולוועזן אין ליטע האט אויך געטראפן אונזער מאריאמפאלער גימנאזיע, וואס איז די עלטסטע העברעאישע גימנאזיע אין ליטע. טראץ די שווערע באדינגונגען אונטערנעמט אבער די לייטונג פון גימנאזיע, מיטן נייעם דירעקטאר ה' א. לייפציגער בראש, ווי אויך די נאנט־שטייענדיקע געזעלשאפטליכע קרייזן, ענערגישע שריט די גימנאזיע איינצוהאלטן און איך צו פארפעסטיקן.

אזוי איז אנהויב יאר געגרינדעט געווארן א נייע געזעלשאפט "חברה לכלכלת הגמנסיון", וואס האט שוין אונטערנומען א ברייטע אקציע לטובת די גימנאזיע, ווי אויך געשטעלט א גרויסן אוונט מיט א גוטן דערפאלג. אויסערדעם איז באשלאסן געווארן דורכצופירן א ברייטע אקציע צווישן די אביטוריענטן פון גימנאזיע, וועמענס צאל עס איז גאנץ באדייטנד.

דעם דירעקטאר פון גימנאזיע איז אויך געלונגען שאפן ביי דער גימנאזיע אדאמען־קאמיטעט אויף צו זאמלען פאר שכר לימוד און באקליידונג פאר ארעמע שילער, ווי אויף איינצוהאלטן אן איי̆נגן קאנטאקט צווישן די אידישע מוטער און דער העברעאישער שול. דאס לעצטע איז באזונדערס ווינשנסווערט, איבערהויפט ווען מען נעמט אין אכט, אז אזא גרויסע צאל אידישע שילער באזוכן די היגע ניט אידישע גימנאזיע.

עס ווערט אויך פיל געארבעט אין הינזיכט פון הויבן די דערציאונג אין נאציאנאלן באוואוסטזיין פון די שילער. באזונדערס צו באצייכענען די ארבעט פארן קרן קימת צווישן די שילער און די טראדיציאנעלע קרן־קימת פייערונגען יעדן ראש חודש. פיל אויפמערקזאמקייט ווערט געשאנקען דעם דיבור עברי צווישן די תלמידים, אזוי ארום, אז אין פעדאגאגישן און נאציאנאלן זין ווייזט די גימנאזיע אויף א שטענדיקן פראגרעס.

די גימנאזיע וועלכע האט שוין א שם מיט אירע פיינע שילער־אוונטן האט אויך די לעצטע טעג אויך אויפגעפירט א באזונדערס געלונגענעם שפיל.

עס איז צו באדויערן, וואס די מאריאמפאלער גימנאזיע געפינט זיך נאך אין א געדונגענעם בנין, אין דער צייט, ווען אין שטאט פוסטעוועט א גרויסער קהל־שער בנין, דער אזוי גערופענער "מושב־זקנים".

טראץ אלע באמיאונגען איז די לאגע פון גימנאזיע זייער א שווערע, און נאך פיל וועט אויסקומען דער לייטונג צו קעמפן און ארבעטן כדי איר צו זיכערן א בכבודיקן קיום.

עס איז שוין אן אלטע טראדיציע אין דער מאריאמפאלער העברעאישער גימנאזיע (אגב די ערשטע אין ליטע) איינצוארדענען צוויי חנוכה אוונטן מיט א דורכאויס העברעאישער פראגראם. די אוונטן ווערן איינגעארדנט די לעצטע וואך פאר חנוכה, בכדי עס זאלן אין זיי קענען אנטיילנעמען אלע שילער, אויך די פראווינציעלע, וועלכע צופארן זיך אף חנוכה.

דער ערשטער אוונט, וועלכער ווערט איינגעארדנט ספעציעל פאר די שילער פון די אינגערע קלאסן און פאר סתם שול־יוגנט אין פארגעקומען דאנערשטיק דעם ל־טן דעצעמבער ד. י. און דער צווייטער, פאר די שילער פון די עלטערע קלאסן און די עלטערן – שבת דעם פ־טן דעצ. ד.י.

עס איז מיט גרויס דערפאלג געשטעלט געווארן דורך די שילער פון די אינגערע קלאסן דער העברעאישער איינאקטער "הפנתיאון העברי" פון אביגדור המאירי, צוגעגרייט פון די לערער ה"ה מיכוב און יעקבסאן מיט פראכטפולע דעקאראציעס פון לערער קינסטלער ה' קריינגעל.

א באזונדערן גוטן רושם האבן איבערגעלאזן די גימנאסטישע גרופן־איבונגען און גרופן באלעטן, וועלכע זיינען צוגעגרייט געווארן דורך דעם גימנאסטיק לערער ה' פ. יעקבסאן.

ניט ווייניקער דערפאלג האבן אויך געהאט די געזאנגנומערן פון שילער־כאר אונטער דער לייטונג פון לערער ה' פ. יעקבסאן.

עס איז באמת א שאד, וואס אזעלכע אוונטן ווערן ניט מער ווי איין מאל א יאר איינגעארדנט. אזעלכע אוונטן דעמאנסטרירן בולט די גרויסע נאציאנאלע קולטורעלע לייסטונגען פון דער העברעאישער גימנאזיע אין מאריאמפאל.

1934.

אבריוו פון מאריאמפאל

יהודה קאפלאן
ניו־יארק

דאס איז דער טעקסט פון א בריוו, כמעט ווארט אין ווארט, פון מיין ברודער רפאל פון מאריאמפאל. די דאַטע שיינט צו זיין דעם 25טן יוני, דער יאהר איז ניט אנגעגעבן, געשריבן אין אידיש. (לויטן אינהאלט איז עס אין יאר 1939).

ליבסטער ברודער, דיין שרייבען פון 17/4-39 האבן מיר נור מיט אייניגע טעג צוריק ערהאלטן ווי שטענדיג מיט די גרעסטער פרייד. פון די גאנצע פאמיליע ביסטו כמעט דער איינציגער מיט וועמען א מעהר ווייניגער רעגולערער קאנטאקט ווערט אויפגעהאלטן. פון ארץ ישראל זיינען מיר אינגאנצן פון די שוועסטער אן ידיעות, און ברודער הערצי און ברוך לאזן פון זיך זעלטען הערן, מיר זיינען דיר דאנקבאר פאר דיין זארג און אויפמערקזאמקייט וואס דו ווייזט ארויס אין שווערע צייטן. די איצטיגע געשעהנישע אויפן מערב פראנט, דער צוזאמענברוך און אקופאצי פון פראנקרייך האט אויף יעדן פון אונז ארויפגעווארפן א טרויער. גלייכצייטיג איז עס א צוזאמענברוך פון אונזערע אלע האפנונגען אלס מענשען און אידן. אמעריקא קען נור דא ראטעווען די לאגע אויב עס איז ניט צו שפעט. דיר איז געוויס בעקאנט פון די צייטונגען פון די לעצטע געשעהנישען ביי אונז, איבער די פאדערונגען וואס אונזער מזרח'דיגער שכן האט ארויסגעשטעלט – צו ערלויבען זיי אין ליטא אויפהאלטן מיליטער אין א צאהל ווי זי געפינט פאר נויטיג, צו שאפן א רעגירונג וועלכע זיי וועלן אנוויין א.אז.וו. אלס רעזולטאט איז ליטע איצט פארפלייצט פון רוסיש מיליטער פון אלע מינים. דאס לאנד מאכט דעם איינדרוק פון איין גרויסן מיליטערישן לאגער. וועגן דעם ציל פון דער קאנצענטראצי פון אזוי פיל מיליטער אין באלטיקום גייען ארום פערשידענע קלאנגען, עס איז איבריג צו זאגן דאס עס איז נור א פראגע פון צייט, אז קארדינאלע ענדערונגען אין דער גאנצער מלוכה סיסטעם וועלן דא נעמען פלאץ. אלע סימנים ווייזן דרויף. די גלייכשאלטונג איז נאהנט. די נעכטיגע געטער זיינען היינט געשטירצט און ערקלערט אויסער דעם געזעץ. און די נעכטיגע ערנידעריגטע און באליידיגטע ווערן ארויסגעלאזן פון די תפיסות און פארנעמען זייערע פאסטענס. ווי שטענדיג, איז די איבערגאנגסצייט פארבונדען מיט קרבנות און אויפברויזען. מיר זאהן פארבונדן מיט קרבנות און אויפברויזן. מיא זעען מפאלער אידן האבן שוין איבערגעלעבט אין צוזאמענהאנג דאמיט שווערע מאמענטען.

געוויסע עלעמענטן פון אונזערע אידן האבן אויף א צו דעמאנסטראטיווען אופן ארויסגעוויזן זייער בעגייסטערונג און ענטוזיאזם ביים עמפ'פאנגן די רוסישע מיליטער. עס איז געוויס געווען טאקטלאז פון זייער זייט. נאך א איצידענט ביי וועלכען א ליטווישער סאלדאט איז שטארק צוממיתט געווארן דורך אידן, האבן דא אויסגעבראכן עקסצעסן געגן די אידן פון שטאדט אונטער די לאזונט, דאס מען האט באגעגנעט די רוסן ווי ערלייזער, און די ליטווישע מיליטער שלאגט מען. די עקסצעסן האבן זיך אויף מארגן ווידער באנייט. עס איז צו פארצייכנען מעהרערע אידישע פארוואונדעטע און הונדערטע שויבן פון אידישע הייזער אויסגעהאקט א דאנק די ענערגישע אינטערווענץ פון די מאכט און די רוסן, זיינען די אונרוהען אבגעשטעלט געווארן. אין שטאט איז ערקלערט געווארן אויסנאם צושטאנד. פון 8 א זייגער אוונט ביז 4 אין דער פרי טאר מען זיך ניט וויזן אין גאס. איבערן שטאדט פאטרולירן פאליציי מיליטער, אויך רוסישע געפאנצערטע אויטאס און טאנקען פעהלן ניט. מען האפט דאס זיי באהערשן שוין די לאגע און דאס די עקסצעסן וועלן זיך ניטבנייען.

מיט א וואך צוריק האבן אידן אויך ניט ווייניק־שווערע מינוטען איבערלעבט. עס האבן זיך פארשפרייט דא קלאנגען דאס די דייטשן זאלן א קופירן דעם טייל פון ליטע, ווי געוויינליך האבן זיך די קלאנגען ארויסגעוויזן אלס פאלש. אבער עס האט זיך אנגעפאנגען א פאניקע און עוואקואציע פון אידן מיט פאמיליעס און פעקלאך, עס האט געדויערט אייניגע טעג ביז מען האט זיך בארוהיגט און אנגעפאנגען דעם צוריק־קעהר אהיים. דער גרעסטער טיל פון די ליטווינער וואלטן געוויס ליבער באגריסט דעם פיהרער אלס געסט, איידער די חברים. און די געשאפענע לאגע איז א ביטערע ענט־טוישונג פאר זיי, חאטש ליידען וועט געוויס מעהר דער איד – דער קרעמער און לופטמענש.

פון אונזערע משפחה מיטגלידער פון לובלין און ווארשא בעקומען מיר פון צייט צו צייט בריוו. ניט קיין פריילעכע, וועגן אריבער קריגן זיי אהער איז איצט אונטער די נייע אומשטענדען, אויסגעשלאסן, מיר ווייסן אליין ניט וואס מיט אונז קען די נאהענטסטע טעג פאסירען. גראדע האט זיך לעצטענס געמאכט א מעגליכקייט צו שיקן פאקעטן מיט שפייז אהין, מיר נוצן דיזע מעגליכקייט אויס אויך האבן מיר ווידער איבערוויזן קיין ווארשע א געוויסע סומע וועלכע וועט האפענטליך אנקומען.

וואס מאכט איהר אלע אין געזונד? לוסיל, גוטינקע

און דיין שוויגער־מוטער? פאהרט איהר וו ארויס אויף די זומער וואקאנסען? עס זיינען קוים וועלכע אויס־זיכטן דאס מיר זאלן קענען, לויט אונזער געוויינהייט, וואו ארויספארן אויף או זומער אפרוה. די צייט איז אזא אונזיכערע און אונסטאבילע. איך האב זיך נאך קיינמאל ניט געפיהלט אזוי איבערמידעט און אין א דרינגענדע נויטווענדיגקייט פון א אפרו. דער געדאנק דאס איך וועל דארפן אנגייט מיט דער ארבייט און זיך דעם זומער ענטזאגן פון די אייניגע וואכען אין וואלד מאכט מיר אפהענטיק. און נעמט אפ דעם אימפעט. די קינדער האבן שוין אויך מיט אונגע־דולד געווארט דארויף. די עלטערע איז אריבער אין ל־טן קלאס העברעאישע גימנאזיע, די איגגערע אין א העכערן קלאס פאלקסשול. דער נייער קורס זאל ניט ברייגגען צום ילעבן; נייע פארמען פון ערציהונג און צו דער ליקווידאציע פון גאנצען העברעאישן שולוועזן דא. מיר מאכן זיך קיינע אילוזיעס וואס די נאהנטע צוקונפט קען אונז ברייגגען, איצט ווען רויט איז אין דער מאדע און די לופט פול מיט נייע לאזונ־גען. מיר עלטערע וועלען מיר שוין שווערליך קענען פיזיש און אידייאיש איינפאסן און זיך איבערשיכטן אין נייען לעבן און צו ווערן א פראדוקטיווער עלע־מענט. פאר די קינדער וועט עס פיליכט בעסער זיין אויב די ביז איצטיגע דיסקרימינאציע וועט זיי ניט שטערן אין זייער קאריערע.

ווער ווייס וואס עס ערוואַרטעט אונזערע שוועסטער אין ארץ ישראל, וועלכע וועט געוויס ווערן א קריגס־פלאץ, אן צווייפל וועט דער אידישער יישוב דארפן גרויסע קרבנות ברייגגען. גערים אונזערעטוועגן הערצליך די ברידער און זייערע פאמיליעס, אויך בעזאנדערס דיין שוויגערמוטער און די קינדער. משה וועט ביי א נאהנטע געלעגענהייט זעלבסט שרייבען, דערווייל בעט ער געריםען. מיר ערוואַרטען דיינע אויס־פירליכע בריף, דיין ליבענדער רפאל און רחל.

זייט ניט צופיל אונרוהיג וועגן אונז. מעגליך דאס ווי מען פארזיכערט אונז מיר שטעהן אויפן שוועל פון א בעסערן מארגן. מיטן לעבן איז מען דערווייל זיכער און דאס איז א סך היינטיגע צייטן.

מיט געריםע.
ר פ א ל

שילער פון 8-טן קלאס - 1927 100 טעג פאר די אבוטוריענטן-עבזאמענעס

פארבאנד פון מאריאמפאלער אידן אין ניו־יורק

יהודה קאפלאן
ניו־יארק

דער פאראיין פון מאריאמפאלער אימיגראנטען אין ניו יארק האט זיך געהאט געגרינדעט מיט א 75 יאהר צוריק. די מיטגלידער פלעגן זיך טרעפען איין מאל א מאנאט. און אין צייט פון נויט, נאך פאר דעם ערשטן וועלטקריג און אין צייט פון דעם קריג, האט דיזע לאנדמאנשאפט געטאן גוטע וואלטעטיגע ארבייט פאר די ארימעלייט און אלע נויטן אין אידישן מאריאמפאל. מיט דעם חורבן פון אונזער היים דורך די נאצי־מערדער און זייערע באהעל־פער די ליטווינער, איז די הילף געגאנגען צו מאריאמ־פאלער אין נויט אין אנדערע לענדער און אין ישראל. קיין נייער אימיגראנטן פון אונזער שטאדט זייכען ניט געקומען אהער, און די מיטגלידער עלטערן זיך און פאר־לאזן אונז, האט אונזער פאראיין אבגעשטעלט די ארבייט. איינע פון אונזער לעצטע מיטינגען אין צייט פון 2טער וועלט מלחמה איז צו אונזער פרייד געווען בעגאכט און אדרעסירט דורך ד״ר יעקב קלאצקין, דער בערימטער זון פון אונזער הרב הגאון ר׳ אליהו. פאר פיל יארן איז יהודה קושנער געווען דער פרעזידענט פון אונזער פאראיין און געטאן זיין ארבייט געטריי און מיט איבערגעבענהייט – אפילו לעצטנס האט יהודה קושנער געטאן ארבייט צו אדמיניסטרירן געלד וואס א מאריאמפאלער, הירשל סודארסקי, האט געלאזן אין זיין צוואה, פאר צוועקן פארבונדן מיט מאריאמפאל.

עס איז וואהל בעקאנט דאס די אידישע מאסן עמיגרא־ציע פון ליטע און פון פוילן האט זיך אנגעהויבן מיט א הונדערט יאהר צוריק. אונטער די שווערע גזירות פון דער צארישער רעגירונג קעגן אידן, איז זייער עקאנאמישע לאגע געווען זעהר שלעכט. אויסערדעם האבן זיך אין יענע צייטן אנגעהויבן א כוואליע פון בלוטיגע פאגראמען מיט פילע קרבנות פון אידישע לעבענס אויך מיט דעם פערלוסט פון אידישן האב און גוטס. אידיש בלוט איז געווען הפקר. אין פארצווייי־פלונג האבן זיך מאסן אידן גענומען לויפן קיין אמע־ריקע. צדקה אינסטיטוציייעס האבן זיך באלד ארגאני־זירט אין ניו יארק, צו העלפען די אנגעקומענע געפי־נען א וועג פאר זיך אין דער נייער, פאר זיי פרעמדע וועלט.

יעדער איד וואס איז אנגעקומען האט נאך געטראגן אין זיך ווארמע געפילען פון דער היים און פאמיליע וואס ער האט איבערגעלאזן אויף יענער זייט. אויך האט ער געדענקט די זיטן. מנהגים און אידישקייט דארט. באלד, אין בענקשאפט, האט ער גענומען זוכען לאנדסלייט פון זיין אייגענער שטעטל, כדי זיך מיט זיי צוטרעפן און צוזאמען געפינען א וועג ווי זיך צו ארגאניזירן, זיך צוזאמענקומען, און צוזא־מען אפהיטען דעם זכרון פון שטעטל, צוזאמען שיקן הילף פאר די קהלשע נייטן דארט. אזוי האט זיך בהדרגה ענטוויקעלט דער בעגריף פון א לאנדס־מאנשאפט. די צאל פון אזעלדע פאראיינען איז גע־וואקסען. צו איין צייט איז זייער צאל געווען ביי 300. יעדע האט געטראגן דעם נאמען פון א שטאט אדער שטעטל אין מזרח אירופה. אלע זיינען געווען באזעעלט מיט די זעלבע צילן און אויפגאבען. יעדער מיטגליד האט געצאלט א שטייער און ער איז געווארן באזארגט מיט א דאקטאר׳ס בעזוך אדער א בעט אין א האספיטאל אין פאל פון קראנקהייט און אויך א שטיק ערד פאר די לעצטע רוהה אויף׳ן בית עולם וואס האט געהערט צו די לאנדמאנשאפט.

מיטינגען פון מיטגלידער זיינען גערופען געווארען איין מאל אדער צוויי מאל א מאנאט, אין א לאקאל ספעציעל געדונגען פאר דעם, אויפן מיטינג האט מען בעהאנדעלט אלערהאנט פראגן וואס האבן א שיכות מיט דעם פאראיין, אדער מען האט דיסקוסירט געשע־ענישע אין דער אידישער וועלט בכלל. דער סעקרע־טאר האט פארצייכענט אלע דיסקוסיעס אין פראטא־קאל. לאנדמאנשאפטן האבן מיט זיך פארגעשטעלט א כוח אין אידישן לעבן אין אמעריקא. זיי האבן אויך געהאט א קולטורעלע ווירקונג פאר אידיש און דאס באקענען זיך מיט וואס עס גייט אן אין אידישן לעבן. עס האט געווירקט קעגן אסימילאציע. זיי זיינען אויך געווען א קוואל פון דירעקטע הילף פאר די נויטן פאר די שטעט און שטעטלאך אין דער אלטער היים. אזוי האבן זיי געווירקט און פונקציאנירט ביז דער צווייטן וועלט קריג, וואס האט מיט זיך געבראכט א פולן חורבן און פערטיליגונג פון אידנטום אין מזרח און צענטער אייראפע. די לאנדסמאנשאפטן האבן אזוי פארלארן דעם ציל און בארעכטיגונג פאר זייער עקזיסטענץ. מיט די שטעטל חרוב, האט אויפגע־הערט דער מקור פון נייע אימיגראנטן; א חרוב שטעטל ריין פון אידן האט מען ניט געשיקט קיינע הילף. פאר א צייט האבן די לאנדסמאנשאפטן געשיקט

געלט פון זייער קאסע פאר די נייע מדינה, ישראל. ביז די קאסע איז ליידיג געווארן. פון מיטגלידער

זיינען דורך די יאהרן זעהר ווייניג געבליבען ביים לעבן און די לאנדסמאנשאפטן – מיט זעהר ווייניג אויסנאמען – האבען אויפגעהערט אנצוגיין.

אונזער ניו יארק פאראיין האט געהאט זיין אנפאנג א ביסל שפעט אין פארגלייך מיט אנדערע פאראינען. ווי עס ווערט דערציילט זיינען אין 1921 זיך צוזאמענגעקומען לאנדסלייט פון מאריאמפאל ווי אויך פון לידווינאווע און נאך א בעראטונג באשלאסן צו ארגאניזירן דעם "מאריאמפאלער – לידווינאווער הילפס פאראיין", מיט דיזעלבע צילן און אויפגאבן וואס די אנדערע לאנדסמאנשאפטן האבן זיך געשטעלט. צווישן די גרינדער ווייס מען פון צווי, טשארלס לאנדוי און בען סטרויס. און מאקס גאלדשטיין, אדעלסאן, אויך א לידווינאווער בנימן שטיינבערג מיט דער צייט אז די צאל מיטגלידער געוואקסן ביז 150. אלס בעאמטע זיינען געווען א פרעזידענט, א וויים־פרעזידענט און א סעקרעטאר, אויך א קאסירער. דאס איז אויך געווען א קאמיטעט צו זארגן פאר קראנקע, מיט א בעזוך פון א דאקטאר אדער מיט א בעט אין האספיטאל. עס איז אויך געווען א קאמיטעט וואס האט געזארגט וועגן א לוויה און א קבר אויף דעם פאראיין'ס בית־עולם. מיטינגען זיינען גערופן געווארן איינמאל א מאנאט ביי די מיטינגען פלעגן די מיטגלידער איינצאלן זייער ביישטייער. די מיטינגען זיינען געווייינליך געווען גוט באזוכט. יעדן האט זיך געבענקט זיך צו טרעפן מיט לאנדסלייט און צו האבן א געלעגענהייט זיך צוזאמען מיט זיי דערמאנען וועגן די אלטע היים אדער הערן עפעס נייעס פון דארט. נאכ'ן עפענען דעם מיטינג איז פארגעלעזן געווארן דער פראטאקאל, פרטים פון וואס עס האט זיך געהאנדעלט ביים לעצטן מיטינג און וואס מען האט געטאן די באשלוסן אויסצופירן. אויב מען האט געפונען דאס דער פראטאקאל איז געווען אין ארדנונג, איז ער אקצעפטירט געווארן. דאן האט מען געהערט בעריכטן פון די צוויי קאמיטעטן, וועגן זייער־טעטיקייט זינט דעם לעצטן מיטינג. נאכדעם האט מען געהערט וועגן נייע פראגן און מיטגלידער האבן גענומען א ווארט וועגן זיי. דער קאסירער האט אבגעגעבן זיין בעריכט וועגן דעם צושטאנד פון דער קאסע. איצט איז געווען די צייט פאר א פילם פון אידישן אינטערעס, אדער מען האט געהערט א רעדע פען א גאסט רעדנער אדער אזאמלונג פאר דעם פאראייניקטן אידישן פאנד אדער פאר דעם קרן קימת לישראל אדער פאר ישראל באנדס. נאך איינע פון דיזע פונקציעס האט זיך דער אפיציעלער מיטינג געשלאסן. די צייט איז געווען איצט פאר אן אנבייסן פון קוכען און קאפע. דער עולם האט זיך צוזעצט ביי טישן, די פרויען האבן סערווירט, און מען האט א הנאה געהאט פון אנבייסן ווי אויך פון מיטגלידער דורכריידנדיג זיך איינער מיטן צווייטען וועגן וועלכען ענין עס איז בשעת מעשה איינגעפאלן. יע. עס איז טומלדיג אבער מען האט זיך געפילט גוט. ס'איז געווען ווי עס איז געזאגט, מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד. אמאל פלעגט צוגעבן צום גערודער א פרוי, א פראפעסיאנעלע זינגערין, וועלכע איז געגאנגען פון מיטינג צו מיטינג זינגען אידישע לידער און זיך באגלייט מיט א גיטאר אדער א אקארדיאן.

ביישטייערונגען פון אונזער קאסע זיינען געווען פארשידען: ווען דער פאראיין איז געווען יונג, האט מען געענטפערט אן אפיל פון גאלדע מאיר מיט ביישטייערונג פאר הייזער בוי פאר אימיגראנטן אין ארץ־ישראל; מען פלעגט פון צייט צו צייט שיקן געלד צו שטיצן די מאריאמפאלער תלמוד תורה. מען האט שפעטערהין געגעבן די סומע פון – 5000 דאלער פאר דעם רויטן מגן דוד כדי אויסצושטאטן א צימער אין זייער בלוט צענטער אין רמת־גן. פון געלד איבערגעלאזן אין א צוואה פון טעד סיימאן (פון מאריאמפאל – הירש סודארסקי) האט מען געגעבן – 2000 דאלער צאם בוך קאמיטעט און דאס איבריגע צו קרן־אור אין איינדענק פון פרוי ד"ר עמא ז'אלודאק, וואס האט בייגעטראגן זעהר פיל צו גרינדן די גרויסע אינסטיטוציע פאר בלינדע.

עס איז ווערט דא צו באמערקען וועגן א מיטינג ביי וועלכן מיר האבן געהאט דעם כבוד צו האבן אלס גאסט אונזער ד"ר יעקב קלאצקין, דעם באוואוסטן העברעאישן שרייבער און פילאסאף. אין צייט פון צווייטן וועלטקריג איז ער פערהאלטן געווארן אין אמעריקע, האבן מיר אים איינגעלאדן. ער האט אדרעסירט דעם מיטינג וועגן די אידישע אלגעמיינע לאגע. כ'געדענק ניט די פרטים פון זיין רעדע; כ'צווייפל צו מען האט פארשריבן וועגן דעם אין דעם פראטאקאל, ער האט מיטגעבראכט מיט זיך וועלכע קאפיעס פון זיין בוך אין ענגליש: "אין שבח פון חכמה", וועלכע די אנוועזענדע האבן באלד צוקויפט.

דאס איז דער סך הכל פון אונזער פאראיין. שוין יאהרן זינט מ'האט גערופן א מיטינג. מיטן חורבן פון מאריאמפאל איז ניט געווען, זינט 1941, קיין צופלוס פון אימיגראנטן און עס איז נאך דער הריגה ניט געבליבן דארט קיין איד, שטיצע צו שיקן. אין זכרון פון אונזערע קדושים האט דער פאראיין אויפגעשטעלט אויף דעם בית עולם א מצבה – קאלאנע, זיי אייביג צו געדענקען.

* * *

אז מען וואלט געשטימט אין מאריאמפאל ווער פון די בעלי בתים איז דער טעטיגסטער, איז פול מיט הומאר, און טוהט אויף דאס מעהרסטע פאר דעם ציוניזם, וואלט די גרעסטע מעהרהייט געשטימט פאר אבא יצחק ראזענטאל, ער האט יעדעם בעגריסט בסבר פנים יפות, האט געהאט א עולם מיט פריינט, ער איז געווען אין פערבינדונג מיט פיהרער אין ציוניסטישען לאגער און געווען גוט אינפארמירט, ער האט געהאלטען רעדע־ס פאר פארשידענע פאנדען, ער איז געווען, דער דעלעגאט פון אונזער קרייז צום ערשטן ציוניסטישען קאנגרעס אין באזעל.

שאך אין מאריאמפאל

ויסטנצקי יצחק

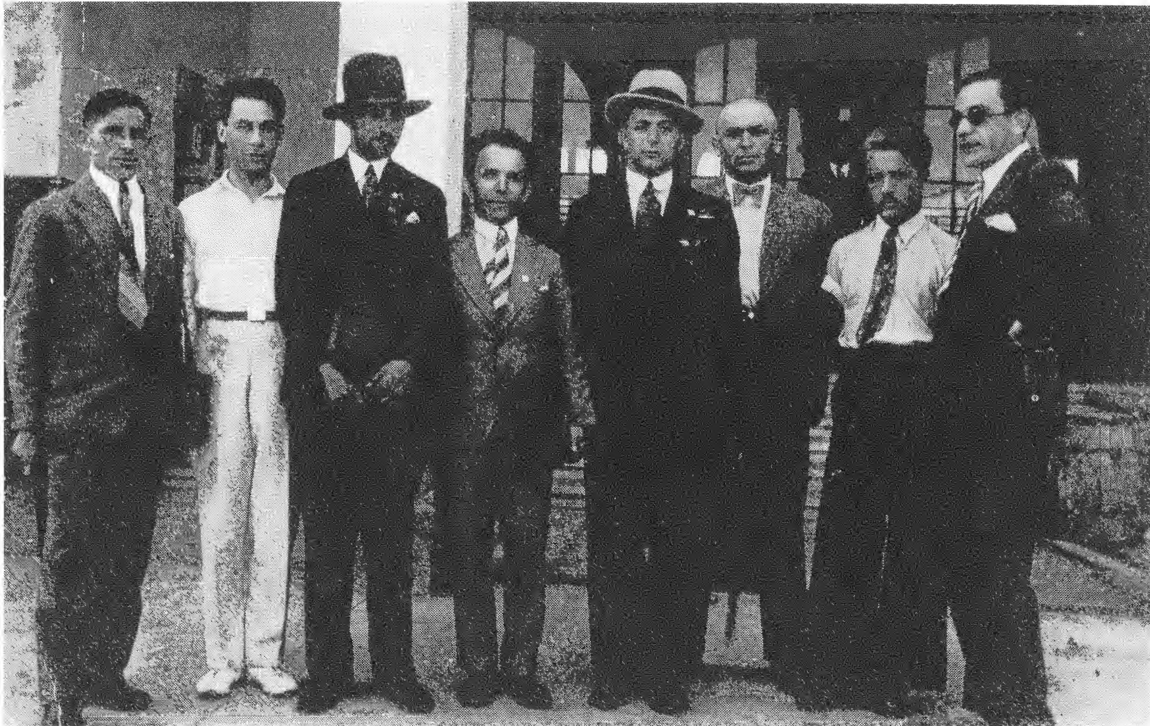
דאר שאך שפיל איז געווען, באווסט און פאפולער אין מאריאמפאל פון דורות אבער א גרויסע אויפלעבונג פון שאך האט זיך ענטוויקלט נאך דער ערשטער וועלט מלחמה. אין פיל הייזער און אנשטאלטן האט מען זיך פאראינטערעסירט מיט דעם היסטארישן שפיל אין וועלכן אידן האבן אלעמל פארנומען א בכבודקן ארט.

דער ערשטער־אפיציעל טורניר איז פארגעקומען אין דער העברעאישער גימנאזיע. איך האב שוין דאמאלס ניט איינעם געגעבן מאט, אבער מיר אלס 12 יאהריקן אינגל, האט מען צום ערשטן טורניר פון די ערוואקסע־נע ניט צוגעלאזן: איינער פון די ליהבאבער פון שאך איז געווען דער לערער פון ליטוויש, יעשמאנטא, וועלכער האט ארויסגעגעבן אויפן אייגענעם חשבון אייניקע שאך־ביכלאך אין ליטוויש, אין אנהויב פון די דרייסיקער יארן איז פארגעקומען אין אמסטערדאם דער בארימטער אירו־טורניר, אין וועלכן עם האבן אנטיילגענומען די גרעסטע שאך מייסטער, ווי: קאפאבלאנקא, אליאכין, באטביניק, ראשעבסקי און אויך איך בין דארט געווען אלס קארעספאנדענט פון, "אידישע שטימע".

אין 1931 איז פארגעקומען א באלטישער טורניר, אין וועלכן כ'האב אנטיילגענומען צוזאמען מיט 44 פארש־טייער פון אלע 3 באלטישע לענדער.

אויף דעם טורניר האב איך באקומען דעם טיטל שאך מייסטער. פיל טורנירן זיינען פארגעקומען, און אין פיל האב איך אנטיילגענומען מיט הצלחה. בכבודיקע אידישע שאך־שפילער זיינען געווען יאשע קאגאנסקי, די ברידער אושפיץ פון פילווישאק. מיט דער צייט האבן פיל ליבהאבער פון שאך אידן און ליטווינער, געשריבן וועגן שאך און פיל בייגעטראגן פאר דער טעארעטישער ענטוויקלונג פון שאך שפיל.

איינער פון זיי איז געווען לעלישיופ, אליטווינער, אנפירער פון די ליטווישע שאוליסטן; ביי די רוסן האט ער געביטן זיין פאמיליע נאמען און האט זיך באזעצט אין קאוונע. נאך דעם קריג האט ער געארבעט אלס שאך לערער, און האט געהאט אגרויסע שאך ביבליא־טעק, וועלכע איז געבליבן אין קאוונער שאך־קלוב. אין ליטע זיינען געווען פיל גוטע שאך־שפילער, איינער פון זיי, סטאלערייטיס, איז אוועק מיט די

קבלת פנים פאר יצחק וויסטאגעצקי אויף דער באן־סטאנציע קאוונע 1931 נאך זיין צוריקקער אלס שאך־מייסטער פון די באלטישע לענדער. אדוו. קאזלאווסקי יצחק, נחום גליק, שמעון דיסלר, אדוו. ז. קאלאדני, מארקאווסקי. פ. ראזאווסקי און־יעגלין

דייטשן און זיך אומגעקערט צוריק אין מאריאמפאל, געארבעט אלס איבערזעצר, און געווען טעטיק אין שאך לעבן, אייניקע מאל פלעגט ער איינלאדן אלע שאך ליבהאבער אויף טורנירן אין מאריאמפאל.

כ׳האב געשפילט אפאר סימולטאנען, געגעבן קאנסולטאציעס און אפילו דערגרייכט צו שפילן אויף פיל אינטערנאציאנלע טורנירן און וועלט אלימפיאדעס און געהאט דעם כבוד צו שפילן מיט די גרעסטע שאך טשעמפיאנען.

די לעצטע צייט האבן מיר געלעבט אין ווילנע און איך בין דארט געווען א שאך־אינסטרוקאר.

צו אגרויסער אויפלעבונג האט געבראכט אין 1923 דער באזוך פון דעם טשעמפיאן פון ליטע ז. מאכט, אשטארקער שאך שפילער, משכמו ומעלה, געשטארבן אין ישראל 1974. זיין קומען אין מארימפאל איז געווען אגרויסער יום־טוב פאר אלע שאך־ליבהאבער, אין שטאט. איך בין דאן געווען א בר־מצוה בחור און האב אנגעהויבן מיין קאריערע אלס שאך־שפילער, מיט 7 יאר שפעטער, ארום 1930, האב איך שוין באוויזן צו נעמען די ערשטע ערטער אין די שפילן פין שאך־מייסטערשאפט.

מ׳ פלעגט שפילן טורנירן אין גימנאזיע און אויך אין פריוואטע הייזער, קיין שאך ביכער איז אין מאריאמפאל ניט געווען בנמצא. כ׳געדיינק, דאס מיין פאטער וועלכער האט געהאט א קאלאניאל געשעפט, פלעגט איינוויקלען הערינג אין שווייצארישע צייטונגען און דארט פלעג איך געפינען פיל שאך־אויפגאבעס, ווי אויך פארטיעס פון בארימטע שאכמאטיסטן, ווי ווילהעם סטיניץ און עמנואל לאסקער – צוויי גרויסע וועלט בארימטע שאך־שפילער, ביידע יידן. אין 1932 איז לאסקער געקומען קיין קאוונע און איך האב געהאט דעם כבוד מיט אים צו שפילן. פון 3 פארטיעס האב איך איינע געוואונעז. איז יענער צייט איז אויך געקומען פון איטאליע אמאריאמפאלער תושב, ביאלאבלאצקי, און מיר פלעגן איינארדנען טורנירן מיט קאגאנסקי, אושפיצעס, צעליום, סטאלערייטיס און אנדערע. ווען כ׳האב געענדיקט גימנאזיע, בין איך אפיציעל אנערקענט געווארן אלס טשעמפיאן פון מאריאמפאל.

גרויסע ליבהאבער פון שאך זיינען געווען: דער לערער דראזנין מיט זיין זון יעקב, לוריע דער רייזנדער, מנחם גולדשטיין, יעקב איידלס א.א.

כ׳האב זיך באטייליקט: 1930 אין דער וועלט אלימפיאדע, אין האמבורג; 1931 אין פראג׳ 1953 – אין פאלקעסטאן (ענגלאנד); 1953 איןווארשע; 1973־אין שטאקהאלם, נאך דער וועלט מלחמה איז שאך געווארן מיין פאך. אין 1947 בין איך געווארן שאך מייסטער אין ראטנפארבאנד, אלע יארן האב איך געארבעט אין פארשיידענע צייטונגען אלס ז׳ורנאליסט און מדריך אין געווען צ׳עמפיאן פון שאך אין ליטע א צען מאהל.

זייט מיין עליה – באשעפטיק איך זיך ווייטער אלס שאך־אינסטרוקטאר און שפיל ווייטער שאך אין מדינת ישראל.

אפשייד פון חנוך ווינבערג און חיים טארלאווסקי (טהר־לב) צו זייער עליה קיין ארץ ישראל – 1933

פינפטער יאָרגאַנג. „MAKABI“ פרייז 25 צענט

מכבי

פּעריאָדישער צייטונג פון מרכז „מכבי“ אין ליטע.

אדרעס פון רעדאַקציע און אַדמיניסטראַציע: קאָוונע, אוזשעשקאָ גאַס 4 מרכז „מכבי“. טעלעפאָן 41—47 №

קאָוונע, דאָנערשטיק דעם 30־טן יוני (כ״ו סיון תרצ״ב) 1932 № 21

א. גאָלוב.

איינדרוקן פון דער „מכביה“.

אין דער ערשטער אידישער שטאָט תל־אביב איז געפייערט געוואָרן מיט גדלות פאַראַר דער גרעסטער נאַציאָנאַלער אידישער ספּאָרט־יום־טוב פאַר די לעצטע 1800 יאָר. דער יום־טוב פון דער אידישער יוגנט און פון דעם גאַנצן אידישן פאָלק פון אַלע וועלט.

מיר — ליטווישע מכבים, וואָס האָבן ביינעווען דעם יום־טוב, צוזאַמען מיט אונזערע ברידער פון פאַר־שיידענע „מכבי“־לאַנד־אָרגאַניזאַציעס, האָבן איבערגעלעבט פיל שעהן פון גליק און נאַציאָנאַלער ער־הויבנקייט. אייביק וועלן מיר געדיינקען יענע גליקליכע תל־אביבער טעג, ווען מיר האָבן מאַרשירט אי־בער אירע שיינע גאַסן, אַ מחנה פון איבער 5000 עקסטנעלויטע און קרעפטיקע מכבים צו דער היסטאָ־רישער עפענונג פון דער מכביה. צום ערשטן מאָל אין דער אידישער געשיכטע האָבן זיך צוזאַמענגעטראָפן אידישע ספּאָרט־לייט פון דער גאַנצער וועלט און האָבן אונטער דער ווייס־בלאָער פאָן רעפּרעזענ־טירט דעם מאָדערנעם מוסקול־אידנטום אויף זייער אייגענעם באָדן. דורכדעם איז געשאַפן געוואָרן דער ענגער הארציקער צוזאַמענבונד פון דער גלות־יוגנט מיט דער שטאָלצער און פרייהייטס־קעמפערישער יוגנט פון א״י.

שוין אַרונטערגייענדיק פון שיף זיינען מיר, ליט־ווישע מכבים, אויסגעלאַכט געוואָרן פון אונזערע א״י־חברים און אָנגעפירט געוואָרן צום בית העולים, וואו אַלע אָנגעקומענע זיינען פאַרטיילט געוואָרן לויט די לענדער אין פאַרשיידענע גרופּעס. פאָרנדיק פון האַפן, דורך די שמאָלע צורייסטע אַראַבישע געסלעך פון יפו, זיינען מיר געקומען קיין תל־אביב. די גאַסן זיינען פול מיט מענטשן. יעדער ווייַלע הערט מען נור פרעגן מאַיזו אַרץ?

און מיטאַמאָל הילכן: חידד, „ברוכים הבאים!“.

וואָס נעענטער צום בית־העולים אַלץ פולער זיינען די גאַסן. עס איז אוממעגליך דורכצוגיין. דער המון שטורעמט די טויערן. אָבער די שטאַרקע האַנט פון די מכבים, האַלט אויף די אָרדנונג און אויסער טוריסטן ווערט קיינער אין הויף ניט אַריינגעלאָזן.

ספּעציעלע טויערן זיינען אויפגעשטעלט אויף די גאַסן מיט אויפשריפטן: „נפש בריאה — בגוף בריא“.

„חזק ואמץ“, „ברוכים הבאים!“ א. א.

די ווייטרינעס פון די געשעפטן זיינען איבערפולט מיט עמבלעמען, אָפּצייכנונגען פון דער מכביה. ספּעציעלע אויסאַרבעטונגען זיינען מיט דער אויפשריפט „מכביה“ אַרויסגעלאָזן געוואָרן. גאַנץ תל־אביב גע־פינט זיך אונטערן רושם פון דער מכביה.

די מכביה הויבט זיך אָן מיט אַ גראַנדיעזן קבלת פנים אין בית העם. דער גרויסער זאַל איז געווען איי־בערפולט מיט מענטשן. עס מערקן זיך פאַרשיידענע טיפּן אידן פון פאַרשיידענע גלות־לענדער.

פאַרן אָנהייב זינגען די א״י־מכביסטן פאַרשיי־דענע לידער און עס שפּילט דער ספּעציעל געקומענער בלאָז־אָרקעסטער פון בולגאַרישן מכבי.

די פייערונג עפנט דער תל־אביבער בירגערמייס־טער דיזענהאָף, וואָס זאָגט, אַז ער איז גליקליך צו באַגריסן די אידישע אָרגאַניזירטע נאַציאָנאַלע יוגנט פון 27 לענדער, וואָס זיינען געקומען רעפּרעזענטירן די אידישע מוסקל־ און קערפּער־קולטור.

עס קומט נאָך דעם אַ ריי באַגריסונגען פון אַלע עקן וועלט.

אויף די באַגריסונגען ענטפערט אין נאָמען פון וועלט־פאַרבאַנד „מכבי“, דר. ה. לעלעווער.

די פּאַקטישע ספּאָרטליכע פּראָגראַם פון דער „מכ־ביה“ הויבט זיך אָן מיט אַ מאַרש דורך די הויפּט־גאַסן פון תל־אביב. פאַרביי־גייענדיק לייגן מיר אַרויף קרענץ אויפן קבר־אחים און מיר קומען דאַן צום „מכביה“־סטאַדיאָן.

מאַרשירנדיק ווערן מיר שטורמיש באַגעגנט מיט הידד־געשרייען און יעדע לאַנדעס־מאַנשאַפט ווערט באַגריסט פון אירע לאַנדסלייט.

אַלע אינטערנעמונגען, אַנשטאַלטן זיינען דעם טאָג געווען געשלאָסן. דאָס גאַנצע באַפעלקערונג האָט גע־שטראָמט צום סטאַדיאָן.

אויף דער ספּעציעלער טריבונע באַווייזן זיך די מיטגלידער פון וועלט־פאַרבאַנד „מכבי“ בראש מיט דר. ה. לעלעווער. מיט אַ ערן־וואַך און אַרום אין האַלבן קרייז האָבן זיך איינגעאָרדנט פאַרטרעטער פון פאַרשיידענע לענדער מיט אַ שלל פאָנען־פאָרבן. דר. לעלעווער מעלדעט קורץ: „המכביה הראשונה נפת־חה“. דער ראַדיאָ־לויטשפּרעכער גיט איבער די קאָמאַנדע פון „מכבי“־קאָמאַנדיר אַלוף: „מסדר־דם!“ די פאָנען לאָזן זיך אַרונטער און אויף אַ הויכן שטאַנג הויבט זיך לאַנגזאַם אויף די ווייס־בלויע פאָן.

דעם איינדרוקספולן בילד וועט קיינער ניט פאַרגעסן, ווער ס'האָט זיך דעמאָלט געפונען אויפן סטאַדיאָן. ווי מיט אַ עלעקטרישן שטראָם זיינען די הערצער אָנגע־צונדן געוואָרן און פון פרייד באַהערשט געוואָרן.

דאַן הויבט זיך אָן די ספּאָרטליכע פּראָגראַם אין די לייכט־אַטלעטישע געווען באַטייליקן זיך 350 מאַן. די ערשטע פּלעצער פאַרנעמען די אַמעריקאַנער חבֵרים. עס מערקט זיך די געשולטקייט און אויסגעבילד־קייט פון דער גרופּע. דאַן קומען גימנאַסטיק און טור־נען, אין וועלכע עס האָבן זיך אויסגעצייכנט די דייטשע און טשעכישע גרופּן. שפּעטער קומט פאָר אין בית־העם באָקס און פעכט־פאַרמעסטונגען, אין וועלכע עס צייכנט זיך אויס די „פּוילישע „מכבי“־מאַנשאַפט.

אין שווים־ספּאָרט זיינען די ערשטע פּלעצער פאַרנומען געוואָרן דורך דער עסטרייכישער מאַנשאַפט. די פוסבאָל־מאַטשן זיינען פאַרנעקומען אין איינציקע שטעט אין דער וועלכער צייט. דאַן זיינען פאַרגעקו־מען פאַרמעסטונגען אין האַנט־באָל, באַסקעט־באָל און טעניס. באַזונדערס האָבן זיך דאָ אויסגעצייכנט די דייטשע און ענגלישע חבֵרים.

די איבעריקע טעג האָבן אונז געבראַכט נייע פרייד. אונזער אַרומוואַנדערן איבער קבוצות און קאָלאָניעס, האָבן אונז פאַרשאַפט גרויס נחת. איבער דעם גרויסן אידישן שאַפונגס־גייסט, וואָס שפּירט זיך שטאַרק אין יעדער ווינקעלע, מיר ליטווישע מכבים, וועלן אי־ביק געדיינקען די גליקליכע טעג, וואָס מיר האָבן פאַר־בראַכט אין אונזער לאַנד.

די ערשטע מכביה־1932
דר א. רוזנפלד

[illegible] איך:

אין דער אידישער שטאָט תל־אביב איז באַוויזן געוואָרן, אַז דאָס אידישע פאָלק, איז ניט נאָר פייאיק פאַר גרויסע גייסטיקע יצירות, נאָר אויך קען פיל שאַפן אויפן פיזיש־קערפּערליכן געביט. דאַנק די גרויסע אָר־גאַניזירטע־איקייטן און אונערמידליכע אַרבעט פון די מיטגלידער פון וועלט־פּרעזידיום „מכבי“ איז געלונגען אַראַנזשירן די „מכביה“ אין אַ וועלט־מאַסשטאַב.

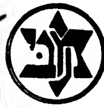
אַ גרויסער דאַנק און באַדייטונג איז געווען דאָס צונויפברענגען די אַסימילאַטאָרישע און ווייטשטייענדע פון נאַציאָנאַלן געדאַנק אידישע יוגנט, וועלכע האָט צוזאַמען מיט אונז, מכבים, רעפּרעזענטירט דעם איינ־הייטליכן אידישן כוח. אַן אויפטו צום ערשטן מאָל אין דער אידישער געשיכטע. דאַנק דער „מכביה“ זיי־נען אַב די דאָזיקע, דערווייטערטע פון פאָלק, יונגע־לייט צוגעצויגן געוואָרן צו דער אידישער רענעסאַנס־באַוועגונג.

די ערשטע אידישע „מכביה“ האָט רעפּרעזענטירט ניט נאָר איר ספּאָרטליבע, נאָר אויך אַ גרויסע נאַציאָנאַלע שליחות.

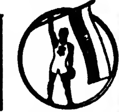
דער אידישער ספּאָרטסמאַן האָט אויסגעהאַלטן מיט ווירדע זיין עקזאַמען.

דער חלום פון די אָנפירער פון דער „מכבי“־באַ־וועגונג איז פאַרווירקליכט געוואָרן. די ערשטע „מכביה“ איז גלענצנד און דערפאָלגרייך דורכגעפירט געוואָרן. זאָל איצט די אידישע געזעלשאַפט ציען פון אָט דער היסטאָרישער געשעעניש די נייטיקע אויספירונגען און מיטהעלפן אונז אין דעם גרויסן ווערק אויפצו־שטעלן אַ אידישן געזונטן דור, וועלכער קען נאָר גע־שאַפן ווערן אין די „מכבי“־רייען.

„די אידישע שטימע" 5688 ,3

המכבי

קאונאס, דעם 19־טן אפריל 1937 | באלטישע „מכבי"־ביילאגע | № 27

15־יאריקע יובל־פייערונגען פון סניף "מכבי" מאריאמפאלע

די לעצטע טעג פסח 1936 האט מאריאמפאלער סניף געפייערט זיין 15־יאריקן יובל. פרייטיק – שביעי של פסח – 9 אזייגער אוונט איז פאר דער געלאדענער געזעלשאפט דעמאנסטרירט געווארן א מוסטער טורן־שעה, פון א גרופע יונגע חברות און חברים אונטער דער לייטונג פון ח' פ. יעקבזאן. שיין זיינען די איבונגען געמאכט געווארן אויף די פרימיטיווע מאטע הן פון די חברים און הן פון די חברות. די אקראבאטישע איבונגען אף דער מאטע, שפרונג־איבונגען אפן קאסטן, דאפל־איבונגען און פיראמידעס זיינען פון ד' אנוועזנדע געסט און עלטערן אויפגענומען געווארן מיט ווארעמע אנערקענונג. אויפן פארלאנג פון די געסט איז די טורן־שעה פאר א גרעסערן עולם דעמאנסטרירט געווארן א צווייטן מאל אויפן באל פון "מכבי".

שבת, פונקט 5 אזייגער איז אין זאל פון "סודאזיא" פארגעקומען דער פייערלעכער אקט, צו וועלכע עס האט זיך צענויפגעקליבן א קאלאסאלער עולם. די פייערונג ווערט געעפנט דורך ח' אייזיקאוויץ אין ליטוויש. עס ווערט איינגעלאדן א פרעזידיום פון די ח"ח: דר. א. סעגאל פון מרכז "מכבי", דיר. טאבאכאָוויץ, דר. ז. איירוב, ח.ז. ראזנבוים, דיר. ראזין, דר. פלאטקין, היימאן, מ. גאלדנהיים און מ. יעקבזאן. נאכן ליטווישן הימן גיט ח' איזיקאוויץ איבער אן איבערבליק איבער "מכבי"־אידעאלאגיע זיך אפשטעלנדיק אף די ארבעט פון ארטיקן סניף דאן לייענט ער פאר דעם גרינדונגס־אקט פון סניף פאן 1922. נאך "התקווה" באגריסן די פארשטייער פון פארשידענע אנשטאלטן און ארגאניזאציעס. אין אלע באגריסונגען איז צו מערקן איין שטריך – די פאזיטיווע אפשאצונג פון "מכבי"־ארבעט און אנערקענונג פון דער געזעלשאפט פאר "מכבי". אלע האבן אונטערשטראכן די וויכטיקייט פון דעם אידישן ספארט, וואס ווערט קולטווירט דורך דער איינציקער נאציאנאלער ספארט ארגאניזאציע "מכבי".

שריפטלעכע באגריסונגען זיינען אנגעקומען פון מרכז, סניף "מכבי" סעריאי, ביתר, ברית החיל, קרן תל־חי, סירקין־געזעלשאפט, ברית הציונים המדינתיים א.א.

דאן איז ח' דר. אליהו סעגאל, וויצע־פארזיצער פון מרכז "מכבי" ארויסגעטראטן מיט א ברייטן רעפעראט איבער דעם ספארט און זיין נויטווענדיקייט פארן אידישן פאלק דוקא אין דעם מאמענט. די געשיכטע פון "מכבי", די גרויסע און וויכטיקע אויפטוען – "מכביות", לייסטונגען אף אלע ספארטגעביטן באווייזן, אז די אידישע גלות יוגנט קען איבערשטייגן די געזונטע פעלקער. דער רעדנער ווייזט אויף אף די שווידערלעכע מאמענטן פון דער איצטיקער גורל־שעה, ביי וועלכע מיר מוזן זיך פארלאזן נור אויף זיך און צו דעם אונזער ארבעטן ריכטן – און דאס נור דורך ספארט און נייע מינים ספארט, וועלכע "מכבי" האט פראקלאמירט. "מכבי" איז צו דעם בארוף געשאפן, ווייל זי איז נאציאנאל, איבערפארטייאיש און אפאליטיש.

צום סוף פון זיין אינהאלטסרייכן און אינטערעסאנטן פארטראג ווענדעט זיך ח. דר. סעגאל צו דער געזעלשאפט מיט דעם פארלאנג צו אונטערשטיצן "מכבי" מאראליש און מאטעריעל און שאפן פאר "מכבי" דעם יוגנט־נאכוווקס.

דער פארטראג ווערט אויפגענומען פון די אנוועזנדע מיט לאנג־דויערנדע רוישיקע אפלאדיסמענטן.

דער פרזיצער פון סניף ח' אייזיקאוויץ שליסט דעם פייערלעכן אקט מיט די ווערטער: "נוער בריא – עתיד עם", און דאנקט די געזעלשאפט, ווי אויך אלע פארשטייער פאר זייער אינטערעס צו "מכבי" רופנדיק צו שטיין אויך ווייטער נאנט צו "מכבי". די פייערונג איז דורך זייער אימפאזאנט און געלאזן א שטארקן רושם.

יצחק ליפשיץ

אימפאזאנטע פייערונג פון ''מכבי הצעיר''
אין מאריאמפאלע   באזוך פון פאונער גדוד

זונטיק דעם 6־טן סעפטעמבער האט מכבי־הצעיר אין מאריאמפאלע פאראנשטאלטעט א פייערליכן קבוץ, צו וועלכן עס זיינען געווען געלאדן פיל עלטערן און געסט, ווי אויך פארשטייער פון ספארט־ארגאניזאציעס און אנדערע געזעלשאפטן.

פונקט אכט א זייגער אוונט זיינען די חברים דערשינען אין א מארש מיט פאקעלן. אין צוג האבן זיך באטייליקט העכער 60 חברים, אוניפארמירט מיט 'מכבי־הצעיר' אוניפארמעס: בראש פון צוג איז געגאנגען ש. בלעכארסקי, וועלכער האט מוסטערהאפט ארגאניזירט דעם צוג. שיינע העברייאישע לידער האבן געקלונגען אין חלל; פיל יוגנטליכע און ערוואקסענע האבן באגלייט די פרייליך און מונטער מארשירנדיקע מכבים. נאך דעם דורכמארש האט זיך דער גדוד פארז. אין מעון, אוו עס איז פייערליך דערעפנט געווארן דער קבוץ. נאך דער פאנע צערעמאניע אן 'התקוה' געזאנג האלט דער פארזיצער פון סניף און מנהל־הגדוד ח. ב. אייזיקאוויץ א פארטראג איבערן מהות און די צילן פון ''מכבי־הצעיר'', גיט א ברייטערע אפהאנדלונג איבער די ענטוויקלונג און ערציאונג פון גדוד עין פארלויף פון זיין 5 יעריקן עקזיסטענץ און פארענדיקט מיט ווארעמע ווונשן, אז די געזעלשאפט וועט זיכער פארשטיין אונזער אפעל און אונטער־שטיצן אונזער איינאיינציקע נאצ. ספארט־בעוועגונג.

אין נאמען פון הנהלה ארצית באגריסט ח' י. גארבאראוויץ געוו. מנהל פון מאריאמפאלער גדוד. ער רופט די יונגע חברים שטיין אייניק און ווייטער פירן מיט אנטשלאסנקייט און עקשנות אונזער דערציערישע און ספארטליכע ארבעט, קעמפן צו געווינען די גאנצע אידישע יוגנט אין אונזער איינאיינציקע באציאנאלע ספארט־ארגאניזאציע 'מכבי'.

דאן האלט א באגייסטערטע רעדע דער אינסטרוקטאר פון מרכז ח' ה. פרוסאק.

די אנגעצונדענע הייגטיק עפאקעלן זאלן זיין דער פלאם, וואס זאל אויפוועקן די אידישע געזעלשאפט און געבן איר צו פארשטיין די אויפטועך פון 'מכבי'. אריינציען איר אין אונזער אלגעמיינעם קאמף פארן פאלק און לאנד.

זייער ווארעם האט באגריסט דער פארשטייער פון היגן ליטווישן ספארטקלוב ''ד. ס. ס.''

אלע רעדעס און באגריסונגען ווערן דורך די פארזאמלטע אויפגענומען מיט הארציקע אפלאדיסמענטן.

דאן הויבט זיך אן פראגראם: דעקלאמאציע און רעציטאציאס פון די אינגסטע חברים, אייניקע שיינע טענץ פון חברות און צום סוף א מוסטערטורן – שטונדע פון אונזער טורן – גרופע. די חברים האבן גלענצנד דורכגעפירט די איבונגען אונטער דער לייטונג פון ח' פ. יאקאבסאן. די גרופע איז באגריסט געווארן פון עולם מיט שטורמישע אוואציעס.

נאך די פראגראם האט ח' אייזיקאוויץ פארענדיקט דעם קבוץ און באדאנקט די געסט, רופנדיק זיי צו אונטער־שטיצן 'מכבי' און ווינשנדיק אז אויך ווייטער וועט די געזעלשאפט זיך ווארעם אפרופן אף די 'מכבי' – אפעלן.

מיטן 'מכבי'־הימן – ''ארץ מולדת'' און א הוירא ווערט דער קבוץ 11 א זייגער געשלאסן. אלע צעגייען זיך מיט א געהויבענער שטימונג. ס'איז ווינשנסווערט אז אלע גדודים זאלן מאכן אזעלכע פראפאגאנדע־קבוצים.

יצחק ליפשיץ

''די אידישע שטימע'', קאוונע 1936

גימנאסטיק אוונט–מכבי מאריאמפאל–1928
פארטורנערס: אראנבערג; אברהם גאלוב

הערמאן קאוואַרסקי ז״ל

עס קלינגט ווי א פאראדאקס, אז ה. קאוואַרסקי, די פארקרפערונג פון לעבנס־דראנג, איז שוין ניט מער צווישן די לעבעדיקע.

זיין שיינע ארטיסטישע געשטאלט שטייט אזוי בולט פאר די אויגן, און אנטפלעקט א קאפיטל געשיכטע פון א גרויסער אידישער קהילה מיט א אידישער אינטעליגענץ, א העברעאישער גימנאזיע אין מאריאמפאל, וואו ה. קאוואַרסקי האט געגעבן לעקציעס אין צייכענען און האלצארבעט. ער האט גענומען אן אקטיוון אנטייל אין דראמאטישע אויפפירונגען אין אט דער שול א.א.וו. אין פארלויף פון דער תקופה האט ער זיך געמאכט באַליבט און געשעצט ביי די לערערס.

ה. קאוואַרסקי איז אויך געווען איינער פון די פעאיקע מענטשן. וועלכער האט זייער שנעל אויסגעלערנט זיך די נויטיקע העברעאישע טערמינען פאר זיין פאך. אין משך פון גאר א קורצער צייט האט ער באוויזן צו ריידן פליסיק העברעאיש. אט שטייט מיר פאר די אויגן א לעקציע צייכענען אין זעקסטן קלאס. א קלאס – דער איינציקער פון זיין מין אין גימנאזיע – פון נאר מיידלעך. עס האט געהערשט אן אטמאספערע פון קונסט: דער לערער – אזוי צוגעפאסט פארן פאך, אזוי שיין – אין פנים, אין פיגור, שטענדיק אנגעטאן ווי אן ארטיסט. אט צייכנט ה. קאוואַרסקי א מוסטער אויפן טאוול. מען פרובירט נאכצייכענען און ה. קאוואַרסקיס פיגור באַוועגט זיך אזוי גראציעז פון באנק צו באנק צוצוהעלפן אדער קאָרעגירן די ארבעט. זיין געמיט שטענדיק געלאסן – איידל און קיינמאל ניט אנטמוטנדיק פאר די ווייניקער פעאיקע.

בכלל זיינען די דאזיקע לעקציעס געווען אזוי יום־טוב׳דיק אין די לאנגע וואכן פון לערניאר.

ס׳איז אזוי ניט פארגעסלעך דער פינף־יאריקער יובילע־אום פון אונדזער גימנאזיע און דער זייער אקטיווער אנטייל, וואס ה. קאוואַרסקי האט גענומען אין אט דער פייערונג. מען האט דאן געשטעלט דעם ערשטן אקט פון ״דיבוק״ און ה. קאוואַרסקי ע״ה האט עס רעזשי־סירט און געשפילט די ראל פון חנן. זיין שלאנקע פיגור אין געווען זייער צוגעפאסט צו דער ראל פון דעם אויסגע־מאטערטן, אזוי לאנג פאסטנדיקן מקובל.

אויסער דעם ״דבוק״ האט ה. קאוואַרסקי דורכגעפירט אויך אנדערע דראמאטישע פארשטעלונגען מיט די תלמידים פון דער גימנאזיע, שטענדיק געגעבן זיין איניציאטיוו סיי אין דער רעזשי און סיי אין דעם גרים.

דער גורל האט געוואלט אז ה. קאוואַרסקי און אויך אייניקע פון זיינע תלמידים, און בתוכם די שרייבערין פון די שורות, זיינען מגולגל געווארן אין דרום אפריקע.

איך געדיינק ווי עס האט זיך געדורשט צו טרעפן דעם געוועזענעם לערער און ארטיסט ה. קאוואַרסקי אין קייפטאון. אויך דארטן האט זיך געפילט, אז אט די זעלבע אטמאספער איז דורך אים אריבערגעבראכט געווארן. דאס הויז, דאן אין טאמבורסקלוף, איז געווען געבויט לויט זיין אייגענעם פלאן, זייער קינסטלעריש. די ווענט זיינען געווען באפוצט מיט זיינע מאלערייען פון שטיל־לעבן און אנדערע. זיין הויז איז געווען א ביתדעד פאר ליבהאבער פון אידישן געזאנג און פאלקס־אינטעליגענטן. דארטן פלעגן פארקומען מוזיקאלישע אוונטן. מען פלעגט שפילן זייער שיינע מוזיקאלישע פלאטן און ה. קאוורסקי׳ס שיינע טענאר־שטימע האט זיך שטענדיק מיט הארציקייט ארייגעפלאכטן. בקיצור, עס האט זיך געפילט דער המשך פון דעם ווארעמען היימישן מאריאמ־פאל. אויך דא אין יאהאנעסבורג האט זיין פערזאן צוגע־צויגן פיל פערזענלעכע פריינט און אידישע אינטעליגע־נטן.

ה. קאוואַרסקי האט אויך דא געמאלט און געשאפן ביז זיין געזונט האט אים דערלויבט. אין זיין דירה שטייט נאך אויפן מאל־שטענדער זיינס א ניט־פארענדיקט בילד פון זיין אייניקל.

א חוץ אט די אלע דערמאנטע אייגנשאפטן איז געוויס וויכטיק צו באטאנען אז ה. קאוואַרסקי איז געווען באשיידן. ער האט קיינמאל ניט געזוכט צו מאכן אויס־שטעלונגען פון זיינע מאלערייען און האלצשניצונגען. ער האט געשאפן פאר זיך און פאר זיין אייגענעם קרייז און ניט על מנת לקבל פרס.

זיין שווערע און זייער לאנגע קראנקייט האט אים אויסגעפייניקט און דערשיטערט זיינע פריינט. כמעט אלע האבן אים רעגולער באזוכט ביז דעם ביטערן סוף. בעת מיין באזוך אין ישראל אין 1950 האבן אלע זיינע קאלעגן, לערערס פון גימנאזיע, אזוי פיל זיך אינטערע־סירט מיט אים און זיך שטארק מצער געווען פון זיין צושטאנד. און פאר די תלמידים, וועלכע געדענקען אים פון זיין הערלעכער בליציייט, איז געווען שווער צוצוזען זיינע לאנגע שווערע ליידן און בהדרגה׳דיקע גסיסה...

זיין גייסט און אנדענק לעבן אין זיינע בילדער און אין די דעראינערונגען פון זיינע תלמידים, זיין פאמיליע און אלע וואס האבן געהאט דעם פארגעניגן און געלע־גנהייט אים צו קענען.

חבל על דאבדין ולא משתכחין!

בתיה ראזע קאבלענץ

יולי – 1952. יאהנעסבורג
צום שלושים נאך זיין טויט.

משה ראזענטאליס
דער מאלער אין זיין וו ערק

דוד גלעדי, תל־אביב

מ׳האט מיך אריינגעפירט אין קדשי־קדשים פון שאול אייזנבערג – א גרויסער נאמען אין אינטערנאציאנאלן מיסחר. דעם שליסל צו דער פארשלאסענער טיר האט מען געדארפט לאנג זוכן, ביז מ׳האט אים געפונען, א סימן אז מען עפנט די טיר נאר ביי זעלטענע געלעגנהייטן.

בדרך־כלל קאכט זיך אין **בית־אסיה**, דער פראכטיקער מאדערנער בנין אין תל־אביב, פאר וועלכן דער בעל־הבית האט ניט געזשאלעוועט קיין געלט: אן אויסנעמיקער בנין מיט זיין ארכיטעקטור, מיט די פיינע דעקאראציעס אינעווייניק, מיט דעם ברייטן אריינגאנג־זאל, ווו עד געפינט זיך די שטענדיקע אויסשטעלונג פון די בעסטע ווערק פונעם טשערנאוויצער סקולפטאר בערנארד רעדער, א חבר פון ארטור קאלניק אין די יונגע יארן, ווען זיי האבן זיך נאך געשפיגלט אין גלאנץ פון אליעזר שטיינבארג.

מ׳האט אנגעצונדן די פראכטיקע לוסטערס, וואס האבן זיך צעפינקלט מיט טויזנטער ליכטער, און פון די ווענט האבן א בלענד געטאן די וואונדערלעכע פארבן: רויט, בלוי, גרין, גאלד, לילא, געל, שווארץ, העלפאנדביין – שלל קאלירן אין וועלכע ס׳ווערט געשטאלטיקט די גרויסע מענטשלעכע דראמע, די יסורים, דאס געראנגל און דער נצחון פון דעם יידישן פאלק אין משך פון דורות ביזן היינטיקן טאג, ווערליק דער גירסא פונעם שטילן ליטוואק, דעם מאלער משה ראזענטאליס.

מ׳קאן זיך ניט געבוג אנזאפן מיט נחת־רוח פון די בילדער. נאכן עפענען די טיר שטייט מען פאר א רעטעניש: פאר וואס האט שאול אייזענבערג פארשלאסן די בילדער? צי וויל ער די הנאה נאר פאר זיך אליין? די פארשלאסענע טיר איז דאך א סימן אז ער געפינט זיך ניט שטענדיק אין זייער מחיצה. א שאד, ראזענטאליסעס געמעלן זענען פארשלאסן אין א קאלטער תפיסה, בעת זיי וואלטן זיך למשל פארדינט צו זיין אין דער חברותא פון בערנארד רעדערס אויסגעשטעלטע סקולפטורן און צו לויכטן און ווארעמען מיט זייער ליכט אלע די וואס קומען אריין אין בית־אסיה.

משה ראזענטאליס האט ׳געשריבן׳ די געשיכטע פון יידישן פאלק אין פארבן. ער האט איינגעטיילט די געשיכטע אין אירע תקופות, ווי זיי זענען איטלעכן באקאנט: די אבות און די אמהות, יציאת־מצרים, משה און דער הר סיני, דוד המלך און זיין זון שלמה, די נביאים, דער ערשטער חורבן, די רוימער און דער צווייטער חורבן, גירוש־ספרד, שפינאזע, די פאלשע משיחים, דער גלות אין די מיזרח־אייראפעישע לענדער, דער גרויסער חורבן און דער אויפקום פון דער יידישער מדינה.

דאס אלץ שטייט ׳געשריבן׳ אין דעם ווערק פון משה ראזענטאליס. פאר איטלעכן עטאפ, פאר איטלעכער תקופה האט ער געפונען די פאסיקע קאלירן און פארמען, אויסגעקליבן די פאסיקסטע געשטאלטן, וואס דריקן אויס צום בעסטן די היסטארישע געשעענישן און וואס וועקן אויף א געפיל, אז מע זעט פאר די אויגן אל דאס געשע־ענע. ווארהאפטיק, דער מאלער שרייבט זיין געשיכטע אין פארבן. אויף אזא שטייגער ווי רעזענטאליס, האבן געשאפן זייערע ווערק די גרויסע איטאליענישע מייס־טערס.

מ׳קאן אפשר זאגן, אז מיט אט דעם ווערק האט זיך ראזענטאליס אומגעקערט צו דעם אופן ווי ער האט געמאלט אין ראטן־פארבאנד פון וואנען ער איז אהער געקומען; צו די בילדער וואס ער האט נאך פון יענער צייט; צו דעם פרויען־פארטרעט אין טונקעלע פארבן, וואס הענגט אין זיין אטעליע אין יפו קעגן איבער דעם ים; צו די רעמיניסצענצן פונעם בילד וואס ער האט איבערגעלאזט אין טרעטיאקאור־גאלעריע אין מאסקווע און פאר וועלכן ער איז באשאנקען געווארן מיט א מעדאל.

געשטאלט – 1975 – משה ראזענטאליס

די טענה וואלט געווען ריכטיק אויפן סמך פון דעם, וואס די געשטאלטן און די סיטואציעס זענען געמאלט אין רעאליסטישן סטיל. אבער ביי ראזענטאליס רעדן בעצם די קאלירן, די שייכותן צווישן די קאלירן, דאס ליכט וואס שטראלט פונעם גאנצן ווערק און פון איטלעכן פלעק באזונדער, און ניט דער סיפור־המעשה. דא רעדט די מאלערישע גרויסקייט.

כדאי זיך אפצושטעלן א ווײַלע אויף דער געשטאלט פונעם מאלער גופא, כדי צו זען אז ער און זײַן קונסט זענען דאס אייגענע. א שמייכל באשײַנט דאס גאנצע פנים זײַנס, ניט נאר די ליפן, און ווער עס האט א חוש פאר אזעלכע ניואנסן, פארשטייט דעם אונטערשייד. דאס איז א מענטשלעכער שמייכל וואס שטראלט פון אים ארויס, מיט באשיידנקייט, מיט עניוות, ניט מיט סארקאזם. דאס איז ניט קיין שמייכל וואס איז אלץ מבטל מיט איראניע, צי מיט גאווה. און זײַן ווערק איז אויך אזוי סטיל־שמייכלדיק ווי ער אליין, א שטילקייט אן וועלכער א ליריש ווערק קאן גאר ניט געשאפן ווערן.

מיט צען יאר צוריק זענען נאך געהאנגען אין זײַן אטע־ליע בילדער, וואס ער האט געמאלט אין ווילנע, פארט־רעטן אין קלאסישן סטיל פון ערנסטע פרויען און נאך ערנסטערע מענער און פון פייסאזשן וואס ראזענטאליס האט איבערגעלאזט דארטן, וואס מ'קאן זיי ניט מער געפינען אין זײַן איצטיקן שאפן.

ער איז אוועק פון ראטן־פארבאנד ניט נאר ווײַל ער איז געווען א תלמיד אין דער העברעישער גימנאזיע פון מאריאמפאל, די ערשטע העברעישע גימנאזיע אין ליטע, ווו ער האט אײַנגעזאפט אין זיך די ליבשאפט צו ארץ־ישראל און צו דער העברעישער קולטור, נאר אויך ווײַל ער האט זיך געריסן צו קינסטלערישער פרײַהייט.

אין זײַן טאג־טעגלעכער מאלערישער ארבעט - ניט אין דער יום־טובדיקער, ווי אין בית־אסיה - איז מער ניטא קיין סימן פון דער נעכטיקער וועלט. ווערדליק די בילדער וואס מיר זעען, האט זײַן קינסטלערישע פערזענלעכקייט ערשט דא געפונען א תיקון. אין דער פרײַהייט ארויס־צודריקן די שטימונגען און די מראות וואס באהערשן זײַן נשמה. דער קאנטראסט צווישן די בילדער וואס ער האט א מאל געשאפן און די וואס ער שאפט דא, שפרינגט ממש אין די אויגן מיט א גוואלדיקן כוח, אז מ'קאן זיי גארניט פארגלײַכן.

די שטילקייט זײַנע דריקט זיך אויך אויס אין זײַן צוריק־האלטן זיך פון אויסשטעלונגען, הגם ער פארמאגט שוין טויזנטער בילדער. אין משך פון די איבער צוואנציק יאר וואס ער איז אין לאנד האט ער געהאט בסך־הכל דרײַ כוללדיקע אויסשטעלונגען, פון וועלכע דער קריטיקער האט זיך געקאנט שאפן א באגריף פון זײַן ארבעט.

דאס עניוות זײַנס זעט מען אויך אין די בילדער ווו ער איז זיך מתיחד אין א ווינקעלע אין מיקראקאסמאס, אין וועלכן סע שפיגלט זיך אפ זײַן אינעווייניקסטע וועלט. ער איז מצמצם פאר זיך דעם ים אויף וועלכן עס קוקן זײַנע פענצטער, דאס אפענע און דאס פארבארגענע ארום אים. דאס כאראקטעריסטישע, דער אינעווייניק־סטער מהות פון כמעט אלע זײַנע בילדער וואס ער האט לעצטנס ארויסגעשטעלט, אין די שטילקייט אין וועלכער זיי זענען פארשלייערט. די פרויען־געשטאלטן אריבער־געבויגענע איבער דער פיאנע שפילן פיאניסימא, אדער זיי דעקלאמירן סאנעטן מיט האלב געשלאסענע ליפן...

״דאס אלץ״ ווײַזט אן אויף דער אידענטיטעט צווישן קינסט־לער און זײַן שאפן, אויף דעם אמת פונעם מאלער, וואס באקומט אן אויסדרוק אין אמת פון זײַן ווערק.

זײַן ערשטע גרויסע אויסשטעלונג איז געווען מיט זעקס יאר צוריק אין מוזיי פון פתח־תקוה. שוין דארטן האבן זײַנע פרויען־געשטאלטן פארנומען א בכבודיק ארט, מיט זייערע פארשיידענע וואריאנטן פון אײַנזאמקייט: מלכות־דיק אדער רעזיגנירט, צווישן פארשיידענע אביעקטן מיט קאנטיקע צורות און קאנטיקע פארבנפלעקן. די פלעקן זענען אויך סטיל, ווי די געשטאלטן גופא, כאילו די וועלט האט אויפגעהערט צו אטעמען, ווי בלײַ־אויפגעכאפטע רגעס פון פאעטישקייט.

ניט בלויז שטילקייט, נאר אויך עצבות פילט מען, עצבות וואס איז מצמצם געווארן אין צײַט און רוים, א מין טרויער וואס ווייטיקט די יסורים פון דער וועלט. ראזענ־טאליסעס פרויען־געשטאלטן סימבאליזירן די פונקציע וואס די פרויען האבן געהאט און האבן עד־היום אין דער פאעזיע, ווו זיי פארקערפערן אלע סקאלעס פון געפיל.

דער עיקר אין דער אויסשטעלונג פון פתח־תקוה איז נאך געווען די אמביאנץ, די שטימונג אין וועלכער דער מאלער האט אויסגעמייסטערט זײַנע פרויען־געשטאלטן. די פרויען־געשטאלט איז דער מיטלפונקט פון דער קאמ־פאזיציע, בעת ארום און זענען די ניואנסן און די פארמען וואס שאפן דעם חלל. די פרויען־געשטאלט איז שוין דעמאלט געווען די הויפטסקאלע אין דער מאלערײַ פון ראזענטאליס, דער גרויסער פארבנפלעק, שווארץ, רויט, בלוי, געל און אפילו ווײַס, דער פארבנפלעק ארום וועלכן ער האט געשאפן דאס געוועב פון זײַן בילד. אויף די בילדער קאן מען אנטפלעקן די שפורן פון זײַן פענדזל, ווען איטלעכער אנריר אויפן לײַוונט שאפט אן אנדער ניואנס, איינער ניט גלײַך צו דעם אנדערן, און צוזאמען קאמפאנירן זיי דעם ריטעם פונעם בילד, די אינעווײַ־ניקסטע דינאמיק.

ראזענטאליסעס מאלערײַ טראגט אויף זיך די סימנים פון אוניווערסאלער טראדיציע, אנגעהויבן פון סעזאן, א טראדיציע וואס האט זיך פארצווייגט אין פארשיידענע ריכטונגען און אנגענומען די אינדיווידועלע ווערסיעס פון דעם אדער יענעם אמתדיקן קינסטלער. ראזענטא־ליסעס ווערסיע מאכט פון אים כמעט א בן־יחיד אין דער ישראלדיקער מאלערײַ, מיט זײַנע קאנטיקע פלעקן, מיט זײַן שטילער פאליטרע, בעת ער באמיט זיך שטענדיק אײַנצוצוימען זײַנע פארבן, זיי זאלן ווערן אן אפקלאנג פון זײַן אינעווייניקסטער שטילקייט.

די פייסאזשן בויט ער אויף ווי אן ארכיטעקט פונעם יסוד

ביז צום דאך, אין פירקאנטיקער פארעם, צו מאל דריי־קאנטיקער, אבער אלע זענען זיי צוגעשפיצט, ניטא קיין קיילעכדיקייטן. א ציגל אויף א ציגל, א פענצטער אין הימל, א טיר אויף דער ערד. אבער אלע פארמען ווערן ביי אים געשטאלטיקט דורך פארב־קאמפאזיציע און ניט דורך אנדערע מיטלען. ניטא קיין קאנטורן אדער ליניעס, ניטא קיין דעקאראטיווע מיטלען. סיי די הויפטראלע סיי די זייטיקע ראלעס אין זיין ארכיטעקטאנישן בנין שפילן די פארבנפלעקן. די פארב קוואלט ביי אים פון די שפיצן פינגער און ס'איז פאראן א שלמותדיקייט צווישן דעם קאלאריט און דעם כאראקטער פונעם מאלער. דער כוח זיינער אין פון א טראכטנדיקן סטאיקער; ער טראכט און מאלט און בעת די קאלירן ווערן לעבעדיק, זענען זיי גורם צו נייע מחשבות...

פון "די גאלדענע קייט"
נר. 107 – 1982

קינדער 1958 – משה ראזענטאליס

א צושפרייטע משפחה

נפתלי בידערמאן

מיינע עלטערן פלעגן ריידן וועגן ארץ־ישראל מיט זייער פיל ליבע און בענקשאפט. מיר קינדער פלעגן זיך צוהערן מיט געשפאנטקייט צו זייערע שמועסן און האבן געחל־ומט עולה צו זיין. נור איך מיט מיין פאמיליע זיינען די איינציגע וועלכע האבן זוכה געווען און לעבן אין ישראל

אין 1933 האב איך אנגעהויבן לערנען ביי ישראל לוין זייגער־מאכעריי. אין 1935 בין איך אוועק אויף הכשרה אין קאוונע אלס חבר פון בית"ר. עס זיינען כמעט ניט געווען קיין סערטיפיקאטן. איך האב דאן שוין פארשטאנען די היטלעריסטישע געפאר, מיין ברודער און שוועסטער זיינען דאן שוין געווען אין פאריז האב איך באשלאסן צום פארן קיין פאריז.

מיין ברודער דוד איז געווען איינער פון די גרינדער פון ארטיקן בית"ר. ער האט געענדיגט די העברעאישע גימנאזיע מיט אן אויסצייכנונג, שטודירט אין קאוונער אוניווערזיטעט, און געווען א־מיטארבעטער פון רעוויזיא־ניסטישן טאג־בלאט "מאמענט".

אין דער צייט פון דער דייטשער אקופאציע איז ער געווען טעטיג אין מחתרת. מען האט אים געבראכט אלס א ביישפיל פון א העלד פון דער אנטינאצישער אונטער־גרונד באוועגונג. דוד מיט זיין פרוי ליובא און טאכטערל, שולמית, זיינען אומגעקומען.

אין 1937 אין פארגעקומען די באוואוסטע אינטערנאציא־נאלע אויסשטעלונג אין פאריז, מיין ברודער ישראל האט געבראכט אונזערע עלטערן פון ליטע צו דער אויסשטע־לונג. זיי זיינען ליידער צוריק־געפארן.

ישראל איז באקאנט געווארן נאך דער מלחמה אלס איינער פון די בעסטע פרעסע־פאטאגראפן אין דער וועלט, ער האט ארויסגעגעבן מערערע אלבומען: - איין אלבום וועגן ישראל. די טאוולען פון אלבאם האט געצייכנט מארק שאגאל, די הקדמה צום אלבאם האט געשריבן אנדרע מאלרא; אן אנדער אלבום איז אויף דער טעמע צירק, און אן אלבום געווידמעט די שאפונגען פון מארק שאגאל אין פארבן, ער איז געווערן זייער באפריינדעט מיט מארק שאגאל. ישראל האט געהאט גרויס דער־פלאג אין זיינע אויסשטעלונגען אין ניו־יארק, טאקיא, לאנדאן, פאריז, שווייץ און אין אייניקע שטעט אין פראנקרייך. אין 1972 איז געווען אן אויסשטעלונג פון זיינע בילדער אין די מוזעומס פון תל־אביב און ירושלים.

ישראל איז געשטארבן - אין פאריז דעם 16־טן מאי 1980.

אין 1938 האט מען מיר געכאפט ארבייטענדיג אן אר־בייטס־קארטע, האב איך געמוזט זיך אנשלסן אין "פרע־מדן לעגיאן"

מען האט אונז געשיקט קיין אלזשיר, פונדארטן - קיין סוריה, און פון דארטן בין איך געקומען קיין ארץ־ישראל.

אבריוו פון קינסטלער -

ישראל בידערמן - "איזיס"

ליבער פריינט גאלוב

איך האב ערהאלטן אייער בריוו מיט אגרויסער פאר־שפעטיקונג, ווייל איך בין ניט געווען אין פאריז. און שוין א יאהר ווי איך ארבעט שוין ניט אין די וואכן צייטונג MATCH.

אצוזאמענקום פון די געוועזענע שילער פון די העב־רעאישע גימנאזיע איז מאריאמפאל ! - ס'איז ווי א חלום. איך וואלט ניט געקענט קומען צו די דאטע און בין צופרידן אז מען ווייס אז עיך לעב.

שוין אזוי פיל יאהרן, דער נאמען גאלוב זאגט מיר עפעס.

איך בין שוין 6 מאל געווען אין ישראל. דעם לעצטן מאל אין די צייט פון די "6 טאגיקע קריג".

איך ארבעט אין פאריז מיט מיין נאמען פון די אקר־פאציע יאהרן **איזיס** JZIS.

מיין פאטא אלבום געווידמעט ישראל איז ערשינען אף ענגליש און פראנצויזיש מיט א הקדמה פון אנדרע מאלרא און די הילע איז געווען פון שאגאל. אפשר האט איר עס געזעהן. איך קען עס אייך ניט שיקן ווייל שוין יאהרן ווי ס'איז אויספארקויפט (ערשינען אין 1955).

איך האב דא אין פראנקרייך מיין שוועסטער נחמה וואס האט געלערנט אין די ליטווישע גימנאזיע אין מרימפול און אויך מיין ברודער נפתלי, איינגער. פון מיר, וועלכער איז א זייגער מאכער אין (-דרום פראנקרייך). מיין ברודער דוד איז אומגע־קומען אין ליטע.

אין פאל ווען איר קומט אין פאריז וועל איך זיין זייער צופרידן אייך צו זעהן. מיין טעלעפאן נומער איז 40־74־588 און מיין אדרעס:

Jzis Bidermanas, 28 Rue Henri Pope. Paris 13e

בעסטן גרוס די חברים פון מרימפול און א דאנק פאר אייער איינלאדונג

ישראל בידערמאן
Jzis (—)

איך האב געארבעט אין קאוונע 1928-30
איך האב פארלאזן ליטע אין 1930.
פאריז דריטער אקטאבער 1969

פאלקלאר

דער לעצטער מאריאמפאלער איד

אפאר וואכן פאר דעם באפרייען די שטאט פון די דייטשן, האט מען דערשאסן מיין טאטן ברוך – דער לעצטער איד פון אונזער שטאט. גויים האבן מיר דערציילט אז ווען מען האט אים געפירט דורך די גאסן פון שטאט, האט ער געזאגט צו די גויים וועלכע זיינען געשטאנען ארום און זיך צוגעקוקט: ״עס זיינען דא מענשן וועלכע ס׳פארדריסט, אז אימעצער איז געבארן און לעבט אויף דער וועלט״...

אויפן אידישען בית־עולם האט מען אים געצוונגען זיך אויסגראבן אגרוב, אריינקריכן און דאן האבן די מערדער אים דערשאסן.געוויינליך האבן זיך אלע גויים בארימט וויפל זיי האבן אים געהאלפן. מיר איז געווען ביטער צו זעהן ווי גויים לעבן אין אונזער וואנונג, טראגן יידישע קליידער.

נאך שווערער איז מיר געווען צו הערן זייערע ליגנס. נאך דעם ווען מען האט דערמארדעט אלע מאריאמפאלער יידן און צווישן זיי מיין מוטער מינה, מיינע צוויי ברידער: אבא און בערעלע. איז מיין טאטע דערקראכן צו דעם דארף יעסטריקע (נעבן פרען) וואו מיין טאטע איז געבוירן געווארן. זיינע עלטערן האבן דארט געהאט ערד. און פון דארטן טאקע זיינען. זיינע ברידער און שוועסטער געפארן קיין אמעריקע. געלעבט האט ער ביי אגוי פאר וועלכן ער האט געטאן פארשידענע ארבייט. מיין טאטע האט זיך פארלאזט אלאנגע בארד און גויים האבן געמיינט אז ער איז ניט קיין איד. ווען דער טאטע האט שוין ניט געהאט וואס צו געבן דעם גוי, האט ער אים ארויסגעטריבן, און אים איבערגעגעבן דער פאליציי.

דער גוי וועלכער האט אים אויסבאהאלטן האט מען ארעסטירט צו זאמען מיט מיין טאטן. פויערים האבן מיר דערציילט, אז איינער פון זיין משפחה האט שפעטער באווארפן מיט גראנאטן דעם פויער, וועלכער האט זיינע עלטערן ארויסגעגעבן די דייטשן.

אריה מערגאשילסקי.

זכרונות פון אמאל – דער בלוט בילבול

אויף פרענער־גאס האבן געלעבט צוויי משפחות, וועלכע ניט קוקנדיק וואס זיי זיינען געווען נאטע־קרובים, און געלעבט אטיר נעבן אטיר, האבן זיי יארן ניט גערעדט צווישן זיך. אפילו קיין גוט מארגן ניט געזאגט. יצחק דער ערשטער שכן, האט געהאט צוויי גראטענע־יעכטער, זייער שיינע. זייער שיינקייט איז געווען ה שם־דבר, אויך אויף דער גויישער גאס. אויך דארטן האבן זיי געהאט ידידים. דער צווייטער שכן רב יענקל איז געוון אאיד אמשכיל. אין דער יוגנט איז ער געווען אלערער. וואס טוט ניט אאיד צוליב פרנסה? בכן, האט ער געהאנדלט זומער מיט טארפענטין און סמאלע, ווינטער מיט האניק. יעדער פון די צוויי שכנים האט געהאט אויפן הויף א סקלאדיק. איינער האט געהאלטן אין זיין סקלאדיק פעסער מיט קארשן. וואס ער פלעגט עקספארטירן קיין אויסלאנד. דער צווייטער פעסער מיט סמאלע אדער האניק. און אט איז געשען, דאס איז געווען ערב־פסח, אזונטיק טאג אזייגער 7 אין דער פרי, האבן זיך געהערט שטארקע קלעפ אין די דירה פון יצחק. געשרייען פון צענליקער גויים. מען האט ארויסגעריסן די טיר ארויסגעשלעפט יצחקן אויפן גאס און געפאדערט אז ער זאל עפענען דעם סלאדיק. נאר מיט א־טעות האבן זיי געפאדערט עפענען יענקלס סקלאדיק. ווען מען האט זיך אריינגעריסן אין סקלאדיק, האבן די גויים געפאדערט אז

מ. רוזנטאליס – דער וואסערטרעגער

ער זאל אויסזאגן וואו האט ער פארבאלטן אקליינע שיקסעלע - פון וועלכע ער האט געצאפט בלוט אויף פסח. און דאס פאס מיט די צוועקעס אין וועלכע ער האט זי געקולעט... אין גאס איז געווען אשטימונג פון ערב אפאגראם.

יידן האבן געלעבט אין שרעק. קיין זאך האט ניט געהאלפן וויפל יצחק האט ניט גערעט און געשווארן אז דאס איז ניט זיין סקלאדיק, און ניט זיינע פעסער, געהאלפן האט נור דאן ווען ביידע שיינע טעכטער פון יצחק זיינען דורך הינטערגאסן אוועקגעלאפן צום פאליציי שעף.

מיט טרערן אין די אויגן האבן זיי אים אויפגעקלערט דעם ענין. געשווארן אז דער סקלאדיק געהערט ניט צו זייער טאטן. נור צו דעם שכן, צוליב ועלכן די גויים באשולדיקן זייער פאטער. ערשט דאן זיינען געקו־מען עטלעכע רייטער פאליציי און צוטריבן דעם אויפגע־רייצטן המון. און די יידן פון שטאט זיינען אויסגע־לייזט פון אבלוט בילבול.

אריה מרגושילסקי

געהילפס - בראנד מייסטר הערשל

ווי מיינט איר דאס אשטאט וואס די מערהייט הייזער זיינען פון האלץ. אז וואסער שעפט מען פון ברינימער וועט מען אין שטאט ניט האבן אן איגענע פאז׳ארנע? איז טאקע ביי אונז געווען זייער א־בכבודיקע פייער־לעשער קאמאנדע. יעדער בעל־בית האט געמוזט פרייוויליק געהערן צו איר, איז זי טאקע באשטאנען פון א־יידישע מערהייט. דער בנין פון די פייערלעשער האט זיך געפונען אין מיטן שטאט, לעבן די לאנגע מארק־קראמען. דארט זיינען געשטאנען די פעסלאך און דער איבעריקער אינווענטאר פון די פייערלעשער. 3 גרופן זיינען געווען אין דער קאמאנדע. און יעדע גרופע האט זיך באצייכנט מיט א באזונדערן סימן: רוי־טע לענטעס, וועלכע פלעגן קריכן אין פייער. גרינע לענטעס - די וועלכע פלעגן פאמפען און געלע לענ־טעס - וועלכע פלעגן שפריצן. דער אנפירער־הויפט בראנדמייסטער, איז געווען א־גוי וואס האט געהייסן מאקאוסקיס, א־הויכער דיקער גוי מיט אשטארקן קול. קעגען דעם האט פראטעסטירט איינער פון די יידישע בעלי־בתים: - וואס הייסט האט הערשל געזאגט, אלע זיינען יידן און דער אנפירער איז אגוי - וואו איז די גערעכטיקייט?

כדי הערשל זאל זיך בארוהיקן, האט מען אים צוגע־טיילט אבכובדיקע אויפגאבע - ער זאל זיין דער פא־ראנטווארטליכער איבער דער סירענע. לויט זיין אויפ־גאבע האט ער געדארפט ארויס טראגן אין גאס די טרובע, וועלכע איז געווען אין אפארם פון אקליין פעסל, וועלכע מען האט געדארפט פאמפען, און דאס פלעגט ארויסגעבען א־קול וואס איז געווען בכוח אויפוועקן טויטע.

געווען איז דאס יאר ווען אין שטאט זיינען געווען פיל שריפות. געברענט האט די טורמע, ביאלאבלא־צקעס מיל, יאנקל ראזענטאל׳ס שטוב און אנדערע.

אזייגער 1 ביינאכט איז דער הימל געווען פלוצים שטארק רויט; אידן זיינען ארויסגעלאפן אויף דער גאס, געפרעגט - וואו ברענט? - פארוואס טרובעט מען ניט?

וואו איז הערשל? צוזאמען מיטן פראסט איז געשטיגן די שריפה. קיין סירענע האט מען אבער ניט געהערט. נאך גרויס מי האט מען געפונען דעם פארשוין. הערשל איז געזעסן לעבן זיין שטוב אויף דער פאמפע. די היטל איז אים געווען אריבערגעצייגן איבער די אויגן, די הענט אין די קעשענעס און ער האט געמורמולט: - ״זאל פארברענט ווערן מאקאוסקיס מיט דער גאנצער שטאט - איך טרובע ניט!״ - איך טרובע ניט!...

די טרובע האט ער נור דאן אפגעלאזט אז מען האט אים צוגעזאגט דאס ער וועט ווערן געהיפלס בראנד־מייסטער. פון דאמאלט אן, אז חברה פלעגן וועלן זיך רייצן מיט הערשלען, פלעגן זיי אים רופן: - ״הער געהילפס בראנד־מייסטער״. און הערשל פלעגט ווערן שטארק בייז און שילטן מאקאוסקען מיט ביטע־רע קללות...

מערגאשילסקי

משיח צייטן

משיח אלעבעדיקער משיח אויף אורייסן שימל, מיט אגאלדענעם קרוין אויפן קאפ, האט זיך פלוצלונג באוויזן ביי אונז אין מאריאמפאל שבליטא.

ומעשה שהיה - כך היה: - געלעבט האט ביי אונדז א אומגליקלעכע אלמנה, פארגעסן פון גאט און פון לייט, אפילו צום בית־דין של מעלה האט מען איר ניט גערופן. פון טיפן עלטער - האט די מאל צופרעסן אירע קליידער. איז ווי גייט מען אויף יענער וועלט מיט לעכערדיקע בגדים? מען קען זיך נאך פארקילן. האבן טאקע גוטע אידן געהאט רחמנות אויף איר, און אויפגענייט נייע בגדים. פון די געבליבענע אלטע רעשטלאך האט מען אויפגענייט א־בגד פאר אליהו דעם מבשר פון משיח, בבבודו ובעצמו. געווען איז עס זומער־צייט. ווען גויים זיינען שטארק פארנומען אין די פעלדער. ווען קיין לעבעדיקער מענטש קומט ניט אריין אין שטעטל. זיצן טאקע נעבאך אידן אויף די שוועלן פון די קראמען. זיפצן און קרעכצן און פרעגען - מנין יבוא עזרי? האבן אידן טאקע באשלאסן אז די גאולה דארף מען ברייגנען אליין. און אויב אזוי, האט זיך טאקע צו דער ארבייט גענומען גאלדע די גראבע מיט נאך אפאר לצים, פון די געבלי־בענע זאכן האט מען אויפגענייט אקאסטיום, און פון גאלד פאפיר אקרוין. ביי באנאפאצקען, דעם קארע־טניק, האט מען געדונגען דעם שימל. דער קאנדידאט

פאר משיח איז געווען ניט קיין אנדערער ווי מאנקע – אן אלטער בחור, א־קבצן וואס שטארבט דריי מאל אטאג פון הונגער. שפילט אויף אידישע און גויישע חתונות פאר אגראשן. אונד וואס ער דערשפילט ניט דערטאנצט ער. בקיצור מען האט אנגעטאן דעם "חתן" די נייע בגדים. גאלדע מיט נאך אפאר אידענעס האבן מיט שוועריקייט ארויפגעזעצט מאנקען אויף די שקאפע, און די פראצעסיע האט זיך אלאז געטאן אין די גאסן פון מאריאמפאל.

האט זיך געזעסן מאנקע אויף דער קלאטשע און מען האט געשריען: – "זאל לעבען משיח, זאל לעבען אונד־זער אויסלייזער". דער עולם האט "מכבד געווען" משיח מיט צופוילטע קארטאפל, שטיינער און העלצר אלץ וואס איז געווען אונטערן האנט. באנאפאצקעס קלאטשע האט זיך שטארק ז־ערשראקן. ארויסגע־ריסן זיך פון די אלאבלעס, אויסגעזעצט זיך מיט די הינטערשטע פיס און אראפ־געווארפן פון זיך דעם רייטער.

מיט צוקלאפטע זייטן איז מאנקע קוים דעקראכן צו זיך אין חאטע.

שבת ביין מנין האבן אידן שטארק געלאכט: דאס איז געווען א־סימן אז ס'איז נאך ניט די צייט משיח זאל קומען.

אריה מערגרושילסקי

דער קוימענקערער – משה ראזענטאליס

פאגראם

מערגאשילסקי אריה

עטליכע טעג פאר׳ן איינטריט פון די רוסן קיין מאריאמפאל האבן מאריאמפאלער אידן געלעבט אין גרויס שרעק.

מען האט גערוארט אויף די רוסן. קלאנגען זיינען ארומגעגאנגען אז די דייטשן קומען און ווער זיינען די דייטשן, האבן אידן אביסל שוין געווסט. די טעג, פון פארנעפלטער לאגע האבן די ליטווינער גוט אויסגענוצט, איך האב דאן געדינט אין דער ליטווישער מיליטער, אין איינעם פון די פארטן נעבן פאנעמון, מיין אויפגאבע איז געווען: היטן פוילישע געפאנגענע. וועלכע זיינען געזעסן אין פארט. דער פירער פון לאגער, קאפיטאן דאבולעוויציוס האט מיר געשיקט אוועקפירן עטלעכע פוילישע געפאנגענע אפיצערן קיין קאלווארייע, מיט מיר איז מיטגעפארן נאך אמאריפאלער ליטווישער סער׳זאנט, אויף צוריק האבן מיר ביידע באשלאסן אריינפארן קיין מאריאמפאל און דארט בלייבן נעכטיקן.

עס איז געווען אפארנאכט, גייענדיק פון אויטובוסן – סטאנציע אויף פרענער גאס, ניט ווייט פון יעדוואבניצקעס הויז האב איך באמערקט צוויי ליטווישע סאלדאטן מיט קאסקעס אויף די קעפ, רייטנדיק אויף וועלאסיפעדן, האבן אנגעיאגטא־אידן, שפעטער האט זיך ארויסגעוויזן, אז דאס איז אפליט פון פוילן, וועלכער האט ניט גע קענט ליטוויש, זיי האבן אים שטארק צושלאגן און דער איד האט נעבאך געשריען פון גרויס ווייטאק. איך האב ניט פארשטאנען פארוואס שלאגן זיי אים, ניט טראכטנדיק פיל בין איך צוגעלאפן און ניט געלאזט מער שלאגן דעם אידן. גלייך האט מיר ארומגערינגלט אגרופע סאלדאטן. אליטווישער אפיציער האט געפאדערט כ׳זאל באלד אוועקגעבן מיין רעוואלווער. וועלכן איך האב געטראגן מיט זיך. איך האב זיך קעגנגעשטעלט. דער סערז׳אנט, וועלכער איז מיט מיר געקומען האט זיך געשטעלט אויף מיין זיידט. מיר אשלעפ געטאן פאר דער האנט, און מיר זיינען אוועק.

יענע נאכט האבן אידן פארקייטלט אלע טויערן און טירן, פארמאכט אלע לאדנס און זיך פארשפארט אין די שטיבער. קיינער האט די נאכט שוין ניט געשלאפן.

אזייגער אכט אין אוונט האט זיך עס אנגעפאנגען. אגרופע סאלדאטן באגלייט מיט קליינע ליטווישעקינדער און אלטע גויים האבן ווילד געשרייען: ״הרגעט אידן״, זיי זיינען געגאנגען פון שטוב צו שטוב, אויסמיידנדיק קריסטליכע הייזער, מיט אן האגל פון שטיינער האבן זיי צובראכן שויבן, און אראפגעריסן אידישע שילטן.

אזוי האבן די ליטווינער געבושעוועט אגאנצע נאכט, צומארגן זיינען די מערהייט אידישע הייזער געבליבן אן שויבן.

אין צוויי טעג ארום זיינען אריין די רוסן. די אידישע קאמוניסטן האבן זיי באגעגנט ביי די טויערן פון שטאט. אידן האבן זיך געפרייט, ניט לאנג האט געדויערט די שמחה.

אין געראנגל פארן לעבן

מערגאשילסקי אריה

זונטיק פרי־מארגן האבן דייטשן באמבארדירט ווילנע, דער ראדיא האט אנגעגעבן אז קאוונע, מארימפאל און אנדערע שטעט זיינען שוין אין די הענט פון די דייטשן דאס איז געווען אליגן, די ידיעה האט איבערגעבן דער קעניגסבערגער רדיא.

אגרופע חברה צווישן זיי אבקע קאוונער, (וועלכער האט זיך שפעטער צוריקגעקערט) מיט עטלעכע מאריאמפאלער בחורים און איך מיט זיי האבן באשלאסן פארלאזן די שטאט.

אפן וועג האבן מיר דערזען גרויסע גריבער, פון די דייטשישע סנאראדן. עטלעכע טויטע זיינען געלעגן נעבן די גריבער. גייענדיק אזיי צופוס 7 קילאמעטער האבן אונז שטארק באמבארדירט דייטשישע אעראפלאנען. פיל פון די פליטים האבן דארט געפונען זייער טויט.

מיר האבן געטראפן פיל רוסישע פרויען, אנגעטאן אין פיז׳אמעס וועלכע זיינען אויך געלאפן פון דייטש. אין אשטעטל דיסנע האבן מיר באגעגנט עטלעכע ״רוסישע״ אפיצערן און סאלדאטן, וועלכע האבן זיך שפעטער ארויסגעוויזן אלס איבעגעטאנענע דייטשישע זעלנער. זיי האבן אונז געוויזן אפאלשן וועג, כדי מיר זאלן אריינפאלן אין שונא׳ס הענט. אגליק איז געווען וואס רוסישע טאנקיסטן האבן אונז ממש אין לעצטן מאמענט געווארנט אז אין דער ריכטונג געפינט זיך שוין היטלער׳ס מיליטער.

אין דיסנע (ווייסרוסלאנד) האבן אידן ניט געגלויבט אז די דייטשן דערנערטערן זיך. מען האט געלאכט

פון מיר און פון ראובקע נאגין (לעבט יעצט אין ווילנע – ליטע) די נ.ק.וו.ד. האט אונז ביידן ארעסטירט און באשולדיקט אז מיר זיינען שפיאנען, עס האט שוין ניט פיל געפעלט, אז מיר זאלן קריגן אקויל אין קאפ. דורך אנס זיינען מיר ארויס פון דער צרה. אקאמסא־מאלקע, וועלכע האט גערעדט ליטוויש האט דורכגע־לעזן אונזערע ליטווישע פאספארטן, צו אונזער גליק איז אין קאמענדאנטור געווען ארוסישער אפיצער, וועלכער האט געדינט אין ווילנער אפיצערן הויז, און איך האב געצייכנט בילדער פארן דעם הויז. אזוי זיינען מיר ניצל געווארן, מיר האבן זיך געבעטן ביים קאמענדאנט אין דיסנע, ער זאל אונז נעמען אין מיליטער, ליידער איז שוין געווען אין שטעטל אזא כאאס, אז ער האט שוין ניט געהערשט איבער דער לאגע.

ווען מיר האבן זיך מיט צרות דערשלעפט קיין פאלאצק האבן מיר אפן וואקזאל געטראפן פיל פליטים, צווישן זיי דעם מאריאמפאלער ד״ר ליאווא שטיין, וועלכע איז שפעטער געווען דער מיליטער דאקטאר פון די ליטווישע פארטיזאנען. ד״ר זיידל ויטנשטיין, וואלד־שטיין דער געלער פון סימנע און סאמארען דעם פאטער מיט זיין יינגסטן זון.

קיין וואגאנעס זיינען ניט געווען; די פארשטאט פון פאלאצק האט געברענט, מענשן זיינען געלעגן אפן וואקזאל אן כוחות, הונגעריקע, פארלייזיקטע און אינגאנצן הילפלאז. אין פאלאצק אויפן וואקזאל האבן מיר זיך אנגעשטויסן אויף אשרעקליכן בילד: צווישן וואגאנעס אין אווינקל פון דער גרויסער באן־סטאנציע זיינען געלעגן האלב טויטע מענשן, וועלכע האבן געגוסעסט, געקרעכצט און געבעטן אויף אידיש מען זאל זיי ראטעווען.

שפעטער האט זיך ארויסגעוויזן, אז זיי זיינען געקרא־כן זוכן שפייז צווישן מיליטערישע אמוניציע לאגערן און ניט קענענדיק קיין רוסיש, האבן זיי ניט פאר־שטאנען וואס די פאטרולן ווארנען זיי, מען האט זיי געשאסן און די רוסישע סאלדאטן האבן זיי געהיט ביז זיי האבן ארויסגעלאזט זייער לעצטן אטעם־צוג. פלוצלונג איז אנגעלאפן אן עשאלאן פון ווילנע.

די באן – באאמטע האבן זיך אפגעשטעלט אויף אקור־צער צייט נעמען קוילן און וואסער. די פליטים האבן זיך אווארפגעטאן צו דעם עשאלאן, ווער עס האט באוויזן ארייננקריכן אין וואגאן, איז אוועקגעפארן און ווער ניט איז אריינגעפאלן אין די הענט פון די דייטשן. אטייל זיינען צוריבן געווארן אונטער די רעדער פון עשאלאן.

דער גאנצער וועג פון פאלאצק ביז טולא האבן דייטשע וואנדאלן פליער באמבארדירט דעם עשאלאן. ווען מיר זיינען געקומען ניט ווייט פון טולא, האבן מיר געמוזט פיל מאל שפרינגען פון באן, ווייל די דייטשן האבן אויפגעריסן עטליכע וואגאנען. די פליער – מערדער האבן צענדליקער מאל ארומגערינגלט די באן און אן רחמנות אלעס צושעדיקט.

פיל האבן ניט באוויזן ארייננקריכן צוריק אין די וואגא־נען, און פיל האבן געפונען זייער טויט אין וואגאן.

ווען מיר זיינען דערקראכן קיין טולא, האט מען ארויסגענומען פיל טויטע. אויף אקסן האבן מיר זיך דערשלעפט ביז קויבישעוו, וואו מען האט די פליטים איינגעארדנט אין קאלכאזן. ערשט דארטן האט זיך אנגעהויבן אפעקל נייע צרות.

פארשטעלונג פון ״השומר הצעיר
ליבהאבער – 1926״

לאה רודניצקי

מאמע

שטייסטו, מאמע, – א צאנקענדיקע ליכט,
אנגעשפארט אויף גרויע, מידע יארן,
און עס קייקלען זיך דיר טרערן פון געזיכט
און ווערן, ווי דאס גאלד פון דיינע טרוימען,
אין די פאלדן פון דיין אוונטקלייד פארלארן.

שטייסטו, מאמע, – אן איינזאם אוונטליך,
און צעלייגסט דיין צער אויף מיינע וועגן.
באגעגנט אים מיין שטורעמדיק געמיט
און פארטראגט אים ווייט מיט זיך אין פרעמד –
דער ברייטער, גרויסער ערד אנטקעגן.

מיין טראט – אן אייביק וואנדערער אין וועלט
דורך רעש פון נעכט, דורך שטילקייט פון פארטאגן.
איך ווייס: דו, א פארלאזענער געצעלט,
שטייסט נאך אלץ מיט בעטנדיקע הענט,
מיט פרעגנדיקן בליק צו שטומער ווייט פארטראגן.

א בריוול פון דער מאמען

סאיז, ליבע מאמע, היינט דיין בריוו צו מיר דערגאנגען
פון שטילן דארף, דיין בריוו, אין רעש פון שטאט.
איך ווייס: עס בליען דיינע פעלדער איצט מיט זאנגען,
און מיינע גאסן דא – מיט שפינגעוועב פון דראט

איך האלט דיין בריוו – א ווייסע מאנבלום פון דיין גארטן,
א טיפע פרייד אין מיינע בלוטן ברענט.
א, גלייב מיר, הארציקע, געטרייע מאמע,
אז ס'ציטערט איצט דיין בריוו אין מיינע הענט.

דו שרייבסט צו מיר: "א גרוס צו דיר, מיין ליבע טאכטער".
א, ווי קען מען זיין מער פשוטער געליבט
אין אזא וועלט, ווו ווערטער זיינען רויזן,
רויזן, דין באשטויבט מיט שארפן גיפט.

און ווייטער שרייבסטו מיר, אז ס'בליט שוין לאנג דאס בייטל,
אט דארט ביים סאמע ברעג פון דריטן טאל,
ווו איך פלעג דארט קערנדלעך אלץ זייען,
ווען כ'פלעג א בארוועסע ארומלויפן א מאל.

און אז עס בלאנקען שוין אין הויף געפיילטע קאסעס,
און ס'הילכט אין וועלדל אפ א קלינקענדיקע ליד,
עס שטייט דער שייער גרייט און ברייט צעעפנט
פאר תבואות, וועלכע ווארטן אויפן שניט.

און נאך אזעלכע נאנטע, ליבע בילדער
מאלסט מיר אויפן שטיקעלע פאפיר.

א, עס רודערט אויף צו דעם אין מיר א בענקשאפט,
ווי אין באגינען רודערט אויף דאס דערפל איצט ביי דיר.

און דו דערמאנסט מיר אויך, אז ווארטסט ניט אויף מיין קומען.
איז דאנק איך, גוטע מאמע, און כ'פארגיב,
וואס ס'האט דערביי דיין האנט אזוי געציטערט
און אויסגעצוקט די אותיות אין דיין בריוו.

טא זיי געזונט, מיין הארציקע, געטרייע מאמע,
דיין בריוועלע צום הארצן פעסט איך דריק.
זאלן סאכע מיטן פערד און גרינע פעלדער
פלאנצן דארט פאר דיר א שטילן גליק.

לאה רודניצקיס עלטערן זיינען געווען יישובניקעס אין א דארף לעבן קאלוואריע. געלערנט און געענדיקט מאריאמפאלער גימנאזיע, 1931.

דרעמלען פייגל אויף די צווייגן

דרעמלען פייגל אויף די צווייגן,
שלאף מיין טייער קינד.
ביי דיין וויגל אויף א נארע,
זיצט א פרעמדער, זינגט
ליו-ליו, ליו-ליו ליו.

ס'איז דיין וויגל וואו געשטאנען
געפלאכטן פון גליק,
און דיין מאמע, און דיין מאמע
קומט שוין קיינמאל ניט צוריק – – –
ליו-ליו, ליו-ליו ליו.

כ'האב געזען דיין טאטן לויפן
אונטער האגל פון שטיין.
איבער פעלדער איז געפלויגן
זיין פארריטומטער געוויין.
ליו־ליו, ליו־ליו ליו.

לאה רודניצקי הי"ד בוגרת הגמנסיון "תרבות" במרימפול, חניכת ה"שומר הצעיר" משוררת גיטו וילנה וורשה, נספתה בשואה. יהי זכרונה אתנו תמיד. אחד משירי הערש שנפוצו בגיטו, פרי עטה ורוחה.

פרוואס מיר זיינען אין אמעריקע

עס האבען געוואוינט מיין טאטע און מאמע אין רוסלאנד, האבען זיי פארמאגט אשטוב און אקראם און געטאפט א וואנט, קינדער האבען זיי געהאט אכט.

ווי צו מאכען חיונה האבען זיי אימער געטראכט, דער עלסטער זון האט געהייסען אהרן.

האט ער מיט געלד זיך געוואלט שיטען ווי א באראן
איז ער ארבייטען צום פעהרצן יאהר אוועק
צו פארקויפען פאר יענעם זאלץ זעק.
האט ער ביי יענעם געארבייט פיהר יאהר...
און אויף העכערע שכירות זיך ניט דערארבייט אויף א האר.
האבן די עלטערן גענומען קלערען:

אפשר אין אמעריקע עם שיקען צו אנקעל בערען,
וועלכער האט זיך דאן געפונען אין שיקאגע
און ווינציק מיט זיי געהאט משא ומגע
אזיי איז ער נאך אמעריקע געפארען
בעפאר ער איז עכצען יאהר געווארען
און פארזעצט האט דער טאטע.

זיין גאלדענעם זייגער אין גמילות חסדים
כדי עס זאל געלד זיין פאר א שיפ׳ס קארטע און בגדים,
און אז ער איז אין אמעריקע אפגעוועזן צווי מאנאטען
האט ער געשריבען צום ברודער בערצ׳יקן.
אז דא לעבט מען ווי מאגנאטן.
דעריבער זאל ער גלייך קומען צופארען.
ווייל פאר אזייגער מאכער איז דא ווי געבארן,
און דאס איז געוועזן אין נײַנצן דרייצן,
ווען ברודער מאיר איז געווארען א יאהר ניינצן
אויסגעוואקסען איז ער קליין און מאגער
מיט א פאר גרויסע אויגן
און ביי טאטען אין קראם האט ער גענומען טויגן.

האבן די ביידע ברידער פון אמעריקע געשריבן
אז חאש אסאך זאכען פיל איבערטריבען
אז רוסלאנד זאל ער פארלאזן ווען שנעלער
ווייל מיטן בלייבן דארטן וועט ער באגעהן א פעהלער
און זיי האבען עם א-2טע קלאס שיפ׳ס־קארטע קעשיקט
און אויב ער פאהרט גלייך ניט אפ איז ער פארריקט
און דרייוואכען שפעטער איז ער צו זיי אנגעקומען
אין נייט סקוהל האבען זיי עם גלייך גענומען.
ברודער אהרן (וועלכער האט זיך דא גערופן הערריי) האט
עם געשטראשעט אז אויב ער בלייבט א גרינער
וועט ער קענען בלויז ווערן ביי יענעם א דינער
און אז מאיר האט אין סטאר ביי אנקל בערן אפגעארבייט
א שטיקעל צייט.
איז ער, ווי מעט זאגט אין אמעריקע, געוועזן אלרייט,
ווייל די ענגלישע שפראך האט ער גענומען פארשטיין
און פאר זיך אין ביזנעס געוואלט וי
איז ער מיט ברודער העררין ארויס פעדלען פאר זיך
און האבן דערפון א פאר דאלאר פארדינט גיך
פלעגן זיי דעם טאטע מאמען געלד אונערשיקן
אז זיי האבען שוין געקענט זיך פארגינען
אין מיטן וואך – עסן צוזאט, זיך יום־טוב׳דיק דערקוויקן.

(אריגינעלער בריוו פון אמריאמפאלער משפחה
אין אמעריקע)

22.12.1939

דראמאטישער קרייז פון ״השומר הצעיר״ צום אפפאר פון דוד אידלסאן קיין ארץ ישראל – 1930.

צונעמעס אין מאריאמפאל און אנדערע שטעט

דער באק
פאטורי
פארצי
קארוזי
דער קוגל
מאקעלע
דער הענדיק
פוסבאריבאן
ארקי־דער טארט
די קורצי הענטל
זלאטי־פורטי
די פאמעלי
דער פראצענטניק
אברהמ'לע דער באק
חנקי די געלי
גיוויער־גנבים
דער לאקש
בורדזי
חייה־שרה די באקיכי
דער געץ'
דער פורמאן
רחק'י די מישוגעני
דער קוקס
קאמעקי
סאמארי
דער חאכול
שיקי־באנדי
קישקי־צימעס
דער אקס
דער בעז'ים
יאשולקיכי
דער פלאנדער
יא־יא־מוטער
באנעפאצקי
סקאזיל
די פאפקי־ליאלקי
דינקי די משוגע'נע
ניסעלי נאפאליאנקי
קראי
די וואנצי
סטאמאק

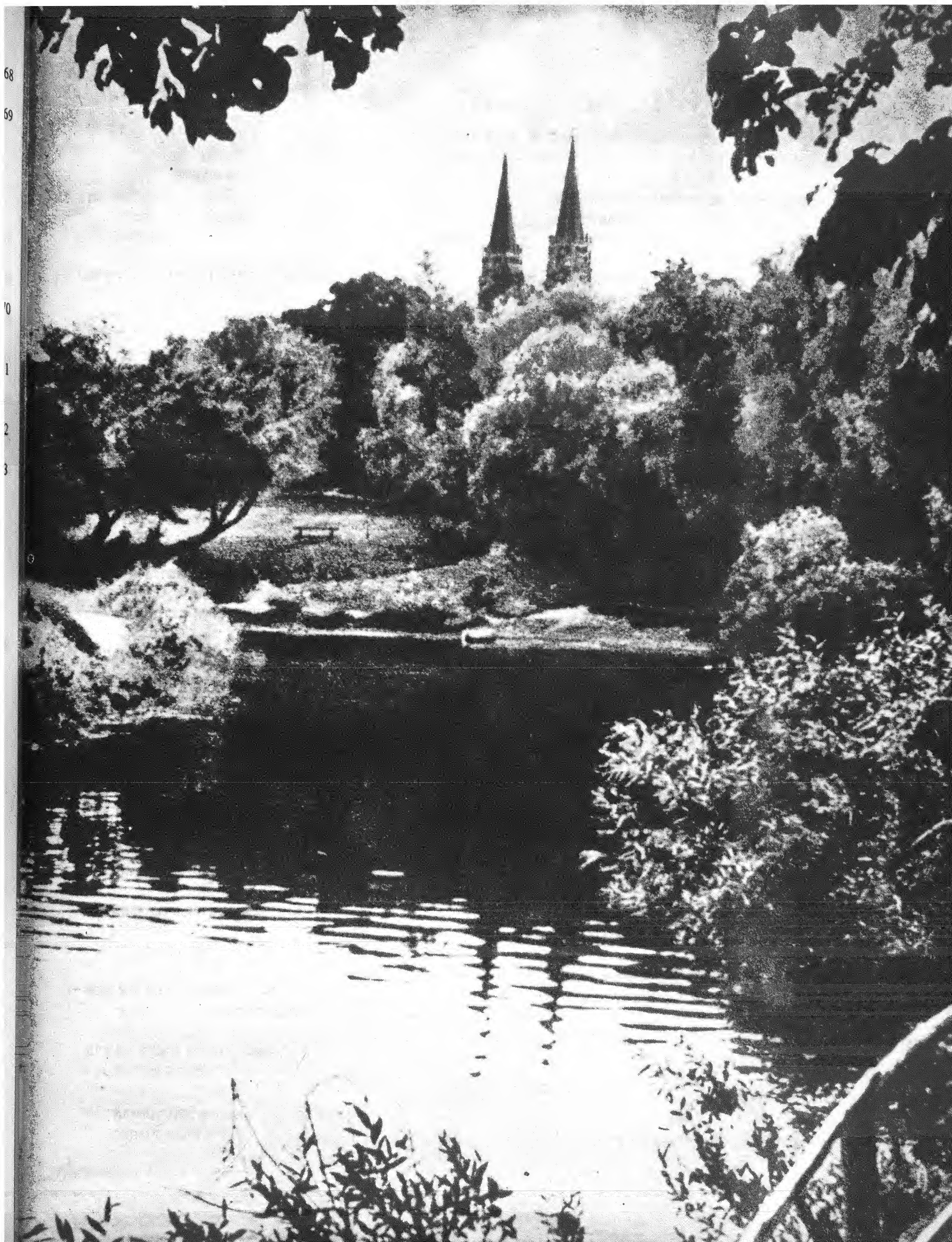
בלינצי
דער פוקס
בושל
אבעזיאני
די קופרי
דער שפייער
סקרעצקי
קאטערינער
שמאגעגי
דער פערצ'ל
בענבי־קואי
יאשי־נאז
דער לאקש
דער נאפאליאן
טעבקי דער פאטי
אבקי די באלבי
דער קנייט
איצקי דער טערק
ליבי די גרויסע
דער־פראוווקאטאר
דער קעזל
טראצקי מיט די בערדל
לייבקי־דער בעזעם
פייפי
די שאקעלי
דער פארך
יאשע דער באלוואן
דער חכם
פעשקי די געלי
דער האלץ
דער־פלוימענצימעס
דולינק
ייעקעלי
דרקילי
די סטאניקעס
זעלדי די־קו
פייגי די בוזדי
דער הענדל
שלמה דער סיבירניק
דער גערשט
מענדל דער פענטופער

די קארדופלאך
לייבקי קאמשטוק
פישקי דער פארך
משק'ע די באבי
די פיפקי
די ציגאיינער
דער פייפער
מאיארקי פוטערקלעצל
דער קארדופל
דער קאטארינער
סמארדזי
מאקעקי
בורדזי
פאפערקי
דער צעבער
אלי דער הערלאכער
יאשי־נאז
די קארטן לייגערקי
באבקעס
קאפוסטי
די גרייזיקעס
שלמה'קה דער רויטפלייש
ציפינישקי דער קאקער
דער איידוטישקער
רייזקי־די ציג
זלאטי־פורטי
חאצ'ע־פאריבאק
צ'יסטיבודי
חושם
דער שטומער
די משומדיסטע
דער צ'וב
די ציבעריאצקי
די פיפקי
אלטקי די באלבי
רויטפלייש
דער קאקער
דער קאזאק
פאמעלע

הוגש ע"י המהנדס בנימין גליצקי (בן עירנו) הנמצא בארץ.

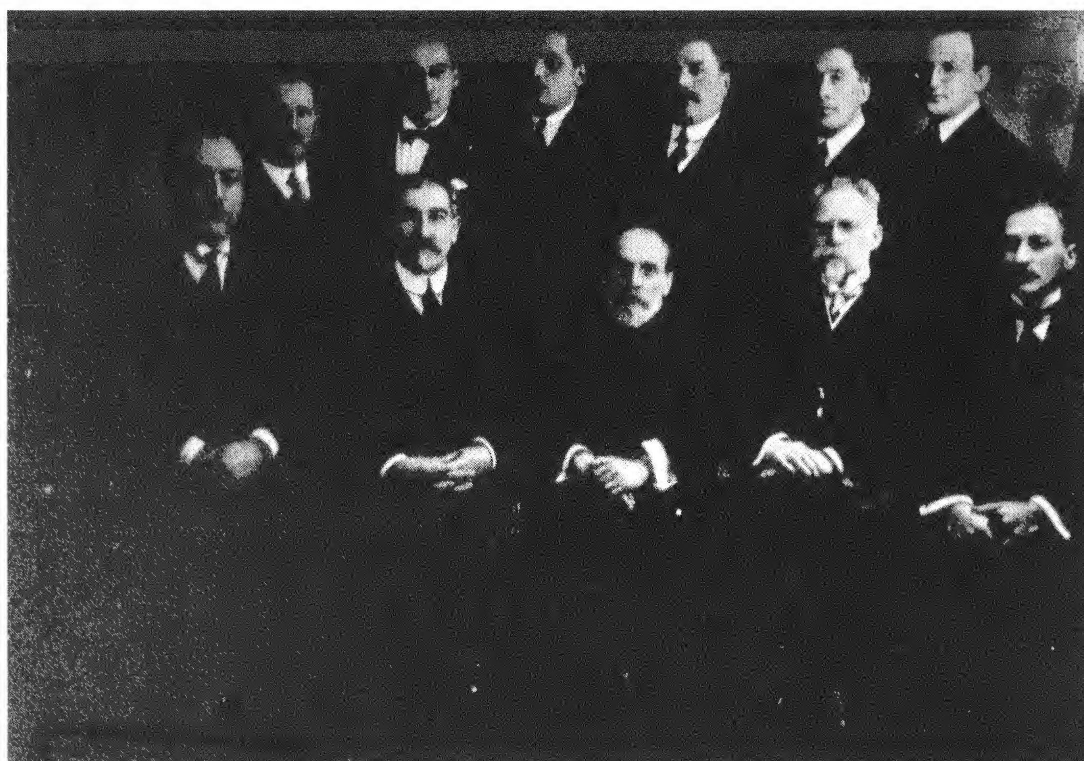
א י נ ה א ל ט

LITHUANIAN ZIONIST CENTRAL COMMITTEE – 1924

Sitting from Right: Dr. M. Volf, Dr. A. Lapin, Dr. Sh. Rozenbaum, Dr. D.M. Shwartz, Dr. B. Berger. **Standing from Right:** A. Idelson, M. Jatkunski, A. Alperin, L. Chernes, L. Rabinovitz, M. Kahn.

C O N T E N T

WE SHALL REMEMBER

WE SHALL REMEMBER THE JEWISH COMMUNITY OF MARIAMPOLE
ITS FOUNDERS AND LEADERS, ITS SCHOLARS AND "AMCHO" PEOPLE
ITS RELIGIOUS, CULTURAL, SOCIAL AND NATIONAL INSTITUTIONS,
ITS HEBREW GIMNASIUM – FIRST OF ITS KIND IN THE DIASPORA

WE SHALL REMEMBER OUR BROTHERS & COMMERADES
UNDERGROUND FIGHTERS IN GHETTOES AND CAMPS,
IN THE PARTISAN BATTALIONS AND FORESTS,
WHO FOUGHT SINGLE-HANDED THE NAZI FOE
AND DIED THE DEATH OF HEROES.

WE SHALL REMEMBER ALL THOSE
RESCUERS OF THE REMNANTS
THROUGH MOUNTAINS AND SNOW,
BY SECRET PATHS AND THROUGH STORMY SEAS,
FROM BLOOD-DRENCHED EUROPE TO REDEMPTION AND HOMELAND.

WE SHALL REMEMBER OUR BROTHERS
IN THE ARMIES OF THE ALLIED FORCES
IN THE 16-TH LITHUANIAN DIVISION
WHO FOUGHT COURAGEOUSLY AGAINST HITLER'S ARMIES
AND FELL IN BATTLE GLORIFYING THE NAME OF ISRAEL

WE SHALL REMEMBER OUR LOVED ONES –
MEN, WOMEN AND CHILDREN,
MURDERED IN GHETTOS, CAMPS OF ANNIHILATION, AND
WHEREVER THE MURDERERS' HAND REACHED THEM.

WE SHALL REMEMBER OUR FIGHTERS –
WHO FELL IN THE WARS OF ISRAEL,
BY WHOSE BLOOD AROSE THE STATE OF ISRAEL
WHICH BY THEIR MERIT SHALL STAND FOR EVER!

Avraham Golub–Tory

MARIJAMPOLER JEWS DECORATED FOR BRAVERY

in the XVI Lithuanian Military Brigade

The military resistance of jews during the Hitler war is now part of the history of the holocaust.
General Volf Vilenski, a Lithuanian jew was decorated with the highest military honor: "HERO OF THE SOVIET UNION".
The late Shabtai Garbarowitz, a captain in the Lithuanian XVI Military Division headed the military unit that liberated Mariampole in 1944.
66% of the soldiers of the Lithuanian XVI Division were jews, many of them in high military ranks. Unfortunately too many of them fell in the battle fields against Hitler's armies.
However, their participation as Jews is often glossed over, especially in those accounts which accept the presumption that Jews were "led like lambs to the nazzi slaughter"... which is a black lie, and contradicts historic facts. Jews resisted in many different and unusual ways, with in the ghettoes, in the partizan groups in the forests and where not.

Unit 167 of the XVI Lithuanian Division – October 1944 half of them jews

camps. Many others, like the people of my home town, Mariampole, in Lithuania, were marched to previously arranged graves, and shot down in cold blood. This plot at which we are standing now, has no bodies interned, but is dedicated to the memory of our martyrs. Here we will recite a "Kadish" and chant an "El Moleh Rachameem" "Oh,God of Mercy" for their souls. Here we offer a prayer that the untimely and unjust death of our six million Jews, may not be in vain. May they be a reminder to a cold world, a world that allowed these cruelties, that peace is more beneficial than wars. That kindness is more helpful than hate. May they be a reminder forever, and a warning that never should it be allowed to happen again. Friends, we mustn't ever forget our "Unknown Soldier". Hard as it's to admit it, our very own people begin to forget them, or want to forget them. "Lest we forget. Lest we forget" the services at the "Ner Tamid" Monument are held annually by the Jewish War Veterans. Your Correspondent was Chairman of the Homer Post J.W.V. at these services.

MEMORIES

By

SHFATIOU SHAMGAR–SCHMUKLARSKY

of Tel-Aviv

He recalls many youthful memories of the home life in Old Mariampole. He worte the letter on the Eve of last Passover. "Passover", he says, "always brings back to me tender and warm recollections. Peissach really began in Old Mariampole immediately after Purim, preparation for the coming holiday, measuring the children for new "Garnitures", suits of clothes, and new shoes, mead brewing, "Rossell Shtelen", pickling of beets, and other such preparations. I shall never forget the "Podriaden" where matzos were baked. The tumult, the rows of women standing at the tables, rolling the matzos, the noise of the "stuplers", the perforators of matzos. The glowing face of the "Setser", the man who stood by the hot oven, shoving in matzos with his long shovel, and his constant removing of the ready baked ones and expertly placing them in the nearby baskets. I always wondered, at his skill of throwing in the matzos in the baskets, without breaking them... then the pounding of the matzos at home into pulverized "matzo meal" , matzo flour. This was the boys' job at home. But here's "Shabbos Hagodel", the big Sabbath, before Peisach. The children all dressed up in their new clothes. The squeaking of the new shoes as we were on the way to "Schul" gave us importance... Peisach in Old Mariampole? ... Who can forget it?... The homes took on a new look. White washed, scrubbed, each corner is clean. And then the "Seder" Night. Father sits high on his "Hessub Bed" propped up on pillows. The Queen Mother shone. All the hard work she put in preparing the home for Peisach, didn't leave any mark on her.

She brings in the tasty "Kneidlach" and other Peisach foods, after the family was through with the "Haggadah". We children wanted to skip parts of the Haggadah, so as to come nearer to the "Kneidlach" but father was on guard and wouldn't let us.

"Peisach" was also an holiday for visiting each other and passing our opinions about the mead tasted in other families. The "Nees" nut games in which children indulged during Peisach, were many and joyful.

ARRANGEMENTS COMMITTEE, FIFTY-FIRST ANNIVERSARY

ISRAEL'S TENTH ANNIVERSARY

On May 14, 1948, at 4 P.M. David Ben Gurion, then a leader in Israel, arose in Tel-Aviv's Art Museum and read before 136 persons the 1,027 word proclamation of Israel's indepedece. This was the fulfilment of Jewish yearning, as old as the Bible, to return to Zion. Since that historical day, battle born Israel is ending its first decade of statehood and looks with fanfare and faith to the future, History has recorded how Israel, a country the size of New Jersey, has fought and pushed back the threatening Arabs, who have sworn to its destruction. This Arab threat is not over yet, and Israel is forced to keep up a defensive army, at a great cost. Money which could and should have been used for the better purpose of upbuilding and cultivating the land, which has stood idle for centuries. With its Tenth Anniversary, Israel can produly show the world and its own people the tremendous achievements. It has taken in and integrated 950,000 Jews from abroad. It increased its population to 1,990,000. It has planted new communities in the desert and made them grow. Israel can become self-sufficient in 10 years or less. The country is engaged in a race to expand production. It has increased exports. "The arab leaders must drop the attitude that they can destroy Israel. Israel is here to stay, and they must recognize it. The Arab boycott cost Israel about $40,000,000 a year. Defense takes a large bite of Israel's budget, yet Israel manages to stay economically sound. In spite of all hazards which threaten Israel from belligerent neighbors, Israel is progressing. Fields are being cultivated, factories are producing, the Israeli's are optimistic of their future. Before our very eyes we can see the Biblical prophecy of Isaiah being fulfilled. (The wilderness and the solitary places shall be glad for them, and the desert shall rejoice, and blossom as the rose)."

ON THE M.A.S. BULLETIN
By JOSEPH GOTTFARSTEIN, FRANCE.

"Dear Landslite: Mr. Harry Levin of London recently has mailed to me several copies of your M.A.S. Bulletins. I read them, line for line, word for word, names, and places long forgotten.

"Dear Landslite: Mr. Harry Levin of London recently has mailed to me several copies of your M.A.S. Bulletins. I read them, line for line, word for word, names, and places long forgotten, the 'Shpatsier Gorten' the 'Sheshupe River', where I used to show off my swimming ability, by 'laying klapters' boyhood pranks, etc. all came back to me as if through a dream. Thirty years passed since I left our Mariampole 'of blessed memory', yet it's baked into my heart forever. Who am I?... My name is Yosel, better known by my boyhood nickname as (Yosele Moshe Ansheles'. This special title came to me because of my grandfather, Anshel, who came from the Village of Yeglovka. My father was a 'Karabelnik' (country peddler) a 'Sadovnik' (an orchard owner) and in season was also a matzo baker. He also dealt in crockery and other products. Indeed it could be said 'a man of many trades'. We lived on 'Klaus Gaas' in a small brick building, owned by us and 'Welvel der Fisher' it was right opposite the 'Hachnosas Orecheem' Klaus. My mother's name was Mariashe. I left Mariampole in 1923, since 1925 I settled in Paris, France. During the war years, I lived in Switzerland. I am an author, and write for several French-Jewish publications. I also published several books in the French language. My ambition now, as it has been for many years, is to publish a book about Mariampole. This has been especially strengthened since my going over the few Bulletins, which Levin was so kind to mail me from London, England. He sent me the issues of January, February and March 1958. They awakened in me many memories. I would be grateful, if you could mail to me more of the Bulletins as well as some of the M.A.S. Year Books. Incidentally, an article of mine on Jewish Lithuanian Foklore will shortly appear in the 'Yaadus Lito' in Israel."... And so another member of Old Mariampole was "discovered" through our Bulletin. Glad to hear from you, Mr. Gottfarstein, and please do write again. And good luck on your undertaking of writing an History of "Our" Mariampole. It could be a monument to our martyred people, and to a brutally destroyed life of our home town.

Excepts from an address by ALBERT MARGOWSKY at the "Ner Tamid" Monument. a monument which was placed on Oakwood Cemetery of Six Million Jewish Martyrs. "Today in Arlington National Cemetery, are being brought to their final rest, two of America's honored soldier dead. They are the "Unknown Dead" of World War Two, and of the Korean War. Today they are joined in honored glory, their buddy, the Unknown Soldier Dead of World War One. The identities of these warriors are known but to God.

They may be Christian, Moslem or Jew. The nation holds their graves sacred, and cares for them tenderly. The Jews also have unknown dead. Six millions who were murdered and sacrificed on the altar of hate. Their graves are also known "Only to God" – some died in crematories, some of torture in concentration

THE MARTYRED JEWS, IN MARIAMPOL

Once upon a time, there was a town in Lithuania called Mariampol . It wasn't a large town, it was no different from other towns in Old Lithuania. BUT it was the town where we spent our childhood and youth, it was the town of our birth. There were about 8,000 souls living in that town. The folks there were the same as in all other towns of its size. There were scholars and craftsmen, professional men and laymen, merchants and wagon drivers, butchers and bakers. Within the whole there was the rich, the middle class and the poor. In their midst were learned, the ignorant, the wise, the stupid, righteous and the unrighteous. They were 8000 souls with their dreams and hopes, their ambitious and frustrations. They were 8,000 people, much the same as you would find people anywhere.

Then one day there arose a madman with a dream of conquering the world. His followers were sadists, brutes, and bullies. To them he pointed out SEVEN MILLION JEWS, among them the 8,000 in Mariampol . "The Jew is of a lower race and blood", he said. Therefore, "Kill them, exterminate them", and so, to-day, there is only a handfull of people left of what was once Mariampol Jewry. Victims of depraved tyranny and systematic mass murder never before equaled in human history. The Mariampol massacre began at the end of August and the beginning of September, in 1941. FIVE DAYS IN ELUL... Our martyrs now lie in graves near the Sheshupe River. Near the Samankes, on the Field and some are in graves unknown, "Known but to GOD alone ONCE UPON A TIME there was a town in Lithuania, called Mariampol ." But now, today, we have only bitter memories of the place of our birth that once peaceful town of Mariampol

M.A.S. BULLETIN – CHICAGO

In Front of His Store – Painting M. Rosentalis

NEVER FORGET, NEVER FORGIVE

Forty two years ago the Second World War break out and simultaneously started the extermination campaign of European Jewry.

This was not an outbreak of religious phanatics, nor a wave of pogroms perpetrated by an inflamed mob with rises and degression.

Lithuanian Jews, like the Jews of other European countries were extradicted by a legaly constituted German Government into the hands of murderers with the explicit order to annihilate the Jewish People down to the last Jew.

In the annals of our nation full of contempt, persecution, slaughters, inquisition, calamnities in aboundance, nor in history of mankind there was no likeness with Hitler's "Final Solution", monsterous in its doctrine, planning, awareness and execution of genocide, in its brasen determination to murder each and every Jew only because he was a Jew. Every way out to rescue was hermetically blocked; even conversion, surrender or joining the murderer's camp did not do.

In his dramatic closing of the Zionist World Congress on the outbreak of the war, Prof. Weizman prophesied that "in this war we will lose one million Jews...", and Zeev Jabotinsky warned even before the war that Eastern European Jewry were on the treshhold of a new St. Bartholomew's night massacre. No one imaged in their wildest nightmare that one third of our people would be annihilated.

Now more than 40 years later a spate of books and research studies appear trying to "explain" the historical background that led to the destruction.

One of the salient features of those bloody events – something which the nations of the world including ourselves tend to forget – is that the holocaust unfolded in all European countries, including Lithuania based on the foundation of virulant anti Jewish provocation and blood libel, evolving the lines of that scurrilous, fraudulent "Protokols of the Elders of Zion".

Lithuania which attained independence after hundreds of years of intermitten Russian and Polish occupation and oppression swiftly abolished its Jewish Autonomy clauses from its Constitution.

Right after the "Coup de Etat" by national extremists (December 1926) – the rights of Jews in Agriculture, Commerce, Industry and Government employment were curtailed and a virulant campaign commenced against Jews in the professions & Jewish proprietors. They practically introduced "Numerus Clauses" in the Lithuanian University; Plotings against Jewish Students became a daily routine. Discrimination and eviction of members of the Jewish Community increased from year to year.

With the advant of Hitler's rise to power (Germany was Lithuania's next neighbour), the Lithuanian Nationalists received enormous encouragement and support from the Germany Nazi Party in their campaign against the Jews. Hitler did not function in a vacuum (void) when his troops invalved Lithuania on June 22nd 1941.

Even before the invasion, senior Lithuanian Statesmen and high ranking officers of the Lithuanian Army who fled from their country when the Soviets occupied Lithuania – formed in November 1940 in Berlin the "LITHUANIAN ACTIVIST'S FRONT", headed by Kazys Shkirpa, former Lithuanian Ambassador to Germany. They conducted a virulent anti-Jewish campaign, and on March 3rd 1941 called openly for the extermination of Lithuanian Jewry. In a proclamation published on June 22nd 1941 – the date of the outbreak of the war against Russia – they issued a proclamation in Berlin stating:

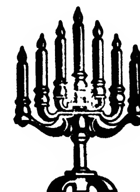
> "The hour to sum up accounts with the Jews has come... Lithuania will totally rid itself of Jews and do so for ever..."

Armed Lithuanian "partisans" started immediately slaughtering Jews even b e f o r e the "Einsatz-Truppen" of the S.S. (Sturm Stafel) and the Gestapo went into "action"...

The Jewish Community of Lithuania was destined to be destroyed.

700 years of history of Jews in Lithuania came to an end.

Avraham Golub-Tory

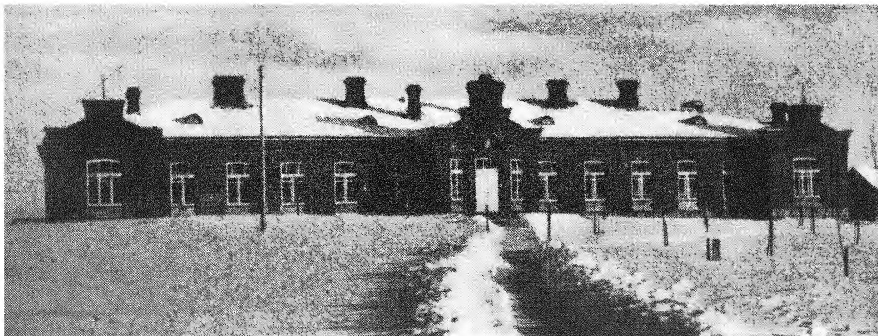

JEWISH MARIAMPOLE IS DESTROYED

A picture of Mariampole today is given by Golde Bogdansky, Who still lives in Mariampole. "It's a lonely life here. I am almost beginning to forget Yiddish, since there are no Jews in Mariampole. There are two other Jewish families here, but they are not original Mariampolers. The "Shpatsier Gorten" in Mariampole is just as beautiful today as ever. The "Schul" is now converted into a weaving mill, The "'Hachnosas Orcheem" is now a storage house for potatoes. The Old "Bes Ohlam" (Cemetary) is in ruins. Most of the "matsoves" (tombstones) are chopped up in pebbles. The largest part of the cemetary is now planted with potatoes. Some of the monuments are still standing. Here are some names noted on the still stnading monuments: Moshe Gutman, Mendel Lintchiks, Avrom Abe Mergushelsky, Abby Bogdansky, Pimstein, Soloweitchik, Bliachovits, Moshe Greenstein, Kaplan, Itchok Frank, Joseph Risman, Aaron Shifman, Warshawsky, Segal, Itchok Goldstein, Chaye Waznisky, Finkelstein, Sandowsky, Papiernik, Beilis, Dobrowitches, Michael Rubinsky, Itschok London, Friedman, Endelman, Mlinarsky, Aktuaryus. The Martyrs' grave is as yet unfenced. The few remaining Mariampolers in Kovno and Vilno seem neglectful in this matter." Golde would like to get in contact with her relations in Canada. The letter came to Mr. Sam Solomon, who keeps in contact with the few of the Mariampoler survivors. A week ago I visited Mariampol. It's hard to recognize our former town. Of "Warshaver Gaas" only a part near the "Shpatzier Gorten" remained. The moving picture house which was owned by a Jewish family is still standing. The place where our people were shot and buried is grown high with grass and weeds. It's used as a rifle range for soldiers to practice shooting. The old Jewish Cemetary is now a potatoe field."

LETTER FROM A SURVIVOR

Chaem Leib Mergushilsky, an arrival to Israel, asks for the addresses of artists Max Band, and of Blatas. Mr. Max Band is a Mariampoler landsman and a famous painter. Mr. Blatas is a Jewish Lithuanian artist. "I was requested by the "Litvishen Ferband" in Israel to contribute a chapter on Jewish Lithuanian art and artists in a book now being prepared about Lithuanian Jewry." Mr. Mergushelsky is himself a noted artist and a former professor in the Vilno Art Academy. Mr. Mergushilsky is one of the few survivors of Mariampole Jews. Here's what he writes: "I am your landsman. I was born in Mariampole and am a graduate of the Mariampole Hebrew Gymnasia which was located in Braunshtein's building. My father owned several houses near Labensky's on Prener Gaas. Eighteen months ago I went for "Keiver Oves" a visit to the graves of our people in Mariampole. At the trenches near the "Martsinkes" where our sainted martyrs rest. Thank Heavens, my wife, two children and I are now at last in Israel. I was impressed by seeing some of your books and Bulletins here. I even found a photograph of an uncle of mine in one of your issues. It means much to have a picture of some near one. Everything Jewish or reminding of Jews in our home town Mariampole is destroyed, and gradually being wiped out. The brother grave, where our martyrs lie, is unfenced, and no monument is permitted to be put up there. The old cemetery is plowed under and the new cemetery on Vilkovishker Gaas is wrecked. The tombstones there are smashed. Our beautiful Schul and Beth Hamedrash are now converted onto factories and warehouses. Non-Jewish people are now walking over the orphaned former Jewish streets of Mariampole. They are dressed in the "Shabbas" clothes of our people. Even the name of Mariampole is being changed now to "Kapuskas." Mr. Mergushelsky was in Lithuania all thru the German occupancy. He witnessed the Lithuanian Jewish tragedy in its entirely. He promised to tell us more about it in later letters.

Teacher's Seminar Mariampole

APPENDIX

Von deutscher Seite wird das völlige politische Desinteressement an diesen Gebieten erklärt.

4) Dieses Protokoll wird von beiden Seiten streng geheim behandelt werden.

Moskau, den 23. August 1939.

Für die Deutsche Reichsregierung:

In Vollmacht der Regierung der UdSSR:

Dieser Vertrag wird ratifiziert und die Ratifikationsurkunden werden sobald wie möglich in Berlin ausgetauscht werden. Der Vertrag tritt mit seiner Unterzeichnung in Kraft.

254447

Ausgefertigt in doppelter Urschrift in deutscher und russischer Sprache.

Moskau, den 28. September 1939.

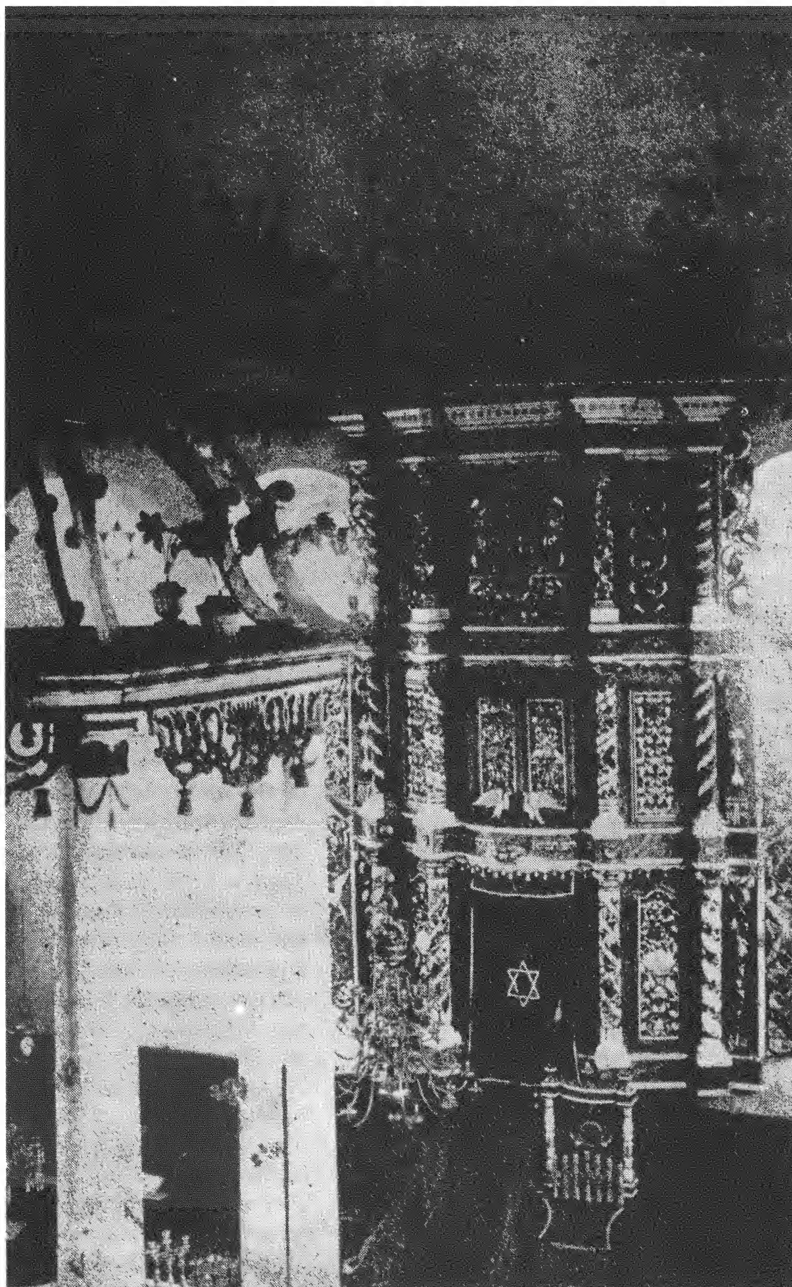
Für die Deutsche Reichsregierung:

In Vollmacht der Regierung der UdSSR.:

52.—53. Secret Documents sealing the Fate of Lithuania
The first of them delivers Lithuania into the Hands of Germany, signed in Moscow between Molotov and Ribbentrop on August 23, 1939, while the second trades Lithuania to Russia, signed on September 28, 1939

MOLOTOV–RIBENTROP TREATY – August 1939

trouble; the spare tire is flat. Then suddenly a car pulls alongside, and you hear someone say: "Need a lift?" Sounds like a voice from heaven, doesn't it? And you know you have found a helper. Just in the same manner things happen all along life's highway. Everything is going along in the usual manner. Then something happens to you or to your family. You feel lost, down hearted. "You need a lift" whether it's a moral one, financial, or just a plain word of cheer and encouragement. During the nearly fifty years that your M.A.S. is functioning, it has given many a lift to folks in need. We helped some with money, some with food, clothing and medicine, and some with a word of encouragement. Our compensation? We get a lift in our own life by making our own lives richer, fuller, by giving a lift to others. "Need a lift?" Work for the ideals of your M.A.S.

"OREN KODESH" (Ark) IN MARIAMPOLE SYNAGOGUE

Almost everyone was called for military service during the night. We spent the evening in Rechovot and about 11 p.m. we left for Tel-Aviv. On our return trip we were stopped by a continuous stream of military convoys all headed for the Egyptian border. Then we felt and knew that this was not just a precautionary movement. We felt that something big was happening. The next morning, Sunday, Oct. 27, although everyone of military age was already in service, life went on as usual; schools were in session, banks transacted business and the stores were open without a noticeable change. All were calm and went on with their daily routine. The American Embassy in Tel Aviv issued a proclamation in the newspapers and sent messages to all hotels, notifying American citizens to request the American Consulate to make arrangements for leaving the country as soon as possible.

"On Monday morning the American Consulate requested American citizens to leave without delay. We were told that an El-Al plane would leave at 2 p.m. Tuesday for Vienna, Paris, and New York. After working Monday late and all of Tuesday morning, we went to the airport at noon. On the way we passed thousands of troops and all kinds of equipment moving out of Tel Aviv to the Gaza Strip and other points of the Egyptian border. When we reached the airport we found all civilian planes cancelled. We were, however, told that possibly one plane would leave at 2 p.m. as precautions were taken to fly through. The first sign of actual action was noticed on Tuesday morning when we heard anti-aircraft guns and were told an unidentified plane was over Tel Aviv. At the airport we met a represetative of the American Consulate, who was there to meet American citizens ready to leave. He advised us not to wait for any civilian planes to Tel Aviv and to follow him to the Consulate. Upon arrival he phoned Haifa and was told that an Italian boat was leaving that night for Cyprus and Venice and that the captain agreed to take about 400 evacuees. We left Tel Aviv about 3.30 and when we arrived in Haifa the entire city was blacked out. At the American Consulate the consul told us he was notified there was no room on the Italian steamer and we must wait a day or two for the arrival of American warships to evacuate all American citizens. We asked for a guide to take us to the ship. We succeeded in getting a cabin for six, only as far as Cyprus. On the ship, about 7.30 that evening, we heard thru a news flash that an Egyptian ship with 250 abroad had surrendered to Israeli forces. About 8 a.m. Wednesday we arrived in Cyprus. We saw barbed wire on every street. On every corner were mortar and machine guns and mounted trucks with guns. When we came to the hotel we were told not to walk in the company of the British because if there was any shooting we would be mistaken for the British. On Thursday night we were taken by a military car to Cyprus Airport. We stayed overnight and arranged for transportation to Rome and Paris. In Paris we were told that all departures were indefinite because of the thousands of evacuees from the Near East waiting for passage to the U.S.A. and Great Britain.

The Catholic Church Mariampole

Mr. Kushner finally got passage on an Italian plane. "I was happy to make the trip. I felt fortunate, knowing the anxiety felt by my family for my safety."

NEED A LIFT?... Have you had the experience of travelling along a smooth highway everything going fine and you have a feeling that "All's well with the world" – then suddenly a tire goes flat or something goes mechanically wrong with your car. Not a service station in sight and you cannot locate the

"simcha" – happiness – that made you laugh so loud?" "But Pa," I answered, "I was so happy because of your especially good looks tonight." "Do I look any different tonight, mah nishtano?" resumed Father. "Just take a good look at yourself in the mirror, Father, and see the difference," I answered. Pa did walk over the mirror, he looked long, like not believing his own eyes. "A nichpa" – curse that Berele, he finally exclaimed angrily, "He did me a dirty trick. I must have dozed off while I was in his barber chair, and he cut away my beard." That was the first and only time I ever heard Father utter a curse. He felt plenty agitated alright, and upset. After his discovery Father kept himself very much indoors for a long time. Not until his beard took on its former shape did he show himself much in public. "As I see it now, in this beardless America, I rather like to see a man clean shaven, but I can never forget that "Seder" night in our home in Mariampole, when Father discovered his great misfortune, the loss of his beard," says Rachel.

CELIA RUDNICK – an Eulogy, by Albert Margowsky. When History about American Jews will be written, of the last 40-50 years, the name of Mrs. Celia Rudnick will no doubt proudly stand out for the period, because Celia – our Celia – her life and story, is the story of millions of Jews who came to America during the last five decades. Mrs. Rudnick came here as quite a young girl. When the entire "Shmuel Mordechai Goldstein" family Old Mariampole, her parents' way of life was a way of kindness, charity, understanding and love. Celia has followed all of these thru all of her life. Those who knew Mrs. Rudnick know how good and kind she was to all. She was nobleness itslef. When Celia married Ralph, there couldn't have been a more ideal and better match. Both were of the same ideals. Their home, as well as their parents' home, was always an open house to many a needy person. Many of our M.A.S. meetings were held at their home, in fact it was Mr. and Mrs. Stein, Celia's parents, who helped to organize our M.A.S. nearly fifty years ago. Whenever a Mariampoler affair was held, the Rudnick's were among our hardest workers. Our M.A.S. was organized in 1907. It was strong in its youth, carrying on extensive relief work among needy Mariampolers here and individuals and institutions in our home town Mariampole. When the immigrants of yesterday became more or less established in their new surroundings, and with many marrying and setting up homes of their own – some lost interest in their M.A.S. and there was danger that our group would fall apart. But, "NO" said Mrs. Rudnick, "We can't allow such a fine organization go under, not when there's still so much relief work to be done!" And Mrs. Rudnick gets busy and reorganizes the Society. In 1929 she became our President of the reorganized M.A.S. Under her leadership, our Society became even stronger than before, and thousands upon thousands of dollars were raised by us and spent for food, clothing, medicine and money relief ever since. It's hard to talk of Celia Rudnick as dead, it's hard for us to realize that no longer will she grace our meetings and affairs. Her word of counsel was law to us in the M.A.S., her smile was encouragement to carry on. Mrs. Rudnick was a type that never admitted defeat. Her life was not always a bed of roses. There were times when illness struck her immediate family. Other obstacles tried to block her life, but Celia faught all of these bravely , and in the end she won out. She enjoyed not only the love of her immediate family, but the love and admiration of all who knew her.

MR. JULIUS KUSHNER, president of the Mariampoler-Lidvinover Society of New York, was in Israel when the Israelis began their Sinai campaign. In an article in the "Brooklyn Jewish Center Review" entitled "Last Days Before the Sinai War," Mr. Kushner gives an excellent eyewitness report of the war. Mr. Kushner has a toy and plastic factory in Holon, Israel, and he flew there in connection with his business. "I left New York on October 24, 1956 and arrived in Israel at midnight, Oct. 25, about 6 p.m. New York time. In Tel Aviv everything seemed to be normal. The following morning I went to our factory and about two hours after my arrival we were notified to bring all our vehicles, consisting of a truck, a station wagon and two private cars, to a designated place in Tel Aviv. Several hours later about 15 of our employees were notified to report for military service. Usually our factory closes about 3 p.m. on Friday. However, we were ordered to continue to work Friday night and Saturday because we were producing material for the government. I remained at the factory until 5 o'clock and as we returned to the hotel I noticed that all trucks, buses and private cars were lined up on the outskirts of the city. We now knew that these were preparations for the movement of troops. In the evening I was invited for dinner at the home of a friend. After dinner my friend, his daughter and son put on their uniforms. They left without much excitement, merely bidding goodbye to their mother and sister. The same procedure was followed in almost all the homes throughout the country. When I returned to my hotel about midnight, we saw the most unusual thing that could happen on the Sabbath – military trucks and troop movements on the streets of Tel Aviv on Saturday morning. Since our factory was ordered to continue to work, I went there and found just a skeleton crew.

M.A.S. BULLETIN – CHICAGO

ALBERT MARGOVSKI – SONIA KURS – LOUIS LIEBERMAN

NICKNAMES

"Tsunemen" – Nicknames. In the "Forward" has appeared a letter by a Dr. Shmuel Siegal, who identifies himself as Vilkovishker Landsman. His letter concerns the custom of giving nicknames (surnames) to people of his home town. This is true that often Jews could be easier identified by their "Tsunemane" than by their real family name. The Doctor also mentioned that not only individuals, but also cities carried such "Tsunemen" and not too complimentary ones either, so that his town Wilkowishki was named "Heener-Roosters". Kalvaria was called "Kalekotkes," and Mariampole "Finger Brenners," "Because," he says, "Mariampole had thieves, on whom their fingers were burning." Your Correspondent's civic pride was hurt when he noticed this definition about our home town. Now it's true that Mariampole did carry the name of "Finger Brenner", but it was because Old Mariampole suffered from many fires, and people burned their fingers while trying to save their possessions, hence the nickname "Finger Brenner", burned fingers, and not as the Doctor mentioned because of thieves. While we are talking about "Tsunemen" other towns nearby Mariampole also had them, so that Pilvishok was named "Blottes, or mud holes", Shaki was called "Honig lekkers – Honey lickers". Mr. Sol. Freeman tells an anecdote how this name originated. "Once on a market day, a farmer brought a pot of honey to sell. There were many people who wanted to buy this farmer's honey. It was at Peisach season, when honey was needed to brew mead. But our farmer put up a high price on his honey, and nothing would induce him to sell for less. There were several jokesters on the market who noticed the hard bargaining farmer. "But your honey is no good," said the would-be buyers. "It's good honey, the best," insisted the farmer. "Taste it". They did taste the honey, they also called over others on the market to taste it, and to express their opinion about this product. By the time they all got through tasting and testing, they all agreed that honey wasn't bad, but the farmer had no more honey to sell. All of it was licked out by the "Testers", hence the name "Honey Leckers – Honey Lickers."

Wonder if you, too, missed the old scenes that used to prevail in the old Jewish neighborhoods? Remember the signs on the "Shuls" advertising their "Chazoniem"? the extra activities on the Jewish streets, at the butcher shops, bakeries, fish stores? The crowds in front of "Shuls" during the High Holiday services, the business in the stationery stores where New Year cards were bought? And do you remember the eagerness with which folks in Old Mariampole awaited the New Year greeting cards from children and relatives from the new world? The American "Lshono Tovas" were not merely cards, but artistical creations, which when unfolded represented high towers, etc. REMEMBER?????

"THE BEARD" – A TRUE MYSTERY STORY

As told by Rachel Edson

and worked out and prepared by Albert Margowsky

Ever since I could remember, I loved the Peisach holiday. It was a holiday full of joy and fun. And for children it also contained permissible mischief. To the little folk of Old Mairampole, Peisach, the holiday of freedom, spelled exactly what it meant. They were free to use the home to their hearts' content, and they made good use of it, with games of nuts. There were several variations of "nut" games especially played during Peisach. One that appealed to me mostly was putting nuts on the floor and rolling a steel ball. You won all the nuts that the ball hit. I was good at that. I also loved to show off my new dress and shoes, made specially for the holiday. Being the youngest in the family I felt particularly important on Seder night. Why, Father can't start the Seder before I ask the "Fier Kashies" – the four questions. I was also the favorite, especially did Father love me much – didn't I carry the name of his mother? And so on one "fatal" Seder night, when all noticed on Father a rejuvenated look, "A New Look" as we would call it in America – with his beard sheared away, and I just couldn't control myself, and kept on breaking out in loud laughter. Father was not pleased with me at all then. I know that I ruined by my action the beautiful Seder atmosphere on that Peisach night. We finished off the Seder, the Hagadah, the "kneidlach" etc. When all was done and over, and Father concluded with the "Shier Hashierim" Solomon's Song of Songs, he called me over and pointing his finger at me, he reproachingly said: "Now, Rachel, I'm very disappointed in you, you acted very irresponsible at tonight's Seder with your laughing and disturbance. Now, will you please tell me what was that great

MARIAMPOLERS IN SOUTH AFRICA

By Johanathan Batnitzky

Mr. J. Batnitzky was the President of the Mariampoler Society in South Africa, son of the famous Rabbi Shloime der Daian of Mariampole. He was the editor of the only Yiddish paper in South Africa, "The African Jewish Newspaper."

The South African Jewish population is predominantly of Lithuanian origin. South Africa, can rightly be regarded as a "colony" of Lithuanian Jewry. Jewish emigration from Lithuania to South Africa began some 90 years ago, and in the year 1890, the majority of South African Jewish population were Lithuanian Jews. Those Jews however who emmigrated to South Africa, came from that part of Lithuania which belonged to the Kovno province (Gubernie) and a few from Suwalker Gubernia. In Mariampole we knew very little of South Africa, and America was looked upon as the only country suitable for immigration.

Nevertheless, Mariampolers in scanty numbers have in the course of their wanderings reached the shores of South Africa. Some of them occupied a prominent place in the midst of the South African Jewish community. I shall, in this connection, mention some Mariampolers who have played an important part in the Jewish Communal and social life in this remote part of the world. It is likely that there are some others, but, they are unknown to me.

Among the first Jewish pioneers was Dr. Aron Abelheim. He was born in Mariampole in 1869, and arrived in South Africa in 1894. He graduated at the Kharkov University and was a member of "Bilu". He settled in Johannesburg and gained much popularity as a medical practitioner and lecturer at the University. He died in South Africa. Another South African pioneer born in Mariampole was Chaim Herzenstein, who arrived here in 1880. He donated $35,000.00 to the Beth Hamedrash of Orthodox Jewery in Johannesburg which bears his name. He also contributed generously to other Jewish institutions. He died in 1932.

One of the finest types of South African Jews was Chaim Perez Goodman. Born in Giwi, near Mariampole, he was one of the first Hebrew teachers in South Africa; a great scholar and "Maskil". He possessed a noble character and charming personality. Mr. Goodman died in 1939.

Great and meritous achievements in the field of Jewish cultural life in South Africa were rendered by Chaim Joseph Lurie of Mariampole, who arrived in South Africa in 1925. During the short period of his life in South Africa he achieved, as far as Jewish education is concerned, for more than any other spiritual leader in this country. He had instilled in quite a number of South African born young men a thorough knowledge of Jewish culture and to this day these young men read Hebrew and Yiddish, which was a rare phenomenon until recently. Some of them are presently occupying responsible positions in Jewish communal life here. Mr. Lurie died in 1933.

There lives in Johannesburg the daughter of Rabbi Moshe Azriel, the eminent "Tsadik", in Mariampole. Her husband Mr. A. Rom is one of the veteran Hebrew teachers in South Africa. There also lies in Johannesburg Mr. Blasberg, who relates that before he left for South Africa, 50 years ago, Rabbi Shlomo the Dayan blessed him. The blessing was fulfilled.

Some years ago, the small community of Mariampole Landslite in Johannesburg organized itself into a Mariampoler Society, and during the comparatively short period of its existence, the association rendered considerable service and material assistance to a good number of Landslite in various parts of the world.

(Mariampoler Aid Society, Chicago)

Hebrew Gimnasium Graduation Ceremony – 1930

HERMAN KOWARSKY ז"ל

Mr. Herman Kowarsky died in Johannesburg on Monday after a lengthy illness.

Born in Vilna 52 years ago, Mr. Kowarsky lived at Mariampole Lithuania, for a considerable time and was engaged as a teacher of drawing at the Hebrew High School. He was highly respected by his friends and pupils as a man of great charm and devotion of Jewish culture.

After his arrival in Cape Town in 1927 he took a great interest in the Jewish theatre and produced and organised a number of Yiddish plays such as "Riverside Drive" and Sholom Asch's "Motke Ganev."

Later he moved to Johannesburg, where he enjoyed the friendship of a host of people in Jewish cultural circles. He took an active part in the production of "Bearvot Hansger," staged by the Zionist youth.

Mr. Kowarsky is survived by his wife, Mrs. Rochel Kowarsky, who is a member of the staff of the Johannesburg I.U.A., and by three children. Mrs. Kalma Wortreich (Cape Town), Mrs. Sally Israelstam and Master Paul Kowarsky, of Johannesburg.

January 28, 1952

The Zionist Record
Johannesburg

Drawing Teacher — H. Kowarsky

Mariampole — Warshau Street

SARAH HARTMAN KUSHNER

When the matriarch Sarah passed away, the Torah makes reference to שרה אמנו . The rabbis understood this to mean that שרה אמנו lived two lives: a devoted wife and mother AND an influential person in the formation of the Jewish way of life. Similarly, Sarah Kushner managed to be a בעלת הבית in the finest sense of the phrase, and a leader in Jewish education and synagogue life.

Sarah Hartman Kushner was born in Mariampole, Lithuania, during the festival of חנוכה in the year 5664 (1904). As a young girl, she emigrated to America but returned with her mother and brother to visit Lithuania in 1914 and was stranded there during World War I. She returned to America after the war and resided with her family in Brooklyn, New York. After a distinguished academic career at Barnard College, New York University and the Teachers Institute of the Jewish Theological Seminary, Sarah Hartman became a teacher of Hebrew.

In 1929, Sarah Hartman married Julius Kushner---also a native of Mariampole who had recently arrived in Brooklyn after serving as a חלוץ בישראל Their first son Harold was born in 1935; their younger son Saul was born in 1937.

Sarah Kushner was active in the Jewish community throughout her life. She was president of the Parent-Teacher Association of the Brooklyn Jewish Center and went on to become president of the United Parent–Teacher Associations of all Jewish schools in Greater New York. As president of the Sisterhood of the Brooklyn Jewish Center. Sarah Kushner gained a nation-wide reputation and was in great demand as a speaker and consultant.

Yehuda and Sarah Kushner have devoted their lives to Jewish education and to Zionism. They have visited Israel several times since 1955. Both their sons are rabbis in America. Harold serves a congregation in Massachusetts and is a prominent author and lecturer. Paul serves a congregation in New York and is the national director of the World Union for Progressive Judaism.

Sarah Kushner was a בעלת הבית in the tradition of שרה אמנו Her home was always open for קבלת אורחים and became known as a gathering place for Jewish scholars, artists and communal leaders.

Sarah Kushner died in Miami, Florida on י"ח אדר א' in the year 5736 (1976). She left behind her husband, her sons and daughters-in-law and six grandchildren. Two months after her death, a seventh grandchild was born who was named after her.

על זה אנו בוכים

In Loving Memory of SARAH H. KUSHNER

קמו בניה ויאשרוה
בעלה ויהללה

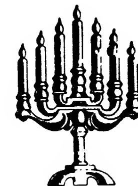
רבות בנות עשו חיל
ואת עלית על כלנה

Therefore do her children bless her,
And her husband also praises her,
Saying "Many women have done valiantly
But you excelled them all."

MR. JULIUS KUSHNER

RABBI and MRS. HAROLD KUSHNER and Family

RABBI and MRS. PAUL KUSHNER and Family

As old age approached he retired from business and he and his wife took it easier in their declining years enjoying their family and the many friends they made.

They died as they lived respected by the Granville community and their children lost a lovving father and mother.

The Mevzos Branch

Of the earliest records obtainable of the Mevzos family we go back to the youngest daughter of David Yankelishok presumably of the town of Yankelishok who came to Mariampole early in the Nineteenth century to marry a daughter of Enoch Mevzos of Mariampole.

Her name was Hasha and she was the youngest child of David Yankelishok also known as (David Alviter or David's Dinah's).

There is no record of the origin of the Mevzos family but judging by the names of Epstein and Roterosen which indicate descendancy from the German or Ashkenazi group of Jews, Mevzos definitely indicates that it is of Lithuanian origin.

Wether there was a man named "Moses" after whom the family was named is not known but the name "Mevzos" which is definitely of the Lithuanian language may be derived from the word "Moses" or "Mauzas" and finally "Mevzos."

The head of families were then recognized and identified as David Dinah's, Herschel Tilke's, Shmuel Enoch (David Dinah's) Mevzos.

There can be no doubt that Hasha Yanelishok whose father was known also by the name of David Dinah's was a relative of Enoch whom she married since he too is identified as "David Dinah's". It was a common practice among Jews to marry cousins. And this record would indicate that they were either first or second cousins.

Since Hasha Yankelishok was born about 1797, or 1798, her husband Enoch Mevzos was already settled in Mariampole it is presumed that the father of Enoch Mevzos was among the first in the Mariampole community when Rabbi Hayyim Shershaver came there in 1780, to form a Jewish community and to erect the first synagogue in Mariampole.

It is definitely known that Enoch Mevzos, husband of Hasha, was an elder in Mariampole and the Mevzos family was well known among the leaders in the community as traders and exporters.

THE KABZEN – Painting M. Rozentalis

for the cavalry and infantry regiments.

There was no railroad in Mariampole in 1900, but in later years before the Nazi invasion there was a railroad running through Mariampole connecting with Pilvishki and with Kalvary.

There was a banking institution in Mariampole which was government controlled similar to an American national bank.

Abraham or Avrom Roterosen who was the youngest in the family married Haya Reizel Mevzos, daughter of Shmuel and Sarah (Taub) Mevzos. He was better known as Shmuel Enoch's.

Abraham Roterosen came to live with the Mevzos family in Mariampole finally establishing his own home by becoming active in the Mariampole community.

For twelve years he contracted to supply the canteen and commissary of the Russian army barracks in Mariampole.

For nine years he contracted to supply Mariampole with municipal kerosene lamp lighting.

He had charge of the administration of the public slaughter house for six years which then was under the supervision of the government.

During nearly all of his stay in Mariampole he had business connections with the military and civil authorities.

He was popular with the younger set as a member of a Talmudic class which held study classes in the Mariampole "Beth-ha-Medrash". This group was known as the Hevrah Shaas.

Among his best friends was the Chief Justice of the District Court, Judge Mamonoff who had been a Kammer Junker or aid-de-camp to Tzar Nicholas II in St. Petersburg.

Another intimate friend of his was Judge Arhimovitz. Colonel Sosnovski, then Chief of the Russian Secret Police in Mariampole was a personal friend of Abraham Roterosen and because of their friendship he was offered an assignment in the service of the Russian Secret Police (Gendarmes).

He had ambition to visit into the interior of Russia to the east where Jews were forbidden and he thought that if he would be appointed a member of the Gendarmes he would have an opportunity to seek out a business location for himself for the future.

However Colonel Sosnovski informed him that if he accepts the appointment as a secret service operative for the Russian government he will have to report at least two political offenders (revolutionaries)monthly

This he refused to do and he remained in Mariampole unitl he entered the timber business with his brother-in-law Faivel Williamofsky of Raigrod and Yosel Endel of Pilvishki,

The forests where the trio was to contract to cut timber were located near Tcharno-Brod and Sepetkin in the Province of Suwalki.

Business did not go well with them and he lost considerable money in this venture.

He could not see himself starting all over again in Mariampole with limited opportunities and he decided to leave for the United States having received encouraging letters from his brother Leib (Louis) of Center Rutland.

He left Mariampole for the United States in February 1901, and arrived in New York after twenty one days of a rough voyage.

With his brother Leib (Louis) and his nephew Berel (Barney Rosen) living in West Rutland, Vermont, he chose to go there to join them.

He immediately became a dry goods peddler carrying a heavy laden pack on his back which at times weighed more than he did and on foot he would cross the Green Mountains out of West Rutland for Proctor and Fowler, Vermont, to sell among the Polish people who were employed in the marble quarries there.

Giving up carrying a pack he found employment in the general merchandise and grocery store of his nephew Barney.

In 1903 he was joined by his oldest daughter Gittel (Gussie) and his only son, Morris. His wife Haya Reizel and the other three daughters Dora, Tillie and Lena joined them all in West Rutland about two years later.

In 1905 Abrhama Roterosen joined a brother-in-law of Barney Rosen whose name was Harry Lurie and the two conducted a grocery store which was later purchased by Abraham Roterosen who continued the business for many years in several different locations in Granville.

EPPSTEIN HA-LEVI ROTEROSEN MEVZOS FAMILIES OF MARIAMPOLE

by
MORRIS ROTE-ROSEN

Granville, New-York June 20, 1955

MARIAMPOLE

Mariampole originally was in Lithuania, later passed to Poland, taken over by Russia, conquered by the Nazis and now a part of Soviet Russia.

For a very short time following World War I, Mariampole was again in Lithuanian hands as a result of the Versailles treaty but it was only for a few years.

It is presumed that Mariampole was entirely wiped out by the Nazi hordes and nothing has been heard from it or about it in some time.

Mariampole in its early history was also referred to as Starapole (old field). It was in the Province of Suwalki.

The Jewish community in Mariampole dates back to about the Revolutionary Wai period of the United States when only a few Jewish families had settled there and they were dependent for Jewish communal affairs on the adjoining town of Kalvary.

The first rabbi in Mariampole was Rabbi Hayim Shershaver who was selected to serve there in 1780 when the small Jewish community did not have enough funds for the erection of a synagogue.

It was due to the efforts of Rabbi Shershaver who visited the many communities and solicited funds with which to erect a religious edifice in Mariampole. It was the first of its kind there.

When the Poles rebelled against Russia in 1831, one of their regiments passed through Mariampole and they insisted that the Jews side with them in their effort to overthrow the Russian government in Poland.

When they appeared before four of the elders of the Jewish community with their request and the elders having refused to participate in the revolt the Poles carried them to a nearby small forest, tied them tc trees and had them executed.

In an encounter of the Poles and Russians the Jews locked themeselves in the synagogue with the result that only one Jew was killed in the street fighting

The official census of Mariampole in 1897, was 6,298 of which more than 2,000 were Jews. About the turn of the century (1903) the population totaled about 10,000.

Mariampole in 1900 was known as an educational center and it contained a "Gymnasium" or what is known here as a college preparatory school.

There was also a young ladies seminary; a German school; a Hebrew school; a Polish school as well as a parochial Hebrew school known as the "Talmud Torah" also several semi-private schools.

There were two Russian Orthodox churches there; one large Roman Catholic church; a German Lutheran church and three places of Jewish worship: The "Beth-ha-Medrash", the "Schuul" and the newest "Achnosas Orchim".

The streets in Mariampole were paved with cobble stones and the main highways leading out of the town toward Kovno and Kalvary were paved with crushed stone making these the finest highways in that area.

The sidewalks of the town were of concrete and some of the back streets had wooden board walks.

The buildings were modern in every way an unusual sight for a town of the size of Mariampole during that period but it was the result of several disastrous fires which destroyed all of the old buildings.

There were three modern hotels there as well as several inns to accommodate the travelling public.

The park was beautifully laid out and during the summer public concerts were held there as well as theatrical entertainments.

Military bands and orchestras of the two regiments which were stationed in Mariampole furnished concerts. They were of the Russian 9th Dragoons (Cavalry) and the 111th Donskoi Polk (Infantry).

There was a district court in Mariampole as well as a police court. A hospital, a jail, an army warehouse, an army officers club house and two training fields

ELLEN ROBINSON–EPSTEIN
A MARIAMPOL GRAND–CHILD; A METHOD TO PRESERVE THE PAST

By BONIE FOGEL

The Montgomery Journal, Friday, June 16, 1978

You are third generation American, your ancestors came from Poland, Russia, Europe. Your children have American names, American possessions, American memories. They know little of the traditions and countries that molded them.

You remember a little. When you were a child your mother and grandmother talked sometimes of life in the "old country" and you found it fascinating. Later, as you grew older, you became impatient with grandmother's stories. And then, sensing your indifference, grandmother stopped telling them.

You are jolted into nostalgia by some small, insignificant event. Suddenly, it is vitally important that your children understand what life was like in grandmother's youth. Suddenly you realize that no one talks quite like grandmother – that accent, those mannerisms, that special way of talking about life.

You wish you could preserve for your children and their families all grandmother's wonderful memories and her unique way of recalling them...

Most Americans whose families immigrated to this country two or three generations ago feel these pangs of nostalgia from time to time and they try to come to terms with what they think is an unretrievable past

A few lucky Americans know about The Center for Oral History and its director, Ellen Robinson-Epstein.

Epstein is an oral historian. She interviews people and collects their memories on tape. She created The Center for Oral History in Chevy Chase to help families organize memories into a personal memento. Epstein has always been fascinated by history. She describes herself as "a very historical person." She is acutely aware of the passage of time and wants to make use of every minute.

This credo is much evidenced in her life. She has worked out an awe-inspiring schedule which allows her to meet her professional and personal needs without neglecting her family.

Weekdays are devoted to sons Jeremy (five), Asher (three), and Barak, 1½ – none of whom go to school. On Sundays she visits and tapes her subjects. Weeknights she works on the tapes and transcripts, seldom finishing before 1 a.m. Asked when she sleeps, she explains: "That is my greatest gift; I don't need much sleep."

Epstein does not anticipate changing this schedule for many years. However, since she has more work than she can handle she does plan to hire moral oral historians and may open more offices around the country.

The Center for Oral History, in common with many other highly successful inventions, is a basically simple idea adapted to meet new times and new needs. That is its genius.

Although thousands of years have passed since people first handed down their heritage through storytelling, people's needs for those stories remain unchanged. Ellen Epstein has recognized that need and she has responded.

WHY WE ARE IN AMERICA:

My mother and father lived in Russia
They owned a home and a store and they
fumbled along
And they had eight children
And their thoughts were always directed to the
question how to make a living.
The name of the oldest son was Aaron.
He wanted to lavish money like a baron.
At age fourteen he went away to work
To sell sacks of salt for someone else.
He worked for him four years
But his work did not progress toward higher wages,
His parents began to consider
Perhaps to send him to America to Uncle Ben
Who at that time lived in Chicago
And with whom they had some contact.
So he traveled to America
Before he became eighteen.
And his father pawned
His golden watch for an interest-free loan
In order to have money for a ship ticket and clothing.
And when he had been in America two months
He wrote to his brother Berchik
That here they live like magnates.
For that reason he should come right away
Because it is ideal here for a watchmaker.
And this was in 1913
When brother Memyer was nineteen.
He had grown up small and thin, with a pair of
large eyes
And he had become suitable for working
in father's store.
Both brothers wrote from America
(Although they exaggerated about many things)
That he should leave Russia as soon as possible
Because if he stayed there he would be making a
mistake.
And they sent him a second-class ship ticket
And he departed immediately, he wasn't crazy.
And three weeks later he arrived at their place.
They took him to night school right away.
Brother Aaron (who was called Harry here)
Threatened him that if he remained a greenhorn
He could only become a servant to someone else.
And since Meyer had worked
Quite some time in Uncle Ben's store
He was, as they say in America, "all right"
Because he understood the English language
And he wanted to go into business for himself.
He went out with brother Harry to sell for themselves
And they quickly earned a few dollars from it.
They used to send money to mother and father
So that they could afford a festive meal even in the
middle of the week.*

---

* By Yudie Epstein, December 22, 1939. Translated from the Yiddish by J. Michael Stern.

A - RIVKAH POROZOWSKY

B - A STUDENT IN THE MARIAMPOLER GYMNASIUM

Europe to live.

By contrast, life in San Antonio was placid. The cycle of life was birth, growing up of children, grandchildren, and death due to illness or age. Of the brothers, only Martin was involved in the world's upheavals, landing in France on D-Day, 1944. The last of the Epstein brothers and sisters died in the 1970's. A new generation rooted in America was in place.

Yiddishkeit-Mariampol-style was not transmittable to succeeding generations. My father thought he could transmit Yiddishkeit by teaching us the Yiddish language. We learned the language but our commitments to Judaism and the Jewish people was more the result of our mother's insistence on ritual observance, the holidays, synagogue, and Jewish education. My father's Yiddishkeit gave to us the use of the language and transmitted personal values –– of family, avoiding antagonizing others, respecting commitments.

The fact is that at least half of the descendants of the Epstein brothers do not identify as Jews, and of the remainder, the intensity of identification varies from indifferent to strong. Of the few with strong identification, the reason is rarely to be found in the Mariampol connection. With a few exceptions, these Mariampol Epsteins had not learned Judaism. They knew practices and customs from the daily practices and customs from the daily practices in their community in Mariampol. They left for America at a young age and without having had the opportunity to study deeply the Jewish religion and culture.

What then can be said of Mariampol–Yiddishkeit. From my limited vantage –– my uncles and aunt –– it produced self-reliant, highly individualistic personalities, who carried Mariampol within them. Personal values were transmitted, and I sense that I and some of their descendants, carry a touch of Mariampol within us. Judaism did not survive the passage to the New World in a good condition, at least in the environment of a small Jewish community of San Antonio, Texas, far from any of the great concentrations of Jewish life in America.

In 1939, when I was four, I asked my father, "Why are we in America?" He responded by writing a poem in Yiddish, which I have since had translated:

Levin's Sausages Factory

MARIAMPOL IN TEXAS

by David Epstein, Washington D.C.

For me, Mariampol was an almost legendary place. My father, Yudie Epstein, the son of Arieh Leib, emigrated from that small corner of Lithuania and settled in San Antonio, Texas in 1922. He was 17. Virtually all of his brothers and his only sister came to this city. They were Mariampol in America.

They brought the Yiddish language, an enthusiasm for conversation, and a generally good sense of humor, of which my father's was outstanding.

The contrast from Mariampol to Texas must have been immeasurable. Texas is immense, and relatively unpopulated, especially in the 20's, 30's and 40's. The climate is hot, the people generally very friendly, and the opportunities great. Hard-working, the Epstein brothers sought independence and financial security. When my father saved his first few dollars he bought a few acres of empty land, at $12.00 per acre. Owning land was an important sign to him of financial security. Many of the Jewish immigrants to San Antonio during this period started as peddlers who sold merchandise, such as blankets, on credit to the Mexican-American population, a group which had then only recently come from the country-side to the city. The peddlers went around by horsecart, and later by truck, to provide a first step for their customers into the consumer economy.

With capital accumulated, my father shifted into a more substantial business. Land was cheap and he built low cost houses and sold them to the same population on credit terms. None of the established institutions would take the risk of selling to customers whose incomes were too uncertain. The business prospered, so did my father and the other of his contemporaries who followed the same route, including a number of brothers and nephews, each in his own business.

The uncertainties of economic life in Mariampol determined his view on the uses of money. The primary objective was to achieve financial security. He had no urge to use money to achieve power, or to live ostentatiously. He gladly used his resources to provide for the education of his children through schooling and travel.

As in Mariampol, family was his foremost concern. He felt strongly about the personal well-being of his children, his sons William and David, and his daughter Eleanor. This concern for family expanded to include the families of his brothers and sister. The Epsteins' of Mariampol were at one time ten children. Of these, his brothers in Texas were Harry (Aaron); Meyer; Bernard (Beryl); David; and Martin (Mordechai). His sister was Fruml, who married a cousin from Vilna, Bernard Rubinstein. My mother, Sonia Firman of Bialystok, Poland had immigrated to Mexico in the early 1930's where she and my father met in 1932 and married three weeks later. They came from the same Yiddish culture, but my father's feeling for Mariampol always seemed more positive than my mother's for her home city.

The Mariampol Jewish culture was in every pore of my father's being. He was marinated in Yiddishkeit. He was most comfortable among those who came from similar background. Though he came to Texas when he was 17, he never felt completely at home in the prevailing American culture. He spoke Spanish with enthusiasm and had an easy familiarity with the Mexican-Americans of Texas.

References to Mariampol were triggered on various occasions. A cherry or raspberry would remind him of a summer fruit of Lithuania. A Pesach ritual might generate a reference as to how it was with Pappa and Mama, his parents. Leib Epstein, his father, apparently loved to study, had served as a felshar (a paramedic) in the Czar's army in Finland, where Leib's mother used to bring him Kosher food. Leib's tiny store in the center of Mariampol sold grease for wagon axles and some other odds and ends. Hinda, the mother, was the more accomplished in business. From her, the sons acquired a keen enthusiasm for business, which proved valuable in the New World. Leib died in the mid 30's and Hinda died in 1940, both of natural causes, and before the Nazis destroyed the Jewish community of Mariampol. After their sons had emigrated during the 1910-20's, they did not see most of them again. My father returned once, in 1933. He always spoke of his parents lovingly.

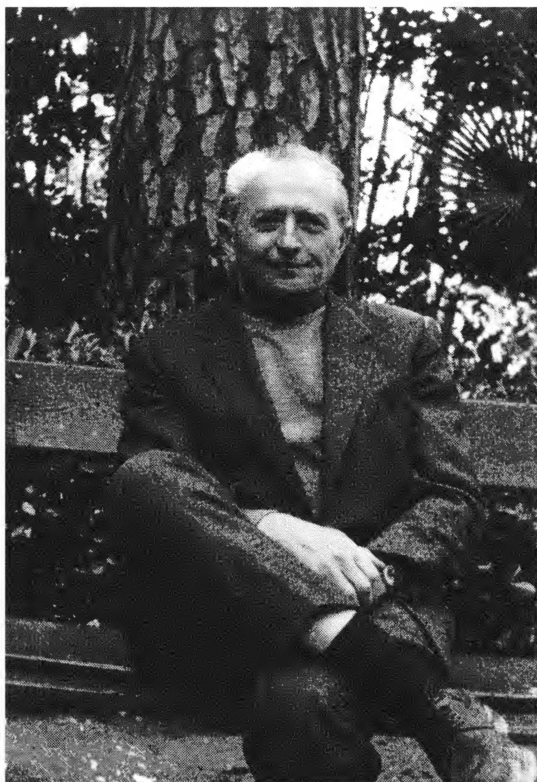
One of his brothers, Yaakov, was killed by the Nazis, along with his wife. Yaakov had several years earlier emigrated, but made the fatal mistake of returning to

IZIS Photo in Israel

his photos make even the silence resound with an infinitely tender voice.

The section devoted to Chagall made us conversant with his artistic work, busy with his "Jacob's Ladder" and his "Paradise" in his ceramic studio in front of his stained glass windows destined for Jerusalem, facing the decor for "Daphnis and Chloe" lost in his revery at a table of a cafe in Saint-Paul de Vence, where he lived. Izis' objective, aided by his eyes ever on the look-out, managed to portray Chagall's pictures so well that they count among the most beautiful the the artist has ever produced.

Israel Biderman – "IZIS"

Here you have Izis and his photos, capturing his subject towns, landscapes, people, in reality he has captured himself: his human warmth, his sharp observations sensitive in the extreme, Paris where he lived and which he loved, London where he was just a passing visitor, Israel which is deep in his heart and whose language he spoke.

Like Flaubert who said "Madame Bovary? I am Madame Bovary" Izis might have said "My photos? They are my biography"

DR. HAIM GAMZU
Director of the Tel Aviv Museum

BIOGRAPHY

Name: ISAREL BIDERMAN
IZIS: name assumed under the German occupation, and remained my work name.
Born: at Mariampole in Lithuania – 1911.
Photographer's apprentice from the age of 19.
In 1930, aged 19 years, I left for Paris: photography retoucher: portraits, weddings etc.
My violin from Ingres: painting.
In 1940, forced to hide from the Germans as I was Jewish. I found myself again in Limoges in 1944, during the liberation of this town, as a soldier of the Internal French Forces.
There, I had the idea of doing portraits of the Maquis-Resistance who came out of hiding. The problem of true photography arose for me for the first time, not wishing to do portraits to please, (as was usual for customers) but for documentary records later. This series of portraits was seen by my superiors, who organized an exhibition of these photos at Limoges under the title "Those of Grammont" (celebrated maquis of the region).

In 1949, I joined the staff of "Paris Match" where I stayed for 20 years.

My principal exhibitions:
"PARIS OF DREAMS" 1950
"GREAT SPRING BALL" with Jacques Prevert,1951
"CHARM OF LONDON" with Jacques Prevert, 1952
"TERRESTRIAL PARADISE" with Colette, 1953
"ISRAEL" with Moshe Lazare, preface by Andre Malraux, 1955
"IZIS' CIRCUS" preface by Jacques Prevert, 1962
"THE WORLD OF CHAGALL" with Roy McMullen, 1969

I would like to attain more simplicity in photography so that the technique is not visible any longer, so that the viewer is interested in the subject of the photo and forgets the photograph, that the viewer does not ask the question: How did he do it? With what camera?

The good photo should appear so simple that each amateur could believe that he could have done it as well with his ordinary photo camera if he had been confronted by the same scene.

However, it is necessary that from the good simple photo – which in the first instance has no attraction – emanates something indefinable, that the more one looks at it, the more one finds, and the more one appreciates the almost invisible pleasing lines and rhythms resulting in an unconstrained atmosphere that is attractive.

IZIS

IZIS – ISRAEL BIDERMAN

The name Izis, photographer-artist, is famous not only in Paris – where he lived and worked for over forty years – but also all over Europe and the United States. For the past twentytwo years he has taken poetic photographs impregnated with a certain melancholy and retained their dramatic character. He has also published a series of beautiful books in which many writers and poets participate helping them and select members of the public to discover a reality which they certainly already know, but seen from an entirely original angle by Izis, transformed by his eye into poetry and dream. He exposes them to the particular beauty and secrets of their capital city, Paris, mosaic comprising towns and villages from all over France Many diverse inhabit ants come from Metropolitan France and its different regions. With the diversity pictured by their individual clothes, their attitude and their speech. They bring with them a trace of various traditions the same as immigrants, who choose to live in Paris, bring from overseas. These signs of local colour which these immigrants from the provinces bring with them generally disappears during the course of one or two generations, but the waves of new immigration (internal and external) continue their conglomeration.

This is how in 1930 a young Jew aged nineteen, Iz(rael) is Bidermanas, came from Lithuania to live in Paris. He entered the photographic profession and attended art school. His work helped him to make a living but his heart yearned for plastic art and literature. When the second world war broke out and the Nazis occupied France, Izis worked underground. Whilst trying to obtain pictures of his fighting comrades on film he realized that he should abandon the technique of studio photography and heavy cameras and replace them with more condensed equipment that could be speedily operated. Therefore, more and more, at the same time that the photos revealed the intimate secrets of the soul and scenery, they portray the true art of Izis. He searched tirelessly for subjects and objects which haunt his eye and his heart People, as well as landscapes and towns, were a source of endless inspiration. He exhibited his photos for the first time in 1946 and four years later, when he gave his second exhibition, the world at large acclaimed him. Paris-Match employed him and sent him to the four corners of the world. He gathered photos from everywhere, even from Paris itself, so that the American critic Peter Polack said that they were "less documentary than lyrical, poetic pictures coming from a human enthusiastic vision which inspired him in the choice of subjects. The artistic sensitivity of the work of Izis is absolutely unique in the field of photographic pictures."

The exhibition which we present here to the Israeli public is composed of five sections:
1. The circus. 2. Paris. 3. Israel. 4. London. 5. Chagall.
These subjects fill his photographic books which are enriched by their poetic contents and artistic structure. The circus, land of fairies, in which we often ventured during our childhood and wherein we must admit we continue to browse, everything is possible in the dreamland of the circus. The towering height reached by the circus performers, its clowns, its acrobats and comediens, its wild beast tamers and courageous trapeze artists who risk their lives every night to entertain the public, all this brings us back to the lost paradise of our own infancy. The circus, full of wonders and intense dramatic tension, has always enchanted the imagination of men of all ages from all walks of life. Izis by using his successful photographic art portrays the very essence of the circus and the souls of these multi-coloured people: men, domestic animals, wild beasts, birds, insects. All these try their best to attract us – at the time of the performance – away from the burden of reality and daily routine.

The section "Paris" shows clearly how Izis succeeds in enchanting us each time by his photos where the "known" is always "new". It is this Parisien Street, this pub, this public place, the Luxembourg Garden, so familiar in our memory, but how much transformed by the very original talent of Izis. As if he was the only one to recognize their secret nature. The land of Israel, its people, its scenery, Izis puts them through the filter of his melancholy lyricism with his love for the Jewish people and his pride in being a Jew, and in them he discovers the individual and the universal.

Walking in London, this town which we knew, Izis shows us, at every passing step, people and things at all angles which escaped our first glance and draws our attention to imperceptible murmurs, because

Moshe Rosenthalis born in Mariampole–Lithuania (1922). He received his education at the Hebrew Gymnasium (the first in Lithuania, founded in 1919) in his hometown. In 1950, he graduated from the art faculty of the Vilna University. He took part in group exhibitions in Soviet Union and in 1954 was awarded a State Medal in Moscow. His works were acquired by the various state museums of the Soviet Union.

In 1958 he arrived in Israel and from then on has been teaching art.

In 1966 he took part in a group exhibition in the U.S.A. Several times went to Europe in order to get acquainted with the art of Italy, the Netherlands, France and Great Britain.

His creations are contained in various important collections amongst which are those of Tel-Aviv Museum and the Knesset (Israel's Parliament).

1949 – Academy prize in Vilna.
1950 – Design prize in Vilna.
1951 – Group show Moscow.
1952 – Group show – sea scapes – Moscow.
1953 – "Beaux-Arts" academy show Moscow high soviet prize.
1955 – Landscape show at the National Museum Vilna.
1956 – Order of the painting: "Fishermen & sea".
1958 – 1973 – Group shows at "Beit-Zvi" Ramat-Gan, Rehovot Beit "Shalom Aleichem", Ramat-Gan Museum.
1973 – Two One man show in Paris.
1974 – One man show in London.
1975 – One man show at the Petah-Tikva Museum.
1977 – One man show at Jaffa Studio.
1979 – Participation at the International Fair New-York.

Moshe Rosentalis – His Atelie

Rebirth of Israel by Moshe Rosentalis
Part of a Huge Painting on the Jewish People

MOSHE ROSENTHALIS

Moshe Rosenthalis is one of the finest colorists in Israel the act of painting is for him "the tremor of paint in the touch of the brush, the fragmentation of patches of color," and at the same time also "exaltation, joyous song, pulsating melody." He is one of those few artists who perpetuates the tradition of "painting for painting's sake" but enhances it with his own unique personal imprint.

Eventually he realised that the figurative elements and pure painterly values are not necessarily mutually exclusive, a realization which paved the way towards the emergence of a mature, established style of his own. This style is a synthesis between an artistic technique based on the values of "informel" abstraction and a vaguely hinted figuration, lyrical and deeply intimate. His technical methods are those of the abstract artist: he deals with problems of color, harmony and pictorial balance. Yet his love of mankind and his search for further complexity, an additional dimension, anchor him to the figurative. Figures are almost always the starting point from which his works develop.

His is a virtuoso's brush, facile and fast. He is guided by feeling and intuition, and therefore his paintings are marked by the freshness and transparency of color. Underlying Rosenthalis' feelings, sensations and intuition are prolonged observation, reflection, long experience and sheer hard work.

During the last year Rosenthalis received from Mr. Eizenberg, for his Beit Asia offices in Tel-Aviv, a commission of several large-scale compositions (his first since he left Russia): "The wandering of the Jewish people since the Exodus from Egypt until today's united Jerusalem". It is doubtful whether any other Israeli artist could bring off such an extraordinary theme with such an exceptional degree of excellence and tremendous "eclat".

Yet Rosenthalis is at his best with smaller-scale, more intimate, works. His exquisitely balanced pictorial space, the multidimensional quality of his paintings, and the rich orchestration of the color contrasts, which are simple in their complexity, are, according to Clara Malraux, "a feast for the eye, and in each of the paintings we will find the practical application of an adventure, an adventure, that is both human and artistic."

Dr. Gila Balas

(Tel-Aviv, 1979)

The Droshka — Mariampole Style

"the Redemption of israel"

By Pierre van Paassen

Max Band again gives us a new and startling surprise with his gigantic, allegorical composition of the dry bones in the Valley of Ezekiel's vision. This son of the Prophets is truly a Prophet himself. He is painting in new dimensions. Human language having fallen short in describing the miracle of Israel's resurrection, Band, with his profound insight into the human soul and into the religious depths of the Jewish people's history, has actually succeeded in arresting and fixing the eternal time. In this colossal painting the torment of the ages, illumined by the sun of righteousness, is, before our eyes, turned into a triumph of the Spirit.

Max Band's "Redemption of Israel," presented to the Parliament of Israel, in Jerusalem, is a stroke of genius which lifts him to the very summit in contemporary art.

In order to paint like this, to have access to the figures and to the ideas expressed in this amazing composition, the artist must himself have passed through the fire of the ages. He must be possessed, not only of a wide historical sense, but of a sort of sixth sense which enables him to discern the spiritual background behind the world of tangible phenomena. It cannot be otherwise but that Max Band, unlike so many others, was innerly prepared to experience the new reality of Israel Reborn, an event that cannot and may not be judged by the criteria of the common reality. With the vividness of which only the great are capable, he shows us in this painting that what is blowing in the universe, in our time, is a divine storm and that the Watchman of Israel is still at work in history.

Here comes the mysterious procession seen by Ezekiel with the eyes of faith twenty-five centuries ago: old and young, rich and poor, men and women, all those who died for the Sanctification of the Holy Name in the exile of Babylon, in the wars with Hellas and Rome, in the Crusades, on the burning piles of the Inquisition, in Czarist progroms, in Hitler's extermination chambers.

Behind the numberless multitude of the slain are the crumbling palaces of their tormentors and the smoke of human holocausts rises to heaven. In the far background these pilgrims on the eternal road are still the dry bones of the House of Judah and of the House of Israel. Nearer by, as the procession moves within the observer's ken. the dry bones are clothed with flesh and the breath of life is put into them. They live. They breathe. They stand upon their feet; an exceeding great army.

By all the arguments of human logic and human reason the Jewish people should have vanished from the face of the earth long ago. But here they reappear on the scene of history; as a living people, with a territory of their own, with their own language, a parliament. a judiciary, an army, and all the paraphernalia of nationhood and statehood. Beholding the miracle, we are as those in a dream when the Lord turned back the captivity of Zion. We see it and do not fathom the significance of the rebirth of the Jewish people until . . .

In the very center of Band's painting walks a Rabbi carrying a red-mantled Torah. There is the secret of the resurrection. This is what renders the Jewish people worthy of miracles, that unswerving, unbreakable loyalty to the Word of God. This is what gave them the strength to march through the storm of history, and to outface death itself.

This fantastic scene, apocalyptic and eschatoligical in its awesomeness, of the Jewish people advancing once more to raise the flag of hope and to rekindle the lamps on Zion's Hill, is evidence, in a time when our spiritual apprehension is starved and narrowed almost to the vanishing point, that man may, after all, draw on a Divine Power for the fulfillment of dreams if the dreams correspond with the laws of righteousness.

This painting on a Michelangelesque scale and grandeur is therefore in the full sense of the word Torah, teaching, enlightenment and inspiration going forth from the great artist's soul of Max Band, the son of Jerusalem and the child of the Lithuanian Yeshiva.

Pierre van Paassen.

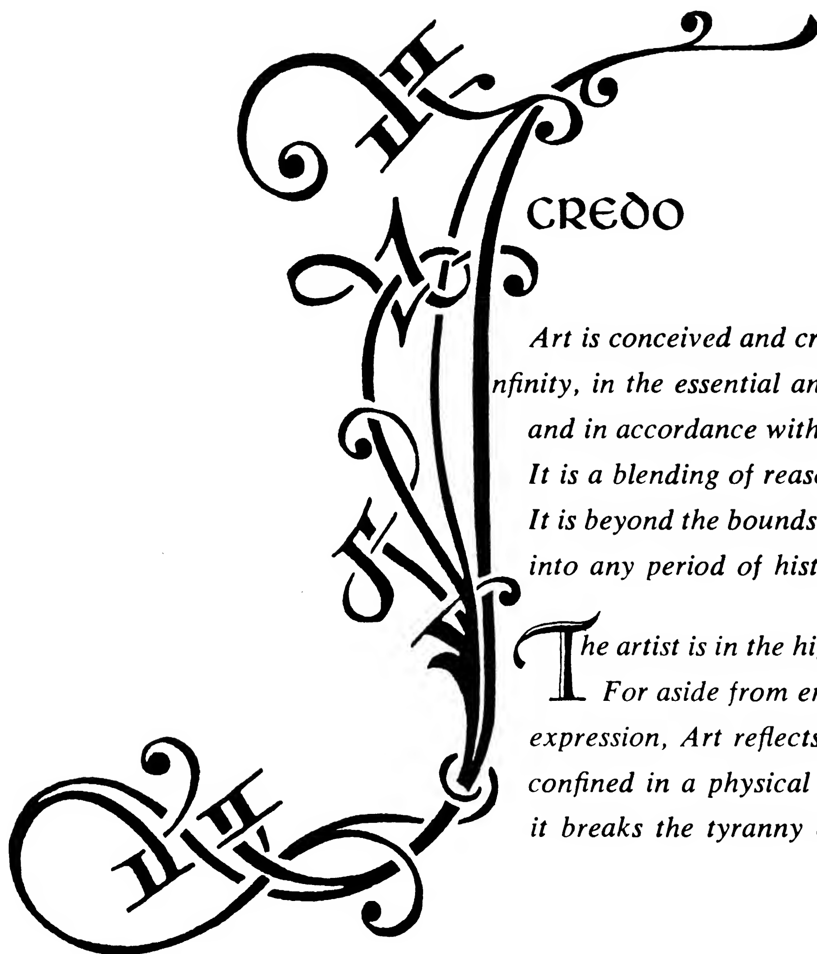
AND ISRAEL PREVAILED

"And it came to pass, when Moses held up his hand, that Israel prevailed... But Moses hands were heavy, and they took a stone and put it under him, and he sat thereon and Aaron and Hur stayed up his hands, the one on the one side and the other on the other side... Exodus 17:11:12

ISAIAH

"For Zion's sake will I not hold my peace, and for Jerusalem's sake I will not rest." Isaiah 62 : 1

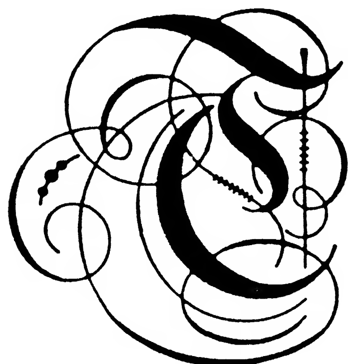

CREDO

Art is conceived and created as an aspect of
Infinity, in the essential and universal form of nature
and in accordance with the artist's own visions.
It is a blending of reason and intuition.
It is beyond the bounds of Time, thus translatable
into any period of history.

The artist is in the highest sense — religious.
For aside from emotional and aesthetic
expression, Art reflects protest at being
confined in a physical world. In fighting oblivion
it breaks the tyranny of Time.

Max Band.

The very selection of a theme from the
Bible, tells as much of the artist as it
does of the Bible. The essential message
and ultimate purpose of the Bible is concern
with ethics and morality."

Max Band

Homo,' who is presented to us with great simplicity and with an aureole of inner life. In a time when the human face is vulgarized through vain aims of colorists, MaxBand understood how to give us a work of exceptional dignity."

Max Band has never wavered in his work. His 'ECCE HOMOS" are still among the great paintings. And the following verdict of Paul Fierens, in his book, "MAX BAND," published in Paris in 1935, is still valid: " 'Time,' says Emerson, "is a masquerade of Eternity,' and here appears an artist, unveils the mask, looks into the eternal soul of humanity, of which his soul is a true mirror... Max Band, as a painter of human faces, is one of the most outstanding and accomplished artists of our time."

ARTHUR MILLIER

THE CALL TO CONSCIENCE

"And it shall come to pass in that day, that the great horn shall be blown..." Isaiah 27 : 13

tion of 1944 in which the same, humble, shirt-sleeved, buffeted man stands accused in a court of law, make the most profound impression of all Max Band's works. "Blood, Sweat and Tears," in which poor people stand homeless before a burning, war-stricken town, and the tragic "Remember Us," which so poignantly sums up the plight of Europe's children, make an equally deep impression.

Only a truly religious artist can present these themes in their full poignancy, for while such subjects depict the high tragedy of our historic time, the actual actors are simple and poorly clad, their forms and gestures are humble and awkward, they themselves almost inarticulate. I know of only one other painter, Georges Rouault, who has been able to touch this chord with equal sincerity, dignity and beauty. The drawings of Kathe Kollwitz are perhaps more powerfully tragic, but they lack the warm note of faith which lifts these painted dramas of Max Band above her depth of despair.

At the other extreme of Band's range are his flower pieces, landscapes and pictures of the sea. In these he is free to express his lyrical delight in the forms, colors and movements which nature offers so lavishly to his eye. These he usually paints in a veritable mosaic of color touches, each clear like a note of music, all blending into a rich harmony of form, pattern and color.

The pictures dealing with Jewish religious experience, such as the majestically composed "Sinai", and "Day of Atonement," (in which the painter as a boy appears at the lower left) may require some understanding of their subjects for full appreciation. But their beauty as painting is visible to all.

"More than any painter before him and more than any of his contemporaries," writes Ben Hecht, "Band has brought to canvas the Hebrew soul–the gentle, patient and unafraid eyes of Europe's unhappiest children."

Band's style–his drawing, design and color–have that refinement without weakness which is the great gift of Paris to modern art. The renowned French critic, Paul Fierens, has aptly expressed what this artist learned during his 19 years in the city on the Seine. Said Fierens:

"The refinement of his color, this is what he owes to France; not that he has taken something of CHARDIN' Corot or Bonnard, but the Parisian sky, after Lithuania and the Louvre, quite naturally became his third master. Paris, with its pale azure, its inimitable grays, its delightful white, offered itself to Max Band as an example and gave him excellent advice..."

Band's conception of such subjects generally transcends mere portrayal of religious ceremony or pictorial recreation of youthful memories. His point of departure for such pictures is more often some new experience. An interesting example is the painting of a group of old Talmudic scholars seated at a table in a cave-like room, seemingly lost in their studies and yet, even as they read, listening for some sound from the world outside.

The artist has two names for this picture. One is "THE STUDY OF THE LAW". The other and less obvious title is "ETERNAL WATCH." Here is how he explains the painting:
"After living in France for nearly twenty years I began to see something strange in the eyes of the people. As the threat of bombing grew ever more menacing, the proud French people, who for centuries had walked in pride and freedom, as befitted a nation universally regarded as the epitome of culture and spirit, began to live in fear. It showed in their eyes and gestures. They listened for threatening sounds in the night.

"In the faces of Frenchmen," says Band, "this expression seemed very strange, yet it was somehow familiar to me. I had seen it before – but where? One day the answer came to me. I had seen this very expression of fear in Jewish eyes. Throughout much of their history Jews had carried on all the affairs of their daily life, in business, at home, in the synagogue, with this watchful fear keeping them ever alert to detect a danger that might strike at any time. This might be a new experience for Frenchmen. It was old to my people. So I painted the picture and called it "ETERNAL WATCH."

Because of his faith and his humanity Max Band has had less difficulty than many European artists of our time in adjusting himself to life in the United States. He has, it is true, visited this country before. And in 1934 he spent some time at the White House painting a portrait of President Roosevelt which was commissioned by a group of Americans resident in Paris.

In 1937 Bernard Champigneulle, art critic of the Mercure de France, visited the Salon and found it a hopeless affair. "But," he wrote, "this Salon has one merit: it holds a creation of exceptional quality, a painting of Max Band's named 'Ecce

but their intrinsic nature. It is as though he were himself within the depths of his subjects."

Edward Alden Jewell, whose post as art editor of the New York Times adds special weight to his critical evaluations, had this to say, in part, in a recent review of a Max Band exhibition in that city:

"Max Band speaks to us with the tones of one whose vision of the world is steeped in a kind of pensive, never morose, always sensitive and sympathetic sadness... Everything is approached in the sovereign mood of an artist who will not paint the clear-cut image you suppose to be before his eyes, but rather the grave emotional impression that this image makes within his mind and his heart." And he goes on to speak of the "subtle movement," "broodingly-splendid rhythms" and "magical skies" of Band's smaller landscapes, while Miss Gennauer, as, indeed, most American critics have, noted "the sheer beauty of his paint, the quality of his surfaces and textures, the sentivity of his tones."

Edward G. Robinson, great actor and discerning collector of art, is another American who has paid warm tribute to Max Band. Says Robinson:
"...The prominence in the richly emotional works of Max Band is the strong, inner blending in his art of an Occidental culture with the timelessness of the Orient. His paintings have the values of the best French tradition, its finesse, its qualities, and he brings into his work all the mysticism, and the humanity of an unfathomable world of religion. This, in my eyes, gives Max Band an outstanding place in Modern Art."
Max Band's rare ability to use the physical implements of painting for spiritual ends has, it is evident, impressed art critics throughout the years. My own reaction to his first exhibition in Los Angeles was in harmony with this trend. I wrote, in part:

"Max Band's paintings are of people, flowers, weddings and seaports and they are made—not just of colors but of that mystical stuff: colored earths ground in oil and mixed by one who loves them... The pictures have a climate all their own... The essence of the artist seems to be spread all over the canvas and through it the colored earths shine with tempered radiance."

The mystical part of the mixture just mentioned is, of course, the love an artist has for his medium and the word scarcely seems too strong for Band's mastery of and affinity for oil paint. He actually made his first oil paintings before he had seen an original. There were none in his native Lithuanian village.

Band began to draw when he was four. He was soon making charcoal pictures on the walls of neighboring houses. There was no kindergarten teacher to furnish colored papers and kalsomine. It was just that he felt impelled—as he still does—to picture the people, sights and events of a world which has since widened beyond a Lithuanian village and the stories of secular and religious history he heard there. His world has broadened; yet his faith and his memory continue to inspire his painting and furnish it with themes which often date from his early years.

The boy knew he wanted to paint, but there were no brushes to be had. One day he watched the cobbler cut a thin stick and then pound it with a hammer until the wood fibers were separated and soft. With this he painted the soles of shoes. Max went home, made "brushes" like the cobbler's and painted his first oil painting with dry colors and salad oil.

Band made his way to Berlin and entered an art class. As he was competing his first drawing in the class the instructor watched him work and then asked to have the drawing, which he entered in an open exhibition. Some days later, when the young artist, wrapped in overcoat and shawl against the cold of an unheated room in Berlin's winter, was painting, a plumb, well-dressed man climbed the stairs and knocked at his door. He had seen Band's drawing in the exhibition and wanted to buy it.

"How much do you want for it?" asked the man. Band didn't know. He had never thought about price for his work. He suggested the visitor make him an offer.
"No," replied the man. "I am a business man. Everything has its price. What do you want for the drawing?"
Band hesitated. "Look", he said, "I am, a painter, I don't want money. I want time. Time to paint."
"How much time?" said the business man.
"Two months", replied Band. "I need food so I can work for two months."
"That depends," said his visitor. "I eat caviar. Two months of caviar is too much. What do you eat—hearring?"
They compromised on a standard of sardines!

Perhaps because their subjects come from the deepest experience of his race, such pictures as "Ecce Homo," both the single figure of 1938 and the large composi-

MAX BAND

The German effort to change the course of civilization caused many European artists to seek refuge in the Unites States. And because the Jews was the Nazis' whipping boy, many of these immigrant artists were Jews.

Most of these expatriates were gifted. Some were already celebrated in the annals of modern art. Their only common artistic denominator was their attachment to one or other of the more publicized art movements of our time.

Some were surrealists who, for the most part, accepted the horrors of the modern world and painted pictorial nightmares. Others, weaker but with no more faith than the surrealists in the possibility of a good world, took refuge in "charm, " that pallid between-wars vogue still beloved of our fashion magazines. A few practiced abstract painting, which derives its motifs from technology and seldom comments upon humanity's moral plight.

Almost alone among these newcomers to America, Max Band is concerned primarily with people. He is a Humanist by nature and philosophy, a Jew by birth and religion and a painter by life-long compulsion. He paints, not fantasies or despairs, but Man – that creature of feeling and thought who lives, joys, achieves, suffers, prays and endures.

From his early twenties, in both Berlin and Paris, discerning critics have singled out Max Band as an important artist. American critics, too, have been quick to see unusual qualities in his pictures.

Most of these writers have noted how this artist paints the forms of people, landscapes or flowers so that the soul or essence is expressed through them. As early as 1924 the critic of the Berlin "VOLKS–ZEITUNG" wrote:
"What would you say to an artist who being gifted with an unheard of technique doesn't paint people and objects as they are but as they appear to his searing eye?;;; There is no doubt that the 24-year-old painter Max Band is one of the strongest talents of our time".

Francois Sturel, Parisian critic, had this to say in 1937, in the course of an article about Band:
"The old masters claimed that only the face was worthy to be painted because to them painting was first of all a problem of human destiny. Today the face is too often but a pretext for the vague aims of a colorist... The deterioration of the portrait in our days is a serious symptom of the spiritual imperfection of the artists. In contrast, Max Band's creation is mainly an expression of soul, his people are consumed by an inner fire."

This writer went on to note that Band came to Paris "at a time when the world of art scintillated with multi-colored lights, when each morning an artist discovered a new form of painting and each evening Montparnasse enchanted the world. All this did not blind Max Band; he remained human because he remained himself."

Six years earlier the Paris correspondent of a Berlin journal had written about Band's painting: "There is no groping around in the confusing world of 'isms'... There is only one art of painting (the only one that ever existed) which... derives its supreme meaning from nowhere but the universality of mankind... Max Band, whether he paints people, landscapes or flowers, does not paint characters or portraits: he paints living beings."

As early as 1932 the famous critic Waldemar George wrote the text of a book about Band in the "Editions de Triangle" series. And he, too, noted "a form which is stimulated by an underground flame" and said that the pictures "make you see the relationship between man and the universe."

Soul, essence, warmth, flame, glow, the universality of humanity – these expressions occur over and over in the writings of authors or critics who describe their reactions to Max Band's paintings.

Thus Pierre Van Paassen, in "Days of Our Years", wrote of meeting in Palestine a Jewish youth with "the kind of eyes Max Band likes to paint: shimmering pools of jet with a flame in the pupils." A writer in "The Art Digest" found in Band's paintings "color that warms like old wine."

"The amazing thing about these pictures," said Emily Gennauer, art critic of the New York World Telegram, "is their extraordinarily rich emotional content. Max Band paints not the surface of things,

EXHIBITIONS

BERLIN: Galleries Casper, Flechtheim, 1924-1931 PARIS: Galleries Bernheim, Quatre Chemins, Galleries D'Elysees, 1926-1949 NEW YORK: New Art Circle, Jacques Seligman, Lillienfeld, Wildenstein Galleries, Durand Ruel, Modern Religious Art, 1926-1948, Jewish Museum 1953 LONDON: Marlborough Galleries, 1949 LOS ANGELES: County Museum, Stendahl, James Vigeveno Galleries, 1941-1952-1955 Edgardo Acosta Galleries, 1959, Thomas Gal, 1963 SAN FRANCISCO: Maxwell Galleries, 1946; Palace of the Legion of Honor, 1956 SAN DIEGO: Fine Arts Museum RICHMOND: Virginia Museum, Sixth Biennial of Contemporary American Art DAYTON: Art Institute, Religious Art of Today YOUNGSTOWN, OHIO: Butler Art Institute JERUSALEM: National Museum of Jerusalem, "Exposition de L'Art Francais": in Amsterdam, Geneva, Bruxelles, Tokyo, Osaka PARIS: Salon d'Automne, Salon des Tuileries CHICAGO: Art Institute, 1954; Contemporary American Artists PARIS: "A Century of French Art," Musee du Petit Palais, 1955.

MUSEUMS

Max Band is represented in Musee du Jeu De Paume, Musee Du Petit Palais, Musee de Ville de Paris, Musee d'Art Moderne, Paris; Musee de Ceret, France; Riverside Museum, New York; Philips Memorial Gallery, Washington, D.C.; French Art Institute, Philadelphia; Fine Arts Museum, San Diego; Santa Barbara Museum; Palace of Legion of Honor, M.H. De Young Memorial Museum, San Francisco; County Museum, Los Angeles, California; Museum of Tel-Aviv, Jerusalem, Eyn Charod, and the Parliament of Israel;[3] University of Jerusalem, University of Religious Conferences, Los Angeles; Arizona State College; The Jewish Museum, New York. Hollywood Motion Picture Museum, Hollywood, California; Brandeis University "Joseph Schildkraut Collection," Waltham, Massachusetts; Academy of Art, Berlin; University of Southern Califronia, Hebrew Union College, University of Judaism, Los Angeles, California; Museum Kaunas, Lithuania; Roosevelt Mansion, Hyde Park, New York. Also represented in many private collections in France, Italy, England, Switzerland, Canada, Germany, Holland, Belgium, Egypt, Australia, New Zealand, South Africa, Argentine, Israel, The United States, and the White House, Washington, D.C.

BIBLIOGRAPHY

"Max Band" by Waldemar George; ed. Le Triangle, Paris, 1932 "Max Band" by Paul Fierenz; ed. Des Quatres Chemins, Paris, 1935 Philo Lexikon, Berlin, 1935; Univ. Jewish Encyclopedia, New York, 1942 Histoire de l'Art Contemporain Amour de l'Art, Hyperion, Paris "Les Contemporains" by Rene Huyghe, Director, Musee de Louvre, Paris "19th and 20th Centuries' Jewish Artists" by Dr. Karl Schwartz, New York "100 American Jewish Artists," YKUF, New York "Who's Who on the Pacific Coast," Marquis Co., Chicago "Who's Who in the West," Marquis Co., Chicago "Who's Who in American Art", The American Federation of Arts, Volume 4, 1947 "The Art of Max Band" by Arthur Miller, Borden, 1945 Dictionnaire Critique des Peintres et Sculpteurs, Benezit, Tom 1, Paris Dictionnaire des Artistes Contemporains, Arts, Paris, 1950 Dictionnaire Biographique des Artistes Contemporaires, Edouard Joseph, Paris Encyclopedia Hebraica, Jerusalem, 1959 Jewish Art by Cecil Roth, Mc-Graw Hill pub. Israel, 1982 School of Paris by Raymond Macenta, Oldbourne Press, London, 1962 A Dictionary of Modern Painting, Tudor Publishing Co., 1956 "Who's Who in America", Volumes 29, 30, 32, 1946 "The Jew in American Life" by James Waterman Wise (preface by Eleanor Roosevelt) "Who's Who in World Jewry" 1964, "To Number Our Days" by Pierre van Paasen, Scribners, 1964, "Themes from the Bible" by Max Band, University of Judaism Press, 1964, "Jewish Artists in Paris in the Last Hundred Years", by Gavriel Talpir, Tel-Aviv 1964.

Footnotes

1 BERLIN

"...the reaction to this exhibition of Max Band will be loud applause from Petersburg to New York, that Berlin also takes part in it, no one will be surprised." "There is no doubt that the 23 year old Max Band is one of the strongest talents of our time."

(First Exhibition, 1924)
Ernst Collin, Volkszeitung, Berlin

2 PARIS

"He has become the most human and complete painter of our day."

Paul Fierens, Paris, 1935

3 ISRAEL

Presented to the Parliament of Israel by the committee of Philip Eisendraph, Arthur Morris, Harry S. Robbin, Sanford B. Schulhofer, Arthur Stebbins, headed by Louis M. Halper.

MAX BAND – ARTIST AND HUMANIST

OF ART AND TIME

...For three lumps of sugar the peasant's boy took me along to bathe the horses. Soon after dawn, the sun was barely up, we were galloping through narrow sandy paths to the Sesupa—my little river which, then, seemed to be ever so deep and wide, and which was the first to show me images, pictures of trees and skies and clouds, stranger and more vibrating than life itself—life as seen through the personality of the river.

Later, in school, still blue from the morning chill and not quite dry yet, I listened to the teacher's deep, velvet voice. He spoke of truth and justice. Our small voices chanted back to him: – Happy the man who can sit under his vine and his fig tree, with none to make him afraid, and who is free to walk in the name of his God. – my Three Freedoms of twenty-seven centuries ago.

After school, perched on a cart piled high with freshly cut hay, I breathed, I lived the eternity of the Book – it was One life, it was timeless...

As animals feel the storm in the air before men do, so have art, literature, and philosophy felt—and expressed—the inner vibration of a period during its time. They did not prophecy, they didn't even foresee, they simply saw at the right time and, whether recognized by contemporaries or posterity, they were the sole measure for the culture of a people. Is it not true that of Greek history we remember the philosophers and sculptors, not the mighty ones nor the kings? That of the Renaissance we still admire the artists and poets, not the wealthy ones nor the princes? Is it not true that of Israel's past there remain in the world's memory only those men who laid the moral foundation of our civilization, the Prophets?

I am often reproached that while finding and painting joy in life and nature, the people I paint usually seem sad. Art—with the exception of certain periods of Goya, Daumier, and Rouault—is positive. The artist paints what he loves. He seeks truth and beauty, as seen through his own soul—nature animated with his heartbeat—like the otherness of the tree seen through the personality of the river where form and color depend on the mood of the water, its calmness or its turbulence. I love the color, light and shadow of trees, rivers, and mountains; I love the beauty, sensuality, and texture of flowers and fruit. As for human beings, the oppressed, the sad, are nearest to my heart—I paint only what I love...

MAX BAND

DATA

MAX BAND was born into a distinguished Jewish family of Naumestis, Lithuania on August 21, 1900. In 1920 he went to Berlin where he gained recognition.[1] He studied there for two years until 1922. From there he went to Paris,[2] France, where he lived and worked until 1940, then left for the United States just in time to escape the Nazis. Through his exhibitions in Europe, America and throughout the world, he gained international fame as one of the outstanding contemporary artists. Since his arrival in the United States he has made his home in California.

Max Band is one of the founders with Modigliani, Pascin, Kisling, Kremegne, Soutine and Chagall of the original School of Pairs (Dictionary of Modern Painting, Tudor Publishing Company. Page 217.) He was elected April 1960, Life Fellow of the International Institute of Arts and Letters.

Staying six days in the White House in 1934, he painted a commissioned portrait of President Franklin Delano Roosevelt. In 1961, the late President Kennedy accepted Max Band's sculpture of President Roosevelt for the permanent collection of the White House, Washington, D.C.

During 1945–56 while on the board of the Los Angeles Jewish Bureau of Education and as a member of the first Board of Overseers, he helped found the University of Judaism. In 1964 he became the first Artist in Residence of the University's new School of the Fine Arts.

ARTHUR MILLER

FROM JONATHAN BATNITZKY

At the end of last year, I had the great privilege and pleasure to visit Chicago got to know personally many of our Landslite; some of them I did not see for many years. My staying in Chicago was an important event in my life. I was deeply touched by the warm friendliness and brotherly love shown me, by all.

Since the great catasrophe of our people in Lithuania it was my dream and fervent desire to meet our Mariampolers in Chicago and to refresh memories of our beloved, but lost home town. I was fortunate to realize my dreams.

I must express my admiration and esteem to my friend Albert Margowsky for his combining efforts in editing and publishing the monthly M.A.S. Bulletins, which unites all of our Landslite in different continents, where they are.

I would also like to express my appreciation to our Sonia Kurs, Louis Lieberman and all the other devoted workers who are keeping up the spark of traditions of the Jewish Mariampoler. All of our brethern wherever they are, are looking to our Chicago friends for inspiration and encouragement. We are grateful to the Mariampoler Aid Society in Chicago for this fine work it is doing.

I send you my heartiest greeting and blessings on behalf of our Landslite in South Africa. Keep up your work. Be strong and of good courage.

Sincerely,
JONATHAN BATNITZKY
Johannesburg, South Africa

A group of young Zionists in Mariampole in 1905.

at a MEMORIAL MEETING for
A Zionist Group known as "ACHDUTH"
MENDELE MOICHER SFORIM in Mariampole.

"HATCHIYA"

"Wonder whether you remember how deeply imbued we were in our work for Palestine? It takes me back to the time when RASHEL LEVITANSKY (Oleoh-a-Sholem) and ROCHEL YABLOKOVSKY under the leadership of our unforgetable leader ABBA YITSCHOK ROSENTHAL (Alov-a-Sholem) organized the First Zionist "HAGUDA" (Society) in Mariampole, which we called "HATCHIYAH", with my sister LIEBE as its First President. We would gather on Friday night in some private home for lectures on Jewish history and Zionism.

"MARIAMPOL" and "HATCHIYAH" were both inscribed in the "GOLDEN BOOK". No small achievement, when our monthly dues consisted of the "Grand Sum" of FOUR KOPIKES. These meetings were always held under the strain and fear of the police. I have in my possession a small treasure, TEN receipts of SHKOLIM. It makes one feel proud that such contributions helped the reestablishment of ERETZ YISROEL."

My best regards to the members of the Mriampoler Aid Society and to Mariampolers everywhere.

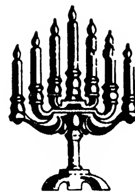

leather belt with a shiny buckle, and a blue and white cap with a 'Mogen David' (Star of David) in front and a shiny visor. Carrying a riding stick in one hand, I struted up and down our long street like a proud peacock with his colorful plumage in full view and felt the gaze of mothers and daughters from behind hastily parted curtains. My greatest triumph came when passing Finkel's hostelry with mother one day. Moishe Finkel, one of our foremost citizens, said to mother: 'Do you remember, Basheva? I told you ten years ago that your son will grow up to be an important man." ('Ayer zun vet oisvaksen a vichtiger mentch.') I certainly appreciated this expression of confidence in me since it came from a world-wise successful businessman whose brother had just returned from Berlin to become Serei's first physician.

Three important events occured before the year 1920 came to an end. Near the close of our school year, at the beginning of the summer vacation, the great zionist leader Vladimir Zhabotinski came to Mariampole to address our student body. Zhabotinski was at that time a highly revered folk hero. Although of short stature and pock-marked, he was greatly admired as a fiery orator, a linguist, a poet, a gifted journalist and editor, as the founder of the Jewish Legion who helped expel the turks from Palestine at the end of world war I, and as a recognized zionist leader who considered himself the true heir of Theodore Hertzl. His message was —— "We must not rely on the British and the Balfour Declaration to give us a homeland. If we want to have a Jewish Homeland in Palestine we will have to learn to till the soil, to establish settlements, and to mobilize an armed force to fight for our rights if necessary. At this juncture (he continued) cultural pursuits are a luxury which we can ill afford. You must leave the school and enlist in the service of your people as pioneers." There was so much logic and fire in his words that a group of about forty students decided to leave school at the end of the school year and to prepare ourselves for emigration to Palestine as 'Chalutzim' (Pioneers). We named our 'Kibbutz' group 'P'duth' (Redemption) and we obtained from a Jewish landowner permission to work on his land during the summer alongside his peasant farmers to gain experience in cultivating the land. As soon as school closed for the summer the entire group (mostly boys and girls from the fourth, fifth and sixth classes) left for Mr. Nunn's farm which was only a few miles from Serei. The land was poor, the work hard, and I soon began to discover some flaws in Mr. Zhabotinski's rhetoric -- at least as far as I was concerned. I could not quite agree that cultural pursuits were a luxury and I discovered that not everyone is fit to be a pioneer. The burning sun, the sore hands and the aching muscles soon quenched the romantic notion of becoming a hard working pioneering settler in Palestine. I was too proud to admit my mistake and give up, so I continued to work through the summer and I learned every phase of work in the fields and the barn under the most primitive and difficult circumstances. My spirits were low, I became moody and if it was not for the frequent visits of Pupi and an occasional visit home, I surely would not have made it.

There were two girlfriends of Pupi in 'Kibbutz P'duth' who tried to bolster my spitits. One was Chaya Gendeiman, a classmate from the humanistic section of the fifth grade. She was a lovely vivacious girl and somewhat of a flirt. She remained a member of the 'kibbutz P'duth' after many of its members returned to school at the end of the summer. She emigrated together with the entire group to Palestine where she married and raised a family in Ranana. She remained a pioneer all her life. Another classmate was a pretty girl named Rasi Yacobson. She was a serious intellectual girl who was both compassionate and deeply concerned with alleviating the ills of poverty and injustice. She came from a fine family who lived on a landed rural estate. A distinguishing feature was her rolling of the R's like the scottish. She too returned to school at the end of the summer and she graduated the 'Gymnasium' with distinction. She later emigrated to New York where she married and raised a family. Both she and her husband (Schneider) were teachers in the Sholom Aleichem Yiddish Folk Schools and she remained all of her life close to the leftist intellectual Yiddish movements of the big city. Rasi remained an interesting and lovely person despite some of her doctrinaire views. Together with many of the students who joined 'Kibbutz P'duth', I returned to the Gymnasium in early fall of 1920 and enrolled in the sixth class, but my heart was no longer in my studies and by the end of the year I was on my way to Cincinnati to join my father and to enroll at the University of Cincinnati.

polka and the mazurka. She had the patience of job and never compalined when I stepped on her toes and caused her pain or when I turned out to be a dissappointment as a dancer. After our first metting we never really parted. We saw a great deal of each other whenever we were free from school work, taking advantage of every spare moment for our romance to bloom. Rachel, or 'Pupi' (Doll) as she was affectionately called by family and friends, boarded with her younger sister Leah and her two younger brothers Gedalke and Sroli, around the corner from my own boarding home which faced the market place of Mariampole. I became a big loving brother to all of these four lovely children and I tried to help them with their studies, especially Hebrew. Leah Gurvitz

was a pretty and sweet little girl and was seldom seen without a broad smile on her face or a tune on her lips. Gedalke was a handsome tall and lean dark complected boy with a ready wit, a lovely manner and a fine active mind. Sroli came to the Gymnasium later and I didn't know him too well. Once, Leah asked me to help her with a litterary composition with which she was having some difficulty. I helped her, as I had done many times before, and she almost flunked the course. The teacher apparently suspected the source. Rachel was enrolled in the third class and the others in the lower grades. The Gurvitz children boarded at the home of a family acquaintance from Lidvenove, Moishe Mendel and his unmarried daughter. They were friendly loving people and I remember them especially for their good sense in leaving us alone when Pupi and I were tenderly embracing or trying to grow up on each other's shoulders.

The year 1919-1920 in Mariampole was a year of uninterrupted happiness for both of us and we savored it to the fullest. Before the school year was over we exchanged rings, became secretly engaged, and vowed eternal love and marriage. During the holiday and summer vacations I visited my beloved Rachel at her parents home in Katkishok where I was received with love and affection. The rural environment of Katkishok was a perfect setting for our romance to develop. We spent many hours in their lovely orchard, on the lake, or in walks along the brook through their meadows. Pupi was always eager to see me come, her mother Beile enjoyed my rich repertoire of Yiddish and Hebrew songs, and her father Yosef loved to engage me in discussions about Zionism, the rebuilding of Palestine, and about world events.

Pupi's parents were both lovely modern people who seemed out of place in the primitive rural setting of their country home. Pupi's mother, Beile Rutshtein Gurvitz, was born in a large family to a prosperous supplier of the Russian Army and they lived in the neighboring 'Shtetl' Lidvinove. All of her ten siblings received a good secular education in a 'Gymnasium' with one brother a pharmacist and another a physician in Moscow. Mother Beile was a good looking dark complected slim young woman, somewhat quiet and well read, and she loved to play the piano. Her father Yosef was a tall handsome man, well educated and well read, a 'Maskil' with a modern bent, and a dedicated zionist. He was a friendly social man with a great deal of common sense, and a good business acumen. He was born in the 'Shtetl' Balbirishok to a family of prominent businessmen who dealt largely in exports to Germany of forest products, grain and leather. Yosef, together with his father Shepsel and his older brother Archie, bought the estate of Katkishok in 1912. It consisted of a large six story flour mill, a well stocked lake which also served as a source of power, a large forest, a good sized orchard, several hundred acres of tillable land, and vast meadows. Six families of Russian peasants lived on the land and they were in charge of cultivating the land and attending to the livestock. During my last year in the 'Yeshiva' (Talmudic Academy) in Lazdei in 1914, I would occasionally take a walk along the brook that ran through the meadows of Katkishok. I was totally unaware that at the end of the brook in a small house by the mill and the lake there was a little girl at play who five years hence would become my bride.

Pupi's birthplace, Balbirishok, located on the river Nieman, did not differ much from any other 'Shtetl'. A story which Pupi loves to relate is of two neighbors one of whom, Malke, was a quarrelsome type and her neighbor Sheine who was the exact opposite. They were hanging their laundry to dry on a party fence when Malke began to harp on her perennial theme that the fence really belonged to her and that Sheine had no right to use it (a frequent cause of quarrels in the 'Shtetlach'). In her charismatic fashion Sheine kept smiling in amusement and did not utter a word in reply. Finally Malke became exasperated and, with tears running down her cheeks, she turned to Sheine and said: "My dearest Sheinele ('Shenele Feigele') – why didn't you at least answer me?"

My first visit home after I entered the 'Gymnasium' was a day of triumph long to be remembered. I was the first native son of Serei to return as a 'Gymnasist' (a high school student) from the first Hebrew 'Gymnasium' in Lithuania, dressed in the enviable uniform of a student which consisted of a white Russian blouse with shiny buttons over dark pants, a wide

work in Haifa. Dr. Levinhertz was a native of Koenigsberg, Prussia and he became a Zionist under the influence of the Hebrew Philosopher and advocate of spiritual zionism, Achad Ha'am. He served four years as an officer of the German army at Verdun during world war I and he was teaching Mathematics and Physics in Jerusalem and later at the Technion in Haifa when the war broke out.

Our two other German teachers were A. Yoel, a quiet well-mannered man who taught Geography and Botany, and A. Enoch, a slim short mild-mannered man with thick eyeglasses who taught Gymnastics and Sports. Both of these teachers were natives of Hamburg, Germany and were recruited by Levinhertz. They too emigrated later to Israel where they worked for the Municipality of Tel-Aviv. Our teacher for Lithuanian Language was a heavy set Lithuanian, Mr Enzulaitis, who was constantly in hot water because of the frequent changes in his newly resuscitated language. To his great embarassment, rules of Grammar which he laboriously explained to us one day had to be restructed one or two days later. To make things worse, many of the students had little interest in acquiring the difficult language since it played no practical role in our future plans. Our teacher for Russian and History was Mr. Zvi Airov, a kind mild mannered and well like man, but slovenly and distraught. Dr. Max Meyer, our director, taught Greek and Latin. Our teacher for Bible, Hebrew Literature and Talmud was Mr. Chaim Lurie-- a graying heavy set man with a trim goatee and princenez. It was a new experience for me who has accustomed in the Yeshiva to study intensively one or two pages of Talmud daily to find that Mr. Lurie covered only one or two lines during each of his lessons . It was, of course, a totally different approach as Mr. Lurie would dwell at length on the Historic or Philosophic significance of the text or on the place of an Aramaic expression in the Hebrew Literature, and he was not at all concerned with the 'Halachic' (religious law) intent of the passage. I thus discovered new meaning in an old, and to me, well known subject. Two of Mr. Lurie's sons, Avram and Itzchak, were classmates of mine and the entire family emigrated to Johanesburg, South Africa early in the twenties. Our teacher for Art was Mr. Max Band who emigrated to the United States where he gained some fame as a painter. It may be of interest to note that nearly all of our first teachers emigrated from Lithuania within a decade of its independence.

Admission to the Gymnasium was for me a dream come true and was one of the highlights of my young life. I soon became known as a top ranking student and I had no peers in Hebrew Literature and composition. Some of my compositions were passed around to other teachers who (it was repeated to me) admired the richness of the language and the maturity of analysis and expression. Some of these compositions should be of interest as they relate to the problems, the thinking, and the preoccupation of students at that time and will be summarized elsewhere. Under the influence of the existing Russian Bullat's Gymnasium and the storngly revolutionary spirits of the times, we organized a highly vocal student council which played an active role in arranging for student plays, operettas, choir and dances. I was an active member of the student council and took a prominent part in the Biblical Operetta "Shimon V'Levi Achim" (The brothers Shimon and Levi). In the revolutionary spirit of the times, we even had a student strike about some nonsensical problems. As I recall it, it was mainly a covert desire to express our rebellious spirits and to test our sense of power. At a meeting of the student body I was designated as the chief spokesman and after two meetings with the director and a committee of the teachers' council, the strike was promptly settled to everyone's satisfaction. I believe we were trying to have a voice in matters of curriculum and discipline and the matter was turned over to a joint committee of the councils of teachers and parents.

Our monthly school dances became major events in our lives and they were eagerly anticipated and long remembered. With the exuberance of youth and the eagerness of neophytes, we would dance all night long and in the wee hours of the morning we would leave as a group or in pairs for a stroll in the beautiful nearby city park, to return home with the break of dawn. With the approval of the faculty there were no classes on the day following the dance, giving us plenty of time to recuperate, to savor, to dream, and to prepare for the next school day. For me personally these dances were of special significance as they played a crucial part in my life. At the very first dance I spotted the most beautiful girl I had ever seen or ever hoped to see, by the name of Rachel Gurvitz. I was mesmerized by the sight of this fourteen year old beauty wearing a bordeau red dress. An arresting and distinguishing feature were her unusually large bluish green eyes. With it came a round face, pink cheeks on a clear white skin, rustic sculptured features, raven black hair in long braids, and a stately bearing. It was the proverbial "love at first sight". With baited breath I asked her to have the next dance with me, she eagerly accepted, and we both knew it was a momentous time in our young lives. I was not much of a dancer and she patiently tried to teach me the intricate steps of the waltz, the

Dr. Morris Schulzinger
Cincinnati, Ohio.

THE HEBREW GYMNASIUM

Soon after returning to Serei from Vilna where we spent the first world war years, I learned that a Hebrew 'Gymnasium' had been opened in the nearby capitol city of Mariampole. I contacted the new school and learned that I would be eligible for admission to the fifth class (Grade) but that I would have to pass examinations in Arithmetic, Algebra, Geometry, Biology, European History and Hebrew. I obtained whatever textbooks and stenciled notes I could find and returned home determined to accomplish the formidable task in the six months that remained before the opening of the fall term. I was chagrined at my total ignorance of secular subjects and I was especially dismayed by the fact that at the age of eighteen I had never acquired the skills of simple Arithmetic. I applied myself to the task at hand with a diligence and singleness of purpose which I had not known since my days in the Yeshiva. I do not recall that I was handicapped by the lack of teachers, yet at the appointed time in the fall of 1919, I passed the examinations in all of the required subjects and I was matriculated as a full-fledged student in the fifth grade of the 'real' (science) section of the Hebrew Gymnasium of Mariampole.

Mariampole was one of the larger cities in our area with a population of about seven thousand, half of it Jewish. It had a Russian Gymnasium called Bullats, to which Jews were being admitted. It also had some modern and some old fashioned 'chedorim' (Hebrew Schools). It was an enlightened community with many active zionists and 'maskilim' (members of the enlightened movement) and a fair number of prosperous industrialists, businessmen and professionals. With the rise of expectations engendered at the end of the war by the collapse of Czarist Russia, Lithuanian independence, the promise of Jewish cultural and religious autonomy for most European Jewry, the Balfour Declaration and the hope for a Jewish Homeland in Palestine, a group of community leaders headed by Shmuel Gen got together and decided to found a Hebrew Gymnasium (or secondary school) modeled after the Hebrew Gymnasium Herzeliah in Tel-Aviv. It was a daring move based purely on faith and resolve. The Gymnasium opened for instruction early in 1919 and it was the first Hebrew Gymnasium in the new Lithuania. The director and three of the teachers were German Zionist Nationalist Jews who were drafted for this task after they were demobilized from the German Army. The other teachers were all local talent. It is remarkable that such a fine group of teachers could have been assembled in such a short time. Without exception they were dedicated and competent teachers who enjoyed their pioneering task. The students were also in the main well behaved and well mannered adolescents who were eager to learn and were proud to be enrolled in the first Hebrew High School in Lithuania. The director, Dr. Max Meyer, was a Greek and Latin scholar and a former editor of the German Zionist weekly "Das Yiddishe Rundschau" He was born in an assimilated home but became a staunch Zionist as a student under the influence of Shmaryahu Levin and Zalman Shazar, who later became the third president of Israel. He was a handsome, quiet-spoken man and projected nobility of character, manner and appearance. After three years as director he retired in favor of his protege, Dr. Abraham Levinhertz. He later emigrated to Israel and lived for many years in retirement where he died in 1967. His home in Haifa became a Mecca to his former students.

Our teacher for Mathematics, Physics and German was Dr. Abraham Levinhertz who was a tall lean man with the typical bearing of a Prussian 'Junker' (Army Officer). He was a strict disciplinarian, a dedicated zionist, and a very able teacher. He had some difficulty with his Hebrew, especially with the suffixes for masculine and feminine genders, and he also had to be helped out by the students when unable to find the suitable Hebrew word for the German equivalent. When a student complained about getting a low grade for a minor error in Arithmetic he retorted: "A second is a small unit of time but if you are a second late for your train you can hear the whistle but the train has left." He was always neatly dressed, wearing an open stiff rubber collar, and he married a Mariampole girl by the name of Mecklenburg. In the late twenties they emigrated to Haifa where Dr. Levinhertz headed a distinguished high school in Kiryat Motzkin for many years. His wife was active in social

of our own school. The establishment of these new schools did not affect the number of our pupils. We had an average of 300—350 students. After only two years, the school was officially recognized (as the first of its kind) by the Lithuanian Ministry of Education which contributed increasingly to the teachers' salaries. Attempts at organising the now existing Hebrew Gymnasia (over 12) did not progress very well. Competition between the individual schools was too keen and the time was not yet ripe for the introduction of uniform curricula and methods. By and large the schools paid their way out of the tuition fees.

In the course of the second school year it was found absolutely necessary to divide the upper forms into science and arts sections. The multitude of languages presented great difficulties. Lithuanian was an obligatory subject. A knowledge of German was essential both for practical reasons and because it was required by the Lithuanian government in place of Russian. From the Zionist point of view it was considered desirable to introduce English — the language of the mandatory power of Palestine — as an optional subject; almost all the pupils availed themselves of this opportunity. French was taught in 'Russian' upper forms. Finally, there was Yiddish, the students' everyday language, spoken at home. Small wonder that the timetable in the middle and upper forms was exceptionally crowded.

arranged for them. It followed the curriculum of the grammar school in Lodz, with instruction in general subjects being given in Russian. Thus we started the first school year with four Hebrew forms (with parallel classes) and a fifth 'Russian' form. This arrangement vividly illustrates the difficulties created by four years of war. In all the forms there were boys and girls differing in age by two, three and sometimes even four years.

A body of teachers who enjoyed their work and respected one another was an essential condition for the success of our undertaking. We were fortunate in finding excellent *Talmud-Torah* teachers in Mariampol who knew the students from their earlier teaching activity and who took over instruction in specifically Jewish-Hebrew subjects. The general subjects were divided between academically trained Jewish teachers from Germany (it so happened that the majority of these such as Chanoch Enoch, Dr. Arthur Joel, Frieda Burchard, a.o. came from Hamburg) and academically trained teachers from pre-war Russia, i.e. from Lithuania and the Baltic countries.

Because there was a common (Zionist) approach to education, there was also harmony in matters of curriculum and teaching methods, which left ample scope to the individual teacher. From the very beginning, the teachers from Germany enjoyed the unreserved confidence of both pupils and parents. Their reputation as good organisers and competent teachers had preceded them. The good relationship which existed between them and the Jewish population of Mariampol was encouraging. But the other members of the teaching staff, too, were greatly respected. Still, at first some of the older students were influenced by the news from Soviet Russia of the new educational methods which had been introduced there. They organised a students' council after the Communist pattern demanding representation and a voice in the meetings of the teaching staff, and tried particularly to exert an influence in questions of promotion. It was not easy to keep them within the bounds of a sensible discipline. In the end, however, the voices of reason and an age-old tradition prevailed.

Text-books presented a serious problem. Our teachers had to write their own. An 'Opalograph' duplicator which required laborious handling, supplied the text material from one lesson to the next. Every year thousands of copies of these *Konspekte* (as they were called) were distributed to the pupils. Other material could be imported from Germany, such as maps and charts for the study of geography, anatomy and the natural sciences, or apparatus for experiments in physics and chemistry, and appliances for gymnastics and sports.

Our institution had become a district school in the first year of its existence. The pupils came from far and near, some even from such distant places as Suvalki and Grodno at the northern border of Poland. In the course of the next few years, similar schools were established in Virbalis, Volkovishky, Shavli, Ponievesz, Kaunas and other towns. At these too, headmasters and staff were drawn from German Zionist circles. (Dr. Max Schwabe, Moshe Calvary, Dr. Levinsohn, a.o.). The first headmaster of the Gymnasium in Virbalis was Dr. Jakob Robinson; of that in Volkovishky, Dr. Cahan who had been form-master of the 'Russian' class in the early days

when, in 1922, there was no difficulty in the admittance of our first graduates as students at the universities and colleges of Germany, France, Belgium and Switzerland.

When, after almost six years of work in Mariampol, personal and family affairs forced me to return to Germany, I felt a stranger in my former homeland. After a short time the Zionist Federation of Germany offered me the directorship of its Youth and Cultural Department. This gave me the opportunity of returning to the Jews in the West all I had experienced and learned in the East. My activities were three-fold: I helped to organise Hebrew instruction in the classes and language schools of the Zionist Organisation's local branches and introduced a Hebrew 'correspondence course' for pupils living in communities without Hebrew teaching facilities. I became a travelling lecturer on the then novel theme: The new Hebrew Literature. But even more important for me was the closer contact with the Zionist youth of the land. While working at the *Jüdische Rundschau* I had been one of the critics of our *Blau-Weiss* youth, because of what I considered their estrangement from Jewish content and Jewish sources. All my sympathies belonged to the Berlin youth group founded by Gerhard Scholem and his friends. They had set themselves the task of mastering the Hebrew language and Hebrew culture. Meanwhile, the younger Jewish generation in Germany, as elsewhere, had formed a movement dominated by pioneering ideals of various shades. In this atmosphere I now felt as though immigration to Eretz-Israel had become the most burning question in my own life. That the Jewish Community of Berlin, in the last year before my emigration to Palestine, appointed me to the post of Director of their 'Jewish Youth College' — an educational institution for all, nationalist as well as non-nationalist, Jewish youth groups of Berlin — I owe, in all probability, to my 'West-East' evolution as a Jew.

small towns, villages and Jewish farms. The German military commander of Mariampol had promised to place at our disposal a suitable building in the centre of the town which had until then served as the officers' mess. After minor changes and repairs had been completed and the necessary equipment secured, the two and a half storeys of the building were ready for their future function.

During the first few weeks of our activity we concentrated on obtaining an idea of our students. Our first impressions of the young people were very promising. The majority of the boys had attended a *Talmud-Torah* school during the last few years of the war where, in addition to Jewish subjects, arithmetic, geography and some German as well as Russian had been taught. For the girls, the German occupation authorities had organised special primary schools where instruction was given in German. The teaching staff at these girls' schools consisted of German teachers and soldiers and, to some extent, local Jewish personnel, i.e. former graduates of Russian grammar schools who knew German. This disparity in educational background made us drop the idea of co-education for the time being. There was a third, but numerically small, group of pupils who had attended Russian secondary schools before the war and whose schooling had been interrupted by four years of fighting. A special form had to be

of Horatius to my pupils in an adequate Hebrew translation, called for constant and intense intellectual concentration. Because of the closer connection between Ancient Hebrew and the Hellenic culture, I had originally intended to introduce Greek instead of Latin in the school; but this plan came to naught because of the wide-spread belief that Latin had greater practical value. The subject for which I felt most qualified was, apart from German and German literature, historical Hebrew Grammar.

But all this did not satisfy my ambitions. I wanted to penetrate to the heart of Jewish education and this could not be done without incorporating important Jewish subjects into my teaching. After three years I decided to resign my administrative duties at the school and to devote myself exclusively to teaching. The school committee agreed and appointed in my place my friend and colleague Dr. Arthur Löwenherz who had in no small measure contributed to the school's development. I was now free to pursue my longed-for goal. To the subjects already referred to I added Bible, Hebrew language and literature. It is hard to describe the atmosphere of give and take that permeated the lessons. My knowledge of the Scriptures was based not so much on the traditional Jewish commentaries as on modern Bible research; its philological and historical precision and the scrupulous exactitude of its textual criticism opened up a new world to my pupils. In my long and varied experience as a teacher of, and guide to, Jewish cultural values I had never had more receptive, more impressionable or more appreciative students. My classes in German literature, too, received a new and unexpected impetus from the teaching of Hebrew literature. The threads connecting the Hebrew literature of *Haskalah* with the German classicist writings of Herder, Lessing, Goethe and Schiller became the basis for the idea of a common humanism linking the people of the Bible with the peoples of classical antiquity and the classical literature of Europe. This provided an excellent corrective for a one-sided education overemphasizing national values. Both teachers and pupils, though starting from different points, were well on the way to a meeting of minds in a common concept: world citizenship in the best sense of the word. This sense of mutual understanding created that spiritual element so indispensible to a genuine reciprocity between teacher and pupil.

I now became immersed in the works of the Hebrew writers and poets of the era of enlightenment and of the following period around the turn of the century. By far my greatest 'discovery' were the novels and stories of that finest of Hebrew-Yiddish epic poets of the 19th century: Mendale Mocher-Sfarim. In the summer holidays I sat ten hours a day 'learning' Mendale. The *milieu* in which I now lived – the small Jewish town with its striking Jewish types and the romantic scenery of the countryside, Mendale's world – turned these studies into a kind of waking dream-life. Mendale's new Hebrew style – a prototype of the modern narrative – led me quite naturally to the language of the *Mishnah* and to the study of the style of the *Aggada* and the Aramaic vernacular of the Talmud. Mendale's works were the gate to a later study of the prose writings of S. J. Agnon which continued for many years.

The success of the work we had set out to accomplish became apparent

my first trip. What was new to me was the severity of the Russian winter, and everything connected with the German military régime which was still in force. The town resembled an armed camp. The streets were teeming with retreating German soldiers. Mariampol was one of the last rallying points before the border-crossing into the new Germany of the Soldiers' and Workers' Councils.

The civilian population seemed like ghosts from another world, furtively stealing past the rows of houses and fearfully avoiding the light of day.

Jewish grammar schools for boys and girls had been established in Kovno already during the war years by the representatives of German-Jewish Orthodoxy, Rabbi Dr. Josef Carlebach and Dr. Leo Deutschländer, under the auspices of the German occupation authorities. They were modelled on Dr. Braude's Gymnasium in Lodz and covered Jewish and general subjects. The former were taught in Hebrew, the latter in German (Polish in Lodz). The Gymnasium of Mariampol where all subjects, including mathematics, general history, geography, Latin, etc. were to be taught in Hebrew, was therefore the first secondary school of this kind in the Diaspora. The first meeting of the school committee was held on the very evening of the day of our arrival. A circular letter about the formation of the school was drafted and distributed in Mariampol and the neighbouring

I taught Latin, German and historical Hebrew Grammar in the middle and upper forms. My teaching activity was somewhat limited by administrative work, but it was exceedingly interesting. The task of conveying the language of Caesar's 'Gallic War', Ovid's 'Metamorphoses' and the lyrics

"CHALUTZIM" Group Redemption All 5-th Grade Pupils 1924.

It was in December 1918, a few weeks after the conclusion of the armistice, when a young man, who had been referred to me by the Zionist Actions Committee, came to my office in the Sächsischestrasse. He told me that he had come to Berlin on behalf of the Jews of his native town Mariampol in Southern Lithuania who had decided to found a Hebrew Gymnasium (Grammar School)[4] after the model of the Herzl Gymnasium in Jaffa and instructed him to start on the necessary arrangements. The provisional government of Lithuania had promised the Jews of the new state national autonomy, thereby making it possible for them to establish their own national school system; and he had been sent to Berlin to find a suitable headmaster and qualified teachers. I gave him a fairly long list of people whom I felt could be considered for this purpose: Eastern Jewish writers and teachers, and some German Zionist teachers.

A few days later the emissary from Mariampol returned, disappointed. All the candidates I had recommended had refused the offer, most of them with the explanation that the situation was too uncertain, in view of a possible Communist invasion of Poland and the Baltic countries. On the other hand, some of the people on my list had suggested me as a suitable candidate.

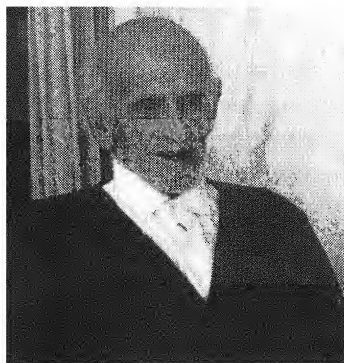
It is hard to put into words what went on inside me at this moment. With the end of the war, my work at the *Jüdische Rundschau* had come to a conclusion which I had secretly longed for. It was a period of general adjustment to new occupations. A long repressed desire to continue my Hebrew literary studies came to life again. Furthermore, I had clearly recognized during these years of journalistic activity that my heart really belonged to the education and training of Jewish youth. In addition, there was the tempting prospect of life with the Eastern Jew on his native soil. The impressions of my Lithuanian trip seven years before suddenly emerged from my memory. The personal circumstances at the time, however, militated against the plan: how could I resign my editorial activity at such short notice? But above all: how could I leave my wife just now? Only a week earlier she had recovered from the Spanish influenza which had caused the death of so many hundreds of thousands during the autumn and the winter of that year. She was expecting our first child. I asked for two days in which to consider the proposition. My wife understood immediately that this was the hand of fate knocking at my door and on quick reflection agreed to the plan. I promised the emissary from Mariampol to be in Lithuania at the beginning of January and meanwhile to look around for suitable teachers. I was fortunate to find as my first and most reliable colleague for the new venture Dr. Arthur Löwenherz, the mathematician. Without much hesitation he agreed to go to Mariampol with me.

We arrived in the small Lithuanian town during the second week of January. The place was situated on the Szeszuppe, a tributory of the River Njemen. Half of its 6000 inhabitants were Jews. The Lithuanian landscape, the whole character of such a small town, the glaring colours of its houses, the cobbled streets and the different types of its population I knew from

[4]'Gymnasium' on the European Continent means a Grammar School with a prevalent curriculum of the humanities.

A German Jew Goes East

BY MAX MAYER

My first encounter, as a conscious experience, with Jews from Eastern Europe occurred at a time when my whole life had already assumed a new direction with the emphasis on things specifically Jewish.

I was born into a German assimilationist family who attached the greatest importance to a thorough German and general education for their children. In my boyhood, notwithstanding the religious teaching which had been introduced in the municipal and state schools, a knowledge of Judaism and its teachings, the very consciousness of being Jewish, were to me something supplementary, rather a domestic matter and of little practical significance outside the family circle. I was taught by my parents and religion teachers to answer to gentile school-mates' embarrassing questions about my being Jewish that, while it was true we had a different religion, we were like them in all other respects, that is to say, we were 'Germans of the Jewish faith.' In my associations with Christian class-mates I avoided, for reasons of expediency and wherever possible, displaying any fellow-feeling with my Jewish fellow-pupils, although such bonds did of course exist. In general, my Christian school-mates did not ask any questions concerning my Jewishness. But to the few in the upper forms of the grammar school who did ask such questions, my answer did not seem very plausible. They argued that in many respects, not only in our religion, we represented a different though not necessarily inferior class of people and that we should not deny this. Quite a few of them in those years got their information from Houston Stewart Chamberlain's 'Foundations of the 19th Century' *(Grundlagen des 19. Jahrhunderts),* which was then being read by hundreds of thousands. The panoply of apologetic argument which I had been taught by my parents and my religion teachers or acquired through the reading of Jewish-liberal periodicals, pamphlets and books was in no way adequate to counter the interpretation of history propounded in this book, namely the concept of an 'Aryan' race.

There was no decisive change in this situation until I was about twenty, when I came under the influence of Jewish nationalist and Zionist students' associations which had existed in my home town, Munich, for some years, and I began to follow a new train of thought concerning the 'Jewish question'. This train of thought was markedly different, although in the beginning only in theory, from that prevalent in Jewish assimilationist circles. It was as a consequence of this influence that I joined the Zionist movement during my first term at the University. In this first term of my medical studies I came into immediate contact with Jewish students from Russia, a fact which was to bring about such a radical change in my future

take over. Let's be thankful for America, a land where we are free to practice what we think is right.

We in the M.A.S. are also proud, of our M.A.S. Bulletin", a monthly publication which is dedicated to the charitable ideals of our fathers' in Old Mariampole, but which is now destroyed forever. The Bulletin keeps Mariampolers, the World over, united and informed about news concerning Mariampolers. It reaches many foreign countries and many states in the Union.

The M.A.S. is a "Society with a Heart",and therefore, is well supported by landslite and their friends.

The M.A.S. has been successful in most of its undertakings, except that somehow we failed to get our American born children interested in the organization. which their Fathers built.

With the destruction of Old Mariampole, was also destroyed the natural reservoir of potential new members. IT'S UP TO THE YOUNG GENERATION of American born men and women to carry on with the ideals, such as the M.A.S. represents.

A Greeting from Sonia Kurs, Secretary

To my Friends Everywhere:

It is not easy for us in the M.A.S. to carry on. Much as we hate to admit it, time is catching up with us. We are getting older. Often thoughts creep in, how long shall we be able to carry on? Our membership is now limited, our workers are few.

It's you my dear friends, who are deciding the fate of our beloved M.A.S. As long as you are with us, we shall carry on, and may God grant that you be with us and backing us for many more years to come.

Not that we want to boast about or work, but it would take books and books, to enumerate the many things we did and are still doing. Let the future historian talk about us and of our work.

Secretary Louis Lieberman's Message

Our hearts are full of thanks and gratitude for the privilege of meeting again with dear friends at this, the Fifty-Second Reunion of our Mariampoler Aid Society.

We are not as young as when this group was organized in 1907. Our hair is now gray, our step has slowed down too, but our will to help those less fortunate than ourselves is just as strong to-day. With life's experience, it is even stronger than it was these many years ago. We pray Thee, oh God, to grant us strength so that we may be able to carry on with the noble ideals of charity which our Mariampoler Aid Society has followed for more than a half a century.

In this hour of joy of meeting with old friends again, we can't help but also recall those of the many loyal founders and friends who are now under thine wings. We feel that from Heaven they look down upon this assembly and say to us, CARRY ON – CARRY ON."

Maccabi Youth – Mariampole

honorably, and some with great distinction. Let's just take for an example, Captain Berkson... Yes, our own Abe, the son of Mr. Jake Berkson, who was wounded and received many decorations. Sammy Passman, the son of the late Jake and Ella Passman, also wounded in the battle of St. Lo. Morrey Travis, son of Mr. and Mrs. Oscar Travis, was wounded at sea. And they were not the only ones. Yes, it could be truthfully said, that we of the M.A.S. have done our share as loyal patriotic Americans when our duty called us, and we are still doing it.

World War Two finally came to an end. V.E. and V.J. days were celebrated by us together with all America. The Nazis were crushed in defeat. The moment for which we all prayed for – that with the end of the war we would again help our people, was finally here. But what did we discover? To our grief and sorrow, we learned that all of our people in Mariampole, some 8000 souls, were brutally murdered by the Germans, and what was more painful, by our former neighbors, the Lithuanians. Only a straggling few, a mere handful, survived. Centuries of old Jewish culture and tradition was torn out by the roots... and an empty space is left in our hearts. The question, "Why?" often arises – but who can give the answer?

The M.A.S. now threw itself into the work of helping D.P.'s – displaced persons – some of our own Landslite found themselves in camps after the war, and we followed them to the camps, with food, clothing medicine, but mainly with finding relatives for them in this and in other countries. We followed these D.P.'s to their new places of settlement, we helped them get set. To compensate Jews for grief over their terrible losses, Palestine was re-established as the Land of Israel. The date was May 14, 1948. There in their own land they found rest again. But just as in the days of Ezra and Nechemia, the neighbors surrounding little Israel sought to destroy it. But the dry bones which Ezekiel saw in his vision took on flesh and strength. They fought back – and won the battle. The M.A.S. spends most of its funds now to help Mariampolers and Institutions in Israel. It bought considerable Israeli bonds – it sends innumerable food, clothing and medicine packages there. It keeps in contact, thru the aid of kind Sonia Kurs and thru our monthly Bulletin, with Landslite in Israel. "Aam Yisroel chai," the Jewish people live!

This is the story of the M.A.S. What it was we all know, what the future holds for us only God knows. Let's pray that our M.A.S. shall be active for many more years... that our children will soon step in and

L. J. Shapiro, Sam Goldberg, Morris Fries, Fred Hyman, Morris. Silver, Joe Goldberg, Aleck Rogoff, Mr. Epton, Mr. Brem, Albert Margowsky, Leo Teeter, Meyer Berkson, Louis Silver, Mendel Wolf, Sam Berkson, Jack Siegel, Harry Hyman. Ben Berkson, Mr. Goodman, Lester Paradise, Meyer Broude, I. Ofsanick, Bernard Lewis, Harry Rubin, Joe Rubin, Meyer Rabin, Jacob Berkson, Jacob Golan, Israel Lewis, Shmaye Berkson, Barney Tayne, Jacob Passman, Mr. Sindlar, Harry Rabinowitz, Nathan Kahn, Morris Hilfma,n, Chas. Fine, Herman Angel, Jacob Aling, Joe Budzinsky, Louis Ailing, Albert Shapiro, Morris Warsaw, Nathan Rabinowitz.

THE STORY OF M.A.S. (*)

By Albert Margowsky

The story which we are about hear narrated and enacted, is a real story from life. It's the story of a group who didn't want to get lost in this American melting pot. They wished to follow the ideals and the rich heritage of love, kindness and charity, which they brought along from across the sea. Through their M.A.S. they carried on their mission of charity, helping the needy, healing the sick and cheering the depressed.

Long before our M.A.S. was organized in Chicago, Jews from Mariampole had already settled in Chicago. Historic records mention a Mariampoler Aid Society as far back as 1870, with Duber Ginsburg as its president. In 1870 there also was a Mariampoler "Minian". It was located on Polk and Dearborn Streets, where the Polk Street Depot now stands. In 1876, the Mariampoler Cemetery in Oakwood on the South Side was founded. Our present M.A.S. came into being on June 7, 1907, at the home, and at the call of the late Gedaliah Wolf.

Believe it or not, it was due to a horse that our society became organized. The story goes like this: A Landsman-Peddler lost his horse, and the poor man was deprived of earning his living. Gedaliah Wolf heard about it, and he immediately called several Mariampolers to his home on Newberry Avenue. Together they talked the thing over. A sufficient sum was given by them for the purchase of a new horse. But this needy Landsman was then not the only one. There were also many others who were unable to make ends meet here. For some it meant the paying of a gas bill, rent, or even the bare necessities of life. So the group decided to found a permanent unit to help out Landslite in need. The name of "MARIAMPOLER AID SOCIETY" was chosen for the new organization. The date was June 7, 1907. Those present at that historic gathering were: Jake Berkson, Archie Hilfman, Elick and Shmaye Berkson, Jake Passman, Lester Paradise, Bernard and Israel Lewis, Gedaliah Wolf and his sons Mendel and Julius, Louie Lieberman happened to visit his Uncle Wolf's home and he was also present.

Hard was the task of the early immigrants – trying to feel their way in a new and strange land. To earn a living, some took to peddling, others went to work in shops of various trades. The hours were long, the pay was small, their environment not too cheerful, having to board out with some family. Their only pleasure and relaxation was, to write letters to folks back home. When the M.A.S. began to take on shape, the lonely Landslite found great relief in their Society to which each new arrival flocked. There he found friends, there he could express himself in his broken English, without any one making fun of him. There he would often get "Grussen" Regards, from loved ones back home, from the many new immigrants who kept on coming to Chicago. He was among Friends!

When World War One ended, money, clothing, and other help was now being sent to our home town Mariampole. The name for refugees in the Old Country was "Bezintses." Many of our people in Mariampole had to leave town on account of the war. When they returned they needed everything, and we gave it to them to the best of our ability. Institutions there were also in ruins, and we helped them get started again. We carried on in this way for a number of years. But then our activities slowed down. The reason for this was: the single man of yesteryear now began to marry off. Families came, bringing to them new responsibilities. Old timers like Israel Lewis, Jake Passman, Archie Hilfman and others, saw their beloved M.A.S. slipping.

1939... A balck cloud began to spread over Europe. Nazism, an ideal fostered by a mad man, that the Germans are a super race, and the Jew is of lower race and blood. "Kill them, exterminate them," this man decreed. World War Two now started in full swing. We knew that our people in the Old Home Town were in danger, but we could not reach them... a black curtain of uncertainty was pulled over our people. 1941... On December 7, 1941, the Japanese made their treacherous attack on Pearl Harbor... and America was forced into World War Two. Many of our sons and daughters joined the colors, and served America in time of emergency, just as their fathers answered the call in 1917–18. A great number of our children were in the American armed forces during this second great war... all served

(*) published on the 50th anniversary of M.A.S. Chicago

with the passing of Mrs. Saide Cohen, of South Haven Michigan. Sadie was an active woman all of her life. When the family lived in Chicago she was the secretary of the Auxiliary of Congregation Bnei Moshe, her husband Jacob was president of this congregation. They were in the bakery business here, and good portion of their merchandise was passed out free, to needy. When the family moved to South Haven they took on a leading role in Jewish and Community activities. Their daughter Miss Pauline Cohen is active in Synagogue and Communal work in Sough Haven even now. Her son, Dr. Hymen Cohen, is an ordained Rabbi and a leader among Jewish scholars. Landslite will miss kind Mrs. Cohen, when they will go to the South Haven resorts. It was always a must for Landslite to visit the Cohens there, and whenever they visited them, Mrs. Cohen always gave along a donation for her M.A.S. in Chicago. Our sincere sympathy to the bereaved family on their and our loss. Mrs. Cohen was laid to rest Tuesday, December 2, 1958.

Says Mr. Jonathan Batnitzky: "I was very happy to have been amongst you, my friends and Landslite, it was always my fervor vision to have the opportunity to visit my brother in Chicago and the "Sheritt Hapleta" of our beloved Mariampole. This was the sole aim of my visit to the States and to Chicago. This I accomplished, plus the many friendly Landslite whom I found here. Our town Mariampole was a great Jewish cultural center in Lithuania. We are proud of our heritage, of the cultural institutions in our former home town. I was very touched by our hospitality during my visit, your warm welcome shall remain with me all my life. My thanks to your president Albert Margowsky, to Sonia Kurs, to Louis Lieberman, to Anna Kurs, to Sam Solomon, To Sol Freeman, and all of the M.A.S. members and dear Landslite who made my visit so pleasant. I can truly state that your group is keeping up the spark of brotherly love of our people of Old Mariampole. There are so few Mariampolers living in South Africa, my home, but we look upon you as the continuation of the Mariampole spirit. Our hope and prayers are that, God be willing, you shall be able to continue with your good work for many more years to come."

M.A.S. BULLETIN CHICAGO – 1958

Reunion Jewish Accademicians, Mariampole – 1933

"BIERSZE" OF "GREEN" ONES

The anniversary of the great Chicago fire on Oct. 8–9, 1871 was observed by the fire Department during Fire Prevention Week. Mrs. O'Leary's cow is blamed for that conflagration. It's interesting to note that 5588 DeKoven Street, where the fire started, and the neighborhood around, was at one time an entirely Jewish neighborhood. Many a newcomer to America, including many of our Landslite, got their first "foot-warming" on the old West side, around Maxwell Street. Halsted and Twelfth Streets was the "Bierze" the meeting place and promenade of many a "Green" one. One was always sure to run into a familiar face, who just came from across the sea and was looking for friends. Jewish neighborhoods kept pushing on further west, to the beautiful Douglas Park district, nicknamed "Deutschland," and from there it spread to parts north, west and south.

Mariampolers will recall the old "Schul" Building and its peculiar construction. It was built very tall. The windows in the Schul were small and way up to the top, almost near the roof top. Part of he Schul was dug in the ground. The Beth Hamedrash was nearby. It was all surrounded by a stockade of wooden blocks. Miss Anna Kurs recalls her grandfather Hirshel Chaneles tell of why the Schul was built that way, almost like a fortress, it was meant to be a protection against hostile mobs. The Schul had a fine hand-carved "Oren Kodesh" ark, and it reached from the bottom up to a height of about three stories. The Mariampole Schul also had rare hand-paintings, representing scenes and places in the Holy Land. The Schul, we are told, is still standing, and is now being used by the Lithuanians as a storage house.

JUDGE HARRY FISHER ... Chicago lost a great jurist, and lost a great champion with the passing of Judge Fisher. The Judge came to Chicago when he was only 10 years old. To help out his family he sold newspapers. At 13 he had to go to work. Young Harry became a capmaker, and when the capmakers went on strike in 1901, he was their leader. While he worked days, he went to school at night and was admitted to the Bar in 1904. He was elected to the Municipal Court in 1912. In 1931 he became Chief Justice of Criminal Court. Judge Fisher was also a warm Jew, he was an ardent Zionist and Championed the cause of a free Israel. The Judge was a Landsman of ours. He was born in Lithuania, was great friends with late Captain Harris, Ike Harris, who was M.A.S. President for several terms. Together they were instrumental in organizing the Knights of Zion, a Jewish semi-Military Uniformed unit, which was the first to carry the Flag of Zion besides the Stars and Stripes in Memorial Day Parades on Michigan Avenue.

THE FAMILY of Mrs. Sadie Cohen lost a devoted mother, and we in the M.A.S. have lost a dear friend

View of the "MARK" Market Place In Mariampole, Lithuania

The Yartseit for our murdered kin should be on Yom Kippur. When we attended services during the recent Yom Kippur, we all said "Yizkor" for our dead. On the walls of the Synagogues in Lithuania are marked down the towns and the number of people killed by the cursed fascists. "Adonai Yinkom es domom" May God take revenge for the innocently spilled blood."

Each mail brings to us a few letters from newly found surviving landslite. The stories in these letters are all the same. "I was the only one left," etc. They all ask for help – mainly clothes. No old clothes are accepted for shipment to Lithuania, it has to be new material. Our Society is doing its best to fulfill each applicant's wish. Each package costs us, duty included, seventy or more dollars.

A SALUTE TO YOUTH –
Fifty years of M.A.S. activites lies behind us. With the celebration last year of our Golden Anniversary, we closed a glorious chapter of noble efforts to help those less fortunate than ourselves. We shall now stand on our record and let history judge us. We now enter the first year of a new half-century mark – the fifty-first year of M.A.S. activity. I would like to dedicate this year's Reunion as a salute to our youth – to the sons and daughters, yes, even to our grandchildren! I hereby extend and earnest invitation to our children to come in to the M.A.S. – join us and take over, lock, stock and barrel. For us, your parents, it's hard to think of our little M.A.S. as a "last Man's club". Old timers, men and women who worked all thru their lives for their M.A.S. – are leaving with a very fast pace. It's up to you youngsters to step in and fill in the ever diminishing ranks. Come in, make the M.A.S. whatever you believe it should be. We realize that the name Mariampole may mean to you only the place where your parents came from. To us, your elders, that name stands for memories of youth and childhood, for calls and traditions as we knew them in the Old World, of living parents, sisters, brothers, of youthful hopes. To you, our American born children, Mariampole can't hold the tender memories as we recall them. You, living in blessed America, have accumulated different memories. Impressions of men and women born in a free world – as free citizens. If that is what you youngsters would want to perpetuate, by all means come in to your parent's M.A.S. and make it whatever you want it to be. Take over the leadership. Plan affairs, doings. You already have the start of a new administration who joined the M.A.S. in the person of Mrs. Morris Seidler, a recently elected vice-president. Come in and give this fine young lady a hand. SONS AND DAUGHTERS OF OURS–OUR OWN FLESH AND BLOOD – THIS IS A DIRECT APPEAL TO YOU. COME IN, JOIN UP, AND MAY THE M.A.S. LIVE FOR MANY MORE YEARS TO COME.

Sincerely,
ALBERT MARGOWSKY, President.

A "Yishuv" is the Hebrew for a settlement. A "Yishuvnik" is one who lives in the settlement or in a Russian village, isolated from other Jews. Living away from Jewish surroundings and environments, the "Yishuvnik" was lax in the observances of Jewish religious laws and customs. Indeed, he sometimes had forgotten most of them. Nevertheless, he felt himself as a Jew, wanted to right himself as a Jew, wanted to right himself with God, and his fellow Jews of larger populated Jewish communities. If he was a man of means, he would hire a Hebrew teacher to teach his children Hebrew, the Bible and the fundamentals of the Jewish faith. For the high Holidays, he would bring his family to the nearest town, so as to be able to attend services in a Synagogue. Of course there were some "Yishuvniks" who settled in villages thru marriage. Prior to his marriage he might have been a poor "Yeshiva Bochur" a Talmudic sutdent, who was recommended to a "Yishuvnik" as a good husband for his daughter. Such a man knew of Jewish ritual and law, but wasn't able to follow them, due to his surroundings. But this "Yishuvnik" of whom we want to talk about now, was born in a small Russian village. He married and raised a family there, and wanted them to fulfill the obligation incumbent upon a Jew. With the approach of Passover, he made a special trip to the nearby town where he purchased all the special "Peisach'dige" food. However, on the eve of Peisach, he was sorely distressed. He hadn't the faintest idea of how to conduct a Seder. His wife, too, was of no help to him. A Jewish neighbor lived not far from our "Yishuvnik", so he sent his wife to look in his neighbor's window, and to note how a "Seder" is conducted. It was quite a walk for the wife but here she was at the other Jew's window. But, alas, what she saw there made her shiver. That fellow was slapping his wife's face, and beating her up unmercifully. Believing that this scene she witnessed was part of a "Seder" ritual, the woman came back to her home very depressed. "Well, how's a Seder conducted?" asked her husband. She remained silent. Time and again he asked her, but still she remained silent. The result was that our "Yishuvnik" lost his patience and began to slap his wife. "If you know how a Seder is conducted, why did you send me to look in other people's windows?" the wife meekly compalined.

caught in large barrels which were placed for that purpose beneath the shingled roofs. The family wash was done there two or three times a year. The home took on a "new look" on wash days. Planks of wood were placed near the open brick oven. Large wooden wash tubs, with plenty of long bars of soap, were the next important items. A large copper "kessel" kettle found its place of honor on the oven. The washing were done at night time by professional wash women. All night long they would scrub and wash. From time to time they would fortify themselves with liberal portions of "rozeve" pumpernickel bread, herring, tea. The process was simple, wash the clothes, place them in the copper kettle, which was kept boiling "full steam ahead". On the next day the clothes were taken to the "Sheshupe" river or to the "Yevonke" creek where they were thoroughly rinsed, and beaten with a "pralnik". Now a "pralnik" – you'll recall – was a wooden grooved trowel. Satisfied with the rinsing, the clothes were hung for drying. The usual drying place was the attic. Next, it was taken to Chaye Liebes mangler. The mangler or "Mangle" as it was better known, was a contraption of a large wooden box, filled with rocks to weigh it down. Wooden rollers, around which the linens were wrapped, were placed under the mangler, which kept moving back and forth by means of a pulley and a large wheel. When the clean laundry finally reached home again, it was mended where needed and neatly placed in a linen place, ready for the family to change their undies on Shabbas. Remember?

ECHO OF THE BEILIS TRIAL

An echo of the not so far past has reached us in Chicago, with the passing of Dimitri G. Barsky. In 1911 Mr. Barsky made international headlines as the result of his role in the Beilis ritual murder trial in Kiev. He was then an attorney in the Czarist government of Nicholas the Second. It tried to prove that Mendel Beilis, a Jew who lived in Kiev, killed a young boy in compliance with an alleged blood ritual. Protesting against what he believed to be a spurious legal case, Mr. Barsky resigned his post as Government Attorney and joined several other lawyers in defending Beilis. The trial lasted two years. Prominent figures the world over denounced the Czarist prosecution of Beilis, charging it constituted a deliberate act of Anti-Semitism. Your correspondent remembers a protest meeting of that kind here in Chicago. It was held in the Auditorium Theatre. Rabbi Efraim Epstein, and if memory recalls right, the Governor of Indiana were among the speakers at that meeting. Mendel Beilis was finally acquitted. The charge that Jews use blood for ritual was proven false. Mr. Barsky earned the gratitude of Jews everywhere for human part in the Beilis trial. We join in honoring the memory of this noble man. Mr. Barsky was not Jewish.

Help us out, we need it, is the plea from the few Mariampolers who survived the terrible Nazi period. These – our own people – are now in Vilno, in Kovno, in Siberia, and in other parts of the world. Your M.A.S. is helping these survivors to the best of our ability. It's clothes and shoes that they need. Some also ask for medicine. Mrs. Sonia Kurs and Mr. Sam Solomon see that packages go out. All of these survivors are remnants from once large families. When they come across the name of our M.A.S. they immediately write to us, and we do what we can in our small way. Names of our survivors are constantly mentioned in our Bulletins. If you happen to recognize a name, or maybe it's a kinfolk to you, please contact us. Write to our Secretary, Mrs. Sonia Kurs, and she will be glad to furnish you the address.

In the heart of each one is the desire to do good, to help his fellow man. Some people are fortunate to have the means to carry out their wish to do good to others. Groups such as our M.A.S. gives them an outlet for their desire to help. It's really you, by your donations and work who is helping those in need thru your M.A.S. Collectively we can do things which would have been denied to us as individuals. Support your M.A.S.! Obey that impulse!

SLAUGHTER OF MARIAMPOL JEWS

The following was received by Mr. Sam Solomon from a boyhood friend who survived the terrible slaughter of Mariampole Jews. "Dear Sam: In answer to your question as to how our people died – While recently in our home town, Mariampole, I spoke to several Christians about it. They told me that the Jews from our town were given an order to dig a number of trenches. The place was near the "kazarmes" army barracks on the "Samankes". On Friday, September 2, 1941, our people were driven to the barracks. They were forced to dig the trenches. When they learned on Saturday that the trenches they were digging were graves for themselves, they threw down the shovels, and refused to dig any further. Next day, Sunday, the first of the killings began. They were shot down, men, women and babies in their mothers, arms, and thrown into the open trenches. On Monday the killings were continued, until some eight thousands Jews, all of the Jewish people of Mariampole and the surrounding country, were murdered.

MARIAMPOL THEN AND NOW

By M.A.S. BULLETIN STAFF CHICAGO

Lithuania, and Lithuanian towns, whatever their names may be, mean very little to us now. Our people, our near ones are gone, brutally murdered. Yet, some place deep within us, memories of the old town and surroundings do creep in. We recall what life there once was, and never will be again. A Landsman who survived, and visits Mariampole now and then, sent in a letter with a description of the present day Mariampole, and of Lithuania in general. There's a big building boom there now. Houses and homes, government and privately owned are going up like mushrooms. The cheapest thing there is rent since most of the real estate belongs to the government. Clothes and shoes are prohibitive, since their cost is above the reach of the average person. There's only a skeleton left from the large Jewish population that was once in Lithuania, Jews now live in Vilno and in Kovno. The once agricultural Lithuania is fast becoming industrialized. Factories of all kinds are opening up. Mariampole is entirely rebuilt with new industries. It would be hard to recognize it. There's no Jewish life in our home town, as there's a lack of Jewish activities all over the country. The martyrs' graves are still neglected. No monument is over it. There they lay, our brothers and sisters, as a silent protest. The few Mariampoler Jews who survived, live also in Kovno and in Vilno. The terrible ordeal they went thru made most of them hard and bitter and suspicious of each other. "I heard about Mariampolers unity in America, of the reunions you hold each year when Mariampolers get together. There's no such thing here", says the writer. "The gifts which some of us are getting from our Chicago Landslite (The M.A.S.) are to a certain degree a morale lifter. It rebuilds confidence. When one gets a package from you, he and his family cry for joy, and it isn't so much what the package contains, as the knowledge that there are still friends thinking of them. And, by the way, the materials in your packages are of the greatest use."

Cold weather in the States recalls the real cold winters of Old Mariampole. There winter spelled the real thing. Below zero weather – streets filled high with frozen snow – ovens in homes were heated to capacity. Wood and turf were the heating materials. The Sheshupe River was solidly frozen, so that people from Mariampole could easily walk over the solid ice to "Terputs," a village near Mariampole. Sleighing and ice skating were the order of the day for the youngsters. Not all of the kids were able to own ice skates, but they would supplement same with a piece of wood tied solidly to the shoe. Youngsters were envious of people who owned a sleigh. Some would steal rides on the back of a farmer's sleigh. Some who possessed a sleigh and horse would arrange sleighing parties. What rides they were! Happy youngsters smothered in Mama's best woolen blankets. A "Kapishon" or as some called it, "Bashliek" wrapped tightly over their ears. The driver cracks his whip as the merry parties sleigh on in the crispy winter air. Remember?

"AS WE SEE 'EM" – If Mr. Sam Solomon would know that we are to write about him, we know he would say, "Please don't because Sam is the type of a fellow who never pushes himself to the front. What he does for others he does out of the goodness of his heart, we feel that we owe a bouquet to Sam, because he does a lot to help out in our charity work. Sam was the first one to make contact with surviving Mariampolers. And ever since he acts as their Angel of Mercy. Often Sam digs in his own pocket and adds to our packages. He writes to Mariampolers here and abroad. Indeed, he is the Good Will Ambassador of the M.A.S. Wherever Sam goes he preaches M.A.S. He acquaints Mariampolers about our work and efforts. He contacted Mr. Samuel Gold in Los Angeles, and enrolled him as a member. In New York he did likewise. Sam makes good use of his vacations during the summer to make friends and to raise a few more dollars for his M.A.S. Sam has a helpful partner in his loving wife Bell. We salute Sam and Belle, and hope that they will carry on with us for many more years to come.

"WASH DAYS" – There's nothing romantic or exotic about washing dirty clothes. It's a necessary and boresome chore for the housewife, but the process of washing in old Mariampole is so much in contrast to the American way of washing. Besides even humble wash days are part of a life in the Old World now vanished. And now, let's travel many years back to a wash day in Old Mariampole. The preparations there for washing up clothes were many. It began with the gathering of "leg" a mixture of rain water and wood ashes. The rain water was

LITHUANIA

Declaration of May 12th, 1922

Note. — The text of this Declaration figures also in Volume XXII of the *Trealy Series* published by the League of Nations.

Whereas the Assembly of the League of Nations adopted the following resolution on December 15th, 1920 :

"In the event of Albania, the Baltic and Caucasian States being admitted to the League, the Assembly requests that they should take the necessary measures to enforce the principles of the Minorities Treaties, and that they should arrange with the Council the details required to carry this object into effect.."

Whereas the Lithuanian representative, before the admission on September 22nd, 1921, of Lithuania to the League of Nations, signed a Declaration on September 14th, 1921, in accordance with which the Lithuanian Government accepts the recommendation of December 15th, 1920, and states its readiness to approach the Council for the purpose of defining the extent and the details of the application of its international obligations regarding the protection of minorities :

And whereas Lithuania desires, of her own free will, to grant secure guarantees of freedom and justice to all the inhabitants in her territory irrespective of race, language and religion,

The Representative of the Lithuanian Government makes the following declaration before the Council of the League of Nations :

DECLARATION.

Article 1.

The stipulations of this Declaration are recognised as fundamental laws of Lithuania and no law, regulation or official action shall conflict or interfere with these stipulations, nor shall any law, regulation or official action now or in the future, prevail over them.

Article 2.

Full and complete protection of life and liberty will be assured to all inhabitants of Lithuania, without distinction of birth, nationality, language, race or religion.

All inhabitants of Lithuania will be entitled to the free exercise, whether public or private, of any creed, religion or belief, whose practices are not inconsistent with public order or public morals.

Complete Protection of life and freedom without distinction of creed religion or belief...

AN "EIREV" was a construction of poles and wires which were strung over a given area of streets or yards, thus permitting the piou Jew to carry with him on Saturdays various necessary articles which would have been prohibited to carry around on Shabas, lest he violate the religious Shabas laws. Rov Shlomo "Der Dian" saw that "Eirefs" constructed were in line with Jewish laws. During World War One some Jews in Old Mariampole got in trouble on account of the "Eirevs" The military arrested a number of Jews on the suspicion that the wires were some kind of an instrument to transmit information to the enemy, and took plenty of explaining by Reb Shlomo "Der Dian" and other leading Jews to convince the military that it was only part of a Jewish religious custom. The last meal of the Sabbath day was "Sholesh-Schudous" (Three meals)... As on the two previous meals the family ate together singing "ZEMIROS." The Sholesh Schudous menu varied with the seasons—in the summer time it was "Tstshavey" (Spinach), "Borsht" Gefilte fish, stewed fruits, such as "Bloe Yagdes" (blueberries), Apples, Pears. During the winter a plate of "Petcha" "Fiesnogge" (Jellied chilled cow's feet) was enjoyed.

NO SOONER did the sound of the Shofer announce the end of the Yom Kippur Fast, than father begin planning for the coming of the "Sukas Holiday". The first thing that pious Jews of Old Mariampole did was to drive a stake in the ground where the "Sucka" was to be built. From then on it was a family council as how it should be constructed. Of course, father was the head of the council. He and his sons sawed the boards, drove nails, brought the "Schach", branches of evergreen trees for the roof covering. Mother loaned out her "Lokshen Bret" (bread board) to be put in the Sukas. When the Suka was finally completed, Mother "Bentcht Licht" (kindles her candles) in the Suko. Father and sons and neighbors are seated at meal times in the Suko. Stars and the open sky are visible through the branch covering. REMEMBER ???

SUNDAY, the non-Jewish Sabbath, came on the heels of "Shabas". By its character, Sunday was quite different from the Jewish rest day. Roads and by-ways leading to Mariampole were full of activity. Horse riders and wagon loads of farmers all were heading for Mariampole. The farmerfolk were dressed in their Sunday best, in "Sermiegos," grey coats made from home spun wool, or in city garb. Women wore bright flowery dresses, beads of amber, religious medals and other trinkets around their necks. Some had bright shawls on their heads. Streets leading to the churches soon were full of people. Leather bound prayer books and flowers in their hands, they were heading for their church. The Catholic Church in Old Mariampole had two high steeples and was the tallest building in town, even taller than the "Russian Tserkvo" and the Lutheran "Kirche" (church). Stores were closed on Sunday till after the services. With the end of the worship all business establishments reopened. Beer houses and roadhouses got filled with drinking crowds, occasionally fights would break out when the "guests" became drunk, and some would seek extra "Fun and Sport" by playing havoc in a Jewish Shop and police had to quell such disturbances. Late afternoons the farmers would begin hitching their horses and start for home and farm.

The Post Office

"The Unter Shamas" had his hands full to keep the boys from mischief. However, as soon as Reb Leibtschick "Der Shamas" (Sexton) began his auction of the honors to be called up for recitation of the blessing over the open Torah, the children would slip out for play, returning when the prayers were almost over and receiving a mean look from father, for that wilful absence.

SHABAS HAGODEL, the Saturday before Passover was the last call to Passover. The supply of Matzohs was already in its corner, covered with white cloths, and mother guarding it, less some unforseen piece of bread or other "Chomets" would fall in there. It was customary for everyone in the household to recite a portion of the "Hagodah" the story of the "Exodous from Egypt" on Shabas Hagodel. In the Beth Hamedrash a large congregation listened to the Rabbi's "Shabas Hagodel" "Drosho," the sermon was usually a deep argument about some subject in the Talmud. "Pilpul" which was understood only by those by studied "Gemoro" (Talmud), but "Amcho" the plain folks, nodded their heads as if they too understood the Rov's (Rabbi's) "Pilpul" (Talmudic arguments). "Shabas Hagodel" and "Shabas Teshuvah," the Saturday before Yom Kippur when the Rov (Rabbi) would preach in Old Mariampole.

"Mageedem" traveling preachers, furished the spiritual relaxation to our parents during the rest of the year. SHABAS HAGODEL... REMEMBER???

The "Bal M'loches" (workmen) of Old Mariampole had their own "Minian" (Prayer Circle) in the "Klaus" of the "Beth Hamedrash". This group was known as "Chevrah Poaleem." The Workmen's Association. The services there were pious, but less ceremonious, and therefore ended sooner than in "Beth Hamedrash". Here in their own "Klaus" working people felt much at home, here they were often treated to "Alious" for a "Brocho" (blessing recitations over the holy scroll and other such honors which at the Beth Hamedrash were reserved for the so-called upper class. Coming home after services father recited the "Kidush" a blessing over wine or bread. After that came the "Forshpeis," appetizers of Gefilte fish, herring, etc. While waiting for the 'Tsholent," the main Shabas meal, the family sang "Zemireth" (Sabbath) songs. The "Tsholent' which was put away in the neighbor hood bakery on Friday afternoon is finally brought home and enjoyed by all. It often happened that when the "Tsheropke," the earth pots, which contained the "Tsholent" were uncovered, that the food was found burned, or under-cooked, or got mixed with someone else's "Tsholent" and the bakery owner had to do much explaining to the "Baalebostes," (housewives)...

MAY FIRST was an exciting day in Mariampole in 1905. The Russians have just lost the war with Japan. Revolution and dissatisfaction were in the air and its echo was also felt in our home town. Homes were searched by "Zandarms" (secret police). "Strazniks" (policemen) looked suspiciously at each young man and women, especially those who wore long red "Rubashkes" (Blouses) and men who let their hair grow long, a la Revolutionaries. That morning found Mariampole flooded with revolutionary proclamations, calling to throw off the "Samoderzave" sole ruling Czarist government, it also called for an "8 hour work day, for a Democratic Republic. It ended with the clarion call "Doloi Samo Dershave." Down with the Czar. But in spite of the police, groups of workmen and students gathered on "Warshaver" street and paraded and somehow the police did not interfere but the next day or two saw many arrests of young ones. REMEMBER ???0

SATURDAY afternoon's nap was an established tradition in homes in Mariampole. It was a pleasure one never allowed himself on week days. The length of the Shabas nap depended much on how tasty was the "Tsholent." After the nap. Shabas tea was served, another established Shabas institution. Fire not being permitted on Saturdays, the tea was kept warm in the "Kachile", a special small chamber which was built in the oven, or in the community bake shop, where the tea was left on the preceeding Friday. There were some families in "Old Mariampole" where the women folks were the bread winners, while their men kept busy studying the Talmud. A woman's job in the household was never done, besides doing her customary household duties, they also had to take care, usually, of a large family. Such women ran stores or peddled various goods for a livelihood.

YOU HAVE TO ATTEND a meeting and listen to the many letters from recipients of our help to appreciate the good work which our Society is doing for those who are in need. Most of these communications are from people in D.P. Camps of Italy and Germany, also from landslite residing in Belgium and France. Now and then there is a letter from some one in need in this country. Your correspondent is proud to tell you that all requests, whether it be for money, food or clothing, are being fulfilled by our Society and furthermore each letter is being answered by our kind Mrs. Sonia Kurs. Is it a wonder that the M.A.S. is receiving such grand support from all of our landslite and is the hope of many unfortunates?

observed joyously. Boys and girls played games with "Pessachdige Nees." Hazelnuts, walnuts. Families visited, tasting each others "Burike" eingemachts and "ingberlach" (Beet Preserves and Ginger candies). Children proudly showing off their new "Garniters" (Suits of clothes). Father humming a tune for the "Hagadah." It was hard to believe that it was the same father who was so "Fardaiget" (Worried) before Peissach, not knowking where the money for the Pessach needs would come from. The house is clean, furniture scrubbed and "Kashered" with hot water and heated stones. Walls and ceilings white washed. The "Chasan" (Cantor) in the "Shul" and his choir are chanting new melodious spring prayers. Peisach is here and everyone is happy. REMEMBER ???

The city looked deserted on Saturday mornings, stores were closed, no wagons were to be seen anywhere. However, there was plenty of activities and life in the Houses of Worship on Saturday morning in Old Mariampole. From early morning, men, women and children were going to Schul. Children often got tired from the long Sabbath Service, and Moishe

An "Amcho" man – Painting Moshe Rozentalis

until they were untangled. The guilty prankster??? Elka Margowsky, known to some as MRS. ELLA PASSMAN.

Deep in the heart of us, there is a hidden wish to do good. The Mariampoler AId Society is a real agent to carry out this wish. Whatever work we put into our organization we get paid for it a thousand folf, knowing that someone is being helped thru us.

UNHURRIED with steps as if counted was the homeward walk of people leaving the synagogue on Friday nights. Ceremonial and dignified was father's Shabas greeting as he entered the house, "Peace be with you" Good Shabas", "Welcome Angles of Peace" were his greetings. Chanting praises to his wife. "Eishes Chaeel." "The woman of Valor" and the Kidush, the Friday night repast was begun. Eating of the meal was unhurried with "Zemiroth" Family singing in between. When the meal was over, the family went outside for a "Bit of fresh air." Older folks sitting on doorstep, or benches, talked about the "Shul", the "Chazan" (Cantor), about City politics or gossiped about others. The younger ones took a walk on "Warsaver Gaas" in the "Shpatsier Gorten" on the streets leading to Kovno, as far as the Post-office, or on the Highway on "Prenner Gaas" leading to Tubun, and on "Kalvarier Pliant". Their talks consisted of dreams of adventure, of far away lands where they hoped to be some day, of youthful plans and of romance. Their lusty voices could be heard during the night as they sang Jewish, Hebrew and Russian songs. The singing often intermingled with the 'Vartoveek" watchman's signals, as he called out 'All's Well." Mariampole was deep in the charms of "Oneg Shabas" the pleasures of the Sabbath, a sweetness that held on until sundown of Saturday, when the magic disappeared and the Prince of Saturday was again turned into the slave of the week, with all the worries about "Chiune" of earning the mere daily bread, etc.

THERE WERE SOME PEOPLE IN OLD MARIAMPOLE who didn't believe in doctors... They had methods of their own for a "SURE CURE" – some went to the cemetery and prayed to the dead to intercede for them. They measured the graves of their dead and relatives and donated candles to the synagogue, in proportion to the size of the string with which the grave was measured.

"A SADOVNIK" was a man who contracted orchards for the fruits which they will produce. Soon after the trees would bloom, the "SADOVNIK" began watching over "HIS" trees like over a baby. When the pears, apples or cherries started to mature, the "Sadovnik" moved into the orchard, watching the crop against mischievous boys and fruit thieves. His entire family helped in picking the fruit, and bringing it to market, where it was sold to the"Tishel sitzenins" women who had fruit stands on the market place. REMEMBER???

THE APPROACH OF "PURIM" caused many activities in Mariampoler homes. Mead had to brewed "Mead Breien" it was called. "Rossel Shtelen" was another of mother's worries. MRS. SADIE LIBERMAN gives her mother's recipe for "BURIKY STELLEN." "First we selected choice "Burikes" (beets). After they were cleaned, they were peeled and cut in small pieces. They were then put in a large earthen pot, onions, a little garlic and other spices were also added. Water was then put into the pot to cover the beets. Then a wooden cover and a heavy stone weight was placed on top. It was then let stay for a period for about six weeks. When all was done, the "Burikes" (beets) and "Rossel" (beet juice) were ready to serve in various dishes. "Burik Tsimes," "Rossel" with meat. Beets were also used for that delicious confection "Burik Eingemachts" (Beet Preserves).

THERE WAS ONE "Profession" in Old Mariampole which was seasonal. It was the occupation of a "Shalach Mones Tregger". The poerson who delivered Purim gifts on Purim and Shushan Purim. The gifts consisted mainly of oranges, boiled beans "Boore Arbes" Homentashen, and other such delicacies. The "Shalach Mones" was laid on a plate and covered with a white napkin or cloth. The "Tregger" would receive a money tip, or a Hometash for his services. "Purim sayings," "A gants yohr shiker und Purim nichter." "Purim, Purim nieku nie tureem." (Drunk during the year, but sober on Purim. –"It's Purim, but we still have nothing). It is customary for amateur players "Purim Shpieler" to visit homes on Purim night. Dressed as King Achashverous, Queen Esther and Mordechai, they would act their performances, receiving coins which went towards the Matzoh fund for the poor.

WITH THE APPROACH OF PESACH, Mariampole took on a new face. Ice has finally melted and the water is flowing merrily toward the "Yevonke" creek, and the "Sheshupe" river. The "Shpatsier Gorten" awakeneed from its winter slumber, its paths clean, trees budding, the military band entertaining. The Matzo Bakeries are finishing their orders. The long awaited "Pesach" (Passover) has finally arrived. The "Seders" were observed by all. Each man was a King and the hard working wife a Queen at the Family "Seder" table. The first days "of Passover" were

brought their wares to market. The market place, was a busy trading center on these days. The bargaining between buyer and seller, the hand clasp when a deal was finally agreed upon. The noises of the cattle, chickens, geese and hogs, the trotting of horses, the rolling of wagon wheels over the stone cobbled place, the laughter of farm women, commands of the police as they ordered the wagons about, all created a symphony of noises. Brisk trading went on till late in the afternoon. The wagons now empty of produce but full with merchandise which the farmers bought in twon would begin to roll towards home and farm.

There were percales and ginghams for women's dresses; there was hardware, lumber, boots, leather, harness, suits and dishes in the wagons. Some farmers didn't use their hard earned money so wisely. They stayed in beer houses until they got drunk and then would start a "Battle Roayl", and the police had to use their sabres to quell the fight. Jewish storekeepers were anxious to wind up their business as early as possible on Friday afternoon, in order to be ready for Shabas. A nod of the fine head of Reb Shlomo Der Dian as he walked by the stores on Friday was the command for the storekeeper to close his doors, for the workman to lay down his tools, for the driver to put his horse in the barn, for everyone to get washed and dressed for Shabas. Soon Sabath candles were gleaming from Jewish windows. Jews in their Shabas best, hair and beards still wet fro from a hurried wash, shoes shining, would be heading for the Beth Hamedrash, Synagogue and "Klaus" The busy market place was now quiet, a lazy rest was over the city, the spirit of Shabas even influenced non-Jewish stores and they too closed. Houses of prayer were well lit now, the hanging candle holders "Hang Leichter" were filled with buring candles. "L'Cho Doudee" "Come my bride" sang the congregation greeting the welcome Shabas. If there happened to be a mourner in the congregation he was comforted by other worshipers as they turned towards him when the Sexton announced his presence. The Cantor chanted the "Kidush", blessing over the wine. Bidding each other, "Good Shabas," the audience started for home, but not before making sure that the "Orcheem" poor travellers, who stood by the door, were provided with a place to eat.

MR. SAM GITTELMAN had this amusing story to tell, "It was close to Passover, and I was collecting "Moes Chitim", money to help poor families out on Peisch. Every one approached gave freely, all but one rich man who always avoided giving. "Moes Chitim". I said to the others with me, must be obeyed by each and every Jew. There is no way out of it. One either gives the cause, or if he is not able to give, he must take. Let's fix this Miser." So we got to work and made up a heaping basket with "Peisachdige" food. Matzos, wine, chicken, fruit and all the other trimmings, even "Charoses" and sent the same over to the man's home. It wasn't long after, that the miserly man came running in our "Shul." "What's the meaning of sending me the basket, I can afford to pay for my own?" he said. "If you can afford, Brother, then why did you refuse to contribute to the "Moes Chitim Matzo Fund," I said. And believe it or not, the miser came across nicely. It cost him a nice penny before we agreed to take the basket back," said Mr. Gittlman.

FAITHFUL to tradition, Mairampolers liked their herring. There was no limit to the variety of dishes whish the lowly herring provided. There was chopped, cooked, pickled, stewed, baked and roasted herring and of course plain good Shmaltz herring with or without potatoes. For the poor man a herring was a blessing. "Just kill" a herring and the family had its meal. Even the "Liok" (Brine) of the herring was good, just boil potatoes, dip them in "Liok" and you had a dish fit for a king. The best herring in town was to be had at the Leizer Yirmiouh Segal store. Their herrings were thick bellied, fat backs "A M'Chaie." Ginsburg, the richest Jew in town would buy his herring there. He liked to dig deep in the barrela and fished around until he got what he wanted. A generous portion of "Liok" as "Magaritch" (free gift) went with the purchase of herring.

The "MINIAN" at Mendel Dem Schneiders was filled on PURIM NIGHT. The men were in the main room awaiting the reading of the "Megilah," the "Book of Esther" and the women in the anteroom. Boys were practicing their "Klappers" and "Driers" which are to be brought in action when the name of the hated Haman was to be mentioned by the Reader. The odor of fresh baked "Homentoashen" was in the house. Finally the reader chants the beautiful story of Mordechai, Esther, King Achasheveres, Queen Vashti, Haman and his wicked ten sons. How they plotted to kill the Jews of Shushan in Persia and how by the will of God Haman himself was hanged on the high scaffold which he prepared for the Jews. The skirts of the women were wrapped around the chairs and on the floors and resembled the drapings of a piece of multicolored cloth. An invitation to a certain young girl to get busy to sew the women's dressed together. When the Megilah reading was over, and the women picked themselves up to go, they found themselves very much in one piece. It took much of string pulling, cutting of threads and angry expressions

Jewish home in Old Mariampole? It was an ornamently decorated picture with inscriptions such as "If I forget Thee Oh Jerusalem" or such other sayings from the Bible. Some of these "Mizrach" Pictures were real treasures of Jewish art.

"EIN GILDEIN UHM SHLIESHIE" ... TSWEI GILDEINS UHM MAFTEER"... Remember the auctions in the synagogues of Old Mariampole? Bertchik Der Shames, the Hachnosas Ohrchiem Klaus, and Reb Itchik Leib, in the "Shul" had their special melody for the selling of "Mitzvohs." "YA-AMED REB." REMEMBER???

Koenigsberg in Eastern Prussia was known for its famous doctors and was often visited by Mariampoler sick. Remember the case of a Mariampoler mother whose child died while in Koenigsberg? The poor mother wanted her child buried in Mariampole, so without telling any one about her great sorrow, she carried her child all the way on the train and "Karetke" (carriage) and brought it home.

When the horses of the "9th Dragun" regiment of Old Mariampole got old, they were sold at Public Auction. The buyers were carriage – "Karetke" drivers and farmers. These drill horses didn't like their new assignment and it took much "Breaking" their sportyCavalry habits. The methods used in "Training" them were indeed cruel, making them pull heavy laden vehicles, whipping them liberally.

"MARIAMPOLE". In the center of the market place stood a long building which held many stores, called the "Mark Kromen," a small world by themselves ZYMANSY, SUDARSKY, DAFKER, OUSTER, FEIVE AND AKIVA ENDELMAN, LEISEROVITS, EPSTEIN, KRISNIANSKY, FISHELEWITZ, KRICEVICH, and many others had their stores there. The merchandise in these stores were such as hardware, yard goods, tobacco, cigarettes, bread, herring and salt, boots, leather, iron and structural steel, kerosene, spices, etc. Booths selling soda water and sweets were on either side of the "Mark Kromen." Additional stands filled the market place on Wednesdays and Fridays. On the regular market days, displaying bric-a-brac, cheap jewelry, large loaves of white bread, fruits, cheese, farm products, such as butter, eggs, shavei (spinach), in season, earthern pots wheat, etc. Back of the booths were stands for wagons for hauling of sand, cement and other building materials, and nearby were the stations for carriages (Karetkes), later, auto bus stands.

DO YOU KNOW that the famous composer and violinist JOSEPH ACHRON was Mariampoler?

BARTLING'S drug store of Old Mariampole could have been a model even for America. Its cleanliness, highly polished floors, the rows of ultra shining porcelain medicine jars, the super professional atmosphere called a customer's respect to the place. With hats off people gave their order to a business-like clerk. Prescriptions were packed in boxes or bottles to which a long slip was attached with a copy of the prescription and the doctor's and patient's name.

PERETS BLOCH, the tobacco man had a son MENDEL, who was a type by himself. Although friendly, learned and respected, he hardly had close friends. One of his friends was MOTKE LEVINSON. Mendel could be seen at any late hour in the night walking in "Spatsier Gorten" (Park). He seldom wore a hat. Although he loved to discuss high politics, he looked down on political parties and never joined any. Each Saturday he would show up late for services at Synagogues.

PLANNING for sonny boy's career began when he quit "Cheder" (School). As the final goal for most boys was America, relatives were consulted. Parents wanted for their son an "Eidele Mlocho", a refined trade. With industrial possibilities being limited, the desired "Refined" trades were watch repairing, printing or photography. A contract was then made between the boy's father and the Boss craftsman, whereby the apprentice would serve a number of years free, often ven paying while learning the trade. One of the duties of an apprentice was collecting of bills. Russian officers in Old Mariampole were usually the biggest debtors. The 20th of each month was their pay day, a date for which creditors waited. Buchalter, the Photographer, often sent "His Boys" to collect bills from Russian officers. Once an apprentice was sent to collect an officer's past due bill. "Budiet Streliat," he will shoot, warned the soldier servant of the offcier, when told the purpose of his visit. Not heeding the good advice, our collector walked bravely in, bill in hand, to the room where the officer was. Soon he discovered that a wild drinking party was going on in the room. The table was full of Vodka bottles and on a couch lay guns and swords. "Don't shoot him", pleaded someone to the officer who approached the frightened boy with a gun in his hand. A pain in the back, a shove, a kick and a wave of freish cool air brought the would-be collector back to his senses, as he found himself stretched out in the yard.

"M A R I A M P O L E" - ALL ROADS AND LANES leading to Mariampole were alive with activities on Wednesdays and Fridays. Produce laden wagons

THE M.A.S. BULLETIN
Published Monthly by the MARIAMPOLER AID SOCIETY CHICAGO
Staff:
Albert Margowsky—Sonia Kurs—Bernard Lewis
Louis Lieberman
Chicago, Illinois Special Edition Marhc, 1949

A PORTRAIT OF MARIAMPOLE

"MARIAMPOLE". One corner of the Market place, began with Dovid Berkson's house. An extensive Junk Business, flax and hog bristles business were carried on from there. Nearby was the Firehouse with its fire fighting equipment and alarm bell. A Water Pump was near the Firehouse. Rosenthal's Drug Store was opposite the "Shpritsarnie" Firehouse... The "Folks Bank" occupied the second floor of this building in later years. Iwashkovsky's "Galanterei" Store was also in this building. Lichtenberg's Grocery, Nachimowsky's Bakery, Friedberg's Woolen Goods Store were next. London's Grocery, Yehudah Abbe Levinsohn's Woolen Goods Store, Leiser Rosenthal's and his son Abba Yitchok's Hardware, Moishe Dovid Heyman's Leather Goods Store bring us to Warshaver Gaas. A narrow street leads to the Sheshupe River. A Pump with "Good Water" is at this point. Nearing another corner of the Market Place, we come to the "Evropeisky Gostinitse" Hotel. Abelson's Yard Goods Business, and a non-Jewish co-operative Store, in the near of which lived Lipmanovits "Der Feldsher," Chaim Shimen "Der Limonadnik" (Soda Water manufacturer), Chane Golde Goldstein, Altschuler, Bandalin, Moshiach, the tailor, and the public Bath House. Further down lived Reb Shlome "Der Dian" and Izaak Achron. A narrow street divides this point and upon turning to Bartlings Drug Store near Vilkovisker Gaas, "Kovner Gaas" lies straight ahead, and Perets Bloch and his son Mendel's Tobacco Store. Garbarksy's Beer House and Restaurant are next, then Ruttenberg Shmeril's Hardware, Ribitski's Food Store, and the Beth Hamedrash-Shul Heiff.

MODERN ENGINEERS wouldn't call the heating system of Old Mariampole very efficient. Wood and turf were the mediums for obtaining heat. Ovens were of brick or of tiles (Kachlies). The soot which accumulated in the chimneys, often caused fires. Carbon monoxide fumes caused by the turf gave headaches and were sometimes fatal. REMEMBER???

WINTER IN MARIAMPOLE also had its joyous moments. It was a treat for the young to "catch" a ride on a sleigh. The jingling of sleigh bells gave a merry feeling to old Mariampole. Happy was the boy or girl who had a relative who possessed a sled, or knew of a farmer with a sled. The young would pile in the sleighs, cheeks glowed with youth and joy as the old horse pulled the sleds over the frozen streets and roads... REMEMBER ???

It happened in the pioneering days when two Mariampoles settled in a small country town. They were junk peddlers. Each morning they would drive out into the country, buying up waste materials. Their travels often took them to nearby towns where they peddled all day, and at night would board their horse and themselves in a livery stable. It so happened that once our junkmen stayed out late in town and when coming back to the livery found the office locked and the hay mow bare. "Where can we lie down?" they asked the attendant. "Down yonder is a wagon where you may sleep," he answered. They crawled in, to their surprise they even found some blankets inside. They covered up and sleptpeacefully. The morning came, stretching themselves, they looked upon last night's lodgings. To their amazement they saw it was, BELIEVE IT OR NOT, a hearse.

REMEMBER the thrill when you finally acquired American Citizenship? After months of studying the "Answers" which might be asked, you are in the Federal Court with your witnesses. You appear before the Naturalization Judge ready and loaded to answer the judge's questions, but feel disappointed when the questions and examination fail to materiallize. Old Glory stands in front of you; you look at it with love, thinking, "Soon this Flag will be my Flag". You take the oath of Citizenship, you pledge allegiance to the Flag of the United States of America. You are now an American Citizen. The Greatest Prize anyone could wish for. REMEMBER ???

OCCASIONALLY, there came to Mariampole, a Circus with trick horse riders, clowns, animals etc. but what intrigued Mariampole children was an American Negro wrestler who came with a circus. The children couldn't believe that his black color was natural, so they gave it several tests. One of these tests was to spit on the man's hands and try to rub off the black. The colored man was good natured and seemed to get fun out of this procedure.

"The Hebrew Gymnasia which was inaugurated in 1918 in Mariampole, once performed "William Tell" near the Samanke barracks. Who would have thought, that 25 years later our loved ones would be murdered there?"

REMEMBER the "Mizrach" Picture on Walls of

EDITOR'S NOTE

A full generation after its destruction we submit, with awe and reverance, this book describing the story of the Jewish community of Mariampole (Lithuania), from its inception until its tragic end.

The publication of this book is an observance of a debt of honour to perpetuate the blessed memory of the Leaders, Educators, Scholars and members of the Jewish Community of Mariampole, known as "AMCHO" people who are no more with us, and to whom we are tied with deep roots of common heritage, brotherhood and affection.

A consierable part of this book focusses on the Holocaust and its aftermath, describing how a total Community systematically exposed to oppression and panic, hermetically cut off from the outside world was deceived into believing they were being "resettled" for work elsewhere, when in fact they were being taken to outdoor execution pits – the "Marzinkes" – in the outskirts of Mariampole.

It has been a harrowing ordeal preparing for print the stories of eye-witnesses of inimaginable atrocities who were now persuaded to recollect what they had been trying to forget for more than forty years.

Under the constant threat of death, collective resistance was virtually impossible; because by the time community leaders and members of the Ghettoes grasped the reality that they were doomed to be killed, no matter what they did, they were completely barred by evil forces and abandoned by all. Nevertheless individuals and even groups resisted disregarding all perils. They have done it in many ways with more physical resistance than is generally known, and under conditions that are scarcely credible. Even marching to the mass grave in the outskirts of Mariampole, many Jews wrapped in "Taleisim" (pray shawls) chanted psalms, sanctifying God ("Kidush Hashem") while some others proudly sang the "Hatikva".

In the early seventies a booklet appeared in England entitled "Did Six Million Really Die? – The Truth at Last", which denied the Holocaust. This and other Neo-Nazi Publications have since proliferated throughout the world, discrediting the Jewish people and the State of Israel.

The trend to negate the inhumanity of the Nazi crimes should worry not only Jews, but all decent-minded people, and must be strongly denounced and rejected from the very beginning. If Jewish World Leaders and Heads of democratic countries had paid more attention to the Nazzi movement in its initial stage – the tragedy of the extermination of millions of Jews might have been avoided.

This book is a modest contribution in refuting the malicious attempts to deny the worst historical crime ever committed and to remind us of the tragic sin of ommission of not fighting the Neo-Nazi movement in its initial stage.

With very limited sources, working with only a few survivors from the once flourishing Jewish Community of Mariampole, we have tried to penetrate their inferno and to record the scope of their suffering, and physical ordeal in trying to fathom, and then to resist, the Nazi-tyarnny.

The Editor takes responsibility and appologizes for any ommissions, errors or inaccuracies that may be found in this book.

Avraham Golub-Tory
Editor

Tel-Aviv, 1983

Vytauto Street, Mariampole

FRATERNAL GREETINGS

TO THE DISTINGUISHED LEADERS AND DEVOTED MEMBERS OF

The Mariampoler Aid Society

of Chicago, Illinois

ON THEIR 75th ANNIVERSARY

In recognition and appreciation of their untiring efforts through the years for the needy among our Mariampoler Landsleit everywhere

We are pleased and greatly honoured to

DEDICATE THE ENGLISH SECTION OF THIS BOOK

May the eternal values of Judaism and the heritage of love, devotion and mutual sense of belonging, brought along from Mariampol – guide us all in our common goal – for many, many years to come.

Tel-Aviv, Israel – 1983

Avraham Golub-Tory
Editor

Zahava Pilvinksy–Arieli
Chairman Book Committee

ACKNOWLEDGEMENTS

In appreciation of his Leadership, devotion and unvalueable contribution for the publication of this book

We recognize our beloved

J U L I U S K U S H N E R,

President of the Mariampoler Aid Society in New-York for over half a century as
H O N O R A R Y P R E S I D E N T
of this Book Committee

In recognition of our Fellow Mariampoler

J U L I U S C A P L A N, New-York

for his fraternal cooperation and valuable stories on Mariampol and Mariampoler in the United States for publication in this book –

We have been priviledged to the joining of Mr. Julius Caplan as

HONORARY MEMBER
OF THE EDITORIAL STAFF OF THIS BOOK.

In fond Remembrance of our Fellow Mariampoler the late H I R S C H S U D A R S K I, N.Y.

In recognition of his gracious contribution, left in his Last Will for the publication of this book.

Avraham Tory-Golub
The Editor

Zahava Pilvinski-Arieli
Chairman Book Committee

M A R I J A M P O L E

on the river S h e s h u p e (Lithuania)

The Mayor of Mariampole publicly deplores Anti-Jewish Riots – 16.12.1926

Published by a Committee of survivors from Marijampole in Israel

Dr. Baruch Ben Yehuda – Leibovitz	President
Adv. Avraham Tory–Golub	Chairman
Zahava Arieli–Pilvinski	Vice-Chairman
Avraham Dembner	Secretary
Itzhak Geva–Garbarovitz	Treasurer

Members of the Committee:

Shalom and Julia Grodzenski; Bella Halperin; Shoshana Jacobson; Shevach Levin ז"ל ;
Painter Leib Mergoshilski ז"ל; Chaya Meklenburg; Painter Moshe Rozentalis.
Chanoch Wietenberg, Shabtai Garbarovitz ז"ל

Honorary President:
Julius (Jehuda) Kushner, New-York, USA.

Printer: Shmuel Segal, Tel-Aviv

Tel-Aviv – 1983

Corner of Basanavicius Square Drawing by M. Rozentalis

EDITOR: AVRAHAM TORY-GOLUB

Associate Editors:

Zahava Arieli—Pilvinski Israel
Chanoch Wietenberg
Jehuda Kaplan, New York USA.

Graphics: Ezra Ezra

Tel-Aviv, — 1983

MARIAMPOLE LITHUANIA

ENGLISH SECTION

THE SHESHUPE – painting by Artist ELI KAPLAN

ENCOURAGING RESPONSES TO THE FIRST EDITION

Mr. Avraham Tory
Tel-Aviv, Israel

May 9, 1985

Dear Mr. Tory

I have read major portions of your book on Mariampole and am struck by the monumental task you undertook and completed. Though I really know you only slightly, I am certain that you have probably demonstrated throughout your life extreme dedication to a task once undertaken. This is a trait which is among the most important ones I hope my children will learn.

I certainly intend to use your excellent book on Mariampole as the basis for discussion at our family reunion to discuss our common history and ancestry. Indeed, I would like to order a hard back copy of the book, and will immediately send you the full amount of the purchase. Pleade advise me.

With best wishes,

Sincerely,
David Epstein Attorney at Law
Washington DC

Mr. A Tory
Tel-Aviv, Israel

30th August 1984

Dear Mr. Tory

I am writing to let you know that I have received the Mariampol book safely and that I shall treasure it, both for myself and for future generations.

Yours sincerely,
Geoffrey M Weisgard.

Mr. Avraham Tory
Tel-Aviv, Israel

Los Angeles, January 30, 1985

Dear Mr. Tory

Thank you so much for your warm letter of last November, and especially the great book on MARIAMPOLE with your inscription. I shall always treasure it.

Again, many thanks for your most touching book, and of course your interest in getting our MAX BANDS the best possible exposure in the land of our forefathers.

Warm regards,

Albert Band.

Mr. Avraham Tory,
Tel-Aviv, Israel

Toronto, Canada November 26, 1984

Dear Mr. Tory,

Re: **MARIJAMPOLE**

I was delighted and moved to have received the book, MARIAMPOLE, witht the enclosure note of August 27, 1984.

It is a fascinating collection of material and an invaluable record of a lost world which has perished so tragically.

It has touched me deeply as I look back on the years 1919–1923 of my adult life that I spent in Mariampole.

Please note, that the picture on page 25, dated 1924, was taken in 1920 on the occasion of the departure of the late Julius Kushner to Palestine as a חלוץ . I appear in this picture with all my fellow classmates, who graduated with me in 1923.

יישר כוח to you and the Committee for a job well done.

Sincerely,

צבי רוג Harold L. Rogg

TORY'S ADDRESS AT THE 60-TH JUBILEE ASSEMBLY OF THE HEBREW UNIVERSITY, JERUSALEM, JUNE 5-TH, 1985

Mr. Chancellor, distinguished members of the Board of Governors,
Ladies and Gentlemen!

I feel greatly privileged to stand before you at this Solemn Assembly, having received the generous invitation of the Chancellor – Dr. Abe Harman to read out loud to you The Message of Greeting from the Hebrew Gymnasia in Marijampole, Lithuania, the first Hebrew High School in the Diaspora which was sent to the opening of the Hebrew University in Jerusalem, April 1, 1925.

As one of the few survivors of the Holocaust and particularly one of the few who then stood in the crowd which packed the great Hall of the Gymnasia in Marijampole to capacity on the day of the opening of the Hebrew University on Mount Scopus, Jerusalem – sixty years ago, I feel it only right and proper to recite "SCHEHECHEYANU".

I was then in the pupil's string band and chorus of the Hebrew Gymnasia. We opened the ceremony by chanting "OUT OF ZION SHALL COME FORTH THE LAW" and other songs which expressed the longing of Diaspora Jews throughout generations for Zion.

The entire audience, among them Lithuanian Dignatories, stood to attention when the Headmaster – Dr. Avraham Loewnherz read out the Message of Greeting to the opening of the Hebrew University, which was handwritten on parchment by a scribe.

I am deeply moved and greatly honored to present to you a Photocopy of the original Message that reads as follows:

TO THE OPENING OF THE HEBREW UNIVERSITY IN JERUSALEM
May this university which stands in splendor stop Mount scopus be the backbone of the rebirth of the Hebrew spirit and the ideals of our prophets for the benefit of all mankind.

May there be gathered together in this university all the sparks of Hebrew Thought which will flare up in a divine flame whose glow will light the way of all the nations.

Hebrew Gymnasia Marijampole (lithuania)
Headmaster Dr. Loewnherz (signature)
Staff of teachers (signatures)

April 1st, 1925

The Jewish Community of Marijampole and of Lithuania at large lived the great hour of what transpired at the very same day on Mount Scopus in Jerusalem. A World Center of Hebrew Culture, a Citadel of Jewish Learning and Jewish Wisdom came into being, a Center which would spread knowledge and bring hope to the darkest corners of the Diaspora.

Zionist minded Lithuanian Jewry and Jews in the Diaspora at large felt that this was the most important event after the Balfour Declaration.

The Pupil's Council of our Gymnasia in Marijampole raised funds for the Hebrew University in Jerusalem– 2 years before its inauguration, as an expression of devotion and as a gesture of partnership in this unique Sanctuary of Hebrew Culture – a milestone symbolising our National Rebirth.

We sang HATIKVA at the closing of the Solemn Ceremony in our Gymnasia.

At the end of that Ceremony, the mounting enthusiasm sparked within us all, a feeling that our People's hour of redemption was near.

Later, in 1932, I proudly attended the 1-st World Congress of Jewish Students at the Hebrew University on Mount Scopus, headed by the famous Prof. Joseph Klausner, as a representative of the Jewish Students of the Lithuanian University.

After that I was incarcerated in the Kovno Ghetto three long and horrible years. While there I could not have dreamed that I would live to participate in this auspicious event.

The Hebrew University has come a long way in the past 60 years and in the very spirit of devotion of those lithuanian Jews who had been massacred and who are not present today, I offer their same Message of Greetings and Wishes to the Hebrew University for another 60 successful years.

Avraham Tory
Hebrew Gymnasia Marijampole graduate

The school modelled itself on the Gymnasium Herzlia in Jaffa. The school was recognised by the Lithuanian Ministry of Education on September 18, 1919 as one of the schools to be subsidised. It gave some financial help in the first few months and then withdrew it.

The school set itself the goal of giving students a general humanistic education but with the emphasis on Hebrew culture. And indeed it became a foundation of Jewish and Zionist thought. It did not only endear itself to all the students, but it created a generation of Hebrew speaking people young and old.

Thus Mariampole became a town where Hebrew was heard in the streets, in the parks and in the shops more than in any other town. Its bitter end came when Russia annexed Lithuania in 1940 on June 15 after the end of year exams and closed it.

Some of the teachers were given employment in Lithuanian institutions, but some were left without employment or compensation. Thus ended a chapter of a great school.

So much about the school and now about the great and rare personalities that Mariampole produced. Mariampole was a Zionist town and some of the leaders emigrated to the then Palestine before World War One, amongst them Dr. Baruch Ben Yehuda who is still alive (to 120), the teacher Yublo-Kovsky and others.

A noted Zionist personality was Abba Yitzhak Rosenthal – who attended all Zionist Congresses and Conferences that took place during his lifetime.

He established there a youth movement called Pirchei Zion (Flowers of Zion) and guided it for many years.

Dr. Baruch Ben Yehuda tells this moving story about A.Y. Rosenthal that on Chaf Tamuz (20) in the year when Herzl died he, a young child, was already in bed when he heard a heart-rending cry from someone that was approaching their house.

His mother went out to investigate and saw none other than A.Y.Rosenthal who had just heard that Dr Herzl had passed away. Dr. Ben Yehuda adds that this crying voice penetrated deep into his heart and brought him closer to the Zionist ideal and to Israel. He adds that when it was "Shloshim" after Herzl's death – a meeting to commemorate it took place at the local Beit Hamidrosh of Mariampole.

The late Dr. Emma Zaludok of Mariampole who lived her latter years in Israel writes with great nostalgia about her town – the town of Torah Enlightenment – in spite of being small in size could have taken its place amongst the great Jewish centres in Europe and represented the people in the great values of Jewish culture.

She points out that the many scholars of Mariampole – became world famous in their knowledge of Torah and sharpness of mind, the outstanding example was that of the late Dayan Reb Shlomo Batnitzki – this holy image (portrayed beautifully by the painter Max Band as a Jewish Rabbi) who would do anything for his fellow Jews when in any kind of distress.

He often succeeded in restoring peace in broken homes, helped Jewish soldiers serving in the Lithuanian army and influenced the authorities to release Jewish prisoners. Amongst the Rabbis who served the community one cannot leave out Rabbi Popel of blessed memory being a member of the Lithuanian "Sejm" who became famous with his speech "Thou shall not murder" which was very much taken notice of.

Noted for his great piety was my grandfather Reb Moshe Azriel – the great Tzadik who never spoke in the whole month of Elul – so as to avoid speaking "evil" before the days of awe.

Mention must be made again of the great painter Max Band who taught art at the Mariampole Gymnasium and then as a very young man went to study in Berlin and then in Paris.

Quoting Arthur Miller, "Thus Pierre Van Passen in 'Days of our Years' writes of meeting in Palestine a Jewish youth with the kind of eves Max Band likes to paint 'shimering pools of jet with a flame in its pupils'."

Max Band not only became a great painter but expressed some beautiful thoughts in what he called 'Credo' as for instance 'The selection of a theme from the Bible tells as much of the artist as it does of the Bible. The essential message and ultimate purpose of the Bible is concern with ethics and morality."

The end of Mariampole's Jewish community came in five days in Elul, September 1941. The Nazis were helped very much in their shameful and murderous act by the Lithuanians. The latter had long forgotten how the Jews had helped them to obtain their independence after World War One and guided them with their know how.

The martyrs lie in graves near the Sheshuppa River. One of the many illustrations in this book is of a monument on the mass grave of the Mariampole's murdered Jews. Some survivors are seen standing at the graveside in 1959.

I would add – paraphrasing the words of the psalmist, "By the river Sheshuppa we sat and we wept as we remembered dear Mariampole." No wonder then that as great writers as Peretz and Sholem Ash spoke so much about the place of the "Shtetl" in Jewish life.

So many poets wrote songs that have been sung again and again, such as "Mein Shtetl Belz" "Ot her ich wider a heimishe lidile" and "A shtetile a kleinike."

I could say Mein shtetile Mariampole – you have given one so much, how can I forget you? The committee with its very active and gifted organiser Avraham Tori could indeed be congratulated on this monumental publication.

MARIAMPOLE

A GREAT AND MOVING MONUMENT

By Batya Rose Coblentz

During my last visit to Israel I had the great privilege of attending a function organised by a committee of survivors of Mariampole in honour of the publication of the book, "Mariampole on the banks of the River Shishuppa."

Though this work deals with the town as such and is written in three languages, Hebrew, Yiddish and English (Hebrew for the most part) it devotes its greater part to the Hebrew Gymnasium – the first of its kind in Lithuania.

Survivors, though few in numbers and living in Israel, had celebrated the Golden and Diamond Jubilee since its establishment – as if nothing had happened to it. The publishing is the final achievement of this book.

Most Jewish communities of Lithuania that were so brutally destroyed by the Nazis – "Yimach Shimam" – and their aides – the Lithuanians have published their respective "Yizkor Books", but I think this is an extraordinary monument – especially when most of the community's documentation and archives were destroyed first by the USSR government when at annexed Lithuania at the beginning of the Second World War and later by the Nazis.

This book is well illustrated with photos of Zionist Conferences, famous buildings, synagogues and churches and (l'havdil) a picture of what Mariampole looked like on a market day.

In addition we see pictures of Jewish private enterprises such as a carpenter's establishment, a cement factory and a men's barber shop, a watchmaker's shop, as well as a seder night celebrated by Jewish soldiers of the ninth division.

A copy of a greeting sent to the opening of the Hebrew University on Mount Scopus in Jerusalem also appears a greeting so sublime – its final message... – a flame to light the paths of life for all nations" and signed by some leaders of the community and leaders of the local Zionist movement.

We see the photos of all the matric classes – teachers and pupils from the inception of the school until its bitter end. A few photos of the teaching staff of the school, some dramatic presentations produced by the art teacher, the late Herman Kovarski, who spent the latter days of his life in this country.

There were some folk-schools that were established in Mariampole about the same time as the Gymnasium and these are well illustrated in this volume. Then we see some of the town's great Jewish personalities and "types" as portrayed by a ~~fe~~ few great Jewish artists that Mariampole produced.

As mentioned above little historical material was found about the beginnings of the community, yet due to the fact that Mariampole was a town of a great Jewish "inteligensia" – so that many, scattered to the four corners of the globe, have contributed to this publication with articles in form of memoirs, short biographies and stories repeated by word of mouth all throwing light on the dim history of Mariampole.

In these pages one cannot but experience a feeling of admiration for all those achievements.

Although Jews in Mariampole numbered only 8,000 before the Second World War, one can hardly refer to it as a "shtetl" because there were only 200 000 Jews in the whole of Lithuania then – not counting Vilna and that Lithuanian Jewry according to some historical records – was first heard of in the years 1280–1282 and so were the beginnings of Mariampole.

Thus in the days of the "Tzar" it was a great cultural centre – it had in its midst a Russian High School for boys, but only 10% Jewish students were admitted – though external students were accepted freely to write exams.

For girls there was a private Russian Gymnasium with some government privileges. This attracted Jewish girls from near and far – one of its students being the late great Hebrew authoress, Dvorah Baron. In 1919 the first Hebrew Gymnasium was established in Mariampole and was a forerunner of many of its kind in Lithuania.

And no wonder that the first Hebrew Gymnasium was established there for it had a great Zionist Community that was further inspired by the Balfour Declaration which brought about the renaissance of Hebrew.

The committee that was elected to establish the school consisted of 12 – six general Zionists and six members of "Tsirei Zion" – a popular movement then in Lithuania. It set its goal to find teachers that could teach all subjects through the medium of Hebrew. It is told of Achad Haam who knew Dr. A. Levinhertz who was engaged to teach mathematics and science in the above school questioned how he would impart maths in the Hebew tongue?

The committee then proceeded to Germany to find suitable teachers and text books. Dr. Max Meyer, who was on the editorial board of the Yiddish Rundshau – the organ of the then Zionist Organisation – was approached to become the first principal of the school.

He actually wanted to go to Lithuania and A. Levinhertz became the teacher of maths and science.

PREFACE TO THE SECOND EDITION

We beg to present a second edition of our book on Marijampole. The first edition turned out to be a much greater success than we had dared to expect. The interest in, and demand for, the book was not confined to first, second and third generation Marijampolians in Israel and across the globe, including the Library of Congress in Washington, learned societies and Institutions, individual scholars and ordinary readers acquired the book, some more than one copy. Hence the second edition.

The new edition gave us an opportunity to correct some errors of fact and presentation, as well as the unavoidable printing mistakes.

Of the numerous encouraging responses to the book we are offering here but two:

* President Chaim Herzog wrote to the editor:

"You accomplished a great deed by errecting a permanent memorial of this precious Jewish community within glorious Lithuanian Jewry. This memorial ensures that Lithuanian Jewry's cultural heritage ... will not be forgotten by generations to come..."

** Dr. Shlomo Kodesh, educator, historian and writer, a great civil servant in Israel, wrote to us:

"Jewish Marijampole has been blessed by a group of inspired and dedicated sons and daughters who succeeded in converting its chronicles into a record for all time and epic poem... It is an important contribution to Jewish education and Jewish history..."

This is reward enough.

20 Adar Beth, 5746
31 March, 1986.

Avraham Tory

MARIAMPOLE

LITHUANIA

